

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΣΙΑΜΗΣ Γεώργιος

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

*"Η χρήση ηθικών όρων και η επενέργειά τους στα φαινόμενα
κοινωνικής επιρροής"*

Επιβλέπων καθηγητής: ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ Στάμος

ΑΘΗΝΑ 1997

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΣΙΑΜΗΣ Γεώργιος

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

*"Η χρήση ηθικών όρων και η επενέργειά τους στα φαινόμενα
κοινωνικής επιρροής"*

Επιβλέπων καθηγητής: ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ Στάμος

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της διατριβής.

Πρώτον απ' όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ Σ., που συνέβαλε αποφασιστικά στην οριοθέτηση του προβληματισμού μου, ενώ παράλληλα είχε την υπομονή να με καθοδηγεί σταθερά και αποτελεσματικά στη διάρκεια της ολοκλήρωσης αυτής της εργασίας. Επίσης μαζί του είχα την τύχη να μυηθώ στα μυστικά της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας και κυρίως αυτών της πειραματικής μεθόδου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την κ. ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ Άννα που μου αφιέρωσε αρκετό από τον πολύτιμο χρόνο της προκειμένου να με βοηθήσει στην ανεύρεση της σχετικής βιβλιογραφίας που ήταν απαραίτητη για την ολοκλήρωση κάποιων κεφαλαίων αυτής της διατριβής. Όπως επίσης την ευχαριστώ για τις φιλικές συμβουλές που μου παρείχε.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλαν στην διεκπεραίωση των ερευνών που παρουσιάζονται σ' αυτήν την εργασία και ιδιαίτερα την κοινωνιολόγο ΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ Μαρία.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με την άδεια που μας παραχώρησε, τους διευθυντές και καθηγητές των σχολείων που επισκεφθήκαμε και κυρίως τους μαθητές των σχολείων αυτών χάρη στους οποίους πραγματοποιήθηκαν αυτές οι έρευνες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	i
1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	1
I. Βασικές έρευνες και έννοιες στο λειτουργικό μοντέλο	4
II. Μορφές, επίπεδα και διαδικασίες επιρροής στο λειτουργικό μοντέλο	9
III. Γνωστικές προσεγγίσεις	17
IV. Κριτική προσέγγιση του λειτουργικού μοντέλου	22
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ & ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	28
I. Συνθήκες διομαδικού ανταγωνισμού - κλασσικές προσεγγίσεις	29
II. Ατομο και ομάδα στις διομαδικές προσεγγίσεις	30
III. Η θεωρία της διακατηγοριακής σύγκρισης	32
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΓΕΝΕΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	46
I. Τα πρώτα βήματα - κλασσικές έρευνες	47
II. Οι πηγές επιρροής	52
III. Ο ρόλος της σύγκρουσης στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής	55
IV. Τα ύψη συμπεριφοράς και διαπραγμάτευσης	62
V. Το κανονιστικό πλαίσιο στις διαδικασίες επιρροής	72
VI. Η υπόγεια επίδραση των μειονοτήτων - το φαινόμενο της μεταστροφής	78
VII. Οι αντιστάσεις στη μειονοτική επιρροή	90
VIII. Κριτικές προσεγγίσεις στο γενετικό μοντέλο	96
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	102
I. Η Θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης - οι βασικές παραδοχές	103
II. Η αποφυγή της σύγκρουσης	119
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	122
I. Η αναπαράσταση του πεδίου επιρροής	126
II. Οι τύποι των πηγών κοινωνικής επιρροής	133
III. Η κανονιστική διευθέτηση του πληθυσμού	152

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: : ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Η χρήση ηθικών όρων και η επενέργειά τους στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής	155
I. Ηθική και πολιτεία στον Αριστοτέλη	157
II. Μακιαβέλλι, κράτος και ηθική σε αντιπαράθεση	159
III. Η ηθική στις κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις των φαινομένων επιρροής	162
IV. Ηθικοποίηση - Υποθέσεις	170
7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	178
I. Το πείραμα στην Κοινωνική Ψυχολογία	179
II. Το πειραματικό υπόδειγμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας	184
8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ (1ο ΠΕΙΡΑΜΑ)	192
9ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ / ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ & ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ (2ο ΠΕΙΡΑΜΑ)	216
10ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ (II) - 3ο ΠΕΙΡΑΜΑ	240
11ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΠΙΡΡΟΗ (4ο ΠΕΙΡΑΜΑ)	255
12ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΗΓΕΤΗΣ (ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ / ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ) & ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ/ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ (5ο ΠΕΙΡΑΜΑ)	298
Επίλογος	320
Βιβλιογραφικές παραπομπές	332
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	i

Εισαγωγή

Ακόμη και στην παραδείσια κατάσταση των πρωτόπλαστων η ανθρώπινη φύση βρίσκεται αντιμέτωπη με το φαινόμενο της επιρροής. Ο Διάβολος, το Κακό, θεϊκό δημιούργημα και αυτό, αμφισβητεί την απόλυτη θεϊκή εξουσία και προσπαθεί να έχει πρωταρχικό ρόλο στις σχέσεις των ανθρώπων. Η πτώση του ανθρώπου από τον Παράδεισο δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της επιρροής που άσκησε το πονηρό πνεύμα στην Εύα. Τα φαινόμενα επιρροής συναντώνται σε μια πλειάδα κοινωνικών καταστάσεων και χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές σχέσεις σε σημείο που θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κάθε κοινωνική σχέση εμπεριέχει και ένα φαινόμενο επιρροής.

Με τον όρο κοινωνική επιρροή αναφερόμαστε στην "αλλαγή των κοινωνικών στάσεων, απόψεων, αντιλήψεων ή αναπαραστάσεων ενός ατόμου ή μιας ομάδας, από τις κοινωνικές στάσεις, απόψεις, αντιλήψεις ή αναπαραστάσεις ενός άλλου ατόμου ή μιας άλλης ομάδας" (Παπαστάμου Σ. 1989β, σελ. 13). Η κοινωνική επιρροή έχει μια ψυχολογική συνιστώσα που αναφέρεται στους μετασχηματισμούς της κρίσης, της αντίληψης και της μνήμης ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης δύο ατόμων ή δύο ομάδων και μια κοινωνιολογική συνιστώσα που αναφέρεται στη σύναψη σχέσεων μέσα στις ομάδες ή μεταξύ των ομάδων, στην επεξεργασία κοινών κανόνων και στην κοινωνικοποίηση των ατόμων (Faucheux C. Moscovici S. 1989, σελ. 316).

Η επιρροή, η απρόσμενη πολλές φορές αλλαγή των αντιλήψεων του ανθρώπου, απασχόλησε τη λαϊκή σοφία του Μεσαίωνα και δέχθηκε εξηγήσεις που ταιριάζουν με τον πολιτισμικό εξοπλισμό της εποχής. Συχνά αυτή η περισσότερο ή λιγότερο αιφνίδια αλλαγή στις αντιλήψεις των ανθρώπων αποδόθηκε στην παρέμβαση εξωλογικών και υπεράνθρωπων παραγόντων. Δαιμονικές δυνάμεις κατελάμβαναν το ανθρώπινο πνεύμα και το επηρέαζαν. Συχνά θεωρείτο ότι γύρω από τους ανθρώπους υπήρχε μια αόρατη πραγματικότητα μέσα στην οποία εμποτίζονται οι ανθρώπινες σχέσεις. Ο Mesmer το 18ο αιώνα υποστήριζε την ύπαρξη ενός ζωικού μαγνητικού ρευστού μέσα από το οποίο μεταδίδονται αυτού του είδους οι επιδράσεις.

Η Paicheler (1985, σελ. 43) μιλώντας για την ετυμολογία της γαλλικής λέξης επιρροή θα υποστηρίξει ότι "ετυμολογικά η επιρροή (l' influence) σκιαγραφεί ένα

ρευστό (fluide) - μια ροή (flux)- στην οποία αποδίδεται μια μυστικιστική, μυστηριώδης δράση". Ο LeBon υποστηρίζει για τον όχλο ότι η "συνειδητή προσωπικότητα εξαφανίζεται, τα συναισθήματα και οι ιδέες όλων των μονάδων προσανατολίζονται προς μία και την ίδια-κατευθύνση" (LeBon G., σελ. 19). Ο όχλος για αυτόν το συγγραφέα είναι διανοητικά κατώτερος του μεμονωμένου ανθρώπου. Αυτό συμβαίνει γιατί τα άτομα όταν σχηματίζουν έναν όχλο μπαίνουν σε μια υπνωτική κατάσταση και είναι υποβόλιμα ιδιαίτερα στους ηγέτες τους. Και στο LeBon η εξήγηση της επιρροής αναφέρεται σε καταστάσεις που μικρή σχέση έχουν με τη συνείδηση και το λόγο.

Η πρώτη πραγματικά επιστημονική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής, στον κοινωνιοψυχολογικό χώρο, πραγματοποιείται μέσα στα πλαίσια του λειτουργικού μοντέλου (βλ. 1ο κεφάλαιο). Φυσικά κάθε επιστημονική προσπάθεια επηρεάζεται άμεσα από τις ανάγκες της κοινωνίας και της εποχής μέσα στις οποίες αναπτύσσεται. Το λειτουργικό μοντέλο αναπτύχθηκε κυρίως μέσα στην αμερικάνικη κοινωνία, μια κοινωνία της οποίας οι πολίτες είχαν διαφορετικές εθνικές προελεύσεις. Το κύριο πρόβλημα είναι η "αμερικανοποίηση" (Paicheler G. 1985) αυτών των ατόμων, η ομοιογενοποίηση και η συνοχή τους. Το λειτουργικό μοντέλο προσπάθησε αυτές τις ανάγκες να εξυπηρετήσει. Τα φαινόμενα της "ενδοτικότητας", της "συμμόρφωσης" και της "υποταγής" στην ομάδα και στις νόρμες της αποτελούν το κύριο αντικείμενο μελέτης αυτού του μοντέλου. Η κοινωνική επιρροή στο μοντέλο αυτό είναι μονοδιάστατη και ασκείται κυρίως από αυτούς που έχουν εξουσία και κοινωνική ισχύ. Οι σχέσεις εξάρτησης είναι το κύριο όχημα της κοινωνικής επιρροής. Η κοινωνική επιρροή έρχεται να μειώσει τις καταστάσεις της ατομικής αβεβαιότητας. Κύριος στόχος της είναι η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής. Ο άνθρωπος θέλει να επικυρώνει τις απόψεις του μέσα από τα αντικειμενικά ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό το άτομο στρέφει την προσοχή του προς τους άλλους. Η κοινωνική συναίνεση είναι σ' αυτήν την περίπτωση το υποκατάστατο και το εχέγγυο της αντικειμενικότητας.

Οι θεωρίες της κοινωνικής ταυτότητας (βλ. 2ο κεφάλαιο) συμβάλλουν αποφασιστικά στην κατανόηση των φαινομένων επιρροής. Το άτομο έχει ανάγκη από μια θετική προσωπική ταυτότητα. Η ανάγκη αυτή καλύπτεται από τη θετική σημασιοδότηση της σχέσης του με την ομάδα υπαγωγής. Το άτομο επηρεάζεται από τις ομαδικές νόρμες και υποτάσσεται σ' αυτές. Άμεση

συνέπεια είναι το φαινόμενο της ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας. Η ομάδα υπαγωγής κρίνεται συστηματικά με ευνοϊκό τρόπο σ' αντίθεση με τις εξω-ομάδες που γίνονται αντιληπτές ως ομοιογενείς και κρίνονται αρνητικά. Η έρευνα των Mummendey και Schreiber (1983) έδειξε ότι αυτή η αρνητική διάκριση δεν είναι αναπόφευκτη αλλά εξαρτάται άμεσα από τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τις εξω-ομάδες. Αν οι κρίσεις για την εξω-ομάδα γίνονται ανεξάρτητα και όχι συμπληρωματικά προς την εικόνα της ομάδας υπαγωγής ή αναφοράς τότε η προσέγγιση μ' αυτήν γίνεται πιο εύκολα. Είναι λοιπόν δυνατός ο επηρεασμός και από την εξω-ομάδα όταν κρατούμε μια λιγότερο αμυντική στάση απέναντί της.

Ωστόσο είναι το γενετικό μοντέλο (βλ 3ο κεφάλαιο) που αντιδρά αποφασιστικά σ' αυτήν την τάση μονομερούς ενασχόλησης με τη συμμόρφωση την ενδοτικότητα και τον κοινωνικό έλεγχο. Το γενετικό μοντέλο κάνει την εμφάνιση του σε μια εποχή (τέλη της δεκαετίας του '60 και αρχές του '70), που μια σειρά από κοινωνικές μειονότητες κάνουν δυναμικά την εμφάνισή τους στο κοινωνικό προσκήνιο. Νεολαιϊστικά, φεμινιστικά και άλλα κινήματα συνταράσσουν με τη δράση τους τις δυτικές κοινωνίες της εποχής. Συνειδητοποιείται μέσα από αυτήν την κοινωνική πραγματικότητα ότι οι κοινωνίες δεν χαρακτηρίζονται μόνο από συνοχή και ομοιομορφία. Αντίθετα η κοινωνική αλλαγή και η κοινωνική σύγκρουση φαίνονται να είναι δομικά στοιχεία των κοινωνιών. Κοινωνική επιρροή δεν ασκούν μόνο όσοι έχουν κοινωνική ισχύ αλλά και οι μειονότητες. Το κύριο όπλο των τελευταίων είναι η θραύση της κοινωνικής συναίνεσης και η σύγκρουση που προκαλούν. Η κοινωνική σύγκρουση είναι η έννοια που χαράζει τα όρια ανάμεσα στο λειτουργικό και το γενετικό μοντέλο της κοινωνικής επιρροής (Παπασταμου Σ. 1989α). Ο Moscovici, ο θεμελιωτής του γενετικού μοντέλου, το 1976 θα συγκροτήσει αυτές τις παραδοχές σ' ένα νέο θεωρητικό σώμα. Στη θεωρία της σταθερότητας που διατυπώνει θα υποστηρίξει ότι τα ύψη συμπεριφοράς είναι καθοριστικά στη διαδικασία επιρροής μέσα από τη σύγκρουση που προκαλούν και τη συνακόλουθη διαχείρισή της. Εξάλλου το κανονιστικό πλαίσιο προσφέρει δυνατότητες και στις μειονότητες να δρουν στο κοινωνικό περιβάλλον. Χαρακτηριστική είναι η νόρμα της πρωτοτυπίας που εκτός από αντικειμενικότητα απαιτεί και πρωτότυπες λύσεις. Πλήθος νέες εργασίες θα εμπνευστούν από το νέο μοντέλο της κοινωνικής επιρροής και θα οδηγήσουν σε παραδοχές που θα αλλάξουν ριζικά τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα φαινόμενα επιρροής.

Ο Moscovici S (1989β) θα διατυπώσει και τη δεύτερη, χρονικά και όχι από άποψη σημαντικότητας, κεντρική θεωρία του γενετικού μοντέλου, τη θεωρία της μεταστροφής. Οι μειονότητες δεν είναι μόνο φορείς της καινοτομίας αλλά φαίνεται να την προωθούν με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Η μειονοτική επίδραση δεν είναι άμεση. Αντίθετα πιο συχνά οι αλλαγές που προκαλούν είναι συχνά ιδιωτικές, γνωστικά έμμεσες και χρονικά βραδυφλεγείς. Οι αλλαγές που προκαλούν στις στάσεις, τις απόψεις, τις κρίσεις και τις αντιλήψεις των ατόμων είναι ουσιαστικές και εμφανίζονται στο επίπεδο τόσο του αντιληπτικού όσο και του κοινωνικο-αντιληπτικού κώδικα των υποκειμένων. Η λανθάνουσα επίδραση των μειονοτήτων είναι η μεγάλη ανακάλυψη του γενετικού μοντέλου. Ωστόσο αυτή η ανακάλυψη απετέλεσε και την αχίλλειο πτέρνα του. Καθώς οι έρευνες προχωρούσαν και η ερευνητική, κυρίως η πειραματική, εμπειρία γινόταν πιο πλούσια παρουσιάστηκαν φαινόμενα που δύσκολα συμβιβάζονταν με τις βασικές παραδοχές του γενετικού μοντέλου. Το πιο σημαντικό πρόβλημα υπήρξε το γεγονός ότι η λανθάνουσα επίδραση δεν ήταν το αποκλειστικό προνόμιο των μειονοτικών πηγών επιρροής. Σε ανάλογα αποτελέσματα οδηγούσαν ορισμένες φορές, αν και πιο σπάνια είναι αλήθεια, και οι πηγές πλειοψηφικού χαρακτήρα. Τα αποτελέσματα αυτά οδηγούσαν σε μια άναρχη κατάσταση. Κάτω από το φως των νέων δεδομένων κάθε μορφή επιρροής έμοιαζε δυνατή για κάθε τύπο πηγής επιρροής. Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης των Perez J-A και Mugny G (1996) έρχεται να αντιμετωπίσει το πρόβλημα που προέκυψε.

Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης (βλ. 4ο κεφάλαιο) υποστηρίζει ότι το αποτέλεσμα μιας κατάστασης επιρροής εξαρτάται σε τελική ανάλυση από δύο σημαντικούς παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας αναφέρεται στον τύπο των έργων με τον οποίο έρχονται αντιμέτωπα τα υποκείμενα. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τους δύο κοινωνικούς ψυχολόγους υπάρχουν έργα τα οποία συνεπάγονται μία μόνο σωστή ή συναφή απάντηση που τις πιο πολλές φορές είναι εύκολο να προσδιοριστεί. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν έργα στα οποία η ορθότητα μιας απάντησης δεν είναι εύκολο ή σημαντικό να προσδιοριστεί. Επίσης υπάρχουν έργα στα οποία οι απαντήσεις των υποκειμένων τα τοποθετούν στο κοινωνικό χώρο και άλλα όπου οι απαντήσεις δεν οδηγούν σε μια τέτοια κοινωνική εμπλοκή. Είναι σημαντική λοιπόν, για την έκβαση των φαινομένων επιρροής, η αναπαράσταση που δομούν τα υποκείμενα για τη φύση του έργου με το οποίο έρχονται αντιμέτωπα.

Ο δεύτερος παράγοντας αναφέρεται στην αναπαράσταση της πηγής επιρροής. Πιο συγκεκριμένα ανάλογα με τον τύπο των έργων υπάρχουν χαρακτηριστικά της πηγής επιρροής που θεωρούνται πιο σημαντικά. Η πηγή επιρροής δεν κατανοείται μόνο από αυτά που λέει αλλά και απ' αυτά που αναπαριστά κοινωνικά. Η συνάρθρωση αυτών των δύο γενικών παραγόντων οδηγεί σε διαφορετικές προβλέψεις για την επιρροή που ασκούν οι πηγές επιρροής. Μέσα σ' ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο εξήγησης, όπως θα δούμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, υπάρχουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες εμφανίζονται τα φαινόμενα της ενδοτικότητας, της συμμόρφωσης αλλά τα φαινόμενα της μειονοτικής και της πλειονοτικής μεταστροφής. Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης δεν αρνείται το γενετικό μοντέλο αλλά αντίθετα βασίζεται στις πιο γόνιμες παραδοχές του.

Είναι πλέον γνωστό ότι η έκβαση μιας διαδικασίας επιρροής εξαρτάται άμεσα από τις αναπαραστάσεις που έχουν τα υποκείμενα για τον κοινωνικό χώρο και τους κοινωνικούς πρωταγωνιστές (βλ. σχετ. Παπαστάμου 1989α, Νοέμβριος 1989). Ο Abrie (1987) δηλώνει ότι τα υποκείμενα που συμμετέχουν στις πειραματικές έρευνες κουβαλούν συγκεκριμένες εικόνες του κοινωνικού χώρου, έχουν τις δικές τους αναπαραστάσεις και είναι ακριβώς αυτές οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που εκμεταλεύονται στις πειραματικές έρευνες οι κοινωνικοί ψυχολόγοι. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στα περισσότερα πειράματα οι πλειονότητες και οι μειονότητες, αν δεν υπάρχουν άλλοι πειραματικοί χειρισμοί, προκαλούν συνθήκες συγκεκριμένες αντιδράσεις. Ο Abrie (1987, Mars 1989, 1994) πιο συγκεκριμένα με τη θεωρία του κεντρικού πυρήνα θα υποστηρίξει ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις συναπαρτίζονται από δύο υποσυστήματα, το κεντρικό και το περιφερειακό. Ο κεντρικός πυρήνας είναι το πιο σταθερό σύστημα της κοινωνικής αναπαράστασης που οργανώνει και νοηματοδοτεί τα περιφερειακά σχήματα της αναπαράστασης. Από την άλλη η Paicheler G (1976, 1977, 1979) υποστήριξε ότι εκτός από μια οριζόντια διαντίδραση μεταξύ των υποκειμένων και των ομάδων υπάρχει και μια κάθετη διαντίδραση ανάμεσα στα υποκείμενα και τους κοινωνικούς κανόνες. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει ένας πολιτισμικός εξοπλισμός (Jodelet D 1984) με τον οποίο είναι εφοδιασμένα τα υποκείμενα που τους επιτρέπει να δομούν μια συγκεκριμένη κοινωνική αναπαραστάση του κοινωνικού πεδίου και πιο συγκεκριμένα του πεδίου επιρροής. Ο Moscovici (1989β σελ. 572) μίλησε για αντιτιθέμενα διπολικά ζεύγη που βρίσκονται στο κέντρο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης όπως νομιμότητα / απάτη, έννομες / άνομες συμπεριφορές ή ομάδες, κοινωνική αλλαγή / κοινωνικός

έλεγχος Η Paichele G (1985, σ 200) μίλησε για ένα δυαδικό διαμοιρασμό του κόσμου απλό ή απλουστευτικό όπως νομιμότητα / απάτη, θετικότητα / αρνητικότητα, ομοιότητα / διαφορά, γνώμη / μη γνώμη κ λ π

—

Οι παραπάνω παραδοχές μας οδήγησαν να διατυπώσουμε την άποψη (βλ 5ο κεφάλαιο), ότι η πρόσληψη του κοινωνικού πεδίου επιρροής γίνεται μέσα από μια κοινωνική αναπαράσταση, κεντρικός πυρήνας της οποίας είναι η διάσταση αποδοχής - οριακότητας. Η αναπαράσταση αυτή που διαμοιράζεται στα μέλη ενός κοινωνικού σχηματισμού οδηγεί στην κοινωνική τοποθέτηση του εαυτού μας, του άλλου, αλλά και των πηγών κοινωνικής επιρροής. Πιο συγκεκριμένα οι πηγές επιρροής συνοδεύονται από μια θεσμικά αποδεκτή ή θεσμικά οριακή εικόνα με βάση την (αντι)κανονιστική τους τοποθέτηση, το αριθμητικό μέγεθός τους και τις ιδιαίτερες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες ή τους συγκεκριμένους πειραματικούς χειρισμούς που τις συνοδεύουν. Σ' αυτήν την οπτική υπάρχουν περιφερειακά σχήματα που υποστασιοποιούν τον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής δίνοντας συγκεκριμένο περιεχόμενο στις έννοιες αποδοχή και οριακότητα. Ένα τέτοιο περιφερειακό σχήμα θεωρούμε πως είναι η ψυχολογιοποίηση. Η ψυχολογιοποίηση έχει την ικανότητα να στρέφει την προσοχή των υποκειμένων προς τον αποδεκτό ή οριακό χαρακτήρα της πηγής διευκολύνοντας ή παρεμποδίζοντας, κατά περίπτωση, την επιρροή της.

Μέσα σ' αυτήν τη θεώρηση τοποθετούμε και τη μελέτη της ηθικοποίησης. Με τον όρο ηθικοποίηση αναφερόμαστε στη χρήση των ηθικών όρων στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής και τις επιπτώσεις που η χρήση αυτή έχει στην ικανότητα επιρροής των διαφόρων τύπων των πηγών επιρροής (βλ 6ο κεφάλαιο). Θεωρούμε την ηθικοποίηση ως ένα περιφερειακό σχήμα που οργανώνει και σημασιοδοτεί το περιεχόμενο των εννοιών αποδοχής - οριακότητας με βάση το ηθικό κριτήριο.

Στον Αριστοτέλη η ηθική θεμελιώνεται στην πολιτεία (Αριστοτέλης 1975α, 1993), ο δε ρήτορας είναι πιο αποτελεσματικός όταν το ήθος του ανταποκρίνεται προς το χαρακτήρα του πολιτεύματος που υπερασπίζεται ή μέσα στο οποίο δρα (Αριστοτέλης 1975β). Στο Μεσαίωνα η ηθική είχε θρησκευτική θεμελίωση και στο όνομά της συντελούνταν ο κοινωνικός έλεγχος. Αντίθετα Ο Μακιαβέλλι (1984, 1991)

αρνείται τη χρησιμότητα της στις πολιτικές υποθέσεις Δέχεται ωστόσο ότι η ηθική, ως εικόνα και όχι ως ουσία, είναι αναγκαία στον ηγέτη έτσι ώστε να επιβάλλεται ευκολότερα. Η ηθική μετά την Αναγέννηση καθώς χάνει τα θεολογικά της στηρίγματα αποσύρεται στην ατομικότητα, αποτελεί πλέον εσωτερικό κριτήριο αξιολόγησης και εμφανίζεται ως λιγότερο κατάλληλο για την αξιολόγηση των δημοσίων τοποθετήσεων. Στις μέρες μας φαίνεται ότι αν και αμφισβητείται η ηθικότητα του δημοσίου βίου ωστόσο αυτό δε παρεμποδίζει την απρόσκοπτη λειτουργία του τελευταίου. Προφανώς γιατί στον αιώνα της επιστήμης η αποτελεσματικότητα είναι σημαντικότερη από την ηθική.

Λαμβάνοντας υπόψη την προηγειθείσα ανάλυση, πρώτο μέλημά μας καθίσταται να διαπιστώσουμε αν το φίλτρο της ηθικής ενεργοποιείται αυτόματα ή σχετικά εύκολα στις κρίσεις των διαδικασιών κοινωνικής επιρροής ή αντίθετα πρέπει να συντρέχουν πολύ ειδικές προϋποθέσεις. Δεύτερο μέλημά μας είναι να διαπιστώσουμε το επίπεδο που ενεργοποιείται. Η ηθικοποίηση λύνει τη σύγκρουση στο σχεσιολογικό επίπεδο μέσα από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης ή αντίθετα δε σταματά εκεί αλλά πυροδοτεί μια διαδικασία επικύρωσης, Η ηθικοποίηση ευνοεί τις θεσμικά αποδεκτές ομάδες ή τις θεσμικά οριακές, Υπάρχουν περιπτώσεις που ένας αρνητικός, ηθικός, χαρακτηρισμός να ευνοεί την επιρροή κάποιου τύπου πηγής επιρροής, Η ηθική διάσταση ευνοεί ή παρεμποδίζει την επιρροή του ηγέτη, Είναι ένας θετικός χαρακτηρισμός που θα ενισχύσει την επιρροή ή ένας αρνητικός ηθικός χαρακτηρισμός,

Για να απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα προχωρήσαμε σε πέντε συνολικά πειραματικές έρευνες. Η μελέτη μας βασίστηκε στη πειραματική μέθοδο (βλ. σχετικά το 7ο κεφάλαιο που αναφέρεται στη μεθοδολογία που ακολουθούμε) που θεωρείται από τις πλέον έγκυρες στον κοινωνιοψυχολογικό χώρο. Ακολουθούμε τις κλασικές μεθόδους σύγκρισης των μέσων όρων των πειραματικών συνθηκών όπως επίσης χρησιμοποιούμε και την παραγοντική ανάλυση προκειμένου να εντοπίσουμε το είδος της εικόνας που σχηματίζουν τα πειραματικά υποκείμενα για την πηγή επιρροής. Το υπόδειγμα που χρησιμοποιούμε είναι το κλασσικό, πλέον, πειραματικό υπόδειγμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας στην Ελληνική του εκδοχή (βλ. σχετικά Papastamou s 1979, 1993, Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989γ).

Στο πρώτο πείραμα (βλ 8ο κεφάλαιο) μελετούμε τον τρόπο με τον οποίο επιδρά η ηθικοποίηση στην επιρροή μιας μειονοτικής ομάδας. Θέλουμε να διαπιστώσουμε εάν η ηθική είναι ένα κριτήριο αξιολόγησης των πηγών επιρροής που εγείρεται αυτόματα ή αν απαιτούνται κάποιες ιδιαίτερες προϋποθέσεις. Επίσης θέλουμε να εξακριβώσουμε το επίπεδο επιρροής στο οποίο επενεργεί η ηθικοποίηση. Τέλος θέλουμε να μελετήσουμε τις επιδράσεις που έχει η ηθικοποίηση στον σχηματισμό της αναπαράστασης που δομούν τα πειραματικά υποκείμενα για τη μειονοτική πηγή.

Στο δεύτερο και στο τρίτο πείραμα, (βλ 9ο και 10ο κεφάλαιο), μελετούμε την επίδραση της ηθικοποίησης στην επιρροή που ασκούν μια πλειονοτική ομάδα και ένας πλειονοτικός ηγέτης. Όσον αφορά στον ηγέτη οι Hogg M A και Turner J-C (1987), υποστηρίζουν ότι η αυξημένη ικανότητα επιρροής του ηγέτη οφείλεται στο γεγονός ότι αυτός αποτελεί το πρωτοτυπικό στοιχείο της ομάδας. Θεωρούμε ότι ο ηγέτης, στην συγκεκριμένη περίπτωση μιας πλειονοτικής ομάδας, θα ωφεληθεί από την ηθικοποίηση μόνο όταν χαρακτηριστεί ξεκάθαρα ως ηθικός. Αυτό θα συμβεί γιατί μια από τις βασικές μας υποθέσεις για την ηθικοποίηση είναι ότι η τελευταία θα έχει θετικές επιδράσεις στην επιρροή μιας πηγής μόνο όταν φωτίζει τη σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές και την αξιοπιστία της. Αντίθετα μια πλειοψηφική πηγή επιρροής, όταν χαρακτηριστεί αήθης είναι δυνατό να πυροδοτήσει μια έντονη κανονιστική σύγκρουση (βλ Perez I-M, Mugny G 1996) και κατά συνέπεια να οδηγήσει στην αύξηση της επιρροής της. Θεωρούμε επίσης πιθανό ότι όταν εγείρεται η ηθικοποίηση στις διαδικασίες επιρροής τότε ίσως να έρθει σε δεύτερη μοίρα ο πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής γεγονός όχι και τόσο ευνοϊκό για την επιρροή της πλειοψηφικής. Επειδή αυτές οι δύο αρχές είναι δυνατό να συγκρουστούν μεταξύ τους είναι προτιμότερο να αφήσουμε τα πειράματα να μιλήσουν από μόνα τους καθώς το έδαφος που κινούμαστε είναι εξαιρετικά παρθένο.

Το τέταρτο πείραμα προσπαθεί να συγκρίνει τον τρόπο με τον οποίον επιδρούν η ψυχολογιοποίηση και ηθικοποίηση σε μια μειονοτική και σε μια πλειονοτική πηγή επιρροής. Θεωρούμε ότι η ψυχολογιοποίηση στηρίζεται σε μια ψευδαίσθηση επιστημονικότητας και για αυτό εμφανίζεται τόσο αποτελεσματική η λειτουργία της ως μια κρυφή όψη του κοινωνικού ελέγχου (Παπαστάμου Σ 1993, Νοέμβριος 1989).

γεγονός που έχει ευμενείς επιπτώσεις στην επιρροή της πλειοψηφικής πηγής και δυσμενείς στην επιρροή της μειονοτικής πηγής. Αντίθετα η ηθικοποίηση αναμένουμε σε γενικές γραμμές, ότι θα έχει ευμενείς επιδράσεις στη μειονοτική επιρροή καθώς η ηθική διάσταση παραπέμπει στην αξιοπιστία της πη/ής και τονίζει τη σταθερή δέσμευση στις αρχές της.

Τέλος το πέμπτο πείραμα που θα παρουσιάσουμε σ' αυτήν την εργασία συγκρίνει τις επιπτώσεις που έχει ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση στην επιρροή ενός μειονοτικού και ενός πλειονοτικού ηγέτη. Υποστηρίξαμε ήδη ότι η ηθικοποίηση ενισχύει την εικόνα του ηγέτη ως πρωτοτυπικό στοιχείο της ομάδας. Το ίδιο θεωρούμε ότι θα συμβεί και με τον μειονοτικό ηγέτη. Συνεπώς αναμένουμε μια εξομοίωση της επίδρασης που θα έχουν ο μειονοτικός και ο πλειονοτικός ηγέτης στον πειραματικό πληθυσμό. Αντίθετα θεωρούμε ότι η ψυχολογιοποίηση θα ενισχύει περισσότερο την επιρροή ενός πλειονοτικού ηγέτη σ' αντίθεση με την επιρροή ενός μειονοτικού ηγέτη. Αυτή η πρόβλεψη που κάνουμε βασίζεται στη θεωρητική πρόταση που διατυπώσαμε για την αναπαράσταση του πεδίου επιρροής. Η ψυχολογιοποίηση θεωρήσαμε ότι λειτουργεί ως περιφερειακό σχήμα αυτής της αναπαράστασης που συντηρεί το υπάρχον κοινωνικό status. Αυτό δε μπορεί παρά να έχει επιπτώσεις και στις δύο διαφορετικές ηγεσίες, τη μειονοτική και την πλειονοτική.

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ :
ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Το 1976 ο Γάλλος κοινωνικός ψυχολόγος Moscovici S θέλοντας να προσδιορίσει τη θεμέλια λίθο του γενετικού μοντέλου προσέγγισης των φαινομένων επιρροής , προχωρά σε μια κριτική των ήδη υπάρχοντων ερευνών και θεωριών προσπαθώντας ταυτόχρονα να φέρει στην επιφάνεια τις ρητές ή άρρητες παραδοχές και θεμελιώσεις τους. Θεώρησε ότι τις περισσότερες από τις μέχρι τότε εργασίες τις διαπερνούσαν , λίγο ή πολύ , κοινές , γενικές αρχές και για αυτό τις ομαδοποίησε σ' ένα ενιαίο θεωρητικό σύνολο που το ονόμασε "λειτουργικό μοντέλο"

Ο κύριος όγκος των ερευνών του λειτουργικού μοντέλου πραγματοποιήθηκε στις Η Π Α. Οι κοινωνιολογικές παράμετροι (οικονομία και κοινωνία της χώρας) έχουν βαθειά επίδραση στις κοινωνιοψυχολογικές διερευνήσεις. Είναι άλλωστε σ' αυτήν τη χώρα που "ξαναγεννιέται" η επιστημονική κοινωνική ψυχολογία , ο Allport θεωρείται από πολλούς ως ο θεμελιωτής της , που αντιτίθεται σε μια περισσότερο συνδεδεμένη με την κοινωνιολογία και την κοινωνική φιλοσοφία , κοινωνική ψυχολογία των πρωτοπόρων της Cooley, Ross και Baldwin (Paicheleg G, 1985 σ 80, 90). Μια κοινωνία στην οποία έχει συρρεύσει ένα πλήθος μεταναστών μέχρι τουλάχιστον το 1924, οπότε και περιορίστηκε ριζικά η εισδοχή μεταναστών κυρίως από την Νότια και Ανατολική Ευρώπη, και το οποίο πλήθος έπρεπε να "αμερικανοποιηθεί" (Paicheleg, 1985, σ 82). Επίσης μια κοινωνία με έντονα προβλήματα εργατικά και κοινωνικά , κυρίως κατά το μεσοπόλεμο, με εργαζόμενους σε μεγάλες εργοστασιακές μονάδες (πχ εργοστάσια του Ford), όπου οι ιδιοκτήτες ήθελαν να επιτύχουν μια λειτουργική συνύπαρξη των εργατών, μηχανών και διευθυντών. Γι αυτόν το σκοπό άλλωστε υπάρχουν επιστήμονες των ανθρωπιστικών επιστημών που δουλεύουν σ' αυτά τα εργοστάσια προκειμένου να προβλέπουν, να μελετούν, αν όχι να κατασκοπεύουν, τις δυσλειτουργίες ή τις εντάσεις που δημιουργούνται (οππ, σελ 83).

Από την άλλη αυτή η παραγωγική οργάνωση έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή ενός πλήθους προϊόντων που χρειάζονται μια συντονισμένη προώθηση

στην αγορά. Πρώτα απ' όλα υπάρχει η αναγκαιότητα της δημιουργίας επιθυμιών για την κατανάλωση των ίδιων προϊόντων απ' όλους, και από τους μετανάστες οι οποίοι πρέπει να εγκαταλείψουν τις αποκτημένες συνήθειες από τις χώρες προέλευσης. Το καλύτερο μέσο για αυτόν το σκοπό είναι, κατά την F. A. Kellor, διευθύντρια της Αμερικάνικης Ένωσης του Τύπου και των ξένων Γλωσσών η διαφήμιση σε πανεθνική κλίμακα (οππ, σελ 95). Μ' αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί η ομοιογενοποίηση - αμερικανοποίηση του συνόλου του πληθυσμού.

Μέσα σ' ένα τέτοιο κοινωνικό πλαίσιο η κοινωνική ψυχολογία, αφήνοντας κατά μέρος τις διερευνήσεις των πρωτοπόρων της προσεγγίζει την ατομική ψυχολογία και την ψυχοπαθολογία. Τον Απρίλιο του 1921, στο εκδοτικό σημείωμα, στο τεύχος στο οποίο η *Journal of abnormal Psychology* μετονομάζεται σε *Journal of abnormal Psychology and Social Psychology* οι εκδότες της γράφουν μεταξύ άλλων ότι "η ρύθμιση της συμπεριφοράς του ατόμου στα πλαίσια της κοινωνικής τάξης" (οππ, σελ 89) είναι το κύριο μέλημα προκειμένου να επιτευχθεί η ομοιογενοποίηση - αμερικανοποίηση. Για τον Allport δεν υπάρχει "ομαδική συνείδηση" παρά μόνο ατομικές συμπεριφορές. Για αυτόν η επιρροή διέπεται "από έναν ατομικισμό που οδηγεί να σκεπτόμαστε την κοινωνική επιρροή κυρίως ως την τροποποίηση της ατομικής δράσης στην παρουσία των άλλων" (Paicheler, 1985, σελ 92).

Η ανάγκη για κοινωνικές ρυθμίσεις με ελάχιστες συγκρούσεις, για ομοιομορφία και ομοιογενοποίηση, η εστίαση στο ατομικό και την προσωπικότητα, η επίδραση της μεθόδου της πειραματικής ψυχολογίας στις διερευνήσεις της κοινωνικής ψυχολογίας είναι στοιχεία που θα μπολιαστούν με τους κοινωνικούς και θεωρητικούς προβληματισμούς και τις αναζητήσεις Ευρωπαίων ερευνητών. Αυτοί οι τελευταίοι με κύρια προέλευση τη φασιστική, τότε, Γερμανία εγκαταλείπουν την Ευρώπη κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου φέρνοντας μαζί τους την ευρωπαϊκή θεωρητική παράδοση και κυρία τη θεωρία της *gestalt* (οππ, σελ 96). Αυτά είναι τα στοιχεία που θα προδιορίσουν την αφετηρία του λειτουργικού μοντέλου της κοινωνικής επιρροής αμέσως μετά τον πόλεμο.

I Βασικές έρευνες και έννοιες στο λειτουργικό μοντέλο

1 Το παράδειγμα του Asch

Τα πειράματα του Asch για τη συμμόρφωση ίσως να είναι τα πιο διάσημα στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας ή τουλάχιστον όλοι οι σπουδαστές της επιστήμης αυτής τα γνωρίζουν (Moscovici 1989). Η σπουδαιότητα των πειραμάτων αυτών έγκειται όχι τόσο στα ευρήματά τους όσο στην ώθηση που έδωσαν στη μελέτη των φαινομένων κοινωνικής επιρροής, αφού απετέλεσαν την αφετηρία πολυάριθμων άλλων ερευνών (Παπαστάμου Σ, Απρίλιος 1989β, Paicheler, 1985). Εκείνο που χαρακτηρίζει τα πειράματα του Asch είναι η συμμόρφωση των ατόμων σε μια πλειοψηφία χωρίς να ασκείται μια ορατή κοινωνική πίεση.

Στο αρχικό πείραμα του Asch SE (1959) παίρνουν μέρος 50 ανυποψίαστα υποκείμενα. Καθένα απ' αυτά εντάσσεται σε μια ομάδα οκτώ ατόμων, μαζί με το υποκείμενο (στην πραγματικότητα 7 άτομα είναι πειραματικοί συνεργοί). Κύριο καθήκον τους είναι να κρίνουν ποια γραμμή ανάμεσα από τρεις άνισες γραμμές έχει μήκος ίσο με το μήκος μιας γραμμής-αρχέτυπο. Κατ' επανάληψη το υποκείμενο (12 στις 18 συνολικές προσπάθειες) έρχεται αντιμέτωπο με το σύνολο των υπόλοιπων επτά υποκειμένων - ατομικών συνεργών τα οποία επιλέγουν μια γραμμή που διαφέρει κατά 0,50 ως 1,75 ίντσες από τη γραμμή-αρχέτυπο. Το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό. Το 32% των υποκειμένων κάνουν σφάλματα που κινούνται προς την κατεύθυνση των σφαλμάτων της πλειονότητας.

Ο Asch (οπ.π. σ 83-85) προχώρησε σε μια τυπολογία των ατόμων (ανεξάρτητων και συμμορφωμένων) προκειμένου να περιγράψει με μεγαλύτερη ακρίβεια τις αντιδράσεις τους. Επίσης προχώρησε σε διάφορες παραλλαγές του αρχικού πειραματικού του υποδείγματος προκειμένου να κατανοήσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τα δεδομένα του, παραλλαγές που αφορούσαν την ομόφωνη ή όχι πλειοψηφία και το μέγεθος της. Αν υπάρχουν λοιπόν "παρτεναίρ" του υποκειμένου, είτε άλλα ανυποψίαστα υποκείμενα είτε πειραματικοί συνεργοί, με εντολές να δίνουν σωστές απαντήσεις, τότε η συμμόρφωση των υποκειμένων στην πλειονότητα μειώνεται.

δραστικά (10,4% και 5,5% αντίστοιχα) Αν ο "παρτεναίρ" - συνεργός κάποια στιγμή ακολουθήσει την πλειοψηφία τότε αυξάνονται και τα λάθη από την πλευρά του ανυποψίαστου υποκειμένου, αν αντίθετα προς το τέλος του πειράματος ένας συνεργός αποσπάται από την πλειοψηφία τότε από εκεί και πέρα και το υποκείμενο απαντά κατά τρόπο ανεξάρτητο , ενώ η παρουσία ενός "συμβιβαστικού" (με την έννοια ότι οι απαντήσεις του χωρίς να είναι σωστές δεν χαρακτηρίζονται από ακρότητες) παρτεναίρ προκαλεί πιο μετριοπαθή σφάλματα Επίσης ως προς το ρόλο του μεγέθους της πλειοψηφίας φαίνεται ότι μια πλειοψηφία 3 υποκειμένων-συνεργών είναι αποτελεσματικότερη στην άσκηση επιρροής ενώ ένας μεγαλύτερος αριθμός συνεισφέρει πολύ λίγο, αν όχι καθόλου, ως προς το μέγεθος της επιρροής που ασκεί

Πολλά είναι τα πειράματα που ακολουθούν την παράδοση του Asch στις πειραματικές διερευνήσεις των φαινομένων επιρροής Στα πειράματα του Crutchfield R S (1989) τα υποκείμενα προβαίνουν σε κρίσεις αντίληψης, λογικής και γνώμων ως προς τα διάφορα πειραματικά υποδείγματα Τα δύο πρώτα είδη κρίσεων εξασφαλίζουν σημαντικό ποσοστό συμμόρφωσης (46% και 30% αντίστοιχα) ενώ ένας συνδυασμός των δύο πρώτων ειδών κρίσης εξασφαλίζει ένα μεγαλύτερο ποσοστό συμμόρφωσης (79%) Στις πειραματικές συνθήκες όπου απαιτούνται κρίσεις-γνώμες δεν υπάρχουν αξιόλογα αποτελέσματα συμμόρφωσης Ένα άλλο σημαντικό αποτέλεσμα είναι ότι τα ποσοστά συμμόρφωσης αυξάνονται όταν η απάντηση της πλειοψηφίας, έστω και λανθασμένη, ενισχύεται από το κύρος του πειραματιστή Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα για τα ποσοστά συμμόρφωσης πληθυσμών που διαφέρουν μεταξύ τους Για παράδειγμα τα κορίτσια παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά συμμόρφωσης ενώ τα αγόρια παρουσιάζουν ίδια ποσοστά συμμόρφωσης μ' αυτά των ενηλίκων

Μια έρευνα των Perrin και Spencer δείχνει διαφορές συμμόρφωσης διαφορετικών, πολιτισμικά, πληθυσμών και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, πάνω στο ίδιο πειραματικό υπόδειγμα μ' αυτό του Asch, (αναφέρεται στην Paicheler, 1985 σελ 190-193)

Οι έρευνες του Asch έδωσαν αφορμή για τη μελέτη διαφόρων μεταβλητών στο φαινόμενο της συμμόρφωσης. Ο Wilder ασχολείται με το αν οι πειραματικοί συνεργοί προσλαμβάνονται ή όχι ως ομάδα συναρτήσει του αριθμού τους (Παπαστάμου Σ, 1989, σ231-232). Οι Latane & Wolf ασχολούνται με τη σχέση του μεγέθους της ομάδας και του ποσοστού συμμόρφωσης (οππ σελ 233). Άλλες προσπαθούν να εξηγήσουν το ρόλο της κοινωνικής υποστήριξης (πχ Allen, Levine , Schachter κ λ π) [οππ σ 233-236]

Ο μεγαλύτερος αντίκτυπος στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας από τις μελέτες του Asch για το φαινόμενο της συμμόρφωσης είναι αυτός που αφορά εκείνο που ο R Brown περιέγραψε το 1965 ως "επιστημονικό εφιάλτη" δηλαδή τη συμμόρφωση των υποκειμένων χωρίς να τους ασκείται μια φανερή πίεση (Moscovici S, Paicheler G, 1984 σελ 144). Αυτή η συμμόρφωση βέβαια μελετήθηκε σ' ένα λεκτικό (Paicheler, 1985, σελ 110) και άμεσο (Personnaz Bernard και Marie , 1987 σελ 35-36) επίπεδο.

Θα χρειαστεί η έλευση ενός νέου θεωρητικού μοντέλου, του γενετικού, όπου το παράδειγμα Asch θα ενταχθεί σ' ένα νέο πλαίσιο ερμηνείας παρέχοντας τη δυνατότητα μιας πιο ολοκληρωμένης κατανόησης του.

2 Υποταγή - το φαινόμενο *Milgram*

Στην έρευνα του Crutchfield, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, η απλή και μόνο υποστήριξη στην, εσφαλμένη, απάντηση της πλειονότητας από μέρους του πειραματιστή - μιας αυθεντίας - αύξησε το ποσοστό συμμόρφωσης στην πλειονότητα αυτή. Μέχρι που φτάνουν τα όρια της συμμόρφωσης, Θα μπορούσαν να μετασχηματιστούν από έναν λεκτικό κονφορμισμό τύπου Asch σ' έναν κονφορμισμό δράσης (Paicheler G, 1985, σελ 110), Και αν ναι, τότε αυτή η συμμόρφωση θα μπορούσε, κάτω από ορισμένες περιστάσεις, να πάρει τη μορφή μιας γενικευμένης υποταγής ξεπερνώντας ακόμα και αυτά τα όρια του ανθρωπισμού που γενικά πιστεύεται ότι οριοθετεί την ανθρώπινη δράση,

Η "υποταγή υπάρχει όπου το υποκείμενο τροποποιεί τη συμπεριφορά του με σκοπό να υποταχτεί σε μια τάξη άμεσα συνδεδεμένη με μια νομιμοποιημένη αυθεντία" (Levine J M, Pavelchack M A, 1984, σ 43)

Δεν υπάρχουν πιο διάσημες έρευνες, στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, όπως αυτές του Milgram που σκοπό έχουν τη μελέτη του φαινομένου της υποταγής. Είναι διάσημες για δύο λόγους α) για τα εκπληκτικά και πέρα από κάθε προσδοκία ποσοστά υποταγής που πετυχαίνουν (είναι χαρακτηριστικό ότι όταν ο Milgram ρώτησε ομάδες φοιτητών, ψυχιάτρων ή ενηλίκων της μέσης τάξης τι θα έκαναν οι ίδιοι ή αυτοί που θα έπαιρναν μέρος στο πείραμά του κανείς δεν προέβλεψε μεγάλο ποσοστό υποταγής (Eysenck M,H, 1987 σ 47), β) για τον πρωτότυπο πειραματικό σχεδιασμό τους

Ο Milgram ορίζει ότι υπακοή έχουμε όταν ένα υποκείμενο Y θα εκτελέσει την εντολή του X (Milgram S, 1989, σ172) Σ' αυτήν τη σχέση υποδηλώνεται ότι υπάρχει κάποια μορφή κυριαρχίας - υποταγής ή κάποιο ιεραρχικό στοιχείο (οππ., σ172)

Το δείγμα της πειραματικής μελέτης του Milgram αποτελούνταν από ενήλικες άρρενες ηλικίας 20 ως 50 ετών εξισορροπημένο από άποψη ηλικίας και επαγγέλματος. Στα υποκείμενα ειπώθηκε ότι έπαιρναν μέρος σε μια μελέτη που αφορούσε τη μάθηση και συγκεκριμένα ότι μελετούσε τη σχέση μνήμης - τιμωρίας. Μετά από ελεγχόμενη κλήρωση το υποκείμενο έπαιζε το ρόλο του "δασκάλου" και ο πειραματικός συνεργός το ρόλο του "μαθητή". Ο "μαθητής" έπρεπε να απομνημονεύσει ένα σύνολο ζευγών ερωτήσεων - σωστών απαντήσεων και η τιμωρία για τη μη ορθή εκπλήρωση του έργου αυτού συνίστατο στην εφαρμογή "ηλεκτροσόκ", από το δάσκαλο, που βαθμιαία αυξάνονταν εφόσον ο "μαθητής" συνέχιζε να μην εκτελεί σωστά το καθήκον του. Το εκπληκτικό στοιχείο των αποτελεσμάτων βρισκότανε στο μεγάλο ποσοστό (που έφθανε ως και το 70%) υπακοής στις εντολές του πειραματιστή

Διάφορες παράμετροι μελετήθηκαν σε διαφορετικές παραλλαγές της πειραματικής διαδικασίας. Οι έστω και έντονες, λεκτικές αντιδράσεις, από την πλευρά του "μαθητή" πολύ λίγη επίδραση είχαν στο ποσοστό υπακοής των υποκειμένων. Η φυσική εγγύτητα " μαθητή - δασκάλου", όταν αυξανόταν μείωνε την ένταση της υπακοής αλλά ωστόσο τη διατηρούσε σε σχετικά υψηλά επίπεδα, έως και 30% στην καλύτερη των περιπτώσεων (ο π σ178). Η παρουσία -απουσία του πειραματιστή-αυθεντία ήταν μια παράμετρος περισσότερο καθοριστική. Όταν ο πειραματιστής έδινε τις εντολές τηλεφωνικά η υπακοή μειωνόταν κατακόρυφα. Επίσης η υπακοή μειωνόταν εξαιρετικά όταν το υποκείμενο δρούσε στα πλαίσια μιας ομάδας και όταν τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας δεν υπάκουαν. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για δύο πειραματικούς συνεργούς που βρισκότανε στο ίδιο δωμάτιο με το ανυποψίαστο υποκείμενο. Όταν ένα πείραμα εξελίχθηκε έξω από τον πανεπιστημιακό χώρο του Yale, σε ένα άγνωστο ίδρυμα, μελέτης (στην πραγματικότητα επινόηση του πειραματιστή) το ποσοστό υπακοής μειωνόταν ελάχιστα. Η επίκληση και μόνο της λέξης "ιδρύματος" είχε σημαντικές επιπτώσεις. Αυτό δε σήμαινε βέβαια ότι τα υποκείμενα ήταν συναισθηματικά απαθή. Ήταν σύνηθες φαινόμενο να παρουσιαζόταν κρίσεις νευρικού γέλιου που άγγιζαν μερικές φορές τα όρια ανεξέλεγκτων κρίσεων.

Ο ίδιος ο Milgram χωρίς καθόλου να αμφισβητεί την αξία της μελέτης της προσωπικότητας στην ερμηνεία των δεδομένων του, ωστόσο θεωρεί ότι οι εργασίες του εντάσσονται στα πλαίσια της έρευνας του καταστασιακού πεδίου ή στα πλαίσια μιας κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας των περιστάσεων. Ήδη από το 1961 οι Abraham, Edith και Luchins (Luchins A S και Luchins E H, 1989) ανακάλυψαν τη σπουδαιότητα του παράγοντα της Αυθεντίας στα φαινόμενα επιρροής. Αν η αυθεντία του πειράματος τους συνδυαζόταν με τις κρίσεις της πλειοψηφίας τότε η επιρροή στα υποκείμενα άγγιζε το μέγιστο σημείο τους. Αλλά και μόνη της η αυθεντία ασκούσε σημαντικότερη επιρροή ακόμα και όταν ερχόταν σε αντίθεση με τις πλειοψηφικές τοποθετήσεις έστω και εάν υποστήριζε εσφαλμένες κρίσεις.

Διάφορες ερμηνείες έχουν προταθεί για τα φαινόμενα υποταγής και ιδιαίτερα για το πείραμα του Milgram. Ερμηνείες που κινούνται είτε στα πλαίσια της θεωρίας

της γνωστικής ασυμφωνίας (Παπαστάμου Σ 1989α σ47) είτε στα πλαίσια των θεωριών απόδοσης (ο π σελ 129-130)

—

Το κύριο στοιχείο αυτών των μελετών βρίσκονται στο γεγονός της ικανότητας της αυθεντίας όχι απλώς να ασκεί σημαντική επιρροή αλλά αυτή η τελευταία να αγγίζει τα όρια της υποταγής

II Μορφές, επίπεδα και διαδικασίες επιρροής στο λειτουργικό μοντέλο

Στην προηγούμενη ενότητα παρακολουθήσαμε δύο από τις πιο διάσημες πειραματικές έρευνες στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας Εκείνο που τις διακρίνει είναι ο διαφορετικός βαθμός συμμόρφωσης των υποκειμένων Στα πειράματα του Asch είχαμε μια λεκτική συμμόρφωση, ενώ σ'αυτά του Milgram είχαμε ένα μεγάλο βαθμό υποταγής που μεταφραζόταν σε συγκεκριμένες πράξεις, (την εφαρμογή ηλεκτροσόκ) Αυτό λοιπόν που γρήγορα τράβηξε την προσοχή των ερευνητών είναι ο διαφορετικός τρόπος ή τύπος συμμόρφωσης Τα υποκείμενα δεν ανταποκρίνονται με τον ίδιο τρόπο στην άσκηση άμεσης ή έμμεσης πίεσης από μια πηγή επιρροής, αλλά ούτε και οι διαδικασίες επιρροής είναι πανομοιότυπες Μια σειρά ερευνητών ασχολήθηκε σ' αυτό το πεδίο, των επιπέδων και διαδικασιών επιρροής Οι έρευνες τους χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία και ευρηματικότητα ενώ οι έννοιες που αναπτύσσουν θα συντείνουν στην εξέλιξη της κοινωνιοψυχολογικής αντιμετώπισης των φαινομένων επιρροής

1 Ενδοτικότητα, ταύτιση, εσωτερίκευση

Ο Kelman από το 1956 θα μιλήσει για τρεις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής την ενδοτικότητα, την ταύτιση και την εσωτερίκευση (Kelman HC 1989) **Ενδοτικότητα** έχουμε όταν ένα άτομο " υιοθετεί την προκλητή συμπεριφορά όχι επειδή πιστεύει στο περιεχόμενο της, αλλά επειδή προσδοκά ότι με τη συμμόρφωση θα αποσπάσει κάποια συγκεκριμένη ωφέλεια ή επιδοκιμασία και θα αποφύγει κάποια συγκεκριμένη ποινή ή αποδοκιμασία" (Kelman HC, 1989 σελ 112) **Ταύτιση** έχουμε

όταν " το άτομο δέχεται επιρροή επειδή θέλει να δημιουργήσει ή να διατηρήσει μια ικανοποιητική αυτοκαθοριζόμενη σχέση με ένα άλλο πρόσωπο ή ομάδα. Η σχέση αυτή μπορεί να πάρει τη μορφή της κλασσικής ταύτισης, όπου το άτομο αναλαμβάνει το ρόλο του άλλου, ή μπορεί να πάρει τη μορφή μιας αμοιβαίας σχέσης ρόλου. Το άτομο πιστεύει πραγματικά στις αντιδράσεις που υιοθετεί, διαμέσου της ταύτισης, αλλά το συγκεκριμένο περιεχόμενο τους είναι λίγο πολύ άσχετο. Υιοθετεί την επιθυμητή συμπεριφορά επειδή συνδέεται με την επιθυμητή σχέση" (ο π σελ 112)

Εσωτερίκευση έχουμε όταν ένα άτομο "δέχεται επιρροή επειδή το περιεχόμενο της προκλητής συμπεριφοράς - οι ιδέες και οι πράξεις από τις οποίες συγκροτείται - ανταμείβουν από τη φύση τους. Υιοθετεί την προκλητή συμπεριφορά επειδή είναι σύμφωνη με το δικό του σύστημα αξιών. Μπορεί να θεωρεί τη συμπεριφορά αυτή χρήσιμη για τη λύση ενός προβλήματος ή να πιστεύει ότι ταιριάζει στις ανάγκες του. Η συμπεριφορά που υιοθετεί μ' αυτό τον τρόπο τείνει να ενσωματώνεται στις υπάρχουσες αξίες του ατόμου" (ο π σελ 112)

Με την ενδοτικότητα το άτομο ικανοποιείται από το κοινωνικό αποτέλεσμα της επιρροής, με την ταύτιση από την πράξη της συμμόρφωσης ενώ στην εσωτερίκευση η ικανοποίηση προέρχεται από το περιεχόμενο της νέας συμπεριφοράς (ο π σελ 112)

Στην περίπτωση της εσωτερίκευσης η πηγή επιρροής κατέχει μια " δύναμη αναφοράς" (Montmollin G, de 1984, σελ 104), σ, αυτήν της ταύτισης η πηγή επιρροής κατέχει μια " δύναμη κύρωσης" θετικής ή αρνητικής (ο π σελ 104) ενώ στην περίπτωση της ενδοτικότητας έχουμε μια διαδικασία συμμόρφωσης όπου "πρόκειται περισσότερο για μια τακτική παρά για μια αυθεντική πειθώ" (ο π σελ 104)

Με την εσωτερίκευση έχουμε παγίωση των απαντήσεων μετά την προσπάθεια κοινωνικής επιρροής (Paicheler G, Moscovici S 1984) ενώ στην διαδικασία ταύτισης τα πράγματα είναι περισσότερο αμφίβολα, αφού κύρια επιθυμία του υποκειμένου είναι η επιθυμία του να είναι όμοιος με την ομάδα (ο π σελ 141). Τέλος με την ενδοτικότητα έχουμε τη μικρότερη διάρκεια αλλαγής. Το υποκείμενο αλλάζει τη συμπεριφορά ή το σύστημα αξιών του μόνο όταν η πηγή είναι παρούσα (ο π σελ 141)

Η προσπάθεια του Kelman οδηγεί το κοινωνιοψυχολογικό βλέμμα σε μια μεγαλύτερη συνθετότητα και πιο συστηματική προσέγγιση. Ο "ερευνητής αυτός κατορθώνει να ξεφύγει απ' αυτό το δυισμό των απαντήσεων στην πίεση που ασκεί μια πηγή επιρροής, δηλαδή "κοινωνική συμμόρφωση" ή "μη συμμόρφωση" (Παπαστάμου Σ 1988 σελ 6)

2. Κανονιστική και πληροφοριακή επιρροή

Οι Deutsch και Gerard (Deutsch M Gerard H B 1989) κάνουν κριτική σε προηγούμενες έρευνες υποστήριξαν ότι ο όρος " ομάδα" χρησιμοποιήθηκε, καταχρηστικά, ως επεξηγηματικός παράγοντας μιας μεγάλης γκάμας κοινωνικών παραγόντων. Για τους δύο ερευνητές παραμελήθηκε η διάσταση της "κανονιστικής" επιρροής που ασκεί μια ομάδα. Γι αυτούς λοιπόν υπάρχουν δύο βασικοί τύποι κοινωνικής επιρροής η "κανονιστική" και η "πληροφοριακή"¹ Ως κανονιστική κοινωνική επιρροή ορίζεται κάθε "επιρροή που προκαλεί τη συμμόρφωση του ατόμου στις θετικές προσδοκίες κάποιου άλλου" και ως πληροφοριακή κοινωνική επιρροή "κάθε επιρροή που οδηγεί το άτομο ν'αποδεχθεί ως απόδειξη αλήθειας, μια πληροφορία από μέρους κάποιου άλλου" (ο π σελ 126)

Ως θετικές προσδοκίες ορίζονται οι "προσδοκίες οι οποίες προκαλούν ή ενισχύουν κυρίως θετικά, παρά αρνητικά αισθήματα στο υποκείμενο- προσδοκίες οι οποίες ικανοποιούνται από τον άλλον"² Οι δύο ερευνητές επαληθεύουν τις υποθέσεις τους χρησιμοποιώντας, παραλλαγμένη την πειραματική περίσταση του Asch

¹ Το 1956 οι Thibault και Strickland προχωρούν σε μια ανάλογη διάκριση δύο τύπων επιρροής: α) αυτήν που επικεντρώνεται στο έργο και β) αυτήν που επικεντρώνεται στην ομάδα (Moscovici S 1976 σελ 17 Paicheler G 1985 σελ 117)

² Αντίθετα οι αρνητικές προσδοκίες είναι εκείνες που παράγουν αισθήματα εχθρότητας για τον άλλο όταν αυτός δεν τις ικανοποιεί' (ο π σελ 246 σημ 6)

Μια άλλη έρευνα των Gerard και Rotter το 1961 πράγματι δείχνει ότι τα υποκείμενα που συμμορφώνονται λιγότερο είναι αυτά που προσδοκούν αρνητική αξιολόγηση από τα υπόλοιπα μέλη της--ομάδας, ενώ αυτά που συμμορφώνονται προσδοκούν μια θετική αξιολόγηση (Levine, Pavelchack 1984 σελ 42)

Οι έννοιες των Deutsch και Gerard δείχνουν τη μορφή που παίρνει η επιρροή μιας ομάδας στα άτομα, φωτίζοντας τους δεσμούς εξάρτησης τους από την ομάδα. Ο φόβος της διαφοράς και το επακόλουθο της, η τιμωρία, είναι παράγοντες που βαραίνουν αποφασιστικά στη συμμόρφωση του υποκειμένου.

3 Κανονικοποίηση - το αυτοκινητικό υπόδειγμα

Στους Deutsch και Gerard έχουμε μια μορφή κανονιστικής ή πληροφοριακής εξάρτησης από την ομάδα. Στον Milgram η εξάρτηση αυτή γίνεται εντονότερη από μια πηγή-αυθεντία, ενώ στον Asch η εξάρτηση υπάρχει ως προς τις κρίσεις μιας πλειοψηφίας. Τι θα συμβεί όμως σε μια περίπτωση κατά την οποία οι κοινωνικοί λειτουργοί παρουσιάζονται ως ισότιμοι, μοιραζόμενοι το ίδιο κοινωνικό status και το ίδιο επίπεδο ικανοτήτων, Πολύ περισσότερο τι θα συμβεί αν το αντικείμενο κρίσης χαρακτηρίζεται από μια κατάσταση αμφισημίας η οποία δεν θα επιτρέπει μια "αντικειμενική" εκτίμηση. Τα υποκείμενα θα τείνουν σε μια κατάσταση συναίνεσης εγκαθιδρύοντας μια κοινή νόρμα ή θα παραμείνουν στις ιδιωτικές τους κρίσεις,

Είναι οι εργασίες του Sherif, από το 1935 πάνω στο αυτοκινητικό φαινόμενο, που θα δώσουν απάντηση σ' αυτό το ερώτημα. Το αυτοκινητικό φαινόμενο συνίσταται στη φαινομενική κίνηση μιας μικρής φωτεινής πηγής μέσα σε ένα απόλυτα σκοτεινό χώρο. Η φωτεινή πηγή φαίνεται να κινείται άτακτα και προς όλες τις κατευθύνσεις ενώ στην πραγματικότητα παραμένει σταθερή.

Στο πείραμα του Sherif , που διεξήχθη στο Columbia, ζητήθηκε από τα υποκείμενα να εκτιμήσουν την απόσταση που διένυε η φωτεινή πηγή³, σ' ένα σκοτεινό δωμάτιο σε δύο πειραματικές συνθήκες (βλ Sherif M και Sherif WC 1969 σ 203) Οι πειραματικές συνθήκες ήταν οι ακόλουθες 1) Τα υποκείμενα μόνα τους έκαναν εκτιμήσεις για την φαινομενική κίνηση

2) Τα υποκείμενα έκαναν τέτοιες εκτιμήσεις σε ομάδες δύο ή τριών ατόμων Στη δεύτερη περίπτωση υπήρξαν δύο παραλλαγές τα υποκείμενα πρώτα έκαναν τις προσωπικές τους εκτιμήσεις μόνα τους και στη συνέχεια σε συνθήκες διαντίδρασης γινόταν το αντίστροφο Συνολικά πήρανε μέρος 59 υποκείμενα

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι (ο π σελ 206-207)

α) Στην ατομική περίπτωση οι εκτιμήσεις γρήγορα συγκλίνουν προς μία μέση τιμή και ένα συγκεκριμένο εύρος απόκλισης απ' αυτήν Έχουμε δηλαδή τη δημιουργία μιας προσωπικής νόρμας

β) Στην ομαδική περίπτωση έχουμε τη σύγκλιση των ατομικών εκτιμήσεων προς μία γενική νόρμα και ένα γενικό εύρος απόκλισης των εκτιμήσεων Η σύγκλιση αυτή είναι μεγαλύτερη στην περίπτωση εκείνη όπου προηγείται η ομαδική περίπτωση και στη συνέχεια έπεται η ατομική

γ) Η δημιουργία μιας ομαδικής νόρμας ακολουθείται από τα υποκείμενα στις ατομικές εκτιμήσεις, αν η ατομική περίπτωση έπεται της ομαδικής

Το πειραματικό υπόδειγμα του Sherif μελετά το φαινόμενο της κανονικοποίησης, δηλαδή εκείνη την κατάσταση όπου "μια αμοιβαία επιρροή μέσα στις ομάδες κάνει τα μέλη της ομάδας να σχηματίζουν ή να αποδέχονται συμβιβασμούς"(Moscovici S ,1976 σελ 169) Πρόκειται για μια κατάσταση αμοιβαίων υποχωρήσεων (Παπαστάμου Σ 1989α, σελ 268), που χαρακτηρίζεται από την ισοτιμία των παρτεναίρ (Fauchex C και Moscovici S 1989, σελ 317) και ως πρότυπο της θα μπορούσαμε να υποδείξουμε τη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς (Moscovici S 1989α, σ 270)

³ Στην πραγματικότητα δεν μετακινήθηκε καθόλου κατά την διάρκεια της πειραματικής διαδικασίας

Μια πειραματική παραλλαγή του αυτοκινητικού φαινομένου είναι το αλλοκινητικό. Εκεί η φωτεινή πηγή πραγματοποιεί μια πραγματική κίνηση. Το ενδιαφέρον στο πείραμα με το αλλοκινητικό, των Lemaine, Lasch και Ricateau (1989) βρίσκεται στις μεταβλητές τους. Επεμβαίνουν στην εικόνα των παρτεναίρ και στην ιδεολογική τους απόσταση γεγονός που έχει επιδράσει στις διαδικασίες σύγκλισης.

Για τους Doise W και Moscovici S (1984 σελ 217) το φαινόμενο της κανονικοποίησης, συγκρίνοντας το ως προς το φαινόμενο της πόλωσης, αποτελεί ένα συντηρητικό φαινόμενο διατήρησης του status quo.

4 Κοινωνική σύγκριση

Αν και ο Sherif πριν από το β' παγκόσμιο πόλεμο ακόμη μας περιέγραψε ένα φαινόμενο σύγκλισης των ατομικών εκτιμήσεων, είναι ο Festinger που το 1950 θα προσφέρει την κύρια θεωρητική βάση της ομοιομορφίας και της συμμόρφωσης μιλώντας για τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης. Για να γίνει αυτό ήταν αναγκαίο το πέρασμα από τη μηχεβιοριστική σε μια πιο γνωστική προσέγγιση στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας (Παπαστάμου Σ 1989α σελ 77, Doise W Deschamps JC Mugny G 1978, σελ 153).

Ο Festinger βλέπει την πραγματικότητα ως ένα συνεχές που στο ένα του άκρο υπάρχει η φυσική πραγματικότητα και στο άλλο η κοινωνική (Παπαστάμου Σ., 1989α, σελ 79). Αν η φυσική πραγματικότητα δεν μας δίνει ξεκάθαρες ενδείξεις που να διασφαλίζουν την αντικειμενικότητα τότε η προσφυγή στους άλλους είναι απαραίτητη προκειμένου να την εξασφαλίσει. Το ίδιο και για τις ικανότητες δράσης του σε συγκεκριμένες συνθήκες, το άτομο τις αξιολογεί μέσα από μια διαδικασία σύγκρισης. Ο Festinger θεωρεί ότι (οπ σελ 80) α) για κάθε άνθρωπο υπάρχει η τάση εκτίμησης των προσωπικών αντιλήψεων και ικανοτήτων, β) ελλείψει αντικειμενικών κριτηρίων τα κοινωνικά κριτήρια σύγκρισης των ικανοτήτων γίνονται κυρίαρχα, γ) αν η κοινωνική διαφορά από τους άλλους είναι μικρή, τότε αυτοί αποτελούν το προνομιακό πεδίο σύγκρισης ενώ αν είναι μεγάλη η τάση σύγκρισης μειώνεται.

Η επίδραση της θεωρίας ήταν τεράστια. Πλήθος πειραματικές έρευνες εμπνεύστηκαν από τις αρχές της. Ενώ οι έννοιες της εμπλουτίστηκαν. Για τον Codol, με την έννοια της υπερκείμενης συμμόρφωσης του εγώ, εκείνο που αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε μια διαδικασία σύγκρισης, είναι η συγκεκριμένη περίπτωση καθώς η σύγκριση συντελείται σε σχέση με τις κυρίαρχες νόρμες (Doise W, Deschamps JC, Mugny G 1978 σελ 155-157). Η χρήση της έννοιας της σύγκρισης γίνεται σημαντική στη μελέτη των σχέσεων μεταξύ των ομάδων και στην έννοια της κοινωνικής ταυτότητας (βλ Tajfel H 1978 σελ 65-67 και Tajfel H Forgas J P 1989 σελ 83-84).

Ξεκινώντας από την έννοια της κοινωνικής σύγκρισης οι Lemaire G, Kastersztein J, και Personnaz B (1989) θεωρούν ότι η κοινωνική σύγκριση οδηγεί τελικά στην διαφοροποίηση, ιδιαίτερα όταν η σύγκριση θα μπορούσε να θίξει την κοινωνιοψυχολογική ταυτότητα μειονεκτούντων ομάδων. Για τον Deconchy (1987 σελ 155) ο άνθρωπος του Festinger αποσκοπεί στη σύγκριση των γνώμων, μέσα από ένα συνεχές ενδιαφέρον για ότι αφορά τις ικανότητες. Ο άνθρωπος του Codol (οπ σελ 156) μέσα από μια πολυσημική αναπαράσταση των κοινωνικών κανόνων, βρίσκεται μέσα στο πλαίσιο τόσο των ικανοτήτων, όσο και των απόψεων. Ενώ για τον άνθρωπο του Lemaire οι στρατηγικές διαφοροποίησης περιορίζονται περισσότερο στο επίπεδο των ικανοτήτων παρά σ' αυτό των απόψεων. Για τον Moscovici η θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης δεν αντιμάχεται την έννοια του κανόνα της αντικειμενικότητας, αντίθετα τον ενισχύει. Η καταφυγή του ατόμου στην συναίνεση της ομάδας ως στόχο έχει την επιβεβαίωση αυτού του κανόνα (Moscovici S 1976 σελ 33-34).

5 Καινοτομία

Αν η συμμόρφωση, η ομοιομορφία και η συναίνεση είναι θεμελιώδεις για το λειτουργικό μοντέλο πώς μπορεί να χωρέσει η καινοτομία σ' αυτό, πώς μπορεί το καινούριο και το πρωτότυπο να βρει απήχηση,

Η πιο χαρακτηριστική απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι το μοντέλο των "ιδιοσυγκρασιακών πιστώσεων" του Hollander (1989) Ο Hollander δε χαλά τη συνταγή της συμμόρφωσης Το άτομο οφείλει να συσσωρεύσει θετικές εντυπώσεις ("ιδιοσυγκρασιακές πιστώσεις") συμμορφούμενο , αρχικά με τους κανόνες της ομάδας προκειμένου να εξασφαλίσει μια πίστωση που αργότερα θα του επιτρέψει την καινοτόμα δράση του Μια πρόωμη μη-συμμόρφωση θα έχει αρνητικές συνέπειες στην ικανότητα του να επηρεάζει (ο π σελ 143)

Ο Hollander αντιμετωπίζει την καινοτομία ως ένα χρονικό φαινόμενο συμμόρφωση → υψηλή θέση → ισχύς → καινοτομία (Faucheux C Moscovici S 1989 σελ 326) Η καινοτομία δεν είναι αποτέλεσμα μιας απόκλισης αλλά μιας τάσης ελιτισμού (Paichelet, 1985 σελ 121) ή παίρνει τη μορφή ενός "κρατικού ρεφορμισμού" (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983 σελ 36) Αν έχουμε δύο κατηγορίες καινοτομίας που η μια πηγαινει από πάνω προς τα κάτω και η δεύτερη κινείται αντίστροφα (Doms M Moscovici S 1984, σελ 87) το μοντέλο του Hollander ανήκει στην πρώτη περίπτωση

Στην πραγματικότητα το λειτουργικό μοντέλο αντιμετωπίζει την έννοια της καινοτομίας ως μια μορφή παρέκκλισης και τους καινοτόμους ως υποκατηγορία της γενικής κατηγορίας των παρεκκλινόντων (Moscovici S, 1976)

6 Αντίδραση στην ομοιομορφία και τη συμμόρφωση

Είδαμε προηγουμένως πως ο Lemaine και οι συνεργάτες του ξεκινώντας από την έννοια της κοινωνικής σύγκρισης κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η τάση για ομοιομορφία δε μονοπωλεί τις κοινωνικές διαδικασίες Αντίθετα έχουμε κινήσεις προς τη διαφοροποίηση και την κατάκτηση της πρωτοτυπίας κυρίως σε ότι αφορά ομάδες άνισου status που αγωνίζονται για διάκριση Οι μειονεκτούντες ομάδες "εφευρίσκουν " νέες διαστάσεις σύγκρισης Ανάλογες τάσεις χαρακτηρίζουν και την επιστημονική " κοινότητα" ιδιαίτερα σε εκείνα τα επιστημονικά πεδία όπου οι ερευνητές είναι πολλοί και οι διακριτές θέσεις λίγες (Lemaine G Kastarsztein J Personnaz B Απρίλιος 1990 σελ 243-248)

Η θεωρία της ψυχολογικής αναδραστικότητας του Brehm είναι η κύρια εκπρόσωπος αντίδρασης στο πνεύμα συμμόρφωσης που επικρατεί στο λειτουργικό μοντέλο. Σύμφωνα με αυτήν αν ένα άτομο νοιώθει ότι απειλείται τότε υιοθετεί συμπεριφορές αντίθετες από αυτές που απαιτούνται από την πηγή επιρροής ή την κοινωνική κατάσταση. Αυτή του η αντίδραση είναι συνάρτηση (Παπαστάμου Σ 1989, σελ 60) α) της σπουδαιότητας της συμπεριφοράς που απειλείται β) του ποσοστού των αποσυρόμενων ή απειλούμενων συμπεριφορών , γ) του μεγέθους της απειλής. Η αναδραστικότητα επηρεάζεται από την κοινωνική ταυτότητα και από την κοινωνική θέση του υποκειμένου (ο π σελ 63, 66)

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία, αποτελεσματικότερη θα είναι εκείνη η πηγή επιρροής που κατορθώνει να κρύψει την πρόθεση της για επιρροή (Montmollin G de, 1984 σελ 100)

Αν και η θεωρία του Brehm αποτελεί μια σημαντική προσπάθεια προσδιορισμού των ορίων συμμόρφωσης ωστόσο βασίζεται "αποκλειστικά και μόνο σε ψυχολογικούς ενδο-ατομικούς μηχανισμούς" (Παπαστάμου Σ 1989α, σελ 76)

III Γνωστικές προσεγγίσεις

Η μεταπολεμική ανάπτυξη της κοινωνικής ψυχολογίας χαρακτηρίζεται από την εγκατάλειψη του μπηχεβιοριστικού ανθρώπου, που απλώς ανταποκρίνεται στα ερεθίσματα, για την εικόνα ενός ανθρώπου που επεξεργάζεται ή τουλάχιστον έχει την τάση να "εκλογικεύει" την κοινωνική πραγματικότητα.

Ειδικότερα οι θεωρίες απόδοσης έγιναν η αφετηρία ένταξης των γνωστικών προσεγγίσεων κύρια σε ατομικό επίπεδο. Η εξέτασή τους, δίνει τη δυνατότητα της κατανόησης του κοινωνιοψυχολογικού θεωρητικού "περιβάλλοντος" της εποχής μέσα στην οποία αναπτύσσεται το λειτουργικό μοντέλο. Παράλληλα οι θεωρίες αυτές

συνέβαλλαν και εξακολουθούν να συμβάλλουν στις προσπάθειες για μια πληρέστερη κοινωνιοψυχολογική κατανόηση των φαινομένων επιρροής

—

1 Γνωστική ασυμφωνία

Κατά τον Festinger εμπνευστή της θεωρίας, μια κατάσταση ασυμφωνίας έχουμε όταν υπάρχει έλλειψη συμβατότητας ανάμεσα σε δύο γνωστικά στοιχεία, που εμφανίζονται ταυτόχρονα στο γνωστικό πεδίο του ατόμου. Αυτή η έλλειψη συμβατότητας δεν είναι λογική αλλά κοινωνιοψυχολογική (Παπαστάμου Σ 1989α, σελ 36-37). Ως γνωστικό στοιχείο ορίζεται, ότι είναι δυνατό να αποτελέσει αντικείμενο γνώσης για κάποιο άτομο (ο π). Η κατάσταση ασυμφωνίας είναι δυσάρεστη και το άτομο προσπαθεί να την εξαλείψει τροποποιώντας τα ήδη υπάρχοντα γνωστικά στοιχεία ή προσθέτοντας νέα έτσι ώστε να έχουμε μείωση της αίσθησης της αντίφασης (ο π σελ 37-38)

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας χρησιμοποιήθηκε για να ερμηνεύσει, μεταξύ άλλων, τα φαινόμενα μύησης (ο π σελ 38-42), τις συνέπειες από τη χρήση απειλών (ο π σελ 42-44), τις διαδικασίες επιλογής και τέλος τη χρήση αμοιβών στα πειραματικά υποδείγματα. (ο π σελ 44-50)

Κατά τον Ibanez μπορούμε να μιλήσουμε για φαινόμενο Festinger, εννοώντας το φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από μια τροποποίηση των ατομικών αντιλήψεων ως αποτέλεσμα της προτροπής προς ένα άτομο να ενεργήσει αντίθετα προς τις αντιλήψεις του χρησιμοποιώντας μια τεχνολογία "μετριασμένης" εξουσίας (Ibanez T 1989 σελ 31). Η υποταγή εξασφαλίζεται χωρίς φανερή υποχρέωση (ο π σελ 31,35) και έχει το χαρακτηριστικό μιας γνωστικής διεργασίας εκλογίκευσης (ο π σελ 33)

Ο Gerard και οι συνεργάτες του έδειξαν ότι η θεωρία της ψυχολογικής ενίσχυσης είναι συμπληρωματική της γνωστικής ασυμφωνίας και όχι ανταγωνιστική (Παπαστάμου Σ 1989α σελ 52). Ο Nuttin, ασχολούμενος με το φαινόμενο των ανταμοιβών έδωσε μια πιο "συνειρμική" διάσταση λέγοντας ότι οι τελικές στάσεις

είναι το αποτέλεσμα μιας" μετάδοσης απαντήσεων" (ο π σελ 56) από μια πρότερη αλλαγή στάσης όταν αυτή μάλιστα πραγματοποιήθηκε μέσα στα πλαίσια μιας "παράδοξης" κατάστασης (ο π σελ 55) —

Η κυριότερη θεωρητική συνέπεια της γνωστικής ασυμφωνίας βρίσκεται στο γεγονός της παραδοχής, ότι αρκεί να αλλάξουμε τη συμπεριφορά μας και στη συνέχεια να προσαρμόσουμε τις πεποιθήσεις μας σ' αυτήν (ο π σελ 58)

2 Θεωρίες Απόδοσης

Οι θεωρίες απόδοσης ανταποκρίνονται στη θεμελιώδη ανάγκη των ατόμων να διακρίνουν το σταθερό και αμετάβλητο πίσω από μια σειρά γεγονότων και συμπεριφορών. Πρόκειται για διαδικασίες συλλογισμού με τις οποίες τα υποκείμενα εξηγούν και ερμηνεύουν τα γεγονότα που αντιμετωπίζουν και το πιο σημαντικό τους σημείο βρίσκεται στις αιτιακές εξηγήσεις της προσωπικής συμπεριφοράς ή της συμπεριφοράς του άλλου (Deschamps, 1987 σ 86). Στις διαδικασίες αυτές συλλογισμού χρησιμοποιείται μια συγκεκριμένη πληροφορία, για την οποία δημιουργείται μια άλλη συμπληρωματική που συνδέεται με την πρώτη με " μια αιτιολόγηση επαγωγικού χαρακτήρα "(Παπαστάμου Σ 1989α σελ 105) Με αυτές τις επαγωγικές διαδικασίες το άτομο καταφέρνει να οργανώσει το περιβάλλον του και να προβλέψει αυτό που θα συμβεί(Doms M Moscovici S 1984, σελ 65)

Ο Heider παραλλάσσοντας το πειραματικό υπόδειγμα του Michotte για τη "φαινομενική αιτιολόγηση", που συνίσταται στην τυχαία κίνηση γεωμετρικών σχημάτων, διαπίστωσε μια τάση ανθρωπομορφισμού στην προσπάθεια των υποκειμένων να ερμηνεύσουν αυτήν την κίνηση (Παπαστάμου Σ 1989α, σελ 108) Ο Heider θέλησε να δει αν αυτό ισχύει και για την ερμηνεία των διαπροσωπικών σχέσεων. Αυτό που διαπίστωσε ο Heider είναι ότι η συμπεριφορά κάθε ατόμου καταννοείται μέσα στα πλαίσια ενός ανταγωνισμού ανάμεσα σε δύο ομάδες αιτίων. Οι πρώτες έχουν τη βάση τους στο άτομο και οι δεύτερες στο περιβάλλον (ο π σελ 109, Jaspars Hewstone 1984, σελ 311, Moscovici 1984β σελ 47) Έτσι προβάλλει η

εικόνα του ανθρώπου homo rationalis που με τρόπο σχεδόν ορθολογικό επεξεργάζεται τις πληροφορίες του περιβάλλοντος για να καταλήξει σε ένα σχεδόν λογικό συμπέρασμα (Παπαστάμου Σ 1989α, σελ 109)

Το κύριο στοιχείο της θεωρίας των " επαγωγικών αντιστοιχιών" των Jones & Davis βρίσκεται στο γεγονός της συσχέτισης κάποιας συμπεριφοράς του αυτουργού με ένα στοιχείο της προσωπικότητας του (Jaspars J Hewstone M 1984 σελ 314) Για να προχωρήσει σε μια τέτοια απόδοση ο απλοϊκός ψυχολόγος θα πρέπει η συμπεριφορά του αυτουργού να έχει κάποιες επιπτώσεις, ο αυτουργός να έχει συνείδηση αυτών των επιπτώσεων αλλά και την ικανότητα να τις προκαλεί (Παπαστάμου Σ 1989, σελ 110-112) Για να συνάγουμε συμπεράσματα απόδοσης θα πρέπει να εξετάζουμε παράγοντες όπως την ελευθερία του αυτουργού, την κοινωνική επιθυμητότητα της δράσης του και τις προηγούμενες συμπεριφορές του (ο π σελ 112-117)

Το κύριο στοιχείο της θεωρίας του Kelley βρίσκεται στη στατιστική μορφή της επεξεργασίας των πληροφοριών που δέχεται ένα άτομο προκειμένου να κατανοήσει μια συμπεριφορά Το άτομο προχωρά σε επεξεργασίες που μοιάζουν με την τεχνική της συνδιακύμανσης (ANOVA) όπου εμπλέκονται τρεις παράγοντες συνδιακύμανσης α) πληροφορία συναίνεσης β) διαφοροποίησης γ) συνοχής (ο π σελ 117-119) Αν οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι περιορισμένες τότε το ερμηνευτικό σχήμα της απόδοσης χαρακτηρίζεται από τις αρχές της πρόσθεσης και της αφαίρεσης (ο π σελ 119-120)

Οι απόψεις του Kelley είχαν κάποια επίδραση , ως παράγοντες εξήγησης της μειονοτικής επιρροής, στο γενετικό μοντέλο (βλ σχετικά Παπαστάμου Σ Μιούνν Γκ 1983, σελ 48, Maass A Clark III R D 1984, σελ. 436-439)

3 Το Θεμελιώδες Σφάλμα Απόδοσης

Οι έρευνες σχετικά με τα φαινόμενα της απόδοσης έκαναν τους ερευνητές να διαπιστώσουν ότι υπάρχει μια τάση των υποκειμένων, στην προσπάθειά τους να

εξηγήσουν στη συμπεριφορά κάποιου, "να υπερβάλλουν στην επίδραση των προδιαθεσιακών εξηγήσεων και να υποτιμούν αυτή των καταστασιακών εξηγήσεων" (Leyens J-P Aspeels S Marques J 1987, σελ 68)

Αυτό έκανε τον Ross, το 1977, να μιλήσει για το θεμελιώδες σφάλμα στις διαδικασίες απόδοσης. Το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης έχει ως συνέπεια την υπερεκτίμηση του ψυχολογικού ντετερμινισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς και εκδηλώνεται τουλάχιστον με δύο μορφές α) όταν εξηγούμε μια συμπεριφορά με βάση αιτιακές συναγωγές β) όταν υποθέτουμε ότι η ίδια συμπεριφορά μπορεί να απαντηθεί και σε διαφορετικές συνθήκες. Επίσης χαρακτηρίζεται από μια υπερεκτίμηση του προσωπικού ελέγχου (οπ σελ 128)

Οι ψυχολόγοι μίλησαν για ένα απλό σφάλμα εκτίμησης. Ωστόσο ο Bauvois μίλησε για μια ιδεολογική πρακτική της γνώσης (οπ σελ 132). Για τον Beauvois το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης οφείλεται στο νόμο της εσωτερικότητας, που είναι περισσότερο νόρμα μιας ομάδας (Leyens J-P Aspeel S Marques J 1987, σελ 69). Κατά τον Le Poultier F (Avril 1989, σελ 248) ο νόμος της εσωτερικότητας είναι στενά συνδεδεμένος με μια αξιολογική δραστηριότητα. Κατά τον Beauvois J-L (1987, σελ 120) ο νόμος της εσωτερικότητας ορίζεται ως "μια αξιολόγηση που μαθαίνεται και σχετικά διαμοιράζεται μέσα στις κοινωνικές ομάδες η οποία ευνοεί τις εξηγήσεις που αυξάνουν τον αιτιακό ρόλο του δράστη σ' αυτό που πράττει ή σ' αυτό που του συμβαίνει".

Το ότι το θεμελιώδες σφάλμα δεν είναι μια απλή πρακτική διαστρέβλωσης αλλά μια ιδεολογική πρακτική φαίνεται και από το γεγονός ότι ενεργοποιείται όταν α) εκτιμούμε τη συμπεριφορά τρίτου προσώπου (Παπαστάμου Σ 1989α σελ 133) β) υπερεκτιμούμε περισσότερο την ομοιογένεια μελών της εξωομάδας από της ενδοομάδας (οπ σελ 133) γ) η συμπεριφορά αιτιολογείται διαφορετικά ανάλογα με την κοινωνική θέση του ατόμου που η συμπεριφορά του κρίνεται (οπ σελ 134). Τέλος φαίνεται και στο φαινόμενο "της στρέβλωσης αυτοεξυπηρέτησης" -"self serving bias"- (οπ σελ 134). Δηλαδή προβαίνουμε σε αποδόσεις που συστηματικά ευνοούν μια θετική αξιολόγηση του εαυτού μας

Κατά τους Jaspars και Hewstone (1984 σελ 318) οι θεωρίες απόδοσης αποτελούν περισσότερο ένα εννοιολογικό πλαίσιο παρά μια θεωρία με την τυπική έννοια του όρου. Οι Apfelbaum & Herzlich θεωρούν ότι αυτές οι θεωρίες υποεκτιμούν τους κοινωνικούς παράγοντες (οπ σ 320). Αυτές οι γνωστικές προσεγγίσεις είναι επικεντρωμένες στο άτομο και είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς στην αμερικάνικη κοινωνική ψυχολογία (Farr R-M 1984, σ 389).

IV.Κριτική προσέγγιση του λειτουργικού μοντέλου

Όπως προκύπτει και από την προηγηθείσα παράθεση των ερευνών εκείνο που απασχολεί κυρίως το λειτουργικό μοντέλο είναι οι διαδικασίες συμμόρφωσης. Ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο ή μια ομάδα υποτάσσεται στις απόψεις ενός άλλου ατόμου ή ομάδας, ο τρόπος που μια πλειοψηφία υποτάσσει μια μειοψηφία ή η επικυριαρχία της ομάδας στα άτομα (Παπαστάμου Σ 1989α, σ 222), η υποταγή στην αυθεντία, όπως στο πείραμα του Milgram, η αφομοίωση της παρέκκλισης (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989 σ 320) υπήρξαν τα κύρια ενδιαφέροντα του μοντέλου αυτού.

Εκείνο που εντυπωσιάζει είναι η πλημμελής ενασχόληση με την έννοια της σύγκρουσης. Για "απόκρυψη" κάνει λόγο ο Παπαστάμου Σ (Νοέμβριος 1989 σ 320). Γεγονός που δεν είναι άσχετο με τον τόπο, τις ΗΠΑ και το χρόνο, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εμφάνισης του λειτουργικού μοντέλου που συμπίπτει με μια άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων και έντονου προβληματισμού για την επιτυχή ενσωμάτωση διαφορετικών πολιτιστικών και κοινωνικο-οικονομικών ομάδων (οπ, σ 321). Στην καλύτερη των περιπτώσεων η μελέτη της σύγκρουσης εντοπίζεται στο ενδοατομικό επίπεδο (Παπαστάμου Σ 1989α σ 282).

Η λειτουργική κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση των φαινομένων επιρροής αντιστοιχεί σε μια "συντηρητική" θεώρηση στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο (Mugny G Perez J-A, 1986 σ 11). Ο Festinger στη μελέτη του για τις άτυπες κοινωνικές ομάδες

το 1950 μιλάει για την πίεση των ομάδων προς την ομοιομορφία, αν δεν επιτευχθεί αυτή, η κατάληξη θα είναι η αποβολή των αποκλινόντων (Wolf S 1989 σ425) Η λειτουργική κοινωνιοψυχολογική σκοπιά συντείνει προς μια κοινωνική ψυχολογία της συμμόρφωσης (Moscovici S 1976 σ2) Η συμμόρφωση γίνεται όρος σχεδόν ισοδύναμος της επιρροής (Maass A Clark III R D 1984 Σ428) Συμμόρφωση, που όπως είδαμε στο πείραμα του Milgram, μπορεί να πάρει τη μορφή της απόλυτης υποταγής σε μια Αυθεντία ή τη μορφή μιας ενδοτικότητας ως αποτέλεσμα ελαφράς ή ανύπαρκτης πίεσης πάνω στα υποκείμενα όπως φαίνεται και από τη μελέτη των Freedman J L Frasen S (1989) πάνω στην τεχνική της κλιμακωτής επιρροής

Για τους μελετητές της επιρροής, τους γκεσταλτικούς, αυτούς της ψυχαναλυτικής κατευθύνσης, τους οπαδούς του Lewin, τους μπηχεβιοριστές οι νόρμες υπάρχουν πριν την κατάσταση επιρροής Γι αυτό η συμμόρφωση είναι στοιχείο *sine qua non* της κοινωνικής επιρροής (Moscovici S 1976 σ3)

Απαραίτητη γίνεται κατ' αυτόν τον τρόπο και η συσχέτιση ανάμεσα στις συμπεριφορές και τα βιο-ψυχολογικά χαρακτηριστικά των ατόμων (ο π σ3) Τα άτομα έχουν ανάγκη και αναζητούν την αποδοχή και εφόσον το κοινωνικό περιβάλλον είναι δεδομένο η εξάρτηση από την ομάδα εντείνεται (ο π σ6)

Ενώ η κοινωνική συμμόρφωση γίνεται το απαραίτητο στοιχείο κάθε κοινωνικής δομής εφόσον μ' αυτήν υποτίθεται ότι εξυπηρετείται καλύτερα η προσαρμογή και η αυτοσυντήρησή της ωστόσο αυτή η έννοια θα αποτελέσει και το αδιέξοδο του λειτουργικού μοντέλου Το πείραμα του Milgram θα καταδείξει με τον πιο εκκωφαντικό τρόπο τις αρνητικές επιπτώσεις της συμμόρφωσης (Moscovici S 1983) αφού θα θέσει σε αμφισβήτηση τις ανθρωπιστικές βάσεις του κοινωνικού συστήματος

Εκείνος που με διαύγεια έφερε στην επιφάνεια και συστηματοποίησε σ' ένα ενιαίο σύνολο τις άρρητες θεμελιώσεις του λειτουργικού μοντέλου είναι ο Moscovici S

1 Οι θέσεις του Moscovici για το λειτουργικό μοντέλο

α "Η κοινωνική επιρροή σε μια ομάδα είναι άνισα κατανεμημένη και ασκείται κατά τρόπο μονοδιάστατο" (Moscovici S 1976 σ 11)

Σε μια κατάσταση επιρροής υπάρχουν η πηγή και ο στόχος της επιρροής, ο πομπός και ο δέκτης της πληροφορίας. Ωστόσο η σχέση αυτή είναι ασύμμετρη εφόσον δεν υπάρχει δυνατότητα αντιστροφής της. Η πηγή όντας κάτοχος εξουσίας, έχοντας τη δυνατότητα ανταμοιβών, αντιπροσωπεύοντας τη νομιμότητα θα είναι πάντα ο κυρίαρχος πόλος επιρροής. Ενώ ο στόχος, που συνήθως είναι ένα αποκλίνων άτομο ή ομάδα, θα είναι πάντα ο κυριαρχούμενος πόλος της σχέσης (Paichele G 1985 σ 118). Η άποψη της πλειοψηφίας είναι η μόνη κανονιστική επιλογή. Η μειονοτική άποψη δεν είναι μια εναλλακτική άποψη αλλά αποτελεί μια μη-άποψη, ανομική (Moscovici S 1976 σ 13). Ο μη - κομφορμισμός ερμηνεύεται ως αποχώρηση από τη σχέση και όχι ως εναλλακτική λύση που μπορεί να οδηγήσει σε μια τροποποίησή της.

β "Η λειτουργία της κοινωνικής επιρροής συνίσταται στη συντήρηση και την ενδυνάμωση του κοινωνικού ελέγχου (Moscovici S 1976 σ 15).

Η πραγματοποίηση μιας συγκεκριμένης δράσης ή η δημιουργία και η συντήρηση μιας ομάδας είναι εφικτή εφόσον υπάρχει "βοήθεια" από κάποια μορφή κοινωνικού ελέγχου. Υπάρχουν αξίες, κανόνες και κριτήρια σχηματισμού κρίσεων με τα οποία τα άτομα πρέπει να τις σχηματίζουν. Νόμοι και νόρμες, ως άρρητοι κανόνες συμπεριφοράς (Paichele G 1985, σ 119), πρέπει να τηρούνται. Έλεγχος υπάρχει όμως εκεί όπου υπάρχουν και ελεγκτές με ανώτερη σοφία και χρησιμότητα (Moscovici S 1976 σ 16). Οι "κοινές" νόρμες δε μπορούν να είναι παρά αυτές της πλειοψηφίας και της εξουσίας. Στον ένα πόλο της σχέσης βρίσκεται η νομιμοποιημένη αρχή και στον άλλο η διαφωνία και η απόκλιση και προφανής στόχος του κοινωνικού ελέγχου είναι η μείωση των αποκλίσεων. Επιδίωξη του κοινωνικού ελέγχου είναι η αποατομικοποίηση και η ενσωμάτωση, μέσω της επιρροής του ατομικού στο συνολικό.

Η συνοχή της ομάδας θα είναι μεγαλύτερη όταν τα άτομα θα αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως όμοιους

γ *"Οι σχέσεις εξάρτησης προσδιορίζουν την κατεύθυνση και το ποσοστό της κοινωνικής επιρροής που ασκείται σε μια ομάδα"* (Moscovici 1976 σ 18)

Κατά το Moscovici η έννοια της εξάρτησης, αν και έχει τη θέση της θεμελιώδους μεταβλητής στο λειτουργικό μοντέλο, ωστόσο περικλείει σημαντικό βαθμό ασάφειας, και δεν είναι καν αυταπόδεικτη. Αλλωστε υπήρξαν αρκετές έρευνες μεταξύ ίσων παρτεναίρ

Υπάρχουν δύο μορφές εξάρτησης. Η πρώτη είναι η **θεσμική εξάρτηση** και συνδέεται με την εξουσία (αρχηγία, ικανότητα, συλλογικότητα-πλειοψηφία). Σ' αυτήν, η μειονότητα δεν έχει δημογραφική έννοια, αλλά είναι κάτοχος ελάχιστης εξουσίας μέσα στα πλαίσια μιας κατανομής της. Η δεύτερη είναι η **οργανική εξάρτηση** και ανταποκρίνεται στην "ανάγκη των άλλων" και διακρίνεται σε α) **Εξάρτηση για ικανοποίηση αναγκών**. Αναφέρεται σε μια προσωπικότητα σχεδόν προβληματική που αναζητεί στα πλαίσια του δεσμού την αυτοεκτίμησή της. β) **Εξάρτηση από την ανάγκη της πληροφόρησης**. Τα άτομα αναζητούν την αντικειμενικότητα και όταν η εμπιστοσύνη στις αισθήσεις τους κλονίζεται τότε αναζητούν την επικύρωση των αποψέων τους στους άλλους. Ο κονφορμιστής διακατέχεται σχεδόν από ψυχιατρικά συμπτώματα ενώ ο μη-κονφορμιστής χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Εδώ έχουμε μια αμφίθυμη στάση έναντι του μη-κονφορμιστή, στα πλαίσια του λειτουργικού μοντέλου, καθώς ο μη-κονφορμιστής εκφράζει και την απόκλιση (Paicheler G 1985 σ 121). Γενικά ο κονφορμιστής χαρακτηρίζεται από αρνητικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά και ο μη-κονφορμιστής από θετικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989 σ 185).

Αν αυτή όμως είναι η πραγματικότητα τότε η κοινωνική ψυχολογία θα έπρεπε να αντικατασταθεί από τη ψυχολογία των ατομικών διαφορών η οποία θα επαρκούσε για την εξήγηση των φαινομένων επιρροής.

δ *"Οι καταστάσεις αβεβαιότητας και η ανάγκη μείωσης της αβεβαιότητας προσδιορίζουν τις μορφές που παίρνουν οι διαδικασίες επιρροής (Moscovici S 1976 σ 25)*

Κατά το Sherif το αβέβαιο περιβάλλον αυξάνει την υποβολιμότητα (οπ σ 25) Συνδέοντας την αβεβαιότητα με την επιρροή μπορούμε να πούμε ότι αυξάνεται η επιρροή όταν το ερέθισμα, δηλαδή το αντικείμενο και η κατάσταση είναι λιγότερο δομημένα, το κοινωνικό ερέθισμα είναι σύνθετο και το άτομο είναι αβέβαιο και έχει μικρή εμπιστοσύνη στις αισθήσεις και τις διανοητικές ικανότητές του. Κατά συνέπεια ένα άτομο βέβαιο για τον εαυτό του δεν επηρεάζεται εύκολα το ίδιο και όταν το ερέθισμα δεν είναι αμφίσημο. Ωστόσο παραμένει το ερώτημα γιατί ένα αβέβαιο υποκείμενο θα πρέπει να υποθέσει ότι τα άλλα υποκείμενα είναι περισσότερο σίγουρα και ικανά, γιατί η αβεβαιότητα πρέπει να αναφέρεται μόνο στο στόχο και όχι και στην πηγή. Εξάλλου στο πείραμα του Asch δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς την ορθή απάντηση και ωστόσο έχουμε επιρροή - ενδοτικότητα- (Παπαστάμου Σ 1989α, σ 258)

ε *"Η επιδιωκόμενη συναίνεση, ο στόχος από την ανταλλαγή επιρροής, βασίζεται στο νόμο της αντικειμενικότητας "* (Moscovici S 1976 σ 31)

Ο άνθρωπος έχει ανάγκη να επικυρώνει τις απόψεις του είτε μέσα από το περιβάλλον είτε μέσα από τους άλλους. Έτσι ξανασυναντούμε την κλασσική διχοτομία ανάμεσα στις σχέσεις με τα αντικείμενα (περιβάλλον, φύση) και στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους (κοινωνία). Κάθε άτομο αναζητά την αντικειμενικότητα μέσα από τις αισθήσεις του και όταν δεν το πετυχαίνει, τότε η συναίνεση του προσφέρει το υποκατάστατο αλλά και το εχέγγυο αντικειμενικότητας. Τα άτομα θεωρούν ότι η απόκλιση είναι αδύνατη αφού μόνο μια απάντηση κάθε φορά είναι δυνατή.

στ " *Ολες οι διαδικασίες επιρροής αντιμετωπίζονται από την κυριαρχή σκοπιά της συμμόρφωσης, και από μόνη της η συμμόρφωση θεωρείται ότι υπογραμμίζει τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά αυτών των διαδικασιών* " (Moscovici S 1976 σ37)

Η μελέτη της κοινωνικής επιρροής χαρακτηρίζεται, κατά το Moscovici, από μια στρέβλωση συμμόρφωσης. Η αλλαγή γίνεται προς την κατεύθυνση της ομάδας ενώ οι προσδοκώμενες αλλαγές πραγματοποιούνται από την πλευρά των υποκειμένων. Ακόμη και η καινοτομία πραγματοποιείται δια μέσου της συμμόρφωσης (όπως στη μελέτη του Hollander). Μέσα σε καταστάσεις αβεβαιότητας η συμμόρφωση μπορεί να οριστεί και σαν ένα είδος μάθησης (Moscovici S 1989α σ 267) καθώς δίνει στα άτομα απαντήσεις, μέσω των άλλων, όταν τα ίδια αμφιβάλλουν για τις ικανότητές τους.

Δεν πρέπει να υποτιμούμε τη σπουδαιότητα του λειτουργικού μοντέλου, μας λέει ο Moscovici. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια ορθολογική θεωρία της επιρροής που σέβεται τις δημοκρατικές αξίες και έρχεται σε αντίθεση με την παρουσίαση της επιρροής ως μια μορφή ανορθολογικής συμπεριφοράς, όπως αυτό αφήνεται να εννοηθεί στα έργα του LeBon, του Tarde και του Freud (αναφέρεται στον Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989 σ 348)

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ &
ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Ι Συνθήκες διομαδικού ανταγωνισμού-κλασσικές προσεγγίσεις

Στο πείραμα του Sherif η "Σπηλιά των Κλεφτών" δωδεκάχρονα πειραματικά υποκείμενα χωρίστηκαν σε δύο ομάδες που στη συνέχεια ανέπτυξαν ανταγωνιστικές σχέσεις μέσα από τη συμμετοχή τους σε παιχνίδια. Αυτό είχε ως συνέπεια την ανάπτυξη επιθετικότητας μεταξύ των μελών των δύο ομάδων, τη δημιουργία αρνητικής εικόνας της αντίπαλης ομάδας και υπερτίμηση των επιδόσεων των μελών της ομάδας υπαγωγής. Χρειάστηκε επίπονη προσπάθεια για την επίτευξη κοινών στόχων έτσι ώστε να επέλθει συμφιλίωση. Στο πείραμα του Diab, ωστόσο, με πληθυσμό εντεκάχρονους Μουσουλμάνους και Χριστιανούς, που πραγματοποιήθηκε στη Βηρυτό του Λιβάνου, αυτή η συμφιλίωση δεν επήλθε ποτέ λόγω της έντονης εχθρότητας που αναπτύχθηκε. Επίσης, σε αντίθεση με το πείραμα του Sherif, η εύνοια για τα μέλη της ομάδας υπαγωγής ίσχυε μόνο για τη νικήτρια ομάδα ενώ η ηττημένη παρουσίαζε τάσεις εξωομαδικής ευνοιοκρατίας και εσωτερικής διάλυσης (αναφέρονται στους Doise W 1982 σ122-125, Παπαστάμου Σ 1989α σ 176-181, Απρίλιος 1990 σ 17-20)

Κατά τους Rabbie και Horwitz ο έκδηλος ανταγωνισμός δεν είναι απαραίτητη συνθήκη για την εύνοια των μελών της ενδο-ομάδας αλλά αρκεί η ύπαρξη μιας "κοινής τύχης", μια αλληλεξαρτώμενη μοίρα που κατά τον Tajfel είναι ουσιαστικό σημείο για την εξέλιξη της κοινωνικής ταυτότητας (Rabbie J-M Horwitz M 1990 σ,227). Στο πείραμα των Rabbie και Horwitz η αμοιβή των μελών των δύο ομάδων δεν υπήρξε το αποτέλεσμα του μεταξύ τους ανταγωνισμού αλλά έγινε στην τύχη. Τόσο οι "τυχερές" όσο και οι "άτυχες" ομάδες έκριναν ευνοϊκότερα τη δική τους ομάδα (αναφέρεται στον Doise W 1984 σ 264-265, 1982 σ 127-128)

Αυτό ωστόσο που διακρίνει τις πρώτες κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις των διομαδικών σχέσεων είναι ο ατομιστικός τους χαρακτήρας. Όπως π.χ η υπόθεση της 'αποστέρησης-επιθετικότητας στη θεωρία προκατάληψης του αποδιοπομπαίου τράγου, όπου η επιθετικότητα εξηγείται με ψυχαναλυτικούς όρους της προσωπικότητας (βλ Γεώργας Δ 1990

τομ Β' σ 139-140, Milner D Απρίλιος 1990 σ 68-69) ή τέλος η μελέτη για τα υποτιθέμενα πραγματικά χαρακτηριστικά που "γεννούν" τα-στερεότυπα (βλ Campbell DT Απρίλιος 1990 σ 56)

II Άτομο και ομάδα στις διομαδικές προσεγγίσεις

Κατά τον Amerio P (1987 σ 136), η αναγέννηση του ενδιαφέροντος των κοινωνικών επιστημόνων για την έννοια της ομάδας συμβαδίζει με την αναγνώριση της ως "συστατικό στοιχείου μιας αλληλεξαρτώμενης δημοκρατικής κοινωνίας" (ο π)

Ο Festinger διακρίνει δύο διαδικασίες στις οποίες βασίζεται η ομάδα α) Τη γενίκευση μιας "κοινωνικής πραγματικότητας" που επιτρέπει τη συμμετοχή σ' ένα σύστημα πεποιθήσεων β) Τη "μετακίνηση της ομάδας" που αναφέρεται στην επίτευξη στόχων γενικά υλικής τάξης (Marques J-M 1993, σ 40) Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν από τους κοινωνικούς επιστήμονες για τον ορισμό της ομάδας είναι η αλληλεπίδραση- αλληλεξάρτηση, η συνείδηση του να είσαι μέλος, η παραδοχή και απόδοση ταυτότητας μέλους ομάδας από τρίτους, οι κοινοί θεσμοί, αξίες και στάσεις, ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων ρόλων, η ταύτιση μελών με το πρότυπο του ιδανικού αρχηγού, η ικανοποίηση αναγκών, οι κοινοί στόχοι, η ομοιογενής συμπεριφορά και η ενότητα, σύμπνοια, συνοχή και λειτουργικότητα (Γεωργιάς Δ 1990, σ 17-22) Οι δυνατές σχέσεις που μπορούν να αναπτυχθούν μεταξύ των ομάδων ανάλογα με τους στόχους τους είναι α) σχέσεις σύγκρουσης, όταν υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των ομάδων για την απόκτηση υλικών πόρων, β) σχέσεις ανεξαρτησίας, όταν οι ομάδες έχουν εντελώς διαφορετικούς στόχους, και γ) κοινές σχέσεις, όταν απαιτείται διομαδική συνεργασία για την επίτευξη κοινού στόχου (Brown R Απρίλιος 1990 σ 191-192)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση του ατομικού με το ομαδικό στοιχείο Ο Tajfel (1978α, σ 28) διακρίνει τρία συνθετικά στην περιγραφή της ομάδας α) Ένα γνωστικό συνθετικό, που αναφέρεται στη γνώση του ατόμου ότι ανήκει στην ομάδα β) Ένα αξιολογικό συνθετικό, που αναφέρεται στο θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα που απορρέει από τη συμμετοχή του ατόμου στην ομάδα γ) Ένα συναισθηματικό συνθετικό που αναφέρεται στα συναισθήματα που γεννούνται από το γεγονός της υπαγωγής στην ομάδα

Ο Tajfel (ο π σ 41) υποστηρίζει ότι η συμπεριφορά θα πρέπει να ερμηνεύεται στη βάση ενός συνεχούς στο οποίο το ένα άκρο θα είναι το "διαπροσωπικό" και το άλλο άκρο θα είναι το "διομαδικό". Στο διαπροσωπικό άκρο θα αναφέρεται η συνάντηση δύο ή περισσότερων προσώπων η οποία θα καθορίζεται από τις προσωπικές τους σχέσεις και τα ατομικά τους χαρακτηριστικά. Ωστόσο, κατά τον Tajfel, μια τέτοια συνάντηση είναι εξαιρετικά σπάνια στην πραγματική ζωή. Αντίθετα στο διομαδικό άκρο θα βρίσκεται η συμπεριφορά δύο ή περισσότερων ατόμων η οποία θα προσδιορίζεται εξολοκλήρου από τη συμμετοχή τους σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες. Μια τέτοια συμπεριφορά κατά τον Tajfel είναι λιγότερο απίθανη απ' αυτή που εμπίπτει στο "διαπροσωπικό" άκρο του συνεχούς.

Ένα άλλο συνεχές που συσχετίζεται με το προηγούμενο είναι το συνεχές "ποικιλία-ομοιομορφία". Όσο πιο κοντά βρίσκεται στο "διαπροσωπικό" άκρο του πρώτου συνεχούς μια κοινωνική κατάσταση τόσο πιο μεγάλη ποικιλία θα δείχνουν με τη συμπεριφορά τους τα μέλη μιας ομάδας προς τα μέλη μιας εξω-ομάδας. Αντίθετα όσο πιο κοντά βρίσκεται στο "διομαδικό" άκρο του πρώτου συνεχούς μια κοινωνική κατάσταση, τόσο πιο πολύ τα μέλη της ομάδας θα δείξουν μια ομοιομορφία προς τα μέλη της εξω-ομάδας χωρίς να ενδιαφέρονται για τις ατομικές αποκλίσεις των τελευταίων. Ενώ ταυτόχρονα η αντίληψή τους για την κοινωνική κατάσταση, θα χαρακτηρίζεται από μια σχεδόν απόλυτη διχοτόμηση ανάμεσα σε ενδο-ομάδα και εξω-ομάδα (ο π σ 44-45).

Σε μια αιτιακή συσχέτιση με τα δύο προηγούμενα συνεχή, βρίσκεται το τρίτο συνεχές "κοινωνική κινητικότητα-κοινωνική αλλαγή" και αναφέρεται στον τρόπο που δομούνται οι αντιλήψεις για τη φύση των διομαδικών σχέσεων. Το πρώτο άκρο (κοινωνική κινητικότητα) αναφέρεται στην ατομική αντίληψη της δυνατότητας μετακίνησης από μια κοινωνική θέση σε μια άλλη ως μεμονωμένο άτομο και όχι ως μέλος μιας ομάδας. Το δεύτερο άκρο "κοινωνική αλλαγή" αναφέρεται στην ατομική πεποίθηση, ότι το άτομο εγκλείεται στα τείχη μιας ομάδας και ότι από μόνο του δε μπορεί να μετακινηθεί από μια κοινωνική θέση σε μια άλλη, ατομικά, αλλά αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσα από τη μετακίνηση της ομάδας του συνολικά (ο π σ 52-53). Αυτό μάλιστα είναι πιο πιθανό σε συνθήκες αναγκαστικής ομαδικής υπαγωγής, όταν τα άτομα δεν έχουν τη δυνατότητα να κρύψουν την ταυτότητά τους ή έχουν λίγες πιθανότητες να υιοθετήσουν δημοσίως μία άλλη (Wilder D A Απρίλιος 1990, σ 413).

III Η θεωρία της διακατηγοριακής σύγκρισης

Σ' ένα πείραμά τους οι Tajfel και Wilkes (αναφέρεται στους Doise W 1982 σ 114-116, Παπαστάμου Σ 1989α σ 202-204) έβαλαν τα πειραματικά υποκείμενα να συγκρίνουν μεταξύ τους τα μήκη 8 γραμμών που αν έμπαιναν σε μια συγκεκριμένη διάταξη, από τη μικρότερη στη μεγαλύτερη, η κάθε γραμμή διέφερε από την προηγούμενη κατά ένα σταθερό μέγεθος. Σε μια τέτοια διάταξη αν οι πρώτες 4 γραμμές αποτελούσαν την ομάδα Α και οι 4 επόμενες την ομάδα Β τότε τα υποκείμενα υπερεκτιμούσαν τις ομοιότητες των γραμμών στο εσωτερικό των 2 ομάδων και τις διαφορές ανάμεσα στις 2 ομάδες γραμμών. Είναι φανερό πως ένα τέτοιο φαινόμενο έχει μια ενδοατομική, ψυχολογική βάση (Doise W 1982 σ 114) και παρέμενε ανοικτή η υπόθεση της κοινωνικής προέκτασης του

Ο Tajfel και οι συνεργάτες του, της σχολής του Bristol, γρήγορα έστρεψαν το ενδιαφέρον τους προς τις ελάχιστες συνθήκες που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία των διομαδικών στάσεων. Έτσι λοιπόν διεξήγαγαν αρκετές πειραματικές έρευνες με "ελάχιστες" ομάδες, δηλαδή τεχνητές ομάδες για τις οποίες χρησιμοποιήθηκαν αυθαίρετα και επιφανειακά κριτήρια για την κατασκευή τους (Tajfel H 1978α σ 33, Doise W 1982 σ 133, Milner D Απρίλιος 1990, α 73). Δημιούργησαν μια σχεδόν "καφκασική πειραματική συνθήκη" (Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990 σ 285, Deschamps J-C Doise W Απρίλιος 1990 σ 329) όπου αναμενότανε μια στρατηγική διάκρισης ανάμεσα στη "δική μου" ομάδα και την άλλη.

Έτσι για παράδειγμα ο Tajfel και οι συνεργάτες του σ' ένα πείραμά τους (αναφέρεται στον Tajfel H 1978γ σ 77-80) διαίρεσαν, με βάση ένα τεστ οπτικής αντίληψης ή ένα άλλο αισθητικής προτίμησης, μαθητές ενός Βρετανικού σχολείου σε δύο ομάδες είτε "υπερεκτιμητών" είτε "υποεκτιμητών", με βάση το πρώτο τεστ. Ενώ με βάση το δεύτερο τεστ, χωρίστηκαν σε δύο ομάδες με κριτήριο την προτίμησή τους σε έργα των ζωγράφων "Klee" και "Kandisky", με βάση το δεύτερο τεστ. Στην πραγματικότητα η κατανομή των υποκειμένων στις ομάδες έγινε στην τύχη. Στη συνέχεια τους ζητήθηκε, με τη χρήση μητρών ανταμοιβής, να ανταμείψουν οικονομικά τη συμμετοχή των συμμαθητών τους στην πειραματική διαδικασία, χωρίς να γνωρίζουν ποιοι συγκεκριμένοι συμμαθητές τους τοποθετήθηκαν σε κάθε μια από τις δύο ομάδες. Το αποτέλεσμα ήταν ότι τα υποκείμενα ανέπτυξαν στρατηγικές αμοιβής που ευνοούσαν συγκριτικά τα μέλη της δικής τους ομάδας.

εις βάρος των μελών της εξω-ομάδας ακόμη και αν αυτή η στρατηγική ενδο-ομαδικής εύνοιας ερχότανε σε αντίθεση με ένα κέρδος μεγαλύτερης αμοιβής, σε απόλυτες τιμές, για την ενδο-ομάδα

Η θεωρία του Tajfel βασίστηκε στη θεωρία κοινωνικής σύγκρισης του Festinger. Όπως στη θεωρία του Festinger υπάρχει ανάγκη από το άτομο σύγκρισης με τους όμοιους του προκειμένου να αυτο-αξιολογηθεί, έτσι και η θεωρία του Tajfel αναφέρεται σε συγκρίσεις ανάμεσα στις κατηγορίες συμμετοχής των ατόμων με άλλες σημαντικές κατηγορίες (Doise W 1982 σ 136-137, Abrams D Hogg M-A 1990, σ3, Tajfel H 1978β, σ61). Κατά τον Tajfel H (1978β σ 75) η θεωρία του Festinger ισχύει για μελέτες μη-ιεραρχικών, διομαδικών, συστημάτων όπου υπάρχει παρόμοιο status μεταξύ των ομάδων ενώ υπάρχει πρόβλημα για τη θεωρία αυτή όταν υπάρχει ανομοιότητα μεταξύ των ομάδων ή όταν οι διαφοροποιήσεις δεν είναι σταθερές και ξεκάθαρες και υπάρχουν σε ένα μη-νομιμοποιημένο κοινωνικό σύστημα.

Κεντρικό σημείο στη θεωρία του Tajfel είναι η έννοια της κατηγοριοποίησης που πρέπει να εννοηθεί ως μια "διαδικασία ταξινόμησης του περιβάλλοντος βάσει κατηγοριών" (Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990 σ 271). Οι κατηγορίες είναι ενεργείς δομές που καθώς έχουν επιβληθεί στο περιβάλλον επηρεάζουν τον τρόπο που προσλαμβάνουμε και ερμηνεύουμε τις νέες πληροφορίες (ο π). Η κοινωνική κατηγοριοποίηση αναφέρεται στην ταξινόμηση του κοινωνικού περιβάλλοντος έτσι ώστε να δίνει νόημα στο υποκείμενο καθώς το "βοηθάει στη δόμηση της αιτιακής κατανόησης του κοινωνικού περιβάλλοντος και γι αυτό βοηθάει στην καθοδήγηση για δράση" (Tajfel H 1978β σ 61). Με την κατηγοριοποίηση έχουμε επίταση των διαφορών μεταξύ των στοιχείων που κατατάσσονται σε διαφορετικές κατηγορίες και επίταση των ομοιοτήτων μέσα στην κοινωνική κατηγορία (ο π σ 62). Οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις συντελούν στη μείωση της συνθετότητας του κοινωνικού περιβάλλοντος (Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990 σ 296). Η κοινωνική κατηγοριοποίηση διαφέρει από την κατηγοριοποίηση των φυσικών ερεθισμάτων, από το γεγονός ότι συνοδεύεται από αξιολογήσεις και οδηγεί στη διάκριση ανάμεσα στην ομάδα του ατόμου και τις εξω-ομάδες που συγκρίνονται ή αντιτίθενται σ' αυτήν (Tajfel H 1978β σ 62). Η κοινωνική κατηγοριοποίηση συντελεί στον προσδιορισμό της θέσης του ατόμου μέσα στην κοινωνία (ο π σ 66).

Η διαδικασία της κατηγοριοποίησης έχει δύο όψεις α) την παραγωγική όψη, όταν αποδίδουμε κάποια ιδιότητα σ' ένα άτομο βάσει των γενικών ιδιοτήτων της

κατηγορίας υπαγωγής του και την β) επαγωγική όψη, που συνίσταται στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τις ιδιότητες κάποιας κατηγορίας από την παρατήρηση των μεμονωμένων μελών της (Turner J-C Απρίλιος 1990β σ315 Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990 σ 273-274) Τα δύο πιο συνηθισμένα λάθη της κατηγοριοποίησης είναι α) το λάθος του υπερ-συνυπολογισμού όταν εντάσσουμε ένα άτομο σε μια κατηγορία στην οποία κανονικά δεν ανήκει και β) το λάθος υπερ-αποκλεισμού όταν αποκλείουμε ένα άτομο από μια κατηγορία στην οποία κανονικά ανήκει (Tajfel H Απρίλιος 1990α σ128) Όσο πιο μεγάλη είναι η αξιολογική διαφορά ανάμεσα στις κοινωνικές κατηγορίες, τόσο πιο πιθανό είναι το λάθος υπερ-συνυπολογισμού για μια αρνητικά εκτιμώμενη κατηγορία και του υπερ-αποκλεισμού για μια θετικά εκτιμώμενη κατηγορία (Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990, σ 280)

Κατά τον Tajfel δύο είναι οι προϋποθέσεις για μια κατηγορία ανθρώπων για να αποτελέσουν ομάδα α) ότι το άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του ως μέλος αυτής της κατηγορίας β) η αναγνώριση αυτή να έχει κάποια συναισθηματική αξία (Tajfel H Απρίλιος 1990β σ145) Αν και οι Rabbie J-M & Horwitz M (Απρίλιος 1990, σ225) θεωρούν λάθος να συγχέονται οι έννοιες κατηγορία και ομάδα καθώς η δεύτερη παραπέμπει σε μια πιο δυναμική πραγματικότητα

Είδαμε ότι στην πειραματική περίπτωση υπάρχει η τάση να ευνοούμε την ομάδα μας εις βάρος των άλλων ομάδων Αυτή η τάση ονομάστηκε ενδο-ομαδική διαστρέβλωση και μοιάζει με τον εθνοκεντρισμό στην πραγματική ζωή (Turner J-C 1990α σ159) Φαίνεται ότι απλά και μόνο η κατηγοριοποίηση των ατόμων εμφανίζεται ως επαρκής ή τουλάχιστον ως αναγκαία συνθήκη για την εμφάνιση της εύνοιας της ενδο-ομάδας (οπ, Wilder D-A Απρίλιος 1990, σ377, Doise W 1982, σ138) Κατά τον Turner J-C (Απρίλιος 1990α, σ160) βάση πολλών μορφών ενδοομαδικής ευνοιοκρατίας είναι η διαδικασία σύγκρισης που σκοπό έχει την θετική διάκριση της ενδο-ομάδας από την εξω-ομάδα

Ωστόσο οι παραπέρα έρευνες έδειξαν ότι η ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία δε συνοδεύεται αναγκαστικά από την αντιπάθεια προς την εξω-ομάδα (ππ σ176) και εξαρτάται από α) τον βαθμό πρόσληψης της εξω-ομάδας ως ομάδας σύγκρισης (οπ σ160) β) τη σημασία των διαστάσεων σύγκρισης (οπ Hinkle S Brown R 1990, σ 68-69) και γ) από το μονοδιάστατο ή πολυδιάστατο τρόπο σύγκρισης (οπ)

Στο πείραμα των Mummendey A και Schreiber H-J (1983) τα υποκείμενα, 66 φοιτητές κολλεγίου κοινωνικής εργασίας, σχημάτιζαν ομάδες των 6 ατόμων με σκοπό την επίλυση προβλημάτων και στη συνέχεια χωριζότανε σε δύο ομάδες των 3 ατόμων. Στη συνθήκη συμπληρωματικής εκτίμησης έκριναν τόσο την ομάδα τους όσο και την εξω-ομάδα με τη βοήθεια μιας εκατονταβάθμιας κλίμακας κατά τέτοιο τρόπο ώστε όσοι βαθμοί δίνονται στη μια ομάδα να αφαιρούνται από την άλλη. Στη συνθήκη χωριστής εκτίμησης έκριναν τις δύο ομάδες με βάση διαφορετικές κλίμακες ενώ στη συνθήκη επιλογής των διαστάσεων είχαν δυνατότητα επιλογής των διαστάσεων με βάση τις οποίες θα έκριναν τις δύο ομάδες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι μόνο στην πρώτη συνθήκη υπήρξε το φαινόμενο της ενδο-ομαδικής διαστρέβλωσης ενώ στις δύο άλλες, αν και δε μειωνόταν η ευνοϊκή κρίση για την ενδο-ομάδα ωστόσο δεν υπήρχε και αρνητική διάκριση ενάντια στην εξωομάδα. Οι Mugny G Sanchez-Mazas M Roux P Perez J-A (1991) χρησιμοποιώντας ανάλογες τεχνικές μέτρησης, πραγματοποίησαν στην Ελβετία δύο πειράματα για τη ξеноφοβία. Στο πρώτο από τα πειράματά τους, που μας ενδιαφέρει εδώ, τα ξενόφοβα υποκείμενα έδειξαν ενδοομαδική ευνοιοκρατία και στις συνθήκες ανεξαρτησίας και στις συνθήκες διεξάρτησης διαμοιρασμού των πόρων, ενώ ένοιωθαν πιο άνετα στις συνθήκες διεξάρτησης. Αντίθετα τα ξενόφιλα υποκείμενα ένοιωθαν πιο άνετα στις συνθήκες ανεξαρτησίας και δεν παρουσίαζαν ενδοομαδική ευνοιοκρατία όταν τα ενδιαμέσα υποκείμενα επηρεαζότανε από τον τρόπο με τον οποίο κρίνανε την εξω-ομάδα (ανεξάρτητο ή διεξαρτώμενο).

Ο Doise W συμβάλλοντας στην πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου της ενδοομαδικής ευνοιοκρατίας θα προτείνει την αρχή της ομολογίας. Υπόστηριξε λοιπόν ότι θα έπρεπε να διακρίνουμε τρία επίπεδα στις διομαδικές σχέσεις: α) το επίπεδο συμπεριφοράς β) το επίπεδο αξιολόγησης και γ) το επίπεδο των αναπαραστάσεων. Κάθε διαφοροποίηση σ' ένα απ' αυτά τα επίπεδα θα εγείρει διαφοροποιήσεις στα υπόλοιπα (Lemaine G Kastarsztejn J Personnaz B Απρίλιος 1990 σ 267, Mugny G Perez J-A 1986, σ 118, 1987β, σ 218) οδηγώντας σε ένα σπειροειδές σχήμα διαφοροποίησης (Doise W 1982 σ 118).

Η πιθανότητα να ευνοείται η εξω-ομάδα σε ορισμένες περιστάσεις φέρνει σε δύσκολη θέση τις θεωρίες κατηγοριοποίησης και ταυτότητας (Hinkle S Brown R 1990 σ 49), αλλά πριν απ' αυτό πρέπει να εξεταστεί η ρεαλιστική άποψη ότι η κοινωνική πραγματικότητα δεν παρουσιάζεται συνήθως με μορφές απόλυτης διχοτόμησης.

1 Η διασταύρωση των κατηγοριακών υπαγωγών

Είναι πιθανό μέσα σε μια κοινωνική περίσταση να ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο τύπους καταστάσεων. Στη μια περίπτωση είναι η κατάσταση της απλής κατηγοριοποίησης όπου υπάρχει μια ριζική διχοτόμηση ανάμεσα στη δική μας κατηγορία υπαγωγής και σε μια άλλη. Στη δεύτερη περίπτωση είναι δυνατό να υπάρχει μια κατάσταση διασταυρωμένης κατηγοριοποίησης, όπου βάσει ενός πρώτου κριτηρίου υπάρχει μια διχοτόμηση ανάμεσα στην κατηγορία υπαγωγής και σε μια άλλη κατηγορία αλλά βάσει ενός δεύτερου κριτηρίου, που ισχύει ταυτόχρονα με το πρώτο, άτομα που ανήκουν σε δύο διαφορετικές κατηγορίες βάσει του α' κριτηρίου να ανήκουν στην ίδια κατηγορία βάσει του β' κριτηρίου κατηγοριοποίησης (Doise W 1982, σ120, Deschamps J-C Doise W 1990, σ330). Σ' αυτήν την δεύτερη περίπτωση είναι πιθανό τα αποτελέσματα της ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας να αποδυναμωθούν σημαντικά (Παπαστάμου Σ 1989α σ215).

Σ' ένα πείραμα των Deschamps J-C και Doise W (αναφέρεται στον Doise W 1982 σ, 121), στη συνθήκη απλής κατηγοριοποίησης, έξι αγόρια ερχότανε αντιμέτωπα με μια ομάδα έξι κοριτσιών σε παιχνίδια με χαρτί και μολύβι, ενώ στη συνθήκη της διασταυρωμένης κατηγοριοποίησης και οι δύο ομάδες που σχηματίστηκαν (η μπλε και η κόκκινη ομάδα) αποτελούνταν από τρία αγόρια και από τρία κορίτσια. Σ' αυτήν την δεύτερη συνθήκη εξαφανιζότανε οι στρεβλώσεις ανάμεσα στα δύο φύλα που εμφανιζότανε στην πρώτη συνθήκη.

Η μείωση των διακατηγοριακών στρεβλώσεων στο πείραμα των Deschamps και Doise περιορίστηκε στη συγκεκριμένη πειραματική περίσταση και δε γενικεύθηκε σε πιο γενικά γνωρίσματα. Αυτό το γεγονός ίσως να ενισχύει την άποψη των Johnston L και Hewstone M (1990 σ 192) ότι η διομαδική διάκριση δεν εξαφανίζεται ακόμη και στις συνθήκες των διασταυρούμενων κατηγοριοποιήσεων, η οποία βασίζεται στην τοποθέτηση των Brown και Turner (οπ) ότι ακόμα και τότε δεν εξαφανίζεται η ανάγκη του υποκειμένου για θετική αυτο-εικόνα.

IV Η κοινωνική ταυτότητα

Η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας αναπτύχθηκε με στόχο να παράγει μια μη-ρεντιξιονιστική κοινωνική ψυχολογία των διομαδικών σχέσεων και των ομαδικών διεργασιών (Hogg M-A McGarthy C 1990, σ10, Abrams D Hogg M-A 1990, σ2)

Κατά τον Tajfel H (1978β σ 63,67) με τον όρο κοινωνική ταυτότητα πρέπει να εννοούμε τη γνώση του ατόμου ότι "ανήκει σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες μαζί με κάποια συναισθηματική και αξιολογική σημασία για αυτήν του την υπαγωγή" Η κοινωνική ομάδα προμηθεύει μια θετική κοινωνική ταυτότητα στο άτομο μέσα από τη σύγκριση και τη διάκρισή της από άλλες ομάδες (Tajfel H Forgas J-P Απρίλιος 1990, σ295) Η κοινωνική ταυτότητα αναφέρεται στη σύλληψη του εαυτού ως μέλους της ομάδας (Abrams D Hogg M-A 1990 σ2) ενώ το κίνητρο της διομαδικής μεροληψίας φαίνεται να είναι η διατήρηση μιας θετικής αξιολογικής αυτο-εκτίμησης (Hogg M-A Abrams D 1990, σ28) Κατά τον Turner κοινωνική ταυτότητα είναι "το σύνολο των κατηγοριοποιήσεων που χρησιμοποιεί ένας άνθρωπος για να προσδιορίσει τον εαυτό του" (Turner J-C 1990β, σ 302) και οι αντιδράσεις τους θα οργανώνονται σύμφωνα με τους όρους αυτών των κατηγοριών στις οποίες θεωρούν τους εαυτούς τους, ότι ανήκουν (Abrams D 1990, σ89)

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας η κατηγοριοποίηση των άλλων οδηγεί ρητά ή άρρητα στην κατηγοριοποίηση του εαυτού μας (Emler N Hopkins N 1990, σ113) Γι αυτό μια σημαντική εξω-ομάδα ενεργοποιεί τις γνώσεις τις σχετικές με την ενδο-ομάδα και μια ανοιχτή σύγκρουση μαζί της επιτείνει την ενδο-ομαδική ταυτότητα (Wilder D-A Απρίλιος 1990 σ368), καθώς οι κοινωνικές ομάδες και κατηγορίες βρίσκονται συχνά σε ανταγωνισμό για πόρους, δικαιώματα και εξουσία (Abrams D Hogg M- A 1990 σ 4) Αλλωστε η σημαντικότητα αυτή καθεαυτή μιας κοινωνικής κατηγοριοποίησης έχει ουσιαστικές επιπτώσεις στον τρόπο της κοινωνικής αντίληψης, ιδιαίτερα των καινοτόμων και σπάνιων ερεθισμάτων Όπως απέδειξαν οι Oakes P και Turner J-C (1986), δεν υπάρχει μια αυτόματη αντιληπτική στρέβλωση μπροστά στο καινοτόμο ή σπάνιο ερέθισμα που κάνει σημαντική μια συμμετοχή στην κατηγορία του, αλλά η σημαντικότητα της υπαγωγής διαντιδρά με τον τύπο του έργου εντείνοντας την κατηγοριοποίηση ενός σπάνιου ερεθίσματος ως ιδιαίτερου

Ένα άτομο παραμένει σε μια ομάδα εφόσον του εξασφαλίζει η υπαγωγή του σ' αυτήν μια θετική κοινωνική ταυτότητα σε διαφορετική περίπτωση θα έχει την τάση να εγκαταλείψει την ομάδα, όταν αυτό είναι εφικτό (Tajfel H 1978β, σελ 64) Αν δε μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο τότε ή θα προσπαθήσει να αλλάξει, μαζί με την ομάδα, την ερμηνεία των αποδόσεων που γίνονται για την ομάδα του, ή θα αγωνιστεί για μια αλλαγή της κοινωνικής κατάστασης μετατρέποντας, την ίσως έως τότε "ασφαλή" ταυτότητα σε "ανασφαλή", σπάζοντας τη συναίνεση για το είδος της ψυχολογικής διακριτότητας ανάμεσα στη δική του κατηγορία και σε άλλες, ενδεχόμενα ανώτερου status (Tajfel H 1978γ σ87)

Η επίτευξη της θετικής ταυτότητας της ενδο-ομάδας επιτυγχάνεται επίσης μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής δημιουργικότητας, που εκφράζεται μέσα από την εισαγωγή νέων διαστάσεων σύγκρισης ή από την αλλαγή της εξω-ομαδικής κατηγορίας με την οποία γίνεται η σύγκριση ή τέλος με την αντιστροφή των συγκεκριμένων αξιολογήσεων από τις οποίες συνοδεύεται η ομάδα (Doise W 1982, σ136-137, Hinkle S Brown R 1990, σ54, Milner D Απρίλιος 1990, σ 107) Μια άλλη πρακτική πρόσκτησης θετικής ενδο-ομαδικής ταυτότητας είναι ο κοινωνικός ανταγωνισμός δηλαδή η προσπάθεια δύο ανταγωνιζόμενων ομάδων να διαφοροποιηθούν προς την ίδια θετικά εκτιμώμενη κατεύθυνση πάνω σε μια κοινή αξιολογική διάσταση (Turner J-C 1990α, σ160, Milner D 1990, σ107)

Ένα ερώτημα που εγείρεται είναι κατά πόσο η αυτοθεώρηση του ατόμου παραμένει σταθερή ή είναι πολυδιάστατη και παροδική Κατά τον Turner J-C (1990β, σ 302-304) πρέπει να διακρίνουμε δύο υποσυστήματα αυτο-θεώρησης α) αυτό της κοινωνικής ταυτότητας με την έννοια του Tajfel που παραμένει σταθερό ιδιαίτερα σε συνθήκες επιτήρησης και β) αυτό της προσωπικής ταυτότητας ή της αυτο-εικόνας που εξαρτάται από το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον Αυτά τα δύο υποσυστήματα μπορούν να λειτουργούν σε κάθε δεδομένη στιγμή το ένα ανεξάρτητα από το άλλο ή σε ένα συγκεκριμένο συνδυασμό

1 Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης

Σύμφωνα με τη θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης του Turner υπάρχουν τρία επίπεδα κατηγοριοποίησης του εαυτού (βλ Marques J-M 1993, σ39, Doise W Απρίλιος 1990, σ 439, Hogg M A McGarthy C 1990, σ13) α) Το ανώτερο επίπεδο

του εαυτού ως ανθρώπινου όντος Πρόκειται για την πιο αφηρημένη αναπαράσταση του εαυτού και αποδίδει τα λιγότερο συγκεκριμένα γνωρίσματα στον εαυτό β) Το ενδιάμεσο επίπεδο του εαυτού ως μέλους μιας ομάδας Το άτομο προσδιορίζει τον εαυτό του ως μέλος της ομάδας και παραδέχεται ως δικά του χαρακτηριστικά τα ομαδικά χαρακτηριστικά που μοιράζονται τα μέλη της ομάδας γ) Το κατώτερο επίπεδο του εαυτού ως μοναδικότητα Είναι το επίπεδο που λογικά προσφέρει τα περισσότερα γνωρίσματα στο άτομο και τα λιγότερα κοινώς αποδεκτά

Με τη θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης του Turner διασαφηνίζονται πληρέστερα τα περιεχόμενα των συνεχών του Tajfel αφού τους δίνει τη μορφή ενός ιεραρχικού συνεχούς ανάμεσα στα επίπεδα και όχι τη μορφή μιας απλής διχοτομίας (Brewer MB Schneider SK 1990, σ 171, Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990, σ 71) Η ταυτότητα προέρχεται από τη διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης και εξαρτάται από την ένταση της σύγκρουσης που ενεργοποιείται κάθε φορά (Clemence A Doise W 1993, σ 247) Η ένταση που δημιουργείται από τη σύγκρουση ανάμεσα στη σπουδαιότητα του ενός επιπέδου και τη σπουδαιότητα των άλλων επιπέδων ονομάστηκε από τον Turner ως λειτουργικός ανταγωνισμός (Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990 σ 71)

Όσον αφορά στο ενδιάμεσο επίπεδο της αυτο-κατηγοριοποίησης το άτομο προσλαμβάνει τον εαυτό του ως εναλλάξιμο με τα άλλα μέλη της ομάδας σε διαστάσεις που θεωρούνται στερεοτυπικές της ομάδας, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται η σημασία της διάκρισης σε ενδο- και εξω-ομάδα και προσλαμβάνει την ομάδα ως πεδίο σύγκλισης προς έναν πρωτοτυπικό κανόνα (Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990 σ 72, Perez J-A Mugny G σ 153)

Ο Doise W (1990 σ 439-440) στέκεται ωστόσο κριτικά στη θέση της θεωρίας της αυτο-κατηγοριοποίησης, ότι υπάρχουν περισσότερα περιγραφικά και πιο ανόμοια γνωρίσματα στο κατώτερο επίπεδο ενώ αντίθετα είναι πιο ομοιογενοποιημένα τα γνωρίσματα στο ενδιάμεσο επίπεδο Στο πείραμα των Ravaud Beaufils και Paicheler (ο π) που έγινε σε σχολείο που δεχόνταν ανάπηρους σωματικά και μη-ανάπηρους μαθητές πράγματι οι γενικές περιγραφές των δύο κατηγοριών διαφέρουν μεταξύ τους, αλλά όταν γινότανε (αυτο)περιγραφή συγκεκριμένων αναπήρων και μη-αναπήρων προσώπων ή συγκεκριμένων ομοίων τους οι περιγραφές δε διέφεραν μεταξύ τους

Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης του Turner προέρχεται από τη θεωρία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης και για αυτό η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας μπορεί να αποτελέσει μια εναλλακτική ονομασία της θεωρίας αυτο-κατηγοριοποίησης αν και οι δύο θεωρίες διαφέρουν τόσο ως προς τις προτάσεις τους όσο και ως προς τα προβλήματα με τα οποία αχολούνται (Hogg M A McGarthy C 1990, σ 11-12) Για παράδειγμα η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης σε αντίθεση με τη θεωρία του "διαπροσωπικού-διομαδικού" του Tajfel αντιμετωπίζει τόσο την ατομική όσο και την ομαδική συμπεριφορά με όρους εαυτού, ενός εαυτού που ωστόσο λειτουργεί σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης (ο π)

2 Η επιρροή της πληροφοριακής αναφοράς

Ο Turner θα διευρύνει την εφαρμογή της θεωρίας της αυτο-κατηγοριοποίησης στα φαινόμενα επιρροής διατυπώνοντας τη θεωρία για την επιρροή της πληροφοριακής αναφοράς Σύμφωνα με τον Turner (1990β, σ 319, Hogg M-A Turner J-C 1987, σ 148-149) τα άτομα α) ορίζουν τους εαυτούς τους ως μέλη μιας διακριτής κοινωνικής κατηγορίας εκχωρώντας στον εαυτό τους μια κοινωνική ταυτότητα, β) δημιουργούν ή μαθαίνουν τις στερεοτυπικές νόρμες αυτής της κατηγορίας και εξακριβώνουν ποιοί συγκεκριμένοι τρόποι συμπεριφοράς και ποιες αντιλήψεις ή πεποιθήσεις είναι κατάλληλες για να ορίσουν την κατηγορία ως διαφορετική από άλλες κατηγορίες και τέλος γ) αποδίδουν αυτές τις νόρμες και χαρακτηριστικά στους εαυτούς τους και έτσι οι συμπεριφορές τους γίνονται περισσότερο κανονιστικές

Οι ομαδικές νόρμες και τα κοινωνικά στερεότυπα γίνονται αποδεκτά και εσωτερικεύονται μέσα από το φαινόμενο της επιρροής πληροφοριακής αναφοράς, καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την πίεση για ομοιομορφία εσωτερική και αυξάνουν την τάση αφομοίωσης του εγώ από την ομάδα (Marques J-M 1993 σ 44 Condor S 1990 σ 236)

Οι Hogg M A και Turner J-C (1987, σ 139) μελετώντας το φαινόμενο της ενδοτικότητας θα ισχυριστούν ότι αυτό είναι ένα φαινόμενο κοινωνικής επιρροής που βασίζεται στην αποδοχή των ομαδικών κανόνων από τα άτομα μέσα από το φαινόμενο της επιρροής πληροφοριακής αναφοράς Ανάλογη ερμηνεία προσφέρουν και για το φαινόμενο της συλλογικής πόλωσης ή για την ικανότητα επιρροής από την ηγεσία που θεωρείται ως πρωτοτυπική μορφή της ομάδας (ο π, σ 155,169) Η κοινωνική διαφωνία εγείρεται

σε συνθήκες κοινωνικής αλλαγής που δεν προβλέπονται από τους υφιστάμενους κοινωνικούς κανόνες. Σε αντίθεση με τις έννοιες της κανονιστικής και πληροφοριακής επιρροής δεν είναι ούτε τα άτομα ισχύος, ούτε οι όμοιοι, ούτε η επιτήρηση, ούτε, τέλος, η αμφισημία της φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας που προσδιορίζουν την έκταση του φαινομένου της κοινωνικής επιρροής αλλά κρίσιμα στοιχεία είναι η πληροφόρηση σχετικά με τις κρίσιμες ομαδικές νόρμες και η συμμετοχή ή μη-συμμετοχή στην ομάδα (οπ, σ 152-153)

Οι Hogg και Turner (1987 σ153-154), συγκρίνοντας τη θεωρία της επιρροής πληροφοριακής αναφοράς με τις γενικές αρχές του γενετικού μοντέλου κοινωνικής επιρροής του Moscovici, υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες απ' αυτές τις αρχές είναι συμβατές με τη δική τους θεώρηση. Ωστόσο η κύρια διαφωνία τους έγκειται στη κεντρική σημασία που αποδίδει ο Moscovici στα ύφη συμπεριφοράς. Γι αυτούς τα ύφη συμπεριφοράς είναι προσδιοριστικά στοιχεία της κοινωνικής επιρροής στο βαθμό που διασαφηνίζουν το κανονιστικό περιβάλλον της επιρροής

3 Η ομαδική ομοιομορφία

Σ' ένα πείραμά τους οι Doise W, Deschamps και Meyer G (1978, σ 161-165), με πληθυσμό 72 αγόρια και 72 δεκάχρονα κορίτσια, ζήτησαν από τα υποκείμενα να περιγράψουν με τη βοήθεια 24 επιθέτων τα χαρακτηριστικά 6 φωτογραφιών (3 αγοριών και 3 κοριτσιών), Στη συνθήκη προεξόφλησης τους δίδονται από την αρχή και οι 6 φωτογραφίες ενώ στις συνθήκες μη-προεξόφλησης τους δίδονται αρχικά οι 3 φωτογραφίες (είτε των αγοριών είτε των κοριτσιών) χωρίς να γνωρίζουν ότι θα ακολουθήσει και η περιγραφή των 3 άλλων φωτογραφιών. Όπως προβλέφθηκε στη συνθήκη προεξόφλησης είχαμε μια αύξηση της πρόσληψης των ομοιοτήτων μέσα στις ομάδες και των διαφορών μεταξύ των ομάδων (των δύο φύλων). Σ' ένα άλλο δικό τους πείραμα στην Ελβετία παρατηρείται μια αύξηση της πρόσληψης των ομοιοτήτων, από τα υποκείμενα ανάμεσα στις 3 γλωσσικές Ελβετικές ομάδες, μόνο όταν τις περιέγραφαν ταυτόχρονα μαζί με μια ξένη εθνότητα (οπ σ 165-168)

Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης προβλέπει ότι η διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης θα καταλήξει στην αποπροσωποποίηση με την έννοια ότι η συμμετοχή του ατόμου σε μια ομάδα θα οδηγήσει στην αυτο-πρόσληψή του μ' όρους της στερεοτυπικής πρόσληψης της ομάδας υπαγωγής του, σε βαθμό που να θεωρεί τον

εαυτό του ως ενάλλαξιμο με τα άλλα μέλη της ομάδας (Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990 σ 72) Κατά τους Hogg M-A και McGarthy C (1990, σ 13) ο όρος της αυτο-κατηγοριοποίησης δεν εμπεριέχει μια αξιολογική υποδήλωση αλλά απλώς περιγράφει την αλλαγή πλαισίου στο επίπεδο της ταυτότητας

Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει τις περισσότερες έρευνες στις διομαδικές σχέσεις είναι η πρόσληψη της εξω-ομάδας ως ομοιογενούς (Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990, σ 74) και αδιαφοροποίητης. Η ομοιογενοποιημένη πρόσληψη των μελών μιας ομάδας από ένα άτομο είναι μεγαλύτερη ως προς την πρόσληψη της εξω-ομάδας ενώ το ίδιο άτομο προσλαμβάνει λιγότερο ομοιογενοποιημένα τα υπόλοιπα μέλη της ενδο-ομάδας (Doise W 1984, σ 267) Αυτό δείχνει και ένα πείραμα του Wilder όπου η περιγραφή ενός μέλους της εξωομάδας, γινότανε με βάση τα χαρακτηριστικά του συνόλου της εξω-ομάδας, όταν στα μέλη της ενδο-ομάδας αναγνωριζότανε μεγαλύτερη ετερόγενεια (Wilder D-A 1990, σ 376-377)

Ενα πιθανό μοντέλο εξήγησης του φαινομένου είναι αυτό της συνθετότητας-ακρότητας και αναφέρεται στην εξασθένιση των μέσων όρων των συσχετίσεων των κοινών χαρακτηριστικών που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τα μέλη της ενδο-ομάδας. Έτσι τα ενδο-ομαδικά γνωστικά σχήματα είναι πιο σύνθετα και οδηγούν σε λιγότερο ακραίες τοποθετήσεις για τα μέλη της ενδο-ομάδας. Αντίθετα το γνωστικό σχήμα που χρησιμοποιείται για την περιγραφή της εξω-ομάδας είναι λιγότερο σύνθετο - χρησιμοποιούνται λιγότερες διαστάσεις αποδόσεων για τα μέλη της εξω-ομάδας - γεγονός που οδηγεί σε πιο ακραίες τοποθετήσεις (Marques J-M 1990, σ 133-135, Marques J-M Yzerbyt V-Y Leyens J-P 1988, σ 2-3)

Όταν η σύγκρουση είναι μεγάλη φαίνεται πως η απο-εξατομίκευση των μελών της εξω-ομάδας διευκολύνει την επιθετική αντίδραση εναντίον τους (Wilder D-A Απρίλιος 1990, σ 385) Για παράδειγμα μια διαδικασία "αποπροσωποποίησης" δημιουργεί την απαραίτητη ψυχολογική απόσταση ανάμεσα στο δολοφόνο και το θύμα του (Tajfel H 1990β, σ 194) Το γεγονός της εξω-ομαδικής ομοιογένειας ίσως να οφείλεται στο ότι η ενδο- και η εξω-ομάδα συγκρίνονται μεταξύ τους στο σύνολό τους ενώ στο πλαίσιο της ενδο-ομάδας η σύγκριση γίνεται μεταξύ ατόμων (Wilder D-A Απρίλιος 1990, σ 379), ίσως γιατί η επαφή μεταξύ των

μελών της ενδο-ομάδας είναι συχνότερη, ίσως τέλος γιατί η αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας είναι πιο επιφανειακή και περιορίζεται από τους κοινωνικούς κανόνες (ο π)

Μια επαφή μεταξύ μεμονωμένων μελών δύο ομάδων μπορεί να είναι ευχάριστη, ωστόσο τα πλεονεκτήματα μια θετικής και ευχάριστης συνάντησης δε γενικεύονται πάντοτε για το σύνολο της εξω-ομάδας (Johnston L, Hewstone M 1990, σελ 197) Η εξατομίκευση των μελών της εξω-ομάδας μπορεί, μερικές φορές, να μειώνει τις δυσάρεστες επιπτώσεις της διομαδικής διάκρισης (Wilder D-A 1990, σ 389), αλλά τότε είναι συζητήσιμο αν έχουμε ακόμα να κάνουμε με διομαδικές σχέσεις (Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990, σ 87)

Η στάση μας προς μια γενική κατηγορία δεν προδικάζει πάντοτε και τη στάση μας προς ένα συγκεκριμένο αντικείμενο (Joule R-V Beauvois J-L 1987, σ100) Κάτι τέτοιο ισχύει και στη διαδικασία ιδιαιτεροποίησης που περιέγραψε ο Billing, με την οποία ένα συγκεκριμένο ερέθισμα αποσπάται από την κατηγορία του και γίνεται "ειδική περίπτωση" (Doise W 1990, σ 431) Για παράδειγμα μπορεί να αναγνωρίζουμε τις ιδιαίτερες ικανότητες ενός μαύρου ατόμου αλλά να το θεωρούμε ως "ειδική περίπτωση" χρησιμοποιώντας μια αντίστροφη στρατηγική απ' αυτήν της κατηγοριοποίησης για τη διασφάλιση της ενδο-ομαδικής ανωτερότητας (Marques J-M 1990 σ 138)

Σ' ένα πείραμα των Simon B, Mlicki P κα (1990) η πρόσληψη είτε της ενδο-ομαδικής είτε της εξω-ομαδικής ομοιογένειας αύξησε την στερεοτυπική πρόσληψη και των δύο ομάδων ωστόσο μόνο η εξω-ομαδική ομοιογένεια συντέλεσε στην ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία

Τα στερεότυπα κατά τον Lippmann W (1988 σ81-149), ο οποίος πρώτος χρησιμοποίησε αυτόν τον όρο, είναι πολιτισμικά δημιουργήματα που σκοπό έχουν την απλοποίηση της χαοτικής πραγματικότητας των γεγονότων Στο πλαίσιο της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας το στερεότυπο αναφέρεται ως μια υπεραπλουστευμένη εικόνα κάποιας κατηγορίας προσώπων, θεσμών ή γεγονότων που βοηθά στην κατανόηση της περίπλοκης πραγματικότητας, στη δικαιολόγηση των διαπραχθείσων ή σχεδιαζόμενων ενεργειών και στη θετική διαφοροποίηση της ενδο-ομάδας από τις εξω-ομάδες (Tajfel H 1990α, σ 113,132, Tajfel H Forgas J-P 1990, σ 289,291,293) Ένα στερεότυπο γίνεται κοινωνικό όταν διαμοιράζεται σε όλα τα μέλη μιας κοινωνικής οντότητας (Tajfel H 1990α σ 135)

Το κοινωνικό στερεότυπο συντελεί στην πρόσληψη της ομοιογένειας της ομάδας καθώς συνίσταται στην απόδοση των ίδιων χαρακτηριστικών στα μέλη της, χωρίς να ενδιαφέρεται για τις πιθανές διατομικές διαφορές (Doise W Deschamps J-C Meyer G 1978, σ160)

Μια ενδιαφέρουσα υπόθεση είναι αυτή της συν-διακύμανσης του Deschamps που βοηθά στην πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου της ομοιογένειας Σύμφωνα μ' αυτήν την υπόθεση η ένταση της διαφοροποίησης μεταξύ της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας και κατά συνέπεια η ένταση της ομοιογενούς πρόσληψης της εξωομάδας συνοδεύεται από μία επίταση της διαφοροποίησης μεταξύ του εαυτού και των άλλων μελών της ενδο-ομάδας Αυτό μπορεί να κατανοηθεί ως μια στρατηγική πρόσκτησης θετικής προσωπικής ταυτότητας Στις κυρίαρχες ομάδες τα άτομα έχουν την τάση να αυτοπροσδιορίζονται ως μοναδικά άτομα και όχι σε συνάρτηση με την ομάδα υπαγωγής τους όταν οι κυριαρχούμενες ομάδες αυτοπροσδιορίζονται περισσότερο από τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν την κατηγορία υπαγωγής τους (βλ σχετικά Doise W 1990, σ 436-439, Clemence A Doise W 1993, σ 248,249,265-267, Lorenzi-Cioldi F Doise W 1990, σ 74)

Το κυρίαρχο συμπέρασμα από τις έρευνες μέσα στα πλαίσια της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας είναι η προσπάθεια πρόσκτησης μιας θετικής κοινωνικής ταυτότητας και αυτή η προσπάθεια μπορεί να συνοδέψει την διομαδική διαφοροποίηση με μια προσπάθεια ενδο-ομαδικής διαφοροποίησης (Marques J-M 1990 σ132-133, Marques J-M Yzerbyt V-Y Leyens J-P 1988, σ 4) Κατά τον Marques J-M 1993, σ37-46) το φαινόμενο "μαύρο πρόβατο" αναφέρεται σ' αυτήν την ταυτόχρονη ανάδυση των δύο διαφοροποιήσεων Έτσι μέσα στα πλαίσια στην ενδο-ομάδα μπορεί να έχουμε μια "ταυτόχρονη ανάδυση μιας στρέβλωσης ευνοιοκρατίας ως προς τα άτομα τα πιο επιθυμητά κοινωνικά της ενδο-ομάδας και μια απαξίωση των άλλων μελών της, κοινωνικά ανεπιθύμητων (οπ σ37) Αυτό το φαινόμενο θα είναι τόσο πιο έντονο όσο πιο σημαντικές είναι οι διαστάσεις κρίσης (οπ, σ 48)

**3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ .
ΤΟ ΓΕΝΕΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ**

3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΤΟ ΓΕΝΕΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Ενα παγωτό φτιαγμένο από σοκολάτα και φράουλες γίνεται το αντικείμενο απόλαυσης από ένα "περίεργο" άτομο που απρόσκλητα κάθισε στο τραπέζι ενός νεαρού, κομμουνιστή-φρουρού της Κουβετιανής Επανάστασης προκαλώντας στον τελευταίο μια έντονη αμηχανία. Ο νεαρός επαναστάτης νιώθει άβολα στο έντονο και επίμονο φλερτ του απρόσκλητου συνδαιτημόνα του. Όλα αυτά συμβαίνουν στην ταινία του Κουβανού Τόμας Γκουτιέρρεζ Αλία, "Φράουλες και Σοκολάτα".

Ο ομοφυλόφιλος πρωταγωνιστής της ταινίας με πρόσχημα ένα δυσεύρετο βιβλίο, γεγονός που τον κάνει περισσότερο ύποπτο ως προς τις πολιτικές του πεποιθήσεις, καταφέρνει τελικά να προσκαλέσει το νεαρό κομμουνιστή στο σπίτι του. Εκεί ο τελευταίος ανακαλύπτει τις περίεργες ως ύποπτες απόψεις και δραστηριότητες αυτού του "διαφορετικού" ανθρώπου. Ο καθοδηγητής του νεαρού επαναστάτη φοιτητή τον πείθει να παρακολουθεί στενά τις δραστηριότητες του ύποπτου ομοφυλόφιλου καλλιτέχνη. Ο νεαρός φοιτητής προσπαθώντας να βρεί ενοχοποιητικά στοιχεία ενάντια στον καλλιτέχνη, ανακαλύπτει μια νέα άποψη για τη ζωή και τα πράγματα που τον περιβάλλουν και όσο περισσότερο προσπαθεί να μεταπείσει τον "αποκλίνοντα" καλλιτέχνη, που με τον καιρό γίνεται φίλος του, τόσο περισσότερο ανακαλύπτει ρήγματα στις, έως τότε, ακλόνητες πεποιθήσεις για την Κουβετιανή Επανάσταση.

Η ταινία αποτελεί ένα πολύ όμορφο παράδειγμα ανάδυσης της μειονοτικής επιρροής που είναι το φαινόμενο που τοποθέτησε στο επίκεντρο του κοινωνιοψυχολογικού ενδιαφέροντος το γενετικό μοντέλο. Ο νεαρός πρωταγωνιστής στην αρχή αντιδρά λυσσαλέα στις απόψεις και τη συμπεριφορά του καλλιτέχνη. Ακόμα και όταν δέχεται τη συναναστροφή μαζί του δεν την αποδέχεται στους δημόσιους χώρους (κίνδυνος ταύτισης). Όταν αισθάνεται τα πρώτα ρήγματα στις πεποιθήσεις του, ο καθοδηγητής του του υπενθυμίζει ότι ο καλλιτέχνης είναι ανήθικος και ομοφυλόφιλος, γεγονός που οφείλεται σ' ένα "ορμονολογικό πρόβλημα" (ενεργοποίηση μηχανισμών αντίστασης - φυσικοποίηση).

Η σταθερή όμως και ανθρώπινη συμπεριφορά του φίλου του καλλιτέχνη καταρρίπτει αυτές τις αντιστάσεις. Μπορεί να μην απορρίψει τελικά εξολοκλήρου την εξιδανικευμένη ιδέα της Επανάστασης, αρχίζει ωστόσο να αναγνωρίζει τα σφάλματα που έχουν γίνει.

Το βλέμμα του αποκεντρώνεται Αναγνωρίζει την ομορφιά της πόλης που ζει η οποία όμως μεταβάλλεται σε ερείπια και αφήνεται στην εγκατάλειψη και την αδιαφορία Αντιμετωπίζει διαφορετικά την μέχρι τότε "ύποπτη" για το καθεστώς λογοτεχνία και τη μουσική ή την αρχιτεκτονική ιστορία της πόλης του Παραδέχεται τελικά ότι η Επανάσταση έσφαλε και έπρεπε να διορθώσει την πορεία της Αλλά το σημαντικότερο είναι ότι σκέφτεται πλέον πολυδιάστατα και οι αισθητικές του απολαύσεις εντατικοποιούνται και διευρύνονται Είχε συντελεστεί μέσα του αυτό που στο γενετικό μοντέλο περιγράφεται ως διαδικασία μεταστροφής

I Τα πρώτα βήματα - κλασσικές έρευνες

Ενώ το λειτουργικό μοντέλο μελετά την κοινωνική συμμόρφωση και υποταγή με κύριο μηχανισμό εξήγησης την κοινωνική σύγκριση , το γενετικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής στρέφεται προς τα φαινόμενα της κοινωνικής καινοτομίας και της μειονοτικής επιρροής με επίκληση του μηχανισμού της κοινωνικής αναγνώρισης (Παπαστάμου Σ Απρίλιος 1989, σ 18)

Οι Faucheux και Moscovici (1989) μιλώντας για το πείραμα του Asch θα πουν ότι το υποκείμενο είχε εκπαιδευτεί σε μια καθορισμένη κουλτούρα ενώ στο εργαστήριο έρχεται αντιμέτωπο με μια νέα κουλτούρα της ομάδας του εργαστηρίου Εκείνο λοιπόν που στην πραγματικότητα μελέτησε ο Asch δεν είναι η επίδραση μιας πλειοψηφίας σ' ένα άτομο αλλά το πως μια "συμπαγής μειονότητα μεταβάλλει, σε καθορισμένες συνθήκες, έναν πλειοψηφικό κανόνα" (ο π, σ 343) Κατά συνέπεια το κύριο στοιχείο επιρροής δεν είναι η εξάρτηση αλλά το ύφος συμπεριφοράς και κυρίως η σταθερότητα της πηγής επιρροής

Το πιο κλασσικό πειραματικό υπόδειγμα στο γενετικό μοντέλο, για τη μελέτη των φαινομένων επιρροής, είναι το "μπλε-πράσινο" που μελετά τη μειονοτική επίδραση στον αντιληπτικό κώδικα των υποκειμένων Θα είχε ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των ερευνών του γενετικού μοντέλου με βάση αυτό το πειραματικό υπόδειγμα, όχι μόνο για λόγους ιστορικούς αλλά και γιατί έτσι θα ήμασταν σε θέση να εντοπίσουμε την εξέλιξη των κοινωνιοψυχολογικών προβληματισμών για τα φαινόμενα επιρροής μέσα στα πλαίσια του γενετικού

1 Το υπόδειγμα "μπλε-πράσινο"

Το 1969¹ οι Moscovici S Lage E & Naffrechoux (1989) προκειμένου να ελέγξουν την επίδραση της σταθερότητας της μειονοτικής συμπεριφοράς δημιουργούν πειραματικές ομάδες των έξι ατόμων, από τα οποία δύο είναι πειραματικοί συνεργοί, προκειμένου να κρίνουν το χρώμα και τη φωτεινότητα έξι διαφανειών σε τριανταέξι συνολικά δοκιμές. Προηγουμένως έχει διενεργηθεί συλλογικά το τεστ Pollack για να διαπιστωθεί η ικανότητα όρασης των υποκειμένων αλλά και για να μην αποδοθεί η οποιαδήποτε διαφορά των πειραματικών συνεργών σε προσωπικούς παράγοντες.

Οι πειραματικοί συνεργοί κρίνουν σταθερά το χρώμα των διαφανειών ως πράσινο (που στην πραγματικότητα είναι μπλε) ενώ για τη φωτεινότητα απαντούν αυθόρμητα. Στη συνέχεια απαντούν σ' ένα ερωτηματολόγιο σχετικά με τα ερεθίσματα και σχετικά με τα υπόλοιπα μέλη της εργαστηριακής ομάδας.

Για να διαπιστωθεί εάν η αλλαγή δεν ήταν λεκτική αλλά ότι είχε επίδραση και στον αντιληπτικό κώδικα των υποκειμένων σ' ένα δεύτερο πείραμα υπάρχει η ίδια πειραματική διαδικασία αλλά με τη διαφορά ότι πριν τη συμπλήρωση του μετα-πειραματικού ερωτηματολογίου τα υποκείμενα κρίνουν δεκαέξι παστίλιες στην κλίμακα μπλε-πράσινο (σε τεστ αντίληψης του Farnsworth 100-hue) χωρίς, τα υποκείμενα, να έχουν οποιαδήποτε επικοινωνία μεταξύ τους.

Τέλος σ' ένα τρίτο πείραμα η μειονότητα δίνει 24 απαντήσεις "πράσινο" και 12 "μπλε" κατά τρόπο τυχαίο. Η συνθήκη ελέγχου είναι η ίδια για τα 3 πειράματα.

Ως προς τα αποτελέσματα στα δύο πρώτα πειράματα από το σύνολο των απαντήσεων που έδωσαν τα υποκείμενα η απάντηση "πράσινο" κατέχει ποσοστό 8,42% ενώ επηρεάστηκαν συνολικά το 43,75% των ομάδων και το 32% των υποκειμένων. Στο τρίτο πείραμα, όπου είχαμε μια ασταθή μειονότητα μόλις το 1,25% των απαντήσεων ήταν "πράσινο".

Όσον αφορά το τεστ διάκρισης μεγαλύτερη αλλαγή στον αντιληπτικό κώδικα είχαμε για εκείνα τα υποκείμενα που ενέδωσαν λιγότερο στη φάση της αλληλεπίδρασης.

¹Οι χρονολογίες παραπέμπουν στο χρόνο επίσημης δημοσίευσης των ερευνών.

Το 1974 οι Nemeth C Swendlund M & Kanki B (1989) ενδιαφέρονται για το εάν η αίσθηση της συνέπειας και της βεβαιότητας που προκαλείται από τη συμπεριφορά της μειονότητας δεν προέρχεται από τη σταθερή επανάληψη της ίδιας απάντησης όπως στο προηγούμενο πείραμα αλλά από την υποδειγματοποίηση των απαντήσεων που προσαρμόζεται στις αλλαγές του εξωτερικού ερεθίσματος Σ' αυτήν την περίπτωση η μειονότητα θα κέρδιζε σε ευκαμψία. Ενδιαφέρονται κυρίως οι ερευνητές αυτοί για τις αποδόσεις που γίνονται για τη μειοψηφία.

Οι Nemeth, Swendlund και Kanki ξαναπαίρνουν το πειραματικό υπόδειγμα του Moscovici και το "μπλε-πράσινο" δημιουργώντας τις ακόλουθες συνθήκες. Στην πρώτη συνθήκη οι πειραματικοί συνεργοί απαντούν σταθερά "πράσινο", στη δεύτερη συνθήκη απαντούν σταθερά "πράσινο-μπλε", στην τρίτη δίνουν 50% απαντήσεις πράσινο και 50% μπλε κατά τρόπο τυχαίο, στην τέταρτη συνθήκη απαντούσαν "πράσινο" στις φωτεινές διαφάνειες και "μπλε-πράσινο" στις πιο μουντές. Τέλος στην πέμπτη συνθήκη απαντούν κατά τρόπο αντίστροφο προς την τέταρτη.

Για να επαληθευτεί η συλλογιστική των ερευνητών θα πρέπει στις δύο τελευταίες συνθήκες η μειονότητα να ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή. Πράγματι κάτι τέτοιο δείχνουν τα αποτελέσματα. Η υποδειγματοποίηση των απαντήσεων, που λαμβάνει υπόψη τις μεταβολές στο περιβάλλον, έχει ευμενείς επιδράσεις στην πρόσληψη της σταθερότητας της πηγής και συνεπακόλουθα οδηγεί στην αύξηση της μειονοτικής επιρροής.

Τα 1976 οι Moscovici και Lage (αναφέρεται στους Personnaz Bet M 1987 σ43-44 και Paicheler G 1985 σ171-172) ενδιαφέρονται να αποδείξουν τη διαφορετική επίδραση που έχει μια μειονότητα και μια πλειονότητα. Πράγματι απέδειξαν ότι μια σταθερή μειονότητα δύο πειραματικών συνεργών αν και έχει μεγαλύτερη επίδραση από μια μειονότητα ενός συνεργού ή από μια ασταθή μειονότητα καταφέρνει σαφώς λιγότερα πράγματα από μια σταθερή πλειονότητα η οποία καταφέρνει να επηρεάσει το μισό πειραματικό πληθυσμό στην πλειονοτική συνθήκη και να αποσπάσει κατά 40,16% απαντήσεις "πράσινο" (άμεση επιρροή) ως προς το σύνολο των απαντήσεων. Όσον αφορά τη λανθάνουσα επιρροή τα πράγματα αντιστρέφονται (αποτελέσματα που προκύπτουν από τεστ διάκρισης χρωμάτων). Τα υποκείμενα που φάνηκε ότι αντιστάθηκαν περισσότερο στη μειονότητα στο άμεσο επίπεδο είναι αυτά που άλλαξαν τον αντιληπτικό τους κώδικα ως προς την

αντίληψη μπλε-πράσινο, προσλαμβάνοντας περισσότερο το πράσινο χρώμα εις βάρος του μπλε

Το 1978 οι Moscovici & Lage (αναφέρεται από τους Personnaz B et M 1987, σ46-49) δείχνουν την επίδραση του κανονιστικού πλαισίου στη μειονοτική επιρροή. Πράγματι η νόρμα της πρωτοτυπίας όσο περισσότερο εσωτερικεύεται από τα υποκείμενα, τόσο περισσότερο ευνοεί τη μειονότητα ώστε αυτή να προκαλεί νέες απαντήσεις από τον πληθυσμό και είναι σαφώς περισσότερο ευνοϊκή σε σχέση με τη νόρμα της αντικειμενικότητας

Ένα θέμα που τίθεται είναι εάν οι τροποποιήσεις του αντιληπτικού κώδικα στα πειράματα που χρησιμοποιούν το υπόδειγμα "μπλε-πράσινο" δεν είναι παρά μια γενίκευση των λεκτικών αποκρίσεων που προηγήθηκαν στη φάση της άμεσης επιρροής. Γι αυτό το σκοπό οι Moscovici και Personnaz (1989) χρησιμοποίησαν το φαινόμενο της χρωματικής συμπληρωματικής μετα-εικόνας στη θέση του τεστ χρωματικής διάκρισης. Αν πράγματι άλλαζε το κατώφλι διάκρισης ανάμεσα στα χρώματα μπλε-πράσινο υπέρ του δευτέρου τότε θα έπρεπε να επηρεαζόταν και η αντίληψη της μετα-εικόνας των δύο χρωμάτων και αυτό θα ήταν πιο έντονο κατά τη διάρκεια της απουσίας της πηγής. Πράγματι αυτό συμβαίνει με τη μειονοτική επιρροή όχι όμως και με την πλειονοτική². Ο Personnaz (αναφέρεται στους Personnaz B et M, 1987) χρησιμοποίησε το σπεκτρόμετρο και έβαλε τα υποκείμενα να επιλέξουν σε επίπεδο χρωματικού φάσματος το χρώμα της μετα-εικόνας αποφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο κάθε υποψία "λεκτικής μόλυνσης". Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν αυτά του προηγούμενου πειράματος

Τέλος οι Moscovici και Personnaz (1991) ξεκινώντας από την υπόθεση ότι το χρώμα έχει και συμβολική αξία διενήργησαν δύο πειράματα. Στο πρώτο πείραμα, στη διάρκεια τεσσάρων φάσεων γινόταν η σταδιακή εμφάνιση του πορτραίτου του Λένιν ενώ η πηγή

²Οι Doms & VanAvermaet (1989) που επανέλαβαν την ίδια ακριβώς πειραματική διαδικασία με μικροπαραλλαγές ως προς τη συνθήκη ελέγχου, διαπιστώνουν, εκτός από τη συνήθη μειονοτική επίδραση στον αντιληπτικό κώδικα και μια ανάλογη επίδραση της πλειοψηφικής πηγής όταν αυτή είναι απύσχα. Οι θεωρητικές συνέπειες αυτού του πειραματικού ευρήματος είναι σημαντικές. Στη συνέχεια αυτής της εργασίας θα δούμε τις προσπάθειες που έγιναν για την ερμηνεία αυτού του φαινομένου, κυρίως μέσα στα πλαίσια της θεωρίας της επεξεργασίας της σύγκρουσης

(μειονοτική ή πλειονοτική) αναγνώριζε πρόωρα τη φυσιогνωμία του Λένιν Στο δεύτερο πείραμα γινότανε από την αρχή η προβολή του πλήρους πορτραίτου του Λένιν που σ' όλες τις περιπτώσεις γινότανε σε κόκκινο φόντο

Σύμφωνα με τη θεωρία της μεταστροφής , αν η πηγή είναι μειονοτική τότε, θα έχουμε μία γενίκευση της γνωστικής δραστηριότητας Ενώ αν η πηγή είναι πλειονοτική θα έχουμε την ενεργοποίηση της διαδικασίας σύγκρισης, που θα περιορίζει την επιρροή αποκλειστικά σε μια μορφή ενδοτικότητας στην πλειοψηφική απάντηση, στη συγκεκριμένη περίπτωση αποκλειστικά ως προς το πορτραίτο Πράγματι τα υποκείμενα που εκτίθενται στη μειονοτική επιρροή προσλαμβάνουν ως περισσότερο κόκκινο το φόντο του σκίτσου και τείνουν σε μεγαλύτερη πρόσληψη του συμπληρωματικού του κόκκινου στη μετα-εικόνα κυρίως όταν η πηγή είναι απύσα σε αντίθεση με την πλειονοτική πηγή που με την απουσία της οδηγεί τα υποκείμενα ακόμα και σε μια πόλωση προς τις αρχικές τους εκτιμήσεις

Το πειραματικό υπόδειγμα "μπλε-πράσινο" , με την ευρηματικότητα των εμπνευστών του σημάδεψε το γενετικό ή αλληλεπιδραστικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής ενώ βοήθησε στην εξέλιξη των θεωρητικών επεξεργασιών μέσα στα πλαίσια του Προς το παρόν ας δούμε τις κύριες διαφορές ανάμεσα στο γενετικό και το λειτουργικό μοντέλο έτσι όπως τις εντόπισε ο Moscovici S στο Social Influence and Social Change (1976)

Εκεί που το γενετικό διαπιστώνει συμμετρία στις σχέσεις ανάμεσα στην πηγή και το δέκτη επιρροής το λειτουργικό βλέπει μια ασυμμετρία Ενώ η κοινωνική αλλαγή είναι στόχος της διαντίδρασης σύμφωνα με το γενετικό, ο κοινωνικός έλεγχος είναι για το λειτουργικό Για το γενετικό μοντέλο απαφασιστικός παράγοντας της διαντίδρασης είναι η σύγκρουση και η διαπραγμάτευσή της ενώ οι τύποι των ανεξαρτήτων μεταβλητών έχουν να κάνουν με τα ύψη συμπεριφοράς Για το λειτουργικό αντίστοιχα αποφασιστικός παράγοντας είναι η αβεβαιότητα και η μείωσή της ενώ κύρια ανεξάρτητη μεταβλητή είναι η εξάρτηση Για το λειτουργικό, η κύρια νόρμα που προσδιορίζει τη διαντίδραση είναι η αντικειμενικότητα ενώ για το γενετικό είναι επιπλέον οι νόρμες της προτίμησης και της πρωτοτυπίας Τέλος στο λειτουργικό η ενδοτικότητα είναι η κύρια, σχεδόν η μόνη, μορφή επιρροής όταν για το γενετικό υπάρχουν επιπλέον η κανονικοποίηση και η καινοτομία

II Οι πηγές επιρροής

Ο Moscovici μιλώντας για τις ενδυνάμει πηγές επιρροής θα παρατηρήσει ότι "κάθε μέλος μιας ομάδας ανεξάρτητα από την κοινωνική του θέση είναι μια πιθανή πηγή αλλά και δέκτης επιρροής" (1976 σ67) Για το Moscovici "τόσο οι μειονότητες όσο και οι πλειοψηφίες ασκούν πάντα επιρροή" (Moscovici 1989β, σ 575) Ο Moscovici κατ' αυτόν τον τρόπο εναντιώνεται στην μονομερή κοινωνιοψυχολογική παράδοση ενασχόλησης μόνο με τις πλειοψηφίες ή τις εξουσίες ως μοναδικές πηγές επιρροής. Η συμμόρφωση, η εξάρτηση και ο κοινωνικός έλεγχος δεν είναι οι μόνες και οι θεμελιώδεις συνιστώσες στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής. Γι αυτόν " η κοινωνική αλλαγή είναι εξίσου μια πραγματικότητα επιρροής όσο και ο κοινωνικός έλεγχος" (Moscovici S 1976, σ 94)

Τι είναι λοιπόν οι μειονότητες που βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στο γενετικό μοντέλο, Οι κοινωνικές μειονότητες "είναι άτομα ή ομάδες που καταλαμβάνουν μια συγκεκριμένη θέση με σαφή προτίμηση συγκεκριμένων αξιών. Υπερασπίζονται κάποια πράγματα αντί να εναντιώνονται σε κάποια άλλα. Προσφέρουν μια άλλη πρόταση στις υφιστάμενες γνώμες και πεποιθήσεις, μια διαφορετική λύση στα μεγάλα προβλήματα της κοινωνίας" (Moscovici S 1989α σ 263)

Ο Moscovici (1976, σ 79) κάνει διάκριση ανάμεσα στις **ανομικές μειονότητες (anomic minorities)** που στερούνται δικές τους νόρμες και αποκρίσεις και προσδιορίζονται από την αντίδραση τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα στο οποίο ανήκουν και τις **ενεργείς μειονότητες (nomic minorities)** που διακρίνονται από μια σαφή και διακριτή τοποθέτηση-αντίθεση έναντι του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος

Μια άλλη διάκριση γίνεται ανάμεσα στις **ορθόδοξες ή υπερκανονιστικές (orthodox, pro-normative)** μειονότητες που υπερθεματίζουν στην πλειονοτική νόρμα και στις **ετερόδοξες ή αντικανονιστικές (heterodox, counter-normative)** μειονότητες που αντιτίθεται στην πλειονοτική νόρμα (ο π σ, 78)

Το τι είναι κανονικό και τι αποκλίνων είναι συνάρτηση του χρόνου, του τόπου και των ατομικών καταστάσεων (ο π, σ 4) Όμως η μειονότητα αν και παρεκκλίνουσα γίνεται ένας πόλος επικοινωνίας στο πεδίο των κοινωνικών δυνάμεων (ο π σ 178) Το πείραμα του Schachter (αναφέρεται στην Paicheler G 1985 σ 141-143) δείχνει καθαρά

πως το αποκλίνων μέλος μιας διαντίδρασης γίνεται κεντρικός πόλος της επικοινωνίας. Αν μάλιστα σε μια κοινωνική κατάσταση με μεγάλη συνοχή ένα αποκλίνων μέλος δε μπορεί να αποβληθεί, ενώ ταυτόχρονα παραμένει σταθερό στις αποκλίνουσες απόψεις του, τότε θα έχει σημαντική επίδραση, όπως δείχνει το πείραμα της Wolf (1989).

Μέχρι την εμφάνιση του γενετικού μοντέλου οι κοινωνικοί ψυχολόγοι δύσκολα αναγνώριζαν ότι μπορεί να υπάρξει επιρροή χωρίς άσκηση εξουσίας. Μια ομάδα χωρίς εξουσία δε μπορεί παρά να είναι στόχος επιρροής (Ibanez 1987 σ220). Ο Moscovici (1989α, σ279) ωστόσο προσδιορίζοντας τις σχέσεις εξουσίας και επιρροής θα αναφερθεί σε πιο σύνθετες σχέσεις. Υπάρχουν ομάδες που έχουν όλα τα μέσα καταναγκασμού και ανταμοιβής χωρίς όμως να επιδρούν στις πεποιθήσεις του πληθυσμού. Υπάρχουν άλλες που και εξουσία έχουν και επιρροή ασκούν ενώ υπάρχουν και παρεκκλίνουσες ή απορριπτόμενες ομάδες που ούτε εξουσία έχουν ούτε επιρροή ασκούν. Υπάρχουν τέλος οι ενεργείς μειονότητες με πολύ μεγάλη ικανότητα επιρροής αλλά ελάχιστο βαθμό εξουσίας. Οι μειονότητες που ενδιαφέρουν το γενετικό μοντέλο είναι ακριβώς αυτές οι τελευταίες που διακρίνονται από τις πλειονοτικές πηγές.

Οι μειονότητες χαρακτηρίζονται από μια "εσωστρεφή" ψυχολογία καθώς το επίκεντρο ελέγχου του μειονοτικού ατόμου είναι εσωτερικό, ενώ οι πλειονότητες χαρακτηρίζονται από μια "εξωστρεφή" ψυχολογία καθώς το επίκεντρο ελέγχου του πλειοψηφικού ατόμου είναι εξωτερικό (οπ σ 306).

Η πλειοψηφική πηγή επωφελείται από τη σχέση εξάρτησης που αναπτύσσεται ανάμεσα σ' αυτήν και τον πληθυσμό. Για τη μειονότητα μια τέτοια σχέση είναι αδιανόητη (Mugny G Perez J-A 1989 σ 544). Η πλειοψηφική πηγή ευνοείται από τον εξαναγκασμό που μπορεί να προκαλέσει (Moscovici S 1989β σ602). Η αδυναμία άσκησης κοινωνικού ελέγχου μπορεί να της κοστίζει σε δυνατότητα επιρροής (Papastamou S 1979). Αν και σ' ορισμένες άλλες περιπτώσεις μπορεί ο έντονος και απροκάλυπτος εξαναγκασμός να της κοστίζει επίσης σε επιρροή (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989 σ 239). Η μειονότητα εξορισμού δε μπορεί να ασκεί κοινωνικό έλεγχο.

Η πλειοψηφική πηγή οδηγεί σ' ένα συγκλίνοντα τρόπο σκέψης, ενώ η μειονότητα έχει την ικανότητα να αποκεντρώνει το βλέμμα των υποκειμένων (Nemeth C Wachtler J 1983, Nemeth C 1989). Η πλειοψηφική πηγή καταφέρνει μια έκδηλη

επιρροή κυρίως μέσα από τη διαδικασία σύγκρισης, ενώ η μειονότητα επιτυγχάνει κυρίως μια λανθάνουσα επιρροή μέσα από τη διαδικασία επικύρωσης (Mugny G Butera F κα 1993 σ195-197, Perez J-A Mugny G κα 1991 σ. 81-82) Είναι χαρακτηριστικό, όσον αφορά την κοινωνική σύγκριση ότι η ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία ενισχύεται όταν το άτομο ταυτίζεται με μια πλειονότητα, ενώ μειώνεται όταν υπάρχει η πιθανότητα ταύτισης με μια μειονότητα όπως διαπιστώνεται και σ' ένα πείραμα των Moscovici και Paicheler (1978, σ 262)

Η υπεροχή της πλειονοτικής ομάδας βασίζεται "στο μύθο μιας κοινωνίας ίσων που συνδέονται μέσω των συναινέσεων" (Paicheler G 1985, σ 139) Αντίθετα η διάλυση της συναίνεσης ενισχύει τη μειονότητα όπως φαίνεται και από τη συνθήκη του "συμβιβαστή πλειοψηφίας" στο πείραμα των Kiesler C A & Pallak M S (1989, σ 394)

Ο χαρακτηρισμός μιας ομάδας ως πλειονοτικής ή μειονοτικής έχει ευρύτατες επιπτώσεις και όπως σημειώνουν οι Moscovici S, Mugny G & Παπαστάμου Σ (1989 σ 622) μειονότητες και πλειονότητες δεν είναι απλές ετικέτες, αλλά είναι κοινωνικές θέσεις σ' ένα δεδομένο κοινωνικό σύστημα Η Maass A (1987 σ 125) σημειώνει ότι η μειονότητα, σε σχέση με μια πλειονότητα είναι: α) περισσότερο διακριτή (τραβάει περισσότερο την προσοχή) β) λιγότερο αξιόπιστη και γ) έχει περισσότερες πιθανότητες να εκτεθεί σε κοινωνικές πιέσεις

Μια δυνατότητα εντοπισμού των διαφορετικών επιπτώσεων από την παρέμβαση των τύπων των ενεργών μειονοτήτων, της ορθόδοξης και της ετερόδοξης , δίδεται από τις μελέτες που έγιναν πάνω στο φαινόμενο της συλλογικής πόλωσης

Συλλογική ακρότητα έχουμε όταν η "συναίνεση είναι πιο ακραία από το μέσο όρο των προ-συναινέσεων" (Παπαστάμου Σ 1989α σ 159) Η συλλογική πόλωση είναι ένα φαινόμενο συλλογικής ακρότητας και υπάρχει όταν μια "συναίνεση πλησιάζει περισσότερο τον πόλο έλξης που χαρακτήριζε ήδη το σύνολο των ατομικών απαντήσεων κατά τη διάρκεια της προ-συναίνεσης" (οπ σ 159) Το φαινόμενο της πόλωσης εξαρτάται από τη διαφορά ανάμεσα στις αρχικές εκτιμήσεις, από το βαθμό εμπλοκής των ατόμων (Doise W Moscovici S 1984 σ 221) και από μια ορισμένη αξιολόγηση του υλικού-αντικειμένου συζήτησης (Παπαστάμου Σ 1989α σ 150)

Αν κατά τους Sherif και Hovland (αναφέρεται από τη Montmollin de G σ 112) έχουμε ένα πεδίο αποδοχής των απόψεων (φαινόμενο αφομοίωσης) και ένα πεδίο απόρριψης (φαινόμενο αντίθεσης) οι μελέτες της Paicheler αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα τα δύο φαινόμενα. Η Paicheler G (1976) εξετάζει την επίδραση του κανονιστικού πλαισίου στην επιρροή μιας σταθερής μειονότητας. Θεωρεί ότι μια φεμινιστική θέση ευνοείται από το κανονιστικό πλαίσιο, γιατί συμβαδίζει με το πνεύμα των καιρών (zeitgeist), για αυτό και μια μειονότητα με φεμινιστικές θέσεις (ορθόδοξη μειονότητα σύμφωνα με την τυπολογία του Moscovici) θα ευνοείται στην άσκηση επιρροής. Πράγματι ο φεμινιστικός, μειονοτικός, συνεργός στο πείραμα της Paicheler δημιουργεί ένα φαινόμενο πόλωσης, σ' ένα πληθυσμό ήδη ευνοϊκό προς τα δικαιώματα των γυναικών. Αντιθέτως (Paicheler 1977) ο αντιφεμινιστής συνεργός δημιουργεί ένα φαινόμενο διπολισμού. Δηλαδή τα λιγότερο φεμινιστικά υποκείμενα ακολουθούν το συνεργό, αλλά τα φεμινιστικά υποκείμενα πολώνονται προς την αντίθετη κατεύθυνση (γίνονται πιο φεμινιστικά). Ανάλογα φαινόμενα πόλωσης παρατηρεί στις ομογενείς ομάδες (που αποτελούνται μόνο από γυναίκες ή μόνο από άνδρες) ενώ σημειώνονται κάποιες διαφοροποιήσεις στις ετερογενείς (αποτελούνται από άνδρες και γυναίκες) ομάδες (Paicheler G 1979). Σ' ανάλογα αποτελέσματα καταλήγει και ο Clark III R D (1988) μελετώντας το φαινόμενο των ριψοκίνδυνων, επιφυλακτικών ή ουδέτερων αποφάσεων. Κατά τους Hogg M A και McGarthy C (1990, σ15) το φαινόμενο πόλωσης πρέπει να αντιμετωπιστεί ως ένα φαινόμενο ενδοτικότητας στις ομαδικές νόρμες.

Ο Moscovici S (1989 σ264) αναφερόμενος στα γενικά κριτήρια ορισμού μιας μειονότητας σημειώνει ότι "μπορούμε να ορίσουμε μια μειονότητα από την αντινομιστική θέση της ή από την αριθμητική της κατωτερότητα, ωστόσο ο ακριβέστερος καθορισμός της γίνεται όταν παίρνονται υπόψη και οι δύο αυτοί παράγοντες".

III Ο ρόλος της σύγκρουσης στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής

Η σύγκρουση είναι εκείνη η έννοια που ορίζει με σαφήνεια τα όρια ανάμεσα στο λειτουργικό και το γενετικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής (Παπαστάμου Σ 1989α σ 262). Κατά το Moscovici "οι διαδικασίες επιρροής είναι άμεσα συνδεδεμένες με την παραγωγή και την επίλυση των συγκρούσεων" (Moscovici S 1976 σ98). Σύμφωνα με τον Γάλλο κοινωνικό ψυχολόγο "όλες οι προσπάθειες επιρροής, όποια και αν είναι η πηγή τους προκαλούν σύγκρουση, είτε επειδή επιδιώκουν να εισαγάγουν μια πολύ μεγάλη

ασυνέπεια μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων κρίσεων από την πλευρά των ατόμων ή ομάδων, είτε επειδή αντιμετωπίζουν άτομα ή ομάδες που έχουν εντελώς διαφορετικές συμπεριφορές ή κρίσεις πάνω σε κάποιο σημαντικό θέμα. Μιλούμε για ασυμφωνία στη μια περίπτωση και για παρέκκλιση στην άλλη" (Moscovici S 1989β σ 577)

Η έννοια της σύγκρουσης είναι βέβαια ένα στοιχείο που απασχολεί ανέκαθεν την κοινωνική ψυχολογία (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989 σ348). Οπως για παράδειγμα στη θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας του Festinger, που αποτελεί δομικό της στοιχείο (Mugny G Perez J-A 1987 σ 212). Όμως στο γενετικό μοντέλο αποκτά την κοινωνική της διάσταση. Μέχρι τότε περιοριζόταν σε μια μελέτη αποφυγής της. Οι περιπτώσεις της ενδοτικότητας και της κανονικοποίησης δεν είναι παρά μελέτες τρόπων αποφυγής της σύγκρουσης αυτής της "πανούκλας των (πλειοψηφικών) ομάδων", όπως χαρακτηριστικά το γράφει η Paicheler G (1985 σ130).

Η διαφωνία γενικά είναι ανεπιθύμητη και αντιμετωπίζεται ως απειλή (Wood W κα, 1994). Η επιρροή επιτυγχάνεται καλύτερα όταν ένα άτομο είναι αβέβαιο ως προς την ορθότητα της γνώμης του ή των ικανοτήτων κυρίως όταν προκαλείται μία κατάσταση "γνωστικής τήξης" ("cognitive thaw") όπως αποκάλεσε τις καταστάσεις ρευστότητας ο Lewin (Moscovici S 1976 σ 102). Όμως οι καταστάσεις αβεβαιότητας και αμφισημίας είναι παράγωγα της σύγκρουσης (οπ σ 105) και για αυτό η σύγκρουση θεωρείται κομβικό σημείο της επιρροής.

Αν η σύγκρουση έχει τέτοιο κεντρικό ρόλο στις διαδικασίες επιρροής τότε κάθε πηγή επιρροής πρέπει να την προκαλεί. Ο Moscovici θα σημειώσει ότι αν "ούτε η πλειοψηφία ούτε η μειονότητα ακολουθούνται ολοκληρωτικά ή απορρίπτονται ολοσχερώς, τότε μια τέτοια σύγκρουση μπορεί να προέλθει και από την πλειοψηφία και από τη μειονότητα" (Moscovici S 1989β, σ 578). Η διαφορά έγκειται στο διαφορετικό τρόπο επεξεργασίας της από τα υποκείμενα, ανάλογα με τον τύπο της πηγής επιρροής.

Η σπουδαιότητα της σύγκρουσης φαίνεται και από τις έρευνες που έγιναν για τη μελέτη του ρόλου της κοινωνιογνωστικής σύγκρουσης στην ανάπτυξη της νοημοσύνης - έρευνες που μπορούν να φωτίσουν και το ρόλο της σύγκρουσης στις διαδικασίες επιρροής. Ο Monteil J-M (1987 σ 199) θεωρεί την κοινωνιογνωστική σύγκρουση που "εκφράζει την αντιπαραβολή διαφορετικών απόψεων ως προς το ίδιο αντικείμενο ανάμεσα σε

δύο ή περισσότερα άτομα" (ο π), ως αναγκαία, όχι όμως και ικανή συνθήκη, για τη γνωστική ανάπτυξη

Η κοινωνιογνωστική σύγκρουση υποχρεώνει σε μια επανοργάνωση της ατομικής γνωστικής προσέγγισης, μέσα από τις διαφορετικές επικεντρώσεις των κοινωνικών συν-πρωταγωνιστών (Gilly M 1984 σ 192) Τα υποκείμενα,στις μελέτες για την ανάπτυξη της νοημοσύνης (που είναι παιδιά), λαμβάνουν υπόψη τους τις απόψεις των άλλων - σε μια κατάσταση σύγκρουσης- (Doise W, 1987 σ 230) και πραγματοποιούν μεγαλύτερη γνωστική ανάπτυξη όταν το αντικείμενο είναι κοινωνικά εμποτισμένο, όταν δηλαδή διαμεσολαβείται από κοινωνικές σχέσεις και αξίες (Doise W 1989α σ396) Η πρόοδος που συντελείται δεν είναι αυτόματη και δεν υπάρχει, αν η κ/γνωστική σύγκρουση καταλήγει γρήγορα σε μια απλή συναίνεση (Doise W Mugny G 1987 σ196) Στην πραγματικότητα η κ/γνωστική σύγκρουση "είναι μια σύγκρουση που πραγματοποιείται ανάμεσα σε κοινωνικούς παράγοντες που κατέχουν κάποιες κοινωνικές θέσεις" (ο π σ 229)

Ο Mugny (1989, σ673,679) αναφερόμενος στις μελέτες για την ανάπτυξη της νοημοσύνης αναφέρει δύο τύπους διακανονισμού της σύγκρουσης Ο πρώτος αποτελεί μια σχεσιολογική επίλυση, όπως πχ όταν το παιδί αποδεχότανε εξολοκλήρου την απάντηση του ενήλικα ως αποτέλεσμα του μεγαλύτερου κύρους του δεύτερου Ο δεύτερος είναι κοινωνιογνωστικός και έχει να κάνει με τους κοινωνικούς καθορισμούς του ίδιου του αντικειμένου

Κατ' ανάλογο τρόπο μπορούμε να διακρίνουμε, γενικότερα στις διαδικασίες επιρροής, ανάμεσα σε μια επικέντρωση στην ομάδα και σε μια επικέντρωση στο έργο (Mugny G Perez J-A 1987β σ 215) Στην πρώτη περίπτωση έχουμε την ενεργοποίηση του μηχανισμού της κοινωνικής σύγκρισης, όπου το ενδιαφέρον του υποκειμένου εστιάζεται στις κοινωνικές οντότητες που μετέχουν στη διαδικασία επιρροής και στη δεύτερη περίπτωση με τη διαδικασία επικύρωσης (Mugny G Perez J-A 1987α σ 139) που έχει να κάνει με το ίδιο το αντικείμενο

Βέβαια παρά την αναλυτική προσέγγιση αυτών των δύο διαδικασιών πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι δύο αυτές διαδικασίες είναι πάντοτε παρούσες στην επίλυση της σύγκρουσης σε μια κατάσταση επιρροής (Papastamou S 1993, σ 187,188) Γενικά μιλώντας μπορούμε να πούμε ότι ανάλογα με το ειδικό βάρος της κάθε μίας απ'

αυτές τις δύο διαδικασίες στην προσπάθεια επίλυσης της σύγκρουσης έχουμε και διαφορετικές μορφές επιρροής. Έτσι έχει αποδειχτεί ότι όταν η διαδικασία της σύγκρισης αποσυνδέεται από τη διαδικασία της επικύρωσης τότε γίνεται δυνατή η επίτευξη μιας έμμεσης επιρροής (Perez J-A Mugny G 1990 σ 159) επαληθεύοντας έτσι την υπόθεση της αποσύνδεσης (Mugny G Butera F κ α 1993 σ 203)

Στο πείραμα των Guillon και Personnaz το 1983 (αναφέρεται από τους Παπαστάμου Σ 1989β, σ 52, Paicheler G 1985, σ 202) τα υποκείμενα ένοιωθαν μια σύγκρουση γνωστικού τύπου στη μειονοτική συνθήκη, ενώ στην πλειονοτική συνθήκη ένοιωθαν μια σύγκρουση διαπροσωπικού τύπου. Η "πλειοψηφική" πηγή επιρροής θεωρείται συνήθως ότι εκφράζει ορθές απόψεις και το υποκείμενο εισέρχεται σε μια διαδικασία σύγκρισης προκειμένου να κατανοήσει το δικό του σφάλμα. Αντίθετα η μειονοτική πηγή επιρροής ενεργοποιεί μια διαδικασία επικύρωσης. Το υποκείμενο θεωρώντας αυτήν την πηγή ως αναξιόπιστη προσπαθεί να κατανοήσει το μειονοτικό σφάλμα εξετάζοντας τη σχέση του μειονοτικού μηνύματος με την πραγματικότητα. Θα μπορούσε λοιπόν να ειπωθεί ότι μπροστά σε μια πλειονότητα έχουμε μια σύγκρουση αποκρίσεων ενώ μπροστά σε μια μειονότητα έχουμε μια σύγκρουση προσλήψεων (Moscovici S 1989β, σ 579,580)

Η ικανότητα της μειονότητας να αντικρούει τα πλειονοτικά επιχειρήματα οδηγεί στην αύξηση της επιρροής της (Clark III R D 1990). Ωστόσο ο μηχανισμός της σύγκρισης μειώνει τις πιθανότητες μιας άμεσης επιρροής της μειονότητας. Είναι λοιπόν ενδιαφέρον να εξετάσουμε γιατί η μειονότητα αντιμετωπίζει δυσκολίες στο να έχει μια έκδηλη, και σε άμεσο επίπεδο, επίδραση.

1. Σύγκρουση ταύτισης και άμεση επιρροή της μειονότητας

Εξορισμού ανεχέγγυα μια μειονότητα (Παπαστάμου Σ 1989α) εμποδίζεται μετά από μια ισχυρή σύγκρουση, αποτέλεσμα της αντι-κανονιστικής της τοποθέτησης, να ασκήσει έκδηλη επιρροή καθώς η ισχυρή σύγκρουση κάνει εμφανή μια μορφή "αντι-μειονοτικής στρέβλωσης" (Mugny G Perez J-A 1987β, σ 221) που έχει ως αποτέλεσμα την αντιμετώπιση της μειονότητας με όρους απόκλισης (Mugny G Perez J-A 1987α σ 81). Τα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά της μειονότητας τονίζονται μέσα από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης (Perez J-A Mugny G 1987 σ 139) οδηγώντας τα υποκείμενα να

αντιμετωπίζουν τη μειονότητα σαν μια μορφή εξω-ομάδας που απειλεί την κοινωνική ταυτότητα της, συνήθως, ενδο-ομαδικής πλειονότητας (Perez J-A Mugny G κα juin 1991, σ 83)

Καθώς το κοινωνικό κόστος ταύτισης είναι υψηλό, ιδιαίτερα για τα υποκείμενα που βρίσκονται κοντά στις απόψεις της μειονότητας (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989α σ 435), τα υποκείμενα θέλουν να αποφύγουν το αίσθημα μιας "κατηγοριακής σύγχυσης"³ (Mugny G Perez J-A 1986 σ152) Τότε αντιστέκονται έντονα στη μειονοτική επιρροή (Paicheler G Moscovici S 1984 σ159) και καταναλώνουν ενέργεια προκειμένου να διαφοροποιηθούν απ' αυτή (Paicheler G 1985 σ181) Είναι άλλο το να έχεις μια διαφορετική γνώμη και άλλο το να δείχνεις διαφορετικός (Ibanez T 1987 σ 228,229) από την πλειοψηφία Γι αυτό η επιρροή της μειονότητας αυξάνεται όταν η τελευταία είναι απύσχα σ' αντίθεση με μια πλειοψηφία (Moscovici S 1989β, σ 581,582)

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο πως μια μονοδιάστατη σύγκριση αυξάνει την ενδοομαδική ευνοιοκρατία ενώ μια πολυδιάστατη σύγκριση τη μειώνει (Mummendey A, Schreiber H-J 1983) Έτσι λοιπόν μια μειονότητα που αντιμετωπίζεται συνήθως ως εξωομάδα, όταν κρίνεται σ'ένα μονοδιάστατο πλαίσιο κρίνεται αρνητικά Η εικόνα της κρίνεται κατά τρόπο συμπληρωματικό με την εικόνα της πλειοψηφίας που συνήθως αντιμετωπίζεται ως ενδοομαδική (Perez J-A Mugny G Απρίλιος 1990, σ 497, Mugny G Perez J-A 1986, σ 150) Αυτό δε σημαίνει ότι η σύγκρουση είναι καταστροφική για τη μειονοτική επιρροή αλλά αντίθετα, μέσα από τη διαχείρισή της από γίνεται απαραίτητη, τουλάχιστον για την έμμεση μειονοτική επίδραση (Παπαστάμου Σ Mugny G 1989, σ 525)

Οι Mugny G και Παπαστάμου Σ (1989α, σ 431), βασίστηκαν στην έννοια της επιρροής της πληροφοριακής αναφοράς του Turner (1989β, σ319-321) για να υποστηρίξουν ότι το υποκείμενο-στόχος, σε μια διαδικασία κοινωνικής επιρροής αναγνωρίζει την κοινωνική κατηγορία της πηγής επιρροής, και της αποδίδει τα στερεότυπα χαρακτηριστικά αυτής της κατηγορίας Μια προσέγγιση του υποκειμένου-στόχου προς την πηγή επιρροής θα έχει ως αποτέλεσμα την αυτοαπόδοση όχι μόνο της απάντησης της πηγής αλλά και των στερεότυπων χαρακτηριστικών της Το υποκείμενο ουσιαστικά επαναπροσδιορίζει τη

³κυρίως όταν μειονότητα και πλειονότητα αντιμετωπίζονται σ ένα ενδο-ομαδικό πλαίσιο (Perez J-A Mugny G 1990)

ψυχολογική του ταυτότητα Αυτή η θεωρητική προσέγγιση εξηγεί γιατί είναι δύσκολο, όχι ωστόσο αδύνατο, για μια μειονοτική πηγή να ασκήσει άμεση επιρροή

Η κατηγοριοποίηση της μειονότητας ως ενδοομάδας ευνοεί τη μειονοτική επιρροή όταν γίνεται εμφανής η ομοιότητα ανάμεσα στην πηγή και το στόχο (Wood κα 1994, σ 326), εφόσον αναδύεται το φαινόμενο της ενδοομαδικής ευνοιοκρατίας (Mugny G Perez J-A 1987α, σ 71) κατά τρόπο ευνοϊκό για τη μειονότητα, όταν δηλαδή η μειονοτική πηγή και ο στόχος έχουν εκ των πραγμάτων κοινή ταυτότητα (Mugny G Perez J A avril 1989) ή όταν το κοινωνικό πλαίσιο είναι ευνοϊκό χαρίζοντας θετικές σημασιοδοτήσεις στη μειονότητα (Moscovici S Mugny G Παπαστάμου Σ 1989) Σ' αυτές τις περιπτώσεις η αύξηση της σύγκρουσης ευνοεί ακόμα και την έκδηλη μειονοτική επιρροή

Τα παραπάνω επαληθεύονται και από την πειραματική έρευνα του Martin R (1990) σ' ένα Αγγλικό γυμνάσιο όπου η ενδοομαδική μειονότητα ασκεί μεγαλύτερη δημόσια επιρροή απ' ότι η εξω-ομαδική μειονότητα Επίσης σε πειραματικές έρευνες του ίδιου (Martin R 1987) οι ρυθμίσεις που έχουν ως αποτέλεσμα να τονίζουν την ομοιότητα ή την κοινή κατηγοριακή υπαγωγή στόχου-μειονοτικής πηγής οδηγούν στην αύξηση της επιρροής της ενδο-κατηγοριακής, μειονότητας, στο επίπεδο των δημόσιων αποκρίσεων

Ανάλογα αποτελέσματα συναντάμε και στο πείραμα των Mugny και Παπαστάμου (1989α, σ 40) που έχει ως θέμα την ατμοσφαιρική ρύπανση Σ' αυτό το πείραμα η αίσθηση των υποκειμένων ότι μοιράζονται πολλές κοινές κατηγοριακές υπαγωγές αυξάνει τη μειονοτική επιρροή, ακόμα και στη συνθήκη έντονης σύγκρουσης (συνθήκη ακαμψίας)

Σε παρεμφερή συμπεράσματα μας οδηγούν και οι πειραματικές έρευνες που αναφέρονται στις απλές και διπλές μειονότητες Μια απλή μειονότητα διαφέρει μόνο ως προς τα πιστεύω της ενώ μια διπλή μειονότητα διαφέρει επίσης και ως προς την κατηγοριακή της ένταξη Μια απλή (και επομένως ενδο-ομαδική) μειονότητα επιτυγχάνει σ' αυτές τις εργασίες συστηματικά μεγαλύτερη επιρροή, τουλάχιστον στις ιδιωτικές αποκρίσεις (Maass A Clark III R D Haberkorn G 1982, Maass A Clark III R D 1984, Clark III R D Maass A Απρίλιος 1990) ενώ ταυτόχρονα τους αποδίδεται μεγαλύτερη αξιοπιστία (Clark III R D Maass A 1988)

Ωστόσο η άμεση και δημόσια μειονοτική επιρροή παραμένει ένα δύσκολο πεδίο για τη μειονότητα. Οι Mugny Kaiser Papastamou & Perez (αναφέρεται στον Doise W 1987α, σ 24, 1987β, σ 242) θα διακρίνουν ανάμεσα σε μια ταύτιση *sensu stricto* που αναφέρεται στην αυτο-απόδοση των χαρακτηριστικών της πηγής που γίνονται κυρίαρχα στα πλαίσια μιας κατάστασης επιρροής και σε μια ταύτιση *sensu lato* που προσδιορίζεται από την αναπαράσταση που το υποκείμενο επεξεργάζεται από την προσωπική του τοποθέτηση, αναπαράσταση που επαναπροσδιορίζεται μετά τη μειονοτική παρέμβαση. Η διάκριση αυτή γίνεται προκειμένου να ερμηνευθεί το παράδοξο της μειονοτικής παρέμβασης, να προκαλεί δηλαδή λανθάνουσα επιρροή, έστω και αν είναι εξωομαδική η μειονότητα, γεγονός που φέρνει σε αμηχανία τις προσεγγίσεις που βασίζονται στην έννοια της κοινωνικής κατηγοριοποίησης.

Καθώς η μειονότητα συνήθως συνοδεύεται από αρνητικές συμπαραδηλώσεις, τα υποκείμενα αναζητώντας μια θετική ταυτότητα θα οδηγηθούν σε προσαρμογές που τελικά ευνοούν την πλειοψηφική άποψη, ιδιαίτερα εκείνα τα υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις μειονοτικές απόψεις και αισθάνονται πιο απειλητική την ταύτιση με τη μειονοτική πηγή. Τότε η προσαρμογή τους στα κοινωνικά δεδομένα θα καθοδηγείται από την αρχή της κατηγοριακής διαφοροποίησης (Perez J-A, Mugny G κα juin 1991, σ 84). Οι εργασίες πάνω στο φαινόμενο "μαύρο πρόβατο" είναι αρκετά διαφωτιστικές (Marques J-M 1990, 1993).

Αν μια σύγκρουση ταύτισης μονοπωλεί το ενδιαφέρον του υποκειμένου και γίνεται σ' ένα μονοδιάστατο πλαίσιο τότε θα μπλοκαριστεί ακόμα και η διαδικασία της επικύρωσης, το προνομιακό πεδίο των μειονοτήτων (Perez J-A, Mugny G κα juin 1991, σ 85). Σ' ένα πείραμα των Mugny και Παπαστάμου (αναφέρεται από τους Mugny G, Perez J-A 1986, σ 57-58) που αφορούσε την ξενοφοβία στην Ελβετία, όταν η σύγκρουση ήταν έντονη (συνθήκες ακαμψίας) και είχε ως αφετηρία μια ξενόφοβη μειονοτική τοποθέτηση τότε οδηγούσε σε ελαχιστοποίηση της μειονοτικής επίδρασης. Αυτό συνέβαινε στη συνθήκη διακανονισμού της συμμετοχής, σ' εκείνη δηλαδή τη συνθήκη όπου υπήρχε ο μεγαλύτερος κίνδυνος ταύτισης με μια επιτημημένη μειονότητα. Αντίθετα μια έκδηλη μειονοτική επιρροή παρατηρήθηκε στο πείραμα του Perez J-A και του Mugny G (Απρίλιος 1990), με θέμα την έκτρωση, στη συνθήκη όπου τα υποκείμενα ερχότανε αντιμέτωπα ταυτόχρονα με μια μειονότητα και μια πλειονότητα, που ήτανε και οι δύο εξωομαδικές, στη συνθήκη δηλαδή που ο κίνδυνος ταύτισης μαζί της ήταν ελάχιστος.

Οι Mugny G και Perez J-A (Απρίλιος 1989, σ 546, Mugny G Perez J-A, 1987β, σ 222) θα υποστηρίξουν ότι το αποτέλεσμα της μειονοτικής επιρροής είναι το αποτέλεσμα μιας συνάρτησης τύπου αντεστραμμένου U της έντασης της σύγκρουσης. Υπάρχει μια βέλτιστη κατάσταση για τη μειονοτική επιρροή όπου η σύγκρουση κινείται σ' ένα ενδιάμεσο επίπεδο, ενώ όταν κινείται σ' ένα ελάχιστο ή σ' ένα μέγιστο επίπεδο τότε η μειονοτική επιρροή συναντά προβλήματα.

Αν και η έννοια της έντασης της σύγκρουσης είναι σημαντική για την κατανόηση του αποτελέσματος της μειονοτικής επιρροής, εκείνο που φαίνεται κυρίαρχο είναι ο τρόπος με τον οποίο ο πληθυσμός ερμηνεύει τη μειονοτική συμπεριφορά (Παπαστάμου Σ Απρίλιος 1989ε σ 760).

Εκτός από την κοινωνική κατηγοριοποίηση της μειονότητας εξίσου σημαντικό ρόλο για την ερμηνεία της σύγκρουσης που προκαλεί η μειονότητα παίζουν τα ύφη συμπεριφοράς και της διαπραγμάτευσης και το κανονιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πυροδοτείται η σύγκρουση. Φυσικά η μειονοτική επιρροή, ως αποτέλεσμα του τρόπου επίλυσης της σύγκρουσης, δεν έχει μόνο τη μορφή μιας άμεσης και έκδηλης επιρροής, αλλά κυρίως και αυτό είναι που χαρακτηρίζει τις μειονότητες, παίρνει τη μορφή μιας έμμεσης και λανθάνουσας επίδρασης.

IV Τα ύφη συμπεριφοράς και διαπραγμάτευσης

Οι μειονότητες έχουν τις δικές τους γνώμες και αντιλήψεις για την κοινωνική πραγματικότητα όπως και διαφορετικές αξίες για αυτό και επιδιώκουν την κοινωνική αναγνώριση της ιδιαίτερης ταυτότητας τους και της αυταπόδεικτης διαφορετικότητάς τους (Παπαστάμου Σ 1989α, σ 18,19). Κύρια επιδίωξη της μειονότητας είναι η κοινωνική αναγνώριση της ανεξαρτησίας της.

Η κοινωνική ορατότητα της μειονότητας περνάει μέσα από μια ενεργητική αντιμετώπιση των διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων της. Δε νοιώθει και δεν είναι εξαρτημένη για να έχει ανάγκη μια διαδικασία κοινωνικής επιδοκιμασίας, διά της ελκυστικότητας της, στοιχείο άλλωστε που σπάνια διαθέτει (Moscovici S 1976 σ 219). Εξάλλου στις μειονότητες σπάνια αναγνωρίζεται το στοιχείο της ικανότητας.

ως συστατικό στοιχείο της προσπάθειάς της για τη διάδοση των καινοτόμων ιδεών Στο Hollander, όπως είδαμε και στο κεφάλαιο για το λειτουργικό μοντέλο, η καινοτόμα πηγή επιρροής δεν είναι μειονοτική αλλά είναι μια "αυθεντία", εξορισμού δηλαδή ικανή (Moscovici S 1976, σ 109)

Δεν είναι λοιπόν το στοιχείο της εξάρτησης από μια ελκυστική ή ικανή ομάδα ή άτομο, όπως ευαγγελίζεται το λειτουργικό μοντέλο, το κύριο προσδιοριστικό στοιχείο της επιρροής, αλλά είναι το ύφος συμπεριφοράς " Όταν ένα άτομο ή μια υποομάδα επηρεάζει μια ομάδα κύριος παράγοντας επιτυχίας είναι το ύφος συμπεριφοράς" (Moscovici S 1976, σ 109)

Κατά το Moscovici S (ο π, σ 110) το ύφος συμπεριφοράς "είναι μια νέα, αλλά ωστόσο οικεία έννοια Αναφέρεται στην οργάνωση των συμπεριφορών και των απόψεων, στο χρόνο και την ένταση της έκφρασής τους - με συντομία αναφέρεται στη " ρητορική" της συμπεριφοράς και της άποψης Οι συμπεριφορές per se όπως οι ατομικοί ήχοι μιας γλώσσας δεν έχουν νόημα από μόνες τους Μόνο σε συνδυασμό, όπως καθορίζεται από το άτομο ή την ομάδα και όπως ερμηνεύεται απ' αυτούς στους οποίους απευθύνονται μπορούν να έχουν νόημα και να εγείρουν αντίδραση" Θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε το ύφος συμπεριφοράς μιας μειονοτικής ομάδας ως "μια σκόπιμη ρύθμιση λεκτικών και λεκτικών σημάτων που εκφράζουν τη σημασία της παρούσας κατάστασης και τη μελλοντική εξέλιξη των όσων διασαλπίζουν" (Doms M Moscovici S, 1984, σ 64) Είναι λοιπόν η ρητορική της συμπεριφοράς, συχνά "άλογη" και συμβολική, η αιτία της μειονοτικής επιρροής και όχι το μέγεθός της ή η αυθεντία (Moscovici S 1989β, σ 599)

Τα ύφη συμπεριφοράς έχουν δύο όψεις μια **οργανική** που προσδιορίζει και προβάλλει πληροφορίες σχετικά με το αντικείμενο και μια **συμβολική** που δίνει πληροφορίες σχετικά με τον κοινωνικό πρωταγωνιστή και την κατάστασή του (Moscovici S 1976, σ 111) Προκειμένου να αναγνωριστεί κοινωνικά το ύφος συμπεριφοράς μιας ομάδας ή ενός ατόμου θα πρέπει να είναι ενήμεροι, οι φορείς του, για την σχέση που υφίσταται ανάμεσα στην εσωτερική τους κατάσταση και τις εξωτερικές ενδείξεις (signals) που χρησιμοποιούν Οφείλουν να χρησιμοποιούν συστηματικά και σταθερά τις ενδείξεις ώστε να προλαμβάνονται παρεξηγήσεις από την πλευρά του λήπτη Πρέπει να διατηρούν σταθερή τη σχέση ανάμεσα στις συμπεριφορές και τα νοήματα καθ' όλη τη διάρκεια της διαντίδρασης (Moscovici S 1976, σ 111)

Οι συμπεριφορές πέρα από τα έμφυτα περιεχόμενά τους περιέχουν πλεονάσματα σημασιών που οργανώνονται γύρω από μια **γνωστική** , που έχει να κάνει με την ανεπεξέργαστη πληροφορία, και μια **σχεσιολογική διάσταση**, πόσο πρόδηλη δηλαδή είναι η αδιαλλαξία της πηγής (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 466)

Τα ύφη συμπεριφοράς εκφράζουν την ένταση των δεσμεύσεων και τη δύναμη των αποδείξεων της πηγής που προσδιορίζονται από τη συνοχή των αποδείξεων τους και την αρχή της μη αντίθεσης. Στοιχεία που προσφέρουν στο σχηματισμό για την εικόνα της αξιοπιστίας, της, της βεβαιότητας της (Paicheler G 1985, σ 154), το βαθμό ευρύτητας της και την ερμηνεία της πρόθεσης της πηγής να επηρεάσει (Moscovici S 1976, σ 112). Τα ύφη συμπεριφοράς αποτελούν το κανάλι επικοινωνίας, ως φορέας της μειονοτικής κοινωνικής στάσης έναντι του αντικειμένου επικοινωνίας (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 452). Τα ύφη συμπεριφοράς όχι μόνο παράγουν αλλά και ενεργοποιούν ήδη οργανωμένες και συμβατικοποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις που αποτελούν σταθερό σημείο επεξεργασίας των σημασιών που προσλαμβάνουν οι συμπεριφορές της πηγής (ο π, σ 454).

Σημαντικό στοιχείο στην άσκηση επιρροής από τη μειονοτική πηγή είναι ο τρόπος που γίνεται αντιληπτή (Παπαστάμου Σ Μιούνν Γκ 1983 σ 169), η εικόνα που επιβάλλει (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 463) και είναι τα ύφη συμπεριφοράς ένα από τα βασικά στοιχεία που προσδιορίζουν τον τρόπο που γίνεται αντιληπτή η μειονότητα από τον πληθυσμό (Παπαστάμου Σ Μιούνν Γκ 1983 σ 75). Η αντίληψη αυτή, μέσω του ύφους συμπεριφοράς, προσδιορίζει το βαθμό πρόσληψης της ικανότητας και της αυτοπεποίθησης της από τον πληθυσμό (Maass A Clark III R D Haberkorn G 1982, σ 97, Nemeth C Wachtler J Endicott J 1977, Maass A Clark III R D 1984, σ 429).

Τα ύφη συμπεριφοράς ουδετεροποιούν, ενεργοποιούν διαχειρίζονται ή και ανασυθέτουν τις κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις (Mugny G Perez J-A 1986, σ 77). Όπως φαίνεται και στο πείραμα των Mugny G Perez J-A κα (ο π, σ 72) με θέμα τη ξеноφοβία, που έγινε στην Ελβετία, διαφορετικά είδη συμπεριφοράς προσφέρουν ή όχι δυνατότητες επιρροής τόσο στην ενδο- όσο και στην εξω-ομαδική μειονότητα εξαλείφοντας τη μηχανιστική λειτουργία των κατηγοριοποιήσεων. Τέλος τα ύφη συμπεριφοράς, στην ευρεία τους έννοια, είναι το μέσο με το οποίο οι μειονότητες εισαγάγουν τη σύγκρουση (Kaiser C Mugny G 1987 σ 106).

Σύμφωνα με τους Παπαστάμου και Μιούνυ (1983, σ 55) "η διάδοση μιας καινοτομίας απ' τις μειονότητες εγγράφεται σ' ένα σύνθετο κοινωνικό πλαίσιο αλλαγής, και αντίστασης στην κοινωνική αλλαγή" Σ' αυτό το κοινωνικό πλαίσιο συμμετέχουν τρεις κοινωνικές ονότητες η(οι) "εξουσία(ες)", η(οι) μειονότητα(ες) και ο(οι) πληθυσμός(οι)" (οπ σ 62-63) Η σχέση ανάμεσα στην "εξουσία" και τον πληθυσμό είναι μια εξουσιαστική σχέση, ενώ ανάμεσα στη μειονότητα και τον πληθυσμό έχουμε την αυθεντική σχέση κοινωνικής επιρροής (οπ , Παπαστάμου Σ 1989α σ 283, Mugny G Perez J-A 1987α σ 70) Ωστόσο η σταθερή μειονοτική συμπεριφορά έχει ως αποτελέσμα τη σύγκρουση της μειονότητας όχι μόνο με την εξουσία αλλά και με τον πληθυσμό (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983 σ 66) καθώς ο τελευταίος είναι αλλοτριωμένος από τους θεσμούς της εξουσίας (οπ σ 67) Αυτή η σύγκρουση γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης ανάμεσα στη μειονότητα και τον πληθυσμό (οπ σ 66)

Ως ύφος διαπραγμάτευσης θα πρέπει να κατανοήσουμε τον κοινωνιοψυχολογικό μηχανισμό επίλυσης της σύγκρουσης που δημιουργείται ανάμεσα στη (σταθερή) μειονότητα και τον πληθυσμό (Παπαστάμου Σ 1989β, σ 239) Δύο είναι τα πιθανά αλλά μεταξύ τους συμπληρωματικά είδη διαπραγμάτευσης Το ένα είναι περισσότερο φορμαλιστικό και χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη υποχώρηση της μειονότητας σε ορισμένα " διαδικαστικά" ή "δευτερεύοντα" θέματα Το δεύτερο είναι περισσότερο ιδεολογικό και αφορά ορισμένους ιδεολογικούς συμβιβασμούς της μειονότητας έναντι του πληθυσμού προκειμένου να μην υπάρξει μια συνολική άρνηση των μειονοτικών θέσεων (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 67) Τα ύφη συμπεριφοράς και διαπραγμάτευσης ωθούν συχνά τα υποκείμενα να επεξεργαστούν καινούργιες σημασίες ή να δημιουργήσουν νέες αποδόσεις που μπορούν να προσδιορίσουν ή να επαναπροσδιορίσουν την εικόνα της μειονότητας (Perez J-A Mugny G 1987, σ 142)

Τα είδη συμπεριφοράς που έχουν αναφερθεί και μελετηθεί είναι α) επένδυση, β) αυτονομία, γ) σταθερότητα, δ) ακαμψία ε) αμεροληψία (- fairnes - ή ευλυγυσία -)

1 *Επένδυση και Αυτονομία*

Η επένδυση είναι εκείνο το ύφος συμπεριφοράς που προβάλλει το κοινωνικό κόστος που είναι πρόθυμη η πηγή επιρροής να καταβάλλει προκειμένου να υποστηρίξει τις θέσεις της (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ456) Αν λοιπόν ένα άτομο ή μια ομάδα καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια για την επίτευξη κάποιου συγκεκριμένου σκοπού τότε αυτό μπορεί να ερμηνευθεί κατά δύο τρόπους από τους άλλους α) ότι έχει μεγάλη εμπιστοσύνη στην επιλογή που έχει κάνει, β) ότι έχει μεγάλη ικανότητα αυτοενίσχυσης - self-reinforcement - (Moscovici S 1976 σ 113)

Στο πείραμα των Jones, Davis & Gergen το 1961 (αναφέρεται από τους Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ457) που αφορούσε την αξιολόγηση ατόμων που εκδήλωναν ενδιαφέρον επιδίωξης μιας εργασίας (πχ αστροναύτη, μέλος υποβρυχίου) που απαιτούσε έναν ειδικό ρόλο, τα πειραματικά υποκείμενα θεωρούσαν πιο ειλικρινείς τις προθέσεις εκείνων των ατόμων που αν και είχαν τα κατάλληλα προσωπικά χαρακτηριστικά για τη συγκεκριμένη εργασία και ωστόσο την επεδίωκαν

Η αυτονομία εκφράζει την ανεξαρτησία της κρίσης και της στάσης, την πρόθεση της πηγής να δρα σύμφωνα με τις ιδιαίτερες αρχές της Εκφράζει επίσης το χαρακτηριστικό της αντικειμενικότητας, την πρόθεση να λαμβάνονται όλοι οι παράγοντες υπόψη προκειμένου η πηγή να φτάσει σ' ένα συμπέρασμα χωρίς να επηρεάζεται από υποκειμενικά ενδιαφέροντα Τέλος μπορεί να πάρει μια μορφή ακρότητας με την έννοια ότι η ακρότητα αντανακλά μια σταθερή και ασυμβίβαστη στάση (Moscovici S 1976, σ 114)

Η αυτόνομη συμπεριφορά όπως και η συμπεριφορά επένδυσης δεν προσλαμβάνονται ως πρόθεση επιρροής (ο π, σ 115) Η αυτονομία φαίνεται να παίρνει τη μορφή ενός υποκειμενικού πλάνου διεύθυνσης της αιτιότητας με τη μορφή "υποκείμενο → δράση" ή καλύτερα "ιδεολογία → πρακτική" (Ibanez 1989, σ 38) Η αυτονομία ως ύφος συμπεριφοράς μπορεί να έχει ρόλο επικουρικό και στην πρόσληψη της σταθερότητας της πηγής (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983)

Στο πείραμα των Nemeth & Wachtler (ο π σ 46-47, Moscovici S 1976, σ 116-118) που είχε τη μορφή συζήτησης για την επιδίκαση αποζημίωσης για ένα

υποτιθέμενο εργατικό ατύχημα, ο πειραματικός συνεργός υποστήριζε την καταβολή της μικρότερης δυνατής αποζημίωσης. Εάν καταλάμβανε τις παράπλευρες θέσεις στο τραπέζι της συζήτησης τότε είχε ελάχιστη επιρροή στην ομάδα. Το ίδιο συνέβαινε και όταν καταλάμβανε την κεφαλή του τραπεζιού, θέση αρχηγική, κατόπιν υπόδειξης του πειραματιστή. Μόνο όταν κατελάμβανε την τελευταία θέση αυτόβουλα άσκησε σημαντική επιρροή. Ήταν μια κίνηση που σε συνάρτηση με τη σταθερότητα της έκφρασης της άποψης εκδήλωνε αυτοπεποίθηση και αυτονομία.

2 Σταθερότητα

Η σταθερότητα συμπεριφοράς "προσλαμβάνεται ως ένδειξη βεβαιότητας που δηλώνει μια απόφαση απaréκκλιτης εμμονής σε μια δεδομένη άποψη και αντανακλά τη δέσμευση σε μια συνεχή και ασυμβίβστη επιλογή" (Moscovici S 1976, σ 122). Η σταθερότητα συμπεριφοράς προσφέρει μια θεμελιώδη "εξουσία" στη μειονότητα να προκαλεί σύγκρουση (Παπαστάμου Σ Μιούνη Γκ σ 44) μέσα από την αντίθεσή της στους κοινωνικούς κανόνες (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989, σ 352). Προκαλεί κατ' αυτόν τον τρόπο μια κοινωνική αστάθεια σπάζοντας τη συναίνεση για τους πλειοψηφικούς κοινωνικούς κανόνες του παιχνιδιού και προσφέροντας, η μειονότητα, ένα παράδειγμα ετεροδοξίας (Παπαστάμου Σ Μιούνη Γκ 1983, σ 45).

Η σταθερότητα διακρίνεται σε α) Συγχρονική σταθερότητα, που ορίζεται ως ομοφωνία ή ταύτιση των απαντήσεων των μειονοτικών μελών και β) Διαχρονική σταθερότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από την ταύτιση των υποκειμένων σε μια σειρά ερεθισμάτων ή τη διατήρηση της ίδιας απάντησης στο χώρο και το χρόνο (Παπαστάμου Σ 1988, σ 15, 1989α σ 267, Faucheux C Moscovici S 1989 σ 337).

Η απάντηση που προτείνεται από τη μειονότητα δεν είναι απαραίτητο να είναι ορθή αλλά κυρίως να είναι ομόφωνα σταθερή ενάντια στην πλειοψηφική απάντηση (Moscovici S Lage E Naffrechoux M 1989, σ 365). Η σταθερότητα συμπεριφοράς μπορεί να είναι η επίμονη επανάληψη μιας φράσης ή η αποφυγή μιας αντιφατικής συμπεριφοράς ή τέλος η επεξεργασία ενός συστήματος λογικής απόδειξης (Moscovici S 1976, σ 122).

Είδαμε⁴ τον τρόπο που μια σταθερή επανάληψη της απάντησης επηρεάζει την πλειοψηφία στο πείραμα των Moscovici S Lage E και Naffrechoux M (1989) όπου χρησιμοποιείται το πειραματικό υπόδειγμα μπλε/πράσινο. Ωστόσο η σταθερότητα μπορεί να έχει την θετική της όψη ως βεβαιότητα ή την αρνητική της ως ακαμψία (Paicheler 1985 σ 153). Γι αυτό και μια επίμονη και απαράλλακτη απάντηση μπορεί να ερμηνευθεί ως ακαμψία και δογματικότητα. Στο πείραμα των Nemeth κα⁵ η μειονοτική απάντηση δεν ήταν μια πανομοιότυπη απάντηση αλλά διαφοροποιούνταν ανάλογα με τη μεταβολή της έντασης της φωτεινότητας των διαφανειών κάνοντας τη μειονότητα να αυξήσει την επιρροή της. Σ' αυτήν την περίπτωση χωρίς να μειωθεί η πρόσληψη της συνέπειας και της βεβαιότητας, ως διαστάσεις της μειονοτικής εικόνας, προστέθηκε και μια διάσταση ευκαμψίας (Nemeth C Swendlund M και Kanki B 1989).

Ο θετικός αντίκτυπος της μειονοτικής σταθερότητας μπορεί να ερμηνευθεί και σύμφωνα με την ανοδική αρχή του Kelley. Όταν η σταθερότητα γίνεται ορατή καθώς υπάρχει ταυτόχρονα μαζί μ' έναν θετικό παράγοντα απόδοσης και μια ανασταλτική πίεση (π.χ. η κοινωνική πίεση) που ενισχύει την πρόσληψη της σταθερότητας της συμπεριφοράς (Maass A 1987, σ 133).

Διακριτότητα, σταθερότητα στο χώρο και στο χρόνο και συναίνεση (μεταξύ των μελών) είναι τα στοιχεία που διακρίνουν τη σταθερότητα ως ύψος συμπεριφοράς. Αυτά τα στοιχεία επιτρέπουν τη διάκριση ανάμεσα στο "εφήμερο" και το "διαρκές" (το "φαινοτυπικό" από το "γενοτυπικό") και οδηγούν σε διαδικασίες επικύρωσης της προσλαμβανόμενης πληροφορίας (Moscovici S σ 123). Κατ' αυτόν τον τρόπο η σταθερή μειονοτική τοποθέτηση εκφράζει μια σταθερή πεποίθηση σε ασταθείς κοινωνικές συνθήκες, δείχνει αυτοπεποίθηση και δίνει την εγγύηση μιας πάγιας και διαρκούς λύσης. Τέλος ανατποκρίνεται στη γενική επιθυμία για απλές γνώμες και κρίσεις που ερμηνεύουν, χωρίς αμφιβολίες, την πραγματικότητα που μας περιβάλλει (ο.π., σ 124). Είναι χαρακτηριστικό ότι όσο πιο πολύ προσλαμβανόταν η σταθερότητα τόσο πιο πολύ αυξανόταν η μειονοτική επιρροή σύμφωνα με τα αποτελέσματα μιας μετα-αναλυτικής μεθόδου που επισκόπησε μια σειρά από πειραματικές έρευνες πάνω στη μειονοτική επιρροή (Wood κα 1994, σ 333). Ωστόσο παραμένει πάντοτε ο κίνδυνος του "φαινομένου μπούμεραγκ". Η άρνηση κάθε συμβιβασμού

⁴ βλ. σελίδα 48

⁵ που περιγράφουμε στη σελίδα 49

μπορεί να οδηγήσει σε απόριψη και όχι σε αποδοχή (Παπαστάμου Σ 1989α, σ 276-277, Doise W 1982, σ 102) των μειονοτικών θέσεων

Η σταθερότητα είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την άσκηση επιρροής (Paicheler G 1985 σ 207) Σημαντικότετος παράγοντας είναι και ο τρόπος διαπραγμάτευσης της σύγκρουσης, το κύριο παράγωγο τη σταθερότητας

Η ερμηνεία της σταθερότητας γίνεται πάνω σ' ένα συνεχές που στο ένα άκρο του υπάρχουν τα χαρακτηριστικά της πηγής (κατηγοριοποίηση, προσωπικά χαρακτηριστικά) και στο άλλο μια πολυδιάστατη αντιμετώπιση (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983) Ο πρώτος πόλος μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε μια ερμηνεία μπλοκαρίσματος της διαπραγμάτευσης ενώ η πολυδιάστατη ερμηνεία της σταθερότητας οδηγεί συννήθως σε αύξηση της μειονοτικής επίδρασης

3 Ακαμψία και ευλυγισία

Όταν μιλάμε για ακαμψία εννοούμε " μια στρατηγική μειονοτικής επιρροής η οποία χαρακτηρίζει μια μειονότητα που αρνείται κάθε διάλογο με τον πληθυσμό (ο οποίος μη ξεχνάμε αποτελεί το στόχο της διαδικασίας μειονοτικής επιρροής), και περιορίζεται στο να υποστηρίζει με ακρότητα τις θέσεις οι οποίες την φέρνουν σε άμεση ρήξη με την "εξουσία" " (Παπαστάμου 1989β σ 39) "Η ακαμψία βασίζεται σε μια αυστηρά ιεραρχημενη οργάνωση των κριτηρίων κρίσης και αυτή η κρίση είναι καταφατική, επαναληπτική , μονομερής και περισσότερο μονοδιάστατη" (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β σ 459) Η ακαμψία στη διαπραγμάτευση ενέχει τον κίνδυνο να προσληφθεί ως ένα είδος βίας ή εξαναγκασμού αναγκάζοντας τα υποκείμενα να αντιδράσουν όταν αυτό είναι εφικτό (Moscovici S 1976, σ 135)

Με την ευλυγισία η μειονότητα " προσαρμόζεται στον πληθυσμό και τις ιδιαιτερότητές του που δέχεται να κάνει ορισμένους συμβιβασμούς με την προϋπόθεση βέβαια ότι οι συμβιβασμοί αυτοί δεν εξασθενίζουν τη σταθερότητα με την οποία απορίπτει τις κυρίαρχες αξίες" (Παπαστάμου Σ 1989β σ 39) Η ευλύγιστη μειονότητα φαίνεται να επιθυμεί την αμοιβαιότητα στη σχέση, ένα είδος διεξάρτησης (Moscovici S 1976 σ 40), χωρίς να βλάπτεται η εικόνα της σταθερότητάς της

Ο Ricateau μ' ένα πείραμα το 1971 απέδειξε ότι όταν τα υποκείμενα χρησιμοποιούν πολλές διαστάσεις προκειμένου να περιγράψουν μια πηγή επιρροής επηρεάζονται περισσότερο απ' αυτή και το αντίστροφο, όταν μειώνεται ο αριθμός των διαστάσεων με τον οποίο κρίνεται μια πηγή τότε μειώνεται και η επιρροή της (βλ Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 171-174, Paicheler G 1985, σ 211)

Η ακάμπτη μειονότητα φαίνεται ότι δεν κρίνεται χωριστά ως προς τη γνωστική (την πληροφορία που φέρει η μειονότητα για το αντικείμενο) και τη σχεσιολογική διάσταση (η εικόνα της αδιαλαξίας της πηγής) κάτι που κατορθώνει η ευλύγιστη μειονότητα Στο πείραμα των Mygny και Papastamou οι κύριες μεταβλητές είναι α) ο αριθμός των μειονοτήτων (1 προς 2 μειονότητες) και το ύψος διαπραγμάτευσης (ακαμψία/ευλυγισία) Όταν οι άκαμπτες μειονότητες είναι δύο η επιρροή που ασκούν δε συσχετίζεται με την εικόνα τους (που δεν είναι περισσότερο ευνοϊκή απ' ότι στη συνθήκη της μίας άκαμπτης πηγής, το αντίθετο μάλιστα) αλλά είναι σαφώς μεγαλύτερη από την επιρροή που ασκεί μία άκαμπτη μειονότητα (όπου κρίνεται ταυτόχρονα στη γνωστική και τη σχεσιολογική διάσταση) και είναι ίση μ' αυτήν που ασκούν μία ή δύο ευλύγιστες μειονότητες (αναφέρεται στους Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 176-181)

Εκείνο λοιπόν που είναι σημαντικό δεν είναι η άκαμπτη ή η ευλύγιστη συμπεριφορά αυτή καθαυτή αλλά ο τρόπος που αποκωδικοποιείται από τα υποκείμενα Είναι χαρακτηριστικό ένα πείραμα, επίσης των Παπαστάμου και Μιούνυ (ο π, σ 167-170), όπου και στις δύο συνθήκες του πειραμάτος υπήρχε ένα "ευλύγιστο " κείμενο Διέχυσαν, στη μια απ' αυτές τις συνθήκες μια "εικόνα ακαμψίας" γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα της μείωση της επιρροής της μειονότητας συγκριτικά με τη μειονότητα, της άλλης συνθήκης, όπου της είχε αποδοθεί μια πιο "ευλύγιστη εικόνα"

Είναι πιθανό αυτά τα αποτελέσματα στην επιρροή της άκαμπτης μειονότητας να οφείλονται σε μια διαδικασία εξατομίκευσης και ψυχολογιοποίησης. Εάν κάτι υποστηρίζεται από ένα άτομο είναι εύκολο να αποδόσεις αυτό που λέει στα προσωπικά του χαρακτηριστικά ενώ η συμφωνία μεταξύ δύο ατόμων μπορεί πιο εύκολα να αποδοθεί στις ιδιότητες του αντικειμένου (Doms M Moscovici S. 1984, σ 66) Εάν αυτό είναι αληθές τότε θα

έπρεπε μια ευλύγιστη μειονότητα που ψυχολογιοποιείται⁶ να εξωμοιώνεται στη άσκηση επιρροής με την άκαμπτη μειονότητα. Πράγματι κάτι τέτοιο συμβαίνει στο πείραμα των Papastamou Mugny και Kaiser που είχε ως θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας (βλ Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 182-185)

Η άκαμπτη μειονότητα θεωρείται ότι είναι δογματική (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 463, Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 76, Moscovici S 1976, σ 146). Ανάμεσα στα άλλα χαρακτηριστικά του δογματισμού ο Deonchy J-P (1984 σ 338-339) διακρίνει και την ένταση των διαφορών ανάμεσα σ' ένα σύστημα πίστεων και μη-πίστεων. Έτσι η άκαμπτη μειονότητα φαίνεται να αποκλείει κατά απόλυτο τρόπο κάθε διαφορετική θέση. Η ακαμψία δημιουργεί ένα φαινόμενο ακτινοβολίας με την έννοια ότι καθίσταται το κεντρικό στοιχείο της αναπαράστασης της μειονοτικής πηγής, επισκιάζοντας και αυτήν τη διάσταση της σταθερότητας (Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 76).

Εκείνο που διακρίνει την ακάμπτη από την ευλύγιστη μειονότητα είναι η διαφορετική μορφή επιρροής. Αν δε μεσολαβούν άλλοι παράγοντες μια ακαμψία στη διαπραγμάτευση φαίνεται να ασκεί μια έμμεση και πολλές φορές χρονικά "καθυστερημένη" επιρροή, όταν η ευλύγιστη μειονότητα έχει πιο ομοιόμορφη επίδραση στα άμεσα και έμμεσα επιχειρήματα (Moscovici S 1989α, σ 293-295 1989β, σ 588-592, Παπαστάμου Σ Μιούνυ Γκ 1983, σ 70).

Σ' ένα πείραμα των Perez Roux και Mugny που αφορούσε τη ξеноφιλία η μειονότητα (ευλύγιστη ή άκαμπτη) χρησιμοποιούσε είτε ανθρωπιστικά είτε κοινωνικοπολιτικά επιχειρήματα για την υπεράσπιση των θέσεων της. Στη συνθήκη διεξάρτησης, εκεί όπου τα υποκείμενα απαντούσαν σε μία και μοναδική κλίμακα, και για τους δύο τύπους επιχειρημάτων ταυτόχρονα, η ευλύγιστη μειονότητα ήταν αυτή που ασκούσε μια ομοιόμορφη επιρροή. Αντίθετα στη συνθήκη ανεξαρτησίας της κρίσης τα υποκείμενα απαντούσαν σε ξεχωριστές κλίμακες για τα ανθρωπιστικά από τη μια μεριά και τα κοινωνικοπολιτικά επιχειρήματα από την άλλη. Σ' αυτήν τη συνθήκη η ευλύγιστη μειονότητα είχε σημαντική άμεση επίδραση ενώ η άκαμπτη σημαντική έμμεση επιρροή (βλ Perez J-A Mugny G κα juin 1991 σ 89-92).

⁶ Με το να στρέφεται η προσοχή των υποκειμένων στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της πηγής πριν την ανάγνωση του μειονοτικού μηνύματος της.

Η άκαμπτη μειονότητα προκαλεί ένα αίσθημα κατηγοριακού υπεραποκλεισμού, θεωρούμενη ως εξωο-μάδα, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά που τις αποδίδονται αποτρέπουν την ταύτιση των υποκειμένων μαζί της. Αντίθετα η ευλύγιστη μειονότητα επιτρέπει τον εντοπισμό κοινών σημείων με τον πληθυσμό, το κοινωνικό πεδίο δεν εμφανίζεται έντονα διχοτομημένο αλλά επιτρέπει την ύπαρξη διασταυρωμένων κατηγοριοποιήσεων (Mugny G Perez J-A 1987α, σ 72, Perez J-A, Mugny G 1990, σ 154, Mugny G. Παπαστάμου Σ 1989α, σ 453). Η ακαμψία με την ένταση της σύγκρουσης που συνεπάγεται, είναι καταλληλότερη για το εσωτερικό της ομάδας, ενώ η ευλυγσία με την ελάφρυνση της σύγκρουσης είναι καταλληλότερη για τις διομαδικές σχέσεις (Moscovici S 1976, σ 147). Στο πείραμα των Mugny G Παπαστάμου Σ (1989α) με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας υπήρχε μια διευθέτηση της κατηγοριακής υπαγωγής των υποκειμένων (Τα υποκείμενα οδηγούνταν να διαλέξουν είτε ένα - χαμηλή ταύτιση - είτε πέντε χαρακτηριστικά που θεωρούσαν ότι είχαν κοινά με τη μειονότητα - υψηλή ταύτιση). Ενώ η μειονότητα παρουσιάζονταν είτε ως ευλύγιστη είτε ως άκαμπτη. Όσον αφορά τα κοντινά, ως προς τις απόψεις της μειονότητας υποκείμενα, εάν βρισκότανε στη συνθήκη χαμηλής ταύτισης τότε η ευλύγιστη μειονότητα εμφανιζότανε πιο αποτελεσματική, ενώ η άκαμπτη δεν είχε καμία επιρροή. Αντίθετα στις συνθήκες της de facto ενδοκατηγοριακής μειονότητας το άκαμπτο στυλ ήτανε το πλέον αποτελεσματικό.

V Το κανονιστικό πλαίσιο στις διαδικασίες επιρροής

Ηδη από την αρχή αυτού του κεφαλαίου, αναφερόμενοι στις εργασίες της Paicheler G (1976,1977,1979) πάνω στα φαινόμενα πόλωσης και διπολισμού, είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε την επίδραση του κανονιστικού πλαισίου στις διαδικασίες επιρροής. Εκείνο που διαφαίνεται είναι ότι οι νόρμες μέσα σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο επιρροής "μπορούν να δώσουν διαφορετικά αποτελέσματα στις διαδικασίες επιρροής" (Doms M Moscovici S 1984, σ 86).

Όταν αναφερόμαστε σε μία νόρμα ή κοινωνικό κανόνα γενικά εννοούμε κάθε κανόνα "κοινωνικής διάκρισης όσον αφορά το καθετί που είναι αντικανονικό" (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989α, σ 432). Ο ρόλος του κοινωνικού κανόνα είναι, στις διαδικασίες επιρροής, να "κατευθύνει, (να) προσανατολίζει την αντίληψη της πηγής

(να) προτείνει ή (να) επιτρέπει αυτή ή την άλλη ανάγνωση και (να) προσδίδει μια ιδιαίτερη σημασία σε κάποιο ύφος συμπεριφοράς" (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 485)

Ο Mugny G (1989) μιλώντας για το πειραματικό υπόδειγμα του Asch, που και ο ίδιος χρησιμοποίησε, τονίζει ότι το κυρίαρχο δεν είναι τόσο η αντιληπτική δραστηριότητα αυτή καθεαυτή γύρω από ένα αντικείμενο όσο μια δραστηριότητα γύρω από τους κοινωνικούς καθορισμούς του αντικειμένου. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ένας κανόνας ή ένα σύνολο κοινωνικών κανόνων προσδιορίζει τη σχέση του υποκειμένου τόσο με το επίδικο αντικείμενο όσο και με τους κοινωνικούς φορείς επιρροής και επιτρέπει ή επιβάλλει μια συγκεκριμένη κατανόηση του αντικειμένου και μια συγκεκριμένη ανάγνωση ενός ύφους συμπεριφοράς.

Η συναίνεση σ' ένα κοινωνικό σύστημα είναι βασική γιατί επιτρέπει την επικύρωση των απόψεων και των αντιλήψεων για την πραγματικότητα μέσω της κοινής παραδοχής, και από τους άλλους, ότι αυτές οι αντιλήψεις είναι πράγματι συμβατές. Ταυτόχρονα αυτή η κοινωνική αναγνώριση των ατομικών απόψεων συντελεί στην αύξηση της αυτοεκτίμησής μας (Doms M Moscovici S 1984, σ 81, Moscovici S 1976, σ 152). Μια διαφωνία, ως αποτέλεσμα της πολλαπλότητας των κανόνων, προσθέτει ασάφεια σε μια, μέχρι πριν από λίγο, ξεκάθαρη πραγματικότητα και έχει ως αποτέλεσμα να μεταβάλλει την εξωτερική αντίθεση σε εσωτερική ένταση (Moscovici S 1989α, σ 269).

Μέσα λοιπόν σε ένα κανονιστικό πλαίσιο η συναίνεση ευνοεί τις πλειονότητες και γίνεται δυσμενής για τις μειονότητες, καθώς η συναίνεση επιτυγχάνεται με τους όρους της πλειονότητας (Mugny G Perez J-A 1985, σ 155). Όσο μεγαλύτερη έμφαση θα δίδεται στο κανονιστικό πλαίσιο, και ιδιαίτερα σ' ένα κανόνα αντικειμενικότητας όπως θα δούμε, τόσο περισσότερο, αρχικά τουλάχιστον, η μειονότητα θα προσλαμβάνεται ως παράνομη και εσφαλμένη (Mugny G 1989 σ 668). Σ' αυτήν την περίπτωση τα υποκείμενα έχουν ως μόνο μέσο, προκειμένου να διατηρηθούν στα όρια των κανόνων, την άρνηση της μειονοτικής άποψης (Paicheler G Moscovici S 1984, σ 155).

Ωστόσο το κανονιστικό πλαίσιο δεν είναι πάντοτε απαγορευτικό για τη μειονοτική παρέμβαση. Αν η μειονότητα έχει με το μέρος της ένα θετικό *zeitgeist*, αν δηλαδή η

παρέμβαση της συμβαδίζει με το πνεύμα των καιρών τότε οι προσπάθειες της διευκολύνονται (Maass A Clark III RD 1984 σ 432) Το ίδιο ευνοϊκό θα είναι για τη μειονότητα ένα κανονιστικό πλαίσιο που ευνοεί την πρωτοτυπία

Τρία είναι τα βασικά είδη κανόνων που διέρχονται των διαδικασιών επιρροής Κατά το Moscovici S (1976, σ 152) " η εξέλιξη των διαδικασιών επιρροής προσδιορίζεται από τις νόρμες της αντικειμενικότητας, τις νόρμες προτίμησης και τις νόρμες πρωτοτυπίας"

1 Η νόρμα της αντικειμενικότητας

Η νόρμα της αντικειμενικότητας "αφορά την ανάγκη να δοκιμάζουμε τις γνώμες και τις κρίσεις σύμφωνα με το κριτήριο της αντικειμενικής ακρίβειας έτσι ώστε οι αποφάσεις που πιθανόν υπάρχουν στο μυαλό μας να μπορούν να γίνουν δημόσια αποδεκτές" (Moscovici S 1976, σ 153) Κύριο χαρακτηριστικό του κανόνα αντικειμενικότητας είναι ο ρεαλισμός (ο π) και κριτήριο αξιολόγησης των γνώμων και των κρίσεων είναι αυτό της αντικειμενικής ακρίβειας (Doms W Moscovici S 1984, σ 80) Η επικύρωση της άποψης γίνεται μέσα από την κοινωνική συναίνεση που προϋποθέτει τη μοναδικότητα του αντικειμένου (ο π σ 81, Moscovici S 1976, σ 153, Παπαστάμου Σ, Νοέμβριος 1989, σ 371-372)

Οι ιδιότητες του αντικειμένου γίνονται κυρίαρχες και καθώς αυτό θεωρείται μοναδικό, κάθε απόκλιση θεωρείται αδιανόητη, ψευδής και μη ενσωματώσιμη (Moscovici S 1976, σ 154) Αυτό συνεπάγεται μια έντονη πίεση ενδοτικότητας (ο π) για την κατάκτηση της απαραίτητης ομοφωνίας Κάθε άτομο οφείλει να συμπεριφέρεται με βάση τη δημόσια πραγματικότητα που είναι κοινή για όλους προφανής, αυταπόδεκτη, άμεση και εύκολα κατανοήσιμη απ' όλους δεν έχουν πρόβλημα στις αισθήσεις τους (ο π, σ 155) Κατά συνέπεια η νόρμα της αντικειμενικότητας πάει μαζί με την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου (ο π, σ 164)

Ο κανόνας της αντικειμενικότητας σε συνάρτηση με την αλληλεξάρτηση των κρίσεων - τη μονοδιαστατικότητά τους - και την πλειονοτική φύση της πηγής οδηγούν στην ενεργοποίηση μιας μονοδιάστατης και ομοιόμορφης αναπαράστασης της πραγματικότητας (Mugny G Butera F κ α 1993, σ 217)

Ωστόσο αν η μειονοτική ομάδα προσβάλει το συναινετικό ορισμό ενός αντικειμενικού ερεθίσματος δε σημαίνει ότι αυτόματα παύει να επηρεάζει. Σ' αυτήν την περίπτωση το τελευταίο όπλο της πλειοψηφίας είναι να μεταβάλει τη σύγκρουση απαντήσεων σε σύγκρουση αποδόσεων - πχ αισθητηριακή ανωμαλία ή ανικανότητα εκτίμησης από την πλευρά της μειονότητας (Moscovici S Lage E Naffrechoux M 1989, σ 355). Γενικά οι κοινωνικοί κανόνες δημιουργούν μια τάση πρόσληψης της μειονότητας μ' όρους φυσικοποίησης (Παπαστάμου Σ Μιούνν Γκ 1983, σ 86).

Η ψυχολογιοποίηση, με την οποία θα ασχοληθούμε εκτενέστερα παρακάτω, συσχετίζεται άμεσα με τον κανόνα της αντικειμενικότητας. Στην πραγματικότητα στηρίζεται σ' αυτόν τον κανόνα (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 478), αποδίδοντας τη μειονοτική σταθερότητα και τις εναλλακτικές της προτάσεις στην εσωτερική της ακαμψία (Παπαστάμου Σ 1989γ, σ 489, 1989ε, σ 471). Αφού ο κανόνας αντικειμενικότητας διακρίνει το "αληθινό" από το "επίπλαστο", και η πλειοψηφία βρίσκεται εξορισμού στο χώρο του "αληθινού" (Παπαστάμου Σ 1989δ), η ψυχολογιοποίηση ενισχύοντας τον κανόνα της αντικειμενικότητας "οργανώνει τις σημασίες γύρω από το γεγονός ότι η πηγή είναι αποκλίνουσα" (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 478).

Στο πείραμα του Mugny (1989), που χρησιμοποιεί το πειραματικό υπόδειγμα του Asch⁷, είναι δυνατή η μειονοτική επιρροή σε έμμεσο επίπεδο, με την προϋπόθεση βέβαια ότι η μειονοτική απάντηση δεν εξηγείται με όρους οπτικών ψευδαισθήσεων (βλ επίσης Perez J-A Mugny G Butera F κ α 1994, σ 188). Επίσης στο πείραμα των Kaiser C και Mugny G (1987) για την ξενοφοβία η μειονότητα χρησιμοποιώντας ένα ευλύγιστο αρχικά στυλ συμπεριφοράς που βαθμιαία θα μετατραπεί σε άκαμπτο καταφέρνει μια αξιοσημείωτη βραδυφλεγή επιρροή, όταν ο κανόνας αντικειμενικότητας είναι ενεργός και η μειονότητα έχει τη δυνατότητα να αποδείξει τα όσα υποστηρίζει.

Οι έρευνες αυτές αποδεικνύουν ναι μεν τη δυσκολία, όχι όμως και την αδυναμία της μειονότητας να ασκήσει επιρροή όταν κυριαρχεί η νόρμα της αντικειμενικότητας. Υπάρχουν βέβαια και περιβάλλοντα όπου η μειονοτική επιρροή διευκολύνεται περισσότερο, όπως σ' αυτά όπου κυριαρχεί η νόρμα της πρωτοτυπίας.

⁷ κατάλληλα προσαρμοσμένο έτσι ώστε να είναι δυνατή η μέτρηση της έμμεσης επιρροής

2 Η νόρμα της προτίμησης

Η νόρμα της προτίμησης κινείται στο αντίθετο άκρο από τη νόρμα της αντικειμενικότητας και δίνει έμφαση στην αύξηση της προσωπικής αυτοεκτίμησης (Doms M Moscovici S 1984, σ 81, Moscovici S 1976, σ 153) Το επιθυμητό ή ευχάριστο είναι αυτό που αντιστοιχεί στη νόρμα της προτίμησης (ο π)

Μέσα στα πλαίσια αυτή της νόρμας λείπει η πίεση προς την ομοιομορφία. Οποιαδήποτε προσπάθεια σύγκρισης των αποκρίσεων έχει ως αφετηρία την υποκειμενική κλίμακα αξιών (ο π). Η απόκλιση κατ' αυτήν την έννοια είναι ανεκτή καθώς το κριτήριο φιλαλήθειας είναι σχεδόν ανενεργό.

Αν και μπορεί να υπάρξει χώρος για τη συναίνεση, αυτή παίρνει τη μορφή ενός κοινού παρανομαστή των διαφορετικών ιδιωτικών πραγματικοτήτων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα άτομα παύουν να διατηρούν τις ιδιωτικές τοποθετήσεις και προτιμήσεις τους (ο π σ 155, Doms M Moscovici S 1984, σ 81).

3 Η νόρμα της πρωτοτυπίας

"Η νόρμα της πρωτοτυπίας επιλέγει τις κρίσεις και τις απόψεις σύμφωνα με το βαθμό καινοτομίας που παρουσιάζουν και το βαθμό έκπληξης που μπορούν να προκαλέσουν" (Doms M Moscovici S 1984, σ 81). Η νόρμα της πρωτοτυπίας συνδυάζει τις ιδιαίτερες ανάγκες των δύο προηγούμενων κανόνων. Απαιτεί, όπως η νόρμα της αντικειμενικότητας, σεβασμό στην αντικειμενική ακρίβεια ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην αύξηση της αυτοεκτίμησης, όπως το κάνει η νόρμα της προτίμησης, απαιτώντας τη λιγότερο συνήθη απάντηση (ο π Moscovici S 1976, σ 153). Η συναίνεση επιτυγχάνεται με βάση το κριτήριο της καταλληλότητας και το κριτήριο του ασυνήθιστου (Moscovici S 1976 σ 153).

Αν και το αντικείμενο είναι σημαδεμένο από ένα ιδιαίτερο πρόσωπο, ωστόσο κρατά την ανεξαρτησία του από κάθε προσωπικότητα. Η νόρμα της πρωτοτυπίας προϋποθέτει τόσο μια δημόσια όσο και μια ιδιωτική πραγματικότητα στο άτομο ή στο εσωτερικό της ομάδας και αν δεν υπάρχει η δεύτερη τότε σχεδόν την απαιτεί (ο π, σ 154). Η νόρμα

της πρωτοτυπίας στην ουσία αποτελεί τη βάση μιας νέας επιστημολογίας που επιτρέπει την πολλαπλότητα στον προσδιορισμό του αντικειμένου, νομιμοποιώντας τη διαφορά και την απόκλιση (Mugny G Παπαστάμου Σ 1989β, σ 478)

Αν η ενδοτικότητα επικαλείται κυρίως τη νόρμα της αντικειμενικότητας, αν η κανονικοποίηση είναι ένα πρότυπο επιρροής που συβαδίζει με τη νόρμα της προτίμησης, χωρίς αμφιβολία η καινοτομία χρησιμοποιεί κυρίως το όχημα της πρωτοτυπίας (Moscovici S 1976, σ 156) Η νόρμα της πρωτοτυπίας στην προσπάθειά της να επιβληθεί έχει πρώτα να αντιμετωπίσει τη νόρμα της αντικειμενικότητας Στην αρχή η μειονοτική απάντηση είναι ικανή να προκαλέσει μόνο μιμητικές αντιδράσεις από την πλευρά των υποκειμένων, χωρίς δηλαδή να εκπληρώνεται το ουσιαστικό μέρος της νόρμας Μόνο αφού επικρατήσει οριστικά είναι ικανή α) να αποβάλει το παράλογο ή το παράξενο από τη συμπεριφορά της μειονότητας, β) να προκαλέσει γνήσιες πρωτότυπες αποκρίσεις από τα υποκείμενα (ο π, σ 157, Doms M Moscovici S 1984 σ 82)

Η πρωτοτυπία μόνο εφόσον έχει τη μορφή της νόρμας, δηλαδή την ισχύ μιας γενικής κανονιστικής ρύθμισης και όχι όταν παίρνει τη μορφή ενός απλού κριτηρίου εκτίμησης των αποκρίσεων έχει ευεργετικά αποτελέσματα στη μειονοτική επιρροή (Moscovici S 1976, σ 164) Στη δεύτερη περίπτωση η έννοια του πρωτότυπου είναι δυνατόν να συνδεθεί με το παράξενο, το ακατανόητο ή και το παθολογικό Δηλαδή διεγείρει τη νόρμα της αντικειμενικότητας (ο π, σ 158) Στο πείραμα των Moscovici και Lage⁸ είναι στη συνθήκη όπου έχει γίνει πλήρης επεξεργασία και εσωτερίκευση της νόρμας της πρωτοτυπίας όπου η μειονότητα καταφέρνει τη μέγιστη επιρροή της

Φαίνεται πως μέσα στα πλαίσια αυτής της νόρμας η μειονότητα μπορεί να προσφέρει μια θετική ταύτιση στα υποκείμενα (Mugny G Perez J-A 1987α, σ 74) Είναι η αναζήτηση περισσότερο μιας "πρωτότυπης" παρά μιας "αντικειμενικής" απάντησης που ευνοεί τη μειονοτική απάντηση και συμβάλει στην κοινωνική δημιουργικότητα (Abric J-C 1984, σ 200)

Σ' ένα πείραμα των Mugny, Rilliet και Papastamou (αναφέρεται στους Mugny G Perez J-A 1986, σ 44-45, 1987α σ 74) που αφορούσε τη μόλυνση της ατμόσφαιρας τα

⁸ που αναφέραμε στη σελίδα 50 αυτού του κεφαλαίου

υποκείμενα ερχότανε σε επαφή είτε με το κείμενο μιας ευλύγιστης μειονότητας είτε με το κείμενο μιας άκαμπτης μειονότητας ενώ ενεργοποιούνταν είτε η νόρμα της απόκλισης είτε η νόρμα της πρωτοτυπίας. Η ευλύγιστη μειονότητα στη συνθήκη της πρωτοτυπίας είναι αυτή που είχε τη μεγαλύτερη επιρροή. Ακόμη και μια άκαμπτη μειονότητα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή, όταν τη συγκρίνουμε με τη μειονοτική επιρροή στη συνθήκη ακαμψίας - παρέκκλισης, όπου η μειονότητα είχε τη μικρότερη συνολική επίδραση, χωρίς ωστόσο να φτάνει τις επιδόσεις της πρωτότυπης αλλά ευλύγιστης μειονότητας.

Είναι γνωστή η δυσμενής επίδραση, κυρίως της πολιτισμικής⁹ ψυχολογιοποίησης στη μειονοτική επιρροή όταν η μειονότητα εκλαμβάνεται ως παρεκκλιτική. Ωστόσο όπως φαίνεται και σ' ένα πείραμα των Papastamou και Kaiser (αναφέρεται από Παπασταμου Σ 1989ε, σ 757, Νοέμβριος 1989, σ 444-454) η πρωτότυπη μειονότητα φαίνεται να επωφελείται από την εφαρμογή μιας τέτοιας μορφής ψυχολογιοποίησης σ' αντίθεση με μια παρεκκλίνουσα μειονότητα. Το αντίστροφο συμβαίνει με την εφαρμογή μιας διαφορετικής ψυχολογιοποίησης που τονίζει τις ατομικές διαφορές.

VI Η υπόγεια επίδραση των μειονοτήτων - το φαινόμενο της μεταστροφής

Η καινοτομία είναι η μορφή επιρροής που χαρακτηρίζει τις μειονότητες. Γι αυτό άλλωστε ο κοινωνικός κανόνας της πρωτοτυπίας είναι ευνοϊκός για τη μειονοτική επίδραση αφού αυτός ευνοεί τον ενοπισμό των καινοτόμων κοινωνικών προτάσεων. Η καινοτομία απαιτεί τη σύγκρουση καθώς στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή ενώ η συμμόρφωση αποσκοπεί στον κοινωνικό έλεγχο και το μετριασμό της σύγκρουσης (Moscovici S 1976, σ 273). Αναφερόμενοι στην καινοτομία θα πρέπει να εννοούμε μια "διαδικασία κοινωνικής επιρροής, έχοντας γενικά ως πηγή μια μειονότητα ή ένα άτομο, που προσπαθεί είτε να εισάγει είτε να δημιουργεί νέες ιδέες, καινούργιους τρόπους σκέψης ή συμπεριφοράς είτε να τροποποιεί προσληφθείσες ιδέες, παραδοσιακές στάσεις, παλιούς τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς" (Doms M Moscovici S 1984, σ 54).

⁹ Πολιτισμική ψυχολογιοποίηση, με την έννοια ότι τα υποκείμενα οδηγούνται να πιστέψουν ότι όλα τα μέλη της μειονότητας μοιράζονται τα ίδια ψυχολογικά χαρακτηριστικά.

Η μειονότητα προωθεί την καινοτομία "από τα κάτω" με μόνο όπλο τη σταθερότητα της συμπεριφοράς, καθώς στερείται ενός προνομιούχου κοινωνικού status ή αναγνωρισμένων ικανοτήτων (ο π σ 87, Moscovici S 1976, σ 172) για αυτό άλλωστε η πρόκληση σύγκρουσης είναι αναπόφευκτη. Κατά το Moscovici S (1989β) η επίλυση της σύγκρουσης έχει δύο δρόμους να ακολουθήσει "το δημόσιο και τον ιδιωτικό. Όσο πιο σοβαρή είναι η σύγκρουση, τόσο πιο πιθανό είναι να ακολουθήσει τον πιο προσιτό δρόμο αν ο άλλος είναι κλεισμένος" (ο π σ 581)

Στην ενότητα για τη σύγκρουση ταύτισης είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η μειονότητα στην έκδηλη αποδοχή των απόψεων της. Ωστόσο αν ο δημόσιος δρόμος είναι συχνά κλειστός για την παραδοχή των μειονοτικών απόψεων αντίθετα ο ιδιωτικός αποτελεί μια πραγματική λεωφόρο μειονοτικής επίδρασης. Εδώ υπεισέρχεται το φαινόμενο της μεταστροφής.

1 Η μεταστροφή

Η μεταστροφή γίνεται αντιληπτή ως η διαφορά μεταξύ άμεσης και έμμεσης επιρροής (Moscovici S 1989α, σ 292, 1989β, σ 582). Πρόκειται για μια εκλεπτυσμένη διαδικασία γνωστικής και αντιληπτικής τροποποίησης που γίνεται με ασυνείδητο τρόπο. Δηλαδή το άτομο υιοθετεί τις μειονοτικές θέσεις χωρίς να έχει συνείδηση αυτού του γεγονότος, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να δίδει σ' ένα έκδηλο επίπεδο τη συνηθισμένη απάντηση (Paicheler G Moscovici S 1984 σ 153, Ibanez T 1987, σ 221).

Η υιοθέτηση, έστω και άρρητη, των νέων τοποθετήσεων, τροποποιεί την ατομική ταυτότητα αλλά και τον τρόπο αντίληψης του ευρύτερου πεδίου των κοινωνικών σχέσεων (Ibanez T 1987 σ 221, Doise W 1987, Personnaz Bet M 1987 σ 52). Με τη μεταστροφή το άτομο εγκαταλείπει μια παλαιά κοσμοαντίληψη προς όφελος μιας νέας κοσμοαντίληψης ή φιλοσοφικής άποψης (Moscovici S 1989β). Συνοπτικά η μεταστροφή αναφέρεται σε μορφές της μειονοτικής επίδρασης που είναι ασυνείδητες, διαρκούν περισσότερο χρόνο, επηρεάζουν περισσότερο τις ιδιωτικές κρίσεις, υπερβαίνουν τις μειονοτικές θέσεις και αλλάζουν τις ασυνείδητες όψεις τη συμπεριφοράς του στόχου (Maass A 1987, σ 118, Παπαστάμου Σ 1989α, σ 340-341).

Η μεταστροφή είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης που προκαλείται από τη σταθερότητα με την οποία η μειονότητα υποστηρίζει τις θέσεις της (Paicheler G Moscovici S 1984, σ 156, Moscovici S 1989β, σ 582, Kaiser C Mugny G 1987, σ 106) Η μεταστροφή μοιάζει με την έννοια της εσωτερίκευσης του Kelman (1989), ως προς το γεγονός ότι και οι δύο αναφέρονται σε μια πιο μόνιμη αλλαγή των στάσεων. Ωστόσο διαφέρουν σε αρκετά σημεία καθώς η μεταστροφή αναφέρεται σε μια μειονοτική πηγή που είναι ελάχιστα ελκυστική και ασκεί κυρίως την επιρροή της όταν είναι απύσχα. Η μεταστροφή εκφράζει επίσης το μέσο για την υπέρβαση μιας εσωτερικευμένης σύγκρουσης, ενώ έχει κάποιο κοινωνικό νόημα, όταν η εσωτερίκευση φαίνεται να στερείται ενός φανερού κοινωνικού νοήματος (Moscovici S 1989α, σ 291-292)

Η μεταστροφή παίρνει συχνά τη μορφή μιας "κοινωνικής κρυπτομνησίας" με την έννοια ότι οι στόχοι υιοθετούν τις μειονοτικές απόψεις χωρίς να θυμούνται την προέλευσή τους, και παρά την αρχικά έντονη προσπάθειά τους να αντισταθούν στη μειονοτική επίδραση (Moscovici S Mugny G 1987, σ 12 Perez J-A Mugny G 1990, σ 158, Perez J-A Mugny G και juin 1991, σ 86)

Όταν τα υποκείμενα δε μπορούν να λύσουν ψυχολογικά τις έντονες συγκινησιακές ή σχεσιολογικές συγκρούσεις τότε η μεταστροφή είναι πιθανό να λάβει ένα ψυχοσωματικό χαρακτήρα οπότε τα άτομα αναπτύσσουν φυσιολογικά συμπτώματα ως μέσο επίλυσης της σύγκρουσης (Moscovici S Personnaz B 1991)

Μια άλλη μορφή μεταστροφής είναι αυτή της μεταστροφής συμπεριφοράς. Σ' ένα πείραμα για το κάπνισμα των Joule R-V, Mugny G, Perez J-A (1988) οι πειραματιστές ζητούσαν από τα υποκείμενα να σταματήσουν το κάπνισμα για 18 ώρες και σε μια δεύτερη φάση για τρεις ημέρες. Όλα τα υποκείμενα είχαν το δικαίωμα της άρνησης. Στη μειονοτική συνθήκη ο πειραματικός συνεργός αρχικά το αποδέχτηκε, όπως και τα υπόλοιπα υποκείμενα, αλλά στη συνέχεια αποχώρησε χωρίς να αποδεχτεί τον περιορισμό του καπνίσματος ούτε και για τις 18 ώρες. Σ' όλες τις συνθήκες τα υποκείμενα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δέχτηκαν τον περιορισμό του καπνίσματος για 18h. Το ίδιο δέχτηκαν τον περιορισμό του καπνίσματος για τρεις ημέρες όταν δεν υπήρχε φανερή πίεση και χωρίς καμμία μειονοτική παρέμβαση. Αντίθετα στη μειονοτική συνθήκη ο πληθυσμός διχάστηκε και μόνο τα μισά υποκείμενα δέχτηκαν τον περιορισμό των τριών ημερών.

Το πιο σημαντικό στοιχείο της μεταστροφής αναφέρεται στο γεγονός ότι η μειονότητα αναφερέται σε μια πραγματική μεταβολή της αντίληψης των πραγμάτων και όχι σε μια επιφαιειακή αποδοχή της μειονοτικής απόκρισης στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου (Moscovici S 1989β, σ 582) Στην ενότητα για το πειραματικό υπόδειγμα "μπλε-πράσινο" το εντυπωσιακό στοιχείο της μειονοτικής επίδρασης είδαμε ότι είναι η μεταβολή αντίληψης του χρώματος της μετα-εικόνας και μάλιστα, και κυρίως, στα υποκείμενα εκείνα που δεν είχαν προσχωρήσει δημόσια στη μειονοτική απόκριση

Η μειονότητα φαίνεται να επιδρά και να τροποποιεί τον αντιληπτικό (Paicheler G 1985 σ, 176, Παπαστάμου Σ 1989α, σ 347) ή τον κοινωνικο-αντιληπτικό κώδικα (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος 1989, σ 259) Ο Moscovici S (1976, σ 191) θα γράψει ότι ο αντιληπτικός κώδικας "σκιαγραφεί ένα περιεχόμενο που μπορούμε πράγματι να δούμε και να αγγίξουμε" αντίθετα με το γλωσσολογικό κώδικα που "έχει να κάνει με τον τρόπο με τον οποίο κατατάσσουμε και ονομάζουμε τα αντικείμενα" (οπ) Η μειονότητα επιδρά κυρίως στον πρώτο ενώ η πλειονότητα στο δεύτερο

Αφού λοιπόν η μεταστροφή αναφέρεται σε φαινόμενα βαθειάς επιρροής με σχετικά μακρόχρονα αποτελέσματα γιατί μερικές έστω μορφές της δεν απασχόλησαν τους ερευνητές νωρίτερα, Έχει ειπωθεί, για το χώρο της χημείας, ότι ένα μόριο μιας χημικής ουσίας δε μπορεί να εντοπισθεί στην απεικόνιση της, έστω και αν η παρουσία του είναι ολοφάνερη, εαν δεν υπάρχει η κατάλληλη θεωρία που να υποδεικνύει την ύπαρξή του Αντίστοιχα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το λειτουργικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής δεν πρόσφερε το κατάλληλο θεωρητικό υπόβαθρο για τη μελέτη ενός τέτοιου φαινομένου

Ο Martin R (Απρίλιος 1990, σ 451) παρατήρησε ότι τα περισσότερα ως τότε¹⁰ πειράματα μετρούσαν τη μειονοτική επιρροή με βάση τις δημόσιες αποκρίσεις όταν η μειονοτική επιρροή είναι μεγαλύτερη σ' ένα λανθάνον ή ιδιωτικό επίπεδο Προκειμένου για τη μέτρηση των διαφόρων επιπέδων επιρροής είναι αναγκαία τα όργανα μέτρησης που να

¹⁰ Ως τη διατύπωση των πρώτων θεωρητικών προτάσεων του γενετικού μοντέλου

μετρούν την πρόδηλη ή λανθάνουσα, την ιδιωτική ή δημόσια, τη γνωστικά άμεση ή έμμεση¹¹ και τη χρονικά άμεση ή βραδυφλεγή επιρροή (ο π σ 465, Παπαστάμου Σ 1989α σ 341, 1989β σ 50) Οι Mugny G και Perez J-A (1986 σ 139) θα μιλήσουν για πειραματική στρέβλωση αναφερόμενοι στον κίνδυνο που διατρέχει ο ερευνητής, όταν μελετά ταυτόχρονα την άμεση και έμμεση επιρροή, να συγχέει στην εξήγησή του τις δραστηριότητες της επικύρωσης και της σύγκρισης

Σε δύο πειράματα των Maass A και Clark III R.D. (1983), με θέμα τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, οι ερευνητές χρησιμοποιούν το ίδιο όργανο μέτρησης τόσο για τη δημόσια όσο και για την ιδιωτική επιρροή ενώ τα υποκείμενα υφίστανται ταυτόχρονα την προσπάθεια επιρροής τόσο μιας πλειονοτικής όσο και μιας μειονοτικής πηγής επιρροής Τα αποτελέσματα μιλάνε από μόνα τους Η μειονότητα επιτυγχάνει κυρίως ιδιωτική επιρροή όταν η πλειονότητα επιτυγχάνει μόνο δημόσια

Μια άλλη σημαντική επίπτωση της μειονοτικής παρέμβασης αποτελεί το γεγονός ότι και αν ακόμη απορίπτονται οι θέσεις της μειονότητας ως αποκλίνουσας ωστόσο αυτή η μειονότητα οδηγεί στην αναγνώριση των αντίθετων απόψεων και ολόκληρου του συνεχούς των στάσεων έτσι ώστε τα υποκείμενα να ρυθμίζουν τη θέση τους με δεδομένη τη νέα κατανόηση του θέματος (Wood κ α 1994, σ 338)

Δύο είναι οι κύριες γνωστικές διαδικασίες οι οποίες δυσκολεύουν ή επιτείνουν το φαινόμενο μεταστροφής προκαλώντας αντίστοιχα επικέντρωση του ενδιαφέροντος των υποκειμένων είτε στα χαρακτηριστικά της πηγής είτε στο περιεχόμενο του μηνύματος (Mugny G Perez J-A 1987α, σ 139, Perez J-A Mugny G 1989α, Maass A 1987, σ 119, Perez J-A Mugny G κ α juin 1991, σ 81) οι διαδικασίες σύγκρισης και επικύρωσης

¹¹ Ως έμμεση επιρροή 'ορίζουμε την τοποθέτηση που κάνει το υποκείμενο σε σχέση με θέματα που η μειονότητα δε φέρει ρητά στην παρέμβασή της Είναι θέματα σε σχέση με τα οποία δεν έχει ρητά εκφραστεί αλλά ωστόσο θα μπορούσαν να εξαχθούν και είναι βεβαίως έμμεσα αλλά ενεργά συνδεδεμένα με τη ρητή μειονοτική θέση" (Mugny G Perez J-A 1986 σ 94)

2 Σύγκριση και επικύρωση

Οι άμεσες απαντήσεις σε μια κατάσταση επιρροής συνεδέονται με την αποδοχή της πηγής ενώ η έμμεση επιρροή με διαστάσεις που δε θίγονται άμεσα από το μήνυμα. Στην πρώτη περίπτωση διέρχεται η διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης ενώ στη δεύτερη η διαδικασία επικύρωσης (Perez J-A Mugny G κα juin 1991, σ 88)

Η διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης επικεντρώνεται σε περισσότερο σχεσιολογικές όψεις σε σχέση με την πηγή (Kaiser C Mugny G 1987, σ 106) και είναι περισσότερο ευνοϊκή για μια πλειονοτική πηγή επιρροής (Perez J-A Mugny G κα juin 1991, σ 81, Mugny G Perez J-A 1986, σ 17)

Η πλειοψηφική απάντηση θεωρείται καταρχήν ορθή και το υποκείμενο προχωρά σε μια διαδικασία σύγκρισης για να κατανοήσει το προσωπικό του σφάλμα, όταν η πηγή είναι πλειοψηφική, ή το μειονοτικό σφάλμα, όταν η πηγή είναι μειονοτική (Moscovici S 1989β, σ 579). Για να επιτευχθεί η συναίνεση το υποκείμενο κάνει παραχωρήσεις μπροστά στην πλειοψηφική απόκριση (Moscovici S 1989α, σ 289). Αντίθετα όταν το υποκείμενο νοιώθει απειλητική, για την προσωπική του ταυτότητα, την κοινωνική σύγκριση με μια μειονότητα τότε καταβάλλει προσπάθειες διαφοροποίησης απ' αυτήν (Lemaine G κα 1990, σ 254, Mugny G Παπαστάμου Σ 1989α, σ 433), όταν η διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης χαρακτηρίζεται από μια έντονη σύγκρουση ταυτότητας (Παπαστάμου Σ 1989α, σ 359). Αν αντίθετα η σύγκρουση της ταυτότητας επιλύεται εύκολα είτε γιατί το υποκείμενο είναι βέβαιο για τις απόψεις του, είτε γιατί δεν απειλείται άμεσα η ταυτότητά του από τη μειονοτική παρέμβαση είτε τέλος, γιατί είναι πεπεισμένος για το λανθασμένο της μειονοτικής τοποθέτησης τότε προχωρά σε μία διαδικασία επικύρωσης.

Η διαδικασία επικύρωσης έχει ως αποτέλεσμα την ένταση αλλά και την επικέντρωση της γνωστικής δραστηριότητας στο πραγματικό περιεχόμενο της μειονοτικής παρέμβασης, οδηγώντας στην αναγνώριση τόσο των βασικών αρχών του μηνύματος όσο και στην αναγνώριση της εγκυρότητας του ως εναλλακτικής όποσης (Perez J-A Mugny G Απρίλιος 1989, σ 495)

Το υποκείμενο, μέσα από τη διαδικασία επικύρωσης, σκέφτεται ενεργά το πρόβλημα, αναζητεί τη σχέση ανάμεσα στην απάντηση της μειονότητας και στο

αντικείμενο ή την πραγματικότητα προκειμένου να κατανοήσει αυτό που βλέπει ή σκέφτεται η μειονότητα, αν περιέχεται κάποια αλήθεια στη μειονοτική απάντηση, θέλει, τέλος, να εντοπίσει τα σημεία που διακρίνουν τη μειονότητα από την πλειοψηφία και έτσι σταδιακά αλλάζει τις απόψεις του χωρίς να το συνειδητοποιεί (Maass A. 1987, σ 119, Moscovici S 1989α, σ 579, Moscovici S Personnaz B 1989, σ 638, Doise W 1987β)

Μέσα από τη διαδικασία της επικύρωσης το υποκείμενο επαναπροσδιορίζει όχι μόνο την αναπαράσταση του αντικειμένου αλλά και την ταυτότητα της μειονοτικής οντότητας όπως επίσης και το σύνολο του πεδίου της καινοτομίας εφόσον το υποκείμενο οδηγείται σε καινούργιους προσδιορισμούς των κανόνων, των συμπεριφορών και των στάσεων. Επίσης οδηγείται σε καινούργιες κατηγοριοποιήσεις του κοινωνικού πεδίου που γίνεται περισσότερο διαφοροποιημένο (Mugny G Perez J-A 1986, σ 112,134)

Οι δύο διαδικασίες, της κοινωνικής σύγκρισης και της επικύρωσης διαφέρουν σε δύο συναφείς διαστάσεις α) την επικέντρωση της προσοχής και β) τη γνωστική δραστηριότητα. Η πλειοψηφία στρέφει την προσοχή του υποκειμένου στα άλλα μέλη της ομάδας όταν η μειονότητα τη στρέφει προς το ερέθισμα ενώ ταυτόχρονα η τελευταία προκαλεί μεγαλύτερη γνωστική δραστηριότητα (Maass A 1987, σ. 119, Παπαστάμου Σ 1989α, σ 348)

Η επιρροή δεν είναι το προνόμιο των ομάδων ή ατόμων κυρίαρχης κοινωνικής θέσης αλλά η κατοχή ή όχι εξουσίας προδιορίζει τα χαρακτηριστικά επιρροής αν δηλαδή θα πάρει τη μορφή της ενδοτικότητας, της άρρητης αλλαγής ή της μεταστροφής (Ibanez T 1987 σ 220). Οι πηγές ανώτερου στάτους, ή οι πλειονότητες, προκαλούν επιρροή, μ' όρους κοινωνικής σύγκρισης, ενεργοποιούν μορφές σύγκλισης της σκέψης (Perez J-A Falomir J-M Mugny G 1995, σ 118, Nemeth C 1989, σ 763), οδηγούν σε μια επιρροή "ταυτοτική" και "κλειστή" (Paicheler G 1985, σ. 168) με κύρια χαρακτηριστικά την "ενδοτική αντιγραφή", στενότητα, δουλικότητα" (ο π)

Αντίθετα οι πηγές χαμηλού στάτους ή οι αναξιόπιστες πηγές, όπως οι μειονότητες, οδηγούν τα υποκείμενα, μέσα από τη διαδικασία επικύρωσης να εσωτερικεύουν περισσότερο το μήνυμα και να προκαλούν μεγαλύτερη γνωστική δραστηριότητα πάνω στο περιεχόμενο της μειονοτικής θέσης (Moscovici S. 1989β, σ 570, Perez J-A Falomir J-M Mugny G, 1995 σ 178). Οδηγούν στην αναζήτηση καινούργιων λύσεων, χωρίς απλή μίμηση (Paicheler G 1985, σ 168), δημιουργούν ένα αποκλίνοντα τρόπο σκέψης (Mugny G Butera F

κ.α. 1993, σ. 199), με την ταυτόχρονη θεώρηση περισσότερων γεγονότων κάτω από διαφορετικές οπτικές γωνίες (Nemeth C. 1989 σ. 763). Τα υποκείμενα, τέλος, κάτω από τη μειονοτική παρέμβαση οδηγούνται στην εξεύρεση μη ειπωμένων αλλά κατάλληλων και εξίσου ορθών λύσεων (Nemeth C. 1984 σ. 238).

Απαραίτητη προϋπόθεση για την εμφάνιση της έμμεσης ή λανθάνουσας επίδρασης των μειονοτήτων είναι το υποκείμενο να αποσυνδέει κοινωνιογνωστικά τη δραστηριότητα της κοινωνικής σύγκρισης από τη διαδικασία επικύρωσης (Perez J.-A. Mugny G. 1989α σ. 700, 1987 σ.156, 1990, σ. 159, Απρίλιος 1990, σ.508, Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 160, avril 1989, σ. 208). Αντίθετα μια σύζευξη (indissociation) των δύο διαδικασιών ευνοεί τις πηγές υψηλού στάτους καθώς κλείνουν το πεδίο και οργανώνουν τη διαμάχη γύρω από ένα σταθερό σημείο που δεν είναι άλλο από τη δική τους, την επικρατούσα, άποψη (Mugny G. Perez J.-A. σ. 208, Mugny G. Butera F. κ.α. 1993, σ. 203).

Για να επιτευχθεί η αποσύνδεση των διαδικασιών κοινωνικής σύγκρισης και επικύρωσης υπάρχουν ορισμένες ευνοϊκές συνθήκες : α) Όταν υπάρχει αποεστίαση από την αποκλειστικά πλειονοκεντρική διαδικασία και μένει ανοικτό το πεδίο για τη μειονοκεντρική διαδικασία (Perez J.-A. Mugny G. 1990 σ. 159). β) Όταν έχει επιλυθεί προηγουμένως η σύγκρουση μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης, έστω και εις βάρος της μειονότητας , που συνήθως προσλαμβάνεται ως εξωομάδα (Mugny G. Perez J.-A. avril 1992, σ. 15), γ) Όταν η εξωομαδική πηγή εμφανίζεται επιτημημένη , αναρμόδια ή ακυρωμένη, γιατί τότε η κοινωνική ταυτότητα της πηγής δεν είναι απειλητική για την προσωπική ταυτότητα του υποκειμένου (ο.π.). δ) Όταν η σύγκριση, αν και συγκρουσιακή, πραγματοποιείται σ' ένα πολυδιάστατο πλαίσιο και με ανεξάρτητο τρόπο έτσι ώστε να είναι δυνατή η αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των οργανωτικών αρχών της μειονότητας (Perez J.-A. Mugny G. 1989α, σ. 698).

Αντίστροφα η αποσύνδεση των δύο διαδικασιών δε θα είναι εφικτή όταν : α) η γνωστική δραστηριότητα των στόχων μονοπωλείται από τη σύγκρουση ταύτισης προκειμένου τα υποκείμενα-στόχοι να επιβεβαιώσουν τη διαφοροποίησή τους από τη μειονότητα (Perez J.-A. Mugny G. 1990 σ. 160, 1989β σ. 702), β) οι στόχοι φαίνεται ότι ταυτίζονται με τη μειονότητα, γεγονός που επιφέρει ένα υψηλό κοινωνικό κόστος (ο.π.), γ) η σύγκριση μειονότητας-πλειονότητας περιορίζεται σε μια σημαντική ενδοομαδική κατηγοριοποίηση (ο.π.), και δ) όταν περιορίζεται σ' ένα μονοδιάστατο κοινωνικό

πεδίο (Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 362, Mugny G. Butera F. κ.α. 1993, σ. 203) εφόσον αυτό συνεπάγεται μια απλή κατηγορία αναφοράς (Perez J.-A. Mugny G. Απρίλιος 1990, σ. 495) οπότε η μειονοτική εικόνα γίνεται συμπληρωματική της θετικής εικόνας της πλειονότητας (Παπασταμου Σ. 1989α, σ. 358), ε) η κοινωνική σύγκριση δεν είναι καθόλου ή είναι ελάχιστα συγκρουσιακή οπότε μειώνεται η κοινωνιο-γνωστική εργασία γεγονός που οδηγεί σ' ένα είδος ακολουθίας (Perez J.-A. Mugny G. 1989α, σ. 701-702) της απόκρισης της πηγής.

3.Οι κοινωνιογνωστικές επιπτώσεις της διαδικασίας επικύρωσης

Οι Mugny G. Butera F. Perez J.-A. και Huguet P. (1993, σ. 197-198) συγκεφαλαιώνουν τις σύνθετες κοινωνιο-γνωστικές δραστηριότητες, δημιουργικής φύσης, της διαδικασίας επικύρωσης ως εξής:

- 1) Εσωτερίκευση της σύγκρουσης υπό τη μορφή κανονιστικών διλημμάτων.
- 2) Επεξεργασία των χαρακτηριστικών και των αποδόσεων που συνδέονται με τις μειονοτικές συμπεριφορές.
- 3) Αυξημένη επικέντρωση στο ερέθισμα.
- 4) Αντιπαράθεση επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων.
- 5) Επεξεργασία ποικίλων και αποκλινόντων σκέψεων πάνω στο επίδικο θέμα .
- 6) Επαγωγή των υποβόσκουσων οργανωτικών αρχών του μειονοτικού μηνύματος που υπόκεινται σε διαντίδραση ως προς άλλες γνώσεις ή αισθήματα και εξηγεί την έμμεση επίδραση.
- 7) Ενεργοποίηση μορφών σκέψης που εμπεριέχουν ένα ανώτερο επίπεδο διαχείρισης της πληροφορίας , μνημόνευσης της και οργάνωσης της μνήμης όπως και στρατηγικές επεξεργασίας και απόδειξης υποθέσεων.

Η εσωτερίκευση της σύγκρουσης φαίνεται να είναι καθοριστικό στοιχείο για τη μειονοτική επίδραση καθώς προκαλεί μια εστίαση στα παρουσιαζόμενα στοιχεία. Αντίθετα, μπροστά σε μια αυθεντία ή πηγή υψηλού στάτους τα υποκείμενα προσπαθούν να προστατέψουν τις στάσεις τους και την ταυτότητά τους από τις αντίθετες απόψεις.

Στο πείραμα των Perez J.-A. Falomir J.-M. Mugny G. (1995), με αντικείμενο το κάπνισμα, η μειονοτική επίδραση αυξάνεται στη συνθήκη όπου απαγορεύεται το κάπνισμα και εφόσον το έργο που έχουν επωμιστεί να πραγματοποιήσουν τα

υποκείμενα παραμένει ανεκπλήρωτο (φαινόμενο *zeigernik*). Στη συνθήκη δηλαδή έντασης της σύγκρουσης και της επακόλουθης εσωτερίκευσής της- το έργο στο έκδηλο επίπεδο παραμένει ανεκπλήρωτο. Αντίθετα η πηγή υψηλού στάτους (εδώ ένας ειδικός) πετυχαίνει μεγαλύτερη επιρροή όταν το κάπνισμα επιτρέπεται και το έργο ολοκληρώνεται - συνθήκη χαμηλής σύγκρουσης.

Η επικύρωση παίρνει επίσης τη μορφή ενός κοινωνικού κονστρουκτιβισμού πάνω στο πεδίο των κατηγοριοποιήσεων και των αποδόσεων της πηγής. Τα υποκείμενα οδηγούνται στην (επαν)οργάνωση των κατηγοριών στο κοινωνικό πεδίο και επεξεργάζονται ενεργά νέες σημασίες και αποδόσεις για την ίδια τη μειονότητα, γεγονός που οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό της ίδιας της κοινωνικής εικόνας της μειονότητας (Perez J.-A. Mugny G. 1990 σ. 158, 1987α σ. 141,144, 1989α σ. 699, Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 99,112). Η διαδικασία ιδιαιτεροποίησης (Doise W. 1987α, σ. 28), με τη μορφή της κατηγοριοποίησης της μειονότητας ως εξωομάδας, οδηγεί στην αναγνώριση των διακριτών της χαρακτηριστικών (Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 122) και έχει το "διστραμένο" ή παράδοξο αποτέλεσμα της αναστολής της άμεσης και την απελευθέρωση της έμμεσης επιρροής (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, σ.265), φαινόμενο που έρχεται σε ρήξη με την αρχή της ομολογίας¹² (Mugny G. Perez J.-A. 1987β, σ. 124)

Στο πείραμα του Perez με θέμα την έκτρωση (αναφέρεται από τους Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 143-144) είναι η εξωομαδική μειονότητα που ασκεί αξιολογή, άμεση, επιρροή καθώς σ' αυτή τη συνθήκη έχουμε μια θετική αξιολόγηση της εικόνας της πηγής που δε θέτει σε αμφισβήτηση την υποκειμενική ταυτότητα. Επίσης σ' ένα άλλο πείραμα του Perez (ο.π., σ. 112-113) με το ίδιο θέμα αρκούσε η απάντηση στο ερωτηματολόγιο για την εικόνα της πηγής να γίνει πριν από τη συμπλήρωση του μετα-τεστ, που αφορά τη μέτρηση της τελικής επίδρασης της μειονότητας στις γνώμες των υποκειμένων, για να έχουμε μια αναδόμηση της μειονοτικής εικόνας γεγονός που είχε θετικές επιπτώσεις στη μειονοτική επίδραση.

¹² Αν και οι Maass A. και Clark III R.D. (1988) εκφράζουν σκεπτικισμό κατά πόσο η ιδιωτική επιρροή που προκαλούν οι μειονότητες πάει ενάντια στην αρχή της ομολογίας. Στα πειράματά τους η μειονοτική επίδραση στον ιδιωτικό χώρο συμβαδίζει με τις προβλέψεις της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας. Σ' ένα πείραμά τους, με θέμα την άμβλωση όπου τα υποκείμενα εκτίθενται ταυτόχρονα στην επιρροή μιας μειονότητας και μιας πλειονότητας, υπάρχει μειονοτική επιρροή, στον ιδιωτικό χώρο, μόνο από την ενδο-ομαδική μειονότητα.

Η μειονότητα μέσα από τη διαδικασία επικύρωσης προκαλεί μεγαλύτερη γνωστική δραστηριότητα (Maass A. 1987, σ. 119, Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 348) καθώς η προσοχή των υποκειμένων επικεντρώνεται στο έργο ή στο ερέθισμα. Ο Moscovici (1989β, σ. 578) θα υποστηρίξει ότι είναι πιθανό η μειονοτική κρίση να προκαλεί περισσότερα επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα απ' ό,τι η πλειοψηφία, γεγονός που συσχετίζεται περισσότερο με τη λανθάνουσα επιρροή παρά με την έκδηλη επιρροή (Kaiser C. Mugny G. 1987 σ. 105).

Οι Maass A. και Clark III R.D. (1983) θα τροποποιήσουν κάπως την παραπάνω τοποθέτηση μετά τα αποτελέσματα σ' ένα πείραμά τους με θέμα τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων. Σ' αυτό το πείραμα τόσο η μειονότητα όσο και η πλειονότητα θα προκαλέσουν τον ίδιο αριθμό επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων, ωστόσο υπάρχει μια ποιοτική διαφοροποίηση ανάλογα με τον τύπο των πηγών. Η μειονότητα προκαλεί περισσότερα επιχειρήματα στήριξης της άποψής της και λιγότερα αντεπιχειρήματα, το αντίστροφο ισχύει για την πλειονότητα. Επίσης εφαρμόζοντας τη μέθοδο πολλαπλής παλινδρόμησης αποδεικνύουν ότι η γνωστική δραστηριότητα είναι περισσότερο καθοριστική για την ιδιωτική επιρροή, που χαρακτηρίζει κυρίως τις μειονότητες.

Μια άλλη θεμελιώδης συνέπεια της επικύρωσης είναι ο εντοπισμός των οργανωτικών αρχών του μειονοτικού μηνύματος. Το υποκείμενο εστιάζει την προσοχή του στο περιεχόμενο ή το ερέθισμα χωρίς να τον απασχολεί πλέον η ταυτότητά του με τη μειονότητα (Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 363). Τότε προχωρά σε μια επαγωγική γνωστική δραστηριότητα που καταλήγει στον εντοπισμό των οργανωτικών αρχών της μειονοτικής παρέμβασης (Perez J.-A. Mugny G. 1989β, σ. 720, 1987β, σ. 227, Απρίλιος 1990, σ. 495 Mugny G. Perez J.-A. avril 1992, σ.15).

Η επαγωγή των οργανωτικών αρχών διευκολύνει την εγκαθίδρυση της αντιστοιχίας μεταξύ αυτού που δηλώνεται από τη μειονότητα και αυτού που συνάγεται σ' ένα έμμεσο επίπεδο, γεγονός που οδηγεί πέρα από τις έκδηλες θέσεις της μειονότητας (Perez J.-A. Mugny G. 1989α, σελ. 699). Αυτές οι οργανωτικές αρχές ενεργοποιούνται σ' άλλους χρόνους, προκαλώντας βραδυφλεγή επιρροή, αλλά και σε διαφορετικά πεδία περιεχομένου, στάσης ή συμπεριφοράς απ' αυτά που επικρατούν στο πρωτότυπο μειονοτικό περιεχόμενο. Η κύρια δυσκολία στην πειραματική διερεύνηση της επαγωγής των οργανωτικών αρχών είναι ότι αυτή διαπιστώνεται από το αποτέλεσμα (Perez J.-A. Mugny G. 1989β, σ. 719).

Ωστόσο οι Perez J.-A. και Mugny G. (1989α, 1989β) κατόρθωσαν να μελετήσουν την αποτελεσματικότητα κάποιων οργανωτικών αρχών, της ηθικής και της επιείκειας, εισαγάγοντας τες ως αναξάρτητες μεταβλητές στην πειραματική κατάσταση¹³. Η οργανωτική αρχή του μειονοτικού μηνύματος φαίνεται ότι εσωτερικεύεται (Perez J.-A. Mugny G. 1989α, σ.701) και επανενεργοποιείται όταν οι αντιστάσεις στην αλλαγή έχουν εκλείψει (Perez J.-A. Mugny G. 1989β, σ. 718). Η εσωτερίκευση των οργανωτικών αρχών του μειονοτικού κειμένου, η διάσταση ανάμεσα στο φορέα και το μήνυμα (Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 367) και η επιτίμηση της πηγής, καθώς η μειονοτική ταυτότητα αποτελεί εξορισμού υποβαθμιστική πληροφόρηση (Moscovici S. Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989, σ. 617) οδηγεί σε "αδρανούσα επενέργεια". Στο πείραμα των Moscovici, Mugny και Παπαστάμου (ο.π.), με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας είναι η άκαμπτη μειονότητα που προκαλεί μια σημαντική βραδυφλεγή επιρροή ως προς τα έμμεσα επιχειρήματα. Επίσης σ' ένα πείραμα των Mugny G. Kaiser C. και Papastamou S. (αναφέρεται στους: Perez J.-A. Mugny G. 1987, Papastamou S. 1987, σ. 209) μόνο μια εξω-ομαδική μειονότητα καταφέρνει βραδυφλεγή επιρροή.

Η διαδικασία επικύρωσης χαρακτηρίζεται από μια δραστηριότητα αποκέντρωσης δηλαδή από μια "ανάλυση που συμπεριλαμβάνει όλα τα προτεινόμενα στοιχεία που ευνοούν την παραγωγή καινούργιων λύσεων, συχνά επακριβών" (Abric J.-C. σ. 200). Είναι μια δραστηριότητα που ξεπερνά το είδος και τον αριθμό των προτεινόμενων λύσεων ή απόψεων και λειτουργεί ανεξάρτητα από το χαρακτηριστικό της ορθότητας ή μη των λύσεων (ο.π.).

Μέσα από την αποκέντρωση επεξεργάζονται όλες οι αποκλίνουσες, κανονιστικά, επικεντρώσεις (Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1991 σ. 81) και η προσοχή των υποκειμένων αποκεντρώνεται από την κανονιστικά παγιωμένη άποψη (Perez J.-A. Mugny G. 1990 σ. 157) που προσδιορίζεται από την πλειονοτική ομάδα αναφοράς. Επίσης η αποκέντρωση θα οδηγήσει τελικά σε μια συνδιάταξη των απόψεων για την κατάκτηση μιας πλήρους γνώσης της πραγματικότητας (Mugny G. Butera F. κ.α. 1993 σ. 217) ή σε μια υπέρβαση των επικεντρώσεων, αποτέλεσμα μιας έντονης κοινωνιο-γνωστικής σύγκρουσης (Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1991, σ. 86).

¹³ Έρευνες με τις οποίες θα έχουμε την ευκαιρία να ασχοληθούμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο για την ηθικοποίηση

Η μειονοτική παρέμβαση οδηγεί στην αναζήτηση καινούργιων λύσεων (Paicheler G. 1985 σ. 168) και συντελεί στην ανακάλυψη της "αλήθειας" (Nemeth C. 1989 σ. 768). Τα υποκείμενα που βρίσκονται αντιμέτωπα με μια μειονότητα λαμβάνουν περισσότερα γεγονότα υπόψη τους, εξετάζουν το πρόβλημα από περισσότερες σκοπιές και απ' αυτήν ακόμη τη μειονότητα και καταλήγουν τελικά σε μια ανώτερης ποιότητας επίλυση του προβλήματος (ο.π.).

Σ' ένα πείραμα των Nemeth και Wachtler (1983) προβαλλόταν, σε ομάδες των έξι ατόμων - με 2 ή 4 πειραματικούς συνεργούς, αναλόγα με τις συνθήκες- διαφάνειες, που περιελάμβαναν ένα σχήμα - αρχέτυπο και αριστερά του έξι σχήματα σύγκρισης. Τρία απ' αυτά τα σχήματα σύγκρισης περιείχαν το σχήμα αρχέτυπο. Οι συνθήκες ήταν μειονότητα / πλειονότητα, ορθή / λανθασμένη απάντηση. Γενικά οι μειονότητες είτε σωστές είτε λανθασμένες προκαλούσαν περισσότερες νέες και σωστές κρίσεις σε σχέση με τις πλειοψηφίες αλλά και σε σύγκριση με τη συνθήκη ελέγχου.

VII. Οι αντιστάσεις στη μειονοτική επιρροή

Μια άλλη μέθοδος μελέτης των μορφών επίδρασης των μειονοτικών πηγών είναι η μελέτη των αντιστάσεων και των προσκομμάτων που παρεμβάλλονται στο δρόμο της μειονοτικής επιρροής. Η μειονοτική ακμψία της διαπραγμάτευσης (Maass A. Clark III R.D. 1984, σ. 433), οι ασαφείς μειονοτικές απόψεις (ο.π.), ένα δυσμενές zeitgeist (ο.π.) το κοινωνικό στάτους της μειονότητας ως διπλής μειονότητας (ο.π.), οι δυναμικές της κοινωνικής ταύτισης και των διαδικασιών κοινωνικής κατηγοριοποίησης (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, σ. 261, 300, 1989α, σ. 365) είναι μερικές όψεις ή διαδικασίες που παρακωλύουν τη μειονοτική επίδραση. Οι περισσότερες απ' αυτές τις αντιστάσεις και προσκόμματα εμποδίζουν την άμεση ή έκδηλη μειονοτική επιρροή, όπως η ακύρωση, όχι όμως και τη λανθάνουσα, έμμεση ή βραδυφλεγή επιρροή, κάτι που φαίνεται να πετυχαίνει η ψυχολογιοποίηση (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989 σ.330, Papastamou S. 1993 σ. 172).

Τα είδη αντίστασης μπορούμε λοιπόν να τα διακρίνουμε με βάση δύο κριτήρια: α) Με βάση το επίπεδο επιρροής στο οποίο επιδρά η αντίσταση (άμεσο ή έμμεσο, έκδηλο ή λανθάνον). β) Με βάση το στόχο της αντίστασης, αν στρέφεται ενάντια σε όψεις της ίδιας της πηγής ή στο κανονιστικό περιεχόμενο του ίδιου του μειονοτικού

μηνύματος (π.χ. η ψυχολογιοποίηση για την πρώτη περίπτωση, η ακύρωση για τη δεύτερη) [Mugny G. Perez J.-A. avril 1989, σ. 130].

1. Η ακύρωση

Η ακύρωση συνίσταται "στην άρνηση συμφωνίας μ' ένα γεγονός ή με μια παραδοχή, με το λιγότερο αληθοφανές που εκφράζεται απ' αυτήν την τελευταία (τη μειονότητα)" (Moscovici S. 1987, σ. 253). Η υποψία τίθεται στις απόψεις της μειονότητας και απαξιεί το μήνυμά της (ο.π., σ. 254, Mugny G. Perez J.-A. 1987β, σ. 226). Η ακύρωση, ως αντίσταση, στρέφεται ενάντια στα ίδια τα καινοτόμα περιεχόμενα (Mugny G. Perez J.-A. avril 1989β, σ. 206).

Η ακύρωση του μειονοτικού μηνύματος εισάγει μια πιο έντονη σύγκρουση αυξάνοντας τη γνωστική δραστηριότητα (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, σ. 226). Η διάψευση της ανταγωνιστικής άποψης πάει πέρα από την αδιαφορία, οδηγεί στη γνωστική δόμηση της άποψης του άλλου (Mugny G. Perez J.-A. 1986, σ. 102) σε μια αποκέντρωση από την κυρίαρχη άποψη και στον εντοπισμό των οργανωτικών αρχών του μειονοτικού μηνύματος (ο.π., Mugny G. Perez J.-A. avril 1989, σ. 210). Η ακύρωση θα οδηγήσει σε μια πνευματική αναδόμηση της εικόνας της μειονότητας ως διακριτής ονότητας, με αφετηρία την αμφισημία της αναπαράστασής της που αντιμετωπίζεται πλέον σ' ένα πολυδιάστατο χώρο (ο.π.). Τα συνήθη αποτελέσματα της εφαρμογής της ακύρωσης είναι η μείωση της χρονικά άμεσης επιρροής και η πυροδότηση μιας βραδυφλεγούς επιρροής (Moscovici S. 1987 σ. 254 Παπαστάμου Σ. 1989στ, σ. 747, Kaiser C. Mugny G. 1987, σ.105).

Στο πείραμα των Moscovici, Mugny και Perez (αναφέρεται στους: Moscovici S. 1987, σ. 255-260, Mugny G. Perez J.-A. 1986, σ. 131-135) με θέμα την άμβλωση μόνο η "ακυρωμένη" μειονότητα καταφέρνει βραδυφλεγή επιρροή τόσο ως προς τα γνωστικά άμεσα επιχειρήματα (άμβλωση) όσο, και κυρίως, προς στα γνωστικά έμμεσα επιχειρήματα (αντισύλληψη). Ανάλογα αποτελέσματα έχουμε και στο πείραμα των Perez Mugny και Moscovici (ο.π., σ. 261-263 και 168-173 αντίστοιχα) όπου η ενδο-ομαδική πλειονότητα προκαλεί μια πρόσκαιρη ενδοτικότητα ενώ τόσο η ενδο- όσο και η εξω-ομαδική μειονότητα προκαλούν μια

αδρανούσα επενέργεια. Άλλωστε μόνο στη συνθήκη της ακύρωσης αναγνωρίζεται ο εναλλακτικός χαρακτήρας της μειονοτικής τοποθέτησης και κυρίως της εξω-ομαδικής μειονότητας, ως περισσότερο φεμινιστικής.

Ωστόσο η ταυτόχρονη εφαρμογή της ακύρωσης και της ψυχολογιοποίησης φαίνεται να παρεμποδίζει τα παράδοξα αποτελέσματα της ακύρωσης (Papastamou S. 1993 σ. 192) όπως αποδεικνύουν και τα αποτελέσματα του πειράματος των Papastamou και Mugny σ' ένα πείραμα τους με οικολογικό θέμα (αναφέρεται από τον: Παπαστάμου Σ. 1989α, σ.443-444).

2. Η ψυχολογιοποίηση

Μπροστά σε μια μειονοτική πηγή είναι δυνατόν τα υποκείμενα να οδηγηθούν σε μια "σύγκρουση αποδόσεων" (Παπαστάμου Σ Νοέμβριος, σ. 31) δηλαδή μιλώντας μ' όρους της πτωτικής αρχής του Kelley να αποδώσουν τη διαφωνία του αποκλίνοντος στην ιδιοσυγκρασία του (Maass A. Clark III R.D. 1984 σ. 438).

Υπάρχει μια τάση για φυσικοποίηση από τους κοινωνικούς κανόνες με τους οποίους γίνεται αντιληπτή η μειονότητα (Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983, σ. 86). Πρόκειται για ένα ιδεολογικό μηχανισμό αντίστασης στη μειονοτική επιρροή που αποδίδει τη μειονοτική συμπεριφορά στα φυσικά χαρακτηριστικά της πηγής (Martin R. 1987 σ. 90, Paicheler G. 1986, σ.208). Η "φυσιολογιοποίηση" ή η "εξατομίκευση" εμποδίζει την ερμηνεία της μειονοτικής συμπεριφοράς ως συμβολική αντανάκλαση μιας πραγματικότητας (Moscovici S. Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989 σ. 619). Τέτοιου είδους ερμηνείες φαίνεται να έχουν σχέση με τον "κανόνα εσωτερικότητας". Πρόκειται για μια αξιολογική δραστηριότητα που έχει να κάνει με μια υπερεκτίμηση των προσωπικών παραγόντων στη γνωστική διαδικασία ερμηνείας των συμπεριφορών (LePoultier F. 1989, σ. 247).

Μια ιδιαίτερη μορφή της φυσικοποίησης είναι η ψυχολογιοποίηση (Martin R. 1987, σ. 90). Πρόκειται για την εγκαθίδρυση μιας αιτιακής σχέσης ανάμεσα στην ιδεολογική τοποθέτηση της μειονότητας και τα ψυχολογικά της χαρακτηριστικά (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, σ. 1989α, σ. 439, 1989β, σ. 31, 1989δ, σ. 508-509, 1989γ σ. 487, 1989ε, σ. 740, Papastamou S. 1993, σ. 117, Papastamou S. Mugny G. 1990, σ. 86, Παπαστάμου Σ. Mugny G. 1989, σ. 526, Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989β, σ. 474, Mugny G. Perez J.-A., avril 1989). Είναι απαραίτητη η εγκαθίδρυση αυτής της αιτιακής σχέσης ανάμεσα στο μήνυμα

και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της πηγής και όχι μια απλή επικέντρωση στα τελευταία, προκειμένου η ψυχολογιοποίηση να λειτουργήσει ως αντίσταση (Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 439).

Η ψυχολογιοποίηση αλλοιώνει την αναπαράσταση της μειονότητας μετατρέποντας τη σταθερότητα σε ακαμψία, τη διαλλακτικότητα σε αστάθεια και αναγάγει τη συγκρουσιακή της τοποθέτηση στη ψυχολογική ιδιομορφία της (Παπαστάμου Σ. 1989β, σ. 31, 41, 1989γ, σ. 488, Παπαστάμου Σ. Mugny G. 1989, σ. 527). Η ψυχολογιοποίηση εγείρει μια μονολιθική αναπαράσταση της μειονότητας παρεμποδίζοντας την αναγνώριση του εναλλακτικού χαρακτήρα της (Mugny G. Perez J.-A. avril 1989). Με τη ψυχολογιοποίηση εμποδίζεται η διάζευξη ανάμεσα στο φερέα του μηνύματος και το ιδεολογικό περιεχόμενο του (Παπαστάμου Σ. 1989α σ. 496) και κατ' αυτόν τον τρόπο παρεμποδίζεται η πυροδότηση της επικύρωσης (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989 σ. 496), στοιχείο απαραίτητο για την ενεργοποίηση της έμμεσης, λανθάνουσας και βραδυφλεγούς επίδρασης της μειονότητας (Papastamou S. 1993 σ. 177). Η ψυχολογιοποίηση τονίζει τον κανόνα της αντικειμενικότητας. Αφού το αντικείμενο είναι ένα και μοναδικό τότε ο διαφωνούντας φαντάζει ακόμα περισσότερο ως παρεκκλίνων (Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989β σ. 478, Παπαστάμου Σ. 1989γ σ. 489).

Το κύριο λοιπόν χαρακτηριστικό της ψυχολογιοποίησης είναι ότι λειτουργεί ως αντίσταση στο σύνολο της μειονοτικής επίδρασης τόσο στο άμεσο όσο και στο έμμεσο, γνωστικά και χρονικά, επίπεδο. Αντίθετα η ψυχολογιοποίηση όχι μόνο δεν εμποδίζει αλλά αντίθετα διευκολύνει την πλειονοτική επιρροή (Papastamou S. 1993 σ. 176, Παπαστάμου Σ. 1989ε σ. 740). Αφού η ψυχολογιοποίηση εγείρει τον κανόνα της αντικειμενικότητας και κατά συνέπεια τη διάκριση μεταξύ "αληθινού" και "επίπλαστου", η πλειοψηφία είναι φυσικό να τοποθετείται από την πλευρά του "αληθινού" ενώ η μειονότητα από την πλευρά του "επίπλαστου" αυξάνοντας, η ψυχολογιοποίηση, το κόστος ταύτισης με τη δεύτερη (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989 σ. 511, Mugny G. Perez J.-A. avril 1989 σ. 209).

Στο πείραμα του Παπαστάμου Σ. (1989γ) που έγινε με μαθητικό πληθυσμό στην Αθήνα με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, η ψυχολογιοποίηση αυξάνει την πλειονοτική επίδραση και μειώνει τη μειοντική τουλάχιστον στα κοντινά, ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα. Τα μακρυνά υποκείμενα αντιδρούν σαν να ψυχολογιοποιούν εκ των προτέρων τη μειονότητα.

Η ψυχολογιοποίηση της πλειονότητας μπορεί να οδηγήσει μέχρι και στο φαινόμενο της μεταστροφής. Στο πείραμα των Moscovici S. και Personnaz B. (1986) με πληθυσμό 48 Γάλλους φοιτητές όπου χρησιμοποιείται το πειραματικό υπόδειγμα "μπλε/πράσινο έχουμε το φαινόμενο της πλειονοτικής μεταστροφής όταν το υποκείμενο στρέφει την προσοχή του προς τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του "πλειονοτικού" συνεργού. Αντίθετα η μειονότητα οδηγεί στο φαινόμενο της μεταστροφής στις συνθήκες αισθητικής.

Γνωρίζουμε ότι η μειονότητα για να ασκήσει επιρροή πρέπει να δείχνει όχι μόνο διαχρονικά αλλά και συγχρονικά σταθερή. Η ψυχολογιοποίηση εμφανίζεται να πλήττει τη συγχρονική σταθερότητα της μειονοτικής πηγής ενώ εντείνεται η αρνητική επενέργειά της τόσο στα κοντινά¹⁴, ως προς τη μειονοτική ιδεολογία υποκείμενα, όσο και ενάντια σε μια ευλύγιστη μειονότητα (Mugny G. Perez J.-A. avril 1989, σ. 209, Papastamou S. 1993, σ. 177, Παπαστάμου Σ. Μιούνυ Γκ. 1983, σ. 185).

Στο πείραμα των Papastamou S. και Mugny G. (1990) που έγινε στην Αθήνα με θέμα την ατμοσφαιρική μόλυνση και με πληθυσμό 370 έλληνες μαθητές και μαθήτριες, υπήρχαν τρεις μεταβλητές. Η ύπαρξη ή όχι της ψυχολογιοποίησης, η υποτιθέμενη διαφορά ή ομοιότητα ανάμεσα σε υποτιθέμενους συντάκτες δύο κειμένων και τέλος η πεποίθηση ότι είναι μέλη της ίδιας ή δύο διαφορετικών μειονοτήτων. Όπως αναμενόταν η μεγαλύτερη επίδραση υπήρχε εκεί όπου υπήρχε η έντονη συγχρονική σταθερότητα (ιδεολογική ομοιότητα των δύο συντακτών είτε αυτοί προερχότανε από την ίδια ή από δύο διαφορετικές μειονότητες). Αντίθετα η ψυχολογιοποίηση πλήττει τη μειονότητα σ' αυτές ακριβώς τις συνθήκες όσον αφορά τα κοντινά ως προς τη μειονότητα υποκείμενα. Επίσης στο πείραμα των Papastamou Mugny και Kaiser (αναφέρεται από τους: Παπαστάμου Σ. Μιούνυ Γκ. 1983, σ. 182-185) η ψυχολογιοποίηση πλήττει την ευλύγιστη μειονότητα εξωμοιώνοντας της, ως προς τη μορφή επιρροής που ασκεί, με μια άκαμπτη μειονότητα.

Η ψυχολογιοποίηση ως αντίσταση πλήττει κυρίως μια μειονοτική ομάδα και όχι ένα μειονοτικό ηγέτη (Papastamou S. 1993, σ. 176). Ίσως γιατί η αναφορά στην ομαδική ταυτότητα κάνει πιο σημαντικό το θέμα της ταύτισης σ' ένα διομαδικό πλαίσιο (Mugny G. Perez J.-A. avril 1989, σ. 209).

¹⁴ Γιατί σ' αυτά καθίσταται πιο απειλητική η ταύτιση με τη μειονότητα στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης (Mugny G. Perez J.-A. avril 1989 σ. 209).

Στο πείραμα του Παπαστάμου Σ. (1989δ) η εφαρμογή της ψυχολογιοποίησης αυξάνει την επιρροή του μειονοτικού ηγέτη και μειώνει αυτήν της μειονοτικής ομάδας όταν στις συνθήκες μη-ψυχολογιοποίησης έχουν παρεμφερή επίδραση τόσο η μειονοτική ομάδα όσο και ο ηγέτης. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η αυξημένη επίδραση των ηγετών οφείλεται στον ψυχολογιοποιητικό τρόπο πρόσληψής τους (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989). Κατά συνέπεια η ψυχολογιοποίηση δεν ταυτίζεται με την εξατομίκευση αλλά για να είναι αποτελεσματική πρέπει να εφαρμόζεται στο σύνολο των μελών της μειονοτικής ομάδας. (Παπαστάμου Σ. 1989δ).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ψυχολογιοποίησης είναι ότι πλήττει περισσότερο μια ενδο-ομαδική παρά μια εξω-ομαδική μειονότητα (Papastamou S. 1993 σ. 176 Mugny G. Perez J.-A. avril 1989 σ. 209). Σ' ένα πείραμα με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στην Αθήνα με πληθυσμό 174 μαθητές, τα υποκείμενα στις μισές συνθήκες είχαν ως καθήκον να "μαντέψουν" τα κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά της μειονότητας και στις άλλες μισές τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά είτε για μια ενδο-ομαδική, στις μισές συνθήκες, είτε για μια εξω-ομαδική μειονότητα στις άλλες μισές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ η κοινωνιολογιοποίηση ευνοεί ένα είδος ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας για την ενδο-ομαδική μειονότητα, αντίθετα η ψυχολογιοποίηση εξισορροπεί την κατάσταση μειώνοντας την επιρροή της ενδο-ομαδικής μειονότητας και συντηρώντας την επιρροή της εξω-ομαδικής μειονότητας (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, σ. 275-278).

Ωστόσο είτε ενδο-ομαδική είτε εξω-ομαδική είναι η μειονότητα πλήττεται η ικανότητα της βραδυφλεγούς επιρροής στις συνθήκες που θα μπορούσε να τις προκαλέσει όπως δείχνει και ένα πείραμα των Mugny, Kaiser και Papastamou που διενεργήθηκε στην Ελβετία και είχε θέμα την ξενοφιλία (βλ Παπαστάμου Σ. 1989ε, σ. 752-753, Νοέμβριος 1989, σ. 278-280).

Είναι γεγονός ότι η σύγκρουση είναι ζωτικό στοιχείο για την ύπαρξη της μειονοτικής πηγής και για τη σύστοιχη επιρροή της. Η ψυχολογιοποίηση είναι τόσο αποτελεσματική ενάντια σε μια μειονότητα γιατί ακριβώς θίγει αυτό ακριβώς το ζωτικό στοιχείο. Όσο πιο έντονη είναι η σύγκρουση τόσο πιο έντονα φαίνεται να είναι τα αποτελέσματα της ψυχολογιοποίησης (Παπαστάμου Σ. 1989α, σ. 445, Papastamou S. 1993, σ. 177).

Στο πείραμα των Παπαστάμου Σ. και Mugny G. (1989) που έγινε στην Ελβετία με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, η μειονοτική επίδραση είναι μεγαλύτερη σε συνθήκες έντασης της σύγκρουσης. Αντίθετα η ψυχολογιοποίηση αυξάνει την επίδραση της λιγότερο συγκρουσιακής μειονότητας και μειώνει αυτή της μειονότητας που προκαλεί την πιο μεγάλη σύγκρουση.

Τέλος η ψυχολογιοποίηση αλληλεπιδρά με το κανονιστικό πλαίσιο. Φαίνεται πως η εφαρμογή μιας "πολιτισμικής"¹⁵ ψυχολογιοποίησης ευνοεί μια "πρωτότυπη" μειονότητα και θίγει μια "αποκλίνουσα" μειονότητα. (Papastamou S. 1993 σ. 177). Το αντίστροφο συμβαίνει όταν η ψυχολογιοποίηση παίρνει τη μορφή μιας "διαφορικής"¹⁶ ψυχολογίας όπως φαίνεται και στο πείραμα των Papastamou και Kaiser με θέμα την ατμοσφαιρική ρύπανση (αναφέρεται στον: Παπαστάμου Σ. 1989ε σ. 756-757, Νοέμβριος 1989, σ. 444-454).

VIII. Κριτικές προσεγγίσεις στο γενετικό μοντέλο

Το γενετικό μοντέλο μέσα στα 25 περίπου χρόνια της πορείας του ανέπτυξε ένα συγκεκριμένο αριθμό θεωρητικών προτάσεων, ενέπνευσε ένα πλήθος, κυρίως πειραματικών ερευνών, έφερε στη επιφάνεια ένα μεγάλο αριθμό νέων φαινομένων, φώτισε άγνωστες ή παραμμελημένες διαστάσεις στα φαινόμενα που άπτονται της κοινωνικής επιρροής και έκανε συγκεκριμένες χρήσεις ορισμένων μεθοδολογικών εργαλείων. Είναι φυσικό λοιπόν μέσα στην ίδια χρονική περίοδο να υπάρξουν κριτικές παρατηρήσεις που αφορούσαν είτε τα ίδια τα αντικείμενα του ενδιαφέροντος του γενετικού μοντέλου, είτε τις θεμελιώδες του θεωρητικές παραδοχές, είτε, τέλος, τα μεθοδολογικά εργαλεία της έρευνάς του. Κριτικές που έπαιρναν άλλοτε τη μορφή παρατηρήσεων σε συγκεκριμένες υποθετικές ή πραγματικές ατέλειες του μοντέλου και άλλωτε τη μορφή θεωρητικών συνόλων που είτε λειτουργούσαν ή λειτουργούν συμπληρωματικά προς το γενετικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής είτε λειτουργούν ανταγωνιστικά ή είναι εντελώς ασυμβίβαστες με τη γενετική προοπτική.

¹⁵ Με την έννοια ότι η προσοχή των υποκειμένων στρέφεται στον ψυχικό χαρακτήρα του συνόλου της μειονότητας.

¹⁶ Με την έννοια ότι τα υποκείμενα αναζητούν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τα μειονοτικά μέλη μεταξύ τους.

Μερικές από τις παρατηρήσεις που κατά καιρούς έχουν γίνει είναι ότι:

- α) Δεν υπάρχουν παρά ελάχιστες έρευνες πεδίου με βάση το γενετικό μοντέλο (Maass A. Clark III R.D. 1984 σ. 434). Ενδιαφέρον απ' αυτή την άποψη παρουσιάζει η κοινωνιοψυχολογική έρευνα της Μαντόγλου Α. (1995) με θέμα την εξέγερση του Πολυτεχνείου όπου με τη βοήθεια του τριαδικού μοντέλου κοινωνικής επιρροής των Παπαστάμου Σ. και Μιούνν Γκ. (1983) προσπαθεί να φωτίσει από την κοινωνιοψυχολογική πλευρά τα γεγονότα πριν, κατά τη διάρκεια και τα γεγονότα μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου της 17ης Νοεμβρίου του 1973. Επίσης μια άλλη έρευνα που έγινε με τη βοήθεια των γενετικών αρχών είναι αυτή της Mucchi Faina A. (1987) που αφορά την ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος της Ιταλίας στα τέλη της δεκαετίας του '60 και τις αρχές του '70.
- β) Υπάρχουν ασάφειες ως προς τον ακριβή ορισμό ορισμένων βασικών εννοιών όπως ο διαχωρισμός ανάμεσα στις έννοιες σταθερότητα και ευλυγισία/ακαμψίας¹⁷ (ο.π.).
- γ) Υπάρχει μια έλλειψη ενδιαφέροντος για τις ενδο-ατομικές ή δι-ατομικές διαδικασίες ή διαφορές (ο.π. Martin G. 1987 σ. 102-103, Απρίλιος 1990 σ. 464) αν και ο Ibanez (1987 σ. 224) θα υποστηρίξει το αντίθετο:
- δ) Υπάρχει, τουλάχιστον σ' ότι αφορά το φαινόμενο μεταστροφής, μια ιδιαίτερα ατομιστική προσέγγιση (ο.π.)
- ε) Υπάρχει μια έλλειψη ενδιαφέροντος για διαμεσολαβούμενες μεταβλητές -π.χ. αυτοπεποίθηση κ.λ.π.- (Maass A. Clark III R.D. 1984)
- στ) Δεν υπάρχει δυνατότητα μελέτης των συνθηκών δημιουργίας της καινοτομίας στα πλαίσια του γενετικού (Lemaine G. Kastarsztejn J. Personnaz B. Απρίλιος 1990 σ. 268).

Όπως παρατηρεί και ο θεμελιωτής του μοντέλου αυτού, ο Moscovici S. 1989α σ.296), ο στόχος πολλών από τις κριτικές που έχουν γίνει στο γενετικό μοντέλο είναι η διατήρηση της θέσης τη κυρίαρχης θεωρίας (λειτουργικές προσεγγίσεις). Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια της Wolf S. (1989 σ. 409) να εντοπίσει τις μορφές των σχέσεων εξάρτησης που διαμεσολαβούνται στη μειονοτική επιρροή όταν το γενετικό τις αποκλείει ως προσδιοριστικό παράγοντα της επιρροής των μειονότητων.

¹⁷ Αν και όπως είδαμε στην αντίστοιχη ενότητα, στο σύγγραμμα των Παπαστάμου Σ. και Μιούνν Γκ. (1983), υπάρχει σαφής οριοθέτηση ανάμεσα στις δύο έννοιες και ανάγεται στο θεωρητικό διαχωρισμό ανάμεσα στις έννοιες είδος συμπεριφοράς και είδος διαπραγμάτευσης.

1.Θεωρητικές προσεγγίσεις - ανταγωνιστικές του γενετικού μοντέλου

Η θεωρία της κοινωνικής επενέργειας (Θ.Κ.Ε.) των Latane και Wolf (1981) αντιστρατεύεται τη θεμελιώδη παραδοχή του γενετικού μοντέλου ότι ανάμεσα στην πλειονοτική και τη μειονοτική επιρροή υπάρχουν διαφορές ποιοτικού και όχι τόσο ποσοτικού χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τη Θ.Κ.Ε. ως "κοινωνική επενέργεια μπορεί να οριστεί ως οποιαδήποτε από τη μεγάλη ποικιλία των αλλαγών που συμβαίνουν σ' ένα άτομο ως αποτέλεσμα της πραγματικής, υποτιθέμενης ή φανταστικής παρουσίας των άλλων ατόμων" (ο.π. σ.440). Το ύψος της επενέργειας δίνεται από τη συνάρτηση με τύπο $E = f(I \cdot Eγ \cdot \Pi)$, όπου E =επενέργεια, I =ισχύς (status, εξουσία, ικανότητες της πηγής), $Eγ$ =εγγύτητα (με το στόχο στο χώρο και στο χρόνο) Π =πλήθος (αριθμός των παρόντων προσώπων της πηγής).

Βασικό σημείο της Θ.Κ.Ε. είναι η αρχή της οριακής επίδρασης και εκφράζεται με τη μορφή της εκθετικής συνάρτησης: $E = s \cdot \Pi^{-t}$. Όπου s = μια κλιμακωτή σταθερά που αντανakλά την επίδραση ενός μοναδικού προσώπου στη συγκεκριμένη κατάσταση και t = εκθέτης με αξία μικρότερη της μονάδας και υποθέτει ότι η επίδραση θα μεγαλώνει ως κάποια ρίζα του αριθμού των προσώπων της πηγής. Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι τα πρώτα υποκείμενα συμβάλλουν τα μέγιστα στην κοινωνική επίδραση ενώ κάθε άτομο που προστίθεται στην πηγή συμβάλλει κατά τρόπο οριακό στην επίδραση αυτή.

Το μοντέλο της κοινωνικής επίδρασης των Tanford και Penrod (αναφέρεται από τους: Maass A.Clark III R.D. 1984 σ. 440, Clark III R.D. Maass A. 1990 σ. 101, Wood κ.α. 1994) είναι μια εξελιγμένη μορφή της Θ.Κ.Ε. με κύριο χαρακτηριστικό την αναγνώριση ενός ανώτατου ορίου για την κοινωνική επενέργεια.

Κατά τη Doms (αναφέρεται από τον Moscovici S. 1989α σ. 296) η Θ.Κ.Ε. τοποθετείται κατευθείαν στο προηγούμενο μοντέλο αφού η μειονοτική επιρροή αντιμετωπίζεται όχι ως θετική επιρροή αλλά ως παράγοντας συμμόρφωσης ή όχι στην πλειονότητα. Κατά τους Maass A. Clark III R.D. (1984) η Θ.Κ.Ε. αδυνατεί να ερμηνεύσει τις πιο

ενδιαφέρουσες πλευρές των κοινωνικών επιρροών. Πιο ενδιαφέρουσα είναι η ίδια η τοποθέτηση, αυτοκριτική θα την ονομάζαμε, των Latane και Wolf (1981 σ. 449) ότι η Θ.Κ.Ε. δεν μπορεί να προβλέψει πότε θα υπάρξει κοινωνική επιρροή ούτε να αποκαλύψει τις διαδικασίες μετάδοσής της γι αυτό θα πρέπει να συνδυάζεται με άλλα θεωρητικά μοντέλα, όπως το γενετικό. Το πιο σημαντικό σημείο της "αυτοκριτικής" τους είναι η παραδοχή ότι η Θ.Κ.Ε. αδυνατεί να κάνει διαφορικές προβλέψεις για τη δημόσια και τη λανθάνουσα επιρροή.

Ένα δεύτερο βασικό ρεύμα κριτικής στο γενετικό μοντέλο βασίζεται στο ρόλο της έντασης της προσοχής προς το πειραματικό ερέθισμα. Οι Doms Van Avermaet (1989, σ. 256-257) βασιζόμενοι στις παρατηρήσεις του Urmayer, ότι τα υποκείμενα που δέχτηκαν την επιρροή μιας αντιφατικής πληροφόρησης από την πλειονότητα ήταν ικανότερα στην απόδοση του έργου τους, προέβλεψαν ότι τόσο στη μειονοτική όσο και στην πλειονοτική συνθήκη του πειραματός τους, που χρησιμοποιεί το πειραματικό υπόδειγμα μπλε/πράσινο, θα έχουμε την εμφάνιση του φαινομένου μεταστροφής. Πράγματι αυτό συμβαίνει στο πείραμά τους που ήτανε σχεδόν ταυτόσημο μ' αυτό των Moscovici και Personnaz (1989).

Οι Doms και Van Averamaet εξηγούν το φαινόμενο της λανθάνουσας επίδρασης με βάση την αντιφατική πληροφόρηση που δέχτηκαν τα υποκείμενα από τη μειονοτική ή την πλειοψηφική πηγή με αποτέλεσμα να δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στο κρινόμενο αντικείμενο γεγονός που οδηγεί σε μια πιο ακριβή κατανόηση του ερεθίσματος, ή τουλάχιστον των λεγόμενων της πηγής. Οι Sorrentino, King και Leo (αναφέρεται στους Personnaz B et M. 1987 σ. 54, Ibanez 1987 σ. 224, Mugny G. 1989 σ. 670) βρίσκουν ανάλογα αποτελέσματα για τα περισσότερα καχύποπτα υποκείμενα και δίνουν παρεμφερή ερμηνεία μ' αυτήν των Doms και Van Avermaet.

Είναι ωστόσο αναγκαίο να κάνουμε δύο σημαντικές παρατηρήσεις για τα προαναφερόμενα πειραματικά ευρήματα. Το φαινόμενο της μεταστροφής εμφανίζεται σε διαφορετικές φάσεις της πειραματικής διαδικασίας ανάλογα με τον τύπο της πηγής. Η πλειονοτική μεταστροφή συμβαίνει εφόσον μειωθεί η ένταση της σύγκρουσης. Δεύτερο στη συνθήκη όπου δεν υπάρχει προσδιορισμός του χαρακτήρα της πηγής δεν εμφανίζεται και το φαινόμενο της μεταστροφής. Ας προσέξουμε επίσης την παρατήρηση του Mugny (1980, σ.670) ότι στα πειράματα με βάση το πειραματικό υπόδειγμα "μπλε/πράσινο" έχουμε περισσότερο μια δραστηριότητα γύρω από τους κανονιστικούς καθορισμούς του αντικειμένου παρά για μια κατά κυριολεξία αντιληπτική δραστηριότητα.

Ο Ibanez (1987) όχι μόνο θα δώσει μια βιολογίζουσα βάση στις παραπάνω αντιλήψεις αλλά θα αμφισβητήσει ακόμα και το γεγονός μιας πραγματικής τροποποίησης του "αντιληπτικού κώδικα" του υποκειμένου. Βασιζόμενος σε βιολογικές έρευνες, που ανακάλυψαν ότι η τελική οπτική εικόνα στον εκγεφαλικό μεταθάλαμο δε βασίζεται παρά ενμέρει στα δεδομένα του αμφιβληστροειδή ενώ ενεργό ρόλο έχουν και οι προηγούμενες πληροφορίες, θα υποστηρίξει ότι αυτό που πράγματι συμβαίνει δεν είναι μια πραγματική αλλαγή του αντιληπτικού κώδικα του υποκειμένου αλλά είναι ένα φαινόμενο που πρέπει να αναζητηθεί στη πνευματική δόμηση της εικόνας του πράσινου ως αποτέλεσμα των έντονων γνωστικών επικεντρώσεων του υποκειμένου στο ερέθισμα (τα υποκείμενα βλέπουν όντως στοιχεία του πράσινου μέσα στο μπλε!).

Ο ίδιος κοινωνικός ψυχολόγος (ο.π.σ.225-226) θα υποστηρίξει ότι η θεωρία της μεταστροφής του Moscovici δεν είναι παρά μια αναπαλαίωση των γνωστικών προσεγγίσεων της δεκαετίας του '60 και ότι δεν είναι παρά μια συμπληρωματική θεωρία ως προς τη θεωρία της ασυμφωνίας. Απλώς για την ασυμφωνία έχουμε επιρροή όταν το άτομο λέει "ναι" ενώ για το γενετικό όταν το υποκείμενο λέει "όχι". Το ρόλο της διαβάθμισης και της ερμηνείας της σύγκρουσης, των διαφορετικών επιλύσεων της, των γνωστικών μηχανισμών διαμεσολάβησης, του ύφους συμπεριφοράς και διαπραγμάτευσης ο Ibanez φαίνεται να τους ακυρώνει με μια μονοκονδυλιά.

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις μη-ανταγωνιστικές στο γενετικό μοντέλο

Σύμφωνα με τους Petty και Cacioppo υπάρχουν δύο οδοί ανάπτυξης της πληροφορίας, η κεντρική και η περιφερειακή οδός. Αν ένα υποκείμενο έρθει αντιμέτωπο με ένα μήνυμα αντιθέτων στάσεων τότε: α) αν έχει το κίνητρο ή είναι ικανό τότε θα γενικεύσει τα επιχειρήματα ή τα αντεπιχειρήματα, γεγονός που θα οδηγήσει σε μια μόνιμη αλλαγή των στάσεων (κεντρική οδός). β) Αν το άτομο δεν έχει το κίνητρο ή την ικανότητα να προχωρήσει στην επικοινωνία τότε δε θα εμπλακεί σε μια ενεργή δραστηριότητα σχετικά με το θέμα που το απασχολεί, πράγμα που δε θα οδηγήσει σε μια πιο μόνιμη αλλαγή των στάσεων (περιφερειακή οδός). -Αν και σ' αυτή την περίπτωση μπορούμε να έχουμε επίσης μια πιο μόνιμη αλλαγή των στάσεων μέσα από τη δημιουργία μιας κατάστασης ασυμφωνίας (Maass A. Clark III R.D. 1983, σ. 200, 1984, σ. 444-445, Montmollin de G.

1984, σ. 135). Είναι φανερή η συγγένεια της έννοιας της κεντρικής οδού διαχείρισης της πληροφορίας με την έννοια της επικύρωσης στα πλαίσια της θεωρίας της μεταστροφής.

Η Doms M. (1987) υποστηρίζει ότι η καινοτομία δεν είναι το προϊόν μόνο της διαχείρισης της σύγκρουσης που προκαλεί η πηγή επιρροής και του ύφους συμπεριφοράς της πηγής. Αλλά επίσης το αποτέλεσμα και η μορφή της επιρροής εξαρτάται από το ύφος συμπεριφοράς, και κατά συνέπεια από την κοινωνική υποστήριξη που δέχεται το υποκείμενο από την ομάδα αναφοράς του. Μια θέση που θα μπορούσε να ωθήσει παραπέρα την έρευνα των φαινομένων επιρροής.

Ενδιαφέρουσα είναι η τοποθέτηση του Ibanez (1987) ότι η αλλαγή των στάσεων εξαρτάται από την ένταση και τη μορφή των μηχανισμών αντίστασης στην αλλαγή, καθώς και ότι αυτοί οι μηχανισμοί εκφράζουν ή εκπηγάζουν από σχέσεις εξουσίας, όπως επίσης ότι αντανάκλουν εντάσεις που έχουν επίκεντρο τον πυρήνα ενός κοινωνικού συστήματος.

Η συνεισφορά του γενετικού μοντέλου ήταν και είναι αναμφισβήτητη για την κατανόηση των φαινομένων επιρροής. Ωστόσο όπως σημείωσε και ο Moscovici τίποτα δεν διαρκεί αιώνια. Για παράδειγμα το γενετικό μοντέλο της μειονοτικής επιρροής είναι αντίθετο, σε γενικές γραμμές, ως προς τις αρχές του, σε μια μορφή πλειονοτικής μεταστροφής. Όμως ένα τέτοιο φαινόμενο όπως αποδείχτηκε δεν είναι απίθανο. Παρ' όλα αυτά το γενετικό μοντέλο είναι τόσο πλούσιο σε θεωρητικές αναζητήσεις και πειραματικές διερευνήσεις που δε μπορεί παρά να αποτελεί και για το μέλλον είτε το σημείο αφετηρίας κάθε νέας θεωρητικής κίνησης, είτε μια πηγή έμπνευσης ή τέλος ένα σταθερό σημείο αναφοράς.

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

Ήδη από την πιο ακμαία περίοδο του γενετικού μοντέλου άρχιζαν να εμφανίζονται πειραματικά ευρήματα που κινούταν στα όρια του αν όχι εκτός των ορίων του, όπως το φαινόμενο της λανθάνουσας πλειοψηφικής επίδρασης (βλ. Doms M. Van Avermaet E. 1989, Mugny G. 1989, Moscovici S. Personnaz B. 1986).

Το γενετικό μοντέλο αναγνώριζε στις πλειοψηφικές πηγές κυρίως τη δυνατότητα της έκδηλης επιρροής, μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης όταν στις μειονοτικές πηγές αναγνώριζε τη δυνατότητα μιας περισσότερο λανθάνουσας επίδρασης μέσα από μια διαδικασία επικύρωσης. Υπό το πρίσμα των νέων δεδομένων ωστόσο κάθε μορφή επιρροής φαντάζει δυνατή για οποιοδήποτε τύπο πηγής επιρροής.

Από την άλλη πλευρά οι θεωρητικές αναπτύξεις σ' άλλα πεδία του κοινωνιοψυχολογικού χώρου μπορούν να φωτίσουν διαφορετικά και να συμβάλλουν στη σύνθεση νέων κοινωνιοψυχολογικών θεωρητικών προτάσεων προκειμένου να κατανοηθούν πληρέστερα τα φαινόμενα επιρροής. Για παράδειγμα η μελέτη της αναπαράστασης του έργου που έχουν τα υποκείμενα σε μια δεδομένη πειραματική περίπτωση και ο ρόλος της στον καθορισμό μιας κατάστασης ως συνεργατικής ή ανταγωνιστικής (Abric J.-C. 1987, σ.181,192, mars 1989, σ. 189).

Όλα αυτά έκαναν επιτακτική την ανάγκη μιας νέας θεωρητικής σύνθεσης που να εσωματώνει τα νέα δεδομένα και να ταξινομεί πληρέστερα τα φαινόμενα επιρροής. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης των Perez J.-A. και Mugny G. (1996).

Ι. Η Θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης - οι βασικές παραδοχές

Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης (ΘΕΣ) αρθρώνει τον τύπο των πηγών και τον τύπο των έργων - των πειραματικών - που χρησιμοποιούνται στις μελέτες επιρροής (Mugny G. Perez J.-A. 1992, Moscovici S. 1996) Αυτά τα έργα μπορεί να είναι τα πιο διαφορετικά όπως γνώμες, στερεότυπα, αντιλήψεις μηκών, χρωμάτων, αντιληπτικές

ψευδαισθήσεις, μνημονικές ή διανοητικές δραστηριότητες, λύσεις προβλημάτων, αισθητικές προτιμήσεις, ποικίλες συμπεριφορές κ.λ.π.. Η ΘΕΣ αναγνωρίζει ότι το καθένα απ' αυτά τα έργα έχει διακριτά ψυχολογικά προαπαιτούμενα που θεμελιώνουν τις υποστηριζόμενες κρίσεις (Mugny G. Perez J.-A. 1992, Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Η ΘΕΣ μελετά τις διαστάσεις πάνω στις οποίες εξετάζονται τα αποτελέσματα των πηγών επιρροής όπως η εξουσία, η πραγματογνωμοσύνη, η αξιοπιστία, η αριθμητική δύναμη, το κοινωνικό τους background, ενδο- ή η εξωομαδική τους προέλευση, το χάρισμά τους, η εγγύτητα ή όχι του ιδεολογικού τους στάτους, η ευρύτητα της διαφοράς εκτίμησής τους, η καινοτομία των απόψεων τους ή η προσχώρησή τους στο zeitgeist - το πνεύμα των καιρών - ή τέλος το ύφος συμπεριφοράς τους - ευλύγιστο ή άκαμπτο - σε σχέση με την ιδιαίτερη φύση των έργων που γίνονται αντικείμενα της κοινωνικής επιρροής (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Ένα θεμελιώδες αξίωμα της ΘΕΣ είναι ότι η κοινωνική επιρροή απορρέει από μια διαφωνία με τον άλλον και η έννοια της επεξεργασίας της σύγκρουσης παραπέμπει στον "τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο χειρίζεται αυτή τη διαφωνία και της δίνει μια σημασία" (ο.π.). Από αυτό το αξίωμα απορρέουν τρεις γενικές υποθέσεις, ότι: α) για τον ίδιο βαθμό διαφωνίας εκτίμησης που προέρχεται από δύο διαφορετικές πηγές πάνω στο ίδιο πειραματικό έργο, η σύγκρουση επεξεργάζεται με δύο διαφορετικούς τρόπους, β) για τον ίδιο βαθμό διαφωνίας εκτίμησης που υποστηρίζεται από την ίδια πηγή για δύο διαφορετικά πειραματικά έργα, η σύγκρουση επεξεργάζεται με διαφορετικό τρόπο, γ) για διαφορετικές επεξεργασίες της σύγκρουσης αντιστοιχούν διάφορα επίπεδα επιρροής (ο.π.).

Κατά τη ΘΕΣ δύο είναι τα πιο σημαντικά προπαρασκευάσματα που εφαρμόζονται για την επικύρωση των εκτιμήσεων σε ένα δεδομένο έργο: α) Σύμφωνα με το πρώτο υπάρχουν έργα που μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε εύκολα τη σωστή απάντηση ή την πιο συναφή ενώ από την άλλη υπάρχουν έργα στα οποία η ορθότητα ή όχι μιας απάντησης δεν είναι εύκολο ή σημαντικό να προσδιοριστεί. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για έργα υψηλής θεμελίωσης του λάθους και στη δεύτερη περίπτωση για έργα χαμηλής θεμελίωσης του λάθους. β) Σύμφωνα με το δεύτερο προκατασκευάσμα υπάρχουν έργα στα οποία οι απαντήσεις παγιώνουν κοινωνικά το άτομο - ορίζουν την υπαγωγή του στη μια ή στην άλλη κατηγορία ή σε κάποια ιεραρχημένη θέση μέσα σε μια κατηγορία και άλλα όπου οι απαντήσεις δεν οδηγούν σε μια τέτοια κοινωνική εμπλοκή. Στην πρώτη περίπτωση

μιλάμε για κοινωνικά παγιωμένα έργα, στη δεύτερη περίπτωση για έργα κοινωνικά μη παγιωμένα.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα προπαρασκευάσματα μπορούμε να μιλήσουμε για τέσσερις τύπους έργων (ο.π.):

- α) Έργα Αντικειμενικά Μη-Διφορούμενα (ΕΑΜΔ) - έργα υψηλής θεμελίωσης του λάθους και έργα μη-παγιωμένα.
- β) Έργα Ικανοτήτων (ΕΙ) ή έργα αντικειμενικά διφορούμενα (βλ. Mugny G. Perez J.-A. 1992) - Έργα υψηλής θεμελίωσης του λάθους και έργα παγιωμένα.
- γ) Έργα Γνωμών (ΕΓ) - Έργα χαμηλής θεμελίωσης του λάθους και έργα παγιωμένα.
- δ) Έργα Μη-Εμπλοκής - Έργα χαμηλής θεμελίωσης του λάθους και έργα μη-παγιωμένα.

Η κατάταξη των έργων δεν είναι απαραίτητα εξαντλητική ενώ πρωτεύον στοιχείο δεν είναι τόσο το έργο αυτό-καθεαυτό όσο η αναπαράσταση που έχει το υποκείμενο για αυτό που είναι το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης "απλοϊκής" ("naïve") επιστημολογίας. Δεν είναι λοιπόν απίθανο, το αντίθετο, π.χ. ένα ΕΓ- με θέματα προτιμήσεων ή αξιών - να αναπαρίσταται από τα υποκείμενα ως ΕΙ ή ΕΑΜΔ (Mugny G. Perez J.-A. 1992).

Εάν θα θέλαμε να διευθετήσουμε τα έργα πάνω σε ένα μοναδικό συνεχές τότε θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε ως κριτήριο της διευθέτησης το βαθμό της προσδοκούμενης συναίνεσης. Στα ΕΑΜΔ υπάρχει προσδοκία απόλυτης συναίνεσης, στα ΕΙ η συναίνεση υπάρχει ως πρόθεση, στα ΕΓ υπάρχει προσδοκία διαφοροποίησης ή πλουραλισμού όπου σημασία έχει αυτός με τον οποίο συναινούμε ή διαφοροποιούμαστε (ο.π.). Ενώ τέλος στα ΕΜΕ η συναίνεση παίζει τον ελάχιστο δυνατό ρόλο αν όχι κανένα.

Σ' ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο η άσκηση επιρροής από μια πηγή δεν πρέπει να κατανοείται ως αποτέλεσμα, τουλάχιστον όχι μόνο, αυτών που λέει η πηγή αλλά κυρίως ως αποτέλεσμα αυτού που αναπαριστά κοινωνικά δηλαδή ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται θεμελιώδη σε σχέση και με τον τύπο των έργων (Perez J.-A. Mugny G. 1996). Βέβαια αν κάποιο χαρακτηριστικό της πηγής είναι περισσότερο θεμελιώδες για κάποιο τύπο του έργου αυτό δε σημαίνει ότι η ΘΕΣ δε λαμβάνει υπόψη της και τις συνέπειες των δευτερευουσών διαστάσεων πάνω στις κύριες (ο.π.).

Σύμφωνα με μια πολύ γενική αρχή της ΘΕΣ κάθε γνωστική σύγκρουση είναι κατά κύριο λόγο κοινωνική. Η κοινωνική σύγκρουση επιλύεται στο επίπεδο της κοινωνικής σχέσης με την πηγή ενώ η γνωστική σύγκρουση στο επίπεδο της επεξεργασίας των απαντήσεων της πηγής. Αν η κοινωνική σύγκρουση είναι πολύ έντονη τότε δε θα γίνει επεξεργασία της γνωστικής σύγκρουσης αν η πρώτη δεν έχει επιλυθεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο (ο.π.)

Οι Perez J.-A. και Mugny G. (1996) βασιζόμενοι στους διαφορετικούς ορισμούς που έχουν κατά καιρούς προταθεί για τη μειονοτική και πλειονοτική επιρροή θα ορίσουν ότι α) Έχουμε μια κατάσταση μειονοτικής επιρροής όταν ο στόχος αναπαρίσταται ως κάτοχος ισχύος και αντιλαμβάνεται ως παράνομη την άσκηση επιρροής από την πηγή ενώ αντίθετα έχουμε β) πλειοψηφική επιρροή όταν ο στόχος αναπαρίσταται την πηγή ως κάτοχο μιας θέσης ισχύος και νομιμοποιείται η άσκηση επιρροής από μέρους της (ο.π.). Όσον αφορά το μέγεθος της απόκλισης της διαφωνίας σε μια κατάσταση επιρροής αυτή εξαρτάται από τον τύπο της πηγής συναρτήσει του τύπου του έργου. Μια μικρή απόκλιση στα ΕΑΜΔ είναι σημαντική όταν ένα μεγαλύτερο εύρος απόκλισης καθίσταται απαραίτητο για τα ΕΙ και τα ΕΓ (ο.π.)

Τέλος στο μεθοδολογικό επίπεδο, όσον αφορά την αλλαγή του τύπου των έργων στις πειραματικές διερευνήσεις, είναι προτιμότερος ο χειρισμός της αλλαγής της αναπαράστασης του έργου απ' ότι η αλλαγή του έργου αυτού - καθεαυτού. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε το πλεονέκτημα να αλλάζει μία παράμετρος κάθε φορά όταν στη δεύτερη περίπτωση έχουμε το μειονέκτημα να αλλάζουν περισσότερες από μία παράμετροι κάθε φορά (ο.π.).

1. Τα Έργα Αντικειμενικά Μη-Διφορούμενα (ΕΑΜΔ)

Στα ΕΑΜΔ υπερέχει η αντικειμενικότητα των εκτιμήσεων. Σ' αυτά τα έργα μια μόνο απάντηση θεωρείται σωστή και υπάρχει ακριβής γνώση αυτής της απάντησης. Κατά συνέπεια υπάρχει προσμονή για απόλυτη συναίνεση. Οι εκτιμήσεις γίνονται αντιληπτές ως γεγονότα και δεν θεωρείται ότι επηρεάζονται από οποιαδήποτε κοινωνική διαίρεση. Η επεξεργασία της σύγκρουσης προσανατολίζεται από το γεγονός ότι δεν επιτυγχάνεται ομοφωνία και από το γεγονός ότι η πηγή κάνει λάθος (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Κλειδί της επεξεργασίας της σύγκρουσης σ' αυτόν τον τύπο των έργων είναι το αριθμητικό μέγεθος της πηγής. Ενώ η βασική σύγκρουση είναι η κοινωνιο-επιστημική (ο.π.). Η εξω-εργαστηριακή συναίνεση διαφέρει από την ενδο-εργαστηριακή ενώ όσο μικρότερη είναι η κανονιστική πίεση τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα υπάρχει η σύγκρουση να επιλυθεί επιστημικά και να πάρει τη μορφή μιας λανθάνουσας επαναδόμησης του αντικειμένου (Butera F. Huguet P. κ.α. 1994 σ. 224).

Έναντι μιας πλειοψηφικής πηγής το άτομο διακατέχεται από το φόβο της γελιοποίησης ή της απόρριψης ενώ η σύγκρουση έχει κυρίως σχεσιολογική μορφή, διαπροσωπικού χαρακτήρα, και το άτομο αναζητά την έκδηλη συναίνεση (Perez J.-A. Mugny G. 1996). Το αποτέλεσμα θα είναι μια ακολουθητική συμπεριφορά με τη μορφή ενδοτικότητας χωρίς λανθάνουσα επιρροή.

Εάν οι συμπαραδηλώσεις είναι θετικές για μια τέτοια μορφή συμπεριφοράς τότε το υποκείμενο βιώνει την ενδοτική του συμπεριφορά ως μια δύσκολη τακτική που πέτυχε ενώ μετά το πέρας της κατάστασης κοινωνικής σύγκρουσης επανέρχεται στην αρχική εκτίμησή του. Εάν οι συμπαραδηλώσεις είναι αρνητικές τότε το υποκείμενο βιώνει μια διπλή απειλή της προσωπικής του ακεραιότητας, την υποχώρηση στον άλλο αλλά και την υποχώρηση του μπροστά στη σαφήνεια των πραγμάτων και αρχίζει μια προσπάθεια επανάκτησης της αυτονομίας του. Ωστόσο μια λανθάνουσα πλειοψηφική επίδραση είναι δυνατή όταν η σύγκρουση στο διαπροσωπικό επίπεδο είναι λιγότερο περιοριστική, ιδιαίτερα όταν μειωθεί στο ελάχιστο οποιαδήποτε πληροφοριακή ή σχεσιολογική πίεση αφήνοντας ανοικτή την απαίτηση της μονανδικότητας του αντικειμένου (ο.π.)

Ο "επιστημολογικός εφιάλτης" (βλ. Paicheler 1985), η έκδηλη συμπόρευση με μια λανθασμένη πλειονότητα δε βασίζεται σε άλλες δυνάμεις στο εσωτερικό της ομάδας αλλά έχει να κάνει με τις κοινωνιοψυχολογικές θεμελιώσεις της ορθολογικότητας, αυτό που οι Mugny και Doise έχουν αποκαλέσει ως "επιστημο-ιδεολογία" (Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1994 σ. 186).

Έναντι μιας μειονότητας το άτομο χαίρει του πλειοψηφικού κοινωνικού στηρίγματος ενώ η σύγκρουση που εγείρεται είναι επιστημική. Η σχέση με τη μειονότητα είναι λιγότερο υποχρεωτική και το υποκείμενο ενδιαφέρεται για την αντικειμενικότητα των απόψεων της αφήνοντας χώρο σε μια λανθάνουσα επιρροή (Perez J.-A. Mugny G.

Η επίλυση της σύγκρουσης για το υποκείμενο είναι περισσότερο ανώδυνη, διατηρεί την έκδηλη απάντησή του, συντηρώντας την αξιοπιστία και την ανεξαρτησία του αλλά παραμένει ανοικτό το θέμα της ομοιομορφίας των απαντήσεων που επιτάσσουν τα ΕΑΜΔ. Το πλεονέκτημα, λοιπόν, της μειονότητας είναι ότι δεν ασκεί μια περιοριστική εξουσία, χάρη της κοινωνικής της θέσης, αλλά η μειονοτική απόκλιση θέτει σε αμφισβήτηση την αντικειμενικότητα. Ταυτόχρονα το υποκείμενο βιώνει μια διπλή αδυναμία να αλλάξει την πηγή αλλά και να ευθυγραμμιστεί με την έκδηλη απάντησή της. Τότε το πιο πιθανό είναι να εκδηλώσει μια δραστηριότητα αντικειμενοποίησης δηλαδή να επαναδομήσει τις ιδιότητες του αντικειμένου για να θέσει τις βάσεις μιας λανθάνουσας ομοιομορφίας στο λανθάνον επίπεδο.

Ωστόσο κάθε παράγοντας που θα αυξάνει την πίεση στο διαπροσωπικό επίπεδο ή διευκολύνει την ταύτιση με την μειονότητα, διευκολύνει την επίλυση της σύγκρουσης σ' ένα έκδηλο επίπεδο σε βάρος των λανθανόντων επικοινωνιακών αλλαγών (ο.π.). Αν και όπως θα έχουμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε για την πηγή που στερείται νομιμότητας στην άσκηση επιρροής, είναι προτιμότερο να λειτουργεί, ή να μετατρέψει την αναπαράσταση του έργου απ' ένα ΕΑΜΔ, σ' ένα έργο ικανοτήτων όποτε διευκολύνεται η επιρροή της μέσα από τη διαδικασία της αποκέντρωσης (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Πρέπει να σημειωθεί ότι είναι άλλο συναίνεση και άλλο ομοιομορφοποίηση (Mugny G. Butera F. κ.α. 1993). Και στις δύο περιπτώσεις εγείρεται η απαίτηση της αναπαράστασης της ενότητας του αντικειμένου αλλά όταν δεν διευκολύνεται η συναίνεση σ' ένα έκδηλο επίπεδο, κυρίως με μία πλειοψηφία, τότε επέρχεται η ομοιομορφία της απάντησης σ' ένα λανθάνων επίπεδο (Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1994 σ. 196).

Τα ΕΑΜΔ χαρακτηρίζονται από αντιληπτική σαφήνεια ενώ τα υποκείμενα έχουν μια γνωστή πληροφορία για αυτά και τέτοια έργα μπορεί να είναι ιστορικές αλήθειες, λογικο-μαθηματικές "αλήθειες" κοινά αποδεκτές (π.χ. $2+2=4$, πυθαγόρειο θεώρημα κ.α.). Στο πειραματικό επίπεδο ο πιο κλασσικός εκπρόσωπος είναι το πειραματικό υπόδειγμα του Asch (ο.π.).

Ο Mugny (1985) τροποποίησε το πειραματικό υπόδειγμα του Asch έτσι ώστε να είναι δυνατή η μέτρηση μιας λανθάνουσας επιρροής. Η πηγή σταθερά υπο-εκτιμούσε το μήκος των γραμμών - μεταβλητών ώστε να αυξάνεται η πιθανότητα να εμφανιστεί

λανθάνουσα επιρροή. Πράγματι στο πείραμά του με πληθυσμό 72 κορίτσια ηλικίας 15 ως 17 ετών οι περισσότεροι αξιόπιστες πηγές (υποτιθέμενες ομάδες που αποτελούσαν από άτομα της ίδιας ή μεγαλύτερης ηλικίας) είχαν την τάση να προκαλούν περισσότερο άμεση επιρροή σε σχέση με την αναξιόπιστη πηγή (που αντιπροσώπευε άτομα μικρότερης ηλικίας) η οποία όμως είχε την τάση να προκαλεί μεγαλύτερη λανθάνουσα επιρροή.

Σ' ένα άλλο πείραμα του Mugny (1989), που ήδη έχουμε αναφερθεί, υπήρχε η ίδια πειραματική διαδικασία. Η πηγή ήταν είτε πλειοψηφική (88%) είτε μειοψηφική (12%) ενώ στις μισές συνθήκες το έργο παρουσιάστηκε ότι περικλείει μια οπτική ψευδαίσθηση ενώ στις άλλες μισές δε δόθηκε μια τέτοια πληροφορία. Υπήρχε επίσης μια συνθήκη ελέγχου και συνθήκη "αυθεντίας", στην οποία τις απαντήσεις τις έδινε ο ίδιος ο πειραματιστής και όχι κάποιος συνεργός. Η μειονότητα είχε κάποια έμμεση επίδραση μόνο στη συνθήκη χωρίς ψευδαίσθηση όταν η πλειοψηφία προκαλούσε γενικά μια ενδοτική συμπεριφορά ενώ το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ήταν ότι είχε λανθάνουσα επίδραση στη συνθήκη με ψευδαίσθηση. Σύμφωνα με τη ΘΕΣ αυτό οφείλεται στη ρήξη του επιστημονικού προπαρασκευάσματος της μοναδικότητας που βρίσκεται στη βάση των ΕΑΜΔ και όχι σε μια μετατροπή της αναπαράστασης του έργου από ΕΑΜΔ σε ΕΙ όπου η πλειοψηφία θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πληροφοριακό στήριγμα (Perez J.-A., Mugny G. κ.α. 1996). Χρειαζότανε λοιπόν ένα πείραμα όπου η πηγή θα προσλαμβανόταν χωρίς αμφιβολία ως λανθασμένη, θύμα μιας ψευδαίσθησης την οποία το υποκείμενο θα μπορούσε να αντιμετωπίσει (πληροφοριακή ένδεια της πηγής) χωρίς να του ασκείται ταυτόχρονα κανονιστική πίεση. Ένα τέτοιο πείραμα είναι των Brandstatter, Ellemers κ.α. (1991).

Το κύριο πειραματικό έργο σ' αυτό το πείραμα συνίσταται στην εκτίμηση μιας γωνίας είτε 90 μοιρών είτε 85 μοιρών, ανάλογα με τις πειραματικές συνθήκες. Η πηγή έκρινε σταθερά τη γωνία ως γωνία 50 μοιρών. Σ' όλες τις συνθήκες λέχθηκε ότι η πηγή είχε κάνει λάθος σ' ανάλογο έργο εκτίμησης. Επίσης η κανονιστική πίεση υπήρξε χαμηλή ως ανύπαρκτη αφού τα υποκείμενα απαντούσαν πάντοτε ιδιωτικά, γραπτά και ανώνυμα.

Οι υποθέσεις προέβλεπαν μία μεγαλύτερη συναίνεση στη συνθήκη της γωνίας των 90 μοιρών όπου το έργο ήταν καλύτερα δομημένο (ΕΑΜΔ) απ' ότι στις συνθήκες των 85 μοιρών όπου το έργο έμοιαζε με ΕΙ. Η άμεση επιρροή μετρήθηκε πάνω στην εκτίμηση των γωνιών ενώ η έμμεση πάνω στην εκτίμηση του μήκους των 2 γραμμών- πλευρών της γωνίας όπως επίσης και πάνω στην εκτίμηση του βάρους μιας φανταστικής

φέτας τυριού που υποτίθεται ότι σχημάτιζε η γωνία. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι μόνο η πλειονότητα εξασφάλιζε μια έκδηλη επιρροή στη συνθήκη της γωνίας των 85 μοιρών. Η πλειοψηφική πηγή είχε μεγαλύτερη λανθάνουσα επίδραση στην εκτίμηση των μηκών των πλευρών της γωνίας στη συνθήκη γωνίας 90 μοιρών και λιγότερο στην εκτίμηση του βάρους της φανταστικής "φέτας τυριού", στην ίδια συνθήκη. Η μειονότητα είχε μεγαλύτερη λανθάνουσα επίδραση στην εκτίμηση της "φέτας τυριού" στη συνθήκη εκτίμησης μιας γωνίας 85 μοιρών.

Έτσι λοιπόν και στις πλειοψηφικές συνθήκες είχαμε την ενεργοποίηση της διαδικασίας της αντικειμενοποίησης όπου έχουμε έναν λανθάνοντα επαναπροσδιορισμό των ιδιοτήτων του αντικειμένου, στη συνθήκη (γωνία 90 μοιρών) όπου η απαίτηση για κάτι τέτοιο είναι έντονη. Αντίθετα η μειοψηφία καταφέρνει κάτι τέτοιο σ' εκείνη τη συνθήκη (γωνία 85 μοιρών) όπου μπορεί να βγει το συμπέρασμα ότι η πραγματικότητα έχει πολύμορφη και πολλαπλή φύση.

Η ΘΕΣ ωστόσο θεωρεί ότι κάθε παράγοντας που αυξάνει τη σχεσιολογική πίεση αυξάνει την ενδοτικότητα. Αυτήν την υπόθεση ελέγχει και ένα πείραμα (αναφέρεται στους: Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996, Mugny G. Butera G. κ.α. 1993, Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1994) με πληθυσμό 108 λευκά υποκείμενα και έργο την εκτίμηση μιας γωνίας σταθερά 90 μοιρών, ενώ κατά τα άλλα το πειραματικό υπόδειγμα ήτανε όμοιο με το προηγούμενο πείραμα. Στις μισές συνθήκες ειπώθηκε ότι οι αντιλήψεις μεταξύ των φυλών δε διαφέρουν ενώ στις άλλες μισές ότι διαφέρουν. Επίσης στις μισές συνθήκες η πηγή παρουσιάστηκε ως μια λευκή πλειοψηφία και στις άλλες μισές ως μαύρη. Είναι φανερό ότι η λευκή πλειοψηφία ασκεί μεγαλύτερη κανονιστική πίεση ενώ στις συνθήκες της παγκοσμιότητας της αντίληψης η ΘΕΣ προβλέπει ένταση της πλειοψηφικής επίδρασης αφού εκεί τίθεται εντονότερα η ανάγκη της ομοφωνίας. Πράγματι η λευκή πλειοψηφία ασκεί μεγαλύτερη άμεση επιρροή (ενδοτικότητα) ενώ η μαύρη μεγαλύτερη λανθάνουσα στις συνθήκες παγκοσμιότητας της αντίληψης. Στις συνθήκες της εξω-ομαδικής (μαύρης) πλειοψηφίας έχουμε το φαινόμενο της λανθάνουσας ομοιομορφοποίησης, αποτέλεσμα της ενεργοποίησης της διαδικασίας αντικειμενοποίησης.

Τι θα γίνει αν νομιμοποιηθεί η ύπαρξη των αντιληπτικών διαφορών μεταξύ των φυλών; Ποιες θα είναι οι συνέπειες έναντι της εξω-ομάδας αν εισαχθεί η αποκέντρωση μετατρέποντας ουσιαστικά το πειραματικό έργο από ένα ΕΑΜΔ σε μια αναπαράσταση ΕΙ όπου νομιμοποιείται η ύπαρξη διαφορών;

Σ' ένα πείραμα με πληθυσμό 96 Λευκά υποκείμενα επιχειρήθηκε η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα (αναφέρεται από τους Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996). Το πειραματικό υλικό ήταν ανάλογο με το προηγούμενο ενώ η πηγή προαρουσιαζότανε πάντοτε ως μια μαύρη πλειοψηφία (εξω-ομάδα). Επιπλέον εισήχθηκε στις μισές συνθήκες η αποκέντρωση. Σύμφωνα και με τις προβλέψεις της ΘΕΣ η μαύρη πλειοψηφία ασκεί λανθάνουσα επιρροή όχι μόνο εκεί όπου πιστεύεται η παγκοσμιότητα της αντίληψης και στις συνθήκες χωρίς αποκέντρωση αλλά και εκεί που πιστεύεται ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των φυλών αλλά αυτό γίνεται μέσα από μια διαδικασία αποκέντρωσης. Η εξω-ομαδική πλειοψηφία έχει λανθάνουσα επίδραση και στις συνθήκες που νομιμοποιείται η διαφορά στις εκτιμήσεις. Αυτό δεν οφείλεται σε καμιά περίπτωση στη φερεγγυότητα της πηγής καθώς η πηγή κρίνεται από τα υποκείμενα ως λιγότερο φερέγγυα, πιο λανθασμένη αλλά και πιο μαύρη στη συγκεκριμένη συνθήκη.

Φαίνεται πως η αναπαράσταση του έργου ως ΕΑΜΔ που εγείρει την αναπαράσταση της μοναδικότητας του αντικειμένου ευνοεί τις πηγές υψηλού στάτους ενώ οι πηγές χαμηλού στάτους ευνοούνται από μια αναπαράσταση της πολλαπλότητας της γνώσης που είναι χαρακτηριστική του έργου ικανοτήτων. Επομένως μια μειονοτική πηγή θα ευνοείται από μια αναπαραστάση της γνώσης που χαρακτηρίζεται από τη διαδικασία αποκέντρωσης.

Ένα πείραμα που έγινε με το ίδιο πειραματικό υπόδειγμα στις μισές συνθήκες είχε εισαχθεί η διαδικασία αποκέντρωσης και στις άλλες μισές όχι (ο.π.). Η πηγή στις μισές συνθήκες παρουσιαζότανε ως πλειοψηφική και στις άλλες μισές ως μειονοτική. Όπως αναμενότανε στις συνθήκες με αποκέντρωση είναι εκεί που η μειονότητα ασκεί λανθάνουσα επιρροή ενώ η πλειοψηφική πηγή προκαλεί κυρίως το φαινόμενο της ενδοτικότητας.

2. Έργα Ικανοτήτων (ΕΙ)

Στα ΕΙ ο στόχος επιρροής είναι βέβαιος ότι μία μόνο απάντηση είναι σωστή ή πιο έγκυρη και ότι είναι δυνατό να προσδιοριστεί αντικειμενικά. Σ' αυτήν την περίπτωση εμπλέκονται οι ικανότητες τόσο του στόχου όσο και της πηγής. Το υποκείμενο βιώνει μια αβεβαιότητα είτε "εξωτερική" όταν γνωρίζει ότι μόνο μία απάντηση είναι σωστή αλλά του είναι πρακτικά αδύνατο ή δύσκολο να την προσδιορίσει, είτε μια

αβεβαιότητα που προέρχεται από το γεγονός ότι έχει στη διάθεσή του δύο (ή ν) απαντήσεις που του φαίνονται σωστές αλλά είναι ασυμβίβαστες μεταξύ τους ή τέλος το υποκείμενο δε διαθέτει αρχικά τη σωστή απάντηση αλλά πιστεύει ότι μπορεί να τα καταφέρει (Perez J.-A. Mugny G. 1996). Σ' αυτά τα έργα η διαφωνία είναι νοητή και αναμενόμενη ενώ τα άτομα κατατάσσονται με βάση τις ικανότητές τους και για αυτό τα ΕΙ εμπλέκουν κοινωνικά τα άτομα (ο.π.).

Κλειδί για την επίλυση της σύγκρουσης στα ΕΙ είναι η πραγματογνωμοσύνη της πηγής και η υποστήριξη που προσφέρει στο υποκείμενο με βάση το βαθμό ικανότητας της (ο.π.). Η συναίνεση που υπάρχει ως πρόθεση στα ΕΙ εξαρτάται από την ποιότητα τη πηγής και από το εάν η πηγή είναι πολυάριθμη ή όχι (Mugny G. Perez J.-A. 1992). Η σύγκρουση παίρνει τη μορφή της σύγκρουσης ικανοτήτων ενώ η διαφορετική άποψη διπλασιάζει το βαθμό αβεβαιότητας του υποκειμένου.

Όσον αφορά μια πηγή υψηλής ικανότητας η απάντησή της θεωρείται ως πληροφοριακή προσφορά, το υποκείμενο έχει την τάση να συγκλίνει μαζί της και η σύγκρουση είναι σχεδόν ανύπαρκτη. (Perez J.-A. Mugny G. 1996). Η μίμηση της απάντησης της πηγής επιλύει την υποκειμενική αβεβαιότητα και την κοινωνική σύγκρουση και κατά συνέπεια αναμένεται μεγάλη έκδηλη επιρροή. Πιθανό αποτέλεσμα αυτής της μορφής επίλυσης της σύγκρουσης είναι η κοινωνιογνωστική νωθρότητα και η επιβεβαίωση σ' ένα λάνθανον επίπεδο, ή η γενίκευση σε άλλα περιεχόμενα εξαρτάται από την ένταση της συγκλίνουσας σκέψης. Η αύξηση της σχεσιολογικής πίεσης δε συνοδεύεται από μια αντίστοιχη πληροφοριακή προσφορά ενώ η πλειοψηφία εντείνει το συγκλίνοντα τρόπο σκέψης. Η εγκυρότητα της πηγής είναι στοιχείο άμεσο και μπορεί να αντικαθιστά την εγκυρότητα της απάντησής της (ο.π.). Το υποκείμενο απασχολείται περισσότερο με το να επιβεβαιώνει την κυρίαρχη άποψη παρά με το να οικοδομεί μια δική του.

Έναντι μιας πηγής χαμηλής ικανότητας ο στόχος αισθάνεται το διπλό φόβο μιας ακύρωσης, από τη μια να υιοθετήσει μια απάντηση χωρίς μεγάλες κοινωνικές εγγυήσεις, και από την άλλη να απορίψει την απάντηση χωρίς να την ακυρώσει, χωρίς δηλαδή να βεβαιώσει την κοινωνιογνωστική καταλληλότητά της. Εδώ έχουμε μια σύγκρουση ανικανοτήτων, αυτήν της πηγής και αυτήν του υποκειμένου. Αν στην περίπτωση της πηγής

υψηλής ικανότητας η εγκυρότητα της απάντησης εξασφαλίζεται από το κοινωνικό της γόητρο, στην περίπτωση της πηγής χαμηλής αξιοπιστίας μια τέτοια εγκυρότητα δεν είναι νοητή.

Το υποκείμενο εισέρχεται σε μια δραστηριότητα επικύρωσης προκειμένου να εντοπίσει την αντιστοιχία ανάμεσα στην απάντηση της πηγής χαμηλής αξιοπιστίας και των ιδιοτήτων του αντικειμένου. Αν και στο έκδηλο επίπεδο αναπτύσσει στρατηγικές αποστασιοποίησης ωστόσο μπαίνει σε μια διαδικασία αποκέντρωσης. Το άτομο δέχεται ότι ξεκινώντας από άλλες προοπτικές μπορούν να εμφανιστούν νέες ιδιότητες του αντικειμένου εξίσου έγκυρες οι οποίες πρέπει να συγχωνευτούν σε μια νέα ενιαία θεώρηση. Στην προηγούμενη ενότητα είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε πως από μια τέτοια διαδικασία ευνοήθηκε, στο λανθάνον επίπεδο, τόσο μια εξω-ομαδική πλειοψηφία όσο και μια μειονότητα μέσα από τη μετατροπή της αναπαράστασης του έργου από ΕΑΜΔ σε ΕΙ.

Κάθε παράγοντας που αυξάνει την ανεξαρτησία της πηγής αυξάνει και την πιθανότητα ενεργοποίησης της επικύρωσης ενώ ταυτόχρονα αποτρέπει το στόχο από μια συμπεριφορά μίμησης καθώς γίνεται έκκληση στην προσωπική δημιουργικότητα και αυτονομία.

Μια διαδικασία ακύρωσης ενάντια στην πηγή θα έχει ως αποτέλεσμα τον έλεγχο και της εναλλακτικής της τοποθέτησης οδηγώντας σε αποκέντρωση της σκέψης (Butera F. Legrenzi P. Mugny G. 1996). Αρκεί μια πηγή χαμηλής αξιοπιστίας να μην έχει μερικώς απορριφθεί ως αποκκλίνουσα ή μέσα από μια ψυχολογιοποιητική πρακτική (Butera F. Huguet κ.α. 1994 σ. 231).

Έργα ικανοτήτων μπορεί να είναι τα έργα επίλυσης προβλημάτων, λήψης απόφασης, δημιουργικότητας ή έργα λογικής με σύνθετους ή περίπλοκους υπολογισμούς (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Στα ΕΙ βλέπουμε ότι η κοινωνική επιρροή μπορεί να δράσει στο επίπεδο των ανωτέρων διαδικασιών της σκέψης (Butera F. Legrenzi P. Mugny G. 1996). Τυπικό παράδειγμα πειράματος έργου ικανοτήτων είναι αυτό του Legrenzi και των συναδελφών του όπου έπρεπε να βρεθεί ο γενικός κανόνας μιας αλυσίδας τριών αριθμών (π.χ. 2-4-6, 3-11-23). Οι εκτιμήσεις αξιολογήθηκαν στη βάση του κανόνα που προτείνουν τα

υποκείμενα (αν είναι κανόνας μίμησης, επεξεργασμένος ή ανέκδοτος) και της στρατηγικής που ακολουθήθηκε (επιβεβαιωτική ή ακυρωτική). Όπως επίσης και το πείραμα του Butera και Mugny όπου έπρεπε να βρεθεί ο κανόνας επιλογής για ένα τρίδυμο Ελβετικών πόλεων που προτιμούσαν περισσότερο οι πελάτες ενός ταξιδιωτικού γραφείου (π.χ. Γενεύη, Λωζάνη, Λοκάρνο) [αναφέρονται στους Butera F. Legrenzi P. Mugny G. 1996].

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι όταν η πηγή είναι υψηλής ικανότητας τότε έχουμε μια τάση μίμησης του κανόνα μέσα από μια επιβεβαιωτική στρατηγική. Το αντίθετο συμβαίνει με τις πηγές χαμηλής ικανότητας όπου ενεργοποιείται μια στρατηγική ακύρωσης ενώ χρησιμοποιούνται νέοι κανόνες ιδιαίτερα όταν υπάρχει η υποψία ότι η πηγή σφάλει.

3. Τα έργα γνώμης (ΕΓ)

Στα έργα γνώμης δεν υπάρχει αντικειμενικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του σωστού ή του λάθους. Αντίθετα αναμένεται ποικιλία διαφοροποιημένων τοποθετήσεων που αντιστοιχούν στις κοινωνικά θεμελιωμένες διαφοροποιήσεις. Σε κάθε ομάδα ή κατηγορία αντιστοιχούν ιδιαίτερες γνώμες. Κάθε ατομική άποψη παγιώνει κοινωνικά το άτομο και το εμπλέκει κοινωνικά. Η επεξεργασία της σύγκρουσης γίνεται σε συνάρτηση με την ενδο-ομαδική συμφωνία και τη διομαδική διαφωνία ενώ το άτομο προσπαθεί να αποφύγει τις αρνητικές αποδόσεις για τον εαυτό του. Αυτό που προέχει είναι τα χαρακτηριστικά της πηγής που σχετίζονται με το κοινωνικό της background ενώ το θεμελιώδες είναι αν ανήκει ή όχι η πηγή στην ίδια κοινωνική κατηγορία με το άτομο (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Έργα γνώμης είναι αυτά όπου τα υποκείμενα πρέπει να διατυπώσουν γνώμες, στάσεις και αξίες κοινωνικά ριζωμένες. Μια ευρεία διαφωνία είναι αναγκαία και η επιρροή εξαρτάται από τα όρια αποδοχής ή απόρριψης του ατόμου. Αν η άποψη της πηγής κινείται στα όρια της αποδοχής του ατόμου τότε μια μεγάλη σύγκρουση οδηγεί σε μεγαλύτερη επιρροή ενώ αν κινείται στα όρια της διαφωνίας τότε η μεγάλη σύγκρουση οδηγεί σε απόρριψη (ο.π.) Εκείνο που μετρά δεν είναι τόσο ο αριθμός όσο είναι με τον ποιό συναινούμε και από ποιον διακρινόμαστε. Καθοριστικό στοιχείο για την επεξεργασία της σύγκρουσης είναι ο ενδο- ή ο εξω-ομαδικός χαρακτήρας της πηγής (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

3α. Σύγκρουση στο εσωτερικό της ομάδας

Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε δύο μορφές σύγκρουσης: α) **Την κανονιστική σύγκρουση**, που αναφέρεται στο γεγονός ότι το υποκείμενο αναμένει μια συμφωνία με την ενδο-ομάδα αλλά αυτό δε συμβαίνει. β) **Την σύγκρουση ταύτισης** που αναφέρεται στη διαφωνία με τα εξτρεμιστικά ή παρεκκλίνοντα στοιχεία της ενδο-ομάδας ενώ ταυτόχρονα υπάρχει ο φόβος της αυτο-απόδοσης των αρνητικών χαρακτηριστικών της. Κύριο μέλημα του υποκειμένου είναι η αναζήτηση μιας θετικής εικόνας για τον εαυτό ενώ ταυτόχρονα υπάρχει η ανάγκη για τη συντήρηση της ενδο-ομαδικής συνοχής (ο.π.).

Μέσα σ' αυτήν την προοπτική πρέπει να εξεταστούν τρεις τύποι δραστηριοτήτων: η αυτοκατηγοριοποίηση, η δυναμική της ταύτισης και η διαδικασία της σύζευξης - indissociation- (ο.π.).

Η ενδοομαδική πηγή εντατικοποιεί τη διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης και τη συμμόρφωση στις θέσεις της ομάδας. Όταν η ενδο-ομαδική πηγή πολώνει τις θέσεις της ομάδας η επιρροή είναι πιο σημαντική και γίνεται το μέσο για να διατηρηθεί η ομοιομορφία της ομάδας. Ενώ σ' αυτήν την περίπτωση η έμμεση επιρροή παίρνει τη μορφή της εσωτερίκευσης και οξύνεται όταν η πηγή είναι πλειοψηφική (ο.π.).

Στην περίπτωση της σύγκρουσης ταύτισης η ενδο-ομαδική πηγή κινείται στα περιθώρια της ομάδας καταλαμβάνοντας ακραίες θέσεις. Τότε μπορεί να εγερθεί μια διαδικασία σύζευξης, οπότε η προσοχή να στραφεί προς τη δημιουργία υποδιαίρέσεων προκειμένου ν επιτευχθεί η ανομοιότητα, χωρίς να αφήνει περιθώρια για έμμεση επιρροή. Θα έχουμε μια λανθάνουσα μορφή επιρροής όταν υπάρχει ταυτόχρονα μια σύγκρουση ταύτισης με την πηγή και μια έντονη διαδικασία αυτο-κατηγοριοποίησης. Σ' αυτήν την περίπτωση οι ακραίες θέσεις θεωρούνται πρωτοτυπικές της ομάδας (ο.π.).

Από την άλλη μια έκδηλη επιδοκιμασία του πρωτότυπου κανόνα της ομάδας μπορεί να οδηγήσει σε μια κοινωνιογνωστική παραλυσία δηλαδή να υπάρχει απουσία επιρροής ακόμα και όταν η αυτο-κατηγοριοποίηση θα υπεισέρχεται σε μικρότερο

βαθμό -π.χ. στο λανθάνον επίπεδο-, καθώς θα έχουμε απουσία της μετέπειτα επεξεργασίας της σύγκρουσης (ο.π., Sanchez-Mazas M., Perez J.-A. κ.α. 1996), επεξεργασία που είναι απαραίτητη για την εμφάνιση της λανθάνουσας επίδρασης.

Το μείζον σε μια σύγκρουση με την ενδο-ομαδική πηγή είναι η διατήρηση της ενδο-ομαδικής ομοιογένειας, για αυτό θα παραχθούν λανθάνοντα αποτελέσματα, μετά από μια κανονιστική σύγκρουση προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η ομοιογένεια.

Στο πείραμα των Perez, Mugny και Navarro με θέμα την άμβλωση (αναφέρεται από τους Sanchez-Mazas M. Perez J.-A. κ.α. 1996) είναι η ενδο-ομαδική πηγή που προκαλεί άμεση επιρροή αλλά δεν έχει καμμία επίπτωση στα θέματα της αντισύλληψης (λανθάνουσα επιρροή) επιβεβαιώνοντας το φαινόμενο της κοινωνικής παραλυσίας. Ανάλογα φαινόμενα βρίσκουμε και σ' ένα δεύτερο πείραμα των ιδίων ερευνητών με το ίδιο θέμα (ο.π.). Με τη διαφορά ότι εδώ όταν τα υποκείμενα ερχότανε σε σύγκρουση με την ενδο-ομαδική πλειοψηφία αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η επιρροή της στο λανθάνον επίπεδο. Η ετερογένεια με την ομάδα είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση του φαινομένου της κοινωνιογνωστικής παραλυσίας. Ανάλογα αποτελέσματα έδωσαν και άλλα πειράματα με θέμα την ξενοφοβία (ο.π.).

Σ' ένα πείραμα των Mugny Ibanez κ.α. (αναφέρεται στους: Roux P. Papastamou S. κ.α. 1996, Mugny G. Perez J.-A. 1986) με θέμα την άμβλωση υπήρχε ταύτιση ή όχι των υποκειμένων με μια μειονότητα και από την άλλη αυτή η ταύτιση είχε υψηλό ή χαμηλό κόστος. Στη συνθήκη ταύτισης και υψηλού κόστους με τη μειονότητα η πηγή δεν είχε επίδραση ούτε στο λανθάνον επίπεδο. Τα υποκείμενα ασχολήθηκαν αποκλειστικά με μια διαδικασία διαφοροποίησης από την πηγή χωρίς να υπάρξει αποσύνδεση της κοινωνικής και γνωστικής σύγκρουσης.

3β. Διομαδική σύγκρουση

Στη διομαδική σύγκρουση η απόριψη της εξω-ομάδας συντελείται μέσα από τη διαδικασία της κατηγοριοποίησης. Η επίλυση της έκδηλης σύγκρουσης συντηρεί ή οξύνει

την κοινωνική διαφοροποίηση μεταξύ των ομάδων. Ωστόσο η ενδεχόμενη όξυνση της εξω-ομαδικής διάκρισης δεν εμποδίζει την εμφάνιση του φαινομένου της μεταστροφής (Perez J.-A. Mugny G. 1996, Mugny G. Perez J.-A. 1992).

Οι μορφές που μπορεί να πάρει μια διομαδική σύγκρουση είναι: α) **Σύγκρουση ταυτότητας**, όταν η εξω-ομαδική πηγή υιοθετεί μια απάντηση που χαρακτηρίζει το στόχο. β) **Σύγκρουση αποκρίσεων**, όταν η εξω-ομαδική πηγή υποστηρίζει μια αποκκλίνουσα άποψη. γ) **Σύγκρουση πολιτισμική**, όταν η σύγκρουση συμβαίνει με μια εξω-ομαδική μειονότητα που ευνοείται από ένα θετικό zeitgeist (ο.π.).

Στις διομαδικές συγκρούσεις έχουμε την εμφάνιση του φαινομένου της μεταστροφής εφόσον εγερθεί μία διαδικασία αποσύνδεσης δηλαδή όταν αποσυνδεθούν η κοινωνική σύγκρουση από τη γνωστική σύγκρουση και επιλυθούν σε δύο χρόνους. Σ' αυτήν την περίπτωση όσο πιο έντονη θα είναι η σύγκρουση όπως μέσα από μια ακύρωση της αξιοπιστίας της πηγής, τόσο πιο σημαντική θα είναι η λανθάνουσα επιρροή (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πειράματα που αναφέρονται στη συνήθεια του καπνίσματος, μια συνήθεια που μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσα από το πρίσμα της σύγκρουσης ταυτότητας. Εκείνο που απασχολεί τους καπνιστές, μέσα από την επίθεση που τους γίνεται για τη διακοπή του καπνίσματος, είναι η υπεράσπιση της ταυτότητάς τους που απειλείται (Falomir J.-M. Mugny G. Perez J.-A. 1996). Οι πειραματικές έρευνες δείχνουν ότι οι κανπνιστές αισθάνονται πιο έντονη αυτήν την απειλή όταν βρίσκονται αντιμέτωποι μ' έναν ειδικό και όχι όταν ανατιμετωπίζουν μία μειονότητα. Η τελευταία φαίνεται να επιτρέπει τη διαδικασία αποσύνδεσης και κατ' αυτόν τον τρόπο να εντείνει τη σύγκρουση αυξάνοντας και την επίδρασή της.

Χαρακτηριστικό είναι το πείραμα των Perez J.-A., Falomir J.-M. και Mugny G. (1995) όπου τα υποκείμενα έπρεπε να απομνημονεύσουν 4 επιχειρήματα ενάντια στο κάπνισμα και να τα καταγράψουν μετά την πάροδο 4 λεπτών. Στη συνέχεια διάβαζαν ένα μήνυμα που αποδιδόταν είτε σ' ένα καθηγητή π. οικονομίας (πηγή υψηλού στάτους) είτε σε μια

μειονότητα. Τα υποκείμενα α) είτε ολοκλήρωναν είτε όχι (φαινόμενο *zeigarnik*¹) το έργο της απομνημόνευσης και β) είχαν τη δυνατότητα ή όχι να καπνίσουν κατά τη διάρκεια της πειραματικής διαδικασίας. Ο ειδικός είχε μεγαλύτερη επίδραση στη συνθήκη χαμηλής σύγκρουσης (ολοκλήρωση του έργου και δυνατότητα καπνίσματος) ενώ η μειονότητα στη συνθήκη υψηλής σύγκρουσης (απαγόρευση του καπνίσματος και ανολοκλήρωτο έργο).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτισμικής σύγκρουσης είναι το φαινόμενο του λανθάνοντος ρατσισμού. Η βασική ιδέα είναι ότι μόνο μια μειοψηφία εκφράζει έκδηλα τον αντιρατσισμό της ενώ η πλειοψηφία δηλώνει αντιρατσίστρια όταν σε ένα λανθάνον επίπεδο διατηρεί το ρατσισμό της. Ταυτόχρονα φαίνεται ότι τα πλειοψηφικά άτομα έχουν εσωτερικεύσει σ' ένα συνειδητό επίπεδο τη λογοκρισία ενάντια στο ρατσισμό που εκπορεύεται από ένα κανονιστικό πλαίσιο εχθρικό στο ρατσισμό (Perez J.-A. Mugny G. 1992, Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996). Υπάρχουν λοιπόν δύο δυνατότητες : α) να τονιστούν τα κοινωνικά όρια προκειμένου να εμποδιστεί η έκδηλη έκφραση της ρατσιστικής στάσης, β) να επιχειρηθεί αλλαγή της ρατσιστικής στάσης που λαμβάνει χώρο στο λανθάνον επίπεδο (ο.π.).

Η ΘΕΣ υποστηρίζει ότι για να αλλαχθεί η λανθάνουσα στάση αρκεί να προκληθεί μια έντονη κοινωνιογνωστική σύγκρουση χωρίς να είναι απαραίτητο να προκληθεί ταυτόχρονα μια έκδηλη αλλαγή. Αρκεί τα άτομα να εκφράσουν το ρατσισμό τους σ' ένα έκδηλο επίπεδο, έστω και ενάντια στην επιθυμία τους.

Οι πειραματικές έρευνες² (ο.π.) δείχνουν ότι πράγματι οι μη-Τσιγγάνοι αρνούνται να αξιολογήσουν αρνητικά τους Τσιγγάνους αλλά η λανθάνουσα διάκριση εις βάρος των Τσιγγάνων, υφίσταται μέσα από την έκφραση περισσότερων θετικών χαρακτηριστικών για τη δική τους ομάδα (των Payos) ενώ αποφεύγουν να αξιολογήσουν θετικά τους Τσιγγάνους (κάτι που το *zeitgeist* δεν απαγορεύει). Επίσης αποδείχθηκε ότι μόνο όταν τα υποκείμενα εκδήλωσαν μια έκδηλη αρνητική αξιολόγηση εις βάρος των Τσιγγάνων κάτι που

¹ Φαινόμενο *zeigarnik* : "Εύρημα που πήρε το όνομά του από τον ευρέτη του, όπου ένα άτομο έχει μια καλύτερη ανάμνηση των έργων που έχουν διακοπεί και έμειναν ανολοκλήρωτα απ' εκείνα που δεν είχαν διακοπεί" (Jones E. Gerard H. 1967, σ. 720).

² που συνίστανται από μια σειρά πειραμάτων που έγιναν στην Ισπανία με θέμα μελέτης τη στάση των Payos (οι μη-Τσιγγάνοι στη γλώσσα των Τσιγγάνων) έναντι των Τσιγγάνων (βλ. Perez J.-A. Mugny G. 1996, Perez J.-A. Mugny G. 1992).

τους έφερνε σε μια έκδηλη αντίθεση με την ομάδα αναφοράς τους, τότε μόνο είχαμε μια λανθάνουσα αλλαγή των στάσεων προς λιγότερο ρατσιστικές θέσεις.

4. Έργα μη-εμπλοκής (EME)

Στα EME δεν υπάρχει μια κοινωνική τοποθέτηση που να παγιώνει κοινωνικά τα άτομα ενώ οι τοποθετήσεις τους αποτελούν απλές εκτιμήσεις και όχι γνώμες ή κοινωνικές τοποθετήσεις (π.χ. να μαντέψουμε τους αριθμούς του ΛΟΤΤΟ). Σ' αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει προσδοκία συναίνεσης ούτε τα άτομα εμπλέκονται κοινωνικά. Τα EME χαρακτηρίζονται από μια ανυπαρξία κοινωνικού κανόνα για την άμεση επεξεργασία της διαφωνίας ως σύγκρουσης (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Στα EME οποιοδήποτε χαρακτηριστικό του μηνύματος ή της πηγής θα προσανατολίζει τη σημασία της διαφωνίας. Η επεξεργασία της σύγκρουσης είναι ασθενής και ίσως να είναι καταλληλότερα άλλα μοντέλα πειθούς. Ούτε κυριαρχεί κάποια σχέση ανάμεσα στον στόχο, την πηγή ή το αντικείμενο που να είναι χαρακτηριστική των EME (ο.π.) EME μπορεί να είναι η διαμόρφωση γνώμης, η προσωπική εκτίμηση ή όποψη, η πρόβλεψη σ' ένα παιχνίδι και στο πειραματικό επίπεδο το αυτοκινητικό υπόδειγμα που έχει επεξεργαστεί από τον Sherif (ο.π.).

II Η αποφυγή της σύγκρουσης

Η ΘΕΣ θεωρεί ότι ο μηχανισμός της σύγκρουσης αποτελεί θεμελιώδη στοιχείο στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Από την άλλη η αποφυγή της σύγκρουσης στις κοινωνικές μας αλληλεπιδράσεις είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο. Είναι ανοικτή λοιπόν η πρόκληση για τη ΘΕΣ να αποδείξει ότι ακόμα και σε μια τέτοια περίπτωση "μπορεί η σύγκρουση να μεταστρέφεται σ' ένα κατεξοχήν όργανο ανάλυσης" (Maggi J. Mugny G. Perez J.-A. 1996, σ.250).

Η ΘΕΣ υποθέτει ότι εφόσον η ύπαρξη μιας αρχικής διαφοράς είναι απαραίτητη προϋπόθεση στην προσπάθεια πειθούς οι στρατηγικές που αναπτύσσονται είναι συνάρτηση αυτής της προσλαμβανόμενης διαφοράς και ότι επομένως ένας πιθανός τύπος επιχειρηματολογίας μπορεί να είναι και αυτός της αποφυγής της σύγκρουσης (ο.π.).

Σ' ένα πείραμα των Perez, Mugny και Roux (αναφέρεται στους Maggi J. Mugny G. Perez J.-A. 1996) που έγινε στην Ελβετία με θέμα τη ξενοφιλία, τα 133 υποκείμενα είχαν ως έργο τους να υποστηρίξουν μια ξενόφιλη στάση, μέσα από το χειρισμό ορισμένων επιχειρημάτων, έναντι ανθρώπων που ήταν υποτίθεται είτε υπέρ είτε κατά των δικαιωμάτων των ξένων. Είναι φανερό ότι στη δεύτερη περίπτωση η σύγκρουση παίρνει μια πιο έντονη μορφή, πολύ περισσότερο δε όταν τους ανακοινώνεται ότι η αντίθετη άποψη χαίρει την υποστήριξη μιας πλειοψηφίας (80% Ελβετών). Το αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη μιας στρατηγικής ελαχιστοποίησης της σύγκρουσης, από την πλευρά των υποκειμένων στη συνθήκη όπου η διαφωνία διευρυνόταν.

Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν θα ακολουθούταν η ίδια στρατηγική αποφυγής της σύγκρουσης από τα υποκείμενα όταν αυτά τα τελευταία θα ερχόταν αντιμέτωπα με μια κανονιστική αρχή που υπερισχύει στις κοινωνίες μας, αυτής της συμμόρφωσης με τον εαυτό μας. Η υπόθεση της ΘΕΣ είναι ότι σ' ένα τέτοιο δίλλημα, ανάμεσα στην αποφυγή της σύγκρουσης και της συμμόρφωσης στον εαυτό μας, η τάση θα ήταν να μειωθεί η ροπή προς την αποφυγή της σύγκρουσης και να υπάρχει μια εντονότερη υπεράσπιση των προσωπικών απόψεων με πιο ακραίο τρόπο (ο.π.).

Σ' ένα πείραμα των Mugny Maggi κ.α. (ο.π.) με θέμα τη ξενοφιλία τα υποκείμενα έπρεπε είτε απλώς να συζητήσουν με ξενόφοβα άτομα ή να προσπαθήσουν να τα πείσουν με τρόπο που απαιτούσε το σεβασμό στον εαυτό (συνθήκες ακαμψίας) ή με τρόπο που λαμβάνει υπόψη και τον άλλο (συνθήκη ευλυγισίας). Είναι στη συνθήκη έντασης της σύγκρουσης (ακαμψία, σεβασμός στον εαυτό) που τα υποκείμενα απέκτησαν ακόμη εντονότερη στάση (φαινόμενο αυτοπειθούς) ενώ οι τοποθετήσεις τους γίνανε περισσότερο ακραίες.

Τι θα γίνει όμως στην περίπτωση που το υποκείμενο αναπτύσει μια στρατηγική πειθούς σε συνθήκες που πιστεύει ότι είναι ικανό να πείσει τον άλλον; Η ΘΕΣ υποστηρίζει ότι το υποκείμενο θα οξύνει τη σύγκρουση υποστηρίζοντας με πιο ακραίο τρόπο τις θέσεις του (ο.π.).

Σ' ένα πείραμα (ο.π.) με θέμα τα δικαιώματα των ξένων και φτωχών Ελβετών τα υποκείμενα εφοδιάστηκαν με μια συγκεκριμένη θεωρία για την αποτελεσματικότητα ορισμένων στρατηγικών πειθούς (που ήτανε ένας άκαμπος ή ένας ευλύγιστος τρόπος διαπραγμάτευσης των απόψεών τους). Από την άλλη είχανε στη διάθεσή τους επιχειρήματα (ευλύγιστα ή άκαμπτα) που ήτανε συμβατά ή όχι με τη θεωρία που τους εκχύθηκε για την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών πειθούς. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα υποκείμενα εισερχότανε σε μια διαδικασία ενεργούς υποστήριξης των απόψεών τους όταν υπήρχε συμβατότητα ανάμεσα στη θεωρία πειθούς με την οποία ήτανε εφοδιασμένα και τα επιχειρήματα που τους είχαν δοθεί ενώ ταυτόχρονα δεν επηρεάζονταν καθόλου από τις απόψεις των συνομιλητών τους.

Η μεγάλη προσφορά της ΘΕΣ είναι το γεγονός ότι ενσωματώνει σ' ένα συνεκτικό θεωρητικό πλαίσιο φαινόμενα που είτε στα πλαίσια του λειτουργικού είτε στα πλαίσια του γενετικού μοντέλου επιρροής θα ήτανε δύσκολο αν όχι αδύνατο να ενσωματωθούν. Φαινόμενα που επιζητούσαν επιτακτικά την ενσωμάτωσή τους σ' ένα θεωρητικό οικοδόμημα που δεν θα τα έκανε να μοιάζουν αντιφατικά ή αλληλοαναιρούμενα. Η ΘΕΣ μας προσφέρει μια συγκεκριμένη θέαση των φαινομένων επιρροής όπου συνδυάζονται αρμονικά οι αναπαραστάσεις των πηγών επιρροής με την αναπαράσταση των έργων προσφέροντας μας έναν θεωρητικό πλούτο επεξηγηματικών αρχών και προτύπων πειραματικών αποδείξεων. Το σίγουρο είναι ότι η ΘΕΣ θα αποτελέσει στο μέλλον έναν βασικό άξονα αναφοράς στις μελέτες επιρροής επιτρέποντας μας μια πληρέστερη κατανόηση των πεδίων ανάπτυξης των φαινομένων επιρροής. Το πιο σημαντικό είναι ότι όχι μόνο δεν ακυρώνει τις πιο γόνιμες αναπτύξεις των προηγούμενων μοντέλων επιρροής αλλά αντίθετα τις ενσωματώνει κατά τρόπο δημιουργικό.

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:
Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

"Τα πειράματα του Asch καταδεικνύουν στην ουσία, ότι μια συμπαγής μειονότητα μεταβάλλει σε καθορισμένες συνθήκες, έναν πλειονοτικό κανόνα" (Faucheux C. Moscovici S. 1989 σ. 343). Αυτή η θεωρητική πρόταση των δύο κοινωνικών ψυχολόγων που διατυπώθηκε το 1967, μπορεί να θεωρηθεί ως η γενέθλια πράξη του γενετικού μοντέλου, που φέρει στο επίκεντρο των κοινωνιοψυχολογικών ερευνών μια νέα κοινωνική οντότητα ως ενδυνάμει πηγή κοινωνικής επιρροής, την ενεργή μειονότητα.

Η μειονότητα διακρίνεται από μια πλειοψηφία με βάση ένα ποσοτικό κριτήριο, το αριθμητικό μέγεθός της, και, κυρίως, ένα ποιοτικό κριτήριο την αντινομική της τοποθέτηση. "Το να επιζητούμε να καθορίσουμε τη μειονότητα μόνο από το πλήθος της, είναι σαν να την εξετάζουμε από την πιο αφηρημένη άποψή της και ταυτόχρονα της στερούμε την πιο συγκεκριμένη ιδιότητά της - το περιεχόμενο με το οποίο λειτουργεί στον κόσμο" (Moscovici S. 1989α, σ. 305). Η Doms M. (1987, σ. 163) θα προσδιορίσει τους δυνατούς ορισμούς της μειονοτικής πηγής ως εξής: α) "Κάθε πρόσωπο, κάθε υποομάδα ή ομάδα που υποστηρίζει ενεργά μια τοποθέτηση διαφορετική από τη γενικά αποδεκτή σε μια κοινωνία". Το προσδιοριστικό στοιχείο σ' αυτόν τον ορισμό είναι το περιεχόμενο της πηγής. β) "Μια μικρή φράξια ή ένας μικρός αριθμός (αριθμός μικρότερος του μισού του συνόλου) των ατόμων που υποστηρίζουν ενεργά μια θέση διαφορετική από τη θέση που διαμοιράζεται η φράξια, η περισσότερο πολυάριθμη (η πλειοψηφία) κάποιας σημαντικής ομάδας αναφοράς" (ο.π.). Το προσδιοριστικό στοιχείο στον β' ορισμό είναι ο αριθμός και όχι το περιεχόμενο.

Για το Moscovici όπως είδαμε αυτά τα δύο προσδιοριστικά στοιχεία είναι αλληλένδετα και σε συνδυασμό με την "ετικέτα", αποτέλεσμα της ιστορικής παράδοσης, έχουν σαν συνέπεια να φέρουν στο νου συγκεκριμένες εικόνες και να προκαλούν ιδιαίτερες αντιδράσεις όταν αναφερόμαστε σε πλειοψηφίες ή όταν αναφερόμαστε σε μειονότητες (Moscovici S. 1989α σ. 264,305). Επίσης οι πειραματικές έρευνες δείχνουν στο μεγάλο τους αριθμό, πολύ συγκεκριμένα και σταθερά αποτελέσματα. Αυτό δεν είναι τυχαίο αλλά οφείλεται στο γεγονός ότι "πλειοψηφία και μειονότητα δεν είναι απλές ετικέτες που μπορούν να αποδοθούν στον οποιοδήποτε (ακόμη και αν όλα είναι δυνατά από πειραματική άποψη) είναι κοινωνικές θέσεις σ' ένα δεδομένο κοινωνικό σύστημα" (Moscovici S. Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989 σ. 622).

Αν και ο Moscovici αμφισβητεί κατά πόσο το αριθμητικό κριτήριο μπορεί από μόνο του να προσδιορίζει τη φύση της πηγής, ωστόσο και πάλι σ' αυτό καταφεύγει για να προσδιορίσει τον χαρακτήρα των πειραματικών του ομάδων είτε με το να χρησιμοποιεί συγκεκριμένο αριθμό συνεργών στην κάθε συνθήκη είτε "πληροφορώντας" τα υποκείμενα για τη φύση της πηγής, με μια ανακοίνωση¹. Για τους Παπαστάμου Σ. και Μιούνυ Γκ. (1983 σ. 49) πιθανώς να βρισκόμαστε μπροστά σε μια μειονοτική στρατηγική πειθούς, καθώς το γενετικό μοντέλο, που τότε βρισκόταν στα πρώτα του βήματα στον κοινωνιοψυχολογικό χώρο, χρησιμοποιεί τα ίδια τα όπλα των κυρίαρχων ομάδων. Οι ίδιοι κοινωνικοί ψυχολόγοι θα υποστηρίξουν ότι οι διαδικασίες κοινωνικής επιρροής εντάσσονται σ' ένα σύνθετο κοινωνικό πλαίσιο αλλαγής και αντίστασης στην αλλαγή, με κύριες κοινωνικές οντότητες την(ις) εξουσία(ες), τη μειονότητα(ες) και τον(ους) πληθυσμό(ους) (ο.π. σ. 55-64). Σε τελική ανάλυση "οι μηχανισμοί κοινωνικής επιρροής δεν εξαρτώνται μόνο από τον αριθμό των ατόμων που ασκούν κοινωνική επιρροή, αλλά κυρίως από την κοινωνική αναπαράσταση που σχηματίζουν τα υποκείμενα για τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα άτομα αυτά" (Παπαστάμου Σ. 1989α σ. 232).

Παρ' όλα αυτά σ' όλες αυτές τις προσπάθειες ορισμού του χαρακτήρα - κυρίως στις πειραματικές έρευνες - των οντοτήτων επιρροής, στο σκληρό πυρήνα των ορισμών τους, φαίνεται να υποβόσκει μια αριθμητική στρέβλωση.

Αυτή η θεωρητική συζήτηση δεν είναι άνευ σημασίας αφού το γενετικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής συνδέει συγκεκριμένους τύπους πηγών κοινωνικής επιρροής με συγκεκριμένα φαινόμενα. Σύμφωνα μ' αυτό το μοντέλο, υπάρχει μια σχεδόν αποκλειστική σχέση ανάμεσα στις πηγές μειονοτικού τύπου και το φαινόμενο μεταστροφής, δηλαδή τις έμμεσες και λανθάνουσες επιδράσεις. Από την άλλη μεταγενέστερες πειραματικές έρευνες απεδείκνυν ότι η σχέση αυτή δεν ήτανε και τόσο αποκλειστική. Φάνηκε λοιπόν ότι και μια πλειονότητα σε συνθήκες ψευδαίσθησης (Mugny G. 1989), ή μια λανθασμένη πλειονότητα σε έργα δημιουργικότητας (Nemeth C.-J. Wachtler J. 1983), ή τέλος μια ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα (Moscovici S. Personnaz B. 1986) μπορεί να έχει λανθάνουσες ή έμμεσες συνέπειες. Ακόμη και στο πείραμα των Doms M. και Van Avermaet (1989) που χρησιμοποιεί σχεδόν το ίδιο πειραματικό σχεδιασμό μ' αυτόν των Moscovici και Personnaz B. (1989) εμφανίζεται μια πλειονοτική λανθάνουσα επιρροή κάτι που δε συμβαίνει στο πρωτότυπο

¹ βλ. στο δεύτερο κεφάλαιο τα πειράματα που χρησιμοποιούν το πειραματικό υπόδειγμα "μπλε-πράσινο"

πείραμα. Είναι κάτι παραπάνω από προφανές ότι το αριθμητικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του τύπου των πηγών δεν είναι ασφαλές γιατί σε μια τέτοια περίπτωση κάθε αποτέλεσμα σε κάθε περίπτωση είναι πιθανό, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε κατάρρευση οποιαδήποτε θεωρητική ερμηνεία.

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης (Perez J.-A. Mugny G. 1996) μπόρεσε να ενσωματώσει σ' ένα ενιαίο και στέρεο θεωρητικό σύνολο αυτά τα, φαινομενικώς, αντιφατικά αποτελέσματα προσδιορίζοντας επακριβώς τις συνθήκες ενεργοποίησης τους, χωρίς να παραμένουν αντιφάσεις. Η ίδια θεωρία μας προσφέρει δύο ορισμούς για τους τύπους των πηγών που κατορθώνουν να απαλλαχθούν από μια αριθμητική στρέβλωση. Σύμφωνα λοιπόν με τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης "από κοινωνιοψυχολογική άποψη πρόκειται για μια κατάσταση μειονοτικής επιρροής, όταν ο στόχος αναπαρίσταται (ή ο ίδιος θεωρεί ότι είναι) ως ευρισκόμενος σε θέση ισχύος σε σχέση με την πηγή, δηλαδή όταν ο στόχος αντιλαμβάνεται ως παράνομη την άσκηση κάποιας επιρροής από την πηγή" (Perez J.-A. Mugny G. 1996, σ.75). Ενώ έχουμε "πλειοψηφική επιρροή, όταν ο στόχος αναπαριστά την πηγή ως ευρισκόμενη σε θέση ισχύος. Αυτή η αναπαράσταση της νομιμοποίησης της άσκησης επιρροής, προδιαθέτει κατά κάποιο τρόπο το στόχο να επηρεαστεί από μια πλειοψηφία και να αντισταθεί σε μια μειονότητα"(ο.π.). Στο πείραμα των Brandstatter V., Ellemmer N. κ.α. (1991) η πλειοψηφική πηγή είναι απογυμνωμένη από κάθε κανονιστικό ή πληροφοριακό πλεονέκτημα², άρα, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι, δεν μπορεί να αναπαρασταθεί ως πηγή, κάτοχος θέσης ισχύος. Αν δεν υπήρχε ο αριθμητικός προσδιορισμός θα μπορούσαμε κάλλιστα να μιλήσουμε για μειονοτική επίδραση³.

Βλέπουμε λοιπόν ότι κάθε φορά που επιχειρείται να δοθεί ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στις έννοιες μειονότητα και πλειονότητα φαίνεται να παραμένει εκτός των

² Είναι κανονιστικά απογυμνωμένη αφού τα υποκείμενα απαντούν πάντα ιδιωτικά και είναι πληροφοριακά απογυμνωμένη καθώς προηγουμένως έχει λεχθεί στα υποκείμενα ότι η πηγή έχει πέσει θύμα μιας αντιληπτικής ψευδαίσθησης.

³ Η ίδια η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης εξηγεί βέβαια τα αποτελέσματα της μορφής επιρροής που ασκεί μια τέτοια πλειοψηφία - έμμεση και λανθάνουσα - με βάση το επιστημικό προαπαιτούμενο της αναπαράστασης του έργου, ως έργο αντικειμενικό μη-διφορούμενο, τύπος έργου που απαιτεί την ομοιομορφοποίηση των απαντήσεων στο λανθάνον επίπεδο αφού η συναίνεση δεν είναι νοητή στο έκδηλο επίπεδο.

ορίων αυτών των ορισμών, μια ομάδα φαινομένων ή να μην καλύπτονται απόλυτα απ' αυτούς τους ορισμούς ορισμένοι πειραματικοί χειρισμοί. Μήπως λοιπόν οι ορισμοί των δύο κοινωνιοψυχολογικών οντοτήτων κοινωνικής επιρροής προσπαθούν να εντάξουν υπό τη σκέπη τους περισσότερες από μία κ/ψυχολογικές οντότητες και αν ναι ποιες είναι αυτές και ποια τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για να τις εντοπίσουμε; Μπορούμε, αν πράγματι υπάρχουν νέες κοινωνιοψυχολογικές οντότητες, να τις εντάξουμε σε ένα ενιαίο κοινωνικό πλαίσιο έχοντας ως αφετηρία το κοινωνικό πλαίσιο που σκιαγράφησαν οι Παπαστάμου Σ. και Μιούνν Γκ. στο "Μεινότητες και εξουσία" (1983) ;

Στο πρώτο ερώτημα θα μπορούσαμε να απαντήσουμε θετικά εφόσον θα μπορέσουμε να εντοπίσουμε τα βασικά στοιχεία που συντελούν στο σχηματισμό της αναπαράστασης του τύπου της πηγής αφού αυτή καθορίζει σε τελική ανάλυση τους μηχανισμούς κοινωνικής επιρροής (Παπαστάμου Σ. 1989α σ.232). Κατά την άποψή μας τρία είναι τα βασικά κριτήρια για έναν τέτοιο εντοπισμό: α) το αριθμητικό μέγεθος της πηγής, β) το (αντι)κανονιστικό περιεχόμενο του μηνύματός της γ) οι πειραματικοί χειρισμοί (π.χ. ψυχολογιοποίηση, ακύρωση, κανονιστική και πληροφοριακή ενίσχυση ή αποδυνάμωση της πηγής κ.τ.λ.) ή οι ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες στο εξω-εργαστηριακό κοινωνικό πεδίο.

Αυτά τα τρία κριτήρια σε συνδυασμό με τα νέα δεδομένα που μας προσφέρει η ΘΕΣ και μια ενεργή αναλυτική χρήση της έννοιας της αναπαράστασης στην κατανόηση του πεδίου επιρροής ίσως να μπορούσαν να μας δώσουν τα θεωρητικά εφόδια για να μπορέσουμε να απαντήσουμε καταφατικά και στο τελευταίο ερώτημα.

I. Η αναπαράσταση του πεδίου επιρροής

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι "εικόνες που συμπυκνώνουν ένα σύνολο σημασιών, συστήματα αναφοράς που μας επιτρέπουν να ερμηνεύσουμε αυτό που μας συμβαίνει δηλαδή να δώσουμε ένα νόημα στο απρόσμενο, κατηγορίες που προσφέρουν στο να ταξινομήν τις περιστάσεις, τα φαινόμενα, τα άτομα με τα οποία έχουμε να κάνουμε, θεωρίες που επιτρέπουν να βασιστούμε σ' αυτά. Συχνά όταν τα αντιλαμβανόμαστε στη δική μας συμπαγή πραγματικότητα, όλα αυτά μαζί" (Jodelet D. 1984 σ. 360).

Η κοινωνική αναπαράσταση είναι μια κοινωνική πρόσληψη, μια γνωστική διεργασία προσέγγισης του υποκειμένου με το αντικείμενο, μια ομοιόμορφη αντιγραφή της εξωτερικής πραγματικότητας αλλά και μια ενεργή "αναπαραγωγή" των ερεθισμάτων, είναι τρόπος γνώσης της πρακτικής σκέψης και του "κοινού νου". Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι συμβολικές τοποθετήσεις, οργανωμένες με διαφορετικούς τρόπους (γνώμες, στασεις, στερεότυπα), είναι το ισοδύναμο των μύθων και συστημάτων σκέψης των παραδοσιακών κοινωνιών (Μαντόγλου Α. 1996, Jodelet D. 1989, Doise W. 1989 Hewstone M. 1989). Η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων θα μπορούσε να οργανώσει το σύνολο των υπό μελέτη πεδίων της κοινωνικής ψυχολογίας (Palmonari A. Doise W. 1986).

Τα τρία ουσιαστικά στοιχεία της αναπαράστασης είναι: α) ένα σύστημα ερμηνείας, β) ένα σύστημα κατηγοριοποίησης και γ) μια συγκεκριμένη γλώσσα ή "θεματική γλώσσα" (Abric J.-C. 1987, Moscovici S. Vignaux G. 1994). Η κοινωνική αναπαράσταση, όπως έδειξε και η αντίστοιχη εργασία του Moscovici πάνω στη διάδοση της ψυχανάλυσης, σχηματίζεται μέσα από δύο διαδικασίες: α) Την αντικειμενοποίηση που συγκεκριμενοποιεί το αφηρημένο μέσα από τη διαδικασία σχηματισμού μιας εικόνας (εικονικό σχήμα) και με βάση αυτό το σχήμα ερμηνεύονται τα διάφορα φαινόμενα (φυσικοποίηση). β) Την επικέντρωση, μια διαδικασία που ενσωματώνει ένα άγνωστο αντικείμενο μέσα σε οικείες κατηγορίες (Μαντόγλου Α. 1996 Guimelli C. 1994).

Τρεις είναι οι τρόποι μετάδοσης της κοινωνικής αναπαράστασης: α) Η διάδοση, βασικό στοιχείο είναι η ισοτιμία της σχέσης ανάμεσα στον πομπό και το δέκτη και κύριος σκοπός είναι η διαμόρφωση γνώμης γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα. β) Η μετάδοση, βασικό στοιχείο είναι η διαβίβαση δομημένων και ρητών μηνυμάτων σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και κύριος στόχος είναι η διαμόρφωση κοινής στάσης. γ) Η προπαγάνδα, βασικό στοιχείο είναι ένα άκαμπτο, επαναληπτικό και ακραίο ύφος που βασικό στόχο έχει τη διάδοση στερεοτύπων και προκαταλήψεων (Μαντόγλου Α. 1996, Παπαστάμου Σ. 1989α, Palmonari A. Doise W. 1986).

Ο Abric μελετώντας τη δομή των κοινωνικών αναπαραστάσεων προτείνει τη θεωρία του κεντρικού πυρήνα, σύμφωνα με την οποία, η κοινωνική αναπαράσταση συναπαρτίζεται από τον κεντρικό πυρήνα και το περιφερειακό σύστημα (Abric J.-C. 1994, Μαντόγλου Α. 1996, Guimelli G. 1994). Ο κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης συνδέεται και προσδιορίζεται από ιστορικά, κοινωνιολογικά και ιδεολογικά στοιχεία, έχει συναινετική βάση,

προσδιορίζει την κοινωνική ομοιογένεια της ομάδας είναι σταθερός, συνεκτικός, αντιστέκεται στην αλλαγή και είναι σχετικά ανεξάρτητος από το άμεσο υλικό και κοινωνικό στοιχείο (Abric J.-C. 1994). Ο κεντρικός πυρήνας έχει ένα διπλό ρόλο: α) Γενετικό: δίνει νόημα στα γνωστικά στοιχεία της αναπαράστασης και β) Οργανωτικό: προσδιορίζει τους δεσμούς που συνδέουν τα περιφερειακά γνωστικά στοιχεία. Τέλος διακρίνεται από δύο διαστάσεις: α) λειτουργική: κάνει αμέσως αντιληπτά τα στοιχεία της αναπαράστασης ως αυτά που καθοδηγούν τη δράση β) κανονιστική: προκρίνει τις κρίσεις, στερεότυπα και τις γνώμες που γίνονται αποδεκτές από το υποκείμενο ή την ομάδα που ακολουθεί (Abric J.-C. 1987, Μαντόγλου Α. 1996, Moliner P. 1994, Doraï M., 1989). Ο κεντρικός πυρήνας είναι το πιο σταθερό στοιχείο της αναπαράστασης, αντιστέκεται στην αλλαγή, ενώ όταν αλλάζει τότε αλλάζει ολόκληρη η αναπαράσταση. Επίσης δύο αναπαραστάσεις είναι διαφορετικές γιατί έχουν διαφορετικό κεντρικό πυρήνα (Abric J.-C. 1987, Mars 1989, Μαντόγλου Α. 1996).

Ο πυρήνας είναι η δομή που οργανώνει και δίνει νόημα στα περιφερειακά στοιχεία της αναπαράστασης (Flament 1987, Mars 1989, 1994, Abric Mars 1989). Τα περιφερειακά στοιχεία προσδιορίζουν τη συμπεριφορά σε μια δεδομένη κατάσταση χωρίς να υπάρχει ανάγκη να ανατρέχουμε στην οργανωτική αρχή. Επιτρέπουν ατομικοποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις - όταν π.χ. ορισμένα μέλη του πληθυσμού έχουν διαφορετική οπτική - χωρίς όμως να διαφέρει ο κεντρικός πυρήνας, ενώ επιτρέπουν μερικές φορές την ασυμβατότητα των πρακτικών με την αναπαράσταση (Flament 1987, Mars 1989). Τα περιφερειακά σχήματα λειτουργούν ως προφυλακτήρες του κεντρικού πυρήνα και μεταρτέπονται σε "παράξενα" (schemes etranges) όταν η αναπαράσταση δέχεται τη μαζική επίθεση ξένων στοιχείων προσπαθώντας να επιτρέψουν την αντίθεση και να την εκλογικεύσουν (Flament 1987, 1989).

Ο Abric (1987, Mars 1989) απέδειξε ότι πριν την εισδοχή στη διαδικασία διαντίδρασης υπάρχουν κάποιες *a priori* αναπαραστάσεις ενώ τα τελικά αποτελέσματα της διαντίδρασης εξαρτώνται από τις αναπαραστάσεις του εαυτού, του συντρόφου και του έργου. Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης κατέδειξε τη διαλεκτική σχέση που υφίσταται ανάμεσα στην αναπαράσταση του έργου και την αναπαράσταση της πηγής, μια σχέση που καθίσταται το θεμελιώδες ερμηνευτικό σχήμα στην επεξήγηση των φαινομένων επιρροής. Το βασικό ερώτημα που εγείρεται είναι εάν η έως τώρα πλούσια πειραματική έρευνα είναι σε θέση να μας αποκαλύψει τα βασικά αναπαραστασιακά σχήματα που συνδέονται καταρχήν με την αντίληψη του συνόλου του πεδίου επιρροής.

Η μειονοτική επιρροή, αλλά και κάθε επιρροή, όπως το αναφέραμε ήδη σύμφωνα με τους Παπαστάμου Σ. και Μιούνν Γκ. (1983) εκτυλίσσεται μέσα σ' ένα σύνθετο κοινωνιολογικό πλαίσιο. Σ' αυτήν την περίπτωση, στη μειονότητα, αποδίδονται ορισμένες σημασιολογικές αξιολογήσεις που άλλοτε είναι θετικές, οπότε το πεδίο είναι πιο ομοιόμορφο και διακατέχεται από κατηγοριοποιήσεις ελάσσονος έντασης, και άλλοτε είναι αρνητικές οπότε το κοινωνικό πεδίο είναι έντονα κατηγοριοποιημένο (Παπαστάμου Σ. 1989α σ. 303). Στην πρώτη περίπτωση η μειονότητα γίνεται περισσότερο αποδεκτή ενώ στη δεύτερη τονίζονται τα οριακά της χαρακτηριστικά. Αυτές οι αξιολογήσεις δεν είναι άσχετες από το κανονιστικό πλαίσιο, τους κανόνες και τους νόμους ενός δεδομένου κοινωνικού συστήματος καθώς "χωρίς νόμο δε μπορεί να υπάρξει σύστημα" (Moscovici S. 1989α σ. 257).

Σ' ένα τέτοιο σύστημα η επιρροή καθίσταται εφικτή από τη συμμετοχή στις ίδιες αναπαραστάσεις τόσο από αυτόν που επηρεάζει όσο και από αυτόν που επηρεάζεται, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλοι τοποθετούνται από την ίδια πλευρά. "Ευνοημένοι και παρίες αναφέρονται στη σημασιολογική τάξη που ενισχύει την ασυμμετρία τους και την τάση τους να ασκούν και να υφίστανται επιρροή" (Paicheler G. 1985 σ. 207). Υπάρχει ένας πολιτισμικός εξοπλισμός διαμορφωμένος από κώδικες, αξίες και ιδεολογίες που συνδέει τις συγκεκριμένες κοινωνικές θέσεις και συμμετοχές, (Jodelet D. 1984 σ. 360). Σε κάθε διαντίδραση ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας ή ανάμεσα στις ομάδες υποβόσκει και μια κανονιστική - κάθετη διαντίδραση ανάμεσα στα μέλη και τις ομάδες και τους κανόνες που υπάρχουν στο συνολικό επίπεδο (Paicheler G. 1976 σ. 408, 1977 σ. 6, 1979 σ. 86). Το κανονιστικό πλαίσιο (zeitgeist, πρωτοτυπία, παρέκκλιση, αντικειμενικότητα κ.λ.π.) διέρχεται καθοριστικά στην ερμηνεία των διαδικασιών επιρροής (Maass A. Clark III R.D. 1984).

Στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε ένα κοινωνικό πεδίο και ιδιαίτερα αυτό της επιρροής, φαίνεται ότι υπεισέρχεται μια θεμελιώδης διάσταση που μας επιτρέπει να κατανοούμε αλλά και να αποκωδικοποιούμε την κοινωνική κατάσταση, που μας επιτρέπει να κατατάσουμε και να αξιολογούμε τόσο τις κοινωνικές οντότητες που εμπλέκονται όσο και τον ίδιο μας τον εαυτό. Ο Moscovici S. (1989β σ. 572) μιλάει για αντιτιθέμενα διπολικά ζεύγη: συμμόρφωση/καινοτομία, έννομες/άνομες συμπεριφορές ή ομάδες, κοινωνικός έλεγχος/κοινωνική αλλαγή κ.λ.π.. Η Paicheler G. (1985 σ. 200) μιλάει για ένα δυαδικό διαμοιρασμό του κόσμου, απλό ή απλουστευτικό, που έχει διάφορες και ισοδύναμες

μορφές όπως: νομιμότητα/απάτη, θετικότητα/αρνητικότητα, ομοιότητα/διαφορά, γνώμη/μη-γνώμη κ.λπ. Σε κάθε περίπτωση θεωρούμε, και θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε τόσο μέσα από τις έως τώρα κοινωνιοψυχολογικές πειραματικές έρευνες, αλλά και με τα πειράματα μας πάνω στην ηθικοποίηση ότι:

Η πρόσληψη του πεδίου επιρροής γίνεται μέσα από τη δόμηση μιας αναπαράστασης, κεντρικός πυρήνας της οποίας είναι η διάσταση αποδοχής - οριακότητας. Αυτός ο πυρήνας διευκολύνει να έχουμε μια γρήγορη και άμεση αντίληψη της φύσης των κοινωνικών οντοτήτων που υπεισέρχονται σε μια διαδικασία επιρροής, μας επιτρέπει να τις κατατάξουμε και να τις αξιολογήσουμε και τέλος μας διευκολύνει να εντοπίσουμε τις στάσεις, τις γνώμες και τα στερεότυπα που προκρίνονται για αυτές. Επίσης νοηματοδοτεί και οργανώνει τα διάφορα περιφερειακά σχήματα που σκοπό έχουν τη συντήρηση του status quo, την ανοσοποίηση σε προσπάθειες πειθούς που στρέφονται ενάντια στην καθεστηκυία τάξη και την ενσωμάτωση νέων στοιχείων στην παλαιά ρύθμιση αν προηγουμένως δεν έγινε δυνατό να τα εκμηδενίσουν.

Αυτή η διάσταση της αποδοχής - οριακότητας ενσαρκώνεται μέσα από τα ιστορικά δεδομένα, τις κοινωνικές διαιρέσεις που είναι το αποτέλεσμα αλλά και η αφετηρία των κοινωνικών συγκρούσεων, την ιδεολογική τους επένδυση και τέλος από τις θεμελιώδεις κανονιστικές ρυθμίσεις. Κάθε κοινωνικός σχηματισμός μέσα στην ιστορική του διαδρομή, άλλοτε θεσμοποιεί μορφές οργανωμένης δράσης μέσα από τη σταθερή και ομοιόμορφη επανάληψή της, υπό τύπου εθίμου, και άλλοτε μέσα από μια διαδικασία θεσμοθέτησης, υπό τύπου κανονιστικού προτύπου (Τσαούσης Δ.Γ. 1985 σ. 124-125) οργανώνοντας καθ' αυτόν τον τρόπο το κάθετί που είναι αποδεκτό από τον κοινωνικό σχηματισμό και κάθετι που κινείται στα όριά του.

Θα θεωρήσουμε ότι η ηθικοποίηση, είναι μια μορφή περιφερειακού σχήματος της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής που επικαλείται τον κανονιστικό και αξιολογικό πλαίσιο ενός δεδομένου κοινωνικού συστήματος με σκοπό να "αποκαλύψει" τον αποδεκτό ή οριακό χαρακτήρα μιας στάσης, μιας αντίληψης, μιας συμπεριφοράς, ή των κοινωνικών οντοτήτων που εμπεριέχονται στο πεδίο επιρροής.

Ίσως η πιο χαρακτηριστική μορφή περιφερειακού σχήματος που νοηματοδοτείται άμεσα από τον κεντρικό πυρήνα αποδοχής-οριακότητας αλλά και που ταυτόχρονα δρα ως ένας από τους ισχυρούς "προφυλακτήρες" του, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Flament, είναι η ψυχολογιοποίηση. Η ψυχολογιοποίηση φαίνεται να ενεργοποιεί μια ψυχολογία του οριακού, του ανώμαλου του προβληματικού και η πιο ακραία της μορφή, η ψυχιατρικοποίηση εισάγει τη διάσταση του ψυχοπαθολογικού. Από την άλλη υπογραμμίζει αυτό που είναι "νορμάλ", φυσιολογικό, πρέπον και εγείρει την αναγκαιότητα του να είμαστε "συνετοί", "αντικειμενικοί" με το να αποδεχόμαστε αυτό που αποδέχονται οι πολλοί.

Το τι είναι η ψυχολογιοποίηση και το πως λειτουργεί το είδαμε ήδη στο κεφάλαιο για το γενετικό μοντέλο. Εδώ θα μας απασχολήσουν ορισμένες συνέπειες που φαίνεται ότι ενισχύουν την επιχειρηματολογία μας.

Η ψυχολογιοποίηση παρεμποδίζει τη μειονοτική επιρροή όχι όμως και την πλειοψηφική. Ευνοεί λοιπόν ομάδες ευρείας συναίνεσης. Παρεμποδίζει μάλιστα και κυρίως την έμμεση και λανθάνουσα μειονοτική επίδραση, τη μεταστροφή. Μειώνει την επίδραση που μπορεί να έχει η μειονότητα στους εν δυνάμει υποστηρικτές της, αυτούς που βρίσκονται πιο κοντά στις απόψεις της, όπως επίσης και την επίδραση της ενδο-ομαδικής μειονότητας εκεί δηλαδή που ο κίνδυνος ταύτισης είναι μεγαλύτερος όπω και αυτός της αυτο-απόδοσης των μειονοτικών χαρακτηριστικών (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989α, Papastamou S. 1993 σ. 176-177).

Στο πείραμα του Παπαστάμου Σ. (1989γ) με θέμα τη μόλυνση της ατμόσφαιρας φαίνεται καθαρά ότι η ψυχολογιοποίηση αποδυναμώνει τη μειονοτική επιρροή ενώ δεν επηρεάζει, αντίθετα ενισχύει, την πλειοψηφική. Όσον αφορά στην εικόνα της πηγής η μειονότητα αντιμετωπίζεται περισσότερο μ' όρους ψυχολογικής ανισορροπίας όταν η πλειοψηφία αντιμετωπίζεται με όρους αντικειμενικότητας. Έχουμε λοιπόν μια σειρά από μετατροπές στην εικόνα της μειονοτικής πηγής. Αυξάνεται η πρόσληψη της ακαμψίας της,

αποαντικειμενικοποιείται ο λόγος της και δίνεται έμφαση στον περιθωριακό της χαρακτήρα (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, Παπαστάμου Σ. Mugny G. 1989). Η ψυχολογιοποίηση λειτουργεί ως η κρυφή όψη του κοινωνικού ελέγχου (Papastamou S. 1989 σ. 194-195) και αποδίδει μια πιο μονολιθική αναπαράσταση στη μειονότητα (Mugny G. Perez J.-A. 1989 σ. 40). Η ψυχολογιοποίηση θα πλήξει επίσης την άμεση επιρροή της ευλύγιστης μειονότητας εξομοιώνοντας την με την άκαμπτη, όπως φαίνεται στο πείραμα των Papastamou, Mugny και Kaiser (αναφέρεται στους Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983 σ. 182-185).

Στα πλαίσια ενός πεδίου επιρροής φαίνεται να επικρατεί πρώτα απ' όλα μια έντονη διαμάχη των κοινωνικών οντοτήτων για να δοθεί ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στην διάσταση αποδοχής - οριακότητας, που να είναι περισσότερο προσαρμοσμένο στις δικές τους ανάγκες και επιδιώξεις, με το να γίνεται επίκληση σε συγκεκριμένες κοινωνικές νόρμες. Εκείνες που συμφέρουν περισσότερο σε κάθε μία από τις συμμετέχουσες οντότητες ανάλογα με το κοινωνικό status που διαθέτουν. Οι οντότητες που εκφράζουν, ή είναι απόλυτα αποδεκτές από τον κοινωνικό σχηματισμό επικαλούνται συχνότερα τη νόρμα της αντικειμενικότητας (Moscovici S. 1976). Αυτή συνήθως δεν ευνοεί τις οριακές ομάδες εκτός και αν μπορούν να βασιστούν σε αντικειμενικά γεγονότα (Kaiser C. Mugny G. 1987 σ. 113, Moscovici S. 1989α σ. 113) γεγονός που ακυρώνει και τα αρνητικά αποτελέσματα της ψυχολογιοποίησης (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989). Αντίθετα οι οριακές ομάδες ευνοούνται από τη νόρμα της πρωτοτυπίας δηλώνοντας ότι είναι εξίσου αποδεκτή αρχή μ' αυτήν της αντικειμενικότητας (Moscovici S. 1976), μια νόρμα που επίσης ακυρώνει τις συνέπειες της ψυχολογιοποίησης, εαν υπάρχει ένας συναινετικός ορισμός της πρωτοτυπίας (Papastamou S. 1993, Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989).

Υπάρχουν λοιπόν ομάδες συστημικές ή θεσμικά αποδεκτές που υπερασπίζονται το status quo ή διαχειρίζονται το εγkαθιδρυμένο κοινωνικό σύστημα και κοινωνικές ομάδες που αμφισβητούν θεμελιώδεις, θεσμιμένες, συνιστώσες του κοινωνικού συστήματος και κινούνται στα όριά του. Ανάλογες μορφές κοινωνικής ένταξης μπορούμε να αναγνωρίσουμε και στον ίδιο τον πληθυσμό. Επίσης κάθε πειραματικός κοινωνιολογοψυχολογικός χειρισμός στο επίπεδο της αναπαράστασης της πηγής ή του έργου φαίνεται να επιδρά άμεσα ή έμμεσα σ' αυτήν τη θεμελιώδη διάσταση αποδοχής - οριακότητας μεταβάλλοντας μερικά ή όλα τα βασικά κριτήρια για τον καθορισμό του τύπου των πηγών και στα οποία ήδη αναφερθήκαμε:

α) στο αριθμητικό μέγεθος β) στο (αντι)κανονιστικό περιεχόμενο της παρέμβασης τους γ) σε άλλους ιδιαίτερους πειραματικούς χειρισμούς που στο κοινωνικό πεδίο αντιστοιχούν στις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες.

II. Οι τύποι των πηγών κοινωνικής επιρροής

1. Τι εννοούμε με τον όρο μειονότητα;

1α. Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΧΥ)

Με τον όρο **Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΧΥ)** αναφερόμαστε σε πηγές κοινωνικής επιρροής που χαρακτηρίζονται από την αντικανονιστική τους τοποθέτηση που προσβάλλει περισσότερο ή λιγότερο θεμελιώδεις θεσμικές παραδοχές (και άρα έρχονται σε αντίθεση και με ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού), σε πηγές που έχουν εξασφαλίσει ένα χαμηλό αριθμό υποστήριξης⁴, σε πηγές που δέχονται συχνά το κοινωνικό ανάθεμα ή είναι ευπρόσβλητες απ' αυτό και τέλος σε πηγές για τις οποίες η κοινωνική σύγκρουση που υποκινούν λύνεται, συνήθως, εις βάρος τους, όσον αφορά το σχεσιολογικό επίπεδο.

Είναι φανερό ότι οι ΟΘΟΧΥ ταυτίζονται με την έννοια της ενεργούς μειονότητας του γενετικού μοντέλου έτσι όπως ήδη την έχει ορίσει από το 1976 ο Moscovici S.

Πρόκειται για ομάδες που η επιρροή τους δεν οφείλεται σε σχέσεις εξάρτησης (Mugny G. Perez J.-A. 1989 σ. 544). Είναι άμεσα διακριτές, λιγότερο αξιόπιστες και έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκτεθούν σε κοινωνικές πιέσεις (Maass A. 1987 σ. 125). Η πρόσληψή τους από τον πληθυσμό φιλτράρεται μέσα από μια μορφή "αντι-μειονοτικής στρέβλωσης" που τονίζει τον αποκλίνοντα χαρακτήρα τους (Mugny G. Perez J.-A. 1987 σ. 81) ενώ συνήθως αντιμετωπίζονται ως εξω-ομάδες που το κόστος ταύτισης μαζί τους είναι υψηλό (Perez J.-A. Mugny G. κα juin 1991σ. 83) και ιδιαίτερα για τα υποκείμενα που βρίσκονται εγγύτερα στις απόψεις τους (Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989α). Έχουν την ικανότητα να ενεργοποιούν συχνότερα τη διαδικασία επικύρωσης (Moscovici S. 1989α σ. 289,

⁴ ή αυτή η "πληροφορία" δίδεται στην πειραματική διαδικασία

1989β σ. 579, Moscovici S. Personnaz 1989 σ. 638), οδηγούν σ' έναν αποκλίνοντα τρόπο σκέψης όπου λαμβάνονται περισσότερες διαστάσεις υπόψη (Nemeth C., Wachtler J. 1983, Nemeth C. 1984 σ. 238, 1989 σ. 763), οδηγούν επίσης στον επαναπροσδιορισμό της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής (Perez J.-A. Mugny G. 1987α σ. 141-144, 1989α σ. 699, 1990 σ. 158, Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 99,112), έχουν έμμεσες, λανθάνουσες και βραδυφλεγείς επιδράσεις, με λίγα λόγια οδηγούν σ' αυτό που ο Moscovici S. αποκάλεσε φαινόμενο μεταστροφής (Moscovici S. 1989α, 1989β, Moscovici S. Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989).

Μ' αυτού του τύπου τις πηγές ήδη έχουμε ασχοληθεί στο κεφάλαιο για το γενετικό μοντέλο επιρροής. Χαρακτηριστική από την άποψη της επίδρασης της μειονοτικής πηγής είναι η συνθήκη χωρίς ταύτιση, όπου η μειονότητα έχει ελάχιστη άμεση επίδραση αλλά έχει σημαντική έμμεση επιρροή στο πείραμα των Mugny Ibanez κ.α. με θέμα την έκτρωση / αντισύλληψη (αναφέρεται στον Ibanez T. 1987 σ. 229).

Πως αντιδρούν σ' αυτήν την πηγή οι κοινωνικές οντότητες που εκφράζουν ή διαχειρίζονται ένα κοινωνικό σχηματισμό; Το κύριο μέλημά τους είναι να τονίσουν τον οριακό τους χαρακτήρα ώστε να αυξήσουν το κόστος μιας ενδεχόμενης ταύτισης του πληθυσμού με τη μειονότητα, μέσα από την αυτοαπόδοση των χαρακτηριστικών της πηγής (Doms M. Moscovici S. 1984 σ. 82).

Μια πρώτη στρατηγική θα ήτανε αυτή της ακύρωσης, δηλαδή η άρνηση της αληθοφάνειας και η απαξίωση του καινοτόμου μεινοτικού μηνύματος (Moscovici S. 1987, Mugny G. Perez J.-A. 1986, 1987β, Mugny G. Perez J.-A. avril 1989β). Ωστόσο όπως ήδη έχουμε δει αν και έτσι αντιμετωπίζεται η άμεση προσχώρηση στις μειονοτικές θέσεις ωστόσο με αφετηρία την αμφισημία της εικόνας της η μειονότητα αντιμετωπίζεται σ' ένα πολυδιάστατο πλαίσιο και αυξάνεται η έμμεση και χρονικά βραδυφλεγής επιρροή (ο.π., Παπαστάμου Σ. 1989στ σ. 747), επιφέροντας, η χρήση της ακύρωσης, αποτελέσματα αντίστροφα από τα αναμενόμενα.

Η άλλη στρατηγική ανοσοποίησης στη μειονοτική πειθώ, το είδαμε πως είναι η ψυχολογιοποίηση, κυρίως όταν η εικόνα της πηγής ως παρεκκλιτικής υπερισχύει (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989στ σ. 756-758). Πλήττει επίσης μια μειονότητα που κάνει κινήσεις συμβιβασμού, μια ευλύγιστη μειονότητα, της οποίας στερεί παντελώς κάθε δυνατότητα άμεσης επιρροής όπως δείχνει και το πείραμα των Papastamou, Mugny και

Kaiser (αναφέρεται στους Παπαστάμου Σ. Μιούνυ Γκ. 1983 σ. 182-185). Αλλά τις βασικές συνέπειες της ψυχολογιοποίησης και τον τρόπο που ενεργεί τις έχουμε ήδη θίξει αλλού (βλ. 3ο κεφάλαιο).

Κύριο μέλημα των κοινωνικών οντοτήτων που εκφράζουν το κοινωνικό status quo είναι να πλήξουν την αντικειμενικότητά τους, να αμφισβητήσουν τη βασιμότητα της διαφωνίας τους και να αναδείξουν την παθογένειά τους. Αν τελικά δεν το καταφέρνουν τότε αποσυνθέτουν τη διαφωνία ενσωματώνοντας τα αιτήματά της, όχι γιατί έχουν πειστεί απ' αυτό αλλά για να καταστήσουν ακίνδυνη την διαφωνία (Παπαστάμου Σ. Μιούνυ Γκ. 1983 σ. 60).

Φυσικά οι ενεργείς μειονότητες ή οι ΟΘΟΧΥ έχουν τα δικά τους μέσα για να αντιδράσουν. Γι αυτούς όπως το είδαμε η σταθερότητα, με το συνεπακόλουθο θρυμματισμό της συναίνεσης και η σύγκρουση που προκαλεί είναι θέμα επιβίωσης (Moscovici S. 1976). Η υποστήριξη μιας συνεκτικής άποψης καλά προσδιορισμένης που εναντιώνεται στον κρατούντα κανόνα επιτρέπει την αναγνώριση των διακριτών χαρακτηριστικών της μειονότητας (Doms M. Moscovici S. 1984 σ. 58).

Τη σύγκρουση που προκαλούν αυτού του είδους οι πηγές, υπάρχουν δύο βασικές στρατηγικές επιλογές για να τη διαχειριστούν. Η πρώτη στρατηγική συνίσταται στην άρνηση κάθε συμβιβασμού και στην υποστήριξη των θέσεών της με ακραίο τρόπο (Παπαστάμου Σ. 1989β σ. 39). Η μειονότητα δεν καταβάλλει προσπάθειες άμεσης αποδοχής αντίθετα επιμένει στον αντι-κανονιστικό χαρακτήρα των απόψεων της, θα λέγαμε ότι "κατοχυρώνει" την οριακότητά της. Μια τέτοια μειονότητα εκ των πραγμάτων ψυχολογιοποιημένη δε φαίνεται να πλήττεται περισσότερο από την εγκαθίδρυση ενός ρητού ψυχολογικού ντετερμινισμού όπως δείχνει το πείραμα των Papastamou, Mugny και Kaiser, που προαναφερθήκαμε, διατηρώντας τις δυνατότητές της για έμμεση επιρροή. Ελπίζει κατ' αυτόν τον τρόπο σε μια μακροπρόθεσμη θετική αλλαγή του zeitgeist (Παπαστάμου Σ. 1989στ σ. 748-749, Perez J.-A. Mugny G. 1987α σ. 158, 1986 σ. 167-174) δηλαδή σε μια μακροπρόθεσμη νέα σημασιολόγηση του περιεχομένου της διάστασης αποδοχής-οριακότητας.

Μια δεύτερη στρατηγική επιλογή αυτού του τύπου των πηγών είναι να αμφισβητήσουν ενεργά την αποδιδόμενη σ' αυτές οριακή φύση, επικαλούμενες άλλους κανόνες περισσότερο ευνοϊκούς, όπως αυτός της πρωτοτυπίας διατηρώντας

παράλληλα ένα ευλύγιστο ύφος διαπραγμάτευσης. Πρωτοτυπία και ευλυγισία προσφέρουν τη μεγαλύτερη αποδοχή, συχνά άμεση, στις μειονοτικές απόψεις όπως δείχνει και το πείραμα των Mugny Rilliet και Papastamou (αναφέρεται στους Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 44-45).

Ένα σημαντικό συμπέρασμα που μπορεί να συναχθεί από τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης είναι ότι στη βάση κάθε συγκρουσιακής κατάστασης επιρροής υποβόσκει μια σύγκρουση για το περιεχόμενο της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Από τη μια υπάρχουν οι ομάδες της καθεστηκυίας τάξης που προτείνουν ένα μονοδιάστατο μοντέλο της πραγματικότητας σύμφωνα με το οποίο η αλήθεια κατανοείται μέσα από περιορισμένες, σαφείς και μοναδικές απαντήσεις. Από την άλλη υπάρχουν ομάδες που προτείνουν ένα πολυδιάστατο κόσμο στον οποίο η διαφορά και η ποικιλία είναι μέρος της αλήθειας. Στο πείραμα των Huguet κ.α. (αναφέρεται στους Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996) η μειονότητα ασκεί, έμμεση επιρροή, σ' ένα έργο αντίληψης, στη συνθήκη όπου εισάγεται η αποκέντρωση, στη συνθήκη δηλαδή όπου η προσδοκία της διαφοράς είναι αποδεκτή και νομιμοποιημένη.

1β. Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΧΥ)

"Η μεταπολεμική Γερμανία γνώρισε μόνο μια περίοδο απόλυτης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας από το 1957-61 και μια συμμαχία όλων των κομμάτων από το 1966-69. Κατά τα άλλα, όλες οι κυβερνήσεις στηρίζονταν στη συνεργασία των φιλελευθέρων, οι οποίοι με τις συμπάθειες και τις απιστίες τους αναδείχθηκαν σε βασικούς ρυθμιστές των πολιτικών εξελίξεων". Το απόσπασμα αυτό από το άρθρο της Κοχαϊμίδου Ελένης που δημοσιεύτηκε στο κυριακάτικο φύλο της Ελευθεροτυπίας στις 9/7/1995, με τίτλο "Γερμανοί Φιλελεύθεροι. Στη δύση του ένα κόμμα ιστορικό" αναφέρεται στο γερμανικό κόμμα των Ελευθερών Δημοκρατών (FDP) που στη μεταπολεμική ζωή της Γερμανίας έπαιξε και παίζει έναν καθοριστικό ρυθμιστικό ρόλο ρυθμίζοντας τη μορφή που έπαιρνε κάθε φορά η κυβερνητική συμμαχία. Το ποσοστό υποστήριξης του στις εκάστοτε, γερμανικές, γενικές εκλογές κυμαίνονταν γύρω στο 10% ενώ στις μέρες μας συνεχώς μειώνεται.

Είναι φανερό ότι αυτός ο τύπος κόμματος το μόνο που δεν ενσαρκώνει είναι τον ιδεότυπο μιας ενεργούς μειονότητας, παρά το χαμηλό, αλλά ωστόσο σταθερό βαθμό

υποστήριξης που χαίρει. Σύμφωνα με τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης είναι προτιμότερο να μιλάμε για πλειοψηφική ομάδα αφού το FDP νομιμοποιείται να ασκεί εξουσία.

Αν τα πράγματα φαίνονται ξεκάθαρα με το FDP δε συμβαίνει το ίδιο με το κόμμα των Πρασίνων που τείνει να αντικαταστήσει το FDP στο ρυθμιστικό του ρόλο καθώς η απήχηση του τελευταίου εξασθενεί όλο και περισσότερο. Ενδιαφέρον έχει ένα άρθρο του "Indipendent" που αναδημοσιεύει η εφημερίδα "TO ΒΗΜΑ" στις 2/7/1995 το οποίο σε ορισμένα σημεία του λέει τα εξής για μια γερμανική οικογένεια των Ίγκριντ και Φραντς Κλάας: "Είναι μια συνηθισμένη οικογένεια: μεσοαστική, με τις ανέσεις της, με τη Ρενό 21 (δική του) και τη Ρενό 5 (δική της) παρκαρισμένες στο γκαράζ. Με δεδομένη τη γερμανική νοοτροπία, ούτε η κουζίνα τους δεν είναι παράξενη. Απλώς την έχουν οργανώσει οικολογικά... Πριν από μερικά χρόνια, από πολιτικής πλευράς, μέσα στην οικογένεια Κλάας καλύπτονταν όλα τα κόμματα. Η Ίγκριντ ψήφιζε τους χριστιανοδημοκράτες του Χέλμουτ Κολ (CDU). Ο γιός της ο Ρόμπερτ ψήφιζε το "δεκανίκι" των χριστιανοδημοκρατών τους φιλελεύθερους Ελεύθερους Δημοκράτες (FDP). Ο αδερφός του ο Μάρτιν ψήφιζε αντιπολίτευση, δηλαδή σοσιαλιστές (SPD) και η αδερφή τους η Μπάρμπα, που ψήφισε πέρυσι για πρώτη φορά έδωσε την ψήφο της στο κόμμα των Πρασίνων. Ποια είναι η αλλαγή; Σήμερα πια ολόκληρη η οικογένεια ψηφίζει τους Πράσινους, εκτός από τον πάτερ φαμίλια που παραμένει πιστός στους χριστιανοδημοκράτες". Αλλά το πιο εκπληκτικό είναι η πληροφορία του άρθρου ότι υπάρχουν και στους δύο κομματικούς σχηματισμούς, των χριστιανοδημοκρατών και των πρασίνων, άτομα που υποστηρίζουν ένθερμα τη συνεργασία μεταξύ τους. "Και να σκεφτεί κανείς ότι οι χριστιανοδημοκράτες θεωρούσαν τους Πράσινους αμελητέα "παρέα παλαβών", που θα μπορούσαν να βάλουν τη χώρα σε μεγάλο κίνδυνο αν κάποια μέρα κατόρθωναν να βρεθούν στην εξουσία. Αλλά και οι Πράσινοι έχουν αλλάξει αρκετά, παρουσιάζοντας τώρα άλλο πρόσωπο από εκείνο που είχαν δείξει στην αρχή της εξόρμησής τους. Σήμερα δε ζητούν πια, για παράδειγμα τη... διάλυση του ΝΑΤΟ!" (αναφέρεται στο ίδιο άρθρο).

Είναι φανερό ότι μέσα σε ένα κοινωνικό σχηματισμό είναι πιθανό να υπάρχουν κοινωνικές οντότητες επιρροής με σχετικά χαμηλό αριθμό υποστήριξης που η φύση τους ποικίλει από την ενσάρκωση ενός κανονιστικού ιδεώδους, π.χ. η μετριοπάθεια του πολιτικού κέντρου για το γερμανικό FDP, ως την ενσάρκωση ενός σχετικά ριζοσπαστικού προτύπου, π.χ. οι Γερμανοί Πράσινοι, που ωστόσο οι θεμελιώδεις τους παραδοχές δεν

έρχονται (και ως αποτέλεσμα μακρόχρονων ιστορικών διεργασιών) σε ριζική αντίθεση με το ευρύτερο κανονιστικό πλαίσιο. Κοινό χαρακτηριστικό σ' αυτήν τη γκάμα κοινωνικών οντοτήτων είναι ότι μια πιθανή ταύτιση μαζί τους δε συνοδεύεται αναγκαστικά από αρνητικές συμπαραδηλώσεις.

Με τον όρο **Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΧΥ)** αναφερόμαστε σε πηγές κοινωνικής επιρροής: α) που έχουν εξασφαλίσει ένα χαμηλό ποσοστό (σε σχέση με το γενικό πληθυσμό) υποστήριξης, β) που οι βασικές τους τοποθετήσεις κινούνται μέσα στα όρια του κανονιστικού πλαισίου, για να το στηρίξουν ή να το προσαρμόσουν σε νέα δεδομένα χωρίς να αμφισβητούνται οι θεμελιώδεις ρυθμίσεις του και τέλος γ) αναφερόμαστε σε ένα τύπο πηγών που η σύγκρουση στο σχεσιολογικό επίπεδο δε λύνεται κατανάγκη εις βάρος τους.

Οι κύριες λειτουργίες αυτού του τύπου των πηγών επιρροής αναφέρονται στα ακόλουθα: α) Διεύρυνση του περιεχομένου και της εμβέλειας μιας κανονιστικής ρύθμισης ή ενός συνόλου κανόνων ώστε να συμπεριλάβουν νέα δεδομένα (π.χ. η ενσωμάτωση φεμινιστικών αιτημάτων μέσα από τη διεύρυνση της έννοιας των ατομικών δικαιωμάτων) β) Απορόφηση των κοινωνικών κραδασμών διευκολύνοντας την ενσωμάτωση πληθυσμών που συνήθως υιοθετούν αντικανονιστικές πρακτικές (π.χ. πληθυσμός καπνιστών) γ) ενίσχυση της συλλογικής ταυτότητας ενός κοινωνικού σχηματισμού (π.χ. δυνατότητα έκφρασης εθνικιστικών αιτημάτων χωρίς να γίνεται αντιληπτή ως ακραία εθνικιστική συμπεριφορά που αντιτίθεται στο πνεύμα των καιρών).

Είναι πιθανό να υποθέσουμε ότι η εφαρμογή ενός ψυχολογικού ντετερμινισμού - ψυχολογιοποίηση - δηλαδή η εξήγηση του περιεχομένου της τοποθέτησης της πηγής με βάση τα ψυχολογικά της χαρακτηριστικά (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989) να μην εμποδίζει, ίσως το αντίθετο να διευκολύνει μια ΟΘΑΧΥ στην άσκηση της επιρροής της. Σ' αντίθεση με τις ΟΘΟΧΥ οι ΟΘΑΧΥ κινούνται μέσα στα αποδεκτά κανονιστικά πλαίσια και η ταύτιση μαζί τους δεν συνοδεύεται από μεγάλο κοινωνικό κόστος.

Ενδιαφέρον από αυτήν την άποψη παρουσιάζει ένα πείραμα (αδημοσίευτο) του υποψήφιου διδάκτορα Ευστρατιάδη Σ. μέσα στα πλαίσια των ερευνών του για την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής με θέμα: "Κοινωνική και ψυχολογική διάσταση του εθνικισμού". Το πείραμα διεξήχθη την περίοδο Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1993, με

αντικείμενο τη διαμάχη Ελλάδος - Σκοπίων για το επίσημο όνομα του τελευταίου, σε μια εποχή που το όλο ζήτημα βρισκόταν σε έξαρση. Πληθυσμός ήτανε 200 φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου. Οι βασικές του μεταβλητές ήταν: α) Εθνικιστική / μη-Εθνικιστική ομάδα (και οι δύο παρουσιαζόταν ως μειονοτικές ομάδες που έχαιραν ένα ποσοστό υποστήριξης κοντά στο 8%) η πρώτη παρουσίαζε ένα κείμενο κατά των Σκοπίων και η δεύτερη υπέρ των Σκοπίων, β) ψυχολογιοποίηση / μη - ψυχολογιοποίηση. Αν και το πείραμα παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα ύπαρξης δύο κειμένων ωστόσο είναι αποκαλυπτικό των όσων υποστηρίζουμε εδώ.

Οι μετρήσεις επιρροής έγιναν πάνω σε οκτώ επιχειρήματα κατά των Σκοπίων (άμεση επιρροή για την εθνικιστική ομάδα και έμμεση επιρροή για τη μη-εθνικιστική) και οκτώ επιχειρήματα υπέρ των Σκοπίων (άμεση επιρροή για τη φιλο-Σκοπιανή μειονότητα και έμμεση για την εθνικιστική). Είναι φανερό ότι, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία μας, η εθνικιστική (αντι-Σκοπιανή) μειονότητα είναι μια Ομάδα Θεσμικής Αποδοχής Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΧΥ) και η φιλο-Σκοπιανή είναι μια κλασσική περίπτωση Ομάδας Θεσμικής Οριακότητας Χαμηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΧΥ). Η στατιστική ανάλυση δίνει μια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση αναμεσα στις συνθήκες ψυχολογιοποίησης και μη-ψυχολογιοποίησης τόσο στο σύνολο των επιχειρημάτων (-ψ/ψ, $p < 0,01$) όσο και στα επιχειρήματα κατά των Σκοπίων (-ψ/ψ, $p < 0,07$) με συνολική μετακίνηση του πληθυσμού προς τις αντι-Σκοπιανές προτάσεις στις συνθήκες ψυχολογιοποίησης. Η μετακίνηση αυτή είναι πιο έκδηλη στα αντι-Σκοπιανά επιχειρήματα (ψυχολογιοποίηση, Εθνικιστική ομάδα $\mu.o. = -0,40$, μη-Εθνικιστική $\mu.o. = -0,32$). Είναι φανερό ότι η εισαγωγή της ψυχολογιοποίησης αυξάνει κυρίως την άμεση επιρροή των ΟΘΑΧΥ ενώ ακυρώνει, όπως άλλωστε ήτανε αναμενόμενο, κάθε επίδραση των ΟΘΟΧΥ.

Όσον αφορά το θέμα του zeitgeist οι Mugny G. και Perez J.-A. (1986 σ. 164-165) λένε: "Το δέντρο δεν πρέπει να κρύβει το δάσος: εάν οι εναλλακτικές θέσεις της μειονότητας βρίσκονται μέσα στο zeitgeist αυτό δεν οφείλεται σε τίποτα άλλο παρά στο γεγονός μιας προηγούμενης συσσώρευσης (και μη-ελεγχόμενης, ή δύσκολα ελεγχόμενης από τον ερευνητή) προηγούμενων μειονοτικών επιρροών δηλαδή με τη μορφή μιας διαδικασίας συλλογικής μεταστροφής". Μ' άλλα λόγια οι μειονότητες μπορούν να μεταβάλλουν το κοινωνιογνωστικό πεδίο του πληθυσμού (Παπασάμου Σ. 1989 σ. 748-749). Σ' αυτήν την περίπτωση μπορούμε να έχουμε δύο πιθανά σενάρια εξελίξεων: α) Η ίδια μειονότητα δρώντας σ' ένα νέο zeitgeist, που είναι ευνοϊκό για αυτήν μετατρέπεται σε ομάδα θεσμικής αποδοχής. Αυτή

φαίνεται να είναι η περίπτωση των Πρασίνων στη Γερμανία. β) Οι μηχανισμοί και οι κοινωνικές οντότητες που εκφράζουν τον κοινωνικό σχηματισμό μπορεί να επεξεργαστούν νέες κοινωνικές ρυθμίσεις ή να δώσουν νέο περιεχόμενο σε παλαιότερες ρυθμίσεις έτσι ώστε να καταστήσουν τη μειονοτική δράση ανώφελη.

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο στη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης ότι ο ρατσισμός χαρακτηρίζεται από μια έκδηλη δυναμική και μια λανθάνουσα με το κύριο πρόβλημα να εστιάζεται στη δεύτερη. Ο ρατσισμός στις μέρες μας είναι συμβολικός δεν εκφράζεται με ανοικτές διακρίσεις, αλλά π.χ. για τους μαύρους λειτουργεί με ένα αίσθημα "ότι οι μαύροι ζητάνε πολλά" ότι "δε σέβονται τις βαθιές αξίες του έθνους" κ.τ.λ.. (Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996). Το βασικό χαρακτηριστικό των πειραματικών ερυνών των Perez, Mugny και των συνεργατών τους συνίσταται στη λογική μιας κανονιστικής σύγκρουσης που αναπτύσσονταν ανάμεσα σε άτομα που εκδήλωναν έκδηλη ρατσιστική στάση και την (Ισπανική) ομάδα αναφοράς τους. Δηλαδή στις περισσότερες των περιπτώσεων ήταν οι ομάδες θεσμικής αποδοχής που παρέμβαιναν στη ρύθμιση της (αντι)ρατσιστικής στάσης⁵.

Στην πραγματικότητα αυτή η διπλή ηθική που χαρακτηρίζει τις (αντι)ρατσιστικές μας στάσεις εντοπίζεται και σε άλλες περιοχές των κοινωνικών μας στάσεων και αντιλήψεων. Είναι γνωστή η έκρηξη του φεμινιστικού κινήματος, τουλάχιστον στις χώρες του δυτικού κόσμου, που κορυφώθηκε στις δεκαετίες των '60 και '70. Βασικό τους αίτημα ήταν (και είναι) η ανατροπή των ιεραρχικών οικογενειακών δεσμών όπου η γυναίκα κατέχει την υποδέεστερη θέση, το δικαίωμα της γυναίκας για ενεργή και ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική πραγματικότητα, το δικαίωμά της στην προσωπική ελευθερία και απόλαυση όπως επίσης και τη θέληση των γυναικών να συμμετάσχουν ισότιμα στις ρυθμίσεις για την -βασικά ανδροκρατικής αντίληψης- αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους. Το φεμινιστικό κίνημα στην ακραία του μορφή απαιτούσε μια ριζική ανατροπή των κοινωνικών σχηματισμών. Από την άλλη στις μέρες μας έχουμε μια ύφεση του φεμινιστικού κινήματος με την παράλληλη διεύρυνση του περιεχομένου πιο γενικών κανονιστικών ρυθμίσεων, όπως το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην αυτοδιάθεση της προσωπικότητάς του, της γυναίκας μη εξαιρουμένης. Οι γυναίκες θα πρέπει να κρίνονται στη βάση των προσωπικών τους ικανοτήτων π.χ. μόρφωση, ικανότητες διοίκησης κ.λ.π.. Παράλληλα συντηρούνται κάποιες άρρητες θεωρίες για τη

⁵ Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και οι μειονότητες δεν οδηγούσαν σε λανθάνουσες επιδράσεις όπως π.χ. ο Τσιγγάνος χαμηλού στάτους.

γυναικεία προσωπικότητα ως περισσότερο συναισθηματικής με λιγότερες αναλυτικές ή μαθηματικές ικανότητες κ.λ.π.. Βασική κοινωνική επιδίωξη είναι αποεπένδυση κάθε γυναικείας διεκδίκησης από οποιαδήποτε φεμινιστική υποψία.

Ενδεικτικό είναι το πείραμα του Perez J.-A., με πληθυσμό γυναίκες, πάνω στο θέμα της άμβλωσης (αναφέρεται στους: Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 142-145). Βασική μεταβλητή είναι η ρύθμιση της κατηγοριακής ταυτότητας της μειονότητας: χωρίς ρύθμιση/ γυναικεία μειονότητα (ενδο-ομάδα) / ανδρική μειονότητα (εξω-ομάδα). Η άμεση επιρροή μετράται στις στάσεις για την άμβλωση και η έμμεση για την αντισύλληψη. Όταν δε δίδεται καμιά άλλη πληροφορία για την ταυτότητα της πηγής έχουμε το κλασσικό μειονοτικό μοντέλο επιρροής, καμμία άμεση επιρροή που συνοδεύεται από την αύξηση της έμμεσης επιρροής. Όταν η μειονότητα είναι γυναικεία παρεμποδίζεται τόσο η άμεση όσο και η έμμεση επίδραση ενώ τέλος η ανδρική μειονότητα προκαλεί μια άμεση αποδοχή των απόψεων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναπαράσταση της κάθε πηγής. Η πρώτη μειονότητα αναγνωρίζεται ως προοδευτική και φεμινιστική ενώ η γυναικεία μειονότητα, και εδώ είναι το ενδιαφέρον στοιχείο, αναγνωρίζεται μεν ως φεμινιστική αλλά επίσης και ως άκαμπτη και έχουσα προσωπικό συμφέρον. Αντίθετα η ανδρική μειονότητα (και αυτό είναι ακόμα πιο ενδιαφέρον), η μόνη που ασκεί άμεση επιρροή, δεν αναγνωρίζεται ως φεμινιστική αλλά αξιολογείται θετικά. Ανάλογα είναι και τα αποτελέσματα των Maass A. Clark III R.D. Haberkorn G. (1982), με ανδρικό πληθυσμό και με το ίδιο θέμα -την άμβλωση-, όπου μάλιστα η ανδρική πηγή (ΟΘΑΧΥ) αλλάζει περισσότερο τα συντηρητικά υποκείμενα.

Οι ΟΘΑΧΥ δρουν λοιπόν σε μια διπλή κατεύθυνση: α) αποσπούν αιτήματα από τις οριακές ομάδες και τα οργανώνουν σ' ένα νέο πλαίσιο (εδώ μη-φεμινιστικό), β) συμπαρασύρουν στη νέα ρύθμιση και τα πιο συντηρητικά υποκείμενα.

Σ' ανάλογα συμπεράσματα μπορεί να οδηγήσει και το τρίτο πείραμα των Clark III R.D. Maass A. (Απρίλιος 1990) με θέμα τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων όπου υπάρχουν οι εξής μεταβλητές: α) ετερο / ομο-φυλόφιλη μειονότητα (ΟΘΑΧΥ / ΟΘΟΧΥ), που υποστηρίζουν θέσεις: β) υπέρ / κατά της ομοφυλοφιλίας. Τα υποκείμενα διαχωρίζονται ανάλογα με τις αρχικές στάσεις τους σε ευνοϊκά / αντίθετα έναντι των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων. Όταν η ομάδα είναι ετεροφυλοφιλική ακολουθείται τόσο από τα προοδευτικά όσο και τα συντηρητικά υποκείμενα, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο όταν εκφράζεται κατά των ομοφυλοφίλων. Αντίθετα μια ομοφυλοφιλική μειονότητα υπέρ των δικαιωμάτων

της δεν έχει καμμία επιρροή. Ενώ όταν εκφράζεται κατά αυτών των δικαιωμάτων τότε προφανώς δημιουργεί μια παράδοξη κατάσταση όπου αναγκάζει τα ευνοϊκά, για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, υποκείμενα να την ακολουθήσουν μερικώς, όταν στα συντηρητικά υποκείμενα δημιουργείται μια αντι-πόλωση - κινούνται δηλαδή ενάντια στην άποψή τους και την άποψη της ομοφυλοφιλικής μειονότητας και εκφράζονται περισσότερο ευνοϊκά υπέρ των ομοφυλοφίλων!

Μια άλλη λειτουργία των ΟΘΑΧΥ είναι η ικανότητά τους να ενσωματώνουν σ' ένα αποδεκτό πλαίσιο πληθυσμούς με οριακές ή αντικανονιστικές συμπεριφορές ή στάσεις, καθώς η ταυτότητα της πηγής είναι λιγότερο απειλητική για τα οριακά υποκείμενα (σε σχέση με τις πηγές που εκφράζουν περισσότερο το κανονιστικό πλαίσιο).

Ενδεικτικά είναι τα πειράματα πάνω στο κάπνισμα (αναφέρονται στους Perez J.-A. Mugny G. κ.α. juin 1991). Οι ΟΘΑΧΥ⁶ επιδρούν κυρίως στα πια ακραία υποκείμενα - που δε δηλώνουν και μεγάλη συμπάθεια στα δικαιώματα των μη-καπνιστών ή καμμία αρχική πρόθεση να σταματήσουν το κάπνισμα. Μ' αυτόν τον πληθυσμό μια μειονότητα (κατ' εμάς μια ΟΘΑΧΥ) συγκρούεται με μεγαλύτερη ένταση.

ΟΙ ΟΘΑΧΥ φαίνεται λοιπόν να λειτουργούν ως δικλείδες ασφάλειας του κοινωνικού σχηματισμού μειώνοντας τις εντάσεις και δίνοντας ευκαιρία στους οριακούς πληθυσμούς να ενσωματωθούν σ' αυτόν. Ίσως η εποχή μας να ευνοεί μια δράση αυτού του τύπου των ομάδων που κατά τους Huyghe F.-B. Barbes P (1990 σ. 7) χαρακτηρίζεται (η εποχή μας) από μια soft - ιδεολογία, η οποία είναι η "ελάχιστη δυνατή ιδεολογία που προορίζεται να εξασφαλίσει την ελάχιστη δυνατή κοινωνική συναίνεση". Αυτού του είδους η ιδεολογία εκφράζεται μέσα από "μια κάποια προσωπική στάση, που χαρακτηρίζεται από πραγματισμό, ευγενική ανοχή, ναρκισσισμό, ανεμελιά, μαλθακή ηθικολογία, λατρεία του μοντέρνου και του τεχνολογικού, αποτελεί την εγγύηση έναντι στον πειρασμό του εμφυλίου πολέμου" (Huyghe F.B. Barbes P. σ. 7). Όλα αυτά μέσα σε μια "κοινωνία, που οδηγείται στον κατακερματισμό και την ανάπτυξη μικροπραγματικότητας" (ο.π. σ. 23).

⁶ Μια ΟΘΑΧΥ ευνοείται πολλές φορές από μια έντονη σύγκρουση, καθώς η ταύτιση μαζί της δεν είναι απαγορευτική, ενώ παράλληλα κατορθώνει να κατοχυρώσει τη διακριτότητά της και να διαφανεί ο διαφορετικός της χαρακτήρας από άλλες ομάδες θεσμικής αποδοχής.

2. Τι εννοούμε με τον όρο πλειοψηφία ή πλειονότητα;

2α. Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΠΥΨΥ)

Κατά το Moscovici S. (1989α σ. 275) πρέπει να κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα στους μηχανισμούς εξουσίας και ιδεολογίας. Μέσα σ' έναν κοινωνικό σχηματισμό πρέπει λοιπόν να διακρίνουμε τις ομάδες εξουσίας και νομιμοποίησης από τις ομάδες που προσφέρουν υποστήριξη και προπαγανδίζουν πεποιθήσεις, ιδέες και πολιτικά προγράμματα κανονιστικής αποδοχής ή αντιμετωπίζουν άμεσα σε καταστάσεις σύγκρουσης ομάδες, ιδέες, στάσεις ή πρακτικές που αμφισβητούν θεμελιώδεις ρυθμίσεις του κοινωνικού σχηματισμού. Ένας τέτοιος τύπος ομάδων το είδαμε παραπάνω είναι οι ΟΘΑΧΥ, αλλά κύριος εκπρόσωπος τους είναι οι Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΥΨΥ).

Με τον όρο **Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΑΠΥΨΥ)** αναφερόμαστε σε πηγές κοινωνικής επιρροής: α) που έχουν εξασφαλίσει, ως προς το σύνολο του πληθυσμού, ένα υψηλό ποσοστό υποστήριξης, β) σε πηγές που υπενθυμίζουν, υποστηρίζουν και υπεραμύνονται των θεμελιωδών ρυθμίσεων του κανονιστικού πλαισίου και τέλος γ) σε πηγές που μια ισχυρή σύγκρουση μαζί τους λύνεται, συνήθως υπέρ τους στο σχεσιολογικό επίπεδο, προκαλώντας ενδοτικότητα και φυσικά άμεση επιρροή.

Οι ΟΘΑΠΥΨΥ ταυτίζονται μ' αυτές τις οντότητες που στις κοινωνιοψυχολογικές πειραματικές έρευνες ορίζονται ως πλειοψηφίες ή πλειονότητες. Οι πλειοψηφίες χαρακτηρίζονται από μια "εξωστρεφή" ψυχολογία αφού το επίκεντρο ελέγχου του πλειοψηφικού ατόμου είναι εξωτερικό (Moscovici S. 1989α σ. 306). Ανάμεσα σ' αυτές και τον πληθυσμό αναπτύσσονται συνήθως σχέσεις εξάρτησης, οι ΟΘΑΠΥΨΥ ευνοούνται από τον εξαναγκασμό που είναι σε θέση να προκαλούν, ασκούν κοινωνικό έλεγχο, οδηγούν την επίλυση της σύγκρουσης μέσα από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης, ευνοούν την ενδοομαδική ευνοιοκρατία και οδηγούν σε έκδηλη επιρροή υπό την παρουσία της πηγής, προκαλούν ένα συγκλίνοντα τρόπο σκέψης και τέλος ενισχύουν τη συναίνεση (Moscovici S. 1989β σ. 602, Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 14, 1989 σ. 544, Perez J.-A. Mugny G.

κ.α. 1991 σ. 81-82, Mugny G. Butera F. κ.α. 1993, Papastamou S. 1979, Παπαστάμου Σ. 1989α, Nemeth C. Wachtler J. 1983, Nemeth C. 1989). Οι πλειοψηφίες ευνοούνται από την εφαρμογή της ψυχολογιοποίησης (Παπαστάμου Σ. 1989γ, Νοέμβριος 1989, Papastamou S. 1993). Οι επικρατούσες οντότητες καθώς συμπυκνώνουν τα αποδεκτά όρια ενός κοινωνικού σχηματισμού δεν μένουν απαθείς, αλλά προσπαθούν να καταστήσουν τους κανόνες παγκόσμιους, συντηρώντας και προσδιόρίζοντάς τους (Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 26-27).

Οι ΟΘΑΠΥΨΥ προσφέρουν κοινωνική υποστήριξη αντιμετωπίζοντας ενεργά τις επιθέσεις που δέχεται ο πληθυσμός από τις οριακές ομάδες, όπως φαίνεται και στις πειραματικές έρευνες που αναφέρει η Doms M. (1987) στις οποίες χρησιμοποιείται το πειραματικό υπόδειγμα του Asch. Οι ΟΘΑΠΥΨΥ μπορούν να αναλάβουν τη στήριξη των πολιτισμικών κοινοτυπιών⁷ είτε προσφέροντας επιχειρήματα στήριξης, είτε επιχειρήματα ενάντια σε αυτά που τις αμφισβητούν όπως δείχνουν οι πειραματικές έρευνες των McGuire και Parageorgis (αναφέρονται από τη Montmollin de G. 1984 σ. 120-122).

Οι ΟΘΑΠΥΨΥ, καθώς γίνονται ομάδες αναφοράς για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και μέσα από τις συμπεριφορές ενδοτικότητας που ενεργοποιούν σε καταστάσεις σύγκρουσης, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι αποτελούν το βαρύ πυροβολικό του κοινωνικού σχηματισμού. Παράδειγμα ΟΘΑΠΥΨΥ αποτελούν οι μεγάλοι κομματικοί σχηματισμοί στα πλαίσια ενός πολιτικού συστήματος.

2β. Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΡΥΨΥ)

Το πρότυπο μειονοτικής επιρροής συνίσταται στη μηδενική μειονοτική επίδραση στο έκδηλο επίπεδο και στην αύξηση της έμμεσης μειονοτικής επίδρασης (όταν δεν υπεισέρχονται άλλοι πειραματικοί χειρισμοί). Οι κοινωνιοψυχολόγοι που έχουν ασχοληθεί με το φαινόμενο της μειονοτικής μεταστροφής το εξηγούν συνήθως ως εξής: Η μειονότητα προκαλεί μια αρκετά ισχυρή σύγκρουση σπάζοντας την κοινωνική συναίνεση. Η εικόνα της μειονοτικής πηγής δεν επιτρέπει συνήθως, μια έκδηλη ταύτιση μαζί της με συνέπεια η

⁷ "πεποιθήσεις που μέσα σε μια δεδομένη κοινωνία, δεν έχουν ποτέ ή πολύ σπάνια αμφισβητηθεί, ούτε έχουν εκτεθεί σε αντι-επιχειρήματα, πράγμα που τις κάνει ιδιαίτερα εύθραυστες στη πρώτη αμφισβήτηση" (Montmollin de G. 1984 σ. 121).

σύγκρουση που προκαλεί να επιλύεται εις βάρος της στο σχεσιολογικό επίπεδο και να οδηγεί σε μηδενική έκδηλη επιρροή. Αν η σύγκρουση δεν είναι υπερβολικά ισχυρή (με συνέπεια το υποκείμενο να κατευθύνει όλες του τις προσπάθειες προς τη διαφοροποίηση απο τη μειονότητα) τότε το υποκείμενο μπαίνει σε μια διαδικασία επικύρωσης. Αναζητώντας το λόγο που η μειονότητα λανθάνει, το υποκείμενο τελικά πείθεται απ' αυτήν στο λανθάνον επίπεδο (Mugny G. Perez J.-A. 1986, 1987β).

Στο πείραμα των Moscovici S. και Personnaz B. (1986) πράγματι αυτό το πρότυπο μειονοτικής επιρροής επιβεβαιώνεται στις συνθήκες αισθητικής. Στο πείραμα αυτό χρησιμοποιείται το γνωστό υπόδειγμα αντίληψης των χρωμάτων. Συγκρίνονται δύο τύποι πηγών επιρροής μια μειονότητα και μια πλειοψηφία. Επίσης υπάρχει μια συνθήκη αισθητικής όπου δηλώνεται ότι πρόκειται για έρευνα σχετικά με την αισθητική αξία των χρωμάτων, και μια συνθήκη προσωπικότητας (ψυχολογιοποίηση) όπου δηλώνεται ότι πρόκειται για μια έρευνα που αφορά τη σχέση που υφίσταται ανάμεσα στην προσωπικότητα και την αντίληψη των χρωμάτων. Υπάρχουν τέσσερις πειραματικές φάσεις : α) Γίνεται εκτίμηση των χρωμάτων της διαφάνειας και της μεταεικόνας, σε προσωπικό επίπεδο β) Υπάρχει διαντίδραση ανάμεσα στο συνεργό και το υποκείμενο για την εκτίμηση της εικόνας της διαφάνειας γ) Σ' αυτή τη φάση επαναλαμβάνεται η διαδικασία της πρώτης φάσης. δ) Επαναλαμβάνεται η διαδικασία της πρώτης και της τρίτης φάσης, αφού έχει αποχωρήσει ο συνεργός.

Ως προς τα αποτελέσματα τώρα η μειονότητα ασκεί έμμεση επιρροή στην τρίτη και την τέταρτη φάση, ως προς την αντίληψη της μεταεικόνας. Καμμία μειονοτική επίδραση δεν υπάρχει σε συνθήκες ψυχολογιοποίησης⁸. Η πλειοψηφία καταφέρνει, οριακά, μια ενδοτική συμπεριφορά στις συνθήκες αισθητικής. Το ενδιαφέρον στοιχείο του πειράματος είναι η πλειοψηφική λανθάνουσα επίδραση στην τέταρτη φάση, απόντος του συνεργού στη συνθήκη προσωπικότητας (ψυχολογιοποίηση). Κατά τους Moscovici και Personnaz αυτό συμβαίνει γιατί σ' αυτήν τη συνθήκη εισάγεται το στοιχείο της υποκειμενικότητας και συνεπώς μειώνεται τόσο η αίσθηση πίεσης απο την πλειοψηφία όσο και η αναγκαιότητα συναίνεσης⁹. Αν όμως ακολουθήσουμε το σκεπτικό που αναπτύξαμε για τη μειονοτική επιρροή τότε θα έπρεπε να ερμηνεύσουμε την απουσία της έκδηλης (εδώ πλειοψηφικής)

⁸ Αυτά είναι και τα συνήθη αποτελέσματα σε πειράματα που χρησιμοποιούν το ίδιο πειραματικό υπόδειγμα.

⁹ Γιατί δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τη μειονοτική συνθήκη όταν εισάγεται η ψυχολογιοποίηση;

επιρροής ως αποτέλεσμα της έντονης σύγκρουσης που βιώνουν τα υποκείμενα, όχι ωστόσο τόσο έντονης που να αποκλείει μια λανθάνουσα επεξεργασία της πλειοψηφικής απόκρισης. Μάλιστα η λανθάνουσα προσχώρηση στην πλειοψηφία γίνεται μόλις στη τέταρτη και τελευταία φάση, όταν για τη μειονότητα αυτό συμβαίνει από τη τρίτη φάση στις συνθήκες αισθητικής. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι για να εκτονωθεί η ένταση από τη σύγκρουση με την πλειοψηφική πηγή θα πρέπει να απουσιάζει ο (πλειοψηφικός) συνεργός, προκειμένου να επιλυθεί η γνωστική σύγκρουση, όταν για τη μειονότητα αρκεί οι κρίσεις να γίνονται ιδιωτικά, έστω και αν ο συνεργός είναι παρών.

Σύμφωνα με τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης (Perez J.-A. Mugny G. 1996; Butera F. Huguet P. κ.α. 1994) υπάρχει κοινωνιο-επιστημική σύγκρουση σε ΕΑΜΔ όταν υπάρχει διάσταση ανάμεσα στην εξω- και την ενδο-πειραματική συναίνεση όπως σε μια αντίληψη των χρωμάτων όπου συνήθως, τουλάχιστον για τα απλά χρώματα, είναι καλά ορισμένη - συναινετική. Όμως γιατί η ψυχολογιοποιημένη πλειοψηφία δεν έχει τα συνήθη αποτελέσματα δηλαδή εξασφάλιση της έκδηλης πλειοψηφικής επιρροής (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989) όταν μάλιστα δεν έχουμε άμεση απογύμνωση της πλειοψηφικής πηγής από μια δυνατότητα άσκησης κανονιστικής και πληροφοριακής πίεσης όπως απαιτεί η ΘΕΣ, για να περάσουμε από την απαίτηση της έκδηλης συναίνεσης στην απαίτηση της λανθάνουσας ομοιομορφοποίησης; Κατά την άποψή μας βρισκόμαστε μπροστά στην περίπτωση άσκησης επιρροής από μια Ομάδα Θεσμικής Οριακότητας Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΡΥΨΥ).

Με τον όρο **Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Υψηλής Υποστήριξης (ΟΘΟΡΥΨΥ)** αναφερόμαστε σε πηγές κοινωνικής επιρροής: α) που στρέφονται ενάντια σε θεμελιώδεις κανονιστικές ρυθμίσεις ή ενάντια σε αντιλήψεις και στάσεις που θεωρούνται αυταπόδεικτες ή απόλυτα "αντικειμενικές", β) σε πηγές που υφίστανται την έκδηλη διάκριση και έντονη αντίδραση από αυτούς που ενσαρκώνουν τον κοινωνικό σχηματισμό, γ) σε πηγές που έχουν εξασφαλίσει υψηλή υποστήριξη σπάζοντας τη συναίνεση στα δύο και τέλος γ) σε πηγές που χαρακτηρίζονται από λανθάνουσες επιδράσεις πάνω στα υποκείμενα που παραμένουν πιστά στο θεσμικό καθεστώς καθώς το τελευταίο καθιστά απαγορευτική κάθε έκδηλη προσέγγιση με την πηγή.

Βασική προϋπόθεση για μια λανθάνουσα επιρροή των ΟΘΟΡΥΨΥ, είναι να αμφισβητεί θεμελιώδεις κανονιστικές ρυθμίσεις ή βαθειά ριζωμένες αντιλήψεις ή να διακρίνονται από μια απόλυτη απιστία στις κανονιστικές ρυθμίσεις. Βρισκόμαστε

μπροστά σε μια επαναστατική πρακτική.

Στο προηγούμενο πείραμα η πηγή λανθάνει φανερά και ξεκάθαρα (πρόκειται για έργο αντίληψης και όχι για έκφραση στάσης¹⁰). Η μετατροπή της σύγκρουσης αποκρίσεων σε σύγκρουση αποδόσεων προκειμένου να αναζητηθεί η αιτία αυτού του κατάφωρου λάθους προσκρούει στη μεγάλη συναίνεση που εξασφαλίζει η πηγή. Αν ο ψυχολογικός ντετερμινισμός οδηγεί σε αδιέξοδο, καθώς τα υποκείμενα θέλουν να ακυρώσουν την απάντηση της πηγής αλλά δεν μπορούν γιατί η ψυχολογιοποίηση προσκρούει στην ευρύτατη συναίνεση της νέας άποψης, τότε γίνεται στροφή προς το περιεχόμενο της πλειοψηφικής τοποθέτησης με συνέπεια τη λανθάνουσα επίδραση.

Αλλά για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή πρέπει να εντοπίσουμε τα βασικά στοιχεία μιας κατάστασης που οδηγούν στη λανθάνουσα πλειοψηφική επίδραση στο εργαστήριο: α) Καταρχήν το πειραματικό αντικείμενο πρέπει να είναι αντιληπτικά ξεκάθαρο (όλοι μπορούμε να διακρίνουμε το μπλε ή πράσινο χρώμα ή ποια γωνία είναι 90 μοιρών). β) Πρέπει να υφίσταται μιας εμφανής διάσταση ανάμεσα στη εξω-εργαστηριακή συναίνεση (επιστημική όψη της σύγκρουσης) και την πειραματική ομαδική συναίνεση - το κοινωνικό συνθετικό στη σύγκρουση - (Butera F. Huguet P. κ.α. 1994) γ) Πρέπει να υπάρχει μείωση έως εξαφάνιση κάθε κανονιστικής και πληροφοριακής ικανότητας της πηγής και μια απογύμνωση από τις δυναμικές ταύτισης και αυτοκατηγοριοποίησης (Butera F. Huguet P. κ.α. 1994 Perez J.-A. Mugny G.κ.α. 1994). Το πείραμα της Brandstatter V. και των συνεργατών της (1991) είναι ένα τυπικό πείραμα όπου υπάρχει πλειοψηφική λανθάνουσα επίδραση και όπου τηρούνται και οι τρεις παραπάνω προϋποθέσεις.

Στην κοινωνική πραγματικότητα μέσα στα πλαίσια ενός κοινωνικού σχηματισμού, η κανονιστική και πληροφοριακή απογύμνωση μεταφράζεται από την απροθυμία ή αδυναμία των κυρίαρχων κοινωνικών οντοτήτων να ενσωματώσουν τη διαφορά και να τη νομιμοποιήσουν. Κατά τους Lemaine G. Kastarsztejn J. Personnaz B. (1990 σ. 249) υπάρχουν δύο τύποι κοινωνικών συστημάτων ανάμεσα στα οποία κινούνται οι κοινωνικοί σχηματισμοί:

¹⁰ Γεγονός που κάνει φανερό ότι η πηγή δεν στρέφεται ενάντια σε κάτι επουσιώδες ή σε κάτι που εύκολα μπορεί να παρεξηγηθεί, αλλά ενάντια σε μακροχρόνιες συνήθειες βαθιά ριζωμένες. Η αποδοχή της απάντησης της πηγής σημαίνει μια ριζικά διαφορετική θέαση του κόσμου. Η ΟΘΑΧΥ στρέφεται ενάντια στις κεντρικές ρυθμίσεις του κοινωνικού σχηματισμού.

α) Το πολυκεντρικό που προσφέρει αρκετή ελευθερία σ' αυτούς που ανήκουν σ' αυτό. β) Το περιοριστικό όπου η "κεντρική εξουσία ή κάποιο κατεστημένο ορίζουν εκ των προτέρων τα παιχνίδια που είναι δυνατό να παιχθούν, τότε η διαφοροποίηση θα αποκτήσει τη βίαιη μορφή του σχίσματος και της επανάστασης".

Ένας πρώτος τρόπος για να αντιμετωπίσει ο κοινωνικός σχηματισμός τη διαφωνία είναι να προσπαθήσει να την καταπνίξει πλήρως, να την εκμηδενίσει. Τότε υπάρχει ο κίνδυνος του γιγαντισμού της διαφωνίας και η πιθανότητα να δημιουργηθεί ένας παράλληλος άτυπος κοινωνικός χώρος που θα διεκδικήσει με βίαιο και επαναστατικό τρόπο τη νομιμοποίησή του καταστρέφοντας πλήρως το παλιό και θεσμίζοντας καινούργιες κανονιστικές θεμελιώσεις. Είναι η πιο κλασσική μορφή δράσης των ΟΘΟΡΥΨΥ. Το να απογυμνώνεις μια πλειοψηφία από κάθε κανονιστική και πληροφοριακή αρχή σημαίνει ότι ο κοινωνικός σχηματισμός στρέφει τα πράγματα προς μια τελική αναμέτρηση. Οι πλειοψηφίες που δίνουν ένα νέο ορισμό στα χρώματα ή μια νέα αντίληψη του μεγέθους στα πειραματικά έργα αντίληψης ορίζουν με νέο τρόπο την πραγματικότητα, στρέφονται ενάντια σε βασικές παραδοχές και ταυτόχρονα δε χωράνε στο παλιό.

Ένας άλλος τρόπος για να αντιμετωπίσει ο κοινωνικός σχηματισμός την κοινωνική αντίδραση είναι να νομιμοποιηθεί η δυνατότητα των διαφορετικών προσεγγίσεων. Για να μιλήσουμε μ' όρους της ΘΕΣ να μετατραπεί η αναπαράσταση του έργου από ΕΑΜΔ σε ΕΙ με την εισαγωγή της αποκέντρωσης. Τέτοιο είναι το πείραμα που χρησιμοποιεί το υπόδειγμα των Bradstater κ.α με πηγή μια μαύρη πλειοψηφία. Τότε η έμμεση πλειοψηφική επίδραση αυξάνεται όπως στη συνθήκη όπου δεν εισάγεται η αποκέντρωση και υπάρχει η αναγκαιότητα της ομοιότητας της ανθρώπινης αντίληψης (αναφέρεται στους Perez J.-A. Mugny G. κ.α. 1996). Σ' αυτήν την περίπτωση η κοινωνική διαφορά νομιμοποιείται και χάνει το δραματικό της χαρακτήρα ενώ έχει ως αποτέλεσμα την μετατροπή των ομάδων θεσμικής οριακότητας σε ομάδες αποδοχής.

Μια κλασσική περίπτωση τέτοιας μετατροπής είναι πολλά από τα Σοσιαλιστικά κόμματα στη Δυτική Ευρώπη. Ας δούμε το σχετικό απόσπασμα του *Nouvel Observateur* που μεταφέρουν οι Hyughe F.-B. και Barbes P. (1990 σ. 17) για τις Γαλλικές εκλογές της 16ης Μαρτίου του 1986: "Το πιο σημαντικό, όποιο και αν είναι το αποτέλεσμα της 16ης Μαρτίου, είναι η μετατροπή του Σοσιαλιστικού Κόμματος από ταξικό κόμμα σε κόμμα εξουσίας... Αυτό το κόμμα, στρατολογεί πλέον τους ψηφοφόρους του απ' όλα τα

στρώματα του πληθυσμού, θα μπορούσε άνετα να περάσει απ' ευθείας από το ριζοσπαστισμό της Άκρας Αριστεράς στο ρεπουμπλικανισμό της Κεντροαριστεράς, παραλείποντας το στάδιο της σοσιαλδημοκρατίας".

Στην περίπτωση της μετατροπής των ΟΘΟΡΥΨΥ σε ΟΘΑΠΥΨΥ έχουμε μια ταυτόχρονη ενσωμάτωση "οριακών" πληθυσμών στα πλαίσια των κοινωνικού συστήματος. Στο πείραμα του Butera F. με θέμα το κάπνισμα (αναφέρεται στους Perez J.-A. Mugny G. κ.α. juin 1991 σ. 99-10) βασικές μεταβλητές είναι ο τύπος των πηγών πλειοψηφία / μειονότητα που είναι ομάδες : καπνιστών /μη-καπνιστών ενώ ο πληθυσμός είναι καπνιστές. Σ' όλες τις συνθήκες η πηγή υποστηρίζει ένα αντι-καπνιστικό μήνυμα. Η πλειοψηφία των καπνιστών που υποστηρίζει ένα αντικαπνιστικό μήνυμα είναι μια κλασσική περίπτωση, σε πειραματικό επίπεδο, μετατροπής ΟΘΟΡΥΨΥ σε ΟΘΑΠΥΨΥ. Σ' αυτήν τη συνθήκη έχουμε και τη μοναδική θετική επρροή. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στον οριακό πληθυσμό να εκφραστεί θεσμικά, μέσα από μια ενδοτική συμπεριφορά ως προς την ομάδα υπαγωγής του. Ίσως σε τέτοιου τύπου πηγές να αρμόζει εκείνος ο τύπος ιδεολογικής επιχειρηματολογίας που ονομάστηκε από τον Tetlock P.E. (1986) ως "συνθετότητα ενσωμάτωσης" . Δηλαδή αναπτύσσονται ιδιαίτεροι ιδεολογικοί συλλογισμοί που προσπαθούν να ενσωματώσουν αντιφατικούς κανόνες.

Η μελέτη των ΟΘΟΡΥΨΥ πρέπει να κατανοηθεί ως η μελέτη μιας ιδιαίτερης οντότητας μέσα σε μια κοινωνική κατάσταση, στην οποία υπάρχει μια διάσταση νομιμοποίησης ανάμεσα στη θεσμισμένη νομιμοποίηση και τη νομιμοποίηση μιας νέας απάντησης από τα κάτω. Τα πεδία εφαρμογής είναι πολλά. Στον επιστημονικό χώρο έχουμε την κατάσταση της ιδιόρρυθμης επιστήμης (extraordinary science) σε αντιδιαστολή με τη φυσιολογική επιστήμη όταν υπάρχει μια κατάσταση αντιδικίας ανάμεσα σε ασυμβίβαστα ή αντιφατικά παραδείγματα (Kuhn T.S. 1987). Στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο έχουμε όπως π.χ. στην Αλγερία, τη θεσμισμένη νομιμότητα ενός κοσμικού καθεστώτος, στις μέρες μας έντονα στρατικοποιημένου, και μιας νομιμοποίησης από τα κάτω που αναφέρεται σε κινήματα που εκφράζουν τον ισλαμικό νόμο.

Οι ΟΘΟΡΥΨΥ είναι σχετικά σπάνια κοινωνικά μορφώματα που η εμφάνισή τους συνδέεται με εξαιρετικές συνθήκες: α) στο πειραματικό επίπεδο με την κανονιστική και πληροφοριακή απογύμνωση της πλειοψηφικής πηγής β) σε κοινωνικό επίπεδο

συνδέεται με ακραίες, θυελώδεις και επαναστατικές καταστάσεις.

Παραδείγματα δράσης των ΟΘΟΡΥΨΥ μπορούμε να αντλήσουμε από την ιστορική μελέτη των επαναστάσεων όπως η Γαλλική του 1789¹¹. Το Γαλλικό καθεστώς, στα πρόθυρα της Επανάστασης, χαρακτηριζότανε από μια μοναρχία που είχε μια θεολογική βάση νομιμοποίησης ενώ το πολιτικό καθεστώς αντιστοιχεί σ' ένα κοινωνικό καθεστώς τιμαριωτισμού (βλ. Bloch M. 1987, Σαρρήs Ν. 1985). Στην αρχή έχουμε τη δράση ενεργών μειονοτήτων που υποσκάπτουν τα πνευματικά θεμέλια της νομιμοποίησης του καθεστώτος (π.χ. Διαφωτιστές, Ρουσσώ Ντιντερό, Βολταίρος κ.λ.π.) Κάποια στιγμή στη συνέχεια έχουμε μια προσπάθεια του καθεστώτος να αντιδράσει, με το διορισμό από το Λουδοβίκο τον ΙVΙ του φιλελεύθερου Τυργκά ως υπουργού επί των οικονομικών. Αυτή η προσπάθεια σκοντάφτει στην αντίδραση της τάξης των Ευγενών. Το σύστημα παραμένει περιοριστικό. Ωστόσο η επιτακτική κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα επιτάσσει την επικύρωση των όποιων ενεργειών μεταρρύθμισης από τις συνελεύσεις των τάξεων των Ευγενών, των Κληρικών και των Αστών. Οι Αστοί είναι η τάξη με τη μεγαλύτερη οικονομική δύναμη, που ωστόσο δε μετέχει στο μοίρασμα της εξουσίας παρά μόνο στα οικονομικά βάρη. Η απόφαση του μονάρχη για διαφορετικές συνελεύσεις των τάξεων οξύνει τη σύγκρουση, ενώ η συνέλευση των Αστών αυτοανακηρύσσεται σε Εθνοσυνέλευση (ΟΘΟΡΥΨΥ) που δρα ως νέα νομιμοποιητική δύναμη εις βάρος του καθεστώτος που καταρέει. Η κίνηση αυτή ενεργοποιεί τις Επαναστατικές διαδικασίες. Η νέα κατάσταση μετατρέπει την ΟΘΟΡΥΨΥ - συνέλευση της αστικής τάξης- σε ΟΘΑΠΥΨΥ σ' ένα νέο καθεστώς που σε μια πρώτη φάση οδηγεί στη συνταγματική μοναρχία¹². Σ' ανάλογα συμπεράσματα μπορούμε να φτάσουμε μέσα από την μελέτη της κατάρρευσης του Τσαρικού καθεστώτος το 1917. Εκεί υπάρχει η ιδιομορφία ότι η αστική επανάσταση παραμένει ανολοκλήρωτη, γεγονός που οδηγεί στην αύξηση του ειδικού βάρους των μπολσεβίκων¹³, που μέσα από τη δράση τους στα νεοϊδρυθέντα Σοβιέτ, ωθούν την

¹¹ Τα ιστορικά στοιχεία έχουν αντληθεί από την Παγκόσμιο Ιστορία εκδ. Ελευθερουδάκη-Νίκα 1963 τόμος 2β και την εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρρούς τομ. 4 βιβ. 12, τομ. 6ος βιβ. 17 τομ. 10ος βιβ. 28.

¹² Η Γαλλική Επανάσταση είναι ένα σύνθετο ιστορικό γεγονός με πολλές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους. Η απλουστευμένη παρουσίαση που γίνεται εδώ ενδιαφέρεται μόνο για τον ενδεχόμενο εντοπισμό της δράσης μια ΟΘΟΡΥΨΥ - εδώ της αστικής τάξης.

¹³ Τμήμα του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος που παρέμεινε ο μόνος πολιτικός σχηματισμός που εξέφραζε την ριζική αντίθεση στο Ρωσογερμανικό πόλεμο, όταν ακόμη και οι Μενσεβίκοι τον υποστήριζαν.

επανάσταση πέρα από ένα αστικό πλαίσιο και συντελούν στην πλήρη κατάρρευση του Τσαρικού καθεστώτος.

3. Εξουσία και κατηγορίες θεσμικής συμπίκνωσης

Ο Moscovici S. μας προτρέπει όπως είδαμε να διακρίνουμε τους μηχανισμούς εξουσίας από τους μηχανισμούς ιδεολογίας (1989α. σ. 275). Οι κοινωνικές οντότητες που παρουσιάσαμε ως τώρα θεωρούμε ότι αναφέρονται σε κοινωνικά μορφώματα που είτε ενισχύουν, προστατεύουν ή αναπροσαρμόζουν την κυρίαρχη πρακτική είτε την αμφισβητούν ριζικά σε συνθήκες σύγκρουσης και πρέπει να διακρίνονται από τους μηχανισμούς εξουσίας.

Από την άλλη η έννοια της εξουσίας αναφέρεται σ' ένα σύνθετο εννοιολογικό πλαίσιο που περιλαμβάνει : α) ένα κανονιστικό πλαίσιο που καθορίζει τη νομιμότητα ή την ανομία, την αποδοχή ή την παρέκκλιση) β) μια ιδεολογία νομιμοποίησης του κοινωνικού συστήματος γ) ένα σύνολο μηχανισμών και κοινωνικών κατηγοριών στήριξης του υφιστάμενου status quo. Εδώ δεν ενδιαφερόμαστε για την κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου αλλά για ορισμένες κοινωνιοψυχολογικές παραμέτρους. Η αναφορά μας στην έννοια της εξουσίας αποσκοπεί στη συμμετρία της θεωρητικής μας ανάλυσης.

Οι κατηγορίες εξουσίας χρησιμοποιούν τεχνικές επιβολής που μπορεί να ποικίλουν από τεχνικές ελαφράς πίεσης (με κύριο εκπρόσωπο το μηχανισμό της γνωστικής ασυμφωνίας- βλ. Ibanez T. 1987)- ως τις πρακτικές της στυγνής επιβολής.

Κύρια κ/ψυχολογική συνέπεια είναι η υποταγή και η συμμόρφωση. Μια κυρίαρχη κοινωνική πρακτική είναι στις μέρες μας η επιστημονική πρακτική. Το πείραμα του Milgram (1989) δείχνει τις δραματικές συνέπειες που έχει η τυφλή υπακοή σε επιστημονικές πηγές, ανωτέρου status, ακόμη και αν ο επιστημόνας δρα με αήθη τρόπο (Levine J. Pavelchack . 1984 σ. 45) μην κρατώντας τις αρχικές του υποσχέσεις.

Από την άλλη μια πηγή ανωτέρου status, μπορεί να παράγει αποτελέσματα ενσωμάτωσης για τα υποκείμενα που θέλουν να χάσουν τον οριακό τους χαρακτήρα αλλά, καθώς υποστηρίζουν συνήθως "πολιτιστικές κοινοτυπίες", δεν έχουν καμία επίδραση στα περισσότερα "οριακά " υποκείμενα (βλ. πειράματα για το κάπνισμα στις συνθήκες όπου

πηγή επιρροής είναι ένας "ειδικός" (αναφέρονται στους: Perez J.-A. Mugny G. κ.α. juin 1991, Falomir J.-M. Mugny G. Perez J.-A. υπό έκδοση). Κυβερνητικά και πολιτειακά αξιώματα, κρατικοί θεσμοί, δικαστές και δικαστήρια, προεδρεία επιστημονικών συλλόγων, επιστημονικές επιθεωρήσεις κ.λ.π., είναι οι ενσαρκώσεις του κανονιστικού ιδεώδους και της διαχείρισής του που παράγουν νομιμοποιούν και διαχειρίζονται κυρίαρχους λόγους και πρακτικές

III. Η κανονιστική διευθέτηση του πληθυσμού

Το κοινωνικό πλαίσιο της επιρροής είναι σύνθετο, διέρχονται απ' αυτό ποικίλες κοινωνικές οντότητες που το υποδιαιρούν, δεν είναι συνεπώς δυαδικά διαμοιρασμένο (Παπαστάμου Σ. Μιούνυ Γκ. 1983, Mugny G. Perez J.-A. 1986). "Το υποκείμενο οδηγείται να αυτοαναπαριστά γνωστικά το κοινωνικό πλαίσιο επιρροής, να δομεί λοιπόν μια αναπαράσταση που δίνει νόημα στην κατάσταση επιρροής(ών!), που θα κατευθύνει τις συμπεριφορές του και θα το τοποθετήσει κοινωνικά και ψυχολογικά μπροστά στις ποικίλες οντότητες, που θα έχει διακρίνει" (Mugny G. Perez J.-A. 1986 σ. 28).

Θεμελιακό ρόλο σε μια τέτοια διαδικασία παίζει η αναπαράσταση του "εγώ". Σε κάθε περίπτωση θα μας πει ο Abric (1987 σ. 97-98, 113) το εγώ αναπαρίσταται μέσα από δύο τύπους αναπαραστάσεων: α) Το έκδηλο εγώ, που αναφέρεται στο νόημα που το άτομο ψάχνει να δώσει στον ίδιο του τον εαυτό με όρους κοινωνικής σύγκρισης με τους άλλους ή με μια νόρμα. β) Το ενδόμυχο εγώ που αναφέρεται στην αναπαράσταση που το υποκείμενο επεξεργάζεται για τον εαυτό του μέσα στην απομόνωσή του. Σε κάθε διαντίδραση αυτές οι δύο αναπαραστάσεις συνυπάρχουν. Ο Abric θα μιλήσει για τέσσερα στοιχεία που επιδρούν στην παραγωγή μιας συγκεκριμένης αναπαράστασης του εγώ που είναι : α) Το Εγώ ("soi meme"): αναφέρεται στη μνήμη και τη προσωπική ιστορία του υποκειμένου β) Ο Άλλος - Σύντροφος (L' Autre Partenaire): αναφέρεται σ' αυτά που λέει ή κάνει κάποιος που συμμετέχει σε μια διαδικασία επιρροής γεγονός που έχει επιπτώσεις στην αναπαράσταση του εγώ του υποκειμένου, καθώς επιτρέπει το υποκείμενο να τοποθετείται σε

μια συγκεκριμένη και μετασχηματιζόμενη συγκριτική κλίμακα. γ) Το Άλλο Κοινωνικό ("L' Autre Social"): πρόκειται για μια ρητή ή όχι αναφορά σε μια κοινωνική νόρμα. Το Κοινωνικό μπορεί να είναι ο πειραματιστής, ή ένα σύνολο ρυθμίσεων κανόνων ή στερεοτύπων που αναδεικνύονται σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατάσταση. δ) Το έργο ("La tâche"):

αναφέρεται στις ιδεολογικές συνεκδοχές μιας γνωστικής δραστηριότητας που βοηθούν στην τοποθέτηση και την (αυτο)αξιολόγηση του υποκειμένου και επομένως στην (αυτο)αναπαράστασή του.

Το υποκείμενο μέσα από την αναπαράσταση του εγώ τοποθετείται κοινωνικά, αναγνωρίζει τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες που το τοποθετούν στα όρια αποδοχής ή οριακότητας ενός κοινωνικού σχηματισμού, όπως επίσης αναγνωρίζει μια περισσότερο ή λιγότερο ιδεολογική και κοινωνική συγγένεια ή διαφοροποίηση με τις κοινωνικές οντότητες που συνυπάρχουν σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο το υποκείμενο αποδέχεται ή όχι αυτό που ο Tajfel κατονόμασε ως κοινωνικούς μύθους -*"representations collectives"*- (αναφέρεται από τον Doise W. 1990 σ. 442) δηλαδή ένα σύστημα ερμηνείας των γεγονότων, μια θετική διαφοροποίηση από τις άλλες ομάδες και τέλος μια δικαιολόγηση προγραμματισμένων ή πραγματοποιημένων ενεργημάτων έναντι άλλων.

Είδαμε μέσα από τα πειράματα για το κάπνισμα ότι υπάρχουν υποπληθυσμοί που οι ίδιοι είναι (και πράγματι έτσι το ερμηνεύουν) μειονοτικοί ή αποκλίνοντες (Perez J.-A. Mugny G. 1996, Falomir J.-M. Mugny G. Perez J.-A. 1996, Perez J.-A. Mugny G. κ.α. juin 1991).

Ένας πληθυσμός όταν θεωρεί ότι ανήκει στον ίδιο κοινωνικό χώρο με μια πηγή, ακόμα και με μια μειονότητα, είναι δυνατό να τη χρησιμοποιεί ως ομάδα αναφοράς, γεγονός που αυξάνει την επιρροή της, όπως φαίνεται και στο πείραμα των Mugny G. και Παπαστάμου Σ. (1989α). Εδώ τα υποκείμενα αναγνωρίζουν την πηγή ως προερχόμενη από τον ίδιο μ' αυτούς κοινωνικό χώρο, μέσα από την αντίληψη των κοινών κοινωνικών τους χαρακτηριστικών. Τα υποκείμενα λοιπόν συχνά τοποθετούνται μέσα σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο μέσα από την ενδοτικότητα, στη νόρμα της ομάδας τους. (Turner J.-C. 1990β, Hogg M.A. Turner J.C. 1987), ως αποτέλεσμα της επιρροής της πληροφοριακής αναφοράς. Μπορεί επίσης, για διάφορους ιστορικούς ή κοινωνικούς λόγους η οπτική που υιοθετεί η ομάδα να καταλαμβάνει εξολοκλήρου την ατομική οπτική, γεγονός που οδηγεί σε μια αυξημένη ενδοτικότητα των υποκειμένων στην ομάδα, χωρίς να προσπαθούν να ερμηνεύσουν (ή να μην μπορούν να το κάνουν), τα υποκείμενα, τις κοινωνικές αντιθέσεις με ένα πιο ανεξάρτητο πρίσμα από το ομαδικό, όπως στο πείραμα με την αισθητηριακή αποστέρηση των Moscovici S. και Doms M. (αναφέρεται στους Personnaz B. et M. 1987 σ.157-159, Paicheler G. Moscovici S. 1984 σ. 157-159, Paicheler G. 1985, σ. 179-181)

Σ' αυτήν την περίπτωση όσο πιο ισχυρή είναι η σύγκρουση με την πηγή τόσο πιο μεγάλη είναι και η επιρροή όπως φαίνεται στο πείραμα των Perez J.-A. και Mugny G. (1989β) σε πληθυσμό χριστιανών και στις συνθήκες όπου η πηγή εκλαμβάνεται ως εδο-ομαδική). Μια έντονη σύγκρουση με την ομάδα αναφοράς μας, μια κανονιστική σύγκρουση, μπορεί να οδηγήσει και σε λανθάνουσα επιρροή εκτός από έκδηλη, όπως δείχνουν οι πειραματικές έρευνες για το ρατσισμό (βλ. Perez J.-A. Mugny G Llavata E. Fierres R.1996).

Από την άλλη ένας υποπληθυσμός, μπορεί να έχει τέτοια κοινωνική τοποθέτηση που να του επιτρέπει να παρακολουθεί εκ του μακρόθεν μια κοινωνική συγκρουσιακή τοποθέτηση χωρίς να υπάρχει κίνδυνος ταύτισης με την πηγή, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται σε άμεσο επίπεδο ακόμη και από μια μειονοτική πηγή (βλ. Perez J.-A. Mugny G. Απρίλιος 1990).

Τέλος μπορεί να υπάρχει υπο-πληθυσμός στον οποίο βιώνεται έντονα ο κίνδυνος να ταυτιστεί με μια πηγή, κοινωνικά επιτιμημένη ή ακραία γεγονός που τον κάνει να απομακρυνθεί απ' αυτήν όπως στο πείραμα των Παπαστάμου Σ. και Μιούνυ Γκ. (1983 σ. 221-222). Στο πείραμά τους για τη ξενοφοβία και στη συνθήκη που υπάρχει κίνδυνος ταύτισης με μια άκαμπτη μειονοτική πηγή τα υποκείμενα απομακρύνονται από την άκαμπτη μειονότητα.

Ο πληθυσμός λοιπόν μπορεί να χαρακτηρίζεται από κανονιστικές ή αντικανονιστικές τοποθετήσεις, να κινείται μέσα σε αποδεκτά πλαίσια ή να κινείται στα όρια του κοινωνικού σχηματισμού, να εκφράζεται (ή να ταυτίζεται ή να εναντιώνεται) μέσα από ομάδες θεσμικής αποδοχής ή οριακότητας, να δέχεται τις θεμελιώδεις κανονιστικές παραδοχές ή να τις απορίπτει. Το σίγουρο είναι ότι μια πηγή επιρροής είναι πράγματι εν δυνάμει πηγή μόνο εφόσον έχει κοινωνικό έρεισμα, αν δεν προσηλυτίζει ή δεν πείθει τότε απομονώνεται και εξαφανίζεται (Moscovici S. 1989α σ. 309).

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

**ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Η χρήση ηθικών όρων και η επενέργειά τους
στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Η χρήση ηθικών όρων και η επενέργειά τους στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής

Μέχρι τώρα παρουσιάσαμε τις κύριες θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας που αναφέρονται στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Ειδικότερα στο προηγούμενο κεφάλαιο αναπτύξαμε το θεωρητικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο φιλοδοξεί να ενταχθεί η παρούσα κοινωνιοψυχολογική (πειραματική) έρευνα. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε τον πυρήνα των φαινομένων που καλούμαστε να ερευνήσουμε.

Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε το φαινόμενο της ηθικοποίησης. Με τον όρο ηθικοποίηση αναφερόμαστε στη χρήση ηθικών όρων και την επίδρασή τους στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε την επίδραση που έχει η ηθική διάσταση, όταν την καθιστούμε κυρίαρχη στην κοινωνική επιρροή, είτε στρέφοντας τα υποκείμενα των ερευνών μας στον ηθικό προβληματισμό γενικά, είτε αποδίδοντας έναν συγκεκριμένο ηθικό χαρακτηρισμό σε κάθε μια από τις πηγές επιρροής που μελετούμε. Στις πειραματικές έρευνες που θα ακολουθήσουν μελετούμε την επίδραση της ηθικής διάστασης πάνω σε μια μειονότητα, σε μια πλειονότητα, σε έναν μειονοτικό και σε έναν πλειονοτικό ηγέτη. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τις συνέπειες που έχει η ηθική διάσταση στον σχηματισμό της αναπαράστασης για την κάθε μιά από τις προαναφερθείσες πηγές και στην ικανότητά της, ή στον περιορισμό αυτής της ικανότητας, να ασκεί επιρροή.

Αυτονόητο είναι ότι η προσέγγισή μας είναι καθαρά κοινωνιοψυχολογική. Η όποια αναφορά μας σε έργα πολιτικής φιλοσοφίας ή φιλοσοφίας εν γένει δεν στοχεύει να νοθεύσει αυτού του είδους την προσέγγιση, αλλά συνιστά μια συμπληρωματική προσπάθεια κατανόησης και οριοθέτησης του κεντρικού μας προβληματισμού και συντελεί στην ευχερέστερη διατύπωση των υποθέσεων που θα κληθούμε στην συνέχεια να επαληθεύσουμε πειραματικά.

Σύμφωνα με τον Λόβενταλ ηθική είναι οι αξίες που στηρίζουν τον πολιτισμό μας (βλ. Μαρκούζε 1985, σελ. 74). Ειδικότερα η έννοια της ηθικής είτε ως επιστημονικός κλάδος είτε ως μέρος της πρακτικής φιλοσοφίας, ή τέλος στην καθημερινή χρήση της παραπέμπει στις ενέργειες και πράξεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Προσπαθεί να εντοπίσει το δέον τους κανόνες της πρακτικής συμπεριφοράς του ανθρώπου στην ιδιωτική του ζωή. (Γκίκας Σ 1991, σελ. 119, βλ. επίσης σχόλια στον Αριστοτέλη, 1993 σελ. 349). Η ηθική ως περιεχόμενο

υπόκειται σε μεταβολή ανάλογα με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Ενδιαφέρουσα, από την άποψη που μας απασχολεί εδώ, είναι η σχέση της ηθικής με τις λειτουργίες της οργανωμένης πολιτείας.

I. Ηθική και πολιτεία στον Αριστοτέλη

Η φυσική και η ηθική δύναμη των ομηρικών ηρώων πηγάζει από τους θεούς. Αντίθετα στην κλασσική αρχαιότητα οι ηθικές αξίες και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, χάνουν τον θεολογικό υπερπροσδιορισμό τους και κατανοούνται μέσα στα πλαίσια του ανθρώπινου χαρακτήρα, που πλέον αυτονομείται. Αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητό στη μελέτη του χαρακτήρα των ηρώων που δημιουργούν οι μεγάλοι τραγικοί (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989).

Στον Αριστοτέλη η ηθική συνδέεται άμεσα με την πολιτεία. Η μελέτη του ήθους κατά τον Αριστοτέλη είναι μέρος της πολιτικής (Αριστοτέλης, 1993, 1181a). Η πολιτική σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι "αρχιτεκτονική" επιστήμη δηλαδή βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας των πρακτικών επιστημών (Αριστοτέλης, 1975, 1094a). Η ευδαιμονία είναι το άριστο αγαθό, ο τέλειος σκοπός, γιατί αν υπάρχει αυτό το αγαθό δεν επιζητούμε κανένα άλλο - αυτάρκες αγαθό - (ο. π.).

Ως προς το περιεχόμενο της ευδαιμονίας δε φαίνεται να υπάρχει συναίνεση. Αντίθετα το περιεχόμενο που δίνει ο καθένας στην ευδαιμονία εξαρτάται από την κοινωνική του θέση (Αριστοτέλης, 1975α 1095α). Το σίγουρο είναι ότι ευδαίμων μπορεί να είναι κάποιος μόνο μεσο στα πλαίσια της πολιτείας (ο.π. 1101a). Για τον Αριστοτέλη ο ορισμός της ευδαιμονίας δεν είναι σχετικός, αλλά ευδαιμονία είναι το να ζει κανείς σύμφωνα με τις αρετές. (ο.π. 1102α, Αριστοτέλης, 1993, 1184b).

Η αρετή είναι έξη της ψυχής (Αριστοτέλης, 1993, 1184b). Γι αυτό ο πολιτικός πρέπει να γνωρίζει για τη ψυχή - όπως ο γιατρός για το σώμα - (Αριστοτέλης, 1975α, 1102α). Η ψυχή, ως προς τις μορφές της, διαιρείται στο λογικό και το άλογο μέρος (Αριστοτέλης 1975α 1102α-1102b, 1993, 1185b). Στην ανθρώπινη ψυχή υπάρχει ένα μέρος του άλογου που πείθεται από το λογικό όπως π.χ. στις περιπτώσεις της νουθεσίας και της επίπληξης (Αριστοτέλης 1975α, 1103α).

Οι ηθικές αρετές ανήκουν σ' αυτό το μέρος του άλογου που ακούει στη λογική (ο.π. 1103a). Η ηθική αποκτάται από το έθος (=συνήθεια), από το οποίο παίρνει και το ονομά της (Αριστοτέλης 1975α 1103a, 1993 1186a). Την αρετή (που είναι η ικανότητα του να εκτελούμε αγαθές πράξεις - Αριστοτέλης, 1975α, 1104b-) την αποκτούμε αφού προηγουμένως εργασθούμε (ο. π. 1103a). Οι αρετές είναι έξεις εκούσιες, εθελούσιες και σύμφωνες με τις επιταγές του ορθού λόγου (ο.π. 1114b). Αλλά κυρίως οι αρετές είναι μεσότητες που κινούνται ανάμεσα σε μία έλλειψη και σε μία υπερβολή. Για παράδειγμα η αρετή της μεγαλοψυχίας είναι μία μεσότητα που κινείται ανάμεσα σε μία έλλειψη, τη μικρότητα και σε μία υπερβολή, την υπερωψία (ο.π. 1124a).

Μπορεί ο Αριστοτέλης να υποστηρίζει ότι τα πάθη έχουν το πρώτο λόγο στην αρετή και μετά ο λόγος (Αριστοτέλης 1993 1206b) ωστόσο μόνο μέσα στην πόλη, ως πολίτης, μπορεί ο άνθρωπος να γίνει ενάρετος και να ολοκληρωθεί. Γι αυτό από την νεανική ηλικία η διαπαιδαγώγηση είναι αναγκαία, όπως και η βία για την καταστολή των παθών του όχλου (Αριστοτέλης 1975α 1179b). Οι νόμοι της πολιτείας καθίστανται ο ακρογωνιαίος λίθος για την ανάπτυξη και τη συντήρηση της ηθικότητας (ο.π. 1180a -1180b).

Το ήθος λοιπόν του πολίτη αναπτύσσεται μέσα στα πλαίσια της πόλης. Η ηθικότητα εμπεριέχεται στην πολιτική. Η ροπή προς την ηθικότητα μπορεί να εντοπίζεται σ' ένα συγκεκριμένο τμήμα της ανθρώπινης ψυχής αλλά είναι η πολιτική ζωή και οι νόμοι που θα τις δώσουν τα μέσα για να αναπτυχθεί. Πολίτης, πόλις, ηθική είναι αλληλένδετα, γεγονός που μας κάνει να υποθέσουμε ότι στον Αριστοτέλη η πόλις είναι η υπέρτατη αρχή της ηθικής. Γι' αυτό άλλωστε το ήθος του ρήτορα κατέχει κεντρική θέση στη διαδικασία πειθούς, γιατί ήθος και πόλις πρέπει να αντιστοιχοίζονται προκειμένου να πείθει ο ρήτορας.

Για τον Αριστοτέλη η ρητορική τέχνη είναι και αυτή μέρος της πολιτικής επιστήμης (Αριστοτέλης 1975β, 1356a) και αντικείμενό της είναι να βρίσκει τα πιο πειστικά επιχειρήματα για κάθε θέμα (ο.π. 1355b). Ενα από τα είδη απόδειξης είναι και το ήθος του ρήτορα (ο.π. 1356a). Το ήθος του ρήτορα έχει πειστική δύναμη ιδιαίτερα όταν υπάρχει αβεβαιότητα για το αντικείμενο συζήτησης (ο.π. 1356a). Επηρεαζόμαστε από έναν ομιλητή μας λέει ο Αριστοτέλης, όταν φαίνεται ενάρετος και με καλή θέληση (1366a). Ενώ ο αγορεύων αποκτάει επιπλέον πειστική δύναμη όταν γνωρίζει τον χαρακτήρα του κάθε πολитеύματος και συμμορφώνεται μ' αυτόν. (ο.π.1366a).

II. Μακιαβέλλι, κράτος και ηθική σε αντιπαράθεση

Αν στον Αριστοτέλη το ήθος και η πολιτική είναι αζεχώριστα, στο Μακιαβέλλι η κρατική πολιτική φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με κάθε ηθικό δογματισμό. Ακόμη και σήμερα σοκάρουν οι συμβουλές που δίνει σ' έναν δυνητικό ηγεμόνα.

Ο Μακιαβέλλι προτρέπει τον ηγεμόνα ή να καλοπιάνει τους ανθρώπους ή να τους εξουδετερώνει (Μακιαβέλλι Ν. 1991, σελ. 37). Δε διστάζει να τον συμβουλεύει να καταστρέφει τις δημοκρατίες που κατακτά (ο.π. σελ. 49) και να στηρίζεται στη βία (ο.π. σελ. 53) και στο φόβο των άλλων παρά στην αγάπη τους (ο. π. σελ. 105). Κατά τον Μακιαβέλλι "μεγάλα πράγματα έχουν κατορθώσει οι ηγεμόνες που έδωσαν λίγη σημασία στην καλή πίστη και που κατάφεραν με δολιότητες να ξεγελάσουν τα μυαλά των ανθρώπων και στο τέλος έβαλαν κάτω όσους βασίστηκαν στην τιμιότητα" (ο.π. σελ. 108). Θεωρεί ότι "ένας συνετός ηγεμόνας δε μπορεί ούτε πρέπει να τηρεί το λόγο του, όταν κάτι τέτοιο στρέφεται εις βάρος του και όταν οι αιτίες που τον έκαναν να δώσει υπόσχεση έχουν εκλείψει" (ο.π. σελ. 109). Αλλωστε ποτέ δεν "έχει στερέψει ένας ηγεμόνας από νομιμοφανείς δικαιολογίες για να συγκαλύψει την αθέτηση των λόγων του" (ο.π. σελ. 109). Ο Μακιαβέλλι θεωρεί ότι "οι άνθρωποι είναι τόσο αφελείς και τόσο υποκύπτουν στις ανάγκες της στιγμής που όποιος εξαπατά θα βρίσκει πάντοτε θύματα να απατά" (ο.π. σελ. 109). Η απάτη είναι ένα ισχυρό όπλο στη διάθεση του ηγεμόνα. Ο Μακιαβέλλι (1984, σελ. 419) υποστηρίζει για την απάτη: "Δεν πιστεύω πάλι πως η βία φτάνει από μοναχή της, όμως φτάνει και παραφτάνει μοναχή της η απάτη". Αλλωστε η απάτη "είναι και λιγότερο αξιοκατάκριτη άμα είναι και κομμάτι σκεπασμένη" (Μακιαβέλλι Ν. 1984 σελ. 421).

Αν και οι παραπάνω απόψεις του Μακιαβέλλι φαίνεται να έρχονται σε ρήξη με κάθε έννοια ηθικής, ωστόσο θα ήταν καθαρά επιδερμική η προσέγγιση που θα υποστήριζε ότι η ηθική δεν συναντάται στη Μακιαβελλική θεώρηση. Ούτε πάλι θα ήτανε ορθή η αντίθετη άποψη που θα υποστήριζε μια κρυμμένη ηθικότητα στη σκέψη του. Η θέση της ηθικής στη Μακιαβελλική σκέψη φανερώνεται μόνο μέσα από μια συνολική εξέταση του έργου του Μακιαβέλλι και των απόψεων του.

Κεντρική στη σκέψη του Μακιαβέλλι είναι η *virtu*. Η *virtu* είναι η ανταπόκριση του ανθρώπου στον κόσμο και ιδιαίτερα στη *fortuna* (Arendt Η 1994, σελ. 198). Η *virtu* εκφράζει το ενεργητικό και ορθολογικό στοιχείο και αναφέρεται στις πνευματικές και φυσικές

δυνατότητες που πρέπει να αναπτύξει το άτομο (Κονδύλης Π. 1984, σελ. 26). Αντίθετα η fortuna εκφράζει το παθητικό και ανορθολογικό στοιχείο της αστικής βιοθεωρίας ενώ αντιστρατεύεται τη virtu και κάποτε την καταστρέφει (ο.π.). Virtu και fortuna αλληλεπιδρούν και προχωρούν μαζί ενώ η αλληλενέργειά τους δείχνει την αρμονία ανθρώπου και κόσμου (Arendt H 1994 σελ. 198). Η virtu (κυρίως του ηγεμόνα - πρωτογενής virtu -) εμπεριέχει την ισχυρή βούληση, την ικανότητα, δεξιότητες, την ανώτερη νοημοσύνη, το θάρρος, την επιμονή και την ευελιξία (Κονδύλης Π. 1984 σελ. 126-127). Η virtu του μέσου ανθρώπου έχει και ηθική χροιά αφού αναφέρεται στην ανθρώπινη αρετή, στην υπακοή στους νόμους και στον πατριωτισμό -virtu ordinata- (ο.π. σελ 127). Τέλος υπάρχει μια άλλη μορφή virtu, απρόσωπη του πλανιέται πάνω από τα κράτη και τις εποχές και προκαλεί την ακμή και την παρακμή των κρατών (ο.π.). Η fortuna, που προσπαθεί ως έννοια να καλύψει το κενό που αφήνει η πτώση του Θεού την εποχή της Αναγέννησης, είναι είτε η πορεία των γεγονότων, είτε μια μυστηριώδης και ασύλληπτη μορφή έξω από τη νοητική ικανότητα, είτε αυτοτελής οντότητα κάτι σα θεά, είτε τέλος ένα στοιχείο που παρεμβαίνει σε μια διφορούμενη κατάσταση. Η fortuna προσφέρει την ευκαιρία (occasionalne) για να ενεργήσει η virtu (ο.π.129). Ο Μακιαβέλλι γράφει για τους ηγεμόνες ότι η "τύχη δεν τους έδωσε τίποτα άλλο παρά την ευκαιρία και αυτή τους πρόσφερε το υλικό για να του δώσουν τη μορφή που ήθελαν, χωρίς εκείνη την ευκαιρία η αξιοσύνη της ψυχής τους θα πήγαινε χαμένη και χωρίς εκείνη την αξιοσύνη η ευκαιρία θα είχε παρουσιαστεί μάταια". (Μακιαβέλλι N, 1991, σελ. 53).

Η virtu ordinata δείχνει ότι ο Μακιαβέλλι επιφυλλάσει στην ηθική ένα χρηστικό ρόλο. Ωστόσο στο έργο του Μακιαβέλλι κυριαρχεί η αντίθεση ανάμεσα στην πολιτική και την ηθική. Για τον Μακιαβέλλι η ανθρώπινη φύση είναι κατά βάση κακή ενώ απουσιάζει το εσωτερικό ηθικό συναίσθημα. Γι αυτό είναι απαραίτητη η κοινωνική ηθική, δηλαδή οι κοινωνικοί νόμοι, που είναι έργο της πολιτικής, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η έμφυτη ανθρώπινη κακία (Κονδύλης Π. 1984, σελ. 42). Για τον Μακιαβέλλι κυρίαρχη είναι η κρατική λογική. Απόλυτες αξίες δεν υπάρχουν, ενώ η αξία της κάθε ενέργειας αξιολογείται από την ωφέλεια που προσφέρει στο κράτος (ο.π. σελ. 136). Αν η καλή προαίρεση είναι το κύριο στοιχείο της ηθικής για τον Μακιαβέλλι αυτό είναι εντελώς αδιάφορο, αντίθετα εκείνο που ενδιαφέρει είναι η άποψη τεχνική (ο.π. σελ. 55). Απ' αυτήν την άποψη ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική υπάρχει ένα στεγανό.

Είναι απαραίτητο να έχουμε στο νου μας ότι ο Μακιαβέλλι εργάστηκε ως διπλωμάτης για την πατρίδα του, τη Φλωρεντία. Σκοπός του είναι να εξυπηρετούνται τα

συμφέροντα του κράτους που υπηρετούσε, ενώ έθετε ως απώτερο στόχο την ενιαία κρατική οντότητα για ολόκληρη την Ιταλική χερσόνησο όπως φαίνεται και στο τελευταίο κεφάλαιο του Ηγεμόνα (Μακιαβέλλι Ν. 1991, σελ. 196-151). Μεσα από αυτήν την οπτική η εναντίωση του Μακιαβέλλι στην ηθική έχει πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο, σημαίνει πρώτα απ' όλα εναντίωση στη θρησκευτική ηθική. Είναι ενάντιος σε κάθε θρησκευτική υποταγή της πολιτικής στην ηθική (Κονδύλης Π. 1984 σελ. 41). Πολύ περισσότερο δε που βλέπει το παπικό κράτος ως βασικό εμπόδιο στην εθνική ένωση της Ιταλίας (ο.π.).

Επειδή ωστόσο ο Μακιαβέλλι είναι ένας "πρακτικός" της πολιτικής δεν αρνείται την ωφέλεια της ηθικής ως πολιτικό μέσο. Θεωρεί ότι κυβερνήτες και κυβερνώμενοι έχει ο καθένας ξεχωριστό κόσμο αξιών (ο.π. σελ. 42). Επειδή οι νόμοι είναι σημαντικό στοιχείο για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους κατά τον Μακιαβέλλι καλό είναι να τυγχάνουν θρησκευτικής κύρωσης. Αντίθετα δεν είναι απαραίτητο για τους ηγεμόνες να έχουν θρησκευτική πίστη (ο.π. σελ. 132). Η ηθική λοιπόν πρέπει να υποτάσσεται στην πολιτική. "Όσες ηγεμονίες ή δημοκρατίες θέλουν να κρατηθούνε αδιάφθορες, πρέπει προπαντός να μην ψευτίζουνε ποτέ τις τελετές της θρησκείας τους" (Μακιαβέλλι Ν. 1984 σελ. 321) λέει ο Μακιαβέλλι στις διατριβές. Αντίθετα ο Ηγεμόνας πρέπει να φαίνεται ενάρετος και όχι να είναι πράγματι τέτοιος (Μακιαβέλλι Ν. 1991, σελ. 109-110).

Στον Αριστοτέλη αλλά και γενικότερα στην αρχαία, Ελληνική, κλασσική, εποχή η ηθική συνυφάνεται με την πολιτική καθώς στόχος είναι η ευδαιμονία των πολιτών. Αντίθετα στο Μακιαβέλλι το πρόβλημα δεν είναι πως να ανυψώσεις τους ανθρώπους, αλλά πως να τους κυβερνήσεις (Κονδύλης Π. 1984 σελ. 90). Στο Μεσαίωνα υπήρχε η έννοια της θρησκευτικής ηθικής που ήτανε πάνω από το κράτος, ενώ η κρατική λογική έπρεπε να υποτάσσεται σ' αυτήν. Αντίθετα στην εποχή της Ιταλικής Αναγέννησης, την εποχή του Μακιαβέλλι, η φεουδαλική - θρησκευτική ηθική κατέρρευσε μπροστά στην νέα πραγματικότητα των κρατικών οντοτήτων και την επικράτηση σ' αυτές μας πρόωμης Ιταλικής αστικής τάξης (ο.π. σελ. 39-41).

Σ' αυτό το σημείο θίγεται ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που αποτέλεσε καθοδηγητική αρχή στην διατύπωση των υποθέσεων μας. Η ηθική χάνει από την Αναγέννηση και μετά την υπέρτατη θρησκευτική θεμελίωσή της. Ενδεχόμενα μένει μετέωρη και λιγότερο χρήσιμη ως διάσταση για την κριτική αντιμετώπιση των λόγων που εκφέρονται στη δημόσια σφαίρα. Η ηθική πραγματικότητα καθώς αυτονομείται από τη θρησκεία, φαίνεται να οδηγείται προς

τον ιδιωτικό και τον ατομικό χώρο. Στον Καντ τον 18ο αιώνα η πορεία αυτή φαίνεται να έχει ολοκληρωθεί. Σ' αυτόν τον φιλόσοφο ηθικότητα σημαίνει συνειδητή και εκούσια συμμόρφωση στο καθήκον και τον ηθικό νόμο και αντιδιαστέλλεται από τη νομιμότητα που σημαίνει -εξωτερική υποταγή και εξαναγκασμό στον πολιτειακό νόμο (Γκίκας Σ. 1991, σελ. 120). Η ηθική στον Καντ εμφανίζεται ανεξάρτητη από τη θρησκεία και τον Θεό και ανάγεται στη λογική φύση του ανθρώπου (ο.π. σελ. 148).

III Η ηθική στις κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις των φαινομένων επιρροής

Το παραπάνω συμπέρασμα της προηγούμενης ενότητας φαίνεται να ενισχύεται και από ένα ερωτηματολόγιο, 62 ερωτήσεων, που αφορά την σχέση της ηθικής και της επιρροής και που αποτέλεσε την πιλοτική έρευνα για την ανάπτυξη αυτής της εργασίας¹ (βλ. Παράρτημα).

Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώθηκε από 120 άτομα, μαθητές της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης Αθηνών και πρωτοετείς φοιτητές του χημικού τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών το Μάιο του 1992. Η ηλικία τους ήταν 18 έως 22 ετών. Στην πλήρη του ανάπτυξη το ερωτηματολόγιο αυτό αποτελείται από 62 ερωτήσεις και χωρίζεται σε επτά μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει 13 ερωτήσεις που αφορούν ορισμούς της ηθικής. Το δεύτερο μέρος, με επτά ερωτήσεις, αφορά χαρακτηριστικά της ομάδας που έχει πρόθεση να ασκήσει επιρροή. Το τρίτο μέρος (επτά ερωτήσεις) αφορά τα χαρακτηριστικά του ηγέτη που πρόκειται να ασκήσει επιρροή. Το τέταρτο μέρος (επτά ερωτήσεις) αφορά τα χαρακτηριστικά της ηθικής ομάδας. Το πέμπτο μέρος (επτά ερωτήσεις) αφορά τα χαρακτηριστικά της αήθους ομάδας. Το έκτο μέρος (εννέα ερωτήσεις) αφορά τα χαρακτηριστικά του ηθικού ηγέτη. Τέλος το έβδομο μέρος (12 ερωτήσεις) αφορά τα χαρακτηριστικά του αήθους ηγέτη. Εδώ θα ασχοληθούμε με το πρώτο μέρος για να δούμε πως επεξεργάζονται τα υποκείμενα τις ερωτήσεις που αφορούν τους ορισμούς της ηθικής.

Το 83,3% των ατόμων που ρωτήθηκαν θεωρούν ότι η ηθική είναι ένα σύνολο κανόνων που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων σε μια ορισμένη κοινωνία και σε μια

¹ Η πλήρης μορφή του ερωτηματολογίου βρίσκεται στο παράρτημα.

ορισμένη εποχή (μ.ο. =3,85, σ.α.=3,47). Θεωρούν ότι η έννοια της ηθικής είναι κάτι που αφορά τόσο τα άτομα (84,2%, μ.ο.=3,16, Σ.Α.3,85), όσο και τις ομάδες (88,3%, μ.ο.=3,19, σ.α.=3,47). Πιστεύουν ότι κάθε ομάδα (κοινωνική πολιτική κ.τ.λ.) διακρίνεται από ένα "χαρακτήρα" μέρος του οποίου είναι και το ηθικό στοιχείο που τη διακρίνει από άλλες ομάδες (80% μ.ο.=3,81, σ.α.=3,92). Πιστεύουν ότι η ηθική αφορά τόσο προσωπικές και ατομικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς (85,8%, μ.ο.=3,34, σ.α.=3,95), όσο και κοινωνικές αξίες (84,2%, μ.ο.=3,32, σ.α.=3,11). Τα άτομα που ρωτήθηκαν θεωρούν ότι η ηθική είναι ένα βασικό στοιχείο του ανθρώπινου χαρακτήρα (76,7%, μ.ο.=4,12, σ.α.=4,35). Θεωρούν επίσης, ότι οι ηθικοί κανόνες μαθαίνονται σταδιακά από τα άτομα με την επανάληψη και τον εθισμό (80,8%, μ.ο.=4,14, σ.α.=4,35). Θεωρούν ότι η ηθική αφορά παγκόσμιες και αναλλοίωτες αξίες που τις συναντάς σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης (70,8%, μ.ο.=5,43, σ.α.=4,89). Το 63,3% αυτών που ρωτήθηκαν πιστεύει ότι η ηθική αναφέρεται σε ένα κανονιστικό πλαίσιο και απαντάει στο ερώτημα "τι πρέπει να πράττω" (μ.ο.=5,74, σ.α.=4,22). Το 70% πιστεύει στη στενή σχέση ανάμεσα σε έννοιες όπως ήθος, ηθική και χαρακτήρας (μ.ο.=5,24, σ.α.=5,0). Τέλος το 58,5% θεωρεί ότι η ηθική είναι κανόνες αξιολόγησης που διακρίνουν το σωστό από το λάθος (μ.ο.=6,5, σ.α.=5,21). Τέλος το 60,8% θεωρεί ότι η ηθική αναφέρεται σ' ένα σύνολο σταθερών χαρακτηριστικών (ψυχολογικών ή άλλων) μας ανθρώπινης προσωπικότητας (μ.ο.=6,34, σ.α.=5,01).

Η ανάλυση παραγόντων (factor analysis) που εφαρμόσαμε στο τμήμα του ερωτηματολογίου που αφορά τους ορισμούς της ηθικής μας έδωσε έναν μόνο παράγοντα που έχει στατιστικό ενδιαφέρον (eigenvalue=1,91, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 14,7%). Αυτός ο παράγοντας, που τον ονομάσαμε "άτομο και ηθική, γεμίζει με τ' ακόλουθα χαρακτηριστικά: Η ηθική αναφέρεται σε προσωπικές, ατομικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς (0,59), η έννοια της ηθικής αφορά τα άτομα (0,57), αλλά και τις ομάδες (0,44) και τέλος η ηθική είναι ένα σύνολο σταθερών χαρακτηριστικών (ψυχολογικών ή άλλων) της ανθρώπινης προσωπικότητας (0,43). Ο παράγοντας αυτός φαίνεται να ενισχύει αυτό που υποπτευθήκαμε στην προηγούμενη ενότητα ότι η ηθικότητα συνδέεται περισσότερο με την ιδιωτική παρά με τη δημόσια σφαίρα. Παρουσιάζεται ένας συσχετισμός της ηθικής με τα ατομικά και λιγότερο με τα ομαδικά χαρακτηριστικά.

Η ανάλυση που προηγήθηκε, μας δίνει κάποιες ισχυρές ενδείξεις για να μπορέσουμε να διατυπώσουμε τις πρώτες γενικές υποθέσεις για τη λειτουργία της ηθικοποίησης στα φαινόμενα της επιρροής. Ήδη πρώτος ο Αριστοτέλης σημειώνει ότι το ήθος του ρήτορα γίνεται καθοριστικό στο φαινόμενο πειθούς, ιδιαίτερα όταν υπάρχει αβεβαιότητα για το

αντικείμενο συζήτησης. Ο Κάντ μιλάει για εκούσια υποταγή σ' έναν εσωτερικό ηθικό νόμο. Φαίνεται λοιπόν η διάσταση της ηθικής στα φαινόμενα επιρροής να συνδέεται με μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης. Ο ηθικός προβληματισμός θα πρέπει να στρέφει την προσοχή των υποκειμένων περισσότερο προς τα χαρακτηριστικά της πηγής επιρροής, παρά προς το περιεχόμενο του μηνύματος. Για να μιλήσουμε μ' όρους του Kelman, η ηθική πρέπει να συνδέεται με την ενδοτικότητα και την ταύτιση παρά με την εσωτερίκευση (Kelman, 1989). Ακόμα και στην πιλοτική μας έρευνα, στους ορισμούς της ηθικής, η παραγοντική ανάλυση δείχνει να συσχετίζεται η ηθική περισσότερο με τα ατομικά χαρακτηριστικά.

Στην ανάλυση για τον Μακιαβέλλι είδαμε ότι από την Αναγέννηση και μετά η Θρησκεία (θεμέλιο της ηθικής στην περίοδο του Μεσαίωνα), αρχίζει να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα ως προς την αξιολόγηση των πολιτικών - κρατικών πραγμάτων. Κατά συνέπεια η ηθική διάσταση παύει να είναι αποτελεσματικό κριτήριο για την κριτική αξιολόγηση των δημοσίων υποθέσεων. Είναι προτιμότερο λοιπόν να αναμένουμε μια εξασθενημένη επίδραση της ηθικότητας στα φαινόμενα επιρροής, εάν προηγουμένως τα υποκείμενα δεν πεισθούν για την αναγκαιότητα της χρήσης της ως κριτήριο, ή δεν εξαναγκαστούν να το κάνουν. Η ηθικότητα λοιπόν δύσκολα θα αποτελέσει, στην πλειονότητα των θεμάτων, μια βασική αρχή ή μια οργανωτική αρχή (Doisew 1989), των περιεχομένων των μηνυμάτων των όποιων πηγών επιρροής.

Συνοπτικά θα υποθέσουμε ότι η ηθικοποίηση, στα φαινόμενα επιρροής, θα κατευθύνει την κοινωνιογνωστική δραστηριότητα των υποκειμένων περισσότερο προς μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης, ενώ η σύγκρουση που προκαλείται θα έχει την τάση να επιλύεται περισσότερο στο σχεσιολογικό επίπεδο. Κατά συνέπεια η γνωστική δραστηριότητα ως προς το περιεχόμενο του μηνύματος θα εμφανίζεται εξασθενημένη. Η διαδικασία επικύρωσης δύσκολα θα ενεργοποιείται, γεγονός που θα εξασθενεί τις πιθανότητες εμφάνισης του φαινομένου μεταστροφής.

Θα υποθέσουμε λοιπόν ότι η ηθικοποίηση θα συνδέεται περισσότερο με την άμεση παρά με την έμμεση επιρροή.

1. Πειραματικές ενδείξεις επαλήθευσης των γενικών υποθέσεων για την ηθικοποίηση.

Στην ενότητα για τη μεταστροφή στο τρίτο κεφάλαιο, που αναφέρεται στο γενετικό μοντέλο, αλλά και στο τέταρτο κεφάλαιο για τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης είδαμε ότι το μοντέλο της αποσύνδεσης προβλέπει ότι η μεταστροφή εμφανίζεται κυρίως όταν τα υποκείμενα αποσυνδέουν κοινωνιογνωστικά τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης από τη διαδικασία επικύρωσης.

Μια δεύτερη προϋπόθεση που αναφέρθηκε για την εμφάνιση του φαινομένου της μεταστροφής είναι μια επαγωγική γνωστική δραστηριότητα που θα οδηγήσει στην εξαγωγή των οργανωτικών αρχών του μηνύματος της πηγής. Αυτή η οργανωτική αρχή είναι που ενεργοποιείται σε άλλες χρονικές στιγμές ή και σε άλλα περιεχόμενα που συνδέονται έμμεσα με το περιεχόμενο της κύριας παρέμβασης και οδηγεί τελικά στην έμμεση ή χρονικά βραδυφλεγή επιρροή της πηγής (κυρίως της μειονοτικής).

Προκειμένου να ελέγξουν πειραματικά τις παραπάνω υποθέσεις οι Perez J.A. και Mugny G. (1989α, 1989β) προχώρησαν σ' ένα σύνολο ερευνών που κύριο θέμα τους είχαν την έκτρωση. Κύριο στόχο τους είχαν να εισαγάγουν στο πειραματικό μέρος των ερευνών τους την οργανωτική αρχή ως ανεξάρτητη μεταβλητή και να μη βασίζονται οι εξηγήσεις τους μόνο σε μια εκ των υστέρων ανάλυση των δεδομένων τους.

Σε μια πρώτη έρευνα οι δύο ερευνητές (βλ. Perez J.A. Mugny G. 1989α, σελ. 703-706) ζήτησαν από 168 νεαρά υποκείμενα να κρίνουν αυτούς που υποστηρίζουν μια θέση τόσο υπέρ όσο και κατά της έκτρωσης με τη βοήθεια 30 επταβάθμιων διπολικών κλιμάκων. Επίσης με βάση ένα προ-τεστ ερωτήσεων που αφορούσαν την έκτρωση τα υποκείμενα χωρίστηκαν και αυτά σε υποκείμενα υπέρ και κατά της έκτρωσης. Με βάση μια παραγοντική ανάλυση που εφαρμόστηκε στα δεδομένα των 30 επταβάθμιων διπολικών κλιμάκων, προέκυψαν δύο βασικοί παράγοντες ο ένας αφορούσε γενικά, την αναγνώριση του φεμινιστικού χαρακτήρα όσων υποστήριζαν τις θέσεις υπέρ της έκτρωσης και της επιείκειας ως ιδιαίτερου χαρακτηριστικού των τοποθετήσεων τους. Ο άλλος παράγοντας αφορούσε το βαθμό ηθικότητας και υπευθυνότητας των δύο αντιτιθέμενων τοποθετήσεων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τόσο τα υποκείμενα που ήταν υπέρ όσο και αυτά που ήταν κατά της έκτρωσης, αναγνωρίζουν σ'αυτούς που ήταν υπέρ της έκτρωσης ότι είχαν μια τοποθέτηση περισσότερο φεμινιστική και επιεική. Αντίθετα ως προς το δεύτερο παράγοντα της ηθικότητας - υπευθυνότητας, όσα υποκείμενα ήταν κατά της έκτρωσης έκριναν τις τοποθετήσεις κατά της έκτρωσης ως πιο ηθικές ενώ δεν αναγνώριζαν την ηθικότητα ως χαρακτηριστικό της αντίπαλης τοποθέτησης. Αντίστοιχα τα υποκείμενα που ήταν υπέρ της έκτρωσης, χαρακτήριζαν ως πιο ηθική την τοποθέτηση υπέρ της έκτρωσης στοιχείο που δεν αναγνώριζαν στην τοποθέτηση κατά της έκτρωσης.

Φαίνεται λοιπόν ότι η επιείκεια είναι η οργανωτική αρχή που οργανώνει το περιεχόμενο της θέσης υπέρ της έκτρωσης. Αντίθετα η ηθική ως κανονιστικό φίλτρο, λειτουργεί περισσότερο ως στοιχείο διομαδικού ανταγωνισμού και δεν επιτρέπει μια ιδιαίτερη οργάνωση του περιεχομένου της φεμινιστικής παρέμβασης. Πράγματι σε τρεις άλλες πειραματικές διερευνήσεις που προχωρούν οι Perez και Mugny (1989α, σελ. 706-715), μόνο το κανονιστικό φίλτρο της επιείκειας οδηγεί σε έμμεση επιρροή² της μειονοτικής παρέμβασης (Οι πειραματιστές αποδίδουν το κείμενο υπέρ της έκτρωσης σε μια μειονότητα ενώ "πληροφορούν" τα υποκείμενα ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι κατά της έκτρωσης). Η έμμεση επιρροή είναι εντονότερη στις συνθήκες ανεξαρτησίας των εκτιμήσεων (όταν εκτιμώνται με διαφορετικές κλίμακες η πλειοψηφία και η μειονότητα).

Οι έρευνες των Perez και Mugny, αν και κύριο σκοπό τους είχαν την μελέτη της επίδρασης της οργανωτικής αρχής της μειονοτικής παρέμβασης, τείνουν να επιβεβαιώνουν τις γενικές υποθέσεις που διατυπώσαμε στην προηγούμενη ενότητα. Η ηθικότητα εμφανίζεται ως δείκτης του διομαδικού ανταγωνισμού και δεν οργανώνει κατά ιδιαίτερο τρόπο καμμία από τις αντίπαλες τοποθετήσεις. Η ηθική διάσταση φαίνεται να επιλύει τη σύγκρουση στο σχεσιολογικό επίπεδο, μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης των απαντήσεων της πηγής, εδώ της μειονότητας, με τις απαντήσεις των υποκειμένων. Σε καμμία περίπτωση δεν πυροδοτεί μια ιδιαίτερη γνωστική δραστηριότητα πάνω στο περιεχόμενο των μειονοτικών τοποθετήσεων, δεν ενεργοποιεί δηλαδή μια δραστηριότητα επικύρωσης ανεξάρτητα από τη

² Η μέτρηση της έμμεσης επιρροής γίνεται με βάση τις απαντήσεις των υποκειμένων σε ερωτήσεις που αφορούν την αντισύλληψη, θέμα που δε θίγεται στο κείμενο της μειονότητας αλλά συνδέεται έμμεσα με την τοποθέτησή της.

δραστηριότητα κοινωνικής σύγκρισης αποκλείοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την εμφάνιση του φαινομένου της μεταστροφής.

Ιδιαίτερα εύγλωττο είναι ένα άλλο πείραμα των Perez J.A. Mugny G. (1989β) με θέμα και πάλι την έκτρωση. Όταν εγείρεται το κανονιστικό φίλτρο της επιείκας η επιρροή είναι έμμεση. Όταν εγείρεται το κανονιστικό φίλτρο της ηθικότητας η επιρροή είναι άμεση για τη μειονότητα (είτε ενδο- είτε εξω-ομαδική είναι αυτή), αν και η τάση είναι ασθενής από στατιστική άποψη.

Ένα σημείο που αξίζει να προσεχτεί είναι ότι τόσο τα επιχειρήματα όσο και η ίδια η μειονότητα, αν και σε μικρότερο βαθμό αυτή, κρίνονται ως ηθικά. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι ο πειραματικός πληθυσμός στο συγκεκριμένο πείραμα είναι εξ αρχής ελαφρά πολωμένος υπέρ της έκτρωσης. Στην πιλοτική μας έρευνα όταν ο πληθυσμός ρωτήθηκε αν μια ομάδα χωρίς σταθερές ηθικές αρχές είναι αήθης κράτησε ουδέτερη στάση (μ.ο.= 7,96, σ.α.= 5,0 σε 15βάθμια κλίμακα με το 15 να αρνείται το χαρακτηριστικό της αήθειας). Ανάλογα αποτελέσματα θα συναντήσουμε και στις πειραματικές έρευνες που θα ακολουθήσουν. Ακόμη και στις συνθήκες που οι πηγές ορίζονται ρητά ως αήθεις ο πληθυσμός αρνείται να υιοθετήσει αυτήν την παραδοχή. Στις μετρήσεις της εικόνας της πηγής, κρατά ουδέτερη στάση. Φαίνεται ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα γενικότερο φαινόμενο. Αναγνωρίζεται σ' αυτές τις πηγές αν μη τι άλλο το γεγονός ότι υποστηρίζουν με θέρμη τις απόψεις τους, ακολουθούν δηλαδή τους κανόνες που οι ίδιοι θεωρούν ως σωστούς.

Ένα άλλο στοιχείο που χρήζει προσοχής σ' αυτό το πείραμα των Perez και Mugny (ο.π. σελ. 733-734) είναι οι αναλύσεις παλινδρόμησης. Ως προς την ηθικότητα που μας ενδιαφέρει εδώ ή μειονοτική άμεση και έμμεση επιρροή εξαρτάται ευθέως από την αρχική τοποθέτηση των υποκειμένων. Η ηθικότητα δε στέκεται ικανή να αποσυνδέσει τη δραστηριότητα επικύρωσης από τη δραστηριότητα κοινωνικής σύγκρισης.

Συνοπτικά η ηθικοποίηση, επιβεβαιώνεται ότι επιλύει την κοινωνική σύγκρουση κυρίως μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Επίσης δεν οργανώνει κατά ιδιαίτερο τρόπο το περιεχόμενο των πηγών επιρροής, γεγονός που παρεμποδίζει να αποσυνδεθεί η διαδικασία επικύρωσης από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης. Φαίνεται λοιπόν ότι επιβεβαιώνεται, τουλάχιστον αρχικά, η υπόθεση ότι η ηθική δε μπορεί να

στηρίζει την κριτική αντιμετώπιση του δημόσιου λόγου που εκφερεται από τις εν δυνάμει πηγές επιρροής, όταν δεν συντρέχουν ιδιαίτερες συνθήκες.

2. Ψυχολογιοποίηση και ηθικοποίηση

Η ψυχολογιοποίηση (βλ 3ο κεφ.) είδαμε ότι είναι ένας αποτελεσματικός μηχανισμός ανοσοποίησης στη μειονοτική πειθώ. Ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την επιρροή των πλειοψηφικών ομάδων. Ενισχύει το προφίλ των Ομάδων Θεσμικής Αποδοχής και αυξάνει δραματικά το κόστος ταύτισης με τις Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας (5ο κεφ.). Αν η Οριακή Ομάδα είναι μειοψηφική τότε έχει την ικανότητα, η ψυχολογιοποίηση να εκμηδενίζει όχι μόνο την άμεση αλλά και την έμμεση επίδραση της πηγής. Η ψυχολογιοποίηση φαίνεται να έχει την ιδιότητα να επιδρά άμεσα στη διάσταση αποδοχής - οριακότητας που περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ξεκαθαρίζει άμεσα και σίγουρα, φωτίζει έντονα τόσο τον συμβατό με το κοινωνικό σχηματισμό χαρακτήρα των Ομάδων Θεσμικής Αποδοχής όσο και τον περιθωριακό χαρακτήρα των Ομάδων Θεσμικής Οριακότητας. Στην πρώτη περίπτωση αυξάνει την ενδοτικότητα σ' αυτές, ενώ στη δεύτερη αποκλείει όχι μόνο την άμεση αλλά και την έμμεση επιρροή καθώς εμποδίζει την αποσύνδεση της επικύρωσης από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης και η σύγκρουση καθοδηγείται μόνο από την τελευταία (Royx P. Papastamou S. 1996, σελ. 213-215).

Είναι λοιπόν η ψυχολογιοποίηση, ένα από τα πιο αποτελεσματικά περιφερειακά σχήματα του κεντρικού πυρήνα αποδοχής - οριακότητας της αναπάραστασης του πεδίου επιρροής. Ούτε που χρειάζεται να δηλωθεί στα υποκείμενα άμεσα ότι οι Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας είναι ψυχολογικά προβληματικές. Αρκεί να ζητηθεί από τα υποκείμενα να εξετάσουν ψυχολογικά αυτές τις ομάδες και η μείωση της επιρροής έρχεται αυτόματα. Γι αυτό άλλωστε έχει υποστηριχθεί ότι η ψυχολογιοποίηση λειτουργεί ως η κρυφή όψη του κοινωνικού ελέγχου (Papastamou S. 1989 σελ. 194-195).

Τι είναι όμως αυτό που προσδίδει αυτή τη δυναμική στην πρακτική της ψυχολογιοποίησης; Ο δυναμισμός της ψυχολογιοποίησης φαίνεται να βρίσκεται στην ρητή ή άρρητη επίκληση του επιστημονικού (ψυχολογικού) λόγου. Υπάρχει η εντύπωση ότι όταν σκεπτόμαστε ψυχολογικά σημαίνει ότι σκεπτόμαστε επιστημονικά. Η "επιστημονική ψυχολογιοποίηση", παρά τη "διαστρέβλωση" που επιβάλλει στην πραγματικότητα την οποία

καλείται να εξηγήσει, εμφανίζεται ως αντικειμενική στις ερμηνείες των γεγονότων που προτείνει και στην ανάλυση στην οποία προχωρά (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989 σελ. 82).

Στο πρώτο κεφάλαιο είδαμε τα δραματικά αποτελέσματα των πειραμάτων του Milgram (1989). Αρκούσε να αποδοθεί στα πειράματα αυτά ένας επιστημονικός μανδύας για να καταρρεύσει κάθε ηθικό αίτημα. Τα υποκείμενα συνέχιζαν τη πειραματική διαδικασία ακόμα και αν φοβόταν για την ίδια τη ζωή αυτού που δεχότανε τα ηλεκτροσόκ. Στη συνθήκη αήθειας, σ' ένα από τα πειράματα του Milgram, όπου αρχικά ο πειραματιστής δεχότανε να μην πιέσει το υποκείμενο να συνεχίσει το πείραμα όταν αυτό του γινότανε βασανιστικό, ωστόσο στη συνέχεια αθετούσε την υπόσχεσή του και πίεζε το υποκείμενο να συνεχίσει. Ακόμη και τότε ο πειραματιστής εξακολουθούσε να ασκεί επιρροή και το υποκείμενο συνέχιζε την πειραματική διαδικασία (Levine J. - M, Pavelchack, 1984, σελ 45).

Ενας από τους λόγους που συγκρίνουμε σε ορισμένα από τα πειράματά μας την ηθικοποίηση με την ψυχολογοποίηση είναι αυτός ακριβώς. Δηλαδή ότι η ψυχολογοποίηση φαίνεται να στηρίζεται σ' έναν ψευδεπίγραφο επιστημονικό ορθολογισμό, σ' έναν δήθεν, "αντικειμενικό" συλλογισμό και καθώς ο επιστημονικός λόγος είναι κυρίαρχος στις μέρες μας η ψυχολογοποίηση φαίνεται να αντλεί από αυτόν την δύναμή της. Αντίθετα η ηθικοποίηση μοιάζει να στερείται ενός τέτοιου θεμελίου. Ο Ντερντά κατά τον Γιαλκετσή Θ. (1996, σελ. 50) θεωρεί ότι: "Λόγος και θρησκεία έχουν κοινές ρίζες και αναπτύσσονται μαζί. Οι θεμελιώδεις έννοιες με τις οποίες σκεφτόμαστε την ηθική, το δίκαιο και την πολιτική, έχουν θρησκευτική καταγωγή και είναι το ύστερο προϊόν της εκκοσμίκευσης μιας θεολογικής κληρονομιάς". Μπορεί η κληρονομιά να είναι κοινή ωστόσο ο επιστημονικός Λόγος στις μέρες μας έχει αυτονομηθεί και η θεσμισμένη μορφή του είναι καθοριστική στην κοινωνική πραγματικότητα. Οι κρίσεις για την ορθότητα και την αποτελεσματικότητα του εκφερόμενου δημόσιου λόγου, περνάει μέσα από το φίλτρο του επιστημονισμού. Αντίθετα η ηθική καθώς έχασε την θρησκευτική της θεμελίωση, τουλάχιστον στις δυτικές κοινωνίες, κρίνεται πλέον στο επίπεδο της ατομικής δέσμευσης. Ηθική σημαίνει συμπόρευση με τους ηθικούς κανόνες της ατομικής ή έστω της ομαδικής συνείδησης χάνοντας την κοινωνική δύναμη που είχε στις κοινωνίες του Μεσαίωνα.

Ο δεύτερος λόγος που συγκρίνουμε πειραματικά την ηθικοποίηση με την ψυχολογοποίηση είναι ότι και τις δύο τις θεωρούμε σαν περιφερειακά σχήματα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Θέλουμε λοιπόν να εξετάσουμε αν υπάρχει

διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους. Πολύ περισσότερο δε αφού όπως είδαμε και οι δύο συνδέονται με τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Αλλά προκειμένου να γίνει αποτελεσματική η σύγκριση των δύο μηχανισμών θα πρέπει να προσδιορίσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τον τρόπο δράσης της ηθικοποίησης.

IV Ηθικοποίηση - Υποθέσεις

Κατά τον Tajfel, το ψυχοκοινωνικό υποκείμενο σήμερα φαίνεται να εμφανίζει ένα διυισμό (duplicite). Από τη μια στο επίπεδο της δημόσιας ηθικής αποδέχεται τις αρχές της ισονομίας και της ισότητας και από την άλλη συμμετέχει στην αδικία και τη διάκριση στο επίπεδο ιδιωτικής ηθικής (βλ. Paicheler H. Beaufils B. Ravaud J. -F 1987 σελ. 49). Σύμφωνα με τον Tajfel κάθε ομάδα διακρίνεται από διαφορετικές αρχές ηθικής που εφαρμόζει προς τα μέλη της, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να ακολουθεί διαφορετικές αρχές ηθικής ως προς τα άτομα που βρίσκονται από έξω. Κάτι τέτοιο ισχύει για τα άτομα που έχουν εξουσία κατά τη διαδικασία λήψης των πολιτικών αποφάσεων καθώς ακολουθούν διαφορετικές αρχές ηθικής προς τα μέλη της κοινότητας τους και διαφορετικές προς τα άτομα που δεν ανήκουν σ' αυτήν (βλ. Doise W. Απρίλιος 1990, σελ. 442-443) Τα μέλη της εξωομάδας θεωρούνται συχνά ανήθικα, άνθρωποι που δεν τηρούν τους κανόνες της πολιτισμένης συμπεριφοράς και αυτό είναι αποτέλεσμα της αποεξατομίκευσης των μελών της από τα μέλη της ενδο-ομάδας (Wilder D.A. σελ. 385, Απρίλιος 1990).

Οι παραπάνω απόψεις ενισχύουν τα πειραματικά ευρήματα των Perez και Mugny για την ηθική, όπου δείχνουν ότι η τελευταία παρεμβαίνει στη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Από την άλλη βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα φαινόμενο ηθικού σχετικισμού. Δηλαδή από τη μια υπάρχει μια δημόσια ηθική τις αρχές της οποίας τελικά οι περισσότεροι τις καταπατούν, ή τουλάχιστον αυτή είναι η γενική αίσθηση και από την άλλη νησίδες ομαδικών ή ιδιωτικών ηθικών που εκφράζουν τα ιδιωτικά συμφέροντα παρά τα δημόσια. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ερώτηση αν η πολιτική σέβεται σήμερα τους ηθικούς κανόνες, σε κάποια από τα πειράματά μας, περίπου το 70% του πειραματικού πληθυσμού αρνείται ότι γίνεται κάτι τέτοιο. Αμφιβάλλουν δηλαδή κατά πόσο τα ηθικά κριτήρια συμβάλλουν στη διαμόρφωση των δημόσιων συμπεριφορών. Σύμφωνα με του Huyghe F.B. και Barbes P. (1990

σελ 121) σήμερα υπάρχει "επιστροφή της ηθικής αλλά όχι επιστροφή στην ηθική". Τα άτομα ενδιαφέρονται περισσότερο για την ηθική τους εικόνα παρά για την πραγματική ηθική συμπεριφορά τους.

Μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα ηθικού σχετικισμού αλλά και καχυποψίας, οι ομάδες που υποστηρίζουν με θέρμη και επιμονή απόψεις έντονα συγκρουσιακές, που κινούνται συχνά έξω από τα όρια νομιμότητας του κοινωνικού σχηματισμού τραβούν την προσοχή όπως είδαμε στο γενετικό μοντέλο. Ο Moscovici (1976, σελ. 113) μίλησε για την επένδυση ως ύψος συμπεριφοράς που παραπέμπει στο κοινωνικό κόστος που καλείται να καταβάλει η μειονότητα προκειμένου να υποστηρίξει αυτά που λέει. Αυτές οι ομάδες φαίνεται να έχουν εμπιστοσύνη σ' αυτά που λένε και όχι να λειτουργούν χάριν εντυπωσιασμού. Η ηθικότητα των ομάδων αυτών έγκειται στην αντιστοιχία ανάμεσα στο λόγο και τις πράξεις τους καθώς και στο κοινωνικό κόστος που καταβάλλουν. Κατά συνέπεια θα υποθέσουμε ότι η ηθικότητα, όταν ενεργοποιείται στις διαδικασίες επιρροής, θα ευνοεί τις Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας, τις μειονότητες.

Η ηθικοποίηση ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής, θα πρέπει να αμβλύνει την αίσθηση της οριακότητας των ομάδων που με τόλμη υποστηρίζουν τις απόψεις τους. Πρέπει όμως πάντα να έχουμε κατά νου ότι η ηθικοποίηση δεν θα έχει την ίδια δυναμική, όπως π.χ. έχει η ψυχολογιοποίηση καθώς η ηθική διάσταση στις μέρες μας, όπως το αναλύσαμε στις προηγούμενες ενότητες, δεν αποτελεί έν κανονιστικό φίλτρο που αυτόματα ενεργοποιείται για να κρίνει τις δημόσιες παρεμβάσεις. Αντίθετα όπως είδαμε στο κεφάλαιο για το γενετικό μοντέλο η αντίληψη μια άκαμπτης μειονότητας είναι ενδεχόμενο να γίνεται αυτόματα μέσα από μια ψυχολογιοποιητική πρακτική.

Η ηθικοποίηση λοιπόν αν ευνοεί τις μειονότητες είναι γιατί παραπέμπει στην αξιοπιστία τους. Στα πειράματα που θα ακολουθήσουν επιλέξαμε μια άκαμπτη μειονότητα, έναν καθαρόαιμο εκπρόσωπο των Ομάδων Θεσμικής Οριακότητας. Από την άλλη επιλέξαμε μια πλειοψηφία ως εκπρόσωπο των Ομάδων Θεσμικής Αποδοχής.

Αν είναι ορθή η ανάλυση που προηγήθηκε, τότε τα υποκείμενα δεν πρέπει να θεωρούν την ηθική διάσταση ως αναγκαίο κανονιστικό φίλτρο προκειμένου να κρίνουν τις ομάδες θεσμικής αποδοχής. Ενδιαφέρον θα παρουσιάζει απ' αυτήν την άποψη ένας πειραματικός χειρισμός που θα παραπέμπει στην αήθεια της πλειοψηφικής ομάδας. Τότε θα πρέπει να

εντείνει τη σύγκρουση και να οδηγεί σε αύξηση της επιρροής. Αν ακολουθήσουμε την ορολογία της θεωρίας της επεξεργασίας της σύγκρουσης θα πρέπει να ενεργοποιηθεί μια κανονιστική σύγκρουση. Και επειδή όπως θα δούμε το κείμενο της παρέμβασης της πηγής υποστηρίζει με ακραίο τρόπο μια μονομέρεια ως προς τις ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, που έρχεται σε αντίθεση με τις γενικές πεποιθήσεις του πληθυσμού, τότε η πλειοψηφία μπορεί να μην προκαλεί μόνο ενδοτικότητα αλλά και αυξημένη έμμεση επιρροή. Ωστόσο το πεδίο σ' αυτό το σημείο είναι αρκετά αβέβαιο και καθώς η ηθική δεν είναι ο προνομιακός χώρος των ομάδων Θεσμικής Αποδοχής τα υποκείμενα ίσως να μην μπορούν να ορίσουν με ακρίβεια το είδος της πηγής με το οποίο έρχονται αντιμέτωπα. Εξάλλου δεν υπάρχει ένα πειραματικό παρελθόν πάνω στο οποίο να μπορούμε να βασιστούμε με σιγουριά.

Ενα άλλο θέμα που τίθεται είναι η επίδραση που θα έχει η ηθικοποίηση στην εικόνα του ηγέτη και στην επιρροή που είναι σε θέση να ασκήσει. Οι Hogg και Turner (1987, σελ. 155) υποστηρίζουν για τον ηγέτη ότι είναι το "άτομο που προσλαμβάνεται να είναι το πλέον πρωτοτυπικό αυτό δηλαδή που καλύτερα ενσωματώνει τη σχετική ομαδική νόρμα και έτσι έχει τη μεγαλύτερη επιρροή και για να απαιτήσει ενδοτικότητα και για να φέρει σχετικές αλλαγές στην ομαδική νόρμα.". Εφαρμόζοντας λοιπόν τη θεωρία της επιρροής της πληροφοριακής αναφοράς στην ηγεσία, οι δύο κοινωνικοί ψυχολόγοι θεωρούν ότι ο ηγέτης ασκεί επιρροή γιατί θεωρείται ότι ενσωματώνει και προβάλλει ευκρινέστερα την ομαδική νόρμα. Από την άλλη υποστηρίξαμε ότι η ηθικοποίηση ευνοεί μια μειονοτική ομάδα γιατί προβάλλει τη σταθερή δέσμευση στις αρχές της. Κατ' αναλογία υποστηρίζουμε ότι ένας θετικά ηθικοποιημένος ηγέτης δηλαδή ένας ηθικός ηγέτης θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από έναν αήθη ηγέτη γιατί ο πρώτος ενισχύει την αίσθηση της δέσμευσης στην ομαδική νόρμα και της προβολής της.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν τις γενικές μας υποθέσεις θα υποστηρίξουμε ότι:

- α. Η ηθικοποίηση συνδέεται με την κοινωνιογνωστική δραστηριότητα της κοινωνικής σύγκρισης, επιλύει τη σύγκρουση στο σχεσιολογικό επίπεδο και έχει να κάνει περισσότερο με την άμεση παρά με την έμμεση επιρροή.
- β. Ο ηθικός λόγος ως κριτήριο αξιολόγησης του δημοσίου λόγου, δεν έλκει στις μέρες μας την εγκυρότητα της από μια υπερτάτη αρχή θεμελίωσης, γι αυτό και δεν είναι αυτονόητο ότι η ηθική ως κανονιστικό φίλτρο ενεργοποιείται αυτόματα σε κάθε φαινόμενο κοινωνικής

επιρροής. Θα πρέπει να συντρέχουν ειδικοί λόγοι ώστε να εγείρεται η ηθική διάσταση στα φαινόμενα επιρροής, ενώ στις πειραματικές έρευνες χρειάζονται εξειδικευμένοι πειραματικοί χειρισμοί.

γ. Η ηθικοποίηση ως περιφερειακό σχήμα στην αναπαράσταση του πεδίου επιρροής θα πρέπει να επανασηματοδοτεί την διάσταση αποδοχής - οριακότητας, αμβλύνοντας τον οριακό χαρακτήρα των ομάδων. Η ηθικοποίηση θα πρέπει να συνδέεται με την αξιοπιστία, τη σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές και κατά συνέπεια θα πρέπει να αμβλύνει το συγκρουσιακό χαρακτήρα της κοινωνικής σύγκρισης με τις οριακές ομάδες που στα πειράματά μας αντιπροσωπεύονται από μια μειονότητα, εκτός εάν η μειονότητα χαρακτηρίζεται εκ των προτέρων ως αήθης.

δ. Η ηθική διάσταση θα πρέπει να σηματοδοτεί θετικά τον ηγέτη προκειμένου να είναι αποτελεσματικός στην άσκηση επιρροής. Ένας ηθικός ηγέτης θα πρέπει να είναι αποτελεσματικότερος από έναν αήθη ηγέτη, γιατί ο πρώτος εκφράζει ευκρινέστερα τη σταθερή δέσμευση στην ομαδική νόρμα και την αντιπροσωπεύει ευχερέστερα.

ε. Τα αποτελέσματα της ηθικοποίησης θα πρέπει να κινούνται σε αντίθετη κατεύθυνση από τα αποτελέσματα της ψυχολογιοποίησης ως προς τις οριακές ομάδες. Η ψυχολογιοποίηση θα εκμηδενίζει την επιρροή τους ενώ η ηθικοποίηση θα τη συντηρεί ή θα τείνει να την αυξάνει.

1. Ειδικές υποθέσεις στην πειραματική διαδικασία.

Στα πειράματά μας χρησιμοποιούμε ως αντιπρόσωπο από τις ομάδες Θεσμικής Οριακότητας μια μειονότητα και έναν μειονοτικό ηγέτη. Ενώ ως αντιπρόσωπους των ομάδων Θεσμικής Αποδοχής χρησιμοποιούμε μια πλειονότητα και έναν πλειονοτικό ηγέτη. Το κείμενο που χρησιμοποιούμε είναι η άκαμπτη εκδοχή του κειμένου για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας.³ Εφόσον η ηθική διάσταση ευνοεί τις οριακές ομάδες αυτό θα είναι περισσότερο ξεκάθαρο σε συνθήκες ακαμψίας, σε συνθήκες έντασης της σύγκρουσης, δίνοντας στα αποτελέσματά μας μεγαλύτερη προγνωστική αξία.

Στο πρώτο πείραμα αυτής της εργασίας ασχολούμαστε με την επίδραση της ηθικοποίησης σε μια μειονότητα. Η σπουδαιότητα αυτού του πειράματος έγκειται στο ότι

³ Περισσότερες λεπτομέρειες για το πειραματικό υλικό βρίσκονται στο επόμενο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στη μεθοδολογία που χρησιμοποιούμε.

προσπαθούμε να ελέγξουμε τις βασικότερες από τις υποθέσεις ως προς τη λειτουργία της ηθικοποίησης, πάνω σε μια ομάδα θεσμικής οριακότητας. Προσπαθούμε αρχικά να ελέγξουμε την υπόθεση μας ότι το ηθικό φίλτρο δεν εγείρεται αυτόματα στις διαδικασίες επιρροής αλλά πρέπει να συντρέχουν ειδικές προϋποθέσεις. Για το σκοπό αυτό πριν από την κύρια πειραματική διαδικασία, στις μισές πειραματικές συνθήκες ζητούμε από τα υποκείμενα να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο που εισαγάγει στον ηθικό προβληματισμό. Αν η υπόθεσή μας είναι σωστή, θα πρέπει τα αποτελέσματα της ηθικοποίησης να είναι πιο σημαντικά ή πιο έντονα στις συνθήκες εκείνες όπου ακριβώς υπάρχει αυτό το ερωτηματολόγιο. Έτσι λοιπόν σε δύο συνθήκες η μειονότητα χαρακτηρίζεται ως ηθική, σε δύο άλλες ως αήθης, ενώ τέλος υπάρχουν δύο συνθήκες ελέγχου. Στις μισές μετά το προ-τεστ συμπληρώνεται το ερωτηματολόγιο για την ηθική, ενώ στις άλλες μισές δεν υπάρχει το ερωτηματολόγιο αυτό. Επίσης προβλέπουμε ότι η ηθική μειονότητα, όπως είναι φυσικό, θα προκαλεί μεγαλύτερη επιρροή απ' ό,τι η αήθης. Στη συνθήκη ελέγχου, όταν προηγείται το ερωτηματολόγιο της ηθικής θα πρέπει να αναμένουμε επίσης αυξημένη επιρροή σε σύγκριση με τις συνθήκες αήθειας, αλλά και σε σύγκριση με τη συνθήκη ελέγχου που δεν προηγείται το ερωτηματολόγιο περί ηθικής. Αυτό αναμένεται, γιατί σύμφωνα με την υπόθεση μας όταν διεγείρεται το κανονιστικό φίλτρο της ηθικότητας και η ηθική διάσταση καθίσταται σημαντική, αυτό ευνοεί τις οριακές ομάδες καθώς αμβλύνει την πρόσληψη του οριακού της χαρακτήρα.

Προβλέπουμε επίσης ότι η έμμεση επιρροή δε θα αποσυσχετίζεται από την άμεση και θα ακολουθεί την πορεία της, αφού υποθέσαμε ότι η ηθικοποίηση επιλύει τη σύγκρουση κυρίως στο σχεσιολογικό επίπεδο και δεν οδηγεί σε αποσύνδεση της διαδικασίας της κοινωνικής σύγκρισης από τη διαδικασία επικύρωσης. Τέλος προβλέπουμε ότι η ηθική θα συνδέεται με την αξιοπιστία της πηγής, καθώς υποστηρίξαμε σ' αυτό το κεφάλαιο ότι η ηθική θα ευνοεί τις οριακές ομάδες, γιατί παραπέμπει στην σταθερή δέσμευση των ομάδων στους κανόνες της και το κοινωνικό κόστος που καταβάλλει η οριακή (μειονοτική) ομάδα προκειμένου να τους υποστηρίξει.

Στο επόμενο πείραμα εξετάζουμε την επίδραση σ' έναν πλειονοτικό ηγέτη και σε μια πλειονότητα. Ο πλειονοτικός ηγέτης χαρακτηρίζεται στη μία συνθήκη ως ηθικός και στην άλλη ως αήθης. Και στις δύο συνθήκες υπάρχει μετά τη συμπλήρωση του προ-τεστ το ερωτηματολόγιο για την ηθική, για τους λόγους που αναφέραμε στο πρώτο πείραμα μας. Τέλος υπάρχει μια συνθήκη ελέγχου όπου δεν υπάρχει κανένας άλλος πειραματικός

χειρισμός. Ούτε υπάρχει και το ερωτηματολόγιο για την ηθική, γιατί στόχος μας είναι να συγκρίνουμε τον ηθικοποιημένο πλειονοτικό ηγέτη με έναν πλειονοτικό ηγέτη η πρόσληψη του οποίου δε πραγματοποιείται μέσα από το ηθικό φίλτρο. Ανάλογοι είναι και οι χειρισμοί για την πλειονοτική ομάδα. Το ενδιαφέρον σ' αυτό το πείραμα έγκειται στο γεγονός ότι η ηθική είναι μία διάσταση που δε χαρακτηρίζει τις ομάδες θεσμικής αποδοχής. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα τα υποκείμενα θεωρούν ότι η ηθικότητα δεν είναι μια διάσταση που χαρακτηρίζει τις ενέργειες ή την εικόνα των ομάδων θεσμικής αποδοχής. Τι θα συμβεί λοιπόν με την εισαγωγή της ηθικοποίησης;

Όσον αφορά στον πλειονοτικό ηγέτη τα πράγματα εμφανίζονται πιο ξεκάθαρα. Όπως είδαμε οι Hogg και Turner (1987) εξηγούν την μεγαλύτερη επιρροή του ηγέτη, γιατί αυτός θεωρείται ως το πρωτοτυπικό στοιχείο της ομάδας. Επομένως η ηθικότητα σύμφωνα και με την προηγηθείσα ανάλυση, θα ενισχύει αυτό το χαρακτηριστικό του ηγέτη. Αντίθετα η αήθεια θα το εξασθενεί. Κατά συνέπεια στην πρώτη περίπτωση αναμένουμε και τη μεγαλύτερη επιρροή. Αντίθετα μια πλειοψηφική ομάδα ίσως να οδηγήσει σε μια ένταση της κανονιστικής σύγκρουσης (βλ. το 4ο κεφ. για τη θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης), γεγονός που θα οδηγήσει το υποκείμενο σε μια κίνηση προσέγγισης του υποκειμένου με την πλειονότητα, ίσως ακόμα και στο έμμεσο επίπεδο. Ωστόσο το έδαφος στο οποίο κινούμαστε είναι αρκετά παρθένο από πειραματική άποψη. Ίσως το γεγονός ότι η ηθική ως στοιχείο δεν χαρακτηρίζει τις θεσμικές ομάδες να μην αφήσει τα υποκείμενα να προσλάβουν το γεγονός ότι η πηγή είναι μια ομάδα θεσμικής αποδοχής που μάλιστα εκφράζει μια συναινετική όποψη. Ωστόσο καθώς είπαμε το έδαφος είναι αρκετά παρθένο, ίσως είναι προτιμότερο να αφήσουμε να μιλήσει το ίδιο το πείραμα.

Εξάλλου στο τρίτο πείραμα που θα παρουσιάσουμε, θα έχουμε τη δυνατότητα ν' εμβαθύνουμε περισσότερο στη σχέση που υφίσταται ανάμεσα στην ηθικοποίηση και την πλειοψηφική επιρροή. Σ' αυτό το πείραμα, παρουσιάζεται ένας πειραματικός σχεδιασμός πανομοιότυπος μ' αυτόν του δευτέρου πειράματος για τις συνθήκες όπου εξετάζεται η επιρροή της πλειονοτικής ομάδας. Το ενδιαφέρον σ' αυτό το τρίτο πείραμα συνίσταται στις διαφορετικές επιδόσεις της πλειοψηφικής πηγής, όταν αυτές τις συγκρίνουμε με τ' αποτελέσματα των συνθηκών του δευτέρου πειράματος, όπου εξετάζεται η επιρροή της ηθικοποιημένης πλειοψηφικής ομάδας.

Στο τέταρτο πείραμα συγκρίνουμε τις επιδράσεις που έχουν οι μεταβλητές της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης στη μειονοτική και την πλειονοτική επιρροή. Στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης οι υποθέσεις μας είναι σχεδόν αυτονόητες για την επίδρασή της στη μειονότητα και την πλειονότητα. Η ψυχολογιοποίηση θα πρέπει να μπλοκάρει τόσο την άμεση όσο και την έμμεση επιρροή της μειονότητας. Αντίθετα θα πρέπει να αυξάνει ή να συντηρεί την πλειονοτική επιρροή. Όσον αφορά στις συνθήκες της ηθικοποίησης αναμένουμε ότι η μειονοτική επιρροή δε θα πρέπει να μειώνεται ή τουλάχιστον δε θα διαφέρει σημαντικά από την επιρροή που ασκεί η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου. Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο σ' αυτό το πείραμα εντοπίζεται στην εικόνα της πλειονοτικής πηγής. Η ηθικοποίηση θα τείνει να δημιουργεί μια κανονιστική σύγκρουση ανάμεσα στην πλειονοτική πηγή και τον πληθυσμό ή θα εκτρέπει την προσοχή των υποκειμένων από τον αποδεκτό (κυρίως τον πλειοψηφικό) χαρακτήρα της πηγής;

Πρέπει να σημειώσουμε ότι εδώ ακολουθείται διαφορετική μεθοδολογία ως προς τον χειρισμό της ηθικοποίησης. Δεν υπάρχει ερωτηματολόγιο για την ηθική και σε συνδυασμό με το ότι το κείμενο της πηγής είναι άκαμπτο, ίσως η ηθικοποίηση να μην αμβλύνει τη συγκρουσιαικότητα της κοινωνικής σύγκρισης, τουλάχιστον ως προς τα υποκείμενα που βρίσκονται εγγύτερα στις μειονοτικές απόψεις. Είναι πιθανότερο λοιπόν η ηθικοποίηση να αμβλύνει σημαντικότερα τη σύγκρουση ταύτισης που αισθάνονται τα υποκείμενα που βρίσκονται πιο μακριά από τις μειονοτικές απόψεις. Γενικά υποθέτουμε ότι μόνο η ψυχολογιοποίηση θα είναι ικανή να παρεμποδίσει τη μειονοτική επιρροή. Αντίθετα η ηθικοποίηση συγκριτικά με τη ψυχολογιοποίηση, θα πρέπει να την υποβοηθά, έστω και αν ο ηθικός προβληματισμός δεν τίθεται τόσο έντονα όσο στο πρώτο πείραμα.

Τέλος το πέμπτο πείραμα εξετάζει την επίδραση της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης σ' έναν μειονοτικό και σ' έναν πλειονοτικό ηγέτη. Όσον αφορά την ηθικοποίηση αναμένουμε εξομοίωση της επιρροής ανάμεσα στο μειονοτικό και τον πλειονοτικό ηγέτη. Αφού και οι δύο τύποι ηγεσίας εμφανίζονται ως πρωτοτυπικά της ομάδας, και εφόσον η ηθικοποίηση με τον τρόπο που λειτουργεί ως περιφερειακό σχήμα μειώνει την πρόσληψη της οριακής φύσης των ομάδων, τότε η εξομοίωση της επίπτωσης στην επιρροή από τους δύο τύπους ηγεσίας εμφανίζεται λογική. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση ανάμεσα σ' έναν ψυχολογιοποιημένο μειονοτικό και σ' έναν ψυχολογιοποιημένο πλειονοτικό ηγέτη. Γνωρίζουμε ότι η ψυχολογιοποιητική πρόσληψη του ηγέτη ακόμα και του μειονοτικού αυξάνει την επιρροή του (βλ. Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος

1989). Από την άλλη είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η ψυχολογιοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής που έχει ως κεντρικό πυρήνα τη διάσταση αποδοχής- οριακότητας. Η ψυχολογιοποίηση εμφανίζεται σαν ο καλύτερος "προφυλακτήρας" του κεντρικού πυρήνα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Σχεδόν αυτόματα τονίζει τη νομιμότητα των ομάδων θεσμικής αποδοχής και τον ανομικό, περιθωριακό και αποκλίνοντα χαρακτήρα των ομάδων θεσμικής οριακότητας. Αν πράγματι αυτή η θεώρηση είναι σωστή, τότε ο πλειοψηφικός ηγέτης ως εκπρόσωπος μιας ομάδας θεσμικής αποδοχής θα πρέπει να ασκεί μεγαλύτερη επιρροή συγκριτικά μ' έναν ηγέτη, που ηγείται μιας ομάδας θεσμικής οριακότητας - έναν μειονοτικό ηγέτη. Αν και αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι ένας μειονοτικός ηγέτης όταν ψυχολογιοποιείται αυξάνει την επιρροή του, όταν η επιρροή μιας ψυχολογιοποιημένης μειονότητας μειώνεται δραστικά (βλ. Παπασταμου Σ. 1989δ).

7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ :
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

I Το πείραμα στην Κοινωνική Ψυχολογία

Ο Wundt ο θεμελιωτής της επιστημονικής ατομικής ψυχολογίας θεώρησε ότι η κοινωνική ψυχολογία έχει ως κύριο αντικείμενο τη μελέτη των ομοιοτήτων που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων. Ως πιο κατάλληλη μέθοδο έρευνας πρότεινε για την κοινωνική ψυχολογία τη μέθοδο της παρατήρησης. Αντίθετα μόνο στην ατομική ψυχολογία, που εξάλλου την ονόμασε και πειραματική, αναγνώριζε το δικαίωμα να χρησιμοποιεί την πειραματική μέθοδο (Doise W 1982, σελ 16). Από τότε, σχεδόν πριν ένα αιώνα, πολύ νερό κύλησε στο αυλάκι, ακόμα και στην ατομική ψυχολογία τέθηκε το θέμα της μελέτης πιο σύνθετων φαινομένων. Όπως οι σύνθετες διαδικασίες της σκέψης, που ξεπερνούσαν την απλή μελέτη πρωτογενών φαινομένων της φυσιολογίας (ο.π.). Οι γκεσταλτικοί ψυχολόγοι, μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο θα ανατρέψουν τις ισοροπίες στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας και θα προκρίνουν την πειραματική μέθοδο στη μελέτη των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων. Οι μελέτες των Lewin, Asch, Festinger κ.α. είναι αδιάψευστοι μάρτυρες αυτής της ανατροπής (Grawitz M. 1990, σελ. 237-238).

Ειδικότερα στα φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής η πειραματική μέθοδος είναι η πλέον κυρίαρχη, σε σημείο που οι κοινωνικοί ψυχολόγοι των φαινομένων επιρροής να ισχυρίζονται ότι η πειραματική μέθοδος, και η μεταφύτευσή της έξω από τα στενά όρια του εργαστηρίου, αποτελεί το παρόν και το μέλλον της κοινωνικής ψυχολογίας (βλ. Παπαστάμου Σ. 1989α σελ.29). Αρκεί κανείς να ξεφυλλίσει το θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας για να συνειδητοποιήσει την καταλυτική παρουσία της πειραματικής μεθόδου στον κοινωνιοψυχολογικό χώρο.

Ωστόσο η μεθοδολογική διαμάχη, παρά τις υφέσεις της ή τις εξάρσεις της συνεχώς ανανεώνεται. Ο ίδιος ο Moscovici θα ισχυριστεί ότι η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων απαιτεί να επανέρθουμε στις μεθόδους της παρατήρησης, καθώς η πειραματική μέθοδος φαντάζει αρκετά περιοριστική μπροστά στην πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων (Moscovici S. 1984, σελ. 67). Η πιο βασική κριτική που γίνεται στην πειραματική μέθοδο είναι ότι : " οι πληροφορίες που εξάγονται με τον πειραματισμό είναι τεχνητές μη αντιπροσωπευτικές των φαινομένων που συμβαίνουν έξω από το εργαστήριο

και κατά συνέπεια αυτοαποκλείουν κάθε δυνατότητα γενίκευσης στις πραγματικές καταστάσεις της ζωής" (Κομίλη Α., 1989 σελ.43). Καμιά φορά ίσως η αντίθεση στην πειραματική μέθοδο έχει αφετηρία διάφορες ιδεολογικές αναστολές ή προκαταλήψεις όπως αυτές που τρέφουν πολλοί έναντι των μαθηματικών (Παπαστάμου Σ, 1989 σελ. 25).

Σύμφωνα με τους Deschamps J.-C. και Doise W. (Απρίλιος 1990 σελ 335) οι πειραματικές περιστάσεις δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο "τεχνητές" από άλλες κοινωνικές περιστάσεις. Αν και το πείραμα δεν είναι παρά μια παροδική περίσταση ωστόσο μπορεί να αποκαλύψει γενικότητες που υπερβαίνουν τη συγκεκριμένη πειραματική περίσταση. Ο Abric J.-C. (1987 σελ. 85) υποστηρίζει, ότι η πειραματική μέθοδος είναι μια ελεγχόμενη κατάσταση που επιτρέπει την ολοκληρωμένη μελέτη της επίδρασης των εμπλεκόμενων μεταβλητών, παρά το γεγονός, ότι η πειραματική περίσταση είναι μια συγκεκριμένη "απλοποίηση" της πραγματικότητας.

Η μελέτη των επιχειρημάτων είτε υπέρ είτε κατά της πειραματικής μεθόδου θα μπορούσε να αποτελέσει από μόνη της το αντικείμενο μιας ιδιαίτερης μελέτης. Αυτό που αφορά εμάς είναι το γεγονός, ότι η πειραματική μέθοδος είναι "καθεστώς" πλέον στις μελέτες των φαινομένων επιρροής και μια έγκυρη μέθοδος για τη μελέτη τους. Εκείνο που έχει ζωτική σημασία για την κοινωνιοψυχολογική έρευνα, είναι το ίδιο το "βλέμμα" της κοινωνικής ψυχολογίας -χωρίς να ισχυριζόμαστε ότι η μέθοδος δεν είναι ουσιαστικό μέρος αυτού του κοινωνιοψυχολογικού βλέμματος-. Αυτό το "βλέμμα" είναι συνδυαστικό και γι αυτό καθίσταται τόσο σημαντικό. Σύμφωνα με τον Doise (1982 σελ. II) η κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση συναρθρώνει (ή οφείλει να το κάνει) τέσσερα επίπεδα ανάλυσης. α) Το "ψυχολογικό" ή "ενδοατομικό" που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο το άτομο οργανώνει την εμπειρία του κοινωνικού περιβάλλοντος. β) Το "διατομικό" ή "ενδο-καταστασιακό" επίπεδο που εκτυλίσσεται ανάμεσα στα άτομα που θεωρούνται ως εναλλάξιμα. γ) Το τρίτο επίπεδο αναφέρεται σε "καταστάσεις" ή "κοινωνικές θέσεις" και εμπεριέχει καταστασιακές διαντιδράσεις όπου τα άτομα δεν θεωρούνται πλέον ως εναλλάξιμα. δ) Το τέταρτο επίπεδο ξεκινάει από πιο γενικές έννοιες πάνω στις κοινωνικές σχέσεις που τα υποκείμενα έχουν μάθει να εισάγουν σε μια κατάσταση. Αναφέρεται σε ιδεολογικές αντιλήψεις, που καθοδηγούν τις αναπαραστάσεις και τις διαφοροποιημένες συμπεριφορές.

Κύριος στόχος μέσα στα πλαίσια ενός πειράματος είναι να προκληθούν μια σειρά από αντιδράσεις μέσα σε συνθήκες που έχουν προσδιοριστεί εκ των προτέρων. Φυσικά είναι

οι υποθέσεις του πειραματιστή που καθορίζουν με βάση τη θεωρία, τόσο τις συνθήκες όσο και τις αναμενόμενες αντιδράσεις. Δηλαδή από τη μια προσδιορίζει τις αιτίες και από την άλλη προβλέπει τα αποτελέσματα (Moscovici S. 1984, σελ. 18). "Ο πειραματιστής είναι ο σκηνοθέτης και η θεωρία προσφέρει το σενάριο του έργου" (ο.π. σελ. 19). Η πειραματική διαδικασία αποτελείται από δύο παράγοντες: α) Τις ανεξάρτητες μεταβλητές οι οποίες αναφέρονται στις συγκεκριμένες συνθήκες, κάτω από τις οποίες παράγονται οι αντιδράσεις και είναι αυτές που συστηματικά μεταβάλλει ο πειραματιστής. β) Τις εξαρτημένες μεταβλητές οι οποίες είναι οι αντιδράσεις που προκαλούνται, δηλαδή η συμπεριφορά που προκύπτει από τον πειραματικό χειρισμό (ο.π., σελ. 18, Παπαστάμου Σ. 1989α σελ. 26). Τέλος ένα σημαντικό γνώρισμα της πειραματικής διαδικασίας στην κοινωνική ψυχολογία, είναι μια παρανόηση από τα υποκείμενα που αφορά στις πειραματικές συνθήκες, το πειραματικό έργο (Παπαστάμου Σ. 1989α σελ. 28) και στον πραγματικό στόχο του. Αυτό το σημείο δηλαδή η "πειραματική ηθική" καθίσταται επίσης κύριος στόχος της κριτικής που δέχεται η μέθοδος.

1. Οι φάσεις της πειραματικής διαδικασίας

Ο πειραματικός πληθυσμός στην συντριπτική του πλειοψηφία, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις που την κατάλληλη στιγμή θα αναφερθούν είναι μαθητές του Λυκείου, των πόλεων της Αθήνας και κυρίως της Θεσ/νικης, ηλικίας 16 έως 18 ετών. Όλη η πειραματική διαδικασία εκτυλίχθηκε στις αίθουσες διδασκαλίας των σχολικών καταστημάτων.

Ο καθηγητής που είχε μάθημα την αντίστοιχη διδακτική ώρα ή ο Λυκειάρχης παρουσίαζε τον πειραματιστή και στη συνέχεια αποχωρούσε. Ο πειραματιστής παρουσιαζόταν ως ερευνητής, μέλος μιας πανεπιστημιακής ομάδας ερευνητών που ενδιαφερόταν για τις απόψεις των νέων πάνω στο θέμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

Στη συνέχεια ο πειραματιστής μοίραζε στους μαθητές το πρώτο φυλλάδιο. Στην πρώτη σελίδα του φυλλαδίου παρουσιαζόταν ο υποτιθέμενος σκοπός της έρευνας, ο τρόπος που έπρεπε να συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο, καθώς και ορισμένες προσωπικές ερωτήσεις που αφορούσαν στην ηλικία, στον τόπο γέννησης και στο φύλο του ερωτούμενου (βλ. Πιν. 7). Ο τρόπος που έπρεπε να συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο παρουσιαζόταν προφορικά και από τον πειραματιστή, που συνήθως χρησιμοποιούσε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα πάνω στον πίνακα. Οι επόμενες δύο σελίδες του φυλλαδίου περιέχουν 16 ερωτήσεις σχετικά με το θέμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας (προ-τεστ). Σκοπός αυτών των ερωτήσεων ήταν να καταγραφούν οι απόψεις των υποκειμένων πριν την κύρια πειραματική διαδικασία.

Ανάλογα με τον πειραματικό χειρισμό, σε ορισμένα πειράματα και σε συγκεκριμένες πειραματικές συνθήκες ακολουθούσανε τρεις σελίδες με ερωτήσεις που αφορούσανε θέματα ηθικής. Στην πρώτη σελίδα βρισκότανε ένα εισαγωγικό σημείωμα για το ερωτηματολόγιο. Ο συγκεκριμένος χειρισμός θα παρουσιαστεί στα κεφάλαια που πραγματευόνται τα αντίστοιχα πειράματα. Από τα υποκείμενα ζητιότανε να είναι όσο περισσότερο ολιγόλογα και σαφή. Η μέση χρονική διάρκεια συμπλήρωσης του α' ερωτηματολογίου κυμαινότανε ανάμεσα στα 10 με 15 λεπτά της ώρας, ανάλογα με το συγκεκριμένο πειραματικό χειρισμό.

Αφού και το τελευταίο υποκείμενο συμπλήρωνε τις ερωτήσεις του α' ερωτηματολογίου, στη συνέχεια ακολουθούσε η β' φάση του πειράματος. Σ' αυτή τη φάση μοιραζότανε στα υποκείμενα το β' φυλλάδιο. Στην πρώτη σελίδα του ερωτηματολογίου περιλαμβανότανε ο κύριος πειραματικός μας χειρισμός και γινότανε εισαγωγή στις δύο επόμενες σελίδες (το κείμενο της εισαγωγής στην κύρια πειραματική διαδικασία θα αναφέρεται κάθε φορά στα συγκεκριμένα κεφάλαια και στις ενότητες που εισαγάγουν στον πειραματικό σχεδιασμό). Οι δύο επόμενες σελίδες έφεραν το κείμενο που αποδιδότανε στην υποτιθέμενη πηγή. Κύριο θέμα της είναι οι ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας. Στη συνέχεια ακολουθούσανε οι 16 ερωτήσεις του μετα-τεστ, που ήτανε οι ίδιες με το προ-τεστ. Προφανής σκοπός αυτής της διαδικασίας, είναι η μέτρηση της επίδρασης του κύριου πειραματικού μας χειρισμού στις στάσεις των υποκειμένων. Τέλος τα υποκείμενα απαντούν σ'ένα ερωτηματολόγιο που αφορά την εικόνα που σχηματίζουν τα υποκείμενα για την πηγή (αναπαράσταση της πηγής). Σ' ορισμένα πειράματα περιλαμβάνονται επιπλέον χειρισμοί που θα αναφερθούν στα αντίστοιχα κεφάλαια. Η β' φάση διαρκούσε κατα μέσο όρο και ανάλογα με τους πειραματικούς χειρισμούς, 20 έως 30 λεπτά. Συνολικά απαιτούσαν μια ολόκληρη διδακτική ώρα (45 λεπτά) και ίσως λίγο παραπάνω. Στη συνέχεια ευχαριστούσαμε τους μαθητές και αποχωρούσαμε από την αίθουσα. Τέλος ενημερώναμε τη διεύθυνση για τους πραγματικούς σκοπούς της έρευνας με την παράκληση να γίνει και η ανάλογη ενημέρωση και στους μαθητές.

Ο ρόλος του πειραματιστή περιοριζότανε στην ενημέρωση των υποκειμένων για τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας, τον τρόπο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και στην απάντηση ενδεχόμενων αποριών των μαθητών.

Με εξαίρεση το πρώτο πείραμα όλα τα άλλα πειράματα έγιναν σε σχολικά καταστήματα τη β'θμιας εκπαίδευσης. Για το σκοπό αυτό υποβάλλαμε αίτηση στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η αίτηση έγινε αποδεκτή στις 4.2.1993, κατόπιν θετικής γνωμοδότησης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (βλ. Παράρτημα).

Πρέπει να τονισθεί ότι υπήρχε η θερμή παράκληση να μην καταναλώνεται πέραν της μίας διδακτικής ώρας για κάθε τμήμα της αντίστοιχης σχολικής τάξης (συνήθως β' και γ' λυκείου). Κατόπιν τούτου ήμασταν υποχρεωμένοι να διεξάγουμε και τις δύο πειραματικές φάσεις σε μία διδακτική ώρα και να μη τις διασπάσουμε σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ: Η ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ

Στα πλαίσια μιας πανεπιστημιακής έρευνας για τις κοινωνικές στάσεις των νέων πάνω σε διάφορα επίκαιρα θέματα διαμορφώσαμε ένα ερωτηματολόγιο στο οποίο καλείστε να απαντήσετε, εκφράζοντας την προσωπική σας γνώμη.

Οι απαντήσεις σας θα είναι απόλυτα εμπιστευτικές και θα μας επιτρέψουν να σχηματίσουμε μια πιστή εικόνα των απόψεων των νέων και των διαφόρων παραγόντων που παρεμβαίνουν στη δημιουργία των κοινωνικών στάσεων.

Στις επόμενες σελίδες καλείστε λοιπόν να εκφράσετε τη διαφωνία ή τη συμφωνία σας με διάφορες ιδέες, κυκλώνοντας κάθε φορά ΜΙΑ ΜΟΝΟ από τις 15 γραμμές κάθε κλίμακας που τις περισσότερες φορές εμφανίζεται ως εξής:

Διαφωνώ ----- Συμφωνώ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:

Εστω η ΕΡΩΤΗΣΗ: Κάνει ΚΡΥΟ σήμερα.

- Αν εσείς συμφωνείτε απόλυτα μ' αυτήν την άποψη, ότι κάνει κρύο σήμερα, τότε κυκλώνετε την παύλα που βρίσκεται ακριβώς διπλά από την λέξη **Συμφωνώ** π.χ.:

Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ

- Αν και πάλι συμφωνείτε αλλά δεν είστε απόλυτα σίγουροι τότε κυκλώνετε την αμέσως προηγούμενη παύλα π.χ.:

Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ

- Αν και πάλι συμφωνείτε αλλά έχετε περισσότερες αμφιβολίες τότε κυκλώνετε την τρίτη ή τέταρτη ή πέμπτη ή έκτη ή τέλος την έβδομη παύλα πριν το Συμφωνώ.

Το ίδιο συμβαίνει αν διαφωνείτε με την άποψη ότι κάνει κρύο σήμερα. Τότε σημειώνετε την παύλα δίπλα από το **Διαφωνώ** π.χ.:

Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ

- Αν δεν είστε και πάλι τόσο σίγουροι για τη διαφωνία σας τότε κυκλώνεται την τρίτη ή τέταρτη ή πέμπτη ή έκτη ή τέλος την έβδομη παύλα δίπλα από το Διαφωνώ.

- Αν δεν ξέρετε αν κάνει κρύο ή ζέστη σήμερα ή για οποιονδήποτε λόγο δεν θέλετε να απαντήσετε σε μία ερώτηση τότε κυκλώνετε την 8η παύλα που βρίσκεται στο κέντρο της κλίμακας π.χ.:

Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε με τη σειρά, σε όλες τις ερωτήσεις.

Ορισμένες προσωπικές ερωτήσεις

Ηλικία: **Τόπος γέννησης:**

Είστε : **γυναίκα** **άντρας**

Πγκ 7.1: Η πρώτη σελίδα του προ-τεστ

II. Το πειραματικό υπόδειγμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας

1. Το κείμενο και το ερωτηματολόγιο

Το πειραματικό υπόδειγμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας είναι ένα υπόδειγμα πολύ γνωστό στο χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας και έχει χρησιμοποιηθεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό (βλ. σχετ. Papastamou S., 1979, 1993, Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989γ. Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983, Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989α). Εδώ παρουσιάζεται η Ελληνική εκδοχή του υποδείγματος (βλ. Πιν. 72).

Το υπόδειγμα αυτό για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε από το Mugny το 1974, ο οποίος βασίστηκε για τη σύνταξη του κειμένου του καθώς και για τη σύνταξη του ερωτηματολογίου σε εφημερίδες της εποχής του (Papastamou S. 1979, σελ. 98). Το κείμενο παρέμβασης της πηγής αποδίδει την ευθύνη για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας αποκλειστικά στους ιθύνοντες της βιομηχανικής κοινωνίας ενώ αποσείει, κάθε ατομική ευθύνη. Όπως θα δούμε και στις έρευνες μας, αλλά και στις προηγούμενες πειραματικές μελέτες με το ίδιο υπόδειγμα, τα υποκείμενα τείνουν σταθερά να αποδίδουν ευθύνες εξίσου τόσο στους ιθύνοντες όσο και στα άτομα. Αυτό είναι και το μεγάλο πλεονέκτημα του κειμένου ότι δηλαδή υπάρχει μια εν μέρει διαφωνία και μία εν μέρει συμφωνία μαζί του. Αυτό διευκολύνει να αποδοθεί το κείμενο τόσο σε μια μειοψηφική όσο και σε μια πλειοψηφική πηγή. Ενώ κάνει δυνατό το χειρισμό της ακαμψίας επειδή δε "σοκάρει" τα υποκείμενα (Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983 σελ. 154). Εδώ πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι εμείς χρησιμοποιούμε την άκαμπτη εκδοχή του κειμένου. Ένας άλλος λόγος που προτιμήθηκε αυτό το υπόδειγμα ήτανε το γεγονός ότι εύκολα μπορούσε να γίνει αποδεκτό στους εκπαιδευτικούς θεσμούς.

Είναι γεγονός ότι η σημερινή κρίση της μόλυνσης της ατμόσφαιρας δεν είναι καθόλου πρόσφατη. Οι πραγματικές αιτίες βρίσκονται στη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας μας, και στο γεγονός ότι οι μεγάλες βιομηχανίες έχουν εγκατασταθεί κοντά στις μεγάλες πόλεις. Είναι κατά συνέπεια καθαρή ουτοπία να πιστεύει κανείς ότι το πρόβλημα της ατμοσφαιρικής μόλυνσης μπορεί να λυθεί οριστικά μέσα σ' ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Εκτός αν παρθούν τα δρακόντεια μέτρα που προτείνουμε γι' αυτό.

Για ν' αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά τη σημερινή κρίση της ατμοσφαιρικής μόλυνσης στις μεγάλες πόλεις της χώρας μας, πρέπει κατ' αρχήν να προσδιορίσουμε τα βαθύτερα αίτια αυτής της κατάστασης. Αν δηλαδή θεωρούμε, όπως πολλοί υποστηρίζουν, ότι η ατμοσφαιρική μόλυνση οφείλεται στην εγωιστική συμπεριφορά των πολιτών, δεν κάνουμε τίποτ' άλλο από το να κρύβουμε τις πραγματικές αιτίες και να καλύπτουμε τους αληθινούς υπαίτιους.

ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΟΙ ΑΛΗΘΙΝΟΙ ΥΠΑΙΤΙΟΙ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΙΚΗΣ ΜΟΛΥΝΣΗΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΙΘΥΝΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.

Παραδείγματος χάρη, για καθαρά συμφεροντολογικούς λόγους, οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, όχι μόνο αρνούνται να συμμετάσχουν στην πάλη εναντίον της ατμοσφαιρικής μόλυνσης, αλλά επιπλέον, αυξάνοντας την παραγωγή τους, ευθύνονται όλο και περισσότερο για αυτήν.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΤΗ ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ

Πολλοί είναι αυτοί, για παράδειγμα, που για ν' αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της μόλυνσης, είναι πρόθυμοι να εγκατασταθούν μακριά απ' τις μεγάλες πόλεις. Αλλά δεν τους δίνονται οι κατάλληλες προϋποθέσεις. Πράγμα που είναι συνέπεια της στάσης της βιομηχανικής κοινωνίας. Με την έννοια ότι είναι ολοφάνερο πως η βιομηχανική κοινωνία δεν έχει κανένα απολύτως συμφέρον να κάνει οποιοδήποτε προγραμματισμό ενάντια στην μόλυνση της ατμόσφαιρας, αφού το μόνο που την ενδιαφέρει είναι η κερδοσκοπική της πολιτική.

ΕΙΝΑΙ ΛΟΙΠΟΝ ΛΑΘΟΣ ΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΚΑΙ ΝΑ ΤΑ ΘΕΩΡΟΥΜΕ ΣΑΝ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΥΣ ΥΠΑΙΤΙΟΥΣ ΤΗΣ ΜΟΛΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ

Οι κατηγορίες, κατά συνέπεια, σύμφωνα με τις οποίες οι οδηγοί των αυτοκινήτων είναι οι βασικοί υπεύθυνοι της ατμοσφαιρικής μόλυνσης (με την παράλογη δικαιολογία ότι αυτοί είναι που οδηγούν τα αυτοκίνητα) είναι εντελώς αβάσιμες.

Πρέπει να γίνουμε σαφείς πάνω σ' αυτό: ο μόνος υπεύθυνος της ατμοσφαιρικής μόλυνσης είναι η βιομηχανική κοινωνία γιατί το μόνο που την απασχολεί είναι το άμεσο κέρδος της.

Η ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΙΚΗ ΜΟΛΥΝΣΗ ΕΧΕΙ ΕΝΑ ΜΟΝΟ ΥΠΑΙΤΙΟ: ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Οσο προγραμματισμένες κι αν είναι άλλωστε οι προσωπικές προσπάθειες των πολιτών για να μειωθεί η μόλυνση της ατμόσφαιρας, θα παραμείνουν πάντοτε χωρίς κανένα αποτέλεσμα.

Γιατί οι αιτίες της σημερινής ατμοσφαιρικής μόλυνσης βρίσκονται αλλού. Πρέπει να παραδεχτούμε, για την ακρίβεια, ότι οι βιομηχανίες εγκαθίστανται συνήθως κοντά στις μεγάλες πόλεις και συντείνουν, ως προς ένα μεγάλο βαθμό, στη μόλυνση της ατμόσφαιρας. Το γεγονός ότι η ανεύθυνη αυτή στάση των βιομηχανικών ιθυνόντων είναι η πραγματική αιτία της μόλυνσης, δε χωράει καμμία αμφιβολία. Αλλά το μόνο που ενδιαφέρει τη βιομηχανική κοινωνία είναι η κερδοσκοπική της πολιτική. Ακόμα κι αν αυτό έχει άμεσο και δραματικό αντίκτυπο στην υγεία όλων μας.

Γι' αυτό η λύση είναι μία και μόνη. Πρέπει να το πάρουμε απόφαση και να κάνουμε τα πάντα για να την επιβάλουμε:

ΓΙΑ Ν' ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΕΙΣΤΕΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΑ, ΟΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΜΕΤΑΚΛΗΤΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΚΗΣ ΜΟΛΥΝΣΗΣ ΠΡΕΠΕΙ:

Ν' ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΘΟΥΝ ΟΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΕΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΟΣΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ ΜΟΛΥΝΟΥΝ ΤΗΝ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ

Πγκ 7.2: Το κείμενο της πηγής πάνω στη μόλυνση της ατμόσφαιρας

Το κείμενο είναι κατά τέτοιο τρόπο δομημένο ώστε να είναι αισθητή η σταθερότητα της συμπεριφοράς της πηγής επιρροής μέσα από τη λογική συνοχή και τη συνέπεια της μειονοτικής συμπεριφοράς. Στο 3ο κεφάλαιο είδαμε γιατί μια τέτοια συμπεριφορά είναι απαραίτητη στην άσκηση επιρροής.

Η μέτρηση της επιρροής γίνεται με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου 16 ερωτήσεων (βλ. πίνακ. 7.3). Το ερωτηματολόγιο αναπαράγει ουσιαστικά τις οικολογικές απόψεις.

Είδαμε ότι αρκετά συχνά, και ιδιαίτερα για τις μειονοτικές πηγές η επιρροή είναι έμμεση και όχι μόνο άμεση. Το ερωτηματολόγιο είναι έτσι δομημένο ώστε να μετράει και τα δύο είδη επιρροής. Οι οκτώ από τις ερωτήσεις είναι άμεσες (ΑΜ). Οι τέσσερις από αυτές (ΑΜ1) κατηγορούν άμεσα τη βιομηχανία ενώ οι υπόλοιπες τέσσερις (ΑΜ 2) αποενοχοποιούν τα άτομα. Οι υπόλοιπες οκτώ ερωτήσεις είναι έμμεσες (ΕΜ) και δεν αναφέρονται ρητά στο κείμενο. Οι τέσσερις από τις έμμεσες ερωτήσεις αποενοχοποιούν τα εργοστάσια (ΕΜ1) και οι υπόλοιπες τέσσερις ρίχνουν τις ευθύνες στα άτομα (ΕΜ2).

- 1) Τα εργοστάσια εγκαθίστανται στην ύπαιθρο, αποφεύγοντας έτσι μια υπερβολική συγκέντρωση στις μεγάλες πόλεις, και δείχνουν ότι προσπαθούν να καταπολεμήσουν μ' αυτόν τον τρόπο τη μόλυνση της ατμόσφαιρας. (EM1)
Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ¹
- 2) Πολλοί είναι αυτοί που, για ν' αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας, είναι πρόθυμοι να εγκατασταθούν μακριά απ' τις μεγάλες πόλεις, αλλά δεν τους προσφέρονται οι κατάλληλες συνθήκες. (AM2)
- 3) Οι βιομηχανίες αυτοκινήτων αγωνίζονται ενεργά και αποτελεσματικά εναντίον της μόλυνσης της ατμόσφαιρας: δεν έχουμε παρά να δούμε τα μεγάλα ποσά που επενδύουν για την κατασκευή όσο το δυνατόν καθαρότερων μηχανών. (EM1)
- 4) Όσο προγραμματισμένες κι αν είναι, οι προσωπικές προσπάθειες των πολιτών παραμένουν πάντα χωρίς κανένα αποτέλεσμα, γιατί οι αιτίες της τωρινής μόλυνσης της ατμόσφαιρας βρίσκονται αλλού. (AM2)
- 5) Μια απ' τις πρωταρχικές αιτίες της ατμοσφαιρικής μόλυνσης είναι ο ατομικισμός κι ο εγωισμός των οδηγών των αυτοκινήτων που θέλουν να χρησιμοποιούν τα ιδιωτικά τους αυτοκίνητα για οποιαδήποτε διαδρομή (ακόμα κι αν είναι πολύ μικρή) και σ' οποιαδήποτε στιγμή (στις ώρες αιχμής, ιδιαίτερα). (EM2)
- 6) Οι βιομηχανίες εγκαθίστανται μόνιμως κοντά στις μεγάλες πόλεις και συντελούν στη μόλυνση της ατμόσφαιρας. (AM1)
- 7) Η ατμοσφαιρική μόλυνση πηγάζει απ' τον εγωισμό των ατόμων που το μόνο το οποίο τους ενδιαφέρει είναι η προσωπική τους άνεση. (EM2)
- 8) Η βιομηχανική κοινωνία κάνει σοβαρές προσπάθειες για να προγραμματιστεί η πάλι εναντίον της μόλυνσης της ατμόσφαιρας. (EM1)
- 9) Αυτή που φέρει την ευθύνη της μόλυνσης της ατμόσφαιρας, είναι η βιομηχανική κοινωνία, γιατί το μόνο που την ενδιαφέρει είναι το άμεσο κέρδος της. (AM1)
- 10) Για καθαρά συμφεροντολογικούς λόγους οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, όχι μόνο αρνούνται να συμμετάσχουν στη πάλι εναντίον της ατμοσφαιρικής μόλυνσης, αλλά, επιπλέον, αυξάνοντας την παραγωγή τους, ευθύνονται όλο και περισσότερο γι' αυτήν. (AM1)
- 11) Η βιομηχανική κοινωνία δεν έχει κανένα απολύτως συμφέρον να γίνει οποιοσδήποτε προγραμματισμός ενάντια στη μόλυνση της ατμόσφαιρας, γιατί το μόνο που την ενδιαφέρει είναι η κερδοσκοπική της πολιτική. (AM1)
- 12) Οι κατηγορίες, σύμφωνα με τις οποίες, οι οδηγοί αυτοκινήτων είναι οι βασικοί υπαίτιοι της ατμοσφαιρικής μόλυνσης, είναι εντελώς αβάσιμες. (AM2)
- 13) Όσο ο καθένας μας δεν είναι πρόθυμος να κάνει ορισμένες προσωπικές θυσίες, οποιοσδήποτε προγραμματισμός στην πάλι εναντίον της μόλυνσης της ατμόσφαιρας είναι εντελώς αδύνατος. (EM2)
- 14) Ένας απ' τους βασικούς λόγους της ατμοσφαιρικής μόλυνσης είναι η άρνηση των περισσότερων κατοίκων να εγκαταλείψουν τις μεγάλες πόλεις για να εγκατασταθούν μακριά απ' αυτές. (EM2)
- 15) Είναι λάθος να πιστεύει κανείς ότι η βιομηχανική κοινωνία έχει όλη την ευθύνη της μόλυνσης της ατμόσφαιρας. (EM1)

¹ Η κλίμακα επαναλαμβάνεται μετά από κάθε ερώτηση. Στο πρώτο πείραμα η κλίμακα είναι 15βάθμια, στα υπόλοιπα είναι 7βάθμια.

16) Όσοι υποστηρίζουν ότι η ατμοσφαιρική μόλυνση οφείλεται βασικά στον εγωισμό των πολιτών, δεν κάνουν τίποτ' άλλο απ' το να θέλουν να κρύψουν τις πραγματικές αιτίες και να καλύψουν τους αληθινούς της υπαίτιους. (ΑΜ2)

Πνκ.7.3: Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου γνώμης

Οι έμμεσες απόψεις δεν μνημονεύονται στο κείμενο αλλά απορρίπτονται σιωπηρά από την πηγή επιρροής. Τα υποκείμενα εκφράζουν το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας με τις απόψεις του ερωτηματολογίου σε επταβάθμιες κλίμακες τύπου Likert όπου το 1 αντιπροσωπεύει τον ανώτατο βαθμό διαφωνίας και το 7 τον ανώτατο βαθμό συμφωνίας με την πηγή. Με εξαίρεση το πρώτο πείραμα, που θα παρουσιάσουμε στο οποίο η κλίμακα είναι 15βάθμια με το 15 να αντιπροσωπεύει τον ανώτατο βαθμό συμφωνίας. Επίσης αντικαταστήσαμε τους αριθμούς με γραμμές για να περιορίσουμε την πιθανότητα ανάμνησης από τα υποκείμενα των απαντήσεών τους στο προ-τεστ.

Πρέπει τέλος να σημειώσουμε ότι στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων μας οι κλίμακες για τις έμμεσες απόψεις έχουν αντιστραφεί ώστε να ανταποκρίνονται ακριβώς στην παραπάνω μορφή. (Δηλαδή παρουσιάζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε το 7 ή το 15 να δηλώνει πάντοτε τον ανώτατο βαθμό συμφωνίας με τις απόψεις της πηγής).

2. Η εικόνα της πηγής

Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε ότι η τελική επιρροή εξαρτάται άμεσα από την αναπαράσταση της πηγής, από την εικόνα δηλαδή που σχηματίζουν τα υποκείμενα για αυτήν. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούμε ένα ερωτηματολόγιο για τη μέτρηση της εικόνας της πηγής που βρίσκεται στην τελευταία σελίδα του β' φυλλαδίου. Στον Πνκ 7.4 βλέπουμε ως παράδειγμα το ερωτηματολόγιο για την εικόνα της πηγής σε μια από τις συνθήκες του πρώτου πειράματος. Τα επίθετα είναι τα ίδια για όλα τα πειράματα. Όταν αφορούν τις κρίσεις για κάποιο ηγέτη τότε είναι διατυπωμένα στον ενικό βαθμό. Πρόκειται για 26 δίπολα επιθέτων (26X2, 48 επίθετα).

Τα επίθετα που χρησιμοποιούνται αναφέρονται στις ακόλουθες διαστάσεις: α) σταθερότητας - αστάθειας β) ευλυγισίας - ακαμψίας, γ) αντικειμενικότητας, δ) φερεγγυότητας ε) αυτονομίας στ) ανεξαρτησίας, ζ) πολιτικοποίησης η) ιδεολογίας, θ) ψυχολογικής ανισορροπίας ι) προσωπικού συμφέροντος (βλ. σχετικά Papastamou 1979, 1989, 1993, Mugny G. Παπαστάμου Σ. 1989β, Παπαστάμου Σ. 1989γ, Νοέμβριος 1989, Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983, Mugny G. Perez J.-A. 1989) και τέλος ια) ηθικότητας.

Τώρα που διαβάσατε το κείμενο, που είναι γραμμένο από **μια μειονότητα** με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία **μικρή μειοψηφία (12%)** του ελληνικού λαού (**και η οποία έχει χαρακτηριστεί ως απόλυτα ηθική**) προσπαθείστε να περιγράψετε τα χαρακτηριστικά αυτών που το έγραψαν, απαντώντας στις παρακάτω ερωτήσεις.

Αυτοί που έγραψαν το κείμενο είναι:

επίμονοι	- - - - -	υποχωρητικοί
μεροληπτικοί	- - - - -	αμερόληπτοι
ηθικοί	- - - - -	αήθεις
ευέλικτοι	- - - - -	άκαμπτοι
αδιάφοροι	- - - - -	ενταγμένοι
αυτονόμοι	- - - - -	αλλοτριωμένοι
αφύσικοι	- - - - -	φυσιολογικοί
προοδευτικοί	- - - - -	συντηρητικοί
ασυνάρτητοι	- - - - -	συγκροτημένοι
αντικειμενικοί	- - - - -	υποκειμενικοί
ανεπιεικείς	- - - - -	επιεικείς
δυναμικοί	- - - - -	παθητικοί
ανεξάρτητοι	- - - - -	εξαρτημένοι
ασταθείς	- - - - -	σταθεροί
οικολόγοι	- - - - -	μη οικολόγοι
αβέβαιοι	- - - - -	σίγουροι για τον εαυτό τους
ρεαλιστές	- - - - -	ανεδαφικοί
στενόμυαλοι	- - - - -	ανοιχτομυαλοί
ηττοπαθείς	- - - - -	φιλόδοξοι
ελεύθεροι	- - - - -	υποταγμένοι
ανισόρροποι	- - - - -	ισορροπημένοι
πολιτικοποιημένοι	- - - - -	απολιτικοποίητοι
μειονοτικοί	- - - - -	πλειονοτικοί
κονφορμιστές	- - - - -	αντικονφορμιστές
πρωτότυποι	- - - - -	κοινότυποι
αξιόπιστοι	- - - - -	αναξιόπιστοι

Πγκ. 7.4: Παράδειγμα ερωτηματολογίου της εικόνας της πηγής - συνθήκη από το πρώτο πείραμα (8ο κεφ.)

3. Η στατιστική επεξεργασία

Η στατιστική επεξεργασία του πειραματικού μας υλικού έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου για ηλεκτρονικούς υπολογιστές SPSS.

Η μέθοδος σύγκρισης των μέσων όρων που χρησιμοποιήθηκε είναι η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA), πολλαπλή και κατά ένα παράγοντα (ONEWAY). Αν στον πειραματικό μας χειρισμό έχουμε δύο παράγοντες τότε δημιουργούμε μια νέα μεταβλητή με τους δύο αυτούς παράγοντες προκειμένου να προχωρήσουμε στην ανάλυση της διακύμανσης κατά ένα παράγοντα, και με σκοπό να εντοπίσουμε τα ακριβή σημεία των διαφορών. Το επίπεδο εμπιστοσύνης που έχουμε επιλέξει είναι το 0,05. Ορισμένες φορές, όταν υπάρχει λόγος, παραβιάζουμε προς τα πάνω αυτό το κριτήριο, ως το 0,1. Τότε θα μιλάμε για ενδείξεις ή για οριακά αποτελέσματα και αυτό θα γίνεται εφόσον οι σχετικές ενδείξεις έχουν θεωρητικό ενδιαφέρον.

Σε κάθε κεφάλαιο υπάρχουν οι στατιστικοί πίνακες που δείχνουν τους μέσους όρους της κάθε συνθήκης στο προ-τεστ, στο μετα-τεστ και τη μεταξύ τους διαφορά. Επίσης για κάθε ένα από τα παραπάνω θα υπάρχει και ένας πίνακας ανάλυσης διακύμανσης που θα αναφέρει το άθροισμα τετραγώνων, τους βαθμούς ελευθερίας, το μέσο τετράγωνο, το κριτήριο F και το επίπεδο εμπιστοσύνης. Θα αναφέρονται επίσης και τα αποτελέσματα ανάλυσης διακύμανσης κατά ένα κριτήριο, κυρίως για τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο προ-τεστ και το μετα-τεστ. Αν υπάρχει στο προ-τεστ διαφοροποίηση του πληθυσμού ανάμεσα στις συνθήκες τότε αυτό θα λαμβάνεται υπόψη στις παραπέρα αναλύσεις εισάγοντας το μέσο όρο του συγκεκριμένου τμήματος του προ-τεστ στις παραπέρα αναλύσεις ως παράγοντα συνδιακύμανσης.

Όσον αφορά τη μέτρηση της εικόνας της πηγής εφαρμόζουμε μια κανονική παραγοντική ανάλυση με περιστρεφόμενο πίνακα τύπου varimax που ελαχιστοποιεί τον αριθμό των μεταβλητών με υψηλό κορεσμό στους παράγοντες. Στη παρουσίαση κρατούμε τους παράγοντες με $igenvalue \geq 1$. Όπου παρουσιάζει ενδιαφέρον εφαρμόζουμε την ανάλυση διακύμανσης στους παραγοντικούς δείκτες προκειμένου να δούμε πως παρουσιάζεται ο κάθε παράγοντας στις επιμέρους συνθήκες.

Αν υπάρχουν επιπλέον στατιστικές αναλύσεις τότε αυτές θα αναφέρονται στην παρουσίαση του αντίστοιχου πειράματος. Οι βασικές στατιστικές επεξεργασίες θα αναφέρονται σε κάθε κεφάλαιο ώστε ο έλεγχος της παρουσίας να είναι δυνατός ανά πάσα στιγμή.

8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:
ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
(1ο ΠΕΙΡΑΜΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ (1ο ΠΕΙΡΑΜΑ)

1. Εισαγωγή

Στον Αριστοτέλη η ηθική ήτανε κυρίαρχη διάσταση γιατί εμφανιζότανε ως η πεμπουσία της πολιτείας (βλ. Αριστοτέλης 1975α, 1993). Ο ρητόρας εκτός από την επιχειρηματολογία και την εκμετάλευση του θυμικού του λαού έπειθε και με το ήθος του. Και τόσο πιο πειστικός ήτανε ο ρήτορας όσο πιο μεγάλη ήτανε η αντιστοιχία ανάμεσα στο ήθος του και το χαρακτήρα του πολιτεύματος που αντιπροσώπευε (Αριστοτέλης 1975β). Αντίθετα στο Μακιαβέλλι η ηθική δεν ήτανε παρά ένα πολιτικό μέσο, ή μια εικόνα που έπρεπε να καλλιεργεί ο ηγέτης προκειμένου να γίνεται περισσότερο πειστικός (βλ. Μακιαβέλλι Ν. 1984, 1991). Εκείνο που προέχει είναι η επιβίωση της κρατικής οντότητας. Η ηθική είχε προσδεθεί στο Εκκλησιαστικό άρμα κατά την περίοδο του Μεσαίωνα. Ο Μακιαβέλλι αντιμετωπίζοντας την Εκκλησία ως ένα βασικό εμπόδιο για την δημιουργία μιας ενιαίας Ιταλικής κρατικής οντότητας, στράφηκε τόσο ενάντια της όσο και ενάντια στην ηθική διάσταση που αυτή έδινε στα εγκόσμια και ειδικότερα στις πολιτικές διαδικασίες. Η ηθική λοιπόν ως απόλυτο αγαθό αντιστρατεύεται την έννοια της εγκόσμιας πολιτικής και θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί.

Φαίνεται λοιπόν πως η ηθική ως κριτήριο αξιολόγησης της όποιας δημόσιας παρέμβασης μπαίνει σε δεύτερη μοίρα. Πολύ περισσότερο δε που η ηθική βρίσκεται μπροστά σε μια σημαντική αδυναμία. Η ηθική δεν έχει ως υπέρτατη θεμελίωση μια υπολογίσιμη Αυθεντία, όπως π.χ. η ψυχολογιοποίηση που στηρίζεται στην Επιστήμη. Αν λοιπόν η ηθική εγείρεται σε φαινόμενα επιρροής τότε πρέπει να συντρέχουν ιδιαίτερες προϋποθέσεις. Προκειμένου να ελέγξουμε αυτή την υπόθεση στο πείραμα που παρουσιάζουμε σ' αυτό το κεφάλαιο θα χρησιμοποιήσουμε στις μισές πειραματικές συνθήκες ένα ερωτηματολόγιο που αναφέρεται σε θέματα ηθικής. Αν η υπόθεσή μας ισχύει τότε θα πρέπει να αναμένουμε σ' αυτές ακριβώς τις συνθήκες πιο ενισχυμένα αποτελέσματα σε σχέση με τις υπόλοιπες συνθήκες όπου δεν χρησιμοποιείται ανάλογο ερωτηματολόγιο.

Τα πειράματα των Perez J.A. και Mugny G. (1989α, 1989β) μας δίνουν ισχυρές ενδείξεις ότι η ηθική λύνει τη σύγκρουση που δημιουργεί μια μειονότητα στο σχεσιολογικό επίπεδο. Κατά συνέπεια αναμένουμε στο πείραμα που θα παρουσιάσουμε εδώ, και που αφορά μια μειονοτική πηγή, μια σύζευξη της διαδικασίας κοινωνικής σύγκρισης και της

επικύρωσης (βλ. Perez J.-A. Mugny G. 1996). Ή να το διατυπώσουμε αλλιώς η έμμεση μειονοτική επιρροή θα ακολουθεί την πορεία της άμεσης επιρροής, ακόμα και σ' αυτό το πείραμα που χρησιμοποιεί ένα άκαμπτο κείμενο. Και είναι γνωστό ότι η άκαμπτη μειονότητα οδηγεί σε μεγαλύτερη έμμεση παρά σε άμεση επιρροή (βλ. Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ.1983) .

Μένει να διατυπώσουμε υποθέσεις για τις συγκεκριμένες επιδράσεις που θα έχει η ηθικοποίηση σε μια μειονοτική πηγή. Ο Moscovici S. (1976) μίλησε για την επένδυση και την αυτονομία ως ύφη συμπεριφοράς (βλ. στο 3ο κεφάλαιο). Όσο πιο μεγάλο είναι το κοινωνικό κόστος που καλείται να πληρώσει μια μειονότητα προκειμένου να υποστηρίξει δημόσια τις απόψεις της τόσο περισσότερο γίνεται αντιληπτή η αυτοδέσμευση στα λεγόμενά της ενώ παράλληλα τα υποκείμενα πείθονται ότι υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στη μειονότητα και τα λεγόμενά της. Πολύ περισσότερο δε που κάτι τέτοιο είναι το ζητούμενο στις μέρες μας (βλ. 6ο κεφάλαιο). Εδώ ακριβώς παρεμβαίνει και η ηθικοποίηση. Είναι ενδεχόμενο η ηθικοποίηση να τονίζει αυτά τα μειονοτικά χαρακτηριστικά. Είναι λοιπόν πιθανό να αυξάνει την πρόσληψη της αξιοπιστίας της μειονοτικής ομάδας, γεγονός που πρέπει να αποτυπώνεται στην εικόνα της

Αν λοιπόν η ηθικοποίηση αντιμετωπιστεί ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής τότε πρέπει να οδηγεί σε μια θετική επαναξιολόγηση της μειονοτικής παρέμβασης καθώς το ηθικό κριτήριο είναι ένα κοινωνικά αποδεκτό κριτήριο. Η ηθικοποίηση λοιπόν μπορεί να αποσύρει το ενδιαφέρον των υποκειμένων από το γεγονός ότι η μειονότητα δεν εκφράζει μια συναινετική τοποθέτηση και να το οδηγήσουν προς τα χαρακτηριστικά της αξιοπιστίας.

Αν οι παραπάνω υποθέσεις είναι σωστές τότε μια ηθική μειονότητα, σε ένα περιβάλλον όπου η ηθική διάσταση είναι κυρίαρχη, πρέπει να είναι αρκετά αποτελεσματική στη διάδοση των απόψεών της. Αντίθετα η αήθης μειονότητα θα πρέπει να παρεμποδίζεται στην άσκηση επιρροής ιδιαίτερα στο άμεσο επίπεδο. Αυτό θα συμβεί γιατί σ' αυτήν την περίπτωση θα τονιστεί, όπως και με την ψυχολογιοποίηση, ακόμη περισσότερο ο οριακός της χαρακτήρας, πολύ περισσότερο δε που παρουσιάζεται ως άκαμπτη στις απόψεις της. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσιάζει εκείνη η συνθήκη όπου η ηθική διάσταση θα είναι κυρίαρχη και όπου η μειονότητα δε θα παρουσιάζεται εκ των προτέρων ούτε ως ηθική ούτε

ως αήθης. Η έγερση και μόνο του ηθικού προβληματισμού θα πρέπει όχι μόνο να μην παρεμποδίζει τη μειονοτική επιρροή αλλά αντίθετα ίσως και να την ευνοεί, καθώς υποθέσαμε ότι η ηθικοποίηση ευνοεί τις μειονότητες.

1. Το πείραμα

Ο πληθυσμός. Στο πείραμα που ακολουθεί έλαβαν συνολικά μέρος 189 υποκείμενα αλλά στη στατιστική επεξεργασία κρατήθηκαν τα 180 καθώς τα 9 δεν συμπλήρωσαν όλες τις ερωτήσεις. Το πείραμα αυτό διενεργήθηκε τον Οκτώβριο του 1992 σε δύο φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης και σε μια σχολή πληροφορικής στη Θεσσαλονίκη με πληθυσμό ηλικίας 16 έως 19 ετών. Επίσης έλαβαν μέρος υποκείμενα που παρακολουθούσαν ένα σεμινάριο επιμόρφωσης Δασολόγων και ήταν ηλικίας 23 έως 28 ετών. Όλα τα υποκείμενα είναι ομοιόμορφα κατανεμημένα στις έξι συνθήκες του πειράματος.

Οι πειραματικοί χειρισμοί. Το κείμενο για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας ήταν το ίδιο σε όλες τις συνθήκες και αποδόθηκε σε μια μειονότητα. Η βασική μας μεταβλητή είναι η ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ και παίρνει τις εξής τιμές: α) Ηθική, β) αήθης γ) κανένας χαρακτηρισμός (έλεγχος). Στις μισές συνθήκες (τρεις από τις έξι) τα υποκείμενα μετά τη συμπλήρωση του προ-τεστ και προτού διαβάσουν το κείμενο και συμπληρώσουν το μετά-τεστ και το ερωτηματολόγιο για την εικόνα της πηγής συμπληρώνουν ένα ερωτηματολόγιο που αποτελείται από έξι ανοικτές ερωτήσεις και που αφορούσαν θέματα ηθικής (βλ Πγκ 8α).

- Εισαγωγή στο ερωτηματολόγιο για την ηθική:

Είναι γεγονός ότι η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια σχετικά έντονη συζήτηση σχετικά με προβλήματα ηθικής. Άλλοι λένε π.χ. ότι η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια βαθύτατη ηθική κρίση, κρίση αξιών και σταθερών ηθικών προτύπων, ενώ άλλοι δε συμφωνούν, σχεδόν καθόλου με μια τέτοια άποψη.

Οι προβληματισμοί αυτοί αναφέρονται όχι μόνο στις καθημερινές μας, προσωπικές επαφές με τους άλλους, αλλά κυρίως στον τρόπο που σκεφτόμαστε πολιτικά τόσο εμείς όσο και όσοι εκφράζονται και παίρνουν ενεργά μέρος στα πολιτικά και κοινωνικά μας πράγματα.

Στην επόμενη σελίδα σας ζητάμε, έχοντας στο μυαλό σας τέτοιους προβληματισμούς ηθικής, να απαντήσετε, εκφράζοντας τις δικές σας ιδέες και απόψεις, στις ερωτήσεις που αναφέρονται σε ζητήματα ηθικής.

-Οι ερωτήσεις:

- 1) Όταν μιλάμε για **Ηθική** τι περιεχόμενο παίρνει η λέξη αυτή για σας;
- 2) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι ένα άτομο είναι ηθικό;
- 3) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι μια ολόκληρη ομάδα (π.χ. πολιτικά κόμματα, κοινωνικά κινήματα κ.τ.λ.) είναι ηθική;
- 4) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε ότι ένα άτομο είναι αήθης;
- 5) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε ότι μια οργάνωση είναι αήθης;
- 6) Ποια νομίζετε ότι πρέπει να είναι η σχέση της Ηθικής με την πολιτική; Υπάρχει στις μέρες μας μια τέτοια σχέση ;
- 7) Νομίζετε ότι η πολιτική πρέπει να ακολουθεί και να σέβεται κάποιους ηθικούς κανόνες; Και αν ναι ποιούς;

Πνκ 8α: Το ερωτηματολόγιο για την Ηθική

Στη συνέχεια τα υποκείμενα εισαγάγονταν στην κύρια πειραματική διαδικασία. Τα εισαγωγικά κείμενα ανάλογα με τις συνθήκες φαίνονται στον πίνακα 8β.

- Εισαγωγή στις συνθήκες της ηθικής μειονότητας :

Στήν επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μόνο μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.

Σύμφωνα με μια προηγούμενη έρευνα που έχει γίνει έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών που έχουν ερωτηθεί (περίπου 80%) θεωρεί ότι αυτή η ομάδα με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και εκφράζει τις απόψεις της είναι απόλυτα ηθική ομάδα.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από μια μειονότητα που έχει χαρακτηριστεί ως απόλυτα ηθική ομάδα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

- Εισαγωγή στις συνθήκες της αήθους μειονότητας :

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μόνο μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.

Σύμφωνα με μια προηγούμενη έρευνα που έχει γίνει έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών που έχουν ερωτηθεί (περίπου (80%)) θεωρεί ότι αυτή η ομάδα με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και εκφράζει τις απόψεις της είναι απόλυτα αήθης ομάδα (δηλαδή δε γνωρίζει και δε σέβεται κανέναν ηθικό κανόνα).

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από μια μειονότητα που έχει χαρακτηριστεί ως απόλυτα αήθης ομάδα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

- Εισαγωγή στις συνθήκες ελέγχου.

Στήν επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μόνο μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από μια μειονότητα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

Πγκ.8β: Κείμενα εισαγωγής στις πειραματικές συνθήκες

Πειραματική δομή: Το πείραμα αυτό είναι το αποτέλεσμα ενός παραγοντικού σχεδιασμού 2(ΜΕ / ΧΩΡΙΣ ερωτηματολόγιο για την ηθική) Χ 3(ΗΘΙΚΗ / ΑΗΘΗΣ /ΕΛΕΓΧΟΣ) και έχει την ακόλουθη μορφή:

	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΣΥΝΘΗΚΗ 1	ΣΥΝΘΗΚΗ 2	ΣΥΝΘΗΚΗ 3
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΣΥΝΘΗΚΗ 4	ΣΥΝΘΗΚΗ 5	ΣΥΝΘΗΚΗ 6

Τέλος υπενθυμίζουμε ότι τα υποκείμενα σ' αυτό το πείραμα απάντησαν με τη βοήθεια μιας 15βάθμιας κλίμακας της μορφής:

Διαφωνώ - - - - - Συμφωνώ

II. Παρουσίαση - Ανάλυση

Το προ-τεστ: Όπως αναμενότανε τα υποκείμενα κρατάνε μια σχεδόν ουδέτερη στάση ως προς την ευθύνη για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας με μια ελαφρά πόλωση προς τις μειονοτικές απόψεις (μ.ο.= 8,31). Αναλύνοντας τα δεδομένα μας βλέπουμε ότι τα άτομα αποδίδουν ευθύνες στους ιθύνοντες της βιομηχανικής κοινωνίας και τις βιομηχανίες (μ.ο.= 10,68). Απ' αυτήν την άποψη πλησιάζουν τις μειονοτικές απόψεις που υπενθυμίζουμε ότι επιρρίπτουν εξολοκλήρου την ευθύνη για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στις βιομηχανίες. Τα υποκείμενα ωστόσο επιρρίπτουν ευθύνες και στα άτομα (μ.ο. = 5,94). Αυτή η τοποθέτηση τους φέρνει αντιμέτωπους με τη μειονότητα καθώς η τελευταία δεν αναγνωρίζει ατομικές ευθύνες στη μόλυνση της ατμόσφαιρας αλλά απορίπτει ολοσχερώς κάθε τέτοια αιτίαση.

Σύνολο του πληθυσμού : 8,31 (180) ¹			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	8,06 (32)	8,47 (27)	8,26 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	8,53 (34)	8,16 (28)	8,38 (25)

Πγκ. 8.1.1: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ.

¹ Ο αριθμός στην παρένθεση δηλώνει το μέγεθος του πληθυσμού

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
8,30 (66)	8,31 (55)	8,31 (59)

Πγκ 8.1.2: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
8,25 (93)	8,37 (87)

Πγκ. 8.1.3: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,586	3	0,195	0,123	--
A=Ερωτηματολόγιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	0,583	1	0,583	0,367	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	0,012	2	0,006	0,004	--
AXB	4,574	2	2,287	1,440	--
Κατάλοιπο	276,457	174	1,589		

Πγκ. 8.1.4: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων.

Όσον αφορά τις έμμεσες ερωτήσεις για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας η ανάλυση μας δίνει μια διαφοροποίηση στατιστικά σημαντική στη διαντίδραση των δύο μεταβλητών (AXB, $p < 0,03$, βλ. πίνακα 8.1.12). Στις επόμενες αναλύσεις θα λάβουμε αυτό το εύρημα υπόψη μας εισαγάγοντας το μέσο όρο των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ ως συνδιακύμανση όταν επεξεργαζόμαστε τις έμμεσες ερωτήσεις.

Σύνολο του πληθυσμού :10,68 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	10,54 (32)	10,77 (27)	10,76 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	10,58 (34)	11,03 (28)	10,39 (25)

Πγκ. 8.1.5: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
10,56 (66)	10,90 (55)	10,60 (59)

Πνκ. 8.1.6: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
10,69 (93)	10,67 (87)

Πνκ. 8.1.7: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	4,130	3	1,377	0,411	--
A=Ερωτηματολόγιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	0,035	1	0,035	0,010	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	4,112	2	2,056	0,614	--
AXB	2,897	2	1,449	0,433	--
Κατάλοιπο	582,661	174	3,349		

Πνκ. 8.1.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις.

Σύνολο του πληθυσμού :5,94 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	5,58 (32)	6,17 (27)	5,76 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	6,48 (34)	5,28 (28)	6,38 (25)

Πνκ. 8.1.9: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
6,04 (66)	5,72 (55)	6,02 (59)

Πνκ. 8.1.10: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
5,82 (93)	6,06 (87)

Πγκ. 8.1.11: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B. E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	6,761	3	2,254	0,626	--
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	2,938	1	2,938	0,816	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	4,038	2	2,019	0,561	--
ΑΧΒ	26,702	2	13,351	3,710	0,03
Κατάλοιπο	626,209	174	3,599		

Πγκ. 8.1.12: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

Το μετά - τεστ : Στο μετά-τεστ έχουμε μια συνολική μετακίνηση των απόψεων των υποκειμένων, προς τις απόψεις της μειονότητας, τόσο στο σύνολο των ερωτήσεων (μ.ο. = 9,84), όσο και στις άμεσες και έμμεσες ερωτήσεις. Τα υποκείμενα θα γίνουν ακόμα πιο ευνοϊκά ως προς τις άμεσες θέσεις της μειονότητας (μ.ο. =11,83) Επίσης η μειονοτική παρέμβαση θα έχει ως αποτέλεσμα να ουδετεροποιήσει τις απόψεις των υποκειμένων ως προς τις ευθύνες των ατόμων στη μόλυνση της ατμόσφαιρας. Τα υποκείμενα θα πάσουν να υποστηρίζουν ότι τα άτομα είναι υπεύθυνα για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας (μ.ο. = 7,85). [Οι πίνακες 8.2.1. ως 8.2.12 δείχνουν τον τρόπο που απάντησαν τα υποκείμενα στο μετά - τεστ].

Σύνολο του πληθυσμού :: 9,84 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	10,38 (32)	9,48 (27)	10,18 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	9,40 (34)	9,32 (28)	9,56 (25)

Πγκ. 8.2.1: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
10,13 (66)	9,40 (55)	9,92 (59)

Πγκ 8.2.2: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά - τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
10,05 (93)	9,61 (87)

Πγκ. 8.2.3: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	24,885	3	8,295	2,271	0,08
A=Ερωτηματολόγιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	8,290	1	8,290	2,270	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	16,412	2	8,206	2,247	--
AXB	1,564	2	0,782	0,214	--
Κατάλοιπο	635,519	174	3,652		

Πγκ. 8.2.4: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του μετά - τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :11,83 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	12,08 (32)	11,14 (27)	12,77 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	11,82 (34)	11,45 (28)	11,42 (25)

Πγκ. 8.2.5: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
11,95 (66)	11,30 (55)	12,20 (59)

Πγκ 8.2.6: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
12,06 (93)	11,58 (87)

Πγκ. 8.2.7: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Αθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	33,266	3	11,089	2,541	0,06
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	8,636	1	8,636	1,979	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	23,032	2	11,516	2,639	0,07
AXB	20,165	2	10,083	2,310	0,10
Κατάλοιπο	819,805	179	4,541		

Πγκ. 8.2.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του μετά - τεστ.

Σύνολο του πληθυσμού :7,85 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	8,69 (32)	7,83 (27)	7,59 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	7,97 (34)	7,20 (28)	7,70 (25)

Πγκ. 8.2.9: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
8,32 (66)	7,51 (55)	7,64 (59)

Πγκ 8.2.10: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά - τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
8,04 (93)	7,65 (87)

Πγκ. 8.2.11: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	32,172	3	10,727	1,836	--
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	14,305	1	14,305	2,450	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	19,506	2	9,753	1,670	--
AXB	11,479	2	5,739	0,983	--
Κατάλοιπο	1010,307	173	5,840		

Πνκ. 8.2.12: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του μετά - τεστ (με συνδιακύμανση το μ.ο. των έμμεσων ερωτήσεων του προ-τεστ).

Οι διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο προ- και το μετά-τεστ : Στο σύνολο των ερωτήσεων είχαμε μια συνολική μετακίνηση του πληθυσμού προς τις θέσεις της μειονότητας (μ.ο. = 1,53). Η διαντίδραση των δύο μεταβλητών δεν είναι στατιστικά σημαντική (AXB, F= 1,391, βλ. πνκ 8.3.4). Ενώ η μεταβλητή της ηθικοποίησης είναι οριακά στατιστικά σημαντική (F=2,323, $p < 0,1$). Η ύπαρξη ή όχι του ερωτηματολογίου για την ηθική, όπως το είχαμε προβλέψει, διαφοροποιεί μεταξύ τους τις συνθήκες (με ερωτηματολόγιο μ.ο.= 1,80 χωρίς μ.ο. = 1,25, F=3,677, $p < 0,06$) [βλ πίνακες 8.3.1 ως 8.3.4].

Την πιο σημαντική επιρροή επιτυγχάνει η ηθική μειονότητα (μ.ο. = 2,32), εφόσον προηγουμένως έχει προηγηθεί το ερωτηματολόγιο για την ηθική. Η επιρροή της είναι σαφώς μεγαλύτερη τόσο από την αήθη μειονότητα στη συνθήκη που προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 1,01, Duncan, $p < 0,05$), όσο και από την επιρροή της ηθικής μειονότητας, στη συνθήκη όπου δεν προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 1,37, L.S.D. $p < 0,05$). Μόνο από τη συνθήκη ελέγχου, όταν προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο.=1,92), δεν διαφέρει η ηθική μειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :1,53 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	2,32 (32)	1,01 (27)	1,92 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	1,37 (34)	1,17 (28)	1,18 (25)

Πγκ. 8.3.1: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για το σύνολο των ερωτήσεων.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
1,83 (66)	1,09 (55)	1,61 (59)

Πγκ 8.3.2: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά και το προ-τεστ, στο σύνολο των ερωτήσεων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
1,80 (93)	1,25 (87)

Πγκ. 8.3.3: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά και το προ-τεστ, στο σύνολο των ερωτήσεων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	30,227	3	10,076	2,792	0,04
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	13,268	1	13,268	3,677	0,06
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	16,768	2	8,384	2,323	0,10
AXB	10,042	2	5,021	1,391	--
Κατάλοιπο	627,876	174	3,608		

Πγκ. 8.3.4: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στο σύνολο των ερωτήσεων.

Σε γενικές γραμμές επιβεβαιώνονται οι υποθέσεις μας ως προς τη λειτουργία της ηθικής διάστασης. Πρέπει να προηγείται ένας ενεργός ηθικός προβληματισμός για να επωφεληθεί μια ηθική μειονότητα. Επίσης φαίνεται καθαρά ότι η επιρροή μιας αήθους μειονότητας αποδυναμώνεται σημαντικά. Προς το παρόν δεν φαίνεται η ευνοϊκή επίδραση

της ηθικής διάστασης όταν υπάρχει ο ενεργός προβληματισμός για την ηθική χωρίς ωστόσο η μειονότητα να δέχεται έναν ιδιαίτερο ηθικό χαρακτηρισμό.

Η ανάλυση των δεδομένων για τις ερωτήσεις που συνδέονται άμεσα με τις απόψεις της μειονότητας μας δίνει μια συνολική μετακίνηση του πληθυσμού ($\mu.o. = 1,15$) προς τις απόψεις που εκφράζονται ρητά στο μειονοτικό μήνυμα. Οι μεταβλητές δε φαίνεται να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ($AXB, F= 1,057$). Επίσης η ύπαρξη ή όχι του ερωτηματολογίου δεν διαφοροποιεί κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο τα δεδομένα μας ($F = 2,058$). Αντίθετα έχουμε μια σημαντική επίδραση της μεταβλητής της ηθικοποίησης ($F=6,176, p < 0,00$). [βλ. τους πίνακες 8.3.5 ως 8.3.8].

Η ηθική μειονότητα εξακολουθεί να ασκεί μια σημαντική επιρροή ($\mu.o.=1,54$) γεγονός που τη διαφοροποιεί κυρίως από την αήθη μειονότητα ($\mu.o.=0,37, \text{Duncan } p < 0,05$). Επίσης σημαντική επιρροή ασκεί και η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου εφόσον έχει προηγηθεί το ερωτηματολόγιο για την ηθική ($\mu.o.=2,01$) και διαφοροποιείται από την αήθη μειονότητα ($\mu.o.=0,37, \text{Duncan } p < 0,05$). Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι διαφοροποιείται και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου, όταν δεν υπάρχει το ερωτηματολόγιο ($\mu.o. = 1,03, \text{Duncan } p < 0,1$).

Σύνολο του πληθυσμού :1,15 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	1,54 (32)	0,37 (27)	2,01 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	1,24 (34)	0,42 (28)	1,03 (25)

Πνκ. 8.3.5: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετα- και το προ-τεστ για τις άμεσες ερωτήσεις.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
1,38 (66)	0,39 (55)	1,60 (59)

Πνκ 8.3.6: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, στις άμεσες ερωτήσεις, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
1,37 (93)	0,92 (87)

Πινκ. 8.3.7: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά και το προ-τεστ, στις άμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	54,815	3	18,272	4,968	0,00
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	7,570	1	7,570	2,058	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	45,424	2	22,712	6,176	0,00
AXB	7,776	2	3,888	1,057	--
Κατάλοιπο	639,908	174	3,678		

Πινκ. 8.3.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στις άμεσες ερωτήσεις.

Η μελέτη της άμεσης επιρροής δείχνει την επίδραση που έχει η βασική μας μεταβλητή η ηθικοποίηση. Η ηθική διάσταση διευκολύνει την προσέγγιση με μια μειονοτική πηγής επιρροής, και αυτό είναι περισσότερο φανερό για τις μειονότητες που λειτουργούν μέσα σ' ένα περιβάλλον ενεργού ηθικού προβληματισμού. Δεν είναι μόνο η επιρροή της ηθικής ομάδας που παρουσιάζεται αυξημένη αλλά και η επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου όταν προηγείται η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου της ηθικής. Αν ο ηθικός προβληματισμός δεν προηγείται τότε η μειονότητα χάνει κατά πολύ την ικανότητά της να επηρεάζει. Ο ενεργός ηθικός προβληματισμός διευκολύνει την άμεση μειονοτική επιρροή και φαίνεται να αμβλύνει την κοινωνική σύγκρουση γεγονός που διευκολύνει την θετική, για τη μειονότητα, επίλυση της σύγκρουσης στο σχεσιολογικό επίπεδο. Εκτός φυσικά αν η μειονότητα χαρακτηριστεί ως αήθης οπότε η επιρροή της σχεδόν μηδενίζεται.

Η ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις δεν μας δίνει στατιστική σημαντικότητα ούτε στην αλληλεπίδραση των δύο μεταβλητών ($F = 0,983$), ούτε για η μεταβλητή της ηθικοποίησης ($F = 1,670$), αλλά ούτε τέλος για την ύπαρξη ή όχι ερωτηματολογίου ($F = 2,450$). Ωστόσο η ανάλυση διακύμανσης κατά ένα παραγόντα μας αποκαλύπτει τη σημαντικότερη επιρροή της ηθικής μειονότητας στη συνθήκη ύπαρξης ερωτηματολογίου ($\mu.o. = 3,11$). Η επιρροή της είναι, κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο, μεγαλύτερη απ' όλες τις συγκρίσιμες συνθήκες. Είναι μεγαλύτερη από την ηθική

μειονότητα στη συνθήκη που δεν προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 1,50, Duncan, $p < 0,05$) και από την επιρροή της αήθους μειονότητας, όταν προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 1,66, Duncan, $p < 0,05$). Επίσης ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου όπου υπάρχει το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 1,83, L.S.D. $p < 0,05$) [βλ. πίνακες 8.3.9 ως 8.3.12].

Σύνολο του πληθυσμού :1,91 (180)			
	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	3,11 (32)	1,66 (27)	1,83 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	1,50 (34)	1,92 (28)	1,32 (25)

Πγκ. 8.3.9: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για τις έμμεσες ερωτήσεις.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
2,28 (66)	1,79 (55)	1,61 (59)

Πγκ 8.3.10: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, στις έμμεσες ερωτήσεις, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός του ερωτηματολογίου.

ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
2,28 (93)	1,58 (87)

Πγκ. 8.3.11: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, στις έμμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χειρισμός της ηθικοποίησης.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	32,172	3	10,724	1,836	--
A=Ερωτηματολό-γιο:	14,305	1	14,305	2,450	--
ME/ΧΩΡΙΣ					
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	19,506	2	9+,753	1,670	--
AXB	11,479	2	5,739	0,983	--
Κατάλοιπο	1010,307	173	5,840		

Πγκ. 8.3.12: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στις έμμεσες ερωτήσεις (με συδιακύμανση το μ.ο. των απαντήσεων στο προ-τεστ).

Η αυξημένη έμμεση επίδραση της ηθικής μειονότητας στη συνθήκη ύπαρξης του ερωτηματολογίου αποκαλύπτει ένα καθαρόαιμο φαινόμενο μεταστροφής. Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό προχωρήσαμε σε μια ανάλυση συσχέτισης. Τα αποτελέσματα μας δίνουν μια στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση ανάμεσα στην άμεση και έμμεση επιρροή της ηθικής μειονότητας (AM/EM, $r = +0,548$, $p < 0,001$). Η έμμεση επιρροή ακολουθεί την πορεία της άμεσης επιρροής. Δεν αποσυνδέεται η έμμεση από την άμεση επιρροή έτσι ώστε να μιλούμε για ένα καθαρόαιμο φαινόμενο μεταστροφής. Αν και το άκαμπτο (συγκρουσιακό) ύφος της μειονότητας φαίνεται να οδηγεί σε μια παραπέρα γνωστική επεξεργασία του μειονοτικού μηνύματος.

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής : Η παραγοντική ανάλυση μας δίνει έξι παράγοντες γύρω από τους οποίους δομήθηκε η εικόνα της πηγής και από τους οποίους κρατήθηκαν οι δύο για την παραπέρα στατιστική επεξεργασία².

Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue} = 7,95$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 30,6%) που παραπέμπει στις διαστάσεις Αξιοπιστίας - Ισοροπίας συνδυάζει 12 δίπολα επιθέτων με κορεσμό $\geq 0,35$. Τα επίθετα με υψηλό κορεσμό για το θετικό πόλο του παράγοντα είναι τα ακόλουθα : *Αξιόπιστοι (0,756)*, *Ελεύθεροι (0,638)*, *Ρεαλιστές (0,580)*, *Ηθικοί (0,513)*, *Ανεξάρτητοι (0,489)*, *Αντικειμενικοί (0,454)* *Οικολόγοι (0,366)*. Τα επίθετα με υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: *Ισοροπημένοι (-0,770)*, *Αφύσικοι (-0,697)*, *Ανοιχτόμυαλοι (-0,636)* *Συγκροτημένοι (-0,559)*, *Φιλόδοξοι (-0,546)*. Υπάρχει διαφοροποίηση με στατιστική σημαντικότητα, ανάμεσα στη συνθήκη ελέγχου, όταν υπάρχει το ερωτηματολόγιο όπου επικρατεί ο θετικός πόλος του παράγοντα (μ.ο. = - 0,27) και της αήθους μειονότητας στη συνθήκη που προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = 0,25 L.S.D. $p < 0,05$) [βλ. πίνακες 4.1.1 ως 4.1.3].

² Στην ανάλυση της εικόνας της πηγής θα κρατούμε τους παράγοντες με *Eigenvalue* ≥ 1 .

	ΠΟΛΟΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ ³ ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ	0,756	5,27	4,08
2	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΙ	0,638	4,24	3,96
3	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	0,580	4,71	4,25
4	ΗΘΙΚΟΙ ΑΗΘΕΙΣ	0,513	4,07	3,34
5	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΙ	0,489	4,68	4,25
6	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ	0,454	6,39	5,04
7	ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ ΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ	0,366	2,66	3,07
8	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	- 0,770	11,54	3,47
9	ΑΦΥΣΙΚΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ	- 0,697	12,23	3,29
10	ΣΤΕΝΟΜΥΑΛΟΙ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΙ	- 0,636	10,19	4,36
11	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	- 0,559	11,88	3,53
12	ΗΤΤΟΠΑΘΕΙΣ ΦΙΛΟΔΟΞΟΙ	- 0,546	11,64	3,78

eigenvalue = 7,95, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 30,6%

Πγκ 4.1.1: Ο πρώτος παράγοντας της εικόνας της πηγής (αξιοπιστία- ισοροπία)

	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟ- ΛΟΓΙΟ	0,0 (32)	0,25 (27)	-0,27 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑ- ΤΟΛΟΓΙΟ	-0,12 (34)	0,16 (28)	0,08 (25)

Πγκ 4.1.2: Κατανομή του παράγοντα στις πειραματικές συνθήκες

³ Το πρώτο επίθετο παραπέμπει στον αριστερό πόλο του παράγοντα ενώ το δεύτερο στον δεξιό πόλο, π.χ.
ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ - - - - - ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	3,387	3	1,129	1,390	--
A=Ερωτηματολόγιο: ME/ΧΩΡΙΣ	0,066	1	0,066	0,081	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	3,269	2	1,635	2,012	--
AXB	2,037	2	1,019	1,254	--
Κατάλοιπο	141,367	174	0,812		

Πγκ 4.13.: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του παράγοντα στις πειραματικές συνθήκες

Όπως το είχαμε προβλέψει η ηθική διάσταση επεξεργάζεται μαζί με την έννοια της αξιοπιστίας (θετικός πόλος του παράγοντα). Βλέπουμε ότι η εικόνα της μειονότητας στη συνθήκη του ηθικού προβληματισμού φιλτράρεται μέσα από τα χαρακτηριστικά της αξιοπιστίας, της ηθικότητας και της ανεξαρτησίας τους. Ίσως η δόμηση αυτής της εικόνας να διευκόλυνε την άμεση επιρροή που ασκεί αυτού του τύπου η πηγή, γεγονός που συμβαδίζει με τις αρχικές μας υποθέσεις. Αντίθετα η πρόσληψη της αήθους μειονότητας γίνεται αντιληπτή μέσα από ψυχολογιοποιητικές διαστάσεις (ισοροπίας, φυσιολογικότητας, συγκρότησης) και ακαμψίας (ανοιχτομυαλιά). Η αήθης προσλαμβάνεται μέσα από χαρακτηριστικά που υπογραμμίζουν τον οριακό της χαρακτήρα.

Ο δεύτερος παράγοντας (eigenvalue=1,64, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 6,3%) παραπέμπει σε μια διάσταση Αυτονομίας και τα επίθετα που παρουσιάζουν υψηλό κορεσμό είναι συνολικά επτά. Τα επίθετα με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Αυτόνομοι (0,570), Δυναμικοί (0,539), Ανεξάρτητοι (0,458), Ρεαλιστές (0,418) Προοδευτικοί (0,408), Ηθικοί (0,371)*. Ενώ στον αρνητικό πόλο του παράγοντα έχουμε ένα μόνο επίθετο με σχετικά υψηλό κορεσμό στον παράγοντα και είναι: *Συγκροτημένοι (- 0,379)*.

Ο θετικός πόλος του παράγοντα έχει πιο έντονη παρουσία στη συνθήκη ελέγχου όπου υπάρχει το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο. = -0,31) γεγονός που διαφοροποιεί τη συνθήκη αυτή από τη συνθήκη της αήθους μειονότητας με ερωτηματολόγιο (μ.ο.= 0,12, L.S.D. $p < 0,05$) και τη συνθήκη ελέγχου όπου δεν υπάρχει το ερωτηματολόγιο για την ηθική (μ.ο.= 0,11, L.S.D. $p < 0,05$).

	ΠΟΛΟΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΙ	0,570	4,47	3,67
2	ΔΥΝΑΜΙΚΟΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΙ	0,539	3,91	3,90
3	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΙ	0,458	4,68	4,25
4	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	0,418	4,71	4,25
5	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ	0,408	5,47	4,56
6	ΗΘΙΚΟΙ ΑΗΘΕΙΣ	0,371	4,07	3,34
7	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	- 0,379	11,88	3,51

eigenvalue = 1,64 ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 6,3%

Πγκ 4.2.1: Δεύτερος παράγοντας της εικόνα της πηγής (Αυτονομία).

	ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	- 0,01 (32)	0,12 (27)	-0,31 (34)
ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΗΜΑ- ΤΟΛΟΓΙΟ	0,03 (34)	0,14 (28)	0,11 (25)

Πγκ 4.2.2: Κατανομή του παράγοντα στις πειραματικές συνθήκες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	3,048	3	1,016	1,583	--
A=Ερωτηματολό-γιο: ΜΕ/ΧΩΡΙΣ	1,136	1	1,136	1,770	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	1,700	2	0,850	1,324	--
AXB	1,457	2	0,729	1,135	--
Κατάλοιπο	111,679	174	0,642		

Πγκ 4.2.3: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του παράγοντα στις πειραματικές συνθήκες

Ο δεύτερος παράγοντας κινείται και αυτός μέσα στα όρια των υποθέσεων μας. Η ηθική διάσταση εντείνει την πρόσληψη της αυτονομίας, της ανεξαρτησίας αλλά και του

δυναμισμού της μειονότητας. Είχαμε προβλέψει ότι η ηθική διάσταση θα φωτίσει τον αξιόπιστο και αυτόνομο χαρακτήρα της πηγής, καθώς μέσα σε συνθήκες γενικής αναξιопιστίας, οι μειονότητες εμφανίζονται διατεθειμένες να πληρώσουν το κοινωνικό κόστος της διαφοροποίησής τους και να υπενθυμίσουν ότι δεν υπάρχει διάσταση ανάμεσα στους λόγους και τις πράξεις τους.

III. Συμπεράσματα

Η σημασία αυτού του πειράματος έγκειται σε δύο σημεία: α) ελέγχει τις πιο σημαντικές υποθέσεις για την επίδραση που θα έχει η ηθικοποίηση στη μειονοτική επιρροή, σε μια ομάδα δηλαδή θεσμικής οριακότητας, β) αποτελεί τη βάση για την παραπέρα πειραματική έρευνα.

Η πρώτη υπόθεση που κάναμε ήτανε ότι η ηθική διάσταση δεν καθίσταται αυτόματα σημαντικό κριτήριο αξιολόγησης της μειονότητας, και γενικότερα κάθε πηγής επιρροής (βλ. σχετικά στο 6ο κεφάλαιο), αλλά πρέπει να συντρέχουν ιδιαίτερες κοινωνικές προϋποθέσεις. Για το σκοπό αυτό, στις μισές πειραματικές συνθήκες, δώσαμε στα υποκείμενα να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο για την ηθική προκειμένου να τα ευαισθητοποιήσουμε περισσότερο στον ηθικό προβληματισμό. Η υπόθεσή μας επαληθεύεται. Η ηθική μειονότητα ήταν αποτελεσματικότερη στην άσκηση επιρροής μόνο στη συνθήκη όπου είχε προηγηθεί η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου για την ηθική. Μάλιστα η ηθική μειονότητα, στη συνθήκη του ερωτηματολογίου, ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από την ηθική μειονότητα της συνθήκης όπου δεν υπάρχει το ερωτηματολόγιο πάνω στον ηθικό προβληματισμό. Αυτό συμβαίνει τόσο στο σύνολο των ερωτήσεων όσο και στις έμμεσες ερωτήσεις. Επίσης η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στις άμεσες ερωτήσεις όταν προηγουμένως έχει συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο για την ηθική. Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι η επιρροή της είναι μεγαλύτερη και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου όπου δεν υπάρχει το αντίστοιχο ερωτηματολόγιο. Μόνο για την αθήη ομάδα δεν υπάρχει διαφορά ανάλογα με το εάν προηγείται ή όχι το ερωτηματολόγιο για την ηθική.

Γενικά λοιπόν σ' ένα πεδίο επιρροής οι οριακές ομάδες, εδώ οι μειονότητες, ευνοούνται από την ηθική διάσταση αρκεί να βρίσκεται σε διέγερση ένας ηθικός προβληματισμός. Αν ο ηθικός προβληματισμός δεν είναι ενεργός, αν δηλαδή η κοινωνική κατάσταση δεν ευνοεί ηθικές κρίσεις τότε οι οριακές ομάδες ακόμα και αν έχουν

κατακτήσει μια ηθική εικόνα αυτό δε φαίνεται να τις προσφέρει κάποιο ιδιαίτερο πλεονέκτημα.

Η δεύτερη υπόθεσή μας ήτανε ότι η ηθική προσανατολίζει την επίλυση της σύγκρουσης στο σχεσιολογικό επίπεδο, ενεργοποιεί δηλαδή περισσότερο μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης και ότι η διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης δεν θα αποσυνδέεται από τη διαδικασία της επικύρωσης. Αν εστιάσουμε την προσοχή μας αποκλειστικά στη συνθήκη ελέγχου αυτό φαίνεται αληθινό. Χωρίς να αποδοθεί εκ των προτέρων σ' αυτήν την ομάδα ένας ιδιαίτερος ηθικός χαρακτηρισμός (π.χ. ηθική μειονότητα) παρ' όλα αυτά αυτή ασκεί κυρίως άμεση επιρροή σημαντικά μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μειονότητα της β' συνθήκης ελέγχου όπου δεν υπάρχει ο ηθικός προβληματισμός. Είναι γνωστό ότι άμεση επιρροή συνδέεται περισσότερο με τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης. Αντίθετα αυτή η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου δεν ασκεί μεγαλύτερη έμμεση επιρροή συγκρίνοντας την με τις μειονότητες των συγκρίσιμων συνθηκών.

Ωστόσο η ηθική μειονότητα (δηλαδή η μειονότητα που έχει χαρακτηρηστεί εκ των προτέρων ως ηθική και στη συνθήκη όπου έχει ενεργοποιηθεί ο ηθικός προβληματισμός) έχει σημαντική έμμεση επίδραση και σ' αυτό το επίπεδο της επιρροής πλεονεκτεί έναντι όλων των άλλων μειονοτήτων των συγκρίσιμων συνθηκών. Η ίδια μειονότητα είδαμε ότι ασκεί και σημαντική άμεση επιρροή, συγκρίνοντάς της τουλάχιστον με τις συνθήκες της αήθους μειονότητας. Διαπιστώσαμε επίσης ότι υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην άμεση και στην έμμεση επιρροή. Η ηθική μειονότητα ακόμα και αν ασκεί σημαντικότερη έμμεση επιρροή αυτό δε σημαίνει ότι δεν ασκεί παράλληλα και άμεση επιρροή γεγονός που μας οδηγεί να συμπεράνουμε ότι και σ' αυτήν τη περίπτωση η διαδικασία επικύρωσης δεν αποσυνδέεται από τη διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης.

Η τρίτη υπόθεσή μας ήτανε ότι η αήθης μειονότητα θα δυσκολεύεται να ασκήσει επιρροή. Πράγματι αυτό συμβαίνει για τις συνθήκες της αήθους μειονότητας είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει το ερωτηματολόγιο για την ηθική. Η ανάλυση της εικόνας της πηγής φωτίζει περισσότερο αυτό το αποτέλεσμα. Η αήθης μειονότητα, κυρίως στη συνθήκη ύπαρξης του ερωτηματολογίου είδαμε ότι αντιμετωπίζεται μέσα από ένα ψυχολογιοποιητικό πρίσμα και με όρους ακαμψίας.

Η τέταρτή μας υπόθεση υποστήριξε ότι η ηθική διάσταση θα υπογραμμίζει την αξιοπιστία και την αυτονομία της πηγής. Αυτό γιατί υποθέσαμε ότι η ηθική παραπέμπει στην αυτοδέσμευση της μειονότητας στους κανόνες που η ίδια υποστηρίζει με θέρμη και παρά το κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται αυτή η υποστήριξη. Τα αποτελέσματα της εικόνας της πηγής, και ιδιαίτερα ο θετικός πόλος του πρώτου παράγοντα δείχνουν ότι η ηθική συχετίζεται με την αξιοπιστία, την ελευθερία, τον ρεαλισμό, την ανεξαρτησία και την αντικειμενικότητα. Αυτός μάλιστα ο θετικός πόλος αντιπαράκειται με τον αρνητικό πόλο που εκφράζει την ακαμψία και την ψυχολογιοποιητική πρόσληψη της πηγής. Επίσης είδαμε ότι η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου με ερωτηματολόγιο ηθικής προσλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα του θετικού πόλου αυτού του παράγοντα ενώ ο αρνητικός πόλος του ίδιου παράγοντα εμφανίζεται κυρίως στη συνθήκη της αήθους μειονότητας όπου υπάρχει το ερωτηματολόγιο της ηθικής. Τέλος ο θετικός πόλος του δεύτερου παραγόντα που προέκυψε από την ανάλυση της εικόνας της πηγής και αναφέρεται κυρίως στην αυτονομία, το δυναμισμό και την ανεξαρτησία της πηγής κάνει κυρίως την εμφάνισή του στην μειονότητα της συνθήκης ελέγχου με το ερωτηματολόγιο της ηθικής.

Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η ηθική παραπέμπει σ' ένα ιδιαίτερο περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής την ηθικοποίηση και είναι ένα θεσμικά αποδεκτό κριτήριο που επαναξιολογεί τις οντότητες του κοινωνικού πεδίου επιρροής κατά τέτοιο τρόπο που να ευνοεί την εικόνα και κατά συνέπεια την επιρροή των οριακών ομάδων. Αυτό συμβαίνει με την προϋπόθεση ότι η κοινωνική κατάσταση χαρακτηρίζεται από έναν ηθικό προβληματισμό γεγονός που τοποθετεί σε περίοπτη θέση το ηθικό κριτήριο. Αυτό δε σημαίνει ότι σε μια τέτοια περίπτωση ευνοείται αυτόματα η μειονοτική πηγή. Αντίθετα οι κατεστημένες κοινωνικές δυνάμεις μπορούν να υποστηρίξουν ότι οι μειονότητες και γενικά οι οριακές ομάδες είναι εντέλει αήθεις. Η ηθική διάσταση λοιπόν χαρίζει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στις θεσμικά οριακές ομάδες όχι όμως και μια απόλυτη υπεροχή.

9ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ / ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
& ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
(ΠΕΙΡΑΜΑ 2ο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο: ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ, ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ι. Εισαγωγή

Είναι χαρακτηριστικό ότι το 70% όσων υποκειμένων ρωτήθηκαν για το αν υπάρχει σχέση ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική στις σημερινές συνθήκες απάντησαν αρνητικά. Αυτή ήταν μια ερώτηση που έγινε σε όσα υποκείμενα κατανεμήθηκαν στις συνθήκες ηθικοποίησης στο πείραμα, που πρόκειται να παρουσιάσουμε στο κεφάλαιο αυτό.

Έχουμε την εντύπωση ότι αυτή η δυσπιστία των ανθρώπων για την ηθικότητα των πρωταγωνιστών της πολιτικής σκηνής είναι ένα γενικότερο φαινόμενο. Είναι πιθανό να έχουμε αποδεχθεί αυτή την κατάσταση και όταν κρίνουμε τις ομάδες θεσμικής αποδοχής το ηθικό κριτήριο ίσως να μην αποτελεί βασικό κριτήριο στις αξιολογήσεις μας για αυτού του τύπου τις ομάδες.

Αυτήν την υποψία την ενισχύουν τα ευρήματα του προηγούμενου πειράματος που μελέτησαν την επίδραση της ηθικοποίησης στις θεσμικά οριακές ομάδες (μειονότητες). Η απόδοση απλά και μόνο ενός ηθικού χαρακτηριστικού δεν ήταν ικανή να επιφέρει αξιοσημείωτες στρεβλώσεις στη μειονοτική επιρροή. Έπρεπε προηγουμένως να προηγηθεί ένας ενεργός προβληματισμός πάνω στην ηθική για να παρουσιαστούν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις μειονότητες που δεχότανε κάποιο ηθικό χαρακτηρισμό (ηθική, αήθης) ή που δε δεχότανε κανένα (συνθήκη ελέγχου). Η ηθική διάσταση δεν εγείρεται αυτόματα στις διαδικασίες επιρροής.

Αν οι παραπάνω σκέψεις είναι σωστές τότε οι ομάδες θεσμικής αποδοχής δεν θα πρέπει ούτε να βοηθούνται ούτε και να παρεμποδίζονται από την ηθική διάσταση. Ωστόσο η ηθικοποίηση όπως τη χειριστήκαμε στο πρώτο πείραμα έχει μια θετική μορφή, την ηθικότητα και μια αρνητική, την αήθεια. Είδαμε ότι η ηθικότητα συνδέεται με την αυτονομία, την επένδυση και την αξιοπιστία. Όσον αφορά στις ομάδες θεσμικής αποδοχής εξ' ορισμού βρίσκονται από την πλευρά της εξουσίας και όχι από την πλευρά αυτών που υφίστανται τις συνέπειες των εξουσιαστικών μηχανισμών. Σ' αυτήν την περίπτωση η επένδυση έχει

μικρότερη σημασία καθώς οι τοποθετήσεις των ομάδων θεσμικής αποδοχής σπάνια έχουν κοινωνικό κόστος. Αντίθετα δημιουργούν συνθήκες κοινωνικού κόστους σ' αυτούς που τους εναντιώνονται. Κατά συνέπεια η σύνδεση κοινωνικού κόστους και κοινωνικής τοποθέτησης, όπως γίνεται με την ηθικοποίηση για τις ομάδες θεσμικής οριακότητας, ελάχιστη σημασία έχει για τις ομάδες θεσμικής αποδοχής. Αντίστοιχα ελάχιστα απειλείται η αυτονομία αυτών των ομάδων. Η ηθικοποίηση με το να παραπέμπει σε μια τέτοια διάσταση ελάχιστα συνεισφέρει στις ομάδες θεσμικής αποδοχής. Τέλος είδαμε ότι έχουμε εξοικειωθεί με κάποιον βαθμό αναντιστοιχίας ανάμεσα στους λόγους και τις πράξεις των ομάδων θεσμικής αποδοχής. Έχουμε εθιστεί σ' ένα βαθμό αναξιπιστίας από μέρους τους. Οδηγούμαστε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η ηθικότητα δεν οργανώνει κατά κανέναν ιδιαίτερο τρόπο ούτε τις τοποθετήσεις αλλά ούτε και την εικόνα των ομάδων θεσμικής αποδοχής.

Τι θα συμβεί αν μια ομάδα θεσμικής αποδοχής χαρακτηριστεί ως αήθης, που είναι η δεύτερη τιμή της μεταβλητής της ηθικοποίησης; Σ' αυτή την περίπτωση η ομάδα θεσμικής αποδοχής όχι μόνο είναι αλλά και φαίνεται "μακιαβελλική". Ενδεχόμενα αυτό να αυξήσει τη σύγκρουση με την ομάδα και να οδηγήσει σε αύξηση της επιρροής της τελευταίας. Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης κάνει λόγο για κανονιστική σύγκρουση όταν το υποκείμενο αναμένει συμφωνία με την ομάδα αναφοράς του, αλλά αυτό δε συμβαίνει. Με το να χαρακτηριστεί μια ομάδα θεσμικής αποδοχής ως αήθης είναι δυνατό να ενεργοποιηθεί μια τέτοιας μορφής σύγκρουση. Το (άκαμπτο) κείμενο για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας αποδίδει μονομερώς την ευθύνη για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στις βιομηχανίες όταν τα υποκείμενα συνήθως δεν παραβλέπουν και την ατομική ευθύνη. Η αήθεια ίσως να κάνει πιο αισθητή αυτή τη διαφωνία. Εξάλλου επιλέγουμε έναν καθαρόαιμο εκπρόσωπο των ομάδων θεσμικής αποδοχής, μια πλειονότητα, μια ομάδα δηλαδή με την οποία τα υποκείμενα θα έπρεπε να συμφωνούν. Από την άλλη είδαμε στη μελέτη της μειονοτικής επιρροής ότι η ηθικοποίηση τείνει να αποτρέπει το ενδιαφέρον των υποκειμένων από το εάν η απάντηση είναι συναινετική ή όχι και αυτό, ίσως ευνοεί την άμεση αποδοχή των μειονοτικών απόψεων. Έχει ενδιαφέρον να δούμε αν κάτι τέτοιο συμβαίνει και με τις πλειοψηφίες και τι συνέπειες θα έχει στις πλειοψηφικές ομάδες.

Είναι κάτι παραπάνω από γνωστό ότι ο ηγέτης ασκεί σημαντική επιρροή. Ακόμα και οι αντιστάσεις στη μειονοτική επιρροή αμβλύνονται όταν οι απόψεις της μειονότητας

προωθούνται από το μειονοτικό ηγέτη. Το ίδιο και η ψυχολογιοποίηση, όχι μόνο δεν παρεμποδίζει αλλά αντίθετα ευνοεί το μειονοτικό ηγέτη (Παπαστάμου Σ. 1989δ). Οι Hogg και Turner (1987) αποδίδουν αυτήν την υπεροχή του ηγέτη στο γεγονός ότι αυτός αποτελεί το πρωτοτυπικό στοιχείο της ομάδας του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενσωματώνει καλύτερα και προβάλλει αποτελεσματικότερα την ομαδική νόρμα. Βασιζόμενοι σ' αυτήν την ερμηνεία θα υποθέσουμε ότι ένας ηθικός ηγέτης θα είναι αποτελεσματικότερος από έναν αήθη, καθώς η ηθική παραπέμπει σε μια σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές. Αυτή η υπόθεση δεν έρχεται σ' αντίθεση με τη μακιαβελλική προσέγγιση. Ο Μακιαβέλλι προέτρεπε τον ηγεμόνα να μην έχει ηθικές αναστολές, αλλά ωστόσο είναι απαραίτητο να εμφανίζεται ως ηθικός (Μακιαβέλλι 1991).

Εδώ θα συγκρίνουμε την επίδραση που έχει η ηθικοποίηση σε μια πλειονότητα και σ' έναν πλειονοτικό ηγέτη. Στις συνθήκες ηθικής/αήθους πλειονότητας και ηθικού/αήθη ηγέτη υπάρχει μετά το προ-τεστ το ερωτηματολόγιο για την ηθική για την προφανή του σημασία που αποδείχτηκε στο πρώτο πείραμα, ότι έχει. Στις συνθήκες ελέγχου δεν υπάρχει ανάλογο ερωτηματολόγιο προκειμένου να έχουμε τις συνθήκες ελέγχου απαλλαγμένες από κάθε ηθικό χειρισμό και να τις συγκρίνουμε με τις συνθήκες ηθικοποίησης.

1. Το πείραμα

Ο πληθυσμός: Στο τρίτο πείραμα που παρουσιάζουμε έλαβαν μέρος 169 υποκείμενα. Τα δύο απ' αυτά εξαιρέθηκαν από τις παραπέρα αναλύσεις καθώς δε συμπλήρωσαν όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Η τελική μας επεξεργασία βασίστηκε σε 167 υποκείμενα που ήταν μαθητές της β' και γ' τάξης λυκείου και φοιτούσαν στο 4ο Λύκειο Χαριλάου Θεσσαλονίκης. Η ηλικία τους ήταν 16-17 ετών. Όλα τα υποκείμενα κατανεμήθηκαν τυχαία στις έξι συνθήκες.

Οι πειραματικοί χειρισμοί: Το άκαμπτο κείμενο για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας σε τρεις συνθήκες αποδόθηκε στον ηγέτη μιας πλειονότητας και στις υπόλοιπες τρεις σε μια πλειονοτική ομάδα. Σε δύο συνθήκες, ομάδα και ηγέτης χαρακτηρήστηκαν ως ηθικοί σε δύο επόμενες ως αήθεις ενώ τέλος υπήρχανε δύο συνθήκες ελέγχου όπου δεν υπήρχε κανένας χειρισμός για την ηθικοποίηση. Στις συνθήκες ηθικοποίησης τα υποκείμενα έπρεπε να απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο για την ηθική. Σ' αυτό το πείραμα αφήσαμε τις

τέσσερις ερωτήσεις ανοικτές καθώς είχαμε στη διάθεσή μας μόνο μία εκπαιδευτική ώρα -45 λεπτά-. (βλ. Πνκ 10γ)

Εισαγωγή στις συνθήκες του ηγέτη

- Εισαγωγικό κείμενο στις συνθήκες ηθικοποίησης:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο γραμμένο από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας με τις απόψεις του οποίου συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του Ελληνικού λαού.

Σύμφωνα με μια προηγούμενη έρευνα που έχει γίνει, έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών που έχουν ερωτηθεί (περίπου 80%) θεωρεί ότι αυτός ο Ηγέτης με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και εκφράζει τις απόψεις του είναι απόλυτα ηθικός Ηγέτης¹.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας που έχει χαρακτηριστεί ως απόλυτα ηθικός Ηγέτης)² γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

- Εισαγωγικό κείμενο στη συνθήκη ελέγχου:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο γραμμένο από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας με τις απόψεις του οποίου συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

Πνκ 10α: Οι πειραματικοί χειρισμοί στις συνθήκες του Ηγέτη

¹ Για τη συνθήκη αήθειας λέγεται: είναι απόλυτα αήθης Ηγέτης (δηλαδή δεν ακολουθεί και δε σέβεται κανέναν ηθικό κανόνα).

² Για τη συνθήκη αήθειας: απόλυτα αήθης Ηγέτης

Εισαγωγή στις συνθήκες της πλειονότητας

- Εισαγωγικό κείμενο για τις συνθήκες ηθικοποίησης:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας πλειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.

Σύμφωνα με μια προηγούμενη έρευνα που έχει γίνει έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών που έχουν ερωτηθεί (περίπου 80%) θεωρεί ότι αυτή η ομάδα με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και εκφράζει τις απόψεις της είναι απόλυτα ηθική ομάδα³.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από μια πλειονότητα που έχει χαρακτηριστεί ως απόλυτα ηθική⁴ ομάδα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

- Εισαγωγικό κείμενο στη συνθήκη ελέγχου:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας πλειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από μια πλειονότητα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό

Πνκ 10β: Οι πειραματικοί χειρισμοί για τις συνθήκες της πλειονοτικής ομάδας

³ Για τη συνθήκη αήθειας : είναι απόλυτα αήθης ομάδα (δηλαδή δεν ακολουθεί και δεν σέβεται κανένα ηθικό κανόνα).

⁴ Για τη συνθήκη αήθειας: απόλυτα αήθης.

- Το ερωτηματολόγιο για την ηθική⁵:

- 1) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι ένα άτομο είναι ηθικό;
- 2) Τι εννοούμε, κατά τη γνώμη σας, όταν λέμε ότι μια ολόκληρη ομάδα (π.χ. πολιτικά κόμματα, κοινωνικά κινήματα κ.τ.λ.) είναι ηθική;
- 3) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε, ότι ένα άτομο είναι αήθης;
- 4) Τι σημαίνει για σας όταν ακούτε ή διαβάζετε ότι μια οργάνωση είναι αήθης;
- 5) Πιστεύετε ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στις Ηθική και την Πολιτική στις σημερινές συνθήκες ;
α. ΝΑΙ ----- ** Βάλτε ένα + δίπλα από την απάντηση που θέλετε
β. ΟΧΙ -----
- 6) Νομίζετε ότι η Πολιτική πρέπει να ακολουθεί και να σέβεται τους ηθικούς κανόνες;
α. ΝΑΙ ----- **Βάλτε ένα + διπλά από την απάντηση που θέλετε.
β. ΟΧΙ -----

Πνκ 10γ: Το ερωτηματολόγιο για την ηθική

Πειραματική δομή: Το πείραμα⁶ που παρουσιάζουμε είναι το αποτέλεσμα ενός παραγοντικού σχεδιασμού 2 (Τύπος της πηγής: Ηγέτης/Πλειονότητα) X 3 (Ηθικοποίηση: Ηθικός(ή)/Αήθης(η)/Έλεγχος) και θα παρουσιάζεται με την ακόλουθη μορφή:

	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	ΣΥΝΘΗΚΗ 1	ΣΥΝΘΗΚΗ 2	ΣΥΝΘΗΚΗ 3
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	ΣΥΝΘΗΚΗ 4	ΣΥΝΘΗΚΗ 5	ΣΥΝΘΗΚΗ 6

II. Παρουσίαση - Ανάλυση

Το προ-τεστ: Ο πειραματικός πληθυσμός, στις αρχικές του τοποθετήσεις παρουσιάζει μια ελαφρά πόλωση προς τις απόψεις των πηγών επιρροής (μ.ο.=4,15). Αποδίδει ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στις βιομηχανίες (μ.ο.= 5,07) συμφωνώντας με τις απόψεις των πηγών επιρροής. Ωστόσο εμφανίζεται μια διαφοροποίηση, ανάμεσα στις συνθήκες όπου το κείμενο θα αποδοθεί σ' έναν πλειονοτικό ηγέτη (μ.ο.=4,67) και σ' αυτό που θα αποδοθεί σε μια πλειονοτική ομάδα (μ.ο.=5,18) Η διαφοροποίηση αυτή εμφανίζεται κατά οριακό τρόπο

⁵ Το εισαγωγικό κείμενο στο ερωτηματολόγιο είναι όμοιο μ' αυτό του πρώτου πειράματος (βλ. Πνκ 8α)

⁶ Υπενθυμίζουμε ότι η κλίμακα απάντησης είναι εδώ 7βάθμια

στατιστικά σημαντική ($F=3,196$, $p<0,08$). Στις παραπέρα αναλύσεις θα παίρνουμε το μ.ο. των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ ως παράγοντα συνδιακύμανσης.

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
4,11 (87)	4,19 (80)

Πνκ 10.1.1: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,16 (62)	4,11 (54)	4,17 (51)

Πνκ 10.1.2: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :4,15 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	4,05 (32)	4,09 (28)	4,19 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	4,27 (30)	4,14 (26)	4,15 (24)

Πνκ 10.1.3: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,375	3	0,125	0,410	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,283	1	0,283	0,928	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	0,094	2	0,047	0,154	--
AXB	0,506	2	0,253	0,830	--
Κατάλοιπο	49,057	161	0,305		

Πνκ 10.1.4: Ανάλυση διακύμανσης στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Τέλος τα υποκείμενα αποδίδουν ευθύνες, όχι και τόσο απόλυτα είναι αλήθεια, και στα άτομα (μ.ο.=3,22). [Οι αναλύσεις για τον τρόπο που απάντησαν τα υποκείμενα στο προ-τεστ δίνονται στους πίνακες 10.1.1 ως 10.1.12].

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
4,97 (87)	5,18 (80)

Πγκ 10.1.5: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,06 (62)	4,95 (54)	5,22 (51)

Πγκ 10.1.6: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :5,07 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	4,86 (32)	4,94 (28)	5,15 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	5,27 (30)	4,97 (26)	5,29 (24)

Πγκ 10.1.7: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	3,592	3	1,197	2,164	0,09
A= Ηγτ/Πλψφ.	1,768	1	1,768	3,196	0,08
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	1,858	2	0,929	1,679	--
AXB	1,173	2	0,587	1,060	--
Κατάλοιπο	89,061	161	0,553		

Πγκ 10.1.8: Ανάλυση διακύμανσης στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
3,24 (87)	3,20 (80)

Πγκ 10.1.9: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,25 (62)	3,28 (54)	3,13 (51)

Πγκ 10.1.10: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :3,22 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	3,25 (32)	3,24 (28)	3,24 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	3,26 (30)	3,32 (26)	3,00 (24)

Πγκ 10.1.11: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,745	3	0,248	0,407	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,071	1	0,071	0,116	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	0,758	2	0,379	0,622	--
AXB	0,758	2	0,379	0,622	--
Κατάλοιπο	98,073	161	0,609		

Πγκ 10.1.12: Ανάλυση διακύμανσης στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Οι απαντήσεις στο μετά-τεστ: Τα υποκείμενα, στο δεύτερο ερωτηματολόγιο, υιοθετούν απόψεις που βρίσκονται πιο κοντά στις απόψεις των πηγών επιρροής. Αυτό συμβαίνει τόσο για το σύνολο των ερωτήσεων (μ.ο.=4,63) όσο και για τις άμεσες (μ.ο.= 5,51) και τις έμμεσες ερωτήσεις (μ.ο.=3,76). [Ο τρόπος που απάντησαν τα υποκείμενα φαίνεται στους πίνακες 10.2.1 ως 10.2.12].

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
4,63 (87)	4,64 (80)

Πγκ 10.2.1: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,70 (62)	4,67 (54)	4,50 (51)

Πγκ 10.2.2: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :4,63 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	4,78 (32)	4,50 (28)	4,59 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	4,63 (30)	4,86 (26)	4,41 (24)

Πγκ 10.2.3: Οι μέσοι όροι στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	1,299	3	0,433	0,807	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,001	1	0,001	0,002	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	1,297	2	0,648	1,208	--
AXB	2,488	2	1,244	2,319	0,10
Κατάλοιπο	86,393	161	0,537		

Πγκ 10.2.4: Ανάλυση διακύμανσης στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
5,49 (87)	5,53 (80)

Πγκ 10.2.5: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,60 (62)	5,47 (54)	5,43 (51)

Πγκ 10.2.6: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :5,51 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	5,59 (32)	5,43 (28)	5,41 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	5,60 (30)	5,51 (26)	5,45 (24)

Πγκ 10.2.7: Οι μέσοι όροι στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Αθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,450	3	0,817	1,355	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,339	1	0,339	0,563	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	2,155	2	1,077	1,788	--
AXB	0,787	2	0,393	0,653	--
Κατάλοιπο	96,437	160	0,603		

Πγκ 10.2.8: Ανάλυση διακύμανσης (με συνδιακύμανση το μ.ο. των άμεσων ερωτήσεων του προ-τεστ) στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
3,77 (87)	3,75 (80)

Πγκ 10.2.9: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,81 (62)	3,88 (54)	3,57 (51)

Πγκ 10.2.10: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :3,76 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	3,96 (32)	3,57 (28)	3,76 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	3,65 (30)	4,21 (26)	3,36 (24)

Πγκ 10.2.11: Οι μέσοι όροι στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Αθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,722	3	0,907	1,005	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,035	1	0,035	0,038	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	2,694	2	1,347	1,491	--
AXB	8,843	2	4,422	4,895	0,01
Κατάλοιπο	145,417	161	0,903		

Πγκ 10.2.12: Ανάλυση διακύμανσης στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Οι διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο προ- και το μετά-τεστ: Ο πληθυσμός μετακινείται προς τις απόψεις των πηγών σχεδόν κατά μισή μονάδα ($\mu.o.=0,49$), στο σύνολο των ερωτήσεων. Στο σύνολο των ερωτήσεων, οι βασικές μεταβλητές δεν επιδρούν κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο, ούτε η μεταβλητή που παραπέμπει στον τύπο της πηγής (Ηγ./Πλν., $F=0,485$), ούτε η μεταβλητή της ηθικοποίησης (Ηθ./Αήθ./Ελγ., $F=1,776$). Ωστόσο αλληλεπιδρούν κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο οι δύο μεταβλητές (ΑΧΒ, $F=3,249$, $p<0,04$).

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
0,52 (87)	0,45 (80)

Πγκ 10.3.1: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,55 (62)	0,56 (54)	0,33 (51)

Πγκ 10.3.2: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :0,49 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	0,73 (32)	0,41 (28)	0,39 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	0,36 (30)	0,72 (26)	0,26 (24)

Πγκ 10.3.3: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ, στο σύνολο των ερωτήσεων

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,040	3	0,680	1,336	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,247	1	0,247	0,485	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	1,808	2	0,904	1,776	--
ΑΧΒ	3,307	2	1,653	3,249	0,04
Κατάλοιπο	81,940	161	0,509		

Πγκ 10.3.4: Ανάλυση διακύμανσης στις διαφορές των απαντήσεων, στο σύνολο των ερωτήσεων

Ο ηθικός ηγέτης ($\mu.o.=0,73$) ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή από την ηθική πλειονότητα ($\mu.o.=0,36$, L.S.D. $p<0,05$). Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ηθικός ηγέτης υπερέχει τόσο του ηγέτη που δεν δέχεται κανέναν ηθικό χαρακτηρισμό (ηγέτης της συνθήκης ελέγχου, $\mu.o.=0,39$, Duncan $p<0,1$), όσο και του αήθους ηγέτη ($\mu.o.=0,41$, Duncan $p<0,1$). Επιβεβαιώνεται η υπόθεσή μας, ότι μόνο ένας ηθικός ηγέτης είναι ικανός στο να προκαλεί επιρροή γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο αντιπροσωπεύει καλύτερα την ομαδική νόρμα.

Τα φαινόμενα εμφανίζονται αντεστραμμένα όταν στρέφουμε το ενδιαφέρον μας προς την πλειονοτική ομάδα. Εδώ είναι η αήθης πλειονότητα που ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή ($\mu.o.=0,72$) συγκρίνοντας την κυρίως με μια πλειονοτική ομάδα, που δε δέχεται κανένα ηθικό χαρακτηρισμό (πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου, $\mu.o.=0,26$, Duncan, $p<0,05$). Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από μια ηθική πλειονότητα ($\mu.o.=0,36$, Duncan $p<0,1$). Βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα, που ήδη το υπαινικτήκαμε αλλά θα το αναλύσουμε περισσότερο στη συνέχεια.

Η επεξεργασία των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις, δείχνει ότι η μεταβλητή του τύπου της πηγής δεν επιδρά κατά τρόπο στατιστικώς σημαντικό (Ηγ./Πλν., $F=,563$). Το ίδιο συμβαίνει με τη μεταβλητή της ηθικοποίησης (Ηθ./Αηθ./Ελγχ., $F=1,788$), Τέλος οι δύο μεταβλητές δε φαίνεται να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στην ανάλυση της άμεσης επιρροής (AXB, $F=0,653$).

Ο ηθικός ηγέτης ($\mu.o.=0,74$) εμφανίζεται να υπερέχει, στην άσκηση άμεσης επιρροής ως προς τον ηγέτη που δεν δέχεται κανένα ηθικό χαρακτηρισμό (ηγέτης συνθήκης ελέγχου, $\mu.o.=0,26$, Duncan $p<0,05$). Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι υπερέχει στην άσκηση άμεσης επιρροής και από την ηθική πλειονότητα ($\mu.o.=0,33$, Duncan, $p<0,1$).

Η αήθης πλειονότητα ($\mu.o.=0,55$), υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί μεγαλύτερη άμεση επιρροή μόνο από την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.=0,16$, L.S.D. $p<0,1$) Αντίθετα δε φαίνεται να υπερέχει έναντι της ηθικής πλειονότητας ($\mu.o.=0,33$).

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
0,51 (87)	0,35 (80)

Πγκ 10.3.5: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στις άμεσες ερωτήσεις, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,54 (62)	0,52 (54)	0,21 (51)

Πγκ 10.3.6: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ στις άμεσες ερωτήσεις, χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα

Σύνολο του πληθυσμού :0,43 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	0,74 (32)	0,49 (28)	0,26 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	0,33 (30)	0,55 (26)	0,16 (24)

Πγκ 10.3.7: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ, στις άμεσες ερωτήσεις

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,450	3	0,817	1,355	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,339	1	0,339	0,563	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	2,155	2	1,077	1,788	--
AXB	0,787	2	0,393	0,653	--
Κατάλοιπο	96,437	160	0,603		

Πγκ 10.3.8: Ανάλυση διακύμανσης (με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ) στις διαφορές των απαντήσεων, στις άμεσες ερωτήσεις

Η ανάλυση των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις μας δίνει μια στατιστικώς σημαντική αλληλεπίδραση των δύο μεταβλητών (AXB, $F=3,246$, $p<0,04$) Αντίθετα η μεταβλητή του τύπου της πηγής δεν έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση ($F=0,007$). Το ίδιο συμβαίνει και με τη μεταβλητή της ηθικοποίησης ($F=0,362$).

Η αήθης πλειονότητα ($\mu.o.=0,89$), εμφανίζεται να ασκεί τη σημαντικότερη έμμεση επιρροή, γεγονός που τη διακρίνει από την επιρροή που είναι σε θέση να ασκήσει ο αήθης

υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί μεγαλύτερη έμμεση επιρροή και από την ηθική πλειονότητα (Duncan $p<0,1$).

ΗΓΕΤΗΣ	ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
0,53 (87)	0,55 (80)

Πγκ 10.3.9: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ στις έμμεσες ερωτήσεις, χωρίς το χειρισμό της ηθικοποίησης

ΗΘΙΚΟΣ\Η	ΑΗΘΗΣ\Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,56 (62)	0,60 (54)	0,45 (51)

Πγκ 10.3.10: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ στις έμμεσες ερωτήσεις, χωρίς το χειρισμό ηγέτης/πλειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού :0,54 (167)			
	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	0,71 (32)	0,33 (28)	0,52 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	0,39 (30)	0,89 (26)	0,36 (24)

Πγκ 10.3.11: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, στις έμμεσες ερωτήσεις

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,683	3	0,228	0,244	--
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,006	1	0,006	0,007	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	0,676	2	0,338	0,362	--
AXB	6,059	2	3,029	3,246	0,04
Κατάλοιπο	150,249	161	0,933		

Πγκ 10.3.12: Ανάλυση διακύμανσης στις διαφορές των απαντήσεων, στις έμμεσες ερωτήσεις

Η αήθης πλειονότητα φαίνεται να προκαλεί μια αρκετά ισχυρή σύγκρουση, γεγονός που οδηγεί σε μια μεγαλύτερη επεξεργασία των απόψεων της από την πλευρά των υποκειμένων. Αυτό ίσως να εξηγεί γιατί η έμμεση επιρροή της πλειονότητας φαίνεται εντονότερη από την επιρροή που ασκεί στο άμεσο επίπεδο. Ωστόσο δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ένα φαινόμενο πλειονοτικής μεταστροφής, ένα φαινόμενο που μπορεί να

μιλήσουμε για ένα φαινόμενο πλειονοτικής μεταστροφής, ένα φαινόμενο που μπορεί να εμφανιστεί ως αποτέλεσμα μιας κανονιστικής σύγκρουσης όπως απέδειξε η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Μια στατιστική ανάλυση συσχέτισης δείχνει μια στατιστικώς σημαντική θετική συσχέτιση, ανάμεσα στην άμεση και την έμμεση επιρροή της αήθους πλειονότητας ($r=0,501$, $p<0,01$). Η άμεση επιρροή αυξάνει με τον ίδιο τρόπο που αυξάνει και η έμμεση επιρροή, αν και σε μικρότερο βαθμό όπως διαπιστώσαμε παραπάνω.

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής: Δύο μόνο παράγοντες απο τους επτά που μας έδωσε η ανάλυση παραγόντων στην εικόνα της πηγής έχουν $\text{eigenvalue} \geq 1$.

Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue} = 7,64$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 29,4%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Αξιοπιστίας και της Ισορροπίας. Στο θετικό πόλο του παράγοντα τα επίθετα με υψηλό κορεσμό είναι: *Ανοιχτόμυαλος/οι (0,810)*, *Ισορροπημένος/οι (0,699)*, *Συγκροτημένος/οι (0,660)*, *Φυσιολογικός/οί (0,649)*, *Πλειονοτικός/οί (0,436)*, *Φιλόδοξος/οι (0,405)*, *Επικικός/είς (0,400)*. Στον αρνητικό πόλο του παράγοντα τα επίθετα με υψηλό κορεσμό είναι: *Αξιοπίστος/οι (-0,608)*, *Ρεαλιστής/ές (-0,578)*, *Υποκειμενικός/οί (-0,533)*, *Προοδευτικός/οί (-0,510)*, *Ελεύθερος/οι (-0,472)*, *Ηθικός/οί (-0,452)*, *Δυναμικός/οί (0,451)*. Βλέπουμε, ότι το χαρακτηριστικό της ηθικότητας, συνεπεξεργάζεται στον πόλο που παραπέμπει σε χαρακτηριστικά της αξιοπιστίας, φαινόμενο που είχαμε συναντήσει και στο πρώτο πείραμα. Είχαμε υποθέσει (βλ. κεφ. 6ο) ότι η ηθικοποίηση παραπέμπει στην αξιοπιστία της πηγής. Για μια ακόμα φορά αυτό επαληθεύεται.

Η ανάλυση συνδιακύμανσης που εφαρμόσαμε για να διαπιστώσουμε τον τρόπο που κατανέμεται ο παράγοντας στις συνθήκες, μας δείχνει μια στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση αναμέσα στις συνθήκες που η πηγή είναι ένας ηγέτης ($\mu.o^7 = -0,15$) και σ' αυτές που πηγή είναι μια πλειονότητα ($\mu.o. = 0,16$ $F=4,880$, $p<0,03$). Οι ηγέτες γίνονται αντιληπτοί από τον πειραματικό πληθυσμό μέσα από τον θετικό πόλο του παράγοντα, ο οποίος έχει κορεστεί από επίθετα που παραπέμπουν σε μια πιο ψυχολογιοποιητική πρόσληψη της πηγής και σ' όρους ακαμψίας. Αντίθετα οι ομάδες γίνονται αντιληπτές μέσα από το φίλτρο της Αξιοπιστίας, τον αρνητικό πόλο του παράγοντα. Ειδικότερα ο θετικός πόλος του παράγοντα έχει πιο έντονη την παρουσία στην συνθήκη του αήθους πλειονοτικού ηγέτη ($\mu.o. = -0,36$). Υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτή η συνθήκη διαφοροποιείται και από τη

⁷ Αναφερόμαστε σε μέσους παραγοντικούς δείκτες

συνθήκη της αήθους πλειονότητας ($\mu.o.=0,09$, Duncan $p<0,1$), όπου υπάρχει μια πιο ισόρροπη παρουσία του παράγοντα με μια κλίση προς τον αρνητικό πόλο του.

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΣΤΕΝΟΜΥΑΛΟΣ/ΟΙ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΣ/ΟΙ	0,810	4,77	1,87
2	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΣ/ΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΣ/ΟΙ	0,699	5,04	1,78
3	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΣ/ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΣ/ΟΙ	0,660	5,26	1,68
4	ΑΦΥΣΙΚΟΣ/ΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΣ/ΟΙ	0,649	5,40	1,75
5	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ/ΟΙ ΠΛΕΙΝΟΤΙΚΟΣ/ΟΙ	0,436	4,83	1,46
6	ΗΤΤΟΠΑΘΗΣ/ΕΙΣ ΦΙΛΟΔΟΞΟΣ/ΟΙ	0,405	5,32	1,52
7	ΑΝΕΠΙΕΙΚΗΣ/ΕΙΣ ΕΠΙΕΙΚΗΣ/ΕΙΣ	0,400	3,73	1,98
8	ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΣ/ΟΙ ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΣ/ΟΙ	- 0,608	3,31	1,87
9	ΡΕΑΛΙΣΤΗΣ/ΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΣ/ΟΙ	- 0,578	2,70	1,80
10	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ/ΟΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ/ΟΙ	- 0,533	3,77	2,15
11	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ/ΟΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΣ/ΟΙ	- 0,510	3,08	1,87
12	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ/ΟΙ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΣ/ΟΙ	- 0,472	2,87	1,74
13	ΗΘΙΚΟΣ/ΟΙ ΑΗΘΗΣ/ΕΙΣ	- 0,452	3,01	1,92
14	ΔΥΝΑΜΙΚΟΣ/ΟΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΣ/ΟΙ	- 0,451	2,59	1,75

eigenvalue= 7,64, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης=29,4%

Πγκ 6α: 1ος Παράγοντας Αξιοπιστίας - Ισορροπίας

	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΝ. ΗΓΕΤΗΣ	- 0,09 (32)	- 0,36 (28)	0,00 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	0,12 (30)	0,09 (26)	0,29 (24)

Πγκ 6α.1: Η κατανομή του 1ου παράγοντα στις συνθήκες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίτ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	6,157	3	2,052	2,486	0,06
A= Ηγτ/Πλψφ.	4,028	1	4,028	4,880	0,03
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	2,175	2	1,087	1,317	--
ΑΧΒ	0,441	2	0,220	0,267	--
Κατάλοιπο	132,896	161	0,825		

Πνκ 6α.2: Ανάλυση διακύμανσης για τη κατανομή του 1ου παράγοντα

Ο δεύτερος παράγοντας (eigenvalue=1,24, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 4,8%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Ηθικότητας και της Σταθερότητας. Τα επίθετα με πιο υψηλό κορεσμό στον θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Οικολόγος/οι (0,438)*, *Ηθικός/οί (0,436)*, *Αυτόνομος/οι (0,384)*. Στον αρνητικό πόλο τα επίθετα με πιο υψηλό κορεσμό είναι: *Ενταγμένος/οι(-0,617)*, *Φιλόδοξος/οι(-0,380)*, *Σταθερός/οί (-0,373)*, *Συγκροτημένος/οί (-0,367)*.

Οι δύο πειραματικές μεταβλητές αλληλεπιδρούν στην κατανομή του παράγοντα αυτού στις συνθήκες (ΑΧΒ, $F=6,311$ $p < 0,00$), ενώ στατιστικώς σημαντική είναι και η επίδραση της ηθικοποίησης (Ηθ./Αηθ./Ελγ., $F=3,880$, $p < 0,02$).

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΤΙΜΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΟΙΚΟΛΟΓΟΣ/ΟΙ ΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΟΣ/ΟΙ	0,438	2,20	1,76
2	ΗΘΙΚΟΣ/ΟΙ ΑΗΘΗΣ/ΕΙΣ	0,436	3,01	1,92
3	ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ/ΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΣ/ΟΙ	0,384	3,11	1,77
4	ΑΔΙΑΦΟΡΟΣ/ΟΙ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟΣ/ΟΙ	- 0,617	5,90	1,52
5	ΗΤΤΟΠΑΘΗΣ/ΕΙΣ ΦΙΛΟΔΟΞΟΣ/ΟΙ	- 0,380	5,32	1,52
6	ΑΣΤΑΘΗΣ/ΕΙΣ ΣΤΑΘΕΡΟΣ/ΟΙ	- 0,373	5,46	1,61
7	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΣ/ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΣ/ΟΙ	- 0,367	5,26	1,68

eigenvalue=1,24, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης=4,8%

Πνκ 6β: 1ος Παράγοντας Ηθικότητας - Σταθερότητας

	ΗΘΙΚΟΣ/Η	ΑΗΘΗΣ/Η	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΑΝ. ΗΓΕΤΗΣ	- 0,34 (32)	0,45 (28)	- 0,13 (27)
ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ	- 0,04 (30)	- 0,10 (26)	0,24 (24)

Πνκ 6β.1: Η κατανομή του 2ου παράγοντα στις συνθήκες

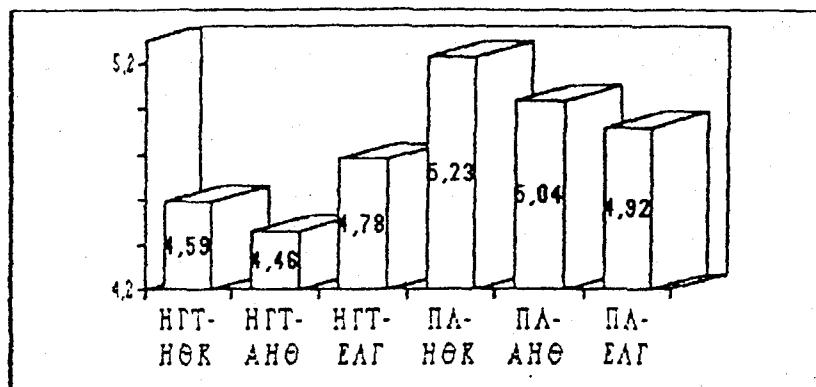
Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	4,500	3	1,500	2,465	0,05
A= Ηγτ/Πλψφ.	0,104	1	0,104	0,184	--
B=Ηθκ./Αήθ./Ελγ	4,401	2	2,200	3,880	0,02
AXB	7,158	2	3,579	6,311	0,00
Κατάλοιπο	91,928	161	0,567		

Πνκ 6β.2: Ανάλυση διακύμανσης για τη κατανομή του 2ου παράγοντα

Ο αρνητικός πόλος του παράγοντα, που παραπέμπει κυρίως στη διάσταση της σταθερότητας κάνει έντονη την παρουσία του στη συνθήκη του αήθη πλειονοτικού ηγέτη ($\mu_o=0,45$). Η συνθήκη του αήθη ηγέτη διαφέρει κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο από τη συνθήκη του ηθικού ηγέτη ($\mu_o=-0,34$, Tukey- H.S.D., $p<0,05$), όπου είναι έντονη η παρουσία του θετικού πόλου του παράγοντα, ο οποίος παραπέμπει στην ηθική διάσταση. Επίσης διαφέρει κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο από τη συνθήκη ελέγχου για τον πλειονοτικού ηγέτη ($\mu_o= -0,13$, Tukey-B, $p<0,05$), όπως και από τη συνθήκη της αήθους πλειονότητας ($\mu_o=-0,10$, Student-Newman-Keuls $p<0,05$). Στις δύο τελευταίες συνθήκες έχουμε μια ελαφρά παρουσία του θετικού πόλου του παράγοντα. Φαίνεται καθαρά ότι η εικόνα του αήθους ηγέτη επεξεργάζεται, με βάση το δεύτερο παράγοντα, μέσα από τη διάσταση της σταθερότητας ενώ του ηθικού μέσα από τη διάσταση της ηθικότητας.

Τέλος σ' όλες τις συνθήκες έχει γίνει αντιληπτός ο πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής. Ωστόσο στις συνθήκες για τις ομάδες η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα είναι

εντονότερη ($F=4,262$ $p<0,04$). Το ιστόγραμμα δείχνει τον τρόπο που έχει γίνει η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής⁸. Αν και η υπόθεσή μας ήταν ότι η ηθικοποίηση ίσως να συσκοτίζει την πρόσληψη του συναινετικού χαρακτήρα της απάντησης της πηγής, ωστόσο κάτι τέτοιο δε συμβαίνει όπως προκύπτει από την ανάλυση του τρόπου που προσλαμβάνουν τα υποκείμενα τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής.

Ισ11: Η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής

III. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό, το ενδιαφέρον μας στράφηκε προς τις πηγές επιρροής θεσμικής αποδοχής. Η γενική μας υπόθεση ήταν ότι η ηθική δεν θα οργανώνει κατά κάποιο ιδιαίτερο τρόπο τα περιεχόμενα, αλλά και την εικόνα αυτού του τύπου των ομάδων. Το ηθικό κριτήριο αποδείχτηκε ότι δεν ενεργοποιείται αυτόματα στις διαδικασίες επιρροής. Όταν υπάρχουν συνθήκες που αυτό απαιτείται τότε το ενδιαφέρον θα ήταν σ' εκείνες τις συνθήκες που η ομάδα γίνεται αποδέκτης ενός αρνητικού χαρακτηριστικού, της αήθειας. Καθώς διαλέξαμε σ' αυτό το πείραμα μια πλειοψηφία, την οποία κανονικά τα υποκείμενα θα έπρεπε να ακολουθούν, η απόδοση του αρνητικού χαρακτηριστικού ίσως να αυξάνει τη σύγκρουση μαζί της. Αυτό σε συνδυασμό με την υποστήριξη ενός άκαμπτου (συγκρουσιακού κειμένου) υποθέσαμε ότι ίσως οδηγήσει στην ενεργοποίηση μιας κανονιστικής σύγκρουσης. Γνωρίζουμε μάλιστα από την θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης, ότι αυτή μπορεί να

⁸ Υπενθυμίζουμε ότι ο βαθμός 7 αντιστοιχεί στη μέγιστη πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής ενώ το 1 παραπέμπει στο μειονοτικό χαρακτήρα

οδηγήσει και σε μια μορφή πλειονοτικής μεταστροφής. Υποθέσαμε τέλος ότι η ηθικοποίηση ίσως συγκαλύψει το συναινετικό χαρακτήρα της πλειονοτικής απάντησης.

Όσον αφορά στον πλειονοτικό ηγέτη, βασιστήκαμε στην άποψη των Hogg και Turner (1987), ότι ο ηγέτης ασκεί συνήθως σημαντική επιρροή γιατί εμφανίζεται ως το πρωτοτυπικό στοιχείο της ομάδας και κατ' αυτόν τον τρόπο, αντιπροσωπεύει καλύτερα την ομαδική νόρμα. Η ηθική καθώς παραπέμπει στην αξιοπιστία, δηλαδή στην αντιστοιχία ανάμεσα στους λόγους και τις πράξεις, το πιο πιθανό είναι ότι η επιρροή του ηγέτη θα ενισχύεται όταν χαρακτηρίζεται ως ηθικός.

Οι προβλέψεις ως προς τον ηγέτη, φαίνεται να επαληθεύονται. Ένας ηθικός ηγέτης ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από μια ηθική πλειονότητα, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι είναι αποτελεσματικότερος τόσο από τον ηγέτη που δεν δέχεται κανένα ηθικό χαρακτηρισμό όσο και από τον αήθη ηγέτη. Ειδικότερα ως προς την ενδοτικότητα που μπορεί να προκαλέσει στις απόψεις του (άμεση επιρροή), είναι σαφώς αποτελεσματικότερος από έναν ηγέτη που δεν έχει ηθικοποιηθεί όχι όμως σημαντικά αποτελεσματικότερος από τον αήθη ηγέτη. Η ανάλυση της εικόνας της πηγής μας έδειξε ότι τα υποκείμενα, αντιμετωπίζουν τον ηγέτη μέσα από ένα ψυχολογιοποιητικό πρίσμα, όπως και ότι τον αντιμετωπίζουν μέσα από χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά ακαμψίας. Αυτό είναι πιο έντονο στην εικόνα του αήθη ηγέτη.

Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι σ' ένα περιβάλλον όπου υπάρχει ένας έντονος ηθικός προβληματισμός ευνοείται κυρίως η επιρροή του ηθικού ηγέτη. Θα πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε, ότι ο αήθης ηγέτης σ' ένα τέτοιο περιβάλλον μπορεί να μην ασκεί την επιρροή που ασκεί ο ηθικός ηγέτης, ωστόσο δεν χάνει καθόλου σε επιρροή σε σχέση μ' έναν ηγέτη που δεν κρίνεται ηθικά, σ' ένα περιβάλλον όπου δεν ευνοείται ο ηθικός προβληματισμός. Το συμπέρασμα στο οποίο καταληγουμε είναι ότι η ηθικοποίηση ευνοεί έναν ηγέτη, στη συγκεκριμένη περίπτωση της πλειοψηφίας, ιδιαίτερα όταν ο ηγέτης έχει κατακτήσει μια ηθική εικόνα, αλλά δεν πλήττει σημαντικά την επιρροή του αήθους ηγέτη. Δηλαδή η ηθικοποίηση ενισχύει την επιρροή του ηγέτη, αλλά σε καμμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην άσκηση επιρροής.

Η ηθικοποίηση ενισχύει την επιρροή της πλειοψηφικής ομάδας κυρίως όταν αυτή χαρακτηρίζεται ως αήθης. Η ηθική εικόνα όπως είχε προβλεφθεί, δεν ενισχύει κατά κανέναν ιδιαίτερο τρόπο ούτε την εικόνα ούτε και την επιρροή της. Αντίθετα υπάρχουν ενδείξεις ότι αν συγκρίνουμε μια ηθική και μια αήθη πλειονότητα τότε η επιρροή της πρώτης αποδυναμώνεται συγκριτικά με την επιρροή της δεύτερης. Ο χαρακτηρισμός μιας πλειονότητας ως ηθικής δεν της προσφέρει κάποιο ιδιαίτερο πλεονέκτημα, ούτε όμως λειτουργεί ως αντίσταση στην επιρροή της. Αν τη συγκρίνουμε με μια πλειονότητα που δεν δέχεται κανέναν ηθικό χαρακτηρισμό και η οποία λειτουργεί σ' ένα περιβάλλον όπου δεν εγείρεται ο ηθικός προβληματισμός, τότε δεν υπάρχει διαφοροποίηση στην επιρροή που μπορούν να ασκήσουν οι δύο πλειονότητες.

Αντίθετα μια αήθης πλειονότητα που δρα σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από έναν έντονο ηθικό προβληματισμό αυξάνει την επιρροή. Η συνολική επιρροή που ασκεί είναι μεγαλύτερη από μια πλειονότητα που δεν δρα σ' ένα περιβάλλον ηθικού προβληματισμού, και η οποία δεν δέχεται κανέναν ηθικό προβληματισμό. Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί μεγαλύτερη συνολική, επιρροή και από μια πλειονότητα που δρα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον ηθικού προβληματισμού αλλά έχει χαρακτηριστεί ως ηθική. Ειδικότερα η ενδοτικότητα (άμεση επιρροή) που προκαλεί στις απόψεις της, υπάρχουν ενδείξεις, ότι είναι μεγαλύτερη από την πλειοψηφία που δεν δρα σ' έναν περιβάλλον ηθικού προβληματισμού.

Η έμμεση επιρροή που ασκεί μια αήθης πλειονότητα, είναι σημαντικά μεγαλύτερη από την επιρροή που ασκεί ένας αήθης, πλειονοτικός ηγέτης και υπάρχουν ενδείξεις ότι είναι μεγαλύτερη και από την έμμεση επιρροή της ηθικής πλειονότητας, αλλά και από την έμμεση επιρροή της πλειονότητας που δεν δρα σε περιβάλλον ηθικού προβληματισμού. Φαίνεται λοιπόν ότι η αήθης πλειονότητα δημιουργεί μια μορφή κανονιστικής σύγκρουσης, με το περιεχόμενο που δίνει σ' αυτήν την έννοια η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης, που οδηγεί στην ενδοτικότητα των υποκειμένων στις πλειονοτικές απόψεις. Η προσαρμογή των υποκειμένων στην πλειονοτική τοποθέτηση, φαίνεται ότι περνάει και μέσα από μια λανθάνουσα επεξεργασία του περιεχομένου της πλειονοτικής παρέμβασης όπως δείχνει η αυξημένη έμμεση επίδραση της πλειονότητας. Ωστόσο υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στην άμεση και έμμεση επίδραση, γεγονός που δεν μας επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε αυτή την έμμεση πλειονοτική επίδραση ως καθαρόαιμο φαινόμενο πλειοψηφικής μεταστροφής.

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής μας, δείχνει ότι το ενδιαφέρον των υποκειμένων όταν έρχονται αντιμέτωπα με πλειονοτικές ομάδες, στρέφεται περισσότερο προς την αξιοπιστία τους όταν για τις συνθήκες ηγεσίας, στρέφεται περισσότερο προς τις ψυχολογιοποιητικές ερμηνείες και στη διάσταση ακαμψίας /ευλυγισίας (ιδιαίτερα στη συνθήκη του αήθους ηγέτη). Επίσης όταν τα υποκείμενα έρχονται αντιμέτωπα μ' έναν αήθη ηγέτη, στρέφουν περισσότερο το ενδιαφέρον τους προς την ηθική διάσταση, σ' αντίθεση με τις συνθήκες του ηθικού ηγέτη και της αήθους ομάδας (στις συνθήκες που σημειώνεται και η μεγαλύτερη επιρροή) όπου το ενδιαφέρον τους στρέφεται περισσότερο προς τη διάσταση της σταθερότητας.

Όσον αφορά στην υπόθεσή μας, ότι ίσως η ηθικοποίηση να απέτρεπε το ενδιαφέρον των υποκειμένων από το γεγονός ότι η τοποθέτηση των πηγών εκφράζει μια συναινετική τοποθέτηση δε φαίνεται να επιβεβαιώνεται. Σ' όλες τις συνθήκες τα υποκείμενα είχαν κατά νου τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής και αυτό ήταν πιο έντονο στις συνθήκες της πλειοψηφικής ομάδας. Όπως φαίνεται στο Ιστγρ. 1 η μεγαλύτερη πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής έγινε στη συνθήκη της αήθους πλειονότητας. Ωστόσο όπως δείχνουν και τα αποτελέσματα του επόμενου πειράματος οφείλουμε να είμαστε περισσότερο προσεκτικοί ως προς αυτή τη διαπίστωση.

Περίληπτικά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ηθικοποίηση ευνοεί την επιρροή του ηθικού ηγέτη και την επιρροή της αήθους πλειονότητας.

10ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ :
ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ (II)
(3ο ΠΕΙΡΑΜΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ (II): 3ο ΠΕΙΡΑΜΑ

I. Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε, ότι ένας πλειοψηφικός ηγέτης έχει μεγαλύτερη επίδραση όταν έχει κατακτήσει μια θετική ηθική εικόνα και όταν στο κοινωνικό περιβάλλον είναι ενεργός ένας ηθικός προβληματισμός. Προφανώς αυτό συμβαίνει γιατί η ηθική του ηγέτη ενισχύει το πρωτοτυπικό του χαρακτήρα (Hogg M.-A. Turner J.-C., 1987), δηλαδή έτσι του αναγνωρίζεται η σταθερή δέσμευση στην ομαδική νόρμα. Αντίθετα, η πλειοψηφική ομάδα πέτυχε μεγαλύτερη επιρροή όταν χαρακτηρίστηκε αήθης. Προφανώς αυτό συνέβη γιατί προκλήθηκε από τη πλειοψηφική ομάδα μια σύγκρουση κανονιστικού τύπου (Perez J.-A. Mugny G. 1996).

Το κοινό στοιχείο σ' όλες τις πειραματικές συνθήκες του πειράματος που προηγήθηκε ήταν το γεγονός, ότι τα υποκείμενα προσέλαβαν ευκρινώς τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής. Η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής ήτανε ισχυρότερη στις συνθήκες της πλειοψηφικής ομάδας. Αυτό το στοιχείο διέψευσε την προσδοκία μας, ότι ίσως η ηθικοποίηση να απέτρεπε την προσοχή των υποκειμένων από το γεγονός ότι οι πηγές επιρροής εκπροσωπούσαν μια υποτιθέμενη συναινετική λύση.

Το ενδιαφέρον του πειράματος που πρόκειται να παρουσιάσουμε σ' αυτό το κεφάλαιο, εντοπίζεται στο γεγονός ότι ανατρέπει ουσιαστικά τις διαπιστώσεις του προηγούμενου κεφαλαίου, ενώ εμφανίζει διαφορετικά αποτελέσματα ως προς την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής.

Στην πραγματικότητα η πειραματική δομή που πράκειται να παρουσιάσουμε στη συνέχεια, είναι τμήμα ενός ευρύτερου πειραματικού σχεδιασμού. Το πείραμα στην αρχική του μορφή ήταν το αποτέλεσμα ενός παραγοντικού σχεδιασμού 2 (πλειονότητα / μειονότητα) Χ 3 (Ηθική / Αήθης / Έλεγχος). Προσπαθούσε να ερευνήσει συγκριτικά τις επιπτώσεις της μεταβλητής της ηθικοποίησης, σε μια μειονότητα και σε μια πλειονότητα. Δυστυχώς η στατιστική σημαντικότητα του αρχικού πειράματος ήταν ασθενής και δε μας επέτρεπε να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα.

Από το αρχικό πείραμα απομονώσαμε τις συνθήκες εκείνες που εξέταζαν τις επιπτώσεις της ηθικοποίησης σε μια πλειονοτική ομάδα. Αυτό έγινε για τρεις λόγους. Ο πρώτος είναι ότι αυτό το τμήμα του πειράματος παρουσιάζει αξιόλογη στατιστική σημαντικότητα. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι, ουσιαστικά αναπαρήγαγε τις συνθήκες του προηγούμενου πειράματος που αναφερόταν στην επίδραση της ηθικοποίησης σε μια πλειονότητα. Τέλος ο τρίτος λόγος βρίσκεται στο ότι, υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις από το προηγούμενο πείραμα ως προς τις επιδράσεις της ηθικοποίησης στην επιρροή μιας πλειονοτικής ομάδας, αν όχι μια συνολική ανατροπή. Υπάρχει λοιπόν επιτακτική η ανάγκη να εξηγηθούν αυτές οι αποκλίσεις.

1. Το πείραμα

Ο πληθυσμός: Στην αρχική εκδοχή του πειράματος συμμετείχαν 152 υποκείμενα. Όλα ήταν μαθητές της β' και της γ' τάξης του 3ου Γενικού Λυκείου Χαριλάου της Θεσσαλονίκης, ηλικίας 16-17 ετών. Στο τμήμα του πειράματος που πρόκειται να παρουσιάσουμε σ' αυτό το κεφάλαιο, συμμετείχαν συνολικά 74 υποκείμενα. Το πείραμα πραγματοποιήθηκε στο σχολικό κατάστημα των υποκειμένων τον Απρίλιο του 1993.

Οι πειραματικοί χειρισμοί: Οι πειραματικοί χειρισμοί είναι πανομοιότυποι με τους πειραματικούς χειρισμούς του δεύτερου πειράματος (βλ. κεφάλαιο 9), που αφορούσαν την επίδραση της ηθικοποίησης σε μια πλειονοτική ομάδα.

Υπενθυμίζουμε ότι στις συνθήκες της ηθικοποίησης, τα υποκείμενα μετά τη συμπλήρωση των ερωτήσεων στο προ-τεστ απαντούσαν στο ερωτηματολόγιο για την ηθική. Στη συνθήκη ελέγχου δεν υπήρχε αυτό το ερωτηματολόγιο. Στην πρώτη συνθήκη λεγόταν στα υποκείμενα ότι προκειται να διαβάσουν το κείμενο μιας ηθικής πλειονότητας. Στη δεύτερη συνθήκη το κείμενο μιας αήθους πλειονότητας και τέλος στη συνθήκη ελέγχου λεγόταν στα υποκείμενα ότι θα διαβάσουν το κείμενο μιας πλειονότητας χωρίς καμμία άλλη διευκρίνιση. Το ερωτηματολόγιο για την ηθική, καθώς και οι εισαγωγές στις πειραματικές συνθήκες παρουσιάζονται στο προηγούμενο κεφάλαιο. Το κείμενο είναι το ίδιο για όλες τις συνθήκες και είναι όπως και σ' όλα τα πειράματα αυτής της εργασίας, η άκαμπτη εκδοχή του κειμένου για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας (βλ. κεφάλαιο 7).

Η πειραματική δομή: Εδώ παρουσιάζουμε τρεις συνθήκες από τις έξι του αρχικού πειράματος. Η πρώτη συνθήκη αναφέρεται σε μια ηθική πλειονότητα, η δεύτερη σε μια αήθη και η τρίτη είναι η συνθήκη ελέγχου όπου δεν υπάρχει χειρισμός της ηθικοποίησης. Η μορφή του τμήματος του αρχικού πειράματος που παρουσιάζουμε εδώ έχει την ακόλουθη μορφή:

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΣΥΝΘΗΚΗ 1	ΣΥΝΘΗΚΗ 2	ΣΥΝΘΗΚΗ 3

II. Παρουσίαση - Ανάλυση

Το προ-τεστ: Ο πειραματικός πληθυσμός παρουσιάζει μια ελαφρά πόλωση προς τις απόψεις της πλειονότητας ($\mu.o.=4,18$). Συγκεκριμένα συμφωνούν πλήρως με την πλειονοτική άποψη που αποδίδει τις κύριες ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας στις βιομηχανίες ($\mu.o.=5,07$).

Σύνολο του πληθυσμού :4,18 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,31 (21)	4,26 (22)	4,04 (31)

Πγκ 11.1.1: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	1,073	2	0,537	2,024	--
Κατάλοιπο	18,824	71	0,265		

Πγκ 11.1.2: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Ωστόσο εμφανίζεται μια ελαφρά τάση για απόδοση ευθυνών και στα άτομα ($\mu.o.=3,30$), που είναι πιο έντονη στη συνθήκη ελέγχου ($\mu.o.=3,08$). Η ανάλυση διακύμανσης μας δείχνει ότι, η διαφοροποίηση του πληθυσμού ανάμεσα στις συνθήκες είναι στατιστικά σημαντική ($F=2,700$, $p<0,07$). Στη συνέχεια των στατιστικών μας αναλύσεων, θα συμπεριλάβουμε το $\mu.o.$

των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις σαν παράγοντα συνδιακύμανσης, όταν μελετούμε το τμήμα του ερωτηματολογίου που αναφέρεται στις έμμεσες ερωτήσεις. [Οι πίνακες 11.1.1 ως 11.1.6 δείχνουν τον τρόπο που απάντησαν τα υποκείμενα στο προ-τεστ].

Σύνολο του πληθυσμού :5,07 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,23 (21)	5,01 (22)	5,01 (31)

Πγκ 11.1.3: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	0,774	2	0,373	0,593	--
Κατάλοιπο	44,660	71	0,629		

Πγκ 11.1.4: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :3,30 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,39 (21)	3,51 (22)	3,08 (31)

Πγκ 11.1.5: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	2,709	2	1,355	2,700	0,07
Κατάλοιπο	35,621	71	0,502		

Πγκ 11.1.6: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Το μετά -τεστ: Μετά την ανάγνωση της πλειονοτικής τοποθέτησης, πάνω στην απόδοση ευθυνών για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, τα υποκείμενα γίνονται ευνοϊκότερα στις πλειονοτικές τοποθετήσεις. Αυτό γίνεται αισθητό τόσο στο σύνολο των ερωτήσεων (μ.ο.=4,68), όσο στις άμεσες (μ.ο.= 5,35) και στις έμμεσες ερωτήσεις μ.ο. =4,02). [Ο τρόπος που απάντησαν τα υποκείμενα στο μετά-τεστ φαίνεται στους πίνακες 11.2.1 ως 11.2.6].

Σύνολο του πληθυσμού :4,68 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,91 (21)	4,46 (22)	4,69 (31)

Πγκ 11.2.1: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	2,154	2	1,077	2,249	--
Κατάλοιπο	33,994	71	0,479		

Πγκ 11.2.2: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :5,35 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,70 ((21)	5,07 (22)	5,31 (31)

Πγκ 11.2.3: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	4,246	2	2,123	2,475	0,09
Κατάλοιπο	60,909	71	0,858		

Πγκ 11.2.4: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :4,02 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,13 ((21)	3,85 (22)	4,06 (31)

Πγκ 11.2.5: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	2,618	2	1,309	1,951	--
Κατάλοιπο	46,970	70	0,671		

Πγκ 11.2.6: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ (με συνδιακύμανση το μ.ο. των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ)

Οι διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ: Στο σύνολο των ερωτήσεων, τα υποκείμενα προσεγγίζουν την πλειονοτική πηγή μετακινούμενα κατά μισή μονάδα στην επταβάθμια κλίμακα απάντησης ($\mu.o.=0,50$). Ο πειραματικός μας χειρισμός έχει ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση του πληθυσμού, κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο, ανάμεσα στις πειραματικές συνθήκες ($F=3,478, p<0,04$).

Το κύριο αποτέλεσμα του πειράματος, είναι η μειωμένη επιρροή που ασκεί η αήθης πλειονότητα ($\mu.o.=0,20$). Η επιρροή της αήθους πλειονότητας είναι μικρότερη τόσο από την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.=0,64$, Tukey-H.S.D., $p<0,05$), όσο και από την ηθική πλειονότητα ($\mu.o.=0,60$, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$). Αντίθετα η επίδραση της ηθικής πλειονότητας είναι παρόμοια μ' αυτή της συνθήκης ελέγχου.

Αυτό που χαρακτηρίζει αυτό το πείραμα είναι η πλήρης ανατροπή των αποτελεσμάτων του προηγούμενου πειράματος. Η αήθης πλειονότητα όχι μόνο δε φαίνεται να αποκομίζει κάποιο συγκεκριμένο όφελος, αλλά αντίθετα μειώνεται δραστικά η επιρροή της. Θα τολμούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι επιδράσεις των ηθικοποιημένων πλειονοτήτων προσεγγίζουν τις επιδράσεις των ηθικοποιημένων μειονοτήτων.

Σύνολο του πληθυσμού :0,50 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,60 (21)	0,20 (22)	0,64 (31)

Πγκ 11.3.1: Οι διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων.

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	2,758	2	1,379	3,478	0,04
Κατάλοιπο	28,156	71	0,397		

Πγκ 11.3.2: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων

Όσον αφορά στις άμεσες ερωτήσεις γενικά έχουμε μια μικρότερη προσέγγιση, από τα υποκείμενα, των πλειονοτικών απόψεων. Ο βασικός πειραματικός μας χειρισμός δε φαίνεται να έχει, στατιστικώς σημαντική επίδραση ($F=1,565$). Ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις ότι, η ηθική πλειονότητα ($\mu.o.=0,28$) ασκεί συγκριτικά μεγαλύτερη επιρροή από την αήθη, της

οποίας η επιρροή σχεδόν εκμηδενίζεται ($\mu.o = 0,07$, L.S.D. $p < 0,1$). Στην άμεση επιρροή εμφανίζεται η ίδια τάση που παρουσιάστηκε και στη συνολική επίδραση των πηγών. Η ηθική πλειονότητα υπερέρχει σε ικανότητα επιρροής.

Σύνολο του πληθυσμού :0,28 (74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,46 (21)	0,07 (22)	0,30 (31)

Πνκ 11.3.3: Οι διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	1,710	2	0,855	1,565	--
Κατάλοιπο	38,798	71	0,546		

Πνκ 11.3.4: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις

Στις απαντήσεις των έμμεσων ερωτήσεων εμφανίζεται η μεγαλύτερη προσέγγιση των υποκειμένων στην πλειονοτική πηγή ($\mu.o = 0,72$). Ο βασικός πειραματικός χειρισμός δεν έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση στον πληθυσμό ($F=1,951$). Ωστόσο εμφανίζεται στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στη συνθήκη ελέγχου όπου η πλειονότητα ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή ($\mu.o=0,99$) και τη συνθήκη αήθειας όπου η πλειονότητα ασκεί και τη μικρότερη επιρροή ($\mu.o=0,34$, Scheffe, $p < 0,05$). Και στην έμμεση επιρροή λοιπόν η πλειονότητα ασκεί τη μικρότερη επιρροή, γεγονός που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα αποτελέσματα του πρώτου πειράματος.

Σύνολο του πληθυσμού :0,72(74)		
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,73 (21)	0,34 (22)	0,99 (31)

Πνκ 11.3.5: Οι διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	2,618	2	1,309	1,951	--
Κατάλοιπο	46,970	70	0,671		

Πνκ 11.3.6: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις

Αυτά τα αποτελέσματα καθιστούν καίρια την ανάλυση της εικόνας της πηγής. Ίσως η δόμηση της αναπαράστασης της πλειονότητας, για κάθε μια από τις τρεις πειραματικές συνθήκες, μας δώσει απαντήσεις για τα αντίστροφα αποτελέσματα αυτού του πειράματος.

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής: Η παραγοντική ανάλυση που εφαρμόσαμε στην εικόνα της πηγής, μας δίνει τρεις κύριους παράγοντες με $\text{eigenvalue} > 1$, γύρω από τους οποίους δομείται η εικόνα της πηγής.

Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue}=10,01$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 38,5%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Αξιοπιστίας και της Ισορροπίας. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Αξιόπιστοι* (0,743), *Οικολόγοι* (0,682), *Αντικειμενικοί* (0,637), *Προοδευτικοί* (0,621), *Δυναμικοί* (0,609), *Ρεαλιστές* (0,601), *Ανεξάρτητοι* (0,565), *Ηθικοί* (0,534), *Ελεύθεροι* (0,474), *Κοινότυποι* (0,432), *Αυτόνομοι* (0,352). Στον αρνητικό πόλο τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό είναι: *Σταθεροί* (-0,680), *Ανοιχτόμυαλοι* (-0,668), *Συγκροτημένοι* (-0,584), *Ισορροπημένοι* (-0,488), *Φυσιολογικοί* (-0,472), *Επιεικείς* (-0,383).

Ο αρνητικός πόλος του παράγοντα εμφανίζεται κυρίως στη συνθήκη της αήθους πλειονότητας ($\mu.o.^1 = 0,35$). Ο αρνητικός πόλος παραπέμπει κυρίως στη διάσταση σταθερότητας και σε ψυχολογιοποιητικούς τρόπους πρόσληψης της πηγής. Η συνθήκη της αήθους πλειονότητας, υπάρχουν ενδείξεις ότι διαφέρει τόσο από την συνθήκη της ηθικής πλειονότητας ($\mu.o. = -0,16$, Duncan, $p < 0,1$) όσο και από την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o. = -0,13$, Duncan, $p < 0,1$), όπου έχουμε μια σχετική παρουσία του θετικού πόλου του παράγοντα. Και σ' αυτό το πείραμα το χαρακτηριστικό της ηθικότητας συνεπεξεργάζεται με τα χαρακτηριστικά της αξιοπιστίας της πηγής επιρροής.

¹ Ο $\mu.o.$ παραπέμπει σε μέσους παραγοντικούς δείκτες

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ	0,743	3,28	2,21
2	ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ ΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ	0,682	2,18	1,76
3	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ	0,637	3,39	2,18
4	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ	0,621	2,81	2,14
5	ΔΥΝΑΜΙΚΟΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΙ	0,609	2,77	2,16
6	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	0,601	2,77	1,90
7	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΙ	0,565	3,43	2,11
8	ΗΘΙΚΟΙ ΑΗΘΕΙΣ	0,534	2,57	1,70
9	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΙ	0,474	2,88	2,05
10	ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΙ ΚΟΙΝΟΤΥΠΟΙ	0,432	3,91	2,15
11	ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΙ	0,352	3,19	1,00
12	ΑΣΤΑΘΕΙΣ ΣΤΑΘΕΡΟΙ	- 0,680	5,27	1,92
13	ΣΤΕΝΟΜΥΑΛΟΙ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΙ	- 0,668	4,89	2,10
14	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	- 0,584	5,50	2,04
15	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	- 0,488	5,10	2,06
16	ΑΦΥΣΙΚΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ	- 0,472	5,66	1,77
17	ΑΝΕΠΙΕΙΚΕΙΣ ΕΠΙΕΙΚΕΙΣ	- 0,383	4,00	2,15
eigenvalue = 10,01, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης=38,5%				

Πγκ 4α: 1ος Παράγοντας, Αξιοπιστίας - Σταθερότητας.

ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
- 0,16 (21)	0,35 (22)	- 0,13 (31)

Πγκ 4.1.1: Η κατανομή του παράγοντα στις συνθήκες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	3,739	2	1,869	2,203	--
Κατάλοιπο	60,239	71	0,848		

Πγκ 4.1.2: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 1ου παράγοντα στις συνθήκες

Ο δεύτερος παράγοντας (eigenvalue=1,60, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης =6,1%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Σταθερότητας και της Αυτονομίας. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο είναι: *Σίγουροι για τον εαυτό τους (0,814), Σταθεροί (0,503), Ισορροπημένοι (0,477), Φυσιολογικοί (0,375)*. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: *Αυτόνομοι (-0,508), Ελεύθεροι (-0,417), Κοινότυποι (-0,357) και Δυναμικοί (-0,351)*. Ο παράγοντας αυτός δεν παρουσιάζει στατιστικώς σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις συνθήκες.

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΒΕΒΑΙΟΙ-ΣΙΓΟΥΡΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥΣ	0,814	5,16	1,83
2	ΑΣΤΑΘΕΙΣ ΣΤΑΘΕΡΟΙ	0,503	5,27	1,92
3	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	0,477	5,10	2,06
4	ΑΦΥΣΙΚΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ	0,375	5,66	1,77
5	ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΙ	- 0,508	3,19	1,00
6	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΙ	- 0,417	2,88	2,04
7	ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΙ ΚΟΙΝΟΤΥΠΟΙ	- 0,357	3,91	2,15
8	ΔΥΝΑΜΙΚΟΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΙ	- 0,351	2,77	2,16

eigenvalue =1,60, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 6,1%

Πγκ4β: 2ος Παράγοντας, Σταθερότητας - Αυτονομίας

Ο τρίτος παράγοντας (eigenvalue =1,22, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 4,7%) αναφέρεται στην πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα και το ρεαλισμό της πηγής. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Πλειονοτικοί*

(0,741), Απολιτικοποίητοι (0,441), Συγκροτημένοι (0,362), Ισορροπημένοι (0,356). Τα χαρακτηριστικά με σχετικά υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: Ρεαλιστές (-0,390), Ηθικοί (-0,381).

Η κατανομή του παράγοντα στις συνθήκες διαφοροποιείται κατά τρόπο στατιστικώς οριακά σημαντικό ($F=2,517$, $p<0,09$). Έντονη παρουσία στη συνθήκη της αήθους πλειονότητας έχει ο θετικός πόλος του παράγοντα, που έχει να κάνει με την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής ($\mu.o.= -0,31$). Η συνθήκη της αήθους πλειονότητας διαφοροποιείται κυρίως από τη συνθήκη ελέγχου, όπου εμφανίζεται κυρίως ο αρνητικός πόλος του παράγοντα ($\mu.o.=0,23$, Duncan $p<0,05$).

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΙ ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΙ	0,741	4,01	2,19
2	ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟΙ ΑΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΤΟΙ	0,441	3,51	2,18
3	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	0,362	5,50	2,04
4	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	0,356	5,10	2,06
5	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	- 0,390	2,77	1,90
6	ΗΘΙΚΟΙ ΑΗΘΕΙΣ	- 0,381	2,57	1,70

eigenvalue = 1,22, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης: 4,7%

Πνκ 4γ: 3ος Παράγοντας: Πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής, Ρεαλισμός

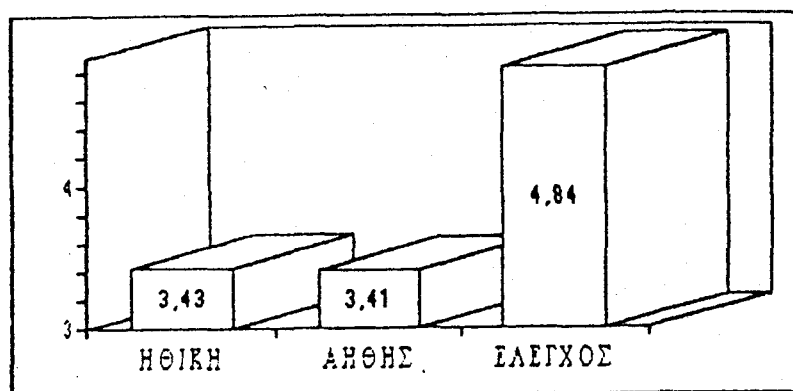
ΗΘΙΚΗ	ΑΗΘΗΣ	ΕΛΕΓΧΟΣ
- 0,02 (21)	- 0,31 (22)	0,23 (31)

Πνκ 4.3.1: Η κατανομή του 3ου παράγοντα στις συνθήκες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
A=ηθκ/αηθ/ ελγχ	3,818	2	1,909	2,517	0,09
Κατάλοιπο	53,848	71	0,758		

Πνκ 4.3.2: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 3ου παράγοντα στις συνθήκες

Ενεδεχόμενα αυτός ο παράγοντας μας δίνει ένα σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση των αποτελεσμάτων αυτού του πειράματος. Τα υποκείμενα της συνθήκης της αήθους πλειονότητας, φαίνεται να απασχολούνται με το κατά πόσο η πηγή επιρροής είναι πράγματι πλειοψηφική. Φαίνεται δηλαδή εδώ να επιβεβαιώνεται μια από τις αρχικές μας υποθέσεις για τη λειτουργία της ηθικοποίησης, ότι η ηθικοποίηση αποτρέπει από το ενδιαφέρον των υποκειμένων το γεγονός, ότι η πηγή είναι φορέας μιας υποτιθέμενης συναινετικής τοποθέτησης. Ίσως θα ήταν καλύτερα να πούμε ότι στην πραγματικότητα συσκοτίζει αυτή τη διάσταση. Είναι χαρακτηριστικό για τον τρόπο που απάντησαν στο δίπολο επιθέτων που παραπέμπει στον πλειονοτικό ή μειονοτικό χαρακτήρα της πηγής. Οι απαντήσεις που δόθηκαν, διαφέρουν κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ανάλογα με τη συνθήκη ($F=4,099$, $p<0,02$). Συγκεκριμένα, φαίνεται ότι τα υποκείμενα είναι διστακτικά στο να αποδώσουν έναν πλειοψηφικό χαρακτήρα τόσο στην ηθική ($\mu.o.=3,43$) όσο και στην αήθη ($\mu.o.=3,41$) πλειονότητα, γεγονός που τις διαφοροποιεί από τη συνθήκη ελέγχου, όπου τα υποκείμενα αναγνωρίζουν χωρίς δισταγμό το συναινετικό χαρακτήρα της πλειονοτικής απάντησης ($\mu.o.=4,84$, Tukey-B, $p<0,05$). Αυτές οι παραδοχές φαίνονται ανάγλυφες στο Ιστυγρ.Ι.

Ιστυγρ.Ι: Η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής

III. Συμπεράσματα

Στο πρώτο πείραμα είδαμε ότι η ηθικοποίηση ευνοεί τις παρεμβάσεις των ομάδων θεσμικής οριακότητας και ιδιαίτερα τις μειονότητες. Η ηθικοποίηση παραπέμπει στην αξιοπιστία, την αυτονομία και τη συμπεριφορά επένδυσης των ομάδων αυτών. Τα

υποκείμενα αντιμετωπίζοντας τις ομάδες αυτές μέσα από το φίλτρο της ηθικής, τις αποδίδουν χαρακτηριστικά θετικής σημασιολόγησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ηθικοποίηση μειώνει το συγκρουσιακό χαρακτήρα της κοινωνικής σύγκρισης, αμβλύνει τη σύγκρουση ταύτισης με τη μειονότητα και οδηγεί στη διευκόλυνση της μειονοτικής επιρροής. Μάλιστα διευκολύνει την άμεση αποδοχή των μειονοτικών απόψεων.

Στο προηγούμενο πείραμα μπήκαμε στη μελέτη των θεσμικά αποδεκτών πηγών επιρροής. Διαπιστώσαμε ότι ένας ηγέτης διευκολύνεται στην προσπάθειά του να επηρεάσει, περισσότερο, όταν έχει κατακτήσει μια εικόνα όπου κυριαρχεί ο ηθικός του χαρακτήρας. Αντίθετα οι πλειονοτικές ομάδες άσκησαν μεγαλύτερη επιρροή από τη στιγμή που χαρακτηρίστηκαν αήθεις. Η αυξημένη σύγκρουση που δημιούργησε ο αρνητικός χαρακτηρισμός της πλειονότητας οδήγησε σε μεγαλύτερη ενδοτικότητα στις απόψεις της και σε αξιολογη έμμεση επιρροή. Αντίθετα η ηθική πλειονότητα ασκούσε σημαντικά μικρότερη επιρροή.

Το πείραμα που παρουσιάσαμε σ' αυτό το κεφάλαιο μας οδηγεί σε λιγότερο απόλυτες διαπιστώσεις. Σ' αυτό το πείραμα είναι η αήθης πλειονότητα που ασκεί τη μικρότερη επιρροή. Αντίθετα η επιρροή της ηθικής πλειονότητας ασκεί ισομεγέθη επιρροή με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου. Τα αποτελέσματα όχι μόνο είναι αντεστραμμένα, αλλά ανακαλούν τον τρόπο που λειτούργησε η ηθικοποίηση στις μειονοτικές ομάδες. Η πλειονότητα ασκεί επιρροή, σε συνθήκες ηθικοποίησης, μόνο όταν χαρακτηρίζεται ως ηθική. Ο πρώτος παράγοντας της εικόνας της πηγής, μας δείχνει ότι τα υποκείμενα δομούν την εικόνα της αήθους πλειονότητας μέσα από τις διαστάσεις της σταθερότητας, της ακαμψίας και της ψυχολογιοποιητικής πρόσληψης. Σ' αντίθεση με την συνθήκη της ηθικής πλειονότητας όπου η εικόνα της πηγής φιλτράρεται μέσα από τις διαστάσεις αξιοπιστίας.

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής δείχνει και αυτή ότι, τα υποκείμενα αντιλήφθηκαν τις ηθικοποιημένες πλειονότητες όπως και τις ηθικοποιημένες μειονότητες. Μ' αυτό δε θέλουμε να υποστηρίξουμε ότι στις συνθήκες της ηθικοποίησης αντιλήφθηκαν τις πηγές επιρροής ως μειονοτικές. Ο τρίτος παράγοντας της εικόνας της πηγής, δείχνει ότι στα υποκείμενα επικρατεί ο προβληματισμός για τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής, ιδιαίτερα στη συνθήκη της αήθους πλειονότητας. Όπως έδειξε η ανάλυση της εικόνας της πηγής, μόνο στην πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου αναγνωρίστηκε ξεκάθαρα ο πλειοψηφικός της χαρακτήρας. Στη συνθήκη δηλαδή, όπου δεν υπήρχε κανένας χειρισμός

της ηθικοποίησης. Αντίθετα στις συνθήκες της ηθικοποίησης τα υποκείμενα κρατούν ουδέτερη στάση.

Επαληθεύθηκε σ' αυτό το πείραμα η υπόθεση που είχαμε διατυπώσει στο προηγούμενο πείραμα για τις ηθικοποιημένες πλειοψηφίες, που ωστόσο τότε δεν είχε επαληθευθεί. Ότι δηλαδή, η ηθικοποίηση αποτρέπει τα υποκείμενα από την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής. Ή καλύτερα θα ήταν να ισχυριστούμε ότι το χαρακτηριστικό αυτό μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.

Έχοντας πλέον δύο πειραματικές έρευνες θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε διαφορετικά τα συμπεράσματά μας. Όταν σ' έναν κοινωνικό περιβάλλον επικρατεί ένας έντονος ηθικός προβληματισμός και τα υποκείμενα γνωρίζουν ότι οι πηγές επιρροής και συγκεκριμένα οι ομάδες, είναι χωρίς αμφιβολία πλειοψηφικές τότε η απόδοση μιας αήθους εικόνας στη πηγή οδηγεί σε μεγαλύτερη σύγκρουση και τελικά σε μεγαλύτερη ενδοτικότητα στις πλειοψηφικές τοποθετήσεις. Αντίθετα, όταν για οποιοδήποτε λόγο τα υποκείμενα δεν έχουν κανένα λόγο να θεωρούν ως δεδομένο ότι η πηγή επιρροής είναι πλειοψηφική, και η ηθικοποίηση φαίνεται ότι δε βάζει αυτό το χαρακτηριστικό σε πρώτη προτεραιότητα, τότε τα υποκείμενα επηρεάζονται, σε συνθήκες ηθικοποίησης, από μια πλειονότητα που σίγουρα έχει κατακτήσει μια θετική ηθική εικόνα.

Είναι γεγονός ότι κανένα από τα δύο πειράματα δε μας έδωσε πληροφορίες για την εξήγηση αυτής της διαφοροποίησης. Γιατί δηλαδή στο ένα πείραμα τα υποκείμενα είχαν συνείδηση του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής, ενώ στο δεύτερο αυτό το χαρακτηριστικό μπήκε σε δεύτερη μοίρα. Γνωρίζουμε μόνο τις διαφορετικές επιπτώσεις στην επιρροή, όταν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής ανάμεσα σε δύο διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις. Το σίγουρο είναι ότι στη δεύτερη περίπτωση η αήθεια λειτουργεί ως μια μορφή αντίστασης στην πλειοψηφική επιρροή ενώ στην πρώτη περίπτωση ως διευκολυντικός παράγοντας.

**11ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ:
ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ
ΣΤΗ
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ & ΤΗΝ ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΠΙΡΡΟΗ
(4ο ΠΕΙΡΑΜΑ)**

11ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΠΙΡΡΟΗ

Ι. Εισαγωγή

Κάθε άτομο ή ομάδα που συμμετέχει σ' έναν κοινωνικό σχηματισμό είναι παράλληλα κοινωνός αξιών και κανόνων και βρίσκεται αντιμέτωπο με κοινωνικές συμπεριφορές που θεωρούνται φυσιολογικές ή αφύσικες, αποδεκτές, απορριπτέες ή απλώς ανεκτές. Από το κέντρο του κοινωνικού σχηματισμού εκπορεύεται ένας εξουσιαστικός λόγος που συχνά διαχέεται σχεδόν αδιόρατα στα κοινωνικά μέλη αποτελώντας τον πυρήνα μιας κοινωνικής συναίνεσης που υφαίνεται λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές υποδιαιρέσεις και ιδιαιτερότητες και τελικά οδηγεί σε μια ευρεία αποδεκτή αντίληψη του αποδεκτού και του οριακού. Στο πέμπτο κεφάλαιο μιλήσαμε για την αναπαράσταση του πεδίου επιρροής που δομείται γύρω από έναν πυρήνα αποδοχής - οριακότητας. Μια τέτοια αναπαράσταση χαρακτηρίζεται από περιφερειακά σχήματα (Flament 1987,1989, 1994) που οδηγούν σε συγκεκριμένες εικόνες των αποδεκτών ή οριακών στοιχείων του κοινωνικού σχηματισμού, σχήματα που προσαρμόζονται συχνά στις ιδιαίτερες ανάγκες των κοινωνικών πρωταγωνιστών.

Σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό υπάρχει ένας κυρίαρχος κοινωνιο-γνωστικός εξοπλισμός, που φαίνεται να παρεμβαίνει στη δημιουργία των περιφερειακών σχημάτων, και που παρουσιάζεται ως ο πλέον κατάλληλος για να εκφράσει το τι είναι αποδεκτό ή απορριπτέο στη δεδομένη στιγμή. Σε μια τέτοια προοπτική εντάξαμε τόσο τη μελέτη της ηθικοποίησης όσο και της ψυχολογιοποίησης. Υπήρξε μια ιστορική στιγμή, ο Μεσαίωνας, που η ηθικοποίηση λειτούργησε ως περιφερειακό σχήμα που άμεσα γρήγορα και ξεκάθαρα παρέπεμπε στο τι είναι αποδεκτό και τι οριακό με ύστατη αρχή θεμελίωσης τον θεολογικό Λόγο. Αντίθετα η ψυχολογιοποίηση είναι ένα περιφερειακό σχήμα, που προσδιορίζει το τι είναι αποδεκτό ή οριακό, που εκφράζει περισσότερο την εποχή μας όπου ο ορθολογικός επιστημονικός Λόγος είναι ο κυρίαρχος.

Παρουσιάζοντας τον Μακιαβέλλι, είδαμε ότι αυτός ήτανε εχθρικός σε κάθε ηθική

αξιολόγηση της κρατικής πολιτικής γιατί η ηθική δεν είναι παρά απομεινάρι της Εκκλησιαστικής εξουσίας που θα έπρεπε να παραχωρήσει τη θέση της στους εγκόσμιους ηγεμόνες.

Η ηθική λοιπόν ήταν μια πρακτική οριοθέτησης του αποδεκτού, του ορθού αλλά και του οριακού ή του απορρίψιμου που ταίριαζε περισσότερο στο Μεσαίωνα. Ο Szasz T. (1983,1991) υποστηρίζει ότι η μεσαιωνική ευρωπαϊκή κοινωνία ήταν μια θρησκευτική κοινωνία και κυριαρχούνταν από την Εκκλησία. Η παρέκκλιση γίνεται και αυτή κατανοητή με θρησκευτικούς όρους. Η ηθική στήριζε την κοινωνική τάξη που ήταν αντικατοπτρισμός της Θείας Τάξης. Ο ανήθικος δεν ήταν παρά εκείνος που στρεφότανε ενάντια σ' αυτή την τάξη. Ενώ ηθικός ήταν εκείνος που αποδεχότανε την κοινωνική ιεραρχία που ήταν θεολογικά θεμελιωμένη (βλ. Σαρρής Ν. 1985, Bloch Μ. 1987). Το κυνήγι των μαγισσών, που χαρακτηρίζει κυρίως τον ύστερο Μεσαίωνα, δεν είναι παρά μια στυγνή επιβολή του κοινωνικού ελέγχου σε μια ομάδα που με τις πρακτικές της και την κοινωνική της αποδοχή έθετε σε αμφισβήτηση την εξουσία της κυρίαρχης, ιερατικής, κοινωνικής ομάδας. Το γεγονός ότι αυτή η κοινωνική ομάδα, οι μάγισσες, χαρακτηριζότανε περισσότερο από την γυναικεία παρουσία, ομάδα που διαχρονικά στις δυτικές κοινωνίες βρίσκεται στη θέση του κυριαρχούμενου, διευκόλυνε τον κοινωνικό έλεγχο παρέχοντας προστασία στην κυρίαρχη, ανδρική, ομάδα. Ο Szasz T. είναι αρκετά διαφωτιστικός καθώς κρίνει αποσπάσματα του "Malleus Maleficarum" το εγχειρίδιο που θεμελίωσε το κυνήγι των μαγισσών. Ο Szasz T. (τομ Α., 1983, σ. 27-28) αναφέρει ότι: "Ο λόγος για τον οποίο οι μάγισσες είναι συνήθως γυναίκες, έγκειται στο ότι "όλη η μαγεία έχει τις καταβολές της στη σαρκική επιθυμία, η οποία στις γυναίκες είναι ακόρεστη"¹. Και ο λόγος για τον οποίο οι άνδρες είναι προστατευμένοι απ' αυτό το ανόσιο έγκλημα, έγκειται στο ότι ο Ιησούς ήταν άνδρας: "... ευλογημένος ο ύψιστος που προφύλαξε το αρσενικό γένος από ένα τόσο μεγάλο έγκλημα, προσφέροντας τούτο το προνόμιο στους άνδρες, από τη στιγμή που αποφάσισε να γεννηθεί και να υποφέρει για μας". Με λίγα λόγια, το "Malleus" είναι μεταξύ άλλων, ένα είδος θρησκευτικο-επιστημονικής θεωρίας της ανδρικής υπεροχής, που δικαιολογεί (στην πραγματικότητα, απαιτεί) τη δίωξη των γυναικών, σαν μελών μιας κατώτερης, αμαρτωλής και επικίνδυνης τάξης ανθρώπων".

Από τη στιγμή που ο θεολογικός Λόγος έπαψε να είναι κυρίαρχος, η ηθική εμφανίζεται να χάνει την αξία της ως ασφαλές κριτήριο εντοπισμού και αξιολόγησης του

¹ Οι φράσεις μέσα στα εισαγωγικά προέρχονται από το "Malleus Maleficarum".

οριακού. Η ηθική συνδέεται, όσον αφορά τις δημόσιες παρεμβάσεις, με την αξιοπιστία, την επένδυση, τις θυσίες, την ειλικρίνεια, την αυτονομία αυτών που εκφέρουν το δημόσιο λόγο. Γι αυτό όταν υπάρχει λόγος να ενεργοποιηθεί ως κανόνας αξιολόγησης των κοινωνικών συμπεριφορών, ο ηθικός κανόνας ευνοεί τις ομάδες που μάχονται για μια νέα κοινωνική προοπτική. Το πρώτο πείραμα, του όγδοου κεφαλαίου πρόσφερε ενδείξεις ότι η ηθική διάσταση ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης αποδοχής - οριακότητας επανασημασιολογεί τη διάσταση αποδοχής - οριακότητας με τρόπο που, καταρχήν, ευνοεί τις οριακές ομάδες.

Τα δύο πειράματα που προηγήθηκαν έδειξαν τις συνέπειες που έχει η επίδραση της ηθικοποίησης στις (πλειοψηφικές) ομάδες θεσμικής αποδοχής. Όταν τα υποκείμενα έρχονταν αντιμέτωπα με μια ηθικοποιημένη πλειονότητα, και τα υποκείμενα συνέχιζαν να αναγνωρίζουν το πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής, τότε ήταν η αήθης πλειονότητα που οδηγούσε σε αυξημένη επιρροή. Το χαρακτηριστικό της αήθειας είναι ενδεχόμενο να αύξησε τη σφοδρότητα της κανονιστικής σύγκρουσης της πηγής με τον πληθυσμό. Αντίθετα αν στις συνθήκες της ηθικοποίησης ο ηθικός προβληματισμός απασχολούσε τα υποκείμενα σε σημείο που να ενδιαφέρονται περισσότερο για την ηθικότητα της πλειονοτικής ομάδας και λιγότερο για το συναινετικό χαρακτήρα της απάντησης τους τότε ήταν οι ηθικές πλειονότητες που ασκούσαν μεγαλύτερη επιρροή ενώ μειωνόταν σημαντικά η επιρροή της αήθους πλειονότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί προφανώς τα υποκείμενα απασχολούμενα λιγότερο με τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής αισθάνονται λιγότερο έντονα την πίεση που προέρχεται από μια μορφή κανονιστικής σύγκρουσης. Είναι τότε πιθανό η ηθικοποίηση να μειώσει την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής και να οδηγήσει στη μείωση της επιρροής της όταν χαρακτηρίζεται ως αήθης.

Αντίθετα η ψυχολογιοποίηση ευνοείται από τον κυρίαρχο κοινωνικό λόγο που κυρίως πάντοτε αναζητεί μια "επιστημονική" θεμελίωση. Η ψυχολογιοποίηση είναι αποτελεσματική γιατί ακριβώς βασίζεται στη νέα κοινωνική θέσμιση της επιστημονικότητας. Η ψυχολογιοποίηση έχει ύστατο καταφύγιο θεμελίωσης την ψυχολογία και την ψυχιατρική, που φαντάζουν ως οι πλέον επιστημονικοί κλάδοι της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η ψυχολογιοποίηση όταν ενεργοποιείται οποδεικνύεται από τους πλέον αποτελεσματικούς μηχανισμούς άσκησης κοινωνικού ελέγχου (βλ. Παπαστάμου Σ., Νοέμβριος 1989). Η ψυχολογιοποίηση χωρίζει το φυσιολογικό από το αφύσικο αποτρέποντας τα υποκείμενα να θεωρήσουν την κοινωνική διαφορά ως εναλλακτική λύση κοινωνικά αποδεκτή. Αυτό

γίνεται γιατί αυτόματα η ψυχολογιοποίηση εξηγεί τη συμπεριφορά και τις αντιλήψεις των ατόμων, που υποστηρίζουν διαφορετικές απόψεις από τον κυρίαρχο λόγο, από τα ιδιαίτερα ψυχολογικά τους χαρακτηριστικά.

Ο Szasz T. (τομ. Α. 1983, σελ. 14) μιλώντας για την Ψυχιατρική, και για την κυριαρχία της, θεωρεί ότι αυτή είναι το αποτέλεσμα της μετάβασης από το Θεοκρατικό στο Θεραπευτικό Κράτος. Για τον Szasz οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν ανάγκη από ένα μύθο (τη ψυχική ασθένεια), και έναν κοινωνικό θεσμό (τη Ψυχιατρική) που θα ασκεί αποτελεσματικό κοινωνικό έλεγχο. Για τον ίδιο ψυχίατρο η Ψυχιατρική δεν αποτελεί παρά κατάχρηση της Ιατρικής. (ο.π. σ. 16) και έχει ως στόχο την καταπολέμηση του αντικομφορμισμού (ο.π., σ. 32). Η Ψυχιατρική έχει την ίδια κοινωνική λειτουργία που είχε η ηθική στο Μεσσαίωνα, τον κοινωνικό έλεγχο, κυρίως των κυριαρχούμενων κοινωνικών ομάδων. Ο Szasz T. (ο.π. σ. 33) αναφέρει στο απόσπασμα του μερικούς από τους κανονισμούς των περίφημων παριζιάνικων ψυχιατρικών νοσοκομείων, του Bicetre και του Salpetriere, που καθορίζουν τις κοινωνικές ομάδες που αποτελούν στόχους της ψυχιατρικής "φροντίδας". Αυτοί οι στόχοι είναι "παιδιά τεχνητών και άλλων φτωχών κατοίκων του Παρισιού, ηλικίας μέχρι 25 χρονών, που φέρονται άσχημα στους γονείς τους ή αρνούνται να δουλέψουν επειδή είναι τεμπέληδες, ή κορίτσια που βουτήχθηκαν στη ακολασία ή υπάρχει εμφανής κίνδυνος να γίνουν διεφθαρμένες, θα έπρεπε να κλειστούν τα μεν αγόρια στο Bicetre, τα δε κορίτσια στο Salpetriere". Η ψυχολογιοποίηση είναι το αντίστοιχο της ψυχιατρικοποίησης στα φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής.

Σ' αυτό το πείραμα στόχος μας είναι να συγκρίνουμε τις επιπτώσεις που έχει η ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση στην επιρροή μιας μειοψηφικής και μιας πλειοψηφικής ομάδας. Από προηγούμενες έρευνες (βλ. Παπαστάμου 1989γ) γνωρίζουμε ότι η ψυχολογιοποίηση ενισχύει τελικά την πλειοψηφική επιρροή ενώ ταυτόχρονα μειώνει την επιρροή της μειονότητας. Αυτό είναι πιο φανερό για τα υποκείμενα που βρίσκονται εγγύτερα στις απόψεις της πηγής. Είναι λοιπόν λογικό να αναμένουμε ενίσχυση της πλειοψηφικής επιρροής όταν η πλειονότητα αντιμετωπίζεται μέσα από ένα ψυχολογιοποιητικό φίλτρο. Για τη μειονοτική επιρροή οι υποθέσεις είναι σχεδόν αυτονόητες. Η ψυχολογιοποίηση θα πρέπει να παρεμποδίζει τόσο την άμεση όσο και την έμμεση επιρροή της μειονότητας.

Για να συγκρίνουμε τη λειτουργία της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης σε μια μειονότητα και σε μια πλειονότητα προχωρήσαμε στο σχεδιασμό του τετάρτου

πειράματος. Για να το κατορθώσουμε αυτό μιμηθήκαμε στις συνθήκες της ηθικοποίησης το συνήθη χειρισμό της ψυχολογιοποίησης. Ζητούμε δηλαδή από τα υποκείμενα, σε δύο συνθήκες να κρίνουν ηθικά, και ψυχολογικά σε δύο άλλες, την μειονοτική και την πλειοψηφική πηγή επιρροής. Δεν εισάγουμε τα υποκείμενα εκ των προτέρων σ' έναν ενεργό ηθικό προβληματισμό, που όπως είδαμε στο πρώτο πείραμα του όγδοου κεφαλαίου είναι σημαντικός παράγοντας στη λειτουργία της ηθικοποίησης. Για το λόγο αυτό περιμένουμε εξασθενημένα αποτελέσματα από τη λειτουργία της ηθικοποίησης, που ωστόσο θα πρέπει να κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση με τη λειτουργία του πρώτου πειράματος, όσον αφορά τη μειονοτική επιρροή.

Αυτό το πείραμα που πρόκειται να παρουσιάσουμε αποτελεί επίσης μια καλή ευκαιρία να ξεκαθαρίσουμε περισσότερο τον τρόπο με τον οποίο η ηθικοποίηση επιδρά στην πλειοψηφική επιρροή. Τα υποκείμενα, σ' αντίθεση με τα προηγούμενα πειράματα, δεν πρόκειται να συμπληρώσουν πριν την κύρια πειραματική διαδικασία το ερωτηματολόγιο για την ηθική. Κατά συνέπεια η ηθική δεν θα καθίσταται από την αρχή κύρια διάσταση στο κοινωνικό πεδίο επιρροής. Αντίθετα θα προτρέψουμε τα υποκείμενα μετά την ανάγνωση του πλειονοτικού κειμένου να ενδιαφερθούν για τα ηθικά χαρακτηριστικά της πηγής.

Πιστεύουμε ότι καθώς τα υποκείμενα δε θα έχουν επεξεργαστεί από την αρχή το κανονιστικό φίλτρο της ηθικής και καθώς από την αρχή θα τους λέγεται ότι η πηγή επιρροής είναι πλειοψηφική είναι πιθανό να προσλάβουν εντονότερα τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής. Εξάλλου τα υποκείμενα δε θα εφοδιαστούν με μια αρχική "γνώση" για τον ηθικό ή αήθη χαρακτήρα της πηγής. Θα ζητηθεί από τα ίδια να αναγνωρίσουν τον ηθικό χαρακτήρα της. Ίσως αυτός ο χειρισμός εντέλει να μειώσει την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής συγκριτικά με μια πλειοψηφία που δεν δέχεται κανένα χειρισμό της ηθικοποίησης. Είναι ενδιαφέρον να δούμε τις επιπτώσεις που θα έχει αυτός ο χειρισμός της ηθικοποίησης στην επιρροή των πλειοψηφικών ομάδων. Καθώς δε θα χαρακτηρίζεται η πλειονότητα ως αήτης θα είναι, λογικά, μικρότερη και η κανονιστική σύγκρουση που προκαλεί. Αυτό ίσως εξασθενίσει την συνολική επίδραση που θα έχει η ηθικοποιημένη πλειονότητα αν τη συγκρίνουμε με την επιρροή μιας πλειοψηφίας που δεν ηθικοποιείται (συνθήκη ελέγχου).

1. Το πείραμα

Ο πληθυσμός: Στο τέταρτο πείραμα που πρόκειται να παρουσιάσουμε έλαβαν συνολικά μέρος 177 υποκείμενα από τα οποία τα 4 εξαιρέθηκαν γιατί δε συμπληρώσανε όλες τις ερωτήσεις. Τελικά η πειραματική ανάλυση βασίστηκε σε 173 υποκείμενα, ηλικίας 16 ως 19 ετών. Τα υποκείμενα ήταν κυρίως μαθητές της β' και τη γ' τάξης του 9ου και του 10ου Γενικού Λυκείου Θεσσαλονίκης. Επίσης έλαβαν μέρος και πρωτοετείς φοιτητές του τότε Φιλοσοφικού-Ψυχολογικού-Παιδαγωγικού Τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Όλα τα υποκείμενα κατανεμήθηκαν τυχαία στις έξι πειραματικές συνθήκες του πειράματος.

Οι πειραματικοί χειρισμοί: Το κείμενο ήταν το γνωστό κείμενο πάνω στη μόλυνση της ατμόσφαιρας, στην άκαμπτη εκδοχή του, και αποδόθηκε σε τρεις πειραματικές συνθήκες σε μια μειονότητα και σε άλλες τρεις συνθήκες σε μια πλειονότητα. Σε δύο συνθήκες χειριζόμαστε τη μεταβλητή της ηθικοποίησης. Τα υποκείμενα, αφού συμπλήρωναν τις ερωτήσεις του προ-τεστ και διάβαζαν το κείμενο στη συνέχεια, καλούνταν να κρίνουν από ηθική άποψη την (μειονοτική ή την πλειονοτική) πηγή με τη βοήθεια οκτώ δίπολων επιθέτων. (βλ. Πνκ. 11α). Αυτό γινόταν λίγο προτού τη συμπλήρωση των ερωτήσεων του μετά-τεστ. Ανάλογος ήταν και ο χειρισμός στις δύο συνθήκες της ψυχολογιοποίησης όπου όμως τα υποκείμενα καλούνταν να χαρακτηρίσουν ψυχολογικά την πηγή (βλ. Πνκ 11β). Τέλος στη συνθήκη ελέγχου τα υποκείμενα απαντούσαν κατευθείαν στις ερωτήσεις του μετά-τεστ (βλ. Πνκ 11γ).

- Εισαγωγή στη συνθήκη της ηθικοποίησης:

για τη μειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί **μια μικρή μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.**

Είναι κοινά αποδεκτό πως διαβάζοντας ένα κείμενο είναι δυνατό να καταλάβουμε το βαθμό ηθικότητας αυτών που το έχουν γράψει (πόσο ηθικοί είναι ή δεν είναι αυτοί που έγραψαν το κείμενο).

Εκείνο που σας ζητούμε είναι , αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί, **να μαντέψετε το βαθμό ηθικότητας αυτών που το έχουν γράψει.** Επίσης θα σας δοθεί η δυνατότητα να απαντήσετε σε ορισμένες ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθεί.

για την πλειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο **από τα μέλη μιας πλειονότητας** με τις απόψεις της οποίας **συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.**

Είναι κοινά αποδεκτό πως διαβάζοντας ένα κείμενο είναι δυνατό να καταλάβουμε το βαθμό ηθικότητας αυτών που το έχουν γράψει (πόσο ηθικοί είναι ή δεν είναι αυτοί που έγραψαν το κείμενο).

Εκείνο που σας ζητούμε είναι , αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί, **να μαντέψετε το βαθμό ηθικότητας αυτών που το έχουν γράψει.** Επίσης θα σας δοθεί η δυνατότητα να απαντήσετε σε ορισμένες ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθεί.

- Ο χειρισμός της ηθικοποίησης:

Τώρα που έχετε διαβάσει το κείμενο της μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί **μια μικρή μειοψηφία (12%)²** του ελληνικού λαού καλείστε να συμμετάσχετε στην ακόλουθη εργασία :

Καλείστε λοιπόν με βάση το κείμενο που μόλις διαβάσατε, **να μαντέψετε τα ηθικά χαρακτηριστικά** αυτών που το έχουν γράψει.

Αυτοί που έγραψαν το κείμενο είναι :

² για την πλειονότητα: η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού

Ηθικοί	- - - - -	Αήθεις
Έχουν σταθερές ηθικές αξίες	- - - - -	Δεν έχουν σταθερές ηθικές αξίες
Δεν έχουν ηθική συνείδηση	- - - - -	Έχουν ανεπτυγμένη ηθική συνείδηση
Αξιόπιστοι	- - - - -	Αναξιόπιστοι
Αλτρουϊστές	- - - - -	Ωφελιμιστές
Ανέντιμοι	- - - - -	Έντιμοι
Συνεπείς	- - - - -	Ασυνεπείς
Ειλικρινείς	- - - - -	Ανειλικρινείς

Πγκ 11α: Κείμενο εισαγωγής και πειραματικός χειρισμός των συνθηκών της ηθικοποίησης

- Εισαγωγή στη συνθήκη της ψυχολογιοποίησης:

για τη μειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.

Οι ψυχολόγοι ξέρουν καλά τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που επεμβαίνουν στον τρόπο με τον οποίο ένα ή περισσότερα πρόσωπα οργανώνουν το περιεχόμενο και τη μορφή του μηνύματος που θέλουν να μεταδώσουν.

Εδώ καλείστε να συμμετάσχετε σ' αυτήν τη ψυχολογική εργασία προσπαθώντας να μαντέψετε με βάση απλώς την ανάγνωση του μειονοτικού κειμένου, που ακολουθεί, τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά αυτών που το έχουν γράψει. Όπως επίσης θα έχετε την ευκαιρία να απαντήσετε και σε ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου.

για την πλειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας πλειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.

Οι ψυχολόγοι ξέρουν καλά τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που επεμβαίνουν στον τρόπο με τον οποίο ένα ή περισσότερα πρόσωπα οργανώνουν το περιεχόμενο και τη μορφή του μηνύματος που θέλουν να μεταδώσουν.

Εδώ καλείστε να συμμετάσχετε σ' αυτήν τη ψυχολογική εργασία προσπαθώντας να μαντέψετε με βάση, απλώς, την ανάγνωση του μειονοτικού κειμένου που ακολουθεί, τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά αυτών που το έχουν γράψει. Όπως επίσης θα έχετε την ευκαιρία να απαντήσετε και σε ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου

- Ο χειρισμός της ψυχολογιοποίησης:

Τώρα που έχετε διαβάσει το κείμενο της μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μειοψηφία (12%)³ του ελληνικού λαού καλείστε να συμμετάσχετε στην ακόλουθη ψυχολογική εργασία :

Καλείστε λοιπόν να λειτουργήσετε ως ψυχολόγοι και να μαντέψετε, όπως αρκετά συχνά το κάνουν και οι επαγγελματίες ψυχολόγοι, με βάση το κείμενο που μόλις διαβάσατε, τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά αυτών που το έχουν γράψει.

³ ο.π.

Αυτοί που έγραψαν το κείμενο είναι :

Εγωϊστές	- - - - -	Μεγαλόψυχοι
Ψυχολογικά ομαλοί	- - - - -	Ψυχολογικά ανώμαλοι
Αντικειμενικοί	- - - - -	Υποκειμενικοί
Μαχητικοί	- - - - -	Παθητικοί
Ψυχολογικά ασταθείς	- - - - -	Ψυχολογικά σταθεροί
Αβέβαιοι	- - - - -	Σίγουροι για τον εαυτό τους
Ισορροπημένες προσωπικότητες	- - - - -	Ανισόρροπες προσωπικότητες
Επιθετικοί	- - - - -	Φιλήσυχοι

Πνκ 11β: Κείμενα εισαγωγής και πειραματικός χειρισμός των συνθηκών της ψυχολογιοποίησης.

- Εισαγωγή στη συνθήκη ελέγχου:

για τη μειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας μειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί μία μικρή μόνο μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί και το οποίο γράφτηκε από μια μειονότητα γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

για την πλειονότητα:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο από τα μέλη μιας πλειονότητας με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφηκε από μια πλειονότητα) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

Πνκ 11γ: Η εισαγωγή στις συνθήκες ελέγχου.

Πειραματική δομή: Το πείραμα που πρόκειται να παρουσιάσουμε είναι το αποτέλεσμα ενός παραγοντικού σχεδιασμού 2 (Μειονοτική /Πλειονοτική πηγή επιρροής) Χ 3(Ηθικοποίηση /Ψυχολογιοποίηση /Έλεγχος) και θα παρουσιάζεται με την ακόλουθη μορφή:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	ΣΥΝΘΗΚΗ1	ΣΥΝΘΗΚΗ2	ΣΥΝΘΗΚΗ3
ΠΛΕΙΟΝ.	ΣΥΝΘΗΚΗ4	ΣΥΝΘΗΚΗ5	ΣΥΝΘΗΚΗ6

II. Παρουσίαση - Ανάλυση

Το προ-τεστ: Ο πληθυσμός πριν από την πειραματική διαδικασία εμφανίζεται να συμφωνεί σε γενικές γραμμές με τις απόψεις που εκφράζονται στο άκαμπτο κείμενο των πηγών επιρροής (μ.ο.= 4,17). Ειδικότερα εκφράζει μια εκ των προτέρων συμφωνία με τις απόψεις που θα εκφραστούν άμεσα στο κείμενο της πηγής (μ.ο.=4,94). Όσον αφορά τις έμμεσες ερωτήσεις εκφράζεται μια ουδετερότητα, και προς την πλευρά της διαφωνίας, όσον αφορά απόψεις που συνεπάγονται από τις θέσεις του κειμένου αλλά δεν υπάρχει ρητή αναφορά σ' αυτές (μ.ο.= 3,40). Η ανάλυση διακύμανσης στις έμμεσες ερωτήσεις μας δείχνει ότι ο πληθυσμός διαφοροποιείται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο τόσο ως προς την μεταβλητή Α (Μειονότητα / Πλειονότητα, $F= 4,250$, $p< 0,01$), όσο και ως προς τη μεταβλητή Β (Ηθικοποίηση / Ψυχολογιοποίηση /Έλεγχος, $F=6,311$, $p< 0,00$). [βλ. πίνακες 11.1.1 ως 11.1.12 για τους μέσους όρους των απαντήσεων και για την ανάλυση διακύμανσης].

Στη συνέχεια των αναλύσεων μας θα συμπεριλάβουμε το μ.ο. των απαντήσεων του προ-τεστ ως παράγοντα συνδιακύμανσης στις αναλύσεις διακύμανσης που θα εφαρμόζουμε για τις έμμεσες ερωτήσεις του πειράματος.

Σύνολο του πληθυσμού: 4,17 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,27 (27)	4,20 (25)	3,95 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	4,25 (34)	4,19 (36)	4,10 (28)

Πγκ. 11.1.1: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ.

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
4,15 (75)	4,19 (98)

Πγκ 11.1.2: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ, με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,26 (61)	4,20 (61)	4,03 (51)

Πγκ. 11.1.3: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων που προ-τεστ, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	1,581	3	0,527	1,361	--
A= Μν./Πλν.	0,053	1	0,053	0,137	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	1,520	2	0,760	1,963	--
AXB	0,239	2	0,119	0,309	--
Κατάλοιπο	64,623	167	0,387		

Πγκ. 11.1.4: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού: 4,94 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,88 (27)	4,91 (25)	4,84 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	5,01 (34)	4,87 (36)	5,13 (28)

Πγκ. 11.1.5: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
4,87 (75)	4,99 (98)

Πγκ 11.1.6: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ με βάση μόνο τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,95 (61)	4,89 (61)	5,00 (51)

Πγκ. 11.1.7 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Αθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	1,007	3	0,336	0,544	--
A= Μν./Πλν.	0,649	1	0,649	1,051	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγλ	0,393	2	0,196	0,318	--
AXB	0,727	2	0,363	0,589	--
Κατάλοιπο	103,064	167	0,609		

Πγκ. 11.1.8 : Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού: 3,40(173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	3,67 (27)	3,49 (25)	3,06 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	3,49 (34)	3,52 (36)	3,07 (28)

Πγκ. 11.1.9 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
3,42 (75)	3,38 (98)

Πγκ. 11.1.10 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,57 (61)	3,51 (61)	3,06 (51)

Πγκ. 11.1.11 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	8,329	3	2,776	4,250	0,01
A= Μν./Πλν.	0,119	1	0,119	0,183	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	8,245	2	4,123	6,311	0,00
AXB	0,393	2	0,196	0,301	--
Κατάλοιπο	109,092	167	0,653		

Πγκ. 11.1.12: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Το μετά - τεστ: Μετά την παρέμβαση της πηγής τα υποκείμενα γίνονται πιο ευνοϊκά στις απόψεις της (μ.ο.= 4,69). Αυτό ισχύει τόσο για τις άμεσες (μ.ο. =5,29) όσο και για τις έμμεσες ερωτήσεις (μ.ο.= 4,09) του β' ερωτηματολογίου [βλ. πίνακες 11.2.1 ως 11.2.12 για τους μέσους όρους των απαντήσεων και για τα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης].

Σύνολο του πληθυσμού: 4,69 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,66 (27)	4,27 (25)	4,56 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	4,91 (34)	4,47 (36)	5,21 (28)

Πγκ. 11.2.1: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
4,50 (75)	4,83 (98)

Πγκ 11.2.2: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,80 (61)	4,39 (61)	4,92 (51)

Πγκ. 11.2.3: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των απαντήσεων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	14,114	3	4,705	6,941	0,00
A= Μν./Πλν.	5,187	1	5,187	7,652	0,01
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,411	2	4,706	6,942	0,00
AXB	1,665	2	0,833	1,228	--
Κατάλοιπο	113,193	167	0,678		

Πγκ. 11.2.4: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του μετ-τεστ.

Σύνολο του πληθυσμού: 5,29 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	5,06 (27)	4,75 (25)	5,24 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	5,54 (34)	5,09 (36)	5,97 (28)

Πγκ. 11.2.5: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
5,01 (75)	5,50 (98)

Πγκ. 11.2.6: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,33 (61)	4,95 (61)	5,64 (51)

Πγκ. 11.2.7: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	24,228	3	8,076	9,497	0,00
A= Μν./Πλν.	10,803	1	10,803	12,704	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	14,254	2	7,127	8,381	0,00
AXB	1,030	2	0,515	0,606	--
Κατάλοιπο	142,017	167	0,850		

Πγκ. 11.2.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού: 4,09 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,26 (27)	3,80 (25)	3,88 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	4,28 (34)	3,85 (36)	4,26 (28)

Πγκ. 11.2.9 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
3,99 (75)	4,17 (98)

Πγκ. 11.2.10 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,27 (61)	3,83 (61)	4,20 (51)

Πγκ. 11.2.11 : Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	11,544	3	3,848	4,642	0,00
A= Μν./Πλν.	2,016	1	2,016	2,432	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,871	2	4,935	5,953	0,00
AXB	2,281	2	1,141	1,376	--
Κατάλοιπο	137,616	166	0,829		

Πγκ. 11.2.12 : Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ, με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. του προ-τεστ.

Οι διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ: Τα υποκείμενα, για το σύνολο των ερωτήσεων, μετακινούνται προς τις απόψεις που υποστηρίζονται στο κείμενο κατά μισή μονάδα (μ.ο.= 0,52). Η ανάλυση διακύμανσης μας δείχνει ότι οι δύο μεταβλητές επιδρούν κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο. Αυτό ισχύει τόσο για τη μεταβλητή που αναφέρεται στον τύπο της πηγής (A, F= 5,762, p< 0,02) όσο και για τη μεταβλητή που αναφέρεται στο μηχανισμό της επιρροής που εφαρμόζεται, δηλαδή την ηθικοποίηση ή την ψυχολογιοποίηση ή τον έλεγχο (B, F= 9,579, p<0,00). Ωστόσο οι δύο μεταβλητές δεν αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (AXB, F=0,462).

Όταν η πηγή είναι μειονοτική, ανεξάρτητα από τις συνθήκες, ασκεί μικρότερη επιρροή ($\mu.o.=0,35$) σε σχέση με μια πλειονοτική πηγή ($\mu.o.= 0,65$, $F= 5,762$, $p< 0,02$). Το αποτέλεσμα που ξεχωρίζει είναι η αυξημένη επίδραση της πλειονότητας της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 1,11$). Η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας ($\mu.o.= 0,27$, $Sceffe$ $p< 0,05$) αλλά και από την επιρροή της ηθικοποιημένης πλειονότητας ($\mu.o.= 0,66$, $Duncan$ $p< 0,05$). Επίσης η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από την επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,61$, $Duncan$, $p<0,05$). Τέλος η πλειονότητα στη συνθήκη της ηθικοποίησης, υπάρχουν ενδείξεις, ότι ασκεί μεγαλύτερη επιρροή ($\mu.o.= 0,66$) από την ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα ($\mu.o.= 0,27$, $Duncan$, $p< 0,1$).

Όσον αφορά τη μειονοτική επιρροή η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα, όπως είχε προβλεφθεί, δεν ασκεί καμμία επιρροή ($\mu.o. =0,08$) σ' αντίθεση με τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.=0,61$, $Duncan$, $p< 0,05$). Η ηθικοποιημένη μειονότητα ($\mu.o.= 0,39$) κινείται σ' ένα ενδιάμεσο επίπεδο και δε διαφέρει κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ούτε από την επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου ούτε από την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας. [βλ. τους πίνακες 11.3.1 ως 11.3.4 για τους μέσους όρους των απαντήσεων ανά συνθήκη και για την ανάλυση της διακύμανσης].

Σύνολο του πληθυσμού: 0,52 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,39 (27)	0,08 (25)	0,61 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	0,66 (34)	0,27 (36)	1,11 (28)

Πνκ. 11.3.1: Οι μέσοι όροι της διαφοράς των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για το σύνολο των ερωτήσεων

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
0,35 (75)	0,65 (98)

Πνκ 11.3.2: Οι μέσοι όροι της διαφοράς των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων ανάμεσα στο μετά - και το προ-τεστ με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,54 (61)	0,19 (61)	0,89 (51)

Πγκ. 11.3.3: Οι μέσοι όροι της διαφοράς των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για το σύνολο των ερωτήσεων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	17,630	3	5,877	8,078	0,00
A= Μν./Πλν.	4,192	1	4,192	5,762	0,02
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	13,937	2	6,969	9,579	0,00
AXB	0,673	2	0,336	0,462	--
Κατάλοιπο	121,491	167	0,727		

Πγκ. 11.3.4: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων

Η μελέτη των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις μας δίνει μια σχετική μετακίνηση των υποκειμένων προς τις απόψεις που εκφράζονται στο κείμενο της πηγής ($\mu.o.= 0,34$). Η ανάλυση διακύμανσης, όπως και στο σύνολο των ερωτήσεων, μας δίνει μια στατιστικώς σημαντική επίδραση στο πληθυσμό τόσο για τη μεταβλητή του τύπου της πηγής (A, $F= 6,270$, $p< 0,01$) όσο και για τη μεταβλητή που αναφέρεται στους μηχανισμούς επιρροής που ενεργοποιούνται στην κάθε συνθήκη (B, $F= 5,051$, $p< 0,01$). Ωστόσο οι δύο μεταβλητές και πάλι δεν διαντιδρούν μεταξύ τους (AXB, $F= 0,036$).

Εκείνο που ξεχωρίζει και πάλι είναι η επιρροή που ασκεί η πλειονοτική πηγή της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,84$). Η πλειονότητα της συνθήκης αυτής ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή από την ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα ($\mu.o.= 0,22$, Duncan, $p< 0,05$). Αντίθετα η ηθικοποιημένη πλειονότητα ($\mu.o.= 0,53$) στέκεται κάπου στη μέση και δεν διαφοροποιείται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ούτε από την πλειονοτική επιρροή της συνθήκης ελέγχου αλλά ούτε και από την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας.

Όσον αφορά στις συνθήκες των μειονοτικών πηγών υπάρχουν ενδείξεις ότι η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα που δεν ασκεί καμμία επίδραση, το αντίθετο μάλιστα ($\mu.o.= -0,16$), διαφέρει από την επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,40$, Duncan, $p< 0,05$). Και πάλι η επιρροή της ηθικοποιημένης μειονότητας στέκει κάπου στη μέση ($\mu.o.= 0,19$) και δε διαφέρει κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ούτε από την επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου αλλά ούτε και από την ψυχολογιοποιημένη μειονότητα.

Σύνολο του πληθυσμού: 0,34 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,19 (27)	-0,16 (25)	0,40 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	0,53 (34)	0,22 (36)	0,84 (28)

Πγκ. 11.3.5: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις άμεσες ερωτήσεις

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
0,14 (75)	0,50 (98)

Πγκ. 11.3.6: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις άμεσες ερωτήσεις με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,38 (61)	0,06 (61)	0,64 (51)

Πγκ. 11.3.7: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις άμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	15,556	3	5,185	5,280	0,00
A= Μν./Πλν.	6,157	1	6,157	6,270	0,01
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,920	2	4,960	5,051	0,01
AXB	0,070	2	0,035	0,036	--
Κατάλοιπο	163,996	167	0,982		

Πγκ. 11.3.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις

Στις έμμεσες ερωτήσεις έχουμε μια συνολική μετακίνηση του πληθυσμού προς τις θέσεις της πηγής που ξεπερνάει τη μισή μονάδα ($\mu.o.= 0,69$). Η μεταβλητή που αναφέρεται στο φίλτρο πρόσληψης της πηγής (ΗΘΚ/ΨΧΛ), επιδρά κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο στον πληθυσμό ($B, F= 5,953, p< 0,00$). Δε συμβαίνει το ίδιο και με τη μεταβλητή που αναφέρεται στον τύπο της πηγής ($A, F= 2,432$). Ούτε οι δύο μεταβλητές διαντίζουν μεταξύ τους ($AXB, F= 1,376$).

Η πλειονοτική πηγή της συνθήκης ελέγχου ασκεί και τη μεγαλύτερη έμμεση επιρροή ($\mu.o.= 1,31$) γεγονός που τη διαφοροποιεί από την πλειονότητα της συνθήκης της ψυχολογιοποίησης η οποία ασκεί και τη μικρότερη επιρροή ($\mu.o.= 0,33$, Scheffe, $p<0,05$).

Αλλά η ίδια πλειονότητα ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή και από την πλειονότητα της συνθήκης της ηθικοποίησης ($\mu.o.= 0,79$, Student-Newman-Keuls $p< 0,05$) αλλά και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,82$, Duncan $p< 0,05$). Επίσης όσον αφορά τις πλειονοτικές συνθήκες υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι η ηθικοποιημένη πλειονότητα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από την ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα (L.S.D. $p<0,08$).

Ανάμεσα στις συνθήκες της μειονοτικής επιρροής η μόνη, ασθενής, ένδειξη που προκύπτει είναι ότι η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα ($\mu.o.= 0,31$) ασκεί μικρότερη επιρροή από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,82$, L.S.D. $p< 0,1$). Και πάλι η έμμεση επιρροή της ηθικοποιημένης μειονότητας ($\mu.o.= 0,59$) δε διαφοροποιείται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ούτε από την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας ούτε από την επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου.

Σύνολο του πληθυσμού: 0,69 (173)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,59 (27)	0,31 (25)	0,82 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	0,79 (34)	0,33 (36)	1,31 (28)

Πγκ. 11.3.9: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις έμμεσες ερωτήσεις

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
0,57 (75)	0,79 (98)

Πγκ 11.3.10: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις έμμεσες ερωτήσεις με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,70 (61)	0,32 (61)	1,13 (51)

Πγκ. 11.3.11: Οι μέσοι όροι στις διαφορές των απαντήσεων για τις έμμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	11,544	3	3,848	4,642	0,00
A= Μν./Πλν.	2,016	1	2,016	2,432	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,871	2	4,935	5,953	0,00
AXB	2,281	2	1,141	1,376	--
Κατάλοιπο	137,616	166	0,829		

Πγκ. 11.3.12 : Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Όσον αφορά στη μειονοτική επιρροή, οι υποθέσεις μας επαληθεύθηκαν πλήρως για τη μεταβλητή της ψυχολογιοποίησης. Μια μειονότητα που ψυχολογιοποιείται χάνει την ικανότητά της να ασκεί τόσο άμεση όσο και έμμεση επιρροή. Πρόκειται για ένα συνηθισμένο φαινόμενο που έχει εμφανισθεί αρκετές φορές (βλ. Papastamou S. 1993, Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989). Αντίθετα η ηθικοποίηση μας δίνει λιγότερο ξεκάθαρα αποτελέσματα. Η ηθικοποιημένη μειονότητα εμφανίζει να έχει μια επιρροή, που δεν τη διαφοροποιεί ούτε από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου, ούτε από την ψυχολογιοποιημένη μειονότητα. Ενδεχόμενα ο τρόπος που χειριστήκαμε την ηθικοποίηση δεν αμβλύνει την σύγκρουση που ασκεί το άκαμπτο μειονοτικό κείμενο, ούτε στο επίπεδο της κοινωνικής σύγκρισης γεγονός που θα οδηγούσε στην αύξηση της άμεσης μειονοτικής επιρροής. Είδαμε στο πρώτο πείραμα ότι η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου, όταν προηγείται το ερωτηματολόγιο για την ηθική, αυξάνει την άμεση επιρροή της. Σ' αυτό το πείραμα, η κατα κάποιον τρόπο, έμμεση ηθικοποίηση της μειονότητας, φαίνεται να μην άμβλυνη τη σύγκρουση που γενικά προκαλεί η άκαμπτη μειονοτική τοποθέτηση γεγονός που τελικά παεμπόδισε την αύξηση της άμεσης επιρροής.

Οι συνθήκες για την πλειονοτική επιρροή μας αποκαλύπτουν καταρχήν ένα απρόσμενο αποτέλεσμα. Η ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα ασκεί τη μικρότερη επιρροή. Αυτό το εύρημα έρχεται σε αντίθεση με προηγούμενες έρευνες (βλ. σχετικά Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989γ, Papastamou S. 1993) όπου αναφέρεται ότι η ψυχολογιοποίηση αυξάνει την επιρροή της πλειοψηφικής πηγής και μειώνει την επιρροή της μειονοτικής πηγής. Η ηθικοποιημένη πλειονότητα έχει κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα μόνο αν τη συγκρίνουμε με την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας. Ωστόσο ασκεί σαφώς μικρότερη επιρροή από την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου για την οποία δεν υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος πειραματικός χειρισμός.

Από προηγούμενες έρευνες γνωρίζουμε ότι τα υποκείμενα που βρίσκονται περισσότερο μακριά από τις μειονοτικές απόψεις, μπαίνουν σε μικρότερο βαθμό σε μια διαδικασία σύγκρουσης ταύτισης, ακόμα και αν οι μειονοτικές τοποθετήσεις είναι ακραίες (βλ. Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. 1983), σ' αντίθεση με τα υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις μειονοτικές απόψεις. Γνωρίζουμε επίσης ότι το κείμενο που χρησιμοποιούμε είναι ένα άκαμπτο κείμενο. Καθώς ο ηθικός προβληματισμός σ' αυτό το πείραμα, και στη συνθήκη της ηθικοποίησης, δεν έχει ενεργοποιηθεί εκ των προτέρων είναι πιθανόν τα κοντινά υποκείμενα να μην έχουν απεγκλωβιστεί από την συγκρουσιακή κοινωνική σύγκριση. Αντίθετα τα μακρινά υποκείμενα, αν ο συλλογισμός που αναπτύσσουμε είναι ορθός, θα πρέπει να διευκολύνονται πολύ περισσότερο στην προσέγγισή τους με τη μειονοτική επιρροή, μέσα από το ηθικό κανονιστικά φίλτρο. Για να μελετήσουμε αυτή την υπόθεση χωρίσαμε τα υποκείμενα με βάση τις απαντήσεις στο προ-τεστ σε υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις απόψεις της μειονοτικής πηγής (κοντινά υποκείμενα), και σε υποκείμενα που βρίσκονται πιο μακριά από τις απόψεις της (μακρινά υποκείμενα). Ως κριτήριο διαχωρισμού χρησιμοποιήθηκε η διάμεσος (=4,188) στο σύνολο των ερωτήσεων.

Μακρινά - κοντινά υποκείμενα ως προς τις απόψεις της πηγής: Οι πίνακες 11.4.1 ως 11.4.9 δείχνουν το τρόπο που απαντήσαν τα υποκείμενα στο μετά- τεστ με βάση το νέο διαχωρισμό. Εδώ θα ασχοληθούμε κατευθείαν με τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ.

Μακρινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,61 (10) [ΣΥΝΘ1]	4,13 (14) [ΣΥΝΘ2]	4,50 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	4,56 (14) [ΣΥΝΘ4]	4,39 (21) [ΣΥΝΘ5]	5,08 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πνκ. 11.4.1: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων για τα μακρινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,69 (17) [ΣΥΝΘ7]	4,45 (11) [ΣΥΝΘ8]	4,86 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	5,15 (20) [ΣΥΝΘ10]	4,58 (15) [ΣΥΝΘ11]	5,37 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πνκ. 11.4.2: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	18,623	4	4,656	6,921	0,00
A= Μν./Πλν.	4,558	1	4,558	6,775	0,01
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,530	2	4,765	7,083	0,00
Γ=Κντ./Μκρ.	4,509	1	4,509	6,702	0,01
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	1,220	5	0,244	0,363	--
ΑΧΒ	1,038	2	0,519	0,771	--
ΑΧΓ	0,139	1	0,139	0,206	--
ΒΧΓ	0,114	2	0,057	0,085	--
ΑΧΒΧΓ	0,822	2	0,411	0,611	--
Κατάλοιπο	108,307	161	0,673		

Πγκ. 11.4.3: Ανάλυση διακύμανσης στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ για τα μακρινά/κοντινά ως προς τις απόψεις της μειονότητας υποκείμενα

Μακρινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	5,06 (10) [ΣΥΝΘ1]	4,73 (14) [ΣΥΝΘ2]	5,17 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	5,23 (14) [ΣΥΝΘ4]	5,17 (21) [ΣΥΝΘ5]	5,75 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πγκ. 11.4.4: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις για τα μακρινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	5,07 (17) [ΣΥΝΘ7]	4,76 (11) [ΣΥΝΘ8]	5,56 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	5,75 (20) [ΣΥΝΘ10]	4,98 (15) [ΣΥΝΘ11]	6,22 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πγκ. 11.4.5: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	21,899	4	5,475	7,281	0,00
A= Μν./Πλν.	8,913	1	8,913	11,852	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	11,563	2	5,782	7,688	0,00
Γ=Κντ./Μκρ.	1,559	1	1,559	2,073	--
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	2,105	5	0,421	0,560	--
ΑΧΒ	0,390	2	0,195	0,259	--
ΑΧΓ	0,082	1	0,082	0,108	--
ΒΧΓ	1,312	2	0,656	0,872	--
ΑΧΒΧΓ	2,564	2	1,282	1,705	--
Κατάλοιπο	120,317	160	0,752		

Πνκ. 11.4.6: Ανάλυση διακύμανσης στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ, για τα μακρινά/κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα, με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των άμεσων ερωτήσεων του προ-τεστ

Μακρινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,15 (10) [ΣΥΝΘ1]	3,53 (14) [ΣΥΝΘ2]	3,82 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	3,89 (14) [ΣΥΝΘ4]	3,61 (21) [ΣΥΝΘ5]	4,41 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πνκ. 11.4.7: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις για τα μακρινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	4,32 (17) [ΣΥΝΘ7]	4,15 (11) [ΣΥΝΘ8]	4,16 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	4,55 (20) [ΣΥΝΘ10]	4,18 (15) [ΣΥΝΘ11]	4,51 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πνκ. 11.4.8: Οι μέσοι όροι των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	11,561	4	2,890	3,404	0,01
A= Μν./Πλν.	2,031	1	2,031	2,393	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,790	2	4,895	5,766	0,00
Γ=Κντ./Μκρ.	0,017	1	0,017	0,020	--
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	3,108	5	0,622	0,732	--
AXB	2,926	2	1,463	1,723	--
AXΓ	0,090	1	0,090	0,106	--
BXΓ	0,622	2	0,311	0,366	--
AXBXΓ	0,931	2	0,465	0,548	--
Κατάλοιπο	135,842	160	0,849		

Πνκ. 11.4.9: Ανάλυση διακύμανσης στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ για τα μακρυνά/κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα, με παραγόντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

Η ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων μας δείχνει ότι η μεταβλητή του τύπου της πηγής (A, $F=9,099$, $p<0,00$) όσο και η μεταβλητή του είδους του φίλτρου πρόσληψης της πηγής (B, $F=5,691$, $p<0,00$) έχουν στατιστικώς σημαντική επίδραση στον πειραματικό πληθυσμό. Ωστόσο οι δύο μεταβλητές δεν διαντιδρούν μεταξύ τους (AXB, $F=0,191$). Υπάρχει όμως μια διαντίδραση 3πλης κατεύθυνσης ανάμεσα στις δύο προαναφερθείσες μεταβλητές μαζί με τη μεταβλητή διαχωρισμού των υποκειμένων σε κοντινά/μακρυνά (AXBXΓ, $F=2,963$, $p<0,05$). Η ανάλυση των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων, για τα μακρυνά υποκείμενα, ενισχύει τα προηγούμενα ευρήματά μας. Η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο. = 1,53) ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από την πλειονότητα της συνθήκης της ψυχολογιοποίησης (μ.ο. = 0,70, Duncan, $p<0,01$) και της συνθήκης της ηθικοποίησης (μ.ο.= 0,86, Duncan, $p<0,05$) όπως επίσης και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο. = 0,64, Duncan $p<0,01$). Επίσης η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στα υποκείμενα που βρίσκονται πιο μακρυνά στις απόψεις της σε σχέση με τα υποκείμενα που είναι πιο κοντά (μ.ο. = 0,64, Duncan $p<0,01$). Για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πλειονότητας υποκείμενα η ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα όχι μόνο δεν τα επηρεάζει αλλά οδηγεί και σε μια μορφή αντιπόλωσης (μ.ο.= -0,33). Αυτό το αποτέλεσμα τη διακρίνει τόσο από την επιρροή της πλειονότητας της συνθήκης ελέγχου για τα κοντινά υποκείμενα (Duncan $p<0,01$) όσο και από την επιρροή της συνθήκης της ηθικοποιημένης πλειονότητας για την ίδια κατηγορία υποκειμένων (μ.ο.= 0,52, Duncan $p<0,01$).

Ειδικότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιρροή της μειονότητας που ασκεί στα μακρυνά ως προς τις απόψεις της υποκείμενα. Σ' αυτήν την περίπτωση αρχίζουν να φαίνονται κάποιες ενδείξεις ότι η ηθικοποίηση ευνοεί σχετικά μια μειονότητα ($\mu.o.= 0,93$) ιδιαίτερα όταν τη συγκρίνουμε με την επίδραση της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας για τον ίδιο τύπο υποκείμενων ($\mu.o.= 0,29$, L.S.D. $p < 0,08$). Επίσης η ηθικοποιημένη μειονότητα ασκεί πολύ μεγαλύτερη επιρροή στα μακρυνά υποκείμενα απ' ότι ασκεί η ίδια μειονότητα στα κοντινά υποκείμενα ($\mu.o.= 0,07$, Duncan $p < 0,05$). (βλ. πίνακες 11.5.1 ως 11.5.3).

Μακρυνά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,93 (10) [ΣΥΝΘ1]	0,29 (14) [ΣΥΝΘ2]	0,68 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,86 (14) [ΣΥΝΘ4]	0,70 (21) [ΣΥΝΘ5]	1,53 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πγκ. 11.5.1: Οι διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων για τα μακρυνά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,07 (17) [ΣΥΝΘ7]	-0,20 (11) [ΣΥΝΘ8]	0,30 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,52 (20) [ΣΥΝΘ10]	-0,33 (15) [ΣΥΝΘ11]	0,64 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πγκ. 11.5.2: Οι διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	36,141	4	9,035	10,712	0,00
A= Μν./Πλν.	7,675	1	7,675	9,099	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,601	2	4,800	5,691	0,00
Γ=Κντ./Μκρ.	2,681	5	0,536	0,636	--
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	2,681	5	0,536	0,636	--
AXB	0,322	2	0,161	0,191	--
AXΓ	1,075	1	1,075	1,275	--
BXΓ	0,762	2	0,381	0,452	--
AXBXΓ	4,998	2	2,499	2,963	0,05
Κατάλοιπο	135,801	161	0,843		

Πγκ. 11.5.3: Ανάλυση διακύμανσης στις διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων, για τα μακρυνά/κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Μακρυνά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,79 (10) [ΣΥΝΘ1]	-0,04 (14) [ΣΥΝΘ2]	0,44 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,75 (14) [ΣΥΝΘ4]	0,78 (21) [ΣΥΝΘ5]	1,23 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πνκ. 11.5.4: Οι διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις για τα μακρυνά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	-0,16 (17) [ΣΥΝΘ7]	-0,32 (11) [ΣΥΝΘ8]	0,22 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,37 (20) [ΣΥΝΘ10]	-0,57 (15) [ΣΥΝΘ11]	0,39 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πνκ. 11.5.5: Οι διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	21,899	4	5,475	7,821	0,00
A= Μν./Πλν.	8,913	1	8,913	11,852	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγλ	11,563	2	5,782	7,688	0,00
Γ=Κντ.\Μκρ.	1,559	1	1,559	2,073	--
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	2,105	5	0,421	0,560	--
ΑΧΒ	0,390	2	0,195	0,259	--
ΑΧΓ	0,082	1	0,082	0,108	--
ΒΧΓ	1,312	2	0,656	0,872	--
ΑΧΒΧΓ	2,564	2	1,282	1,705	--
Κατάλοιπο	120,317	160	0,752		

Πνκ. 11.5.6: Ανάλυση διακύμανσης στις διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις για τα μακρυνά/κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα, με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

Μακρυνά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	1,08 (10) [ΣΥΝΘ1]	0,63 (14) [ΣΥΝΘ2]	0,91 (19) [ΣΥΝΘ3]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,97 (14) [ΣΥΝΘ4]	0,63 (21) [ΣΥΝΘ5]	1,83 (15) [ΣΥΝΘ6]

Πνκ. 11.5.7: Οι διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις για τα μακρυνά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα

Κοντινά:

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,30 (17) [ΣΥΝΘ7]	-0,09 (11) [ΣΥΝΘ8]	0,38 (4) [ΣΥΝΘ9]
ΠΛΕΙΟΝ.	0,66 (20) [ΣΥΝΘ10]	-0,08 (15) [ΣΥΝΘ11]	0,88 (13) [ΣΥΝΘ12]

Πγκ. 11.5.8: Οι διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις, για τα κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής, υποκείμενα

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	11,561	4	2,890	3,404	0,01
A= Μν./Πλν.	2,031	1	2,031	2,393	--
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	9,790	2	4,895	5,766	0,00
Γ=Κντ./Μκρ.	0,017	1	0,017	0,020	--
διαντιδράσεις 2πλης κατεύθυνσης	3,108	5	0,622	0,732	--
ΑΧΒ	2,926	2	1,463	1,723	--
ΑΧΓ	0,090	1	0,090	0,106	--
ΒΧΓ	0,622	2	0,311	0,366	--
ΑΧΒΧΓ	0,931	2	0,465	0,548	--
Κατάλοιπο	135,842	160	0,849		

Πγκ. 11.5.9: Ανάλυση διακύμανσης στις διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις για τα μακρινά/κοντινά ως προς τις απόψεις της πηγής υποκείμενα με παράγοντα συνδιακύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

Ανάλογα είναι και τα ευρήματα τόσο στην ανάλυση της άμεσης όσο και της έμμεσης επιρροής για αυτό δεν επεκταθούμε περισσότερο (βλ. σχετικά πίνακες 11.5.4 ως 11.5.9). Αξίζει όμως να σημειώσουμε ότι υπάρχει και πάλι ισχυρή ένδειξη ότι η ηθικοποιημένη μειονότητα ασκεί μεγαλύτερη άμεση επιρροή (μ.ο.= 0,79) στα μακρινά υποκείμενα σε σύγκριση με την άμεση επιρροή που ασκεί στα ίδια υποκείμενα η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα (μ.ο.= -0,04, L.S.D. $p < 0,04$). Φαίνεται λοιπόν ότι σ' αυτόν τον τύπο των υποκείμενων τα πράγματα να αντιστρέφονται και είναι η ηθικοποιημένη μειονότητα που ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή αν ιδιαίτερα τη συγκρίνουμε με την επιρροή της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας, ενώ η επιρροή της μειονότητας της συνθήκης ελέγχου κυμαίνεται κάπου ενδιάμεσα ανάμεσα στις δύο συνθήκες χωρίς να διαχωρίζεται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο με καμμία από τις δύο άλλες συνθήκες μειονοτικής επιρροής για τα κοντινά υποκείμενα. Για να μελετήσουμε καλύτερα αυτό το φαινόμενο απομονώσαμε τον πληθυσμό που πήρε μέρος μόνο στους χειρισμούς για τη μειονοτική επιρροή και εφαρμόσαμε μόνο σ' αυτόν μια άλλη ιδιαίτερη

ανάλυση με βάση το διαχωρισμό μακρυνά / κοντινά υποκείμενα και με κριτήριο τη διάμεσο στο σύνολο των απαντήσεων (βλ. σχετικά πίνακες 11.6.1 ως 11.6.9).

Με βάση το νέο διαχωρισμό φαίνεται ξεκάθαρα η σαφώς μεγαλύτερη επίδραση της ηθικοποιημένης μειονότητας στα μακρυνά ως προς τις απόψεις της υποκείμενα ($\mu.o.= 1,06$) αν τη συγκρίνουμε με την επίδραση που έχει η ίδια μειονότητα στα κοντινά ως προς τις απόψεις της υποκείμενα ($\mu.o.= 0,15$, Tukey- H.S.D., $p < 0,05$). Η ίδια μειονότητα ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή από αυτήν που ασκεί η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα ($\mu.o.= 0,36$, Duncan $p < 0,05$) στα μακρυνά υποκείμενα. Ενώ η επιρροή που ασκεί στα μακρυνά υποκείμενα η μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,69$) δε διαφοροποιείται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ούτε από την επιρροή της ηθικοποιημένης ούτε της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας. Η δυσμενής επίδραση της ψυχολογιοποίησης στη μειονοτική επιρροή είναι εντονότερη για τα κοντινά υποκείμενα ($\mu.o.= -0,23$) και λιγότερο για τα μακρυνά ($\mu.o.= 0,36$, Duncan, $p < 0,05$), στη συνθήκη εκείνη δηλαδή που ο κίνδυνος ταύτισης είναι μεγαλύτερος (βλ. Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, Papastamou S. 1993).

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΑΚΡΥΝΑ	1,06 (7)	0,36 (13)	0,69 (18)
ΚΟΝΤΙΝΑ	0,15 (20)	- 0,23 (12)	0,31 (5)

Πνκ.11.6.1 : Οι διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων

ΜΑΚΡΥΝΑ	ΚΟΝΤΙΝΑ
0,65 (38)	0,05 (37)

Πνκ 11.6.2 : Οι διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο βασικός πειραματικός χειρισμός

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	9,841	3	3,280	7,689	0,00
A=ηθ./ψχλ./ελγχ	3,188	2	1,594	3,737	0,03
B=μκρν/κντν	6,338	1	6,338	14,856	0,00
AXB	0,656	2	0,328	0,768	--
Κατάλοιπο	29,438	69	0,427		

Πνκ 11.6.3: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων στο σύνολο των ερωτήσεων.

Η υπεροχή της ηθικοποιημένης μειονότητας συνεχίζει να υφίσταται και για την άμεση επιρροή ($\mu.o. = 1,07$) όσον αφορά τα μακρυνά υποκείμενα. Η επιρροή της είναι σαφώς μεγαλύτερη στα μακρυνά υποκείμενα όταν τη συγκρίνουμε με την επιρροή που ασκεί στα κοντινά υποκείμενα ($\mu.o. = -0,12$, Student-Newman-Keuls, $p < 0,05$) και με την επιρροή που ασκεί η ψυχολογιοποιημένη μειονότητα ($\mu.o. = -0,03$, Student-Newman-Keuls, $p < 0,05$). Υπάρχουν ενδείξεις ότι η ηθικοποιημένη μειονότητα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o. = 0,45$, Duncan, $p < 0,1$). Η εξασθετισμένη εκδοχή της ηθικοποίησης δε φαίνεται να αμβλύνει την σύγκρουση ταύτισης που νιώθουν τα υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις απόψεις της ωστόσο διευκολύνει κατά πολύ την επικράτησή της ως εναλλακτική κοινωνική πρόταση στο κοινωνικό πεδίο καθώς γίνεται ευκολότερα αποδεκτή από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΑΚΡΥΝΑ	1,07 (7)	- 0,03 (13)	0,45 (18)
ΚΟΝΤΙΝΑ	-0,12 (20)	-0,30 (12)	0,23 (5)

Πνκ.11.6.4 : Οι διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις

ΜΑΚΡΥΝΑ	ΚΟΝΤΙΝΑ
0,40 (20)	-0,13 (37)

Πνκ 11.6.5: Οι διαφορές των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο βασικός πειραματικός χειρισμός

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	8,903	3	2,968	4,578	0,01
A=ηθ./ψχλ./εlegg	3,576	2	1,788	2,758	0,07
B=μκρν/κντν	5,006	1	5,006	7,721	0,01
AXB	3,006	2	1,503	2,318	--
Κατάλοιπο	44,734	69	0,648		

Πνκ 11.6.6 : Ανάλυση διακύμανσης για τη διαφορά των άμεσων ερωτήσεων

Η ανάλυση της έμμεσης επιρροής δείχνει ότι η ηθικοποιημένη μειονότητα ($\mu.o.= 1,05$) δεν διατηρεί την υπεροχή της και στην έμμεση επίδραση σε σύγκριση με τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.= 0,94$) και τη ψυχολογιοποιημένη μειονότητα ($\mu.o.= 0,74$) καθώς οι τρεις συνθήκες δε διαφοροποιούνται μεταξύ τους κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο. Το μόνο αξιόλογο αποτέλεσμα από στατιστική άποψη είναι η αδυναμία της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας να ασκήσει έμμεση επιρροή στα κοντινά υποκείμενα ($\mu.o.= -0,16$) ιδιαίτερα όταν τη συγκρίνουμε με την επίδραση που η ίδια, η ψυχολογιοποιημένη, μειονότητα έχει στα μακρυνά υποκείμενα ($\mu.o.= 0,74$, Stuednt-Newman-Keuls, $p<0,05$).

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΑΚΡΥΝΑ	1,05 (7)	0,74 (13)	0,94 (18)
ΚΟΝΤΙΝΑ	0,43 (20)	-0,16 (12)	0,40 (5)

Πγκ.11.6.7: Οι διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις

ΜΑΚΡΥΝΑ	ΚΟΝΤΙΝΑ
0,89 (38)	0,23 (37)

Πγκ 11.6.8: Οι διαφορές των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο βασικός πειραματικός χειρισμός

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	10,971	3	3,657	4,886	0,00
A=ηθ./ψχλ./ελγχ	2,846	2	1,423	1,901	--
B=μκρν/κντν	7,828	1	7,828	10,459	0,00
AXB	0,368	2	0,184	0,246	--
Κατάλοιπο	51,640	69	0,748		

Πγκ 11.6.9: Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές στις έμμεσες ερωτήσεις

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής: Η ανάλυση παραγόντων που εφαρμόσαμε στην εικόνα της πηγής μας έδωσε συνολικά έξι παράγοντες από τους οποίους μόνο οι δύο έχουν $eigenvalue>1$.

Ο πρώτος παράγοντας (eigenvalue= 8,26, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 31,8%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Ευλυγισίας και της Αξιοπιστίας της πηγής όπως και σε ένα ψυχολογιοποιημένο τρόπο πρόσληψης της πηγής. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Ισορροπημένοι* (0,718), *Πλειονοτικοί* (0,662), *Ανοιχτόμυαλοι* (0,648), *Φυσιολογικοί* (0,567) *Συγκροτημένοι* (0,553), *Σταθεροί* (0,360). Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: *Αναξιόπιστοι* (-0,635), *Ελεύθεροι* (-0,623), *Υποκειμενικοί* (-0,550), *Εξαρτημένοι* (-0,539), *Προοδευτικοί* (-0,417), *Αλλοτριωμένοι* (-0,398), *Ρεαλιστές* (-0,396).

Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόσαμε στους παραγοντικούς δείκτες δείχνει μια έντονη παρουσία του θετικού πόλου του παράγοντα (-0,41), ο οποίος παραπέμπει περισσότερο στις διαστάσεις της Ευλυγισίας και της ψυχολογιοποιητικής πρόσληψης της πηγής, στις μειονοτικές συνθήκες. Αντίθετα ο αρνητικός πόλος του παράγοντα, που παραπέμπει περισσότερο στην Αξιοπιστία της πηγής, κάνει πιο έντονη την παρουσία του στις συνθήκες των πλειονοτικών πηγών επιρροής (μ.ο.= 0,32, $F=34,367$, $p<0,00$). Αλλά και η κατανομή του παράγοντα με βάση τη μεταβλητή του είδους του φίλτρου πρόσληψης της πηγής που ενεργοποιείται υπάρχουν ενδείξεις ότι διαφοροποιεί κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο τον πληθυσμό ($F=2,695$, $p<0,07$).

Ειδικότερα υπάρχει διαφοροποίηση της κατανομής του παράγοντα κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο ανάμεσα στις συνθήκες: α) της πλειονότητας της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.= 0,60) με τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.= -0,27, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$), β) της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας (μ.ο.= 0,23) με τη ψυχολογιοποιημένη μειονότητα (μ.ο.= -0,46, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$) και τέλος γ) της ηθικοποιημένης πλειονότητας (μ.ο.= 0,17) με την ηθικοποιημένη μειονότητα (μ.ο.= -0,50, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$). Φαίνεται ξεκάθαρα ότι τα υποκείμενα όταν έρχονται αντιμέτωπα με μειονοτικές πηγές στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς την διάσταση της ευλυγισίας και ενεργοποιούν ένα πιο ψυχολογιοποιητικό τρόπο πρόσληψης της πηγής. Αντίθετα την πλειονοτική πηγή την αντιμετωπίζουν μέσα από την διάσταση της αξιοπιστίας. Το τελευταίο μάλιστα είναι πιο χαρακτηριστικό για την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.= 0,60) και λιγότερο για τη συνθήκη της ηθικοποίησης (μ.ο.= 0,17, L.S.D. $p<0,05$) ή της συνθήκης της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας (μ.ο.= 0,23, Duncan, $p<0,1$).

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	0,718	5,00	1,65
2	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΙ ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΙ	0,662	4,28	1,83
3	ΣΤΕΝΟΜΥΑΛΟΙ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΙ	0,648	4,26	1,98
4	ΑΦΥΣΙΚΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ	0,567	5,34	1,59
5	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	0,553	5,12	1,62
6	ΑΣΤΑΘΕΙΣ ΣΤΑΑΘΕΡΟΙ	0,360	5,38	1,66
7	ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ	-0,635	3,55	1,83
8	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΙ	-0,623	3,08	1,77
9	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ	-0,550	4,34	2,03
10	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΙ	-0,539	3,59	1,93
11	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ	-0,417	3,26	1,85
12	ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΟΜΕΝΟΙ	-0,398	3,54	1,69
13	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	-0,396	3,25	1,98

eigenvalue = 8,26, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 31,8%

Πγκ.11.7.1: 1ος Παράγοντας: Ευλυγισίας - Αξιοπιστίας - Ψυχολογιοποιητικής πρόσληψης.

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	-0,50 (27)	-0,46 (25)	-0,27 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	0,17 (34)	0,23 (36)	0,60 (28)

Πγκ. 11.7.2: Κατανομή του πρώτου παράγοντα στις πειραματικές συνθήκες

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
-0,41 (75)	0,32 (98)

Πγκ 11.7.3: Η κατανομή του 1ου παράγοντα με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
-0,12 (61)	-0,05 (61)	0,21 (51)

Πνκ. 11.7.4: Η κατανομή του παράγοντα χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E.	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	26,161	3	8,720	13,101	0,00
A= Μν./Πλν.	22,875	1	22,875	34,367	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	3,588	2	1,794	2,695	0,07
AXB	0,296	2	0,148	0,223	--
Κατάλοιπο	111,155	167	0,66		

Πνκ. 11.7.5: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 1ου παράγοντα

Ο δεύτερος παράγοντας (eigenvalue= 1,95, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 7,5%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Ηθικότητας και της Πολιτικοποίησης. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Ηθικοί (0,658), Οικολόγοι (0,473), Ρεαλιστές (0,472), Δυναμικοί (0,463), Αλλοτριομένοι (0,426), Προοδευτικοί (0,374)*. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: *Ενταγμένοι (-0,607), Φυσιολογικοί (-0,585), Συγκροτημένοι (-0,550), Σταθεροί (-0,428), Ισορροπημένοι (-0,382)*.

Η ανάλυση διακύμανσης μας δίνει μια στατιστικώς σημαντική επίδραση του τύπου της πηγής στην κατανομή του παράγοντα (A, F=12,601, p< 0,00). Το ίδιο υπάρχουν ενδείξεις ότι συμβαίνει με τη μεταβλητή που αναφέρεται στο είδος του φίλτρου πρόσληψης της πηγής που ενεργοποιείται (B, F=2,438, p< 0,09). Ειδικότερα ο θετικός πόλος, που αναφέρεται κυρίως στη διάσταση της Ηθικής, κάνει έντονη την παρουσία του κυρίως στη συνθήκη ελέγχου για την πλειονοτική πηγή (μ.ο.= -0,52). Αυτή η συνθήκη διαφοροποιείται κυρίως από τη συνθήκη ελέγχου για τη μειονοτική ομάδα (μ.ο.= 0,22, Student-Newman-Keuls, p< 0,05) και από τις συνθήκες της ψυχολογιοποιημένης (μ.ο.= -0,09, Student-Newman-Keuls, p< 0,05) και της ηθικοποιημένης πλειονότητας (μ.ο.= -0,03, Duncan p< 0,05) όπου η παρουσία του παράγοντα είναι πιο ισορροπημένη. Τέλος ο αρνητικός πόλος του παράγοντα που παραπέμπει περισσότερο στην Πολιτικοποίηση της πηγής κάνει έντονη την εμφάνισή του κυρίως στη συνθήκη της ψυχολογιοποιημένης μειονότητας (μ.ο.= 0,48), γεγονός που τη διαφοροποιεί κυρίως από τη συνθήκη της ψυχολογιοποιημένης πλειονότητας (Duncan, p< 0,05) αλλά

υπάρχουν ενδείξεις ότι διαφοροποιείται και από τη συνθήκη της ηθικοποιημένης μειονότητας (μ.ο.= 0,06, Duncan $p < 0,1$).

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΗΘΙΚΟΙ ΑΗΘΕΙΣ	0,658	2,98	1,47
2	ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ ΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΟΙ	0,473	2,12	1,56
3	ΡΕΑΛΙΣΤΕΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΙ	0,472	3,25	1,64
4	ΔΥΝΑΜΙΚΟΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΙ	0,463	2,67	1,76
5	ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΑΛΛΟΤΡΙΟΜΕΝΟΙ	0,426	3,54	1,69
6	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ	0,374	3,26	1,85
7	ΑΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟΙ	-0,607	5,94	1,27
8	ΑΦΥΣΙΚΟΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ	-0,585	5,34	1,59
9	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΙ	-0,550	5,12	1,62
10	ΑΣΤΑΘΕΙΣ ΣΤΑΘΕΡΟΙ	-0,428	5,38	1,66
11	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΙ	-0,382	5,00	1,65
eigenvalue = 1,95, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 7,5%				

Πγκ.11.7.6: 2ος Παράγοντας: Ηθικότητας - Πολιτικοποίησης.

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΜΕΙΟΝ.	0,06 (27)	0,48 (25)	0,22 (23)
ΠΛΕΙΟΝ.	-0,03 (34)	-0,09 (36)	-0,52 (28)

Πγκ. 11.7.7: Κατανομή του 2ου παράγοντα στις πειραματιές συνθήκες

ΜΕΙΟΝ.	ΠΛΕΙΟΝ.
0,25 (75)	-0,19 (98)

Πγκ 11.7.8: Η κατανομή του 2ου παράγοντα με βάση τον τύπο της πηγής

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,01 (61)	0,14 (61)	-0,18 (51)

Πγκ. 11.7.9: Η κατανομή του 2ου παράγοντα χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τύπος της πηγής

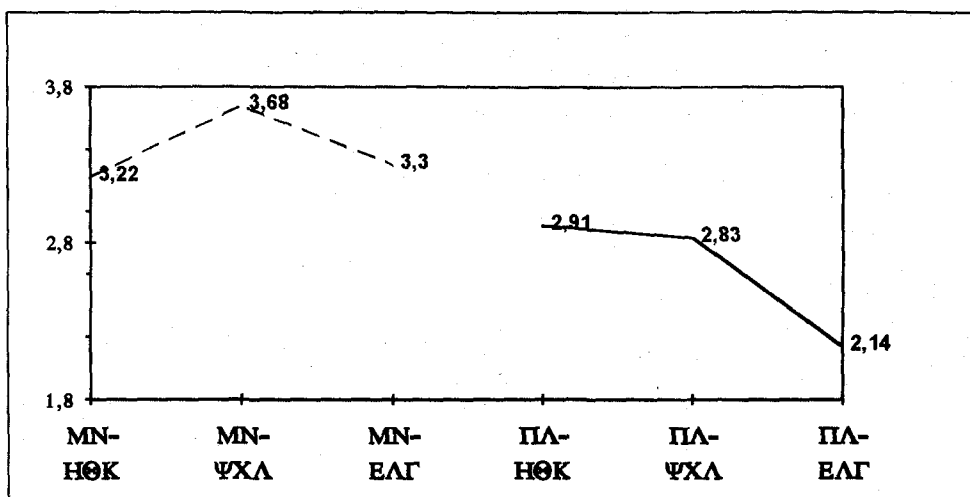
Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	11,602	3	3,867	5,661	0,00
A= Μν./Πλν.	8,609	1	8,609	12,601	0,00
B=Ηθκ./Ψχλ./Ελγχ	3,331	2	1,665	2,438	0,09
ΑΧΒ	3,100	2	1,550	2,269	--
Κατάλοιπο	114,087	167	0,683		

Πγκ. 11.7.10: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 2ου παράγοντα

Είναι χαρακτηριστικό ότι στις συνθήκες της ηθικοποίησης ανάμεσα στη μειονότητα και την πλειονότητα δεν υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση στην κατανομή του παράγοντα. Άραγε υπάρχει ανάλογη αντιμετώπιση από τα υποκείμενα για το βαθμό ηθικότητας της ομάδας;

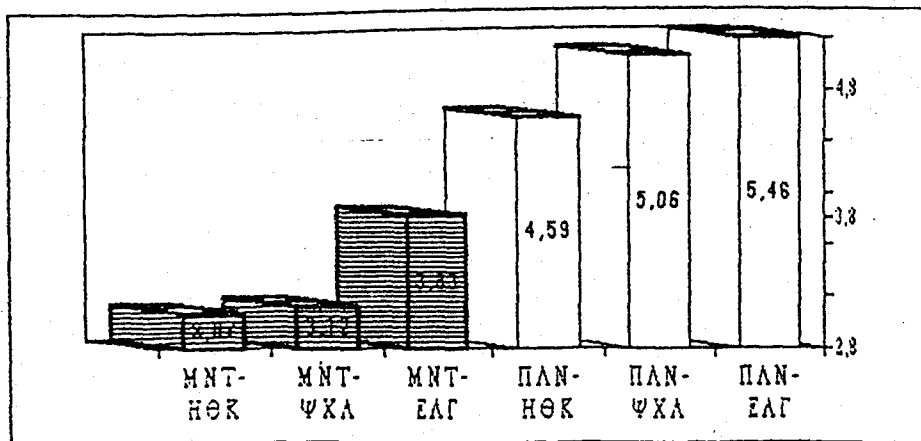
Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόσαμε για το χαρακτηριστικό της ηθικότητας στην εικόνα της πηγής μας αποκαλύπτει μια στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ανάλογα με τον τύπο της πηγής (A, $F=12,006$, $p<0,00$). Πιο συγκεκριμένα οι πλειονοτικές πηγές κρίθηκαν πιο ηθικές (μ.ο.= 2,61, 1 = Ηθικοί) σε σύγκριση με τις μειονοτικές πηγές επιρροής (μ.ο.= 3,40). Ειδικότερα η πλειοψηφία της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.= 2,14) κρίνεται πιο ηθική από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.= 3,30, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$). Το ίδιο συμβαίνει και με τη ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα που προσλαμβάνεται περισσότερο ηθική (μ.ο.= 2,83) από τη ψυχολογιοποιημένη μειονότητα (μ.ο.= 3,68, Duncan, $p<0,05$). Αντίθετα δεν υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση στην πρόσληψη του ηθικού χαρακτήρα ανάμεσα στην πλειονότητα (μ.ο.= 2,91) και τη μειονότητα (μ.ο.= 3,22) στις συνθήκες της ηθικοποίησης. Επίσης η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου προσλαμβάνεται περισσότερο ηθική από την πλειονότητα της συνθήκης της ηθικοποίησης (Duncan, $p<0,05$).

Στις συνθήκες της ηθικοποίησης προσλαμβάνεται λοιπόν λιγότερο ο ηθικός χαρακτήρας της πλειονότητας σε σχέση με την πλειονότητα που δε δρά σε ένα ηθικό περιβάλλον και παράλληλα εξομοιώνεται ο βαθμός πρόσληψης του ηθικού χαρακτήρα της μειονότητας και της πλειονότητας στις συνθήκες της ηθικοποίησης.

Σχμ1: Ο πρόσληψη της ηθικότητας της πηγής με 1=Ηθικοί, 7=Αήθεις

Ο χειρισμός του τύπου της πηγής υπήρξε επίσης επιτυχής καθώς η πλειονοτική πηγή σ' όλες τις συνθήκες έχει προσληφθεί ως πιο πλειονοτική (μ.ο.=5,07, με 7=πλειονοτικοί) από την αντίστοιχη μειονοτική (μ.ο.=3,32, $F=46,741$, $p<0,00$). Ειδικότερα στις συνθήκες ελέγχου τα μέλη της πλειοψηφικής ομάδας κρίθηκαν πιο πλειονοτικά (μ.ο.=5,46) από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου (μ.ο.=3,83, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$). Το ίδιο συμβαίνει τόσο στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης (για πλειονότητα μ.ο.= 5,06, για μειονότητα μ.ο.=3,12, Student-Newman-Keuls $p<0,05$) όσο και της ηθικοποίησης (για πλειονότητα μ.ο.=4,59, για μειονότητα μ.ο.= 3,07, Student-Newman-Keuls, $p<0,05$), Ωστόσο η ηθικοποιημένη πλειονότητα προσλαμβάνεται ως λιγότερο πλειονοτική σε σύγκριση με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου όπου δεν υπάρχει άλλος πειραματικός χειρισμός (Duncan, $p<0,05$). Ενισχύεται λοιπόν η υποψία που είχαμε από το προηγούμενο πείραμα ότι η ηθικοποίηση μειώνει σχετικά το ενδιαφέρον των υποκειμένων για το συναινετικό χαρακτήρα της πλειονοτικής απάντησης.

Ιστ.1: Η πρόσληψη του μειωψηφικού ή του πλειωψηφικού χαρακτήρα της πηγής,
1=μειονότητα, 7= πλειονότητα

III. Συμπεράσματα

Στο πρώτο πείραμα είχαν επαληθευθεί μια σειρά από υποθέσεις ως προς την ηθικοποιημένη μειονότητα. Για να έχει επίδραση η ηθικοποίηση στη μειονοτική επιρροή θα πρέπει να ενεργοποιείται προηγουμένως ένας ηθικός προβληματισμός. Η ηθική μειονότητα σε μια τέτοια περίπτωση ασκεί μεγαλύτερη επιρροή. Τέλος η ηθικοποίηση ευνοεί την επίλυση της σύγκρουσης στο σχεσιολογικό επίπεδο προς όφελος της μειονότητας. Η ηθική μειώνει τη σύγκρουση ταύτισης με τη μειονότητα και διευκολύνει κυρίως την άμεση επιρροή, ακόμα και αν η μειονοτική πηγή επιρροής δεν έχει χαρακτηριστεί εκ των προτέρων ως ηθική.

Σ' αυτό το πείραμα δεν είχε προηγηθεί ένας ενεργός ηθικός προβληματισμός αλλά ζητήθηκε από τα υποκείμενα μετά την ανάγνωσή του κειμένου της πηγής να χαρακτηρίσουν με ηθικούς όρους την πηγή επιρροής. Οι προβλέψεις μας ήταν ότι θα έπρεπε έστω και μ' αυτό το χειρισμό της ηθικοποίησης να έχουμε ευεργετικές επιδράσεις για τη μειονοτική επιρροή.

Οι υποθέσεις μας δεν επαληθεύθηκαν άμεσα. Η επιρροή της ηθικοποιημένης μειονότητας κινήθηκε σταθερά ανάμεσα στην επιρροή της μειονότητας που δεν δέχθηκε κανέναν άλλο πειραματικό χειρισμό (συνθήκη ελέγχου) και τη ψυχολογιοποιημένη μειονότητα, χωρίς η επιρροή της να διαφέρει κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο με καμμία

από τις δύο. Η ηθικοποίηση δεν άμβλυνε τη συγκρουσιακότητα της μειονοτικής τοποθέτησης σε τέτοιο βαθμό ώστε να οδηγήσει στην αύξηση της επιρροής της.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την επίδραση της ηθικοποίησης στις διαδικασίες της μειονοτικής και της πλειονοτικής επιρροής χωρίσαμε εκ των υστέρων τα υποκείμενα σε υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις μειονοτικές απόψεις και σε υποκείμενα πιο απομακρυσμένα απ' αυτές. Είναι γνωστό ότι η σύγκρουση ταύτισης στα τελευταία είναι λιγότερο δραματική. Τα πράγματα ξεκαθαρίζουν αρκετά μ' αυτό το χειρισμό. Η ηθικοποιημένη μειονότητα ασκεί αξιοσημείωτη επιρροή στα υποκείμενα που βρίσκονται πιο μακριά απ' αυτήν στο κοινωνικό πεδίο. Η μειονότητα ασκεί μεγαλύτερη άμεση επιρροή σ' αυτού του τύπου τα υποκείμενα, σε σχέση με τα υποκείμενα που βρίσκονται πιο κοντά στις απόψεις της. Αλλά και συγκριτικά ασκεί πολύ μεγαλύτερη επιρροή από μια ψυχολογιοποιημένη μειονότητα και υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από τη μειονότητα η οποία δεν δέχτηκε κανένα ιδιαίτερο πειραματικό χειρισμό.

Θα μπορούσαμε πλέον να ισχυριστούμε ότι η μειονότητα με την ηθικοποίηση καθίσταται αξιόπιστος συνομιλητής και εδραιώνεται στο κοινωνικό πεδίο ως εναλλακτική κοινωνική τοποθέτηση. Μάλιστα η ηθικοποίηση διευκολύνει την άμεση αποδοχή των μειονοτικών απόψεων. Υπενθυμίζουμε ότι και σ' αυτό το πείραμα το κείμενο είναι άκαμπτο και ο προβληματισμός σε θέματα ηθικής δεν έχει ενεργοποιηθεί εκ των προτέρων. Αυτό εκμηδένισε τη μειονοτική επίδραση στα κοντινά ως προς τις απόψεις της υποκείμενα, προφανώς γιατί η ηθικοποίηση σ' αυτά δεν άμβλυνε την συγκρουσιακότητα της κοινωνικής σύγκρισης. Ωστόσο για τα μακρινά υποκείμενα επιβεβαιώνονται τα αποτελέσματα του προηγούμενου πειράματος. Η ηθικοποίηση διευκολύνει την κοινωνική αποδοχή της μειονότητας κυρίως στο άμεσο επίπεδο, χωρίς η διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης να αποσυνδέεται από τη διαδικασία επικύρωσης.

Όσον αφορά στην πλειονοτική επιρροή στα δύο πειράματα που προηγήθηκαν είδαμε ότι αν τα υποκείμενα συγκρατούσαν στην εικόνα της πλειονότητας τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της τότε η αήθεια της ομάδας όχι μόνο δε μείωνε αλλά αντίθετα αύξανε την επιρροή της. Αν αντίθετα οι χειρισμοί της ηθικοποίησης μείωναν την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής τότε ήταν η ηθική πλειονότητα που ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή.

Σ' αυτό το πείραμα, καθώς δεν υπήρχε εκ των προτέρων ένας ηθικός χαρακτηρισμός, ήταν μια καλή ευκαιρία να διαπιστώσουμε τον τρόπο που λειτουργεί η ηθικοποίηση στις πλειονότητες ανεξάρτητα από, εκ των προτέρων, χαρακτηρισμούς.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι σε συνθήκες ηθικοποίησης μειώνεται η επιρροή της πλειονότητας αν τη συγκρίνουμε με την πλειονότητα που δεν δέχεται κανέναν χειρισμό της ηθικοποίησης. Αντίθετα υπάρχουν ενδείξεις ότι η ηθικοποιημένη πλειονότητα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από μια ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα. Αυτά τα αποτελέσματα συγκλίνουν περισσότερο με τα αποτελέσματα του προηγούμενου πειράματος όπου μόνο η ηθική πλειονότητα ασκούσε κοινωνική επίρροή εφάμιλλη της επιρροής της πλειονότητας που δε δεχότανε κανένα ηθικό χαρακτηρισμό. Το γεγονός ότι δεν χαρακτηρίζεται ρητά η πλειονότητα ως ηθική μειώνει την επιρροή της.

Ένα άλλο στοιχείο που οδηγεί σε συγκλίσεις με τα αποτελέσματα του προηγούμενου πειράματος είναι το στοιχείο της πρόσληψης του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής. Ο πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής αναγνωρίστηκε λιγότερο σε σύγκριση με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου. Ωστόσο αν και συγκριτικά λιγότερο της αναγνωρίστηκε ένας τέτοιος χαρακτήρας. Αυτό ίσως να εξηγεί το γεγονός ότι η πλειονοτική επιρροή μειώνεται σχετικά με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου αλλά δεν εξουδετερώνεται. Στο προηγούμενο πείραμα μειώθηκε δραστικά η επιρροή της ηθικοποιημένης πλειονότητας μόνο όταν της αποδόθηκε ρητά το χαρακτηριστικό της αήθειας.

Η ψυχολογιοποίηση είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα στη μειονοτική επιρροή. Σε προηγούμενες έρευνες είχε βρεθεί ότι η ψυχολογιοποίηση πλήττει τη μειονοτική επιρροή τόσο στο άμεσο όσο και στο έμμεσο επίπεδο (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, Papastamou S. 1993). Επίσης πλήττει την ικανότητα της μειονότητας να επιδρά στις απόψεις των υποκειμένων που βρίσκονται πιο κοντά στις μειονοτικές απόψεις (βλ. Παπαστάμου Σ. 1989γ). Όλα τα παραπάνω πειραματικά ευρήματα επαληθεύθηκαν και στο δικό μας πείραμα. Η ψυχολογιοποίηση αποτελεί μια από τις πιο αποτελεσματικές αντιστάσεις στη μειονοτική επιρροή.

Αντίθετα δεν επιβεβαιώθηκαν οι υποθέσεις μας για μια πιθανή αύξηση της πλειοψηφικής επιρροής όταν η πλειονότητα ψυχολογιοποιείται. Αποτύχαμε να

αναπαράγουμε τα αποτελέσματα του πειράματος του Παπαστάμου Σ. (1989γ), όπου η ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα ασκούσε, τουλάχιστον στα κοντινά ως προς τις απόψεις της υποκείμενα, μεγαλύτερη επιρροή σε αντίθεση με την επιρροή της μειονότητας που μειωνόταν. Αν και η πρόσληψη του πλειοψηφικού της χαρακτήρα δε μειώθηκε, σ' αυτό το πείραμα στη συνθήκη της ψυχολογιοποίησης, ωστόσο η επιρροή της πλειονότητας μειώθηκε. Γνωρίζουμε ότι μια "πολιτισμική" ψυχολογιοποίηση, όπου ψυχολογιοποιείται το σύνολο της ομάδας και όχι τα μεμονωμένα μέλη της, οδηγεί σε μείωση της μειονοτικής επιρροής. Ενδεχόμενα να έχουμε ορισμένες φορές ανάλογη επίδραση και στις πλειονοτικές ομάδες, όταν εφαρμόζεται μια "πολιτισμική" ψυχολογιοποίηση. Σ' αυτό το πείραμα τουλάχιστον η ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα χάνει σε επιρροή όχι μόνο από μια πλειονότητα που δε ψυχολογιοποιείται αλλά κατά τα φαινόμενα, και από μια ηθικοποιημένη πλειονότητα.

Η ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόσαμε για την πρόσληψη του ηθικού χαρακτήρα των πηγών επιρροής μας έδειξε ότι η πρόσληψη του ηθικού χαρακτήρα της πλειονότητας μειώνεται, σε σχέση με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου, όταν τα υποκείμενα την κρίνουν ηθικά. Η ηθικότητα της μειονοτικής και της πλειονοτικής ομάδας σχεδόν εξομοιώνονται χωρίς να αμφισβητείται ο ηθικός χαρακτήρας ούτε της μειονότητας ούτε της πλειονότητας. Πιθανόν αυτή η εξέλιξη να οδηγεί στη μείωση της συγκρουσιακότητας τόσο της μειονοτικής όσο και της πλειονοτικής παρέμβασης, γεγονός που έχει διαφορετικές επιπτώσεις στην επιρροή των δύο πηγών επιρροής. Για τη μειονότητα αυτό σημαίνει ότι τα υποκείμενα μπορούν να την προσεγγίσουν και σε ένα έκδηλο επίπεδο. Αντίθετα για την πλειονότητα αυτό ίσως να σημαίνει μείωση της κανονιστικής σύγκρουσης (βλ. Perez J.-A. Mugny G. 1996) που αναπτύσσεται ανάμεσα στην πλειονοτική πηγή και τον πληθυσμό, γεγονός που οδηγεί σε μια σχετική μείωση της απήχησης της πλειοψηφικής πηγής.

Συμπερασματικά, συνδυάζοντας τα αποτελέσματα των τριών τελευταίων πειραμάτων, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ηθικοποίηση, ορισμένες φορές, είναι δυνατό να οδηγήσει σε μια μειωμένη πρόσληψη του πλειονοτικού χαρακτήρα της πηγής και να μειώσει το μέγεθος της συνολικής της επιρροής στο κοινωνικό πεδίο. Αν επιπλέον ο ηθικός προβληματισμός είναι ενεργός στο κοινωνικό πεδίο και η πλειονότητα χαρακτηρίζεται από στοιχεία αήθειας τότε ίσως να περιοριστεί δραστικά η επίδρασή της. Ενώ σε ένα τέτοιο κοινωνικό περιβάλλον αν έχει κατακτήσει μια θετική ηθική εικόνα τότε η επιρροή της

ενδεχόμενα να ενισχυθεί. Αν αντίθετα η πλειονότητα κατορθώσει να ενισχύσει την πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της τότε η αήθεια όχι μόνο δε λειτουργεί ως τροχοπέδη στην επιρροή της αλλά αντίθετα την ενισχύει.

Σε προηγούμενο κεφάλαιο (κεφάλαιο 5ο) θεωρήσαμε τη ψυχολογιοποίηση ως ένα περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Είδαμε ότι λειτουργεί ως ένας από τους πιο αποτελεσματικούς "προφυλακτήρες" του κεντρικού πυρήνα αποδοχής - οριακότητας της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Εντείνει την πρόσληψη της οριακότητας των θεσμικά οριακών ομάδων, μειώνοντας την επιρροή τους. Παράλληλα αυξάνει την επιρροή των ομάδων θεσμικής αποδοχής. Αντίθετα η ηθικοποίηση ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής επανασηματοδοτεί τις αξιολογικές κρίσεις για τις πηγές του κοινωνικού πεδίου επιρροής, ευνοώντας τις ομάδες θεσμικής οριακότητας. Η ηθικοποίηση αναφέρεται σ' ένα θεσμικά αποδεκτό κριτήριο⁴ αξιολόγησης, την ηθική. Καθώς η ηθική συνδέεται όπως είδαμε με θέματα αξιοπιστίας, αυτονομίας και επένδυσης είναι ένα κριτήριο που ευνοεί τις οριακές ομάδες και ίσως όχι τις θεσμικά αποδεκτές. Είδαμε (βλ. κεφάλαιο 6ο) ότι σήμερα θεωρείται αυτονόητο ότι η δημόσια ζωή δε χαρακτηρίζεται από την ηθική διάσταση. Ωστόσο απο μόνος του ένας κοινωνικός σχηματισμός έχει φροντίσει έτσι ώστε το ηθικό κριτήριο να αποτελεί ένα δευτερεύον κριτήριο αξιολόγησης. Αν πάλι η ηθική καταστεί, για οποιοδήποτε λόγο, ένα σημαντικό κριτήριο αξιολόγησης των πηγών επιρροής τότε πάντοτε υπάρχει και η δυνατότητα της εξουσίας να προσπαθήσει να χαρακτηρίσει τις οριακές ομάδες ως αήθεις, μεταβάλλοντας την αρχικά θετική εικόνα τους.

⁴ Ωστόσο είναι ένα κριτήριο που δεν ενεργοποιείται αυτόματα ή αυτονόητα σε μια κατάσταση του πεδίου επιρροής. Η ηθική δεν αποτελεί, στις μέρες μας, ζωτικό μηχανισμό για τη συντήρηση του κοινωνικού σχηματισμού.

12ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ :
ΗΓΕΤΗΣ (ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ / ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ) &
ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ
(ΠΕΙΡΑΜΑ 5ο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο: ΗΓΕΤΗΣ (ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ /ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ) & ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ (ΠΕΙΡΑΜΑ 5ο)

1. Εισαγωγή

Στο δέκατο κεφάλαιο είδαμε ότι στις συνθήκες ηθικοποίησης ο πλειονοτικός ηγέτης αυξάνει την επιρροή του όταν έχει κατακτήσει μια θετική ηθική εικόνα. Οι Hogg M.-A. και Turner J.-C. (1987), μέσα από τη θεωρία της επιρροής της πληροφοριακής αναφοράς, απέδωσαν την αυξημένη επίδραση που έχει ο ηγέτης μιας ομάδας στο γεγονός ότι ο ηγέτης αποτελεί το πρωτοτυπικό στοιχείο αυτής της ομάδας. Ενσωματώνει αλλά και προβάλλει αποτελεσματικότερα την ομαδική νόρμα.

Η ηθικοποίηση είδαμε ότι συνδέεται με την αξιοπιστία, τη σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές και την αυτονομία. Ένας ηθικός ηγέτης ενσωματώνει καλύτερα αυτά τα στοιχεία, γεγονός που ενισχύει περισσότερο τον πρωτοτυπικό χαρακτήρα του ηγέτη. Έτσι, σύμφωνα και με τη θεωρία της επιρροής της πληροφοριακής αναφοράς, ενισχύεται ακόμα περισσότερο ο πρωτοτυπικός χαρακτήρας του ηγέτη και αυξάνεται η επίδρασή του. Αυτές οι υποθέσεις επαληθεύθηκαν στο πείραμα όπου συγκρίναμε την επίδραση ενός ηθικοποιημένου πλειονοτικού ηγέτη και μιας ηθικοποιημένης πλειονότητας.

Για το μειονοτικό ηγέτη θεωρούμε ότι πρέπει να ισχύει η ίδια λογική εξήγησης. Ένας μειονοτικός ηγέτης θα ασκεί και αυτός μεγαλύτερη επιρροή όταν κατακτά μια θετική ηθική εικόνα. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το ηθικό κριτήριο μάλλον ευνοεί παρά παρεμποδίζει τη μειονοτική επιρροή, τότε ο μειονοτικός ηγέτης θα πρέπει να είναι το ίδιο αποτελεσματικός στην άσκηση επιρροής με έναν πλειονοτικό ηγέτη.

Στο πείραμα που θα παρουσιάσουμε σ' αυτό το κεφάλαιο προσπαθούμε να ελέγξουμε αυτή τη συλλογιστική, σε δύο από τις πειραματικές συνθήκες. Προβλέπουμε λοιπόν ότι η επιρροή ενός πλειονοτικού και ενός μειονοτικού ηγέτη θα είναι παρεμφερής και δεν θα παρουσιάζει αξιόλογες διαφοροποιήσεις.

Η ηθικοποίηση με τις μέχρι τώρα ενδείξεις ευνοεί συνήθως τη μειονοτική επιρροή μειώνοντας την πρόσληψη του οριακού χαρακτήρα της. Γι αυτό θεωρήσαμε ως τώρα ότι η ηθικοποίηση επανασημασιολογεί τις, συνήθως αρνητικές, αξιολογήσεις των οριακών

ομάδων. Αν όμως η ηθικοποίηση έχει θετικές επιδράσεις στη μειονοτική επιρροή δε συμβαίνει το ίδιο με τη ψυχολογιοποίηση.

Η ψυχολογιοποίηση, ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής προστατεύει αποτελεσματικά τον κοινωνικό σχηματισμό εμφανίζοντας σχεδόν αυτόματα τον οριακό χαρακτήρα των ομάδων θεσμικής οριακότητας. Από τη μια υποδεικνύει και ενισχύει το αποδεκτό και ακυρώνει την ορθότητα των οριακών τοποθετήσεων μεταθέτοντας το ενδιαφέρον των υποκειμένων προς τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της πηγής επιρροής. Η ψυχολογιοποίηση είναι μια αποτελεσματική μορφή κοινωνικού ελέγχου (Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989) γιατί σχεδόν αυτόματα προστατεύει τις στάσεις, τις απόψεις, τις αντιλήψεις και τις τοποθετήσεις των ομάδων θεσμικής αποδοχής και ακυρώνει τις οριακές απόψεις, στάσεις, και αντιλήψεις όπως και τις τοποθετήσεις των ομάδων θεσμικής οριακότητας.

Αν όμως η ψυχολογιοποίηση αποτελεί μια κλασσική αντίσταση στην επιρροή της μειονοτικής ομάδας δε συμβαίνει το ίδιο και με έναν μειονοτικό ηγέτη. Έχει βρεθεί (βλ. Παπαστάμου Σ., 1989δ) ότι αν συγκρίνουμε την επιρροή που ασκεί μια μειονότητα και ένας ηγέτης, στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης αυξάνεται η επιρροή του μειονοτικού ηγέτη και μειώνεται η επιρροή της μειονοτικής ομάδας. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η υπάρξη ενός ηγέτη σε μια μειονοτική ομάδα αποτελεί μια αποτελεσματική ασπίδα στην αντίσταση της ψυχολογιοποίησης. Η αυξημένη επίδραση του ηγέτη μπορεί να εξηγηθεί και από μια *a priori* ψυχολογιοποίηση της εικόνας του.

Ωστόσο αν η ψυχολογιοποίηση αποτελεί ένα περιφερειακό σχήμα που νοηματοδοτείται από (αλλά και προστατεύει αποτελεσματικά) τη διάσταση της αποδοχής - οριακότητας μας φαίνεται αρκετά δύσκολο να μην έχει κάποιες δυσμενείς επιπτώσεις στην επιρροή του μειονοτικού ηγέτη όταν συγκρίνουμε την επιρροή του με την επιρροή ενός πλειονοτικού ηγέτη. Ο τελευταίος αφού εκπροσωπεί μια ομάδα θεσμικής αποδοχής λογικά πρέπει να ενισχύει περισσότερο την επιρροή του όταν η εικόνα του γίνεται αντιληπτή μέσα από ένα ψυχολογιοποιητικό πρίσμα. Αντίθετα η επιρροή του ηγέτη της μειονότητας πρέπει να ενισχύεται αν τη συγκρίνουμε με την επιρροή που μπορεί να ασκήσει μια μειονότητα χωρίς ηγέτη ωστόσο θα πρέπει να είναι σημαντικά μικρότερη από την επιρροή ενός ψυχολογιοποιημένου πλειονοτικού ηγέτη.

Το πείραμα αυτό λοιπόν αποτελεί μια πολύ καλή ευκαιρία να δοκιμάσουμε τις απόψεις που αναπτύξαμε στο πέμπτο κεφάλαιο για την αναπαράσταση του πεδίου επιρροής. Αν κεντρικός πυρήνας μιας τέτοιας αναπαράστασης είναι η διάσταση αποδοχής - οριακότητας και εφόσον η ψυχολογιοποίηση είναι ένα περιφερειακό σχήμα - "προφυλακτήρας" του κεντρικού πυρήνα τότε και στις περιπτώσεις του πλειονοτικού και μειονοτικού ηγέτη πρέπει να εντοπίζονται διαφοροποιήσεις στην επιρροή τους.

Είναι επίσης μια πολύ καλή ευκαιρία να συγκρίνουμε τις διαφορετικές επιπτώσεις που λογικά πρέπει να έχει η ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση. Η ηθικοποίηση θα πρέπει, για τους λόγους που αναπτύξαμε παραπάνω, να εξομοιώνει την επιρροή ενός πλειονοτικού και ενός μειονοτικού ηγέτη ενώ η ψυχολογιοποίηση θα πρέπει να αυξάνει την επιρροή του πλειονοτικού και να μειώνει την επιρροή του μειονοτικού ηγέτη. Σ' ένα περιβάλλον ηθικού προβληματισμού, όπως διαπιστώσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι μειονοτικές πηγές ευνουούνται και θα πρέπει οι ομάδες εξουσίας να καταβάλλουν αρκετή προσπάθεια για να πείσουν ότι το οριακό είναι αήθες προκειμένου να μειώσουν τελικά την επίδρασή του.

Στο πείραμα που πρόκειται να παρουσιάσουμε εδώ σε δύο συνθήκες θα συγκρίνουμε την επίδραση της ηθικοποίησης σ' έναν πλειονοτικό και σ' έναν μειονοτικό ηγέτη. Σε δύο άλλες συνθήκες θα συγκρίνουμε τις επιδράσεις της ψυχολογιοποίησης στους δύο τύπους ηγετών. Ενώ τέλος θα υπάρχουν δύο συνθήκες (συνθήκες ελέγχου) όπου δε θα υπάρχουν οι χειρισμοί της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης.

1. Το πείραμα

Ο πληθυσμός: Στο πέμπτο πείραμα που παρουσιάζουμε έλαβαν συνολικά μέρος 168 υποκείμενα από τα οποία τα υποκείμενα δε συμπλήρωσαν όλες τις ερωτήσεις των ερωτηματολογίων και αφαιρέθηκαν από τις παραπέρα αναλύσεις. Οι αναλύσεις βασίστηκαν τελικά σε 165 υποκείμενα που ήταν όλοι μαθητές της β' και της γ' τάξης Λυκείου. Συγκεκριμένα ήταν όλοι τους μαθητές του 2ου Γενικού Λυκείου Χαριλάου Θεσσαλονίκης και του 2ου Γενικού Λυκείου Θεσσαλονίκης. Όλα τα υποκείμενα έχουν κατανεμηθεί τυχαία στις έξι συνθήκες του πειράματος.

Οι πειραματικοί χειρισμοί: Η άκαμπτη εκδοχή του κειμένου για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας αποδόθηκε στις τρεις από τις έξι πειραματικές συνθήκες στον ηγέτη μιας πλειονότητας και στις υπόλοιπες τρεις στον ηγέτη μιας μειονότητας.

Στις δύο συνθήκες της ηθικοποίησης τα υποκείμενα αφού διάβαζαν το κείμενο για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, στη συνέχεια έπρεπε να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο που αφορούσε τα ηθικά χαρακτηριστικά του ηγέτη. Τα επίθετα είναι τα ίδια μ' αυτά που παρουσιάζονται στη συνθήκη της ηθικοποιημένης μειονότητας του β' πειράματος που παρουσιάσαμε στο ενδέκατο κεφάλαιο (βλ. πίνακα 11α και 13α στο παρόν κεφάλαιο).

Στις δύο συνθήκες της ψυχολογιοποίησης υπήρχε η ίδια διαδικασία με τη διαφορά ότι τα υποκείμενα είχαν ως έργο ένα συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο που αφορούσε τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της πηγής (βλ. κεφάλαιο 11, πίνακας 11β και 13β στο παρόν κεφάλαιο).

Τέλος στις δύο συνθήκες ελέγχου απαντούσαν κατευθείαν στο μετά-τεστ (βλ. πίνακα 13α).

- Εισαγωγή στις συνθήκες ηθικοποίησης:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο, γραμμένο **από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας**¹ με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί **η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού**².

Είναι κοινά αποδεκτό πως διαβάζοντας ένα κείμενο είναι δυνατό να καταλάβουμε το βαθμό ηθικότητας αυτού που το έχει γράψει (πόσο ηθικός είναι ή δεν είναι αυτός που έγραψε το κείμενο).

Εκείνο που σας ζητούμε είναι, αφού διαβάσετε προσεχτικά το κείμενο που ακολουθεί, **να μαντέψετε το βαθμό ηθικότητας αυτού που το έχει γράψει**. Επίσης θα σας δοθεί η δυνατότητα να απαντήσετε σε ορισμένες ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθεί.

Πγκ 13α: Εισαγωγή στις συνθήκες της ηθικοποίησης

- Εισαγωγή στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης:

¹ Για τη συνθήκη του μειονοτικού ηγέτη: **από τον Ηγέτη μιας μειονότητας**

² " " " " " " : **η μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού**

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο γραμμένο από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας³ με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού⁴.

Οι ψυχολόγοι ξέρουν καλά τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που επεμβαίνουν στον τρόπο με τον οποίο ένα ή περισσότερα πρόσωπα οργανώνουν το περιεχόμενο και τη μορφή του μηνύματος που θέλουν να μεταδώσουν.

Εδώ καλείστε να συμμετάσχετε σ' αυτή τη ψυχολογική εργασία προσπαθώντας να μαντέψετε, με βάση απλώς την ανάγνωση του μειονοτικού κειμένου που ακολουθεί, τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά αυτού που το έχει γράψει. Όπως επίσης θα έχετε την ευκαιρία να απαντήσετε και σε ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο του κειμένου.

Πγκ 13β: Εισαγωγή στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης

- Εισαγωγή στις συνθήκες ελέγχου:

Στην επόμενη σελίδα θα βρείτε ένα κείμενο γραμμένο από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας⁵ με τις απόψεις της οποίας συμφωνεί η πλειοψηφία (55%) του ελληνικού λαού⁶.

Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (και το οποίο γράφτηκε από τον Ηγέτη μιας πλειονότητας) γιατί στη συνέχεια θα σας ζητηθεί να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτό.

Πγκ 13γ: Εισαγωγή στις συνθήκες ελέγχου

Πειραματική δομή: Το πείραμα που πρόκειται να παρουσιάσουμε είναι το αποτέλεσμα ενός παραγοντικού σχεδιασμού 2 (Πλειονοτικός / Μειονοτικός Ηγέτης) X 3 (Ηθικοποίηση / Ψυχολογιοποίηση / Έλεγχος) και θα παρουσιάζεται με την ακόλουθη μορφή:

³ Για τη συνθήκη του μειονοτικού ηγέτη: τον Ηγέτη μιας μειονότητας

⁴ " " " " " " : η μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού

⁵ Για τη συνθήκη του μειονοτικού ηγέτη: γραμμένο από τον Ηγέτη μιας μειονότητας

⁶ Για τη συνθήκη του μειονοτικού ηγέτη: συμφωνεί η μειοψηφία (12%) του ελληνικού λαού

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΣΥΝΘΗΚΗ 1	ΣΥΝΘΗΚΗ 2	ΣΥΝΘΗΚΗ 3
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΣΥΝΘΗΚΗ 4	ΣΥΝΘΗΚΗ 5	ΣΥΝΘΗΚΗ 6

II. Παρουσίαση - Ανάλυση

Το προ-τεστ: Οι απαντήσεις των υποκειμένων στο σύνολο των ερωτήσεων δείχνουν ότι ο πειραματικός πληθυσμός παρουσιάζει μια ελαφρά πόλωση προς τις απόψεις της μειονότητας (μ.ο.=4,18).

Σύνολο του πληθυσμού :4,18 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,13 (23)	4,12 (29)	4,15 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,26 (28)	4,19 (29)	4,21 (29)

Πγκ 13.1.1: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
4,13 (79)	4,22 (86)

Πγκ 13.1.2: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,20 (51)	4,15 (58)	4,18 (56)

Πγκ 13.1.3: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίτ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,360	3	0,120	0,537	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	0,305	1	0,305	1,364	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	0,045	2	0,023	0,101	--
AXB	0,033	2	0,017	0,075	--
Κατάλοιπο	35,557	159	0,224		

Πνκ 13.1.4: Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του προ-τεστ

Πιο συγκεκριμένα θεωρούν, κάτι που υποστηρίζει και η πηγή στη συνέχεια, ότι είναι σημαντική η ευθύνη των βιομηχανιών στη μόλυνση της ατμόσφαιρας (μ.ο.= 5,07). Η ανάλυση διακύμανσης μας δείχνει ότι υπάρχει διαφοροποίηση, στατιστικά σημαντική, ανάμεσα στα υποκείμενα που τοποθετούνται στις συνθήκες του πλειονοτικού ηγέτη (μ.ο. =4,96) και στα υποκείμενα που τοποθετούνται στις συνθήκες του μειονοτικού ηγέτη (μ.ο.=5,18, $F=3,918$, $p<0,05$). Στη συνέχεια των αναλύσεων μας θα συμπεριλάβουμε στις αναλύσεις διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις το μ.ο. των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ.

Σύνολο του πληθυσμού :5,07 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,84 (23)	4,92 (29)	5,09 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	5,13 (28)	5,18 (29)	5,22 (29)

Πνκ 13.1.5: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
4,96 (79)	5,18 (86)

Πνκ 13.1.6: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,00 (51)	5,05 (58)	5,16 (56)

Πνκ 13.1.7: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,794	3	0,931	1,764	--
A=Μν./Πλν Ηγ.	2,069	1	2,069	3,918	0,05
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	0,772	2	0,386	0,731	--
AXB	0,208	2	0,104	0,197	--
Κατάλοιπο	83,974	159	0,528		

Πγκ 13.1.8: Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις δείχνουν μια πολύ μικρή τάση του πειραματικού πληθυσμού να αποδίδει ευθύνες για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας και στα άτομα (μ.ο.=3,28).

Σύνολο του πληθυσμού :3,28 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	3,42 (23)	3,32 (29)	3,20 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	3,38 (28)	3,19 (29)	3,21 (29)

Πγκ 13.1.9: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
3,31 (79)	3,26 (86)

Πγκ 13.1.10: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,40 (51)	3,26 (58)	3,20 (56)

Πγκ 13.1.11: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	1,202	3	0,401	0,838	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	0,111	1	0,111	0,233	--
B=Hθκ./Ψχλ/Ελγ	1,112	2	0,556	1,162	--
AXB	0,131	2	0,066	0,137	--
Κατάλοιπο	76,039	159	0,478		

Πγκ 13.1.12: Ανάλυση διακύμανσης για τις έμμεσες ερωτήσεις του προ-τεστ

Οι απαντήσεις στο μετά-τεστ: Οι απαντήσεις στο σύνολο των απαντήσεων στο μετά-τεστ (μ.ο.=4,64) δείχνουν ότι τα υποκείμενα απέκτησαν θέσεις που προσέγγισαν τις πηγές. Αυτό συμβαίνει τόσο στις άμεσες (μ.ο.=5,39) όσο και στις έμμεσες ερωτήσεις (μ.ο.=3,85). [Οι πίνακες 13.2.1 ως 13.2.12 δείχνουν τον τρόπο που απάντησαν τα υποκείμενα στο μετά-τεστ].

Σύνολο του πληθυσμού :4,62 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,61 (23)	4,76 (29)	4,63 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,62 (28)	4,37 (29)	4,71 (29)

Πγκ 13.2.1: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
4,67 (79)	4,56 (86)

Πγκ 13.2.2: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
4,62 (51)	4,56 (58)	4,67 (56)

Πγκ 13.2.3: Οι απαντήσεις στο σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,811	3	0,270	0,509	--
A=Μν./Πλν Ηγ.	0,490	1	0,490	0,924	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	0,333	2	0,166	0,314	--
AXB	1,869	2	0,935	1,762	--
Κατάλοιπο	84,333	159	0,530		

Πγκ 13.2.4 : Ανάλυση διακύμανσης για το σύνολο των ερωτήσεων του μετά-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :5,39 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	5,13 (23)	5,48 (29)	5,53 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	5,42 (28)	5,09 (29)	5,63 (29)

Πγκ 13.2.5: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
5,39 (79)	5,38 (86)

Πγκ 13.2.6: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
5,28 (51)	5,29 (58)	5,58 (56)

Πγκ 13.2.7: Οι απαντήσεις στις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,703	3	0,901	1,453	--
A=Μν./Πλν Ηγ.	1,042	1	1,042	1,681	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	1,631	2	0,816	1,315	--
AXB	3,627	2	1,813	2,924	0,06
Κατάλοιπο	97,981	158	0,620		

Πγκ 13.2.8 : Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ, με παράγοντα συνιδιεύμανσης το μ.ο. των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις στο προ-τεστ

Σύνολο του πληθυσμού :3,85 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	4,10 (23)	4,04 (29)	3,72 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	3,82 (28)	3,64 (29)	3,79 (29)

Πγκ 13.2.9: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
3,95 (79)	3,75 (86)

Πγκ 13.2.10: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
3,95 (51)	3,84 (58)	3,76 (56)

Πγκ 13.2.11: Οι απαντήσεις στις έμμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,643	3	0,881	0,963	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	1,706	1	1,706	1864	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	1,006	2	0,503	0,550	--
AXB	1,680	2	0,840	0,918	--
Κατάλοιπο					

Πγκ 13.2.12 : Ανάλυση διακύμανσης για τις άμεσες ερωτήσεις του μετά-τεστ

Οι διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στα μετά- και το προ-τεστ: Στο σύνολο των ερωτήσεων τα υποκείμενα μετακινούνται περίπου κατά μισή μονάδα προς τις απόψεις της πηγής πάνω στην επτάβαθμια κλίμακα απάντησης (μ.ο.=0,44).

Η ανάλυση διακύμανσης δείχνει ότι η μεταβλητή που χειρίζεται τον μειονοτικό ή τον πλειονοτικό χαρακτήρα του ηγέτη έχει κατά οριακό τρόπο επίδραση στατιστικώς

σημαντική ($F=3,418$, $p<0,07$). Αντίθετα η μεταβλητή που χειρίζεται την ηθικοποίηση και τη ψυχολογιοποίηση δεν έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση ($F=0,235$). Ούτε η διαντίδραση των δύο μεταβλητών είναι στατιστικώς σημαντική ($F=1,878$).

Το κύριο στοιχείο είναι η μειωμένη επίδραση του μειονοτικού ηγέτη ($\mu.o.=0,18$) στη συνθήκη της ψυχολογιοποίησης. Αντίθετα ο ψυχολογιοποιημένος πλειονοτικός ηγέτης ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή ($\mu.o.=0,64$) από το μειονοτικό (Duncan, $p<0,05$). Επίσης υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ψυχολογιοποιημένος ηγέτης της μειονότητας ασκεί μικρότερη επιρροή και από το μειονοτικό ηγέτη της συνθήκης ελέγχου ($\mu.o.=0,50$, Duncan $p<0,1$). Όπως υποθέσαμε η διαφορά επιρροής ανάμεσα στο μειονοτικό ($\mu.o.=0,36$) και τον πλειονοτικό ηγέτη ($\mu.o.=0,49$) δεν είναι στατιστικώς σημαντική, στις συνθήκες της ηθικοποίησης.

Τα ευρήματα φαίνεται να ενισχύουν τις αρχικές υποθέσεις. Δηλαδή ότι τελικά η ψυχολογιοποίηση ευνοεί κυρίως τον ηγέτη μιας ομάδας θεσμικής αποδοχής. Αντίθετα σε σύγκριση μ' αυτόν τον ηγέτη ο ηγέτης της μειονότητας ασκεί σαφώς μικρότερη επιρροή στις συνθήκες της ψυχολογιοποίησης. Επίσης όπως είχαμε υποθέσει η ηθικοποίηση δε διαφοροποιεί την επιρροή που ασκεί ο πλειονοτικός και ο μειονοτικός ηγέτης. [οι πίνακες 13.3.1 ως 13.3.4 δείχνουν τις διαφορές των απαντήσεων ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ για το σύνολο των ερωτήσεων].

Σύνολο του πληθυσμού :0,44 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,49 (23)	0,64 (29)	0,48 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,36 (28)	0,18 (29)	0,50 (29)

Πγκ 13.3.1: Οι διαφορές των απαντήσεων, στο σύνολο των ερωτήσεων, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
0,54 (79)	0,35 (86)

Πγκ 13.3.2: Οι διαφορές των απαντήσεων, στο σύνολο των ερωτήσεων, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,42 (51)	0,41 (58)	0,49 (56)

Πγκ 13.3.3: Οι διαφορές των απαντήσεων, στο σύνολο των ερωτήσεων, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	1,784	3	0,595	1,265	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	1,569	1	1,569	3,418	0,07
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	0,216	2	0,108	0,235	--
AXB	1,724	2	0,862	1,878	--
Κατάλοιπο	72,980	159	0,459		

Πγκ 13.3.4 : Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων, στο σύνολο των ερωτήσεων, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

Η ανάλυση των απαντήσεων στις άμεσες ερωτήσεις δείχνει μια συνολική μετακίνηση του πληθυσμού προς τις θέσεις που υποστηρίζουν οι πηγές (μ.ο.=0,31). Ο χειρισμός του τύπου της ηγεσίας δε φαίνεται να έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση (A, F=1,681). Ούτε ο χειρισμός της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση (B, F=1,315). Αντίθετα οι δύο μεταβλητές φαίνεται να αλληλεπιδρούν κατά στατιστικώς, οριακά, σημαντικό τρόπο (AXB, F=2,924 p<0,06).

Εδώ εμφανίζεται εντονότερα η αδυναμία του ψυχολογιοποιημένου μειονοτικού ηγέτη να ασκήσει επιρροή (μ.ο.= -0,09). Αντίθετα ο ψυχολογιοποιημένος ηγέτης της πλειονότητας (μ.ο.=0,56) δε χάνει την ικανότητά του να ασκεί επιρροή, αντίθετα αυτή μάλλον ενισχύεται αν τη συγκρίνουμε με την επιρροή του μειονοτικού ηγέτη (Modified L.S.D. p<0,05). Επίσης ο ηγέτης της μειονότητας που ψυχολογιοποιείται βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση και από το μειονοτικό ηγέτη της συνθήκης ελέγχου όπου δεν υπάρχει άλλος πειραματικός χειρισμός (μ.ο.=0,41, Duncan p<0,05). Τέλος υπάρχουν ενδείξεις ότι ο μειονοτικός ηγέτης που ψυχολογιοποιείται ασκεί μικρότερη επιρροή και από τον ηθικοποιημένο μειονοτικό ηγέτη (μ.ο.=0,29 Duncan p<0,1).

Σύνολο του πληθυσμού :0,31 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,29 (23)	0,56 (29)	0,44 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,29 (28)	- 0,09 (29)	0,41 (29)

Πγκ 13.3.5: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις άμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
0,44 (79)	0,20 (86)

Πγκ 13.3.6: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις άμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,29 (51)	0,23 (58)	0,42 (56)

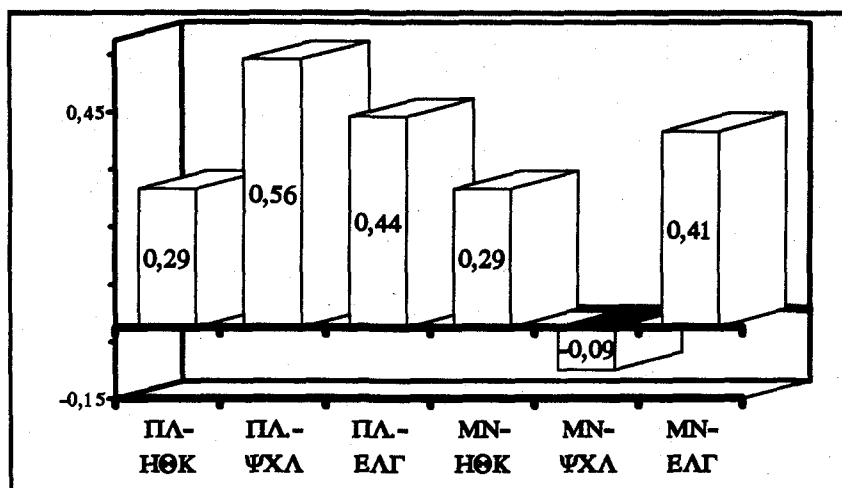
Πγκ 13.3.7: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις άμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ εμπ.
Κύριες επιδράσεις	2,703	3	0,901	1,453	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	1,042	1	1,042	1,681	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	1,631	2	0,816	1,315	--
AXB	3,627	2	1,813	2,924	0,06
Κατάλοιπο	97,981	158	0,620		

Πγκ 13.3.8 : Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων, στις άμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

Όπως είχαμε προβλέψει ο μειονοτικός ηγέτης που ψυχολογιοποιείται ασκεί μικρότερη επιρροή από έναν πλειονοτικό ηγέτη. Μάλιστα η ικανότητα του να ασκεί άμεση επιρροή σ' αυτό το πείραμα εκμηδενίζεται. Επίσης επιβεβαιώθηκε πλήρως, και για το επίπεδο της άμεσης επιρροής, η υπόθεση που κάναμε ότι ο μειονοτικός και ο πλειονοτικός ηγέτης σε συνθήκες ηθικοποίησης θα ασκούν παρεμφερή επιρροή. Μάλιστα υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ηθικοποιημένος μειονοτικός ηγέτης ασκεί μεγαλύτερη, άμεση, επιρροή από το μειονοτικό

ηγέτη που ψυχολογιοποιείται. Εξάλλου όπως είδαμε και σε προηγούμενα πειράματα η ηθικοποίηση διευκολύνει την άμεση κυρίως επιρροή της μειονοτικής πηγής μειώνοντας τη συγκρουσιακότητα της κοινωνικής σύγκρισης. [Οι πίνακες 13.3.5 ως 13.3.8 δείχνουν τις διαφορές των απαντήσεων για τις άμεσες ερωτήσεις. Βλ. επίσης το Ιστογρ 13.1].

Ιστογρ1: Η άμεση επιρροή των πηγών επιρροής (ηγέτες) ανάλογα με τη συνθήκη

Τέλος η ανάλυση των απαντήσεων στις έμμεσες ερωτήσεις δείχνει μια μετακίνηση των υποκειμένων προς τις θέσεις των πηγών επιρροής ($\mu.o.=0,56$). Ούτε η μεταβλητή του τύπου της ηγεσίας (A, $F=1,231$), ούτε η μεταβλητή που χειρίζεται την ηθικοποίηση και την ψυχολογιοποίηση (B, $F=0,019$) έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση. Ούτε οι δύο μεταβλητές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (AXB, $F=0,638$). Είναι φανερό ότι η ψυχολογιοποίηση ως αντίσταση στην επιρροή του μειονοτικού ηγέτη λειτούργησε κυρίως στο άμεσο επίπεδο.

Σύνολο του πληθυσμού :0,56 (165)			
	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,68 (23)	0,72 (29)	0,52 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,43 (28)	0,45 (29)	0,59 (29)

Πγκ 13.3.9: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις έμμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ
0,64 (79)	0,49 (86)

Πγκ 13.3.10: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις έμμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, με βάση το διαχωρισμό σε μειονοτικό και πλειονοτικό ηγέτη

ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
0,55 (51)	0,58 (58)	0,56 (56)

Πγκ 13.3.11: Οι διαφορές των απαντήσεων, στις έμμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ, χωρίς το διαχωρισμό σε μειονοτικό /πλειονοτικό ηγέτη

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	0,988	3	0,329	0,429	--
A=Mv./Πλν Ηγ.	0,946	1	0,946	1,231	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	0,029	2	0,015	0,019	--
AXB	0,980	2	0,490	0,638	--
Κατάλοιπο	122,083	159	0,768		

Πγκ 13.3.12 : Ανάλυση διακύμανσης για τις διαφορές των απαντήσεων, στις έμμεσες ερωτήσεις, ανάμεσα στο μετά- και το προ-τεστ

Η ανάλυση της εικόνας της πηγής: Η ανάλυση των παραγόντων που εφαρμόσαμε στη εικόνα της πηγής μας έδωσε δύο παράγοντες με $\text{eigenvalue} \geq 1$.

Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue} = 6,35$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 24,4%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Αξιοπιστίας και της Ισορροπίας. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι: *Αξιόπιστος* (0,715), *Ρεαλιστής* (0,615), *Ηθικός* (0,594), *Υποκειμενικός* (0,516), *Ελεύθερος* (0,472), *Οικολόγος* (0,416), *Προοδευτικός* (0,386). Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον αρνητικό πόλο του παράγοντα είναι: *Ισορροπημένος* (-,815), *Συγκροτημένος* (-0,684) *Φυσιολογικός* (-0,579), *Ανοιχτόμυαλος* (-0,542).

Ο αρνητικός πόλος του παράγοντα που παραπέμπει κυρίως στη διάσταση της Ισορροπίας και σε περισσότερο ψυχολογιοποιητικά χαρακτηριστικά και κάνει πιο έντονη

την παρουσία του κυρίως στη συνθήκη του ψυχολογιοποιημένου πλειονοτικού ηγέτη ($\mu.o.^7=0,45$). Αντίθετα ο θετικός πόλος του παράγοντα κάνει πιο έντονη την παρουσία του στη συνθήκη ελέγχου για τον πλειονοτικό ηγέτη ($\mu.o.= -0,26$, Tukey-H.S.D, $p<0,05$). Η ψυχολογιοποιητική πρόσληψη του πλειονοτικού ηγέτη φαίνεται να τον βοηθάει στην άσκηση επιρροής.

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΣ ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΟΣ	0,715	3,43	1,77
2	ΡΕΑΛΙΣΤΗΣ ΑΝΕΔΑΦΙΚΟΣ	0,615	3,02	1,67
3	ΗΘΙΚΟΣ ΑΗΘΗΣ	0,594	2,76	1,45
4	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ	0,516	4,13	2,72
5	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΥΠΟΤΑΓΜΕΝΟΣ	0,472	2,72	1,67
6	ΟΙΚΟΛΟΓΟΣ ΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΟΣ	0,416	1,96	1,52
7	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΣ	0,386	3,22	1,83
8	ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΟΣ ΙΣΟΡΡΟΠΗΜΕΝΟΣ	- 0,815	5,27	1,60
9	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΣ	- 0,684	5,22	1,64
10	ΑΦΥΣΙΚΟΣ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΣ	- 0,579	5,41	1,60
11	ΣΤΕΝΟΜΥΑΛΟΣ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΣ	- 0,542	4,21	1,83
eigenvalue=6,35, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 24,4 %				

Πγκ 13α: 1ος Παράγοντας Αξιοπιστίας - Ισορροπίας

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	0,09 (23)	0,45 (29)	- 0,26 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	- 0,11 (28)	0,02 (29)	- 0,19 (29)

Πγκ 13.4.1: Κατανομή του 1ου Παράγοντα: Αξιοπιστίας- Ισορροπίας, στις συνθήκες

⁷ Δηλώνει μέσους παραγοντικούς δείκτες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	B.E	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	7,483	3	2,494	3,035	0,03
A=Mv./Πλν Ηγ.	1,477	1	1,477	1,797	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	5,902	2	2,951	3,590	0,03
AXB	1,810	2	0,905	1,101	--
Κατάλοιπο	130,687	159	0,822		

Πγκ 13.4.2: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 1ου Παράγοντα

Ο δεύτερος παράγοντας (eigenvalue=2,65, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 10,2%) παραπέμπει στις διαστάσεις της Αυτοπεποίθησης και της Σταθερότητας. Ο θετικός πόλος του παράγοντα έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό: *Σίγουρος για τον εαυτό του (0,773)*, *Σταθερός (0,533)*, *Φιλόδοξος (0,484)*, *Ενταγμένος (0,479)*, *Συγκροτημένος (0,351)*. Στον αρνητικό πόλο το χαρακτηριστικό με υψηλό κορεσμό είναι: *Επίμονος (-0,502)*.

Ο θετικός πόλος του παράγοντα εμφανίζεται κυρίως στη συνθήκη του ηθικοποιημένου μειονοτικού ηγέτη (μ.ο. = -0,30). Ο θετικός πόλος συνδυάζει τη σταθερότητα με την αυτοπεποίθηση. Ο αρνητικός πόλος του παράγοντα που γεμίζει κυρίως μ' ένα χαρακτηριστικό που συνδυάζει τη σταθερότητα με την ακαμψία κάνει την εμφάνισή του κυρίως στη συνθήκη του ψυχολογιοποιημένου μειονοτικού ηγέτη (μ.ο. = 0,25), γεγονός που τον διαφοροποιεί κατά στατιστικό σημαντικό τρόπο από το μειονοτικό ηγέτη της συνθήκης ηθικοποίησης (Duncan $p < 0,05$). Στο μειονοτικό ηγέτη της συνθήκης της ψυχολογιοποίησης φαίνεται ότι η σταθερότητα επεξεργάζεται μαζί με την ακαμψία του.

	ΠΟΛΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΚΟΡΕΣΜΟΣ	Μ.Ο.	ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΑΒΕΒΑΙΟΣ - ΣΙΓΟΥΡΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ	0,773	5,97	1,49
2	ΑΣΤΑΘΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΣ	0,533	5,73	1,61
3	ΗΤΤΟΠΑΘΗΣ ΦΙΛΟΔΟΞΟΣ	0,484	5,55	1,49
4	ΑΔΙΑΦΟΡΟΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟΣ	0,479	6,15	1,16
5	ΑΣΥΝΑΡΤΗΤΟΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΕΝΟΣ	0,351	5,22	1,64
6	ΕΠΙΜΟΝΟΣ ΥΠΟΧΩΡΗΤΙΚΟΣ	- 0,502	1,86	1,36

eigenvalue=2,65, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 10,2 %

Πγκ 13β: 2ος Παράγοντας: Αυτοπεποίθησης - Σταθερότητας

	ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΟΠΟΙΗΣΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ
ΠΛΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	- 0,25 (23)	0,16 (29)	0,00 (27)
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ	- 0,30 (28)	0,25 (29)	0,07 (29)

Πγκ 13.4.3: Κατανομή του 2ου Παράγοντα: Αυτοπεποίθησης - Σταθερότητας, στις συνθήκες

Πηγή μεταβλητικότητας	Άθροισμα τετρ.	Β.Ε	Μέσο τετρ.	Κριτήριο F	Επίπ. εμπ.
Κύριες επιδράσεις	6,461	3	2,154	2,862	0,04
A=Μν./Πλν Ηγ.	0,067	1	0,067	0,090	--
B=Ηθκ./Ψχλ/Ελγ	6,436	2	3,218	4,277	0,02
AXB	0,155	2	0,077	0,103	--
Κατάλοιπο	119,639	159	0,752		

Πγκ 13.4.4: Ανάλυση διακύμανσης για την κατανομή του 2ου Παράγοντα

III. Συμπεράσματα

Η ψυχολογιοποίηση γνωρίζουμε πλέον καλά ότι είναι από τις πιο αποτελεσματικές στρατηγικές αντίστασης στη μειονοτική επιρροή (βλ. Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989). Ο Szasz T. (1983, 1990) έδειξε τον τρόπο που η ψυχιατρική από την αρχή της ανάπτυξης της οδήγησε στον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φίμωση των κοινωνικών στρωμάτων που κινούνταν στα όρια του κοινωνικού συστήματος και φαινόταν διαφορετικοί από το μέσο όρο. Η ψυχολογιοποίηση, και η ακραία της μορφή η ψυχιατρικοποίηση αντλούν τη δύναμή τους από το επιστημονικό πρόκαλυμα τους, ενώ πολύ συχνά δεν αποσκοπούν στην κατανόηση του διαφορετικού αλλά στον κοινωνικό αποκλεισμό των κοινωνικών μειονοτήτων.

Είναι αρκετές οι έρευνες που δείχνουν τη λειτουργία της ψυχολογιοποίησης ως κρυφή μορφή κοινωνικού ελέγχου που μειώνει την αξιοπιστία των μειονοτήτων και αυξάνουν την επιρροή των πλειοψηφιών (βλ. σχετικά Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, 1989γ, 1989ε, Παπαστάμου Σ. Mugny G. 1989). Για αυτό και θεωρήσαμε σ' αυτήν την εργασία τη ψυχολογιοποίηση ως ένα από τα πιο αποτελεσματικά περιφερειακά σχήματα στην προστασία του κεντρικού πυρήνα αποδοχής - οριακότητας της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής.

Έχει βρεθεί ωστόσο (Παπαστάμου Σ. 1989δ) ότι η ψυχολογιοποίηση μειώνει την επιρροή μόνο εκείνης της μειονοτικής ομάδας που στερείται ηγέτη. Αντίθετα ένας μειονοτικός ηγέτης σε σύγκριση με μια μειονοτική ομάδα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή όταν ψυχολογιοποιείται. Το γεγονός όμως ότι η ψυχολογιοποίηση είναι τόσο αποτελεσματική στην ανάδειξη του κοινωνικά "επικίνδυνου" χαρακτήρα των οριακών πηγών κοινωνικής επιρροής, επικίνδυνου εννοείται για το κοινωνικό status quo, μας έκανε να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι μόνο έναν πλειονοτικό ηγέτη ευνοεί ξεκάθαρα η ψυχολογιοποίηση. Αντίθετα ο μειονοτικός ηγέτης θα επωφελούνταν λιγότερο ή θα έχανε σε επιρροή όταν το συγκρίνουμε με έναν πλειονοτικό ηγέτη. Πράγματι το πείραμα αυτό φαίνεται να επαληθεύει αυτήν την υπόθεση.

Αντίθετα είδαμε (βλ. κεφάλαιο 8) ότι η μειονότητα σ' ένα κλίμα έντονου ηθικού προβληματισμού σχεδόν αυτόματα θεωρείται πιο αξιόπιστη αφού γι αυτήν το κοινωνικό κόστος που πληρώνει για την κοινωνική διαφοροποίησή της είναι μεγαλύτερο. Η

ηθικοποίηση τονίζει την αξιοπιστία, την εντιμότητα, τη σταθερή δέσμευση των μελών στις ομαδικές νόρμες και την αυτονομία της. Επόμενο είναι να αυξάνει τη δυνατότητα της μειονοτικής ομάδας στην άσκηση επιρροής.

Είδαμε επίσης ότι ο ηθικός πλειονοτικός ηγέτης (βλ. κεφάλαιο 10) ασκεί μεγαλύτερη επιρροή σε συνθήκες ηθικοποίησης. Προφανώς αυτό συμβαίνει γιατί η ηθικότητα ενισχύει τον πρωτοτυπικό χαρακτήρα του (Hogg M.-A. Turner J.-C., 1987). Η ηθικότητα σημαίνει επίσης σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές.

Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω αποτελεσμάτων από τις πειραματικές έρευνες αυτής της εργασίας μας έκανε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η ηθικοποίηση θα δρα με τον ίδιο τρόπο που δρα και σε έναν πλειονοτικό ηγέτη. Το παρόν πείραμα επιβεβαίωσε αυτήν την υπόθεση. Η ηθικοποίηση ενισχύει τη δράση των ηγετών είτε μειονοτικών είτε πλειονοτικών ιδιαίτερα όταν χαρακτηρίζονται ως ηθικοί. Αν και σ' αυτό το πείραμα δεν είχαμε διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην επιρροή που ασκούν οι ηθικοποιημένοι ηγέτες και την επιρροή των ηγετών της συνθήκης ελέγχου. Αυτό πρέπει να αποδοθεί στον πειραματικό χειρισμό της ηθικοποίησης. Τα υποκείμενα δεν είχαν εισαχθεί από την αρχή σ' έναν ενεργό ηθικό προβληματισμό, στοιχείο απαραίτητο για τη δημιουργία "ηθικού κλίματος" όπως είδαμε και στο πρώτο πείραμα αυτής της εργασίας. Επομένως η ηθική κρίση των πηγών επιρροής είχε μικρότερη σημασία από εκείνους τους πειραματικούς χειρισμούς που εισαγάγουν κατευθείαν σε έναν έντονο ηθικό προβληματισμό. Εξάλλου στους ηγέτες των συνθηκών ηθικοποίησης δεν αποδόθηκε κανένας ηθικός χαρακτηρισμός, ούτε θετικός, ούτε αρνητικός.

Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι γενικά η ψυχολογιοποίηση λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας στην άσκηση της μειονοτικής επιρροής, συμπεριλαμβανομένης της επιρροής του μειονοτικού ηγέτη, ενώ ενισχύει την επιρροή των ομάδων θεσμικής αποδοχής (βλ. κεφάλαιο 5). Αντίθετα η ηθικοποίηση φαίνεται να είναι αρκετά ευνοϊκή για τις μειονοτικές πηγές και για τις ηγεσίες κάθε τύπου.

Επίλογος

Στη θεωρία του για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ο Abric (Mars 1989, 1994) υποστηρίζει ότι ένα από τα βασικά συστήματα της κοινωνικής αναπαράστασης είναι ο κεντρικός πυρήνας. Μια από τις βασικές λειτουργίες του κεντρικού πυρήνα είναι ότι δίνει νόημα και οργανώνει τα περιφερειακά σχήματα (Flament 1987, Mars 1989, 1994). Τα περιφερειακά σχήματα, το δεύτερο σημαντικό σύστημα της κοινωνικής αναπαράστασης με βάση την ίδια θεωρία, επιτρέπουν την αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας χωρίς να υπάρχει ανάγκη, για τα άτομα, να ανατρέχουν κάθε στιγμή στο κεντρικό πυρήνα. Το περιφερειακό σχήμα δίνει μια άμεση αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας υποστασιοποιώντας το νόημα του κεντρικού πυρήνα.

Ο Abric (1987) έδειξε ότι τα υποκείμενα δεν συμμετέχουν στην πειραματική διαδικασία απογυμνωμένα από την κοινωνική τους εμπειρία. Αντίθετα είναι εφοδιασμένα με κοινωνικές αναπαραστάσεις που λειτουργούν ως *a priori* δεδομένα.. Αυτά τα δεδομένα προσπαθεί να εκμεταλευθεί και ο κοινωνικός ψυχολόγος στην πειραματική διαδικασία.

Αυτές οι θεωρητικές παραδοχές αποτέλεσαν το θεμέλιο σχήμα στην πρότασή μας για τον τρόπο που είναι ενδεχόμενο να δομείται η αντίληψη των υποκειμένων για το κοινωνικό πεδίο μέσα στο οποίο εκτυλίσσονται οι διαδικασίες της κοινωνικής επιρροής. (βλ. 5ο κεφάλαιο). Θεωρήσαμε λοιπόν ότι το κοινωνικό περιβάλλον των ατόμων τα εφοδιάζει με έναν πολιτισμικό εξοπλισμό. Αυτός ο πολιτισμικός εξοπλισμός βοηθάει τα υποκείμενα να συνειδητοποιήσουν ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που είναι κυρίαρχα και κυρίως νόμιμα στον κοινωνικό σχηματισμό. Ο πολιτισμικός αυτός εξοπλισμός εφοδιάζει τα άτομα με κριτήρια αξιολόγησης που τα βοηθούν να αντιληφθούν τι είναι νόμιμο και τι όχι, τι είναι επιτρεπτό και ανεπιτρεπτό, ποια χαρακτηριστικά είναι αποδεκτά και ποια όχι από τον κοινωνικό σχηματισμό μέσα στον οποίο λειτουργούν. Κοντολογίς τα υποκείμενα πριν από κάθε κοινωνική διαντίδραση είναι εφοδιασμένα με μια κοινωνική γνώση που προσδιορίζει τα όρια νομιμότητας και ανοχής του κοινωνικού σχηματισμού. Αυτή την κοινωνική γνώση τη χρησιμοποιούν για να προσδιορίσουν τις δικές τους συμπεριφορές, στάσεις

και αντιλήψεις αλλά και για να κρίνουν το βαθμό νομιμότητας ή επικινδυνότητας, για τον κοινωνικό σχηματισμό εννοείται, των κοινωνικών πρωταγωντιστών, των απόψεων και των συμπεριφορών τους. Άλλωστε η Paicheler από το 1976 έχει αποδείξει και πειραματικά ότι ανάμεσα στα υποκείμενα εκτός από την οριζόντια διαντίδραση μεταξύ τους υφίσταται ταυτόχρονα και μια κάθετη διαντίδραση. Αυτή η κάθετη διαντίδραση αναφέρεται στους κοινωνικούς κώδικες και τους κοινωνικούς κανόνες στους οποίους έχει πρόσβαση το άτομο και οι οποίοι τον βοηθούν στην αποκωδικοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Τα υποκείμενα σε μια κατάσταση επιρροής χρησιμοποιούν αυτήν την κοινωνική γνώση που έχουν αποκτήσει για να κρίνουν και να κατατάξουν τους κοινωνικούς πρωταγωνιστές. Υποστηρίξαμε λοιπόν ότι το πεδίο επιρροής γίνεται αντιληπτό μέσα από μια κοινωνική αναπαράσταση που την ονομάσαμε κοινωνική αναπαράσταση του πεδίου επιρροής. Υποθέσαμε ότι κεντρικός πυρήνας αυτής της αναπαράστασης είναι η διάσταση αποδοχής - οριακότητας. Η κοινωνική αναπαράσταση του πεδίου επιρροής μας διευκολύνει να έχουμε μια γρήγορη και άμεση αντίληψη των κοινωνικών οντοτήτων που υπεισέρχονται σε μια διαδικασία επιρροής. Μας επιτρέπει να κατατάξουμε και να αξιολογήσουμε αυτές τις κοινωνικές οντότητες καθώς μας παραπέμπει στις στάσεις, τις γνώμες και τα στερεότυπα που προκρίνονται για αυτές.

Αφού διατυπώσαμε αυτήν την υπόθεση προσπαθήσαμε να εξετάσουμε αν υπάρχουν κάποια θεμελιώδη χαρακτηριστικά που θα μας επέτρεπαν να κατατάξουμε σε κατηγορίες τις κοινωνικές οντότητες του πεδίου επιρροής. Θεωρήσαμε ότι υπάρχουν τέσσερις βασικοί τύποι πηγών επιρροής που θα μπορούσαν να εμφανιστούν σε μια διαδικασία κοινωνικής επιρροής. Αυτές είναι οι Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Υψηλής Υποστήριξης(ΟΘΑΠΥΨΥ), οι Ομάδες Θεσμικής Αποδοχής Χαμηλής Υποστήριξης(ΟΘΑΧΥ), οι Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Υψηλής Υποστήριξης(ΟΘΟΥΨΥ) και τέλος οι Ομάδες Θεσμικής Οριακότητας Χαμηλής Υποστήριξης(ΟΘΟΧΥ). Οι δύο πρώτες είναι εκφραστές και προστάτες της νομιμότητας του κοινωνικού σχηματισμού ενώ οι δύο τελευταίες θέτουν σε αμφισβήτηση περισσότερο ή λιγότερο θεμελιώδεις παραδοχές του κοινωνικού συστήματος.

Κάθε μια από τις παραπάνω ομάδες έχει τη δική της ικανότητα στο να επηρεάζει τον πληθυσμό με πολύ συγκεκριμένο τρόπο έχοντας η κάθε μια το

ιδιαίτερο "οπλοστάσιό" της. Οι στρατηγικές επιρροής που αναπτύσσουν δεν είναι ανεξάρτητες από τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνονται. Γιατί και ο πληθυσμός είτε κινείται στα αποδεκτά πλαίσια του κοινωνικού σχηματισμού είτε στις παρυφές του και συχνά έχει επίγνωση αυτής της ιδιαίτερης τοποθέτησής του. Ένα στοιχείο με το οποίο ελάχιστα ασχολούνται οι κοινωνιοψυχολογικές μελέτες των φαινομένων κοινωνικής επιρροής. Για παράδειγμα οι καπνιστές που οι έρευνες δείχνουν ότι έχουν επίγνωση της "κακής" ή βλαβερής φύσης της συνήθειάς τους. Ωστόσο πολλοί από τους καπνιστές θέλουν να κινηθούν στις κοινωνικά αποδεκτές και "νόμιμες" παραδοχές του κοινωνικού σχηματισμού για το κάπνισμα ενώ αντίθετα υπάρχουν άλλοι που αν και έχουν επίγνωση της "αντικοινωνικής" τους συμπεριφοράς ωστόσο συμβιβάζονται μ' αυτό το γεγονός και τείνουν να "κατοχυρώνουν" την οριακότητά τους. Το πέμπτο κεφάλαιο μας έδωσε την ευκαιρία να αναπτύξουμε εκτενέστερα αυτές τις απόψεις με βάση τις ήδη υπάρχουσες, κοινωνιοψυχολογικές έρευνες.

Η κοινωνική αναπαράσταση είδαμε ότι διακρίνεται και από ένα δεύτερο σύστημα, το περιφερειακό. Στην αναπαράσταση του πεδίου επιρροής τέτοιο σχήμα θα μπορούσε να είναι κάθε έννοια ή κοινωνιοψυχολογικός μηχανισμός που κάνει απτή την αίσθηση του αποδεκτού ή οριακού χαρακτήρα μιας κοινωνικής οντότητας που συμμετέχει στη διαδικασία της κοινωνικής επιρροής. Η λειτουργία ενός τέτοιου περιφερειακού σχήματος στην αναπαράσταση του πεδίου επιρροής δεν μπορεί παρά να έχει επιπτώσεις στο είδος επιρροής που μπορεί να ασκήσει η πηγή επιρροής ανάλογα με τον τύπο της καθώς και στη συνολική επίδραση που έχει στον πληθυσμό.

Απ' αυτήν την άποψη θεωρήσαμε την ψυχολογιοποίηση ότι λειτουργεί ως περιφερειακό σχήμα της αναπαράστασης του πεδίου επιρροής. Η ψυχολογιοποίηση συνήθως ακυρώνει την επιρροή των ΟΘΟΧΥ, και ενισχύει την επιρροή των ομάδων θεσμικής αποδοχής όπως δείχνουν οι προγενέστερες κοινωνιοψυχολογικές έρευνες (βλ. Παπασταμού Σ. Νοέμβριος 1989, Papastamou S. 1993). Η άποψη που υποστηρίξαμε σ' αυτήν την εργασία είναι ότι αυτό οφείλεται στην επιστημολογική θεμελίωση της ψυχολογιοποιητικής πρακτικής. Η ακραία της μορφή η ψυχιατρικοποίηση δείχνει τις αποκρουστικές όψεις που μπορεί να πάρει αυτή η μορφή του κοινωνικού ελέγχου (βλ. σχετικά Παπαστάμου Σ. Νοέμβριος 1989, Szasz T. 1983, 1990). Η ψυχολογιοποίηση εκφράζει μια σύγχρονη τάση απο-πολιτικοποίησης των κοινωνικών προβλημάτων και αντίστοιχης "επιστημονικοποίησης". Με τον όρο "επιστημονικοποίηση" αναφερόμαστε σε μια ιδεολογική πρακτική αντιμετώπισης των κοινωνικών

προβλημάτων με επιστημονικούς όρους. Η κοινωνική δυναμική δεν κατανοείται μέσα από το πλαίσιο του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η κοινωνική πραγματικότητα δεν γίνεται αντιληπτή ως μια προσωρινή "ισορροπία" που συνήθως βασίζεται σ' ένα μάγμα συγκρουσιακών καταστάσεων εξορισμού ρευστό και μεταλλάξιμο. Αντίθετα υπάρχει η αντίληψη ότι η ανατροπή αυτής της ισορροπίας δεν είναι παρά εκδήλωση μιας κοινωνικής παθογένειας που οι επιστήμες του ανθρώπου, όπως η ψυχιατρική και η ψυχολογία, μπορούν να τις αντιμετωπίσουν μέσα από μια τεχνοκρατική πρακτική. Το κοινωνικό φαντασιακό της επιστημονικότητας είναι αυτό που εντέλει βοηθάει τις ψυχολογιοποιητικές πρακτικές να ασκούν αυτή τη μορφή του κοινωνικού ελέγχου. Αυτός είναι και ο λόγος που μέσα σ' αυτήν την εργασία κυριαρχεί η προσπάθεια να συγκρίνουμε τη ψυχολογιοποίηση με την ηθικοποίηση.

Με τον όρο ηθικοποίηση αναφερόμαστε στη χρήση ηθικών όρων στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής και προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε τις συνέπειες που έχει η χρήση των όρων αυτών στην επιρροή των διαφορετικών τύπων επιρροής.

Ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια (1975α) και στα Ηθικά Μεγάλα (1993) υπήρξε σαφής. Το υποκείμενο συγκροτείται ηθικά μόνο στην πολιτική κοινωνία. Η "πόλις" είναι ο κοινωνικός χώρος που συγκροτεί όχι μόνο το ήθος αλλά κυρίως τον ίδιο τον άνθρωπο. Η "πόλις" εξανθρωπίζει. Το ήθος του ρήτορα (βλ. Ρητορική Τέχνη, 1975β) είναι σημαντικό για την επίδραση του ρήτορα γιατί λειτουργεί ως αποδεικτικό στοιχείο των λεγομένων του.

Στο Μεσαίωνα η ηθική ως κριτήριο αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς εξακολουθεί να είναι ισχυρό. Μόνο που τώρα έχουν αλλάξει τα λογικά και κοινωνιολογικά θεμέλιά του. Ηθικός είναι αυτός που στηρίζει τη θεία τάξη. Ο αήθης είναι αυτός που αμφισβητεί τις κυρίαρχες κοινωνικές πρακτικές τις θεολογικά επικυρωμένες. Το ηθικό κριτήριο σ' αυτήν την ιστορική περίοδο συντελεί μια βασική κοινωνική λειτουργία, δίνει μορφή στον κοινωνικό έλεγχο.

Αντίθετα, με το Μακιαβέλλι αρχίζει μια ενεργής αμφισβήτηση για την σκοπιμότητα της χρήσης της ηθικής ως κριτήριο αξιολόγησης των κρατικών δραστηριοτήτων (βλ. Μακιαβέλλι Ν. 1984, 1991, Κονδύλης Π. 1984, Arendt Η. 1994). Η ηθική έχει χρηστικό χαρακτήρα μόνο για την απόδοση θετικής εικόνας στον ηγέτη προκειμένου ο τελευταίος να καθίσταται αποτελεσματικότερος στην προσπάθειά του

να επιβάλλεται στο λαό του. Ο Μακιαβέλλι θεωρεί βλαπτική την παρέμβαση του Πάπα στις υποθέσεις των Ιταλικών κρατών. Από εκεί ξεκινάει και η αντίδρασή του στην ηθικοποίηση της κρατικής πολιτικής.

Η ηθική άρχισε να αποσύρεται στην ατομικότητα, γεγονός που φαίνεται περισσότερο καθαρά στον Καντ (Γκίκας Σ. 1991). Η χρησιμότητα της ηθικής εξακολουθεί να είναι αποδυναμωμένη στην σύγχρονη εποχή. Η αποδυνάμωση αυτή οφείλεται στον ίδιο λόγο για τον οποίο η ψυχολογιοποίηση εμφανίζεται σημαντική για την κριτική αξιολόγηση των φαινομένων επιρροής. Καθώς το κοινωνικό φαντασιακό κυριαρχείται από την επιστημονικότητα η ηθική δε βρίσκει ένα επιστημονικό πεδίο στο οποίο να θεμελιώνεται η χρησιμότητα της ως κυρίαρχο κριτήριο κατανόησης και αξιολόγησης της κοινωνικής πραγματικότητας. Τουλάχιστον κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί ως τώρα.

Κάποιες κοινωνιοψυχολογικές έρευνες των Perez και Mugny (1989α, 1989β) φαίνεται να ενισχύουν το συλλογισμό μας. Όταν ο πειραματικός πληθυσμός καλείται να χρησιμοποιήσει το ηθικό φίλτρο για να κρίνει τις απόψεις που εκφράζονται είτε υπέρ είτε κατά της άμβλωσης, αρνείται να αποδώσει μια ηθική ιδιότητα σε κάποιες από τις δύο τοποθετήσεις που να τη χαρακτηρίζει αποκλειστικά. Για παράδειγμα ο πληθυσμός που υποστηρίζει την άμβλωση είναι και αυτός που χαρακτηρίζει ηθικές τις απόψεις για την άμβλωση. Το ίδιο και ο πληθυσμός που είναι αρνητικά διακεείμενος στην άμβλωση κρίνει ως ηθική μόνο την άποψη που καταδικάζει την άμβλωση. Η ηθική δεν οργανώνει κατά ιδιαίτερο τρόπο καμμία απο τις δύο προτάσεις. Αντίθετα λειτουργεί ως δείκτης διομαδικού ανταγωνισμού. Επίσης οι έρευνες έδωσαν ενδείξεις ότι η ηθική επιλύει τη σύγκρουση κυρίως στο σχεσιολογικό επίπεδο μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Αντίθετα δε βοηθά την αποσύνδεση της κοινωνικής σύγκρισης από τη διαδικασία επικύρωσης και κατά συνέπεια σχετίζεται περισσότερο με την άμεση παρά με την έμμεση επιρροή.

Η παραπάνω ανάλυση με τη βοήθεια μιας πιλοτικής έρευνας που διεξαγάγαμε προηγουμένως (βλ. παράρτημα Α) μας βοήθησε να διατυπώσουμε τις υποθέσεις μας. Υποθέσαμε λοιπόν ότι η ηθικοποίηση συνδέεται περισσότερο με τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Καθώς η ηθική δεν έχει μια σημαντική, υπέρτατη αρχή θεμελίωσης για να τη στηρίζει δεν θα πρέπει να πυροδοτείται αυτόματα στις διαδικασίες επιρροής αλλά θα πρέπει να συντρέχουν ειδικές προϋποθέσεις.

Η ηθικοποίηση θα πρέπει να συνδέεται με την αξιοπιστία και τη σταθερή δέσμευση στις ομαδικές αρχές. Θα πρέπει επίσης να σηματοδοτεί θετικά τις δημόσιες παρεμβάσεις των ομάδων θεσμικής οριακότητας αξιολογώντας θετικά το γεγονός ότι αυτές οι ομάδες είναι πρόθυμες να πληρώσουν ένα υψηλό κοινωνικό κόστος προκειμένου να υποστηρίξουν τις απόψεις τους. Η ηθική εικόνα θα πρέπει να ευνοεί την άσκηση επιρροής από τον ηγέτη μιας κοινωνικής ομάδας, ανεξάρτητα από τον θεσμικά οριακό ή αποδεκτό χαρακτήρα της ομάδας γιατί η ηθικότητα αυξάνει την πρόσληψη του πρωτοτυπικού χαρακτήρα του ηγέτη (βλ. Hogg M.-A. Turner J.-C., 1987). Η ηθικοποίηση για τους παραπάνω λόγους θα πρέπει να έχει την τάση να ενισχύει την επιρροή των οριακών ομάδων σε αντίθεση με τη ψυχολογιοποίηση.

Όσον αφορά τις πλειοψηφική πηγή, που την επιλέξαμε ως αντιπρόσωπο των ομάδων θεσμικής αποδοχής, η απόδοση ενός αρνητικού χαρακτηριστικού σ' αυτήν υποθέσαμε ότι θα ήταν πιθανό να πυροδοτήσει μια κανονιστική σύγκρουση που θα έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του φαινομένου της ενδοτικότητας σ' αυτήν. Υποθέσαμε επίσης ότι η ηθικοποίηση θα μειώνει την πρόσληψη της συναινετικότητας της πλειοψηφικής απάντησης. Ωστόσο ειδικότερα η μελέτη της επίδρασης της ηθικοποίησης σε πλειονοτικές ομάδες κινείται σ' ένα αρκετά παρθένο έδαφος γι αυτό και οι υποθέσεις μας διατυπωθήκανε με ένα μεγαλύτερο ποσοστό επιφύλαξης.

Τέλος όπως υποστηρίξαμε παραπάνω, υποθέσαμε ότι η ηθικοποίηση θα πρέπει να έχει την ίδια επίδραση τόσο σ' έναν πλειονοτικό όσο και σ' έναν μειονοτικό ηγέτη. Αντίθετα μένοντας πιστοί στην ανάλυσή μας για την αναπαράσταση του πεδίου επιρροής, και τη ψυχολογιοποίηση ως περιφερειακό σχήμα της, υποθέσαμε ότι η ψυχολογιοποίηση θα ευνοεί περισσότερο την επιρροή ενός πλειονοτικού ηγέτη σε σύγκριση με την επιρροή του μειονοτικού ηγέτη. Ο ηγέτης μιας μειονότητας δεν παύει να είναι ο ηγέτης μιας θεσμικά οριακής ομάδας οπότε η ψυχολογιοποίηση, συγκριτικά ως προς έναν πλειονοτικό ηγέτη, θα έπρεπε να περιορίζει το μέγεθος της επίδρασης του.

Για να εντοπίσουμε τον τρόπο που επιδρά η ηθικοποίηση στις ομάδες θεσμικής οριακότητας προχωρήσαμε στο σχεδιασμό της πρώτης πειραματικής έρευνας. Στο πρώτο πείραμα ασχοληθήκαμε αποκλειστικά με το φαινόμενο της ηθικοποίησης στη

μειονοτική επιρροή. Ο μισός πειραματικός πληθυσμός προτού εισαχθεί στην κύρια πειραματική διαδικασία έπρεπε προηγουμένως να απαντήσει σε ένα ερωτηματολόγιο που έστρεφε το ενδιαφέρον του σε θέματα ηθικής. Στις υπόλοιπες μισές συνθήκες δεν υπήρχε ανάλογος πειραματικός χειρισμός. Κύριος στόχος αυτού του πειραματικού χειρισμού ήταν να δοκιμάσουμε την υπόθεσή μας ότι για να λειτουργήσει η ηθικοποίηση πρέπει να συντρέχουν ιδιαίτερες προϋποθέσεις. Πράγματι η ηθικοποίηση έχει πιο σημαντικές επιδράσεις μόνο όταν συντρέχουν ειδικές προϋποθέσεις, και συγκεκριμένα στο πείραμα μόνο όταν προϋπάρχει ένας ενεργός ηθικός προβληματισμός.

Σε συνθήκες ηθικοποίησης μια ομάδα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ηθική, ως αήθης ή τέλος μπορεί να υπάρχει ενεργός ένας ηθικός προβληματισμός χωρίς να αποδίδεται κάποιος συγκεκριμένος ηθικός χαρακτηρισμός στην πηγή επιρροής. Τα αποτελέσματα δείχνουν, όπως άλλωστε είναι και αυτονόητο, μια αυξημένη επίδραση της ηθικής μειονότητας όταν ο ηθικός προβληματισμός είναι ενεργός. Επίσης η αήθης μειονότητα δε φαίνεται να έχει σημαντική επίδραση στον πειραματικό πληθυσμό. Αυτό συμβαίνει ανεξάρτητα από το εάν έχει επιβληθεί προηγουμένως ο ηθικός προβληματισμός. Ένα άλλο αποτέλεσμα που χρήζει προσοχής είναι η αυξημένη άμεση επίδραση που έχει η μειονότητα που δεν δέχεται κανένα ηθικό χαρακτηρισμό αλλά που δρα μέσα σε συνθήκες έντονου ηθικού προβληματισμού. Η επιρροή της είναι μεγαλύτερη όχι μόνο από την αήθη μειονότητα αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι είναι μεγαλύτερη και από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου όπου δεν υπάρχει κανένας χειρισμός της ηθικοποίησης. Αυτό ενισχύει τις δύο υποθέσεις που διατυπώσαμε. Δηλαδή ότι η μειονοτική επιρροή είναι μεγαλύτερη σε συνθήκες της ηθικοποίησης και ότι η ηθικοποίηση ενισχύει κυρίως την άμεση επιρροή που είναι σε θέση να ασκήσει η μειονότητα.

Η ηθική διάσταση ευνοεί τη μειονοτική επιρροή όταν στο κοινωνικό πεδίο κυριαρχεί ένας ηθικός προβληματισμός. Η βοήθεια που δέχεται η μειονότητα από την ηθική ευνοεί κυρίως την άμεση αποδοχή των μειονοτικών απόψεων. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα με ιδιαίτερη σημασία καθώς γνωρίζουμε ότι η μειονότητα κατορθώνει κυρίως έμμεση παρά άμεση επιρροή (βλ. 3ο κεφάλαιο για το γενετικό μοντέλο). Εξάλλου και στη συνθήκη της ηθικής ομάδας όπου η μειονότητα ασκεί σημαντικότερη έμμεση επιρροή αυτό δε συμβαίνει εις βάρος της αποδοχής των άμεσων μειονοτικών παραδοχών. Η ηθικοποίηση λοιπόν είναι σημαντική για τη

μειονοτική επιρροή γιατί τη διευκολύνει σ' ένα πεδίο που είναι δύσκολο για αυτήν, στο πεδίο της άμεσης αποδοχής των μειονοτικών απόψεων. Επομένως όχι μόνο η ηθικοποίηση δεν ευνοεί την αποσύνδεση της άμεσης από την έμμεση επιρροή αλλά αυτό συμβαίνει υπέρ και όχι εις βάρος της μειονοτικής επιρροής. Επίσης αυτό συμβαίνει όπως το είχαμε υποθέσει γιατί η ηθικοποίηση τείνει να ευνοεί την εικόνα αξιοπιστίας και της αυτονομίας της μειονοτικής ομάδας.

Η ηθικοποίηση λοιπόν είναι ένας μηχανισμός που σε αντίθεση με τη ψυχολογιοποίηση ευνοεί τη μειονοτική παρέμβαση, παρά το γεγονός (ή καλύτερα εξαιτίας αυτού του γεγονότος) ότι επιλύει τη σύγκρουση στο σχεσιολογικό επίπεδο. Η ευνοϊκή επίδραση στη μειονοτική επιρροή υφίσταται κυρίως όταν το κοινωνικό πεδίο κυριαρχείται από τον ηθικό προβληματισμό και κυρίως όταν η μειονότητα χαρακτηρίζεται ως ηθική, χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο. Ωστόσο πάντοτε οι κυρίαρχες ομάδες του κοινωνικού πεδίου έχουν τη δυνατότητα να αρνηθούν την ηθικότητα της μειονοτικής ομάδας, ακόμα και όταν ο ηθικός προβληματισμός την ευνοεί.

Για τη μελέτη της επίδρασης της ηθικοποίησης στις ομάδες θεσμικής αποδοχής προχωρήσαμε σε δύο πειραματικούς σχεδιασμούς. Στον πρώτο από αυτούς μελετήσαμε την επίδραση της ηθικοποίησης στην επιρροή ενός πλειονοτικού ηγέτη και μιας πλειονοτικής ομάδας. Υπάρχουν δύο συνθήκες στις οποίες τόσο τον ηγέτη όσο και την ομάδα τους χαρακτηρίσαμε ως ηθικές πηγές, υπήρχαν δύο άλλες συνθήκες όπου χαρακτηρίσαμε τον ηγέτη και την ομάδα ως αήθεις. Στις τέσσερες αυτές συνθήκες εισαγάγαμε τον ηθικό προβληματισμό πριν την κύρια φάση επιρροής, για την προφανή σημασία που διαπιστώσαμε ότι έχει αυτός ο χειρισμός στο πρώτο πείραμα. Τέλος υπήρχανε δύο συνθήκες όπου ούτε στον ηγέτη ούτε στην πλειονοτική ομάδα αποδίδαμε κάποιο συγκεκριμένο ηθικό χαρακτηρισμό και χωρίς να υπάρχει το ερωτηματολόγιο για την ηθική.

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση που κάναμε για την επίδραση της ηθικοποίησης στην επιρροή του ηγέτη. Ένας ηθικός ηγέτης ενισχύει την ικανότητα να επηρεάζει τον πληθυσμό. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η αήθεια δε λειτουργεί ως εμπόδιο στην άσκηση επιρροής του πλειονοτικού ηγέτη. Ο αήθης ηγέτης εξακολουθεί να ασκεί μια επιρροή που κινείται τουλάχιστον στα ίδια επίπεδα με την επιρροή του πλειονοτικού ηγέτη ο οποίος δεν ηθικοποιείται

(συνθήκη ελέγχου). Επομένως η ηθικότητα ενισχύει την επίδραση του πλειονοτικού ηγέτη χωρίς παράλληλα η αήθεια να αποτελεί σημαντική αντίσταση στην επιρροή του πλειονοτικού ηγέτη.

Αντίθετα όπως το είχαμε προβλέψει μια αήθης πλειονοτική ομάδα αυξάνει την κανονιστική σύγκρουση με τον πληθυσμό και τελικά έχει σημαντική επίδραση. Η επίδραση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη στο έμμεσο επίπεδο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι ικανή να οδηγήσει σε ένα καθαρόαιμο φαινόμενο πλειονοτικής μεταστροφής. Η επιρροή μάλιστα της αήθους πλειονότητας εμφανίζεται εντονότερη όχι μόνο από την επιρροή που ασκεί μια πλειονότητα που δεν δρα σε ένα περιβάλλον ηθικοποίησης αλλά και από την επιρροή που ασκεί μια ηθική πλειονότητα. Ωστόσο το πείραμα αυτό δεν επιβεβαίωσε την υπόθεση μας ότι η ηθικοποίηση θα μπορούσε να αποτρέψει την προσοχή του πληθυσμού από το γεγονός ότι βρίσκεται μπροστά σε μια υποτιθέμενη συναινετική απάντηση. Αντίθετα φαίνεται ότι όσο μεγαλώνει η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της επιρροής τόσο αυξάνει και η επίδραση της αήθους πλειονότητας. Επίσης στο πείραμα αυτό επαναεπιβεβαιώθηκε η υπόθεση ότι η ηθικότητα συνεπεξεργάζεται με τα χαρακτηριστικά της αξιοπιστίας της πηγής.

Τα παραπάνω ευρήματα τέθηκαν σε αμφισβήτηση με τον τρίτο πειραματικό σχεδιασμό που παρουσιάσαμε σ' αυτήν την εργασία. Πιο συγκεκριμένα το τμήμα του πειραματικού χειρισμού που παρουσιάσαμε είναι πανομοιότυπο με εκείνο το τμήμα του προηγούμενου πειράματος που έλεγχε την επίδραση της ηθικοποίησης σε μια πλειονοτική ομάδα. Μόνο που τα αποτελέσματα αντιστρέφονται. Η αήθης πλειονότητα βρίσκεται σε προφανή αδυναμία να επηρεάσει τον πειραματικό πληθυσμό. Αντίθετα η ηθική πλειονότητα ασκεί σαφώς μεγαλύτερη επιρροή κυρίως στο άμεσο επίπεδο και η συνολική της επίδραση είναι παρεμφερής με την πλειονότητα που δε δέχεται κανένα χειρισμό της ηθικοποίησης.

Η ηθικοποίηση λειτούργησε με τον ίδιο τρόπο που λειτούργησε και σε μία μειονοτική πηγή επιρροής. Επίσης αυτό το πείραμα φαίνεται να επιβεβαιώνει, σ' αντίθεση με το προηγούμενο πείραμα, την υπόθεση ότι η ηθικοποίηση μειώνει την πρόσληψη του συναινετικού χαρακτήρα της πλειοψηφικής απάντησης. Στις συνθήκες της ηθικοποίησης η πλειονότητα δεν προσλήφθηκε εξίσου πλειοψηφική όπως συνέβη με την πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου. Επίσης αυτό το πείραμα επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι η ηθική συνδέεται με την αξιοπιστία της πηγής.

Έχοντας υπόψη τα αποτελέσματα και των δύο τελευταίων πειραμάτων μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μια πλειονότητα όταν δρα σε συνθήκες ηθικοποίησης, και τα υποκείμενα είναι σε θέση να προσλαμβάνουν τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της, τότε είναι η αήθεια που ευνοεί την επιρροή της. Αντίθετα όταν για οποιοδήποτε λόγο ο πληθυσμός δεν προσλαμβάνει τον πλειοψηφικό χαρακτήρα της πηγής τότε είναι η ηθική εικόνα που προσφέρει μεγαλύτερο πλεονέκτημα στις πλειονότητες στις συνθήκες της ηθικοποίησης. Αν και παραμένει αναπάντητη η απορία γιατί στο ένα πείραμα προσλαμβάνεται ο πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής στις συνθήκες της ηθικοποίησης και στο άλλο όχι.

Στο τέταρτο πείραμα πρόθεσή μας υπήρξε να διαπιστώσουμε την επίδραση που έχει η ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση τόσο στην πλειονοτική όσο και στην μειονοτική επιρροή. Το πρώτο σημαντικό στοιχείο αυτού του πειράματος υπήρξε η αδυναμία να επιβεβαιώσουμε προγενέστερες μελέτες (βλ. Παπαστάμου Σ. 1989γ, Νοέμβριος 1989) που συνέκλιναν στην άποψη ότι η ψυχολογιοποίηση ενισχύει την επιρροή της πλειοψηφικής ομάδας. Προφανώς μια "πολιτισμική" ψυχολογιοποίηση μερικές φορές μπορεί να λειτουργεί ως αντίσταση όχι μόνο στη μειονοτική αλλά και στην πλειονοτική επιρροή.

Η πλειονότητα της συνθήκης ελέγχου ασκεί σαφώς μεγαλύτερη, συνολική, επιρροή τόσο από την ψυχολογιοποιημένη όσο και από την ηθικοποιημένη πλειονότητα. Η ηθικοποιημένη πλειονότητα με τη σειρά της, υπάρχουν ενδείξεις ότι, ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από την ψυχολογιοποιημένη πλειονότητα. Και στις τρεις πειραματικές συνθήκες έγινε αντιληπτός ο πλειοψηφικός χαρακτήρας της πηγής. Παρ' όλα αυτά στη συνθήκη της ηθικοποίησης η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής ήταν μικρότερη, γεγονός που συμφωνεί με τα ευρήματα του προηγούμενου πειράματος. Η ηθικοποίηση λοιπόν αρκετά συχνά τείνει να μειώνει την πρόσληψη πλειοψηφικού χαρακτήρα της πηγής και κατά συνέπεια οδηγεί στη μείωση της κανονιστικής σύγκρουσης (βλ. Perez J.-A., Mugny G. 1996) με τον πληθυσμό. Υπενθυμίζουμε ότι σ' αυτό το πείραμα δεν υπήρχε το ερωτηματολόγιο για την ηθική.

Τα ευεργετικά αποτελέσματα της ηθικοποίησης για τη μειονότητα επίσης επαληθεύονται και σ' αυτό το πείραμα. Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι σ' αυτό το πείραμα ο χειρισμός της ηθικοποίησης είναι λιγότερο ευνοϊκός. Διαπιστώσαμε

στο πρώτο πείραμα ότι είναι απαραίτητη η ενεργοποίηση ενός ηθικού προβληματισμού πριν την κύρια φάση της επιρροής προκειμένου να φανούν τα ευεργετικά αποτελέσματα της ηθικοποίησης, χειρισμός που δεν υπάρχει στο δεύτερο πείραμα. Στο πείραμα αυτό ο κύριος στόχος μας υπήρξε η συγκριτική μελέτη των επιπτώσεων από την εφαρμογή της ηθικοποίησης και της ψυχολογιοποίησης στις διαδικασίες της επιρροής. Για το σκοπό αυτό ζητήσαμε από τον πληθυσμό να κρίνει με ηθικούς ή ψυχολογικούς όρους, ανάλογα με την πειραματική συνθήκη τη μειονότητα και αυτό γινόταν μετά την ανάγνωση του μειονοτικού κειμένου. Υπήρξε άμεση επιβεβαίωση των δυσμενών επιπτώσεων που έχει στη μειονοτική επιρροή η πρόσληψη της μειονότητας μέσα από ένα ψυχολογιοποιητικό πρίσμα. Ωστόσο η αρχική ανάλυση έδειξε ότι η ηθικοποιημένη μειονότητα δεν ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από τη μειονότητα της συνθήκης ελέγχου ούτε όμως και μικρότερη από τη ψυχολογιοποιημένη μειονότητα.

Μια πιο εκλεπτυσμένη στατιστική ανάλυση μας έδειξε ωστόσο ότι η ηθικοποίηση ευνοεί τη μειονοτική επίδραση στο κοινωνικό πεδίο. Αυτό συμβαίνει για τα υποκείμενα που ιδεολογικά είναι απομακρυσμένα από τις μειονοτικές απόψεις. Δηλαδή ακόμα και αυτή η μορφή εξασθενισμού χειρισμού της ηθικοποίησης έχει ως αποτέλεσμα την εδραίωση της μειονοτικής τοποθέτησης στο κοινωνικό πεδίο. Ωστόσο το γεγονός ότι ακριβώς η ηθικοποίηση μ' αυτού του είδους τον πειραματικό χειρισμό δεν ευνοεί την εγκαθίδρυση ενός ενεργού ηθικού προβληματισμού, έχει ως αποτέλεσμα να μη μειώνει τη συγκρουσιτικότητα της διαδικασίας κοινωνικής σύγκρισης των υποκειμένων με τη μειονοτική πηγή επιρροής. Για αυτό το λόγο η μειονότητα δεν έχει σημαντική επίδραση στα υποκείμενα που βρίσκονται ιδεολογικώς πιο κοντά στις απόψεις της. Η ηθικοποίηση σ' αυτήν την περίπτωση δεν απαλύνει τη σύγκρουση της ταύτισης που αναπτύσσεται ανάμεσα στη μειονοτική πηγή και τον πληθυσμό.

Τέλος στο τελευταίο πείραμα συγκρίναμε τις επιπτώσεις που έχει η ηθικοποίηση και η ψυχολογιοποίηση στην επιρροή τόσο ενός πλειονοτικού όσο και ενός μειονοτικού ηγέτη. Γνωρίζαμε ότι η ψυχολογιοποίηση (βλ. Παπαστάμου Σ. 1989δ) ενισχύει την επιρροή του μειονοτικού ηγέτη σ' αντίθεση με την επιρροή μιας μειονοτικής ομάδας που τη μειώνει. Ωστόσο υποθέσαμε σύμφωνα με το σκεπτικό που αναπτύξαμε για την αναπαράσταση του πεδίου επιρροής ότι αν συγκρίνουμε την επίδραση που έχει η ψυχολογιοποίηση στην επιρροή ενός πλειονοτικού και ενός

μειονοτικού ηγέτη τότε θα έπρεπε η ψυχολογιοποίηση να ευνοούσε περισσότερο τον πλειοψηφικό παρά το μειονοτικό ηγέτη.

Αυτή η υπόθεση επιβεβαιώθηκε στο τελευταίο πείραμα. Η ψυχολογιοποίηση του μειονοτικού ηγέτη οδηγεί σε μείωση της επιρροής του όταν τη συγκρίνουμε με τις επιπτώσεις που έχει η ψυχολογιοποίηση στην επιρροή του πλειονοτικού ηγέτη. Στην τελευταία περίπτωση η επιρροή αυξάνεται. Επίσης όπως το είχαμε προβλέψει η ηθικοποίηση δε διαφοροποιεί την επιρροή που ασκεί ένας μειονοτικός και ένας πλειονοτικός ηγέτης. Η ηθικοποίηση και στις δύο περιπτώσεις ενισχύει τον πρωτοτυπικό χαρακτήρα του ηγέτη (βλ. Hogg M.-A. Turner J.-C. 1987).

Εαν θα θέλαμε να συμπυκνώσουμε τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ηθική δεν είναι ένα κριτήριο που ενεργοποιείται αυτονόητα στις διαδικασίες επιρροής. Όταν ωστόσο σε ένα κοινωνικό πεδίο επιρροής εγκαθιδρυθεί ένας ηθικός προβληματισμός τότε οι ομάδες θεσμικής οριακότητας μειοψηφικού χαρακτήρα αποκτούν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα. Σ' αυτήν την περίπτωση κυριαρχεί η εικόνα της αξιοπιστίας και της αυτονομίας τους και η σύγκρουση επιλύεται σ' ένα σχεσιολογικό επίπεδο με τρόπο που ευνοεί τη μειονότητα. Μόνη οδός αντίδρασης για τις δυνάμεις που εκφράζουν το κοινωνικό status quo για να μειώσουν τη μειονοτική επίδραση είναι να αμφισβητήσουν τον ηθικό χαρακτήρα της μειονοτικής πηγής. Αντίθετα μια αήθης πλειονότητα είναι σε θέση να οδηγήσει σε μια κανονιστική σύγκρουση με τον πληθυσμό και κατά συνέπεια να οδηγήσει σε μια μεγαλύτερη ενδοτικότητα στις θέσεις της. Αυτό συμβαίνει μόνο όταν δεν ακυρώνεται η πρόσληψη του πλειοψηφικού χαρακτήρα της. Στην τελευταία περίπτωση πρέπει η εικόνα της να χαρακτηρίζεται και από μια ηθική διάσταση. Όσον αφορά τον ηγέτη μιας πηγής επιρροής η ηθική εικόνα ενισχύει τον πρωτοτυπικό χαρακτήρα του και αυξάνει την επιρροή του. Αυτό δε σημαίνει ότι ένας αήθης ηγέτης παρεμποδίζεται σημαντικά στην άσκηση επιρροής.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ:

E.J.S.P. = European Journal of Social Psychology

P.C.E.C.S. = Perspectives cognitives et conduites sociales

Σ.Ε.Κ.Ψ. = Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία

- Abrams D., How do group members regulate their behaviour? An integration of social identity and self-awareness theories, από το: Abrams D. and Hogg M.A. (Eds): Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σ. 89-112, εκδ. Harvester - Wheatsheaf, 1990
- Abrams D., Hogg M.A., An introduction to the social identity approach, από το: Abrams D. and Hogg M.A. (Eds): Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σ. 1-9, εκδ. Harvester - Wheatsheaf, 1990
- Abric J.-C., La creativite des groupes, από το: Moscovici S (sous la direction), Psychologie Sociale, σ.193-212 εκδ. PUF, 1984
- Abric J.-C., Cooperation, competition et representations sociales εκδ. DelVal, 1987
- Abric J.-C. L' etude experimentale des representations sociales από το: Jodelet D. (sous la direction): Les representations sociales σ. 187-203, εκδ. PUF, mars 1989
- Abric J.-C., L' organisation interne des representations sociales: systeme centrale et systeme peripherique από το: Guimelli C. (sous la direction) Textes de base en sciences sociales - structures et transformations des representations sociales σ. 73-84, εκδ. Delachaux et Niestle, 1994
- Amerio P., Groupes, representations et identites sociales. Reflexions sur Giovanni Miseri et son groupe, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 125-142, εκδ. DelVal, 1987
- Arendt H., Τι είναι Αυθεντία; από το: Λεβιάθαν, τευχ. 15, σελ. 147-202, β' περίοδος, 1994
- Αριστοτέλης Ηθικά Νικομάχεια από το: Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, εκδ. Πάπυρος, 1975α
- Αριστοτέλης Ρητορική Τέχνη, από το: Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, εκδ. Πάπυρος, 1975β
- Αριστοτέλης Ηθικά Μεγάλα, από το: Αριστοτέλης- Άπαντα, τομ. 4, εκδ. Κάκτος, Ιούνιος 1993
- Asch S.E. Διαπροσωπική επιρροή. Οι επενέργειες από την πίεση της ομάδας στη μετατροπή και τη διαστρέβλωση των εκτιμήσεων, από το Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 79-90, εκδ. Οδυσσέας, 1989

- Beauvois J.-L., A propos de l'opposition Interne/Externe dans l'explication naive, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et confits cognitifs, σελ. 119,121, εκδ. DelVal, 1987
- Bloch M., Η φεουδαλική κοινωνία. Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης. Οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων, εκδ. Κάλβος, 1987
- Brandstatter V., Ellemers N., Gaviria E. Giosue F., Huguet P., Kroon M., Morchain P., Pujal M., Rubini M. Mugny G. and Perez J.-A., Indirect majority and minority influence: An explanatory study, από το EJSP, Vol 21, σελ. 199-211, 1991
- Brewer M.B., Schneider S.K., Social identity and social dilemmas: A double- edged sword, από το: Abrams D. and Hogg M.A. (Eds): Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σ. 169-184, εκδ. Harvester - Wheatsheaf, 1990
- Butera F., Huguet P., Mugny G. Perez J.-A., Socio-epistemic conflict and constructivism από το: Swiss Journal of Psychology, Vol 53(4), σελ. 229-239, 1994
- Butera F. Legrenzi P. Mugny G., Από τη μίμηση στην επικύρωση: μελέτες πάνω στο συλλογισμό από το: Perez J.-A., Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.116-141, εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Campbell D.T. Στερεότυπα και αντίληψη διαφορών μεταξύ των ομάδων, από το Σ.Ε.Κ.Ψ. - Οι διομαδικές σχέσεις σελ. 55-63, Απρίλιος 1990
- Clark III R.D., On predicting minority influence, από το: E.J.S.P., Vol. 18, σελ. 515-526, 1988
- Clark III R.D., Minority influence: The role of argument refutation of the majority position and social support for the minority position, από το: E.J.S.P., Vol. 20, σελ. 489-497, 1990
- Clark III R.D. Maass A. The role of social categorization and perceived source credibility in minority influence, από το E.J.S.P. Vol. 18, σελ. 381-394, 1988
- Clark III R.D. Maass A. The effects of majority size on minority influence από το: E.J.S.P. Vol. 20, σελ. 99-117, 1990
- Clark III R.D. Maass A. Κοινωνική κατηγοριοποίηση στη μειονοτική επιρροή: η περίπτωση της ομοφυλοφιλίας από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.- Οι διομαδικές σχέσεις, σελ. 466-493, Απρίλιος 1990
- Clemence A. Doise W., Categorisation sociale et comportement de discrimination dans une tache d' allocation d' argent a soi et aux membres de l' intra- et du hors-groupe, από το: από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol.4) - Jugements sociaux et changement des attitudes, σελ.247-267 εκδ. Delachaux et Niestle, 1993
- Condor S., Social stereotypes and social identity από το: Abrams D. and Hogg M.A. (Eds): Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σ. 230-249, εκδ. Harvester - Wheatsheaf, 1990
- Crutchfield R.S., Συμμόρφωση και χαρακτήρας από το: Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 91-108, 1989
- Deconchy J.P., Systemes de croyances et representations ideologiques από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychologie sociale, σελ. 331-355, 1984

- Deconchy J.-P., Conduites sociales, comparaison sociale et representation du patrimoine comportemental commun a l' homme et a l' animal, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 151-185, εκδ. DelVal, 1987
- Deschamps J.-C., Attribution et explication, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 85-97, εκδ. DelVal, 1987
- Deschamps J.-C. Doise W., Διασταυρωμένες κατηγορίες υπαγωγής στις διαμαδικές σχέσεις, από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.-Οι διαμαδικές σχέσεις, σελ. 327-348, εκδ. Οδυσσέας Απρίλιος 1990
- Deutsch M. Gerard H.B., Μελέτη της κανονιστικής και πληροφοριακής επιρροής στις ατομικές κρίσεις, από το Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) ΣΕΚΨ- Η κοινωνική επιρροή, σελ. 125-141, εκδ. Οδυσσέας 1989
- Doise W., L' explication en psychologie sociale, εκδ. PUF, 1982
- Doise W., Les relations entre groupes από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychologie sociale, σελ. 253-274 εκδ. PUF, 1984
- Doise W., Identite, conversion et influence sociale, από το: Moscovici S. Mugny G. (eds) Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente, σελ.23-33,εκδ. DelVal, 1987α
- Doise W., Idees nouvelles et notions anciennes, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 221-244, εκδ. DelVal, 1987β
- Doise W., Constructivism in social psychology, από το: E.J.S.P., Vol. 19, σελ. 389-400, 1989
- Doise W., Attitudes et representations sociales, από το: Jodelet D.(sous la direction), Les representations sociales, σελ. 220-238, εκδ. PUF, mars 1989
- Doise W., Ατομικές και κοινωνικές ταυτότητες στις διαμαδικές σχέσεις, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Οι διαμαδικές σχέσεις, σελ.429-444, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Doise W. Deschamps J.-C. Meyer G., The Accentuation of Intra-category Similarities, από το: Differentiation between Social Groups, σελ. 159-168 εκδ. Academic Press, 1978
- Doise W. Deschamps J.-C. Mugny G., Psychologie sociale experimentale, εκδ. Armand Colin, 1978
- Doise W. Moscovici S., Les decisions en groupes, από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychologie sociale, σελ.213-227, εκδ. PUF, 1984
- Doise W. Mugny G., Η κοινωνική ανάπτυξη της νοημοσύνης εκδ. Πατάκη, Οκτώβριος 1987
- Doms M., Support social et innovation από το: Moscovici S. Mugny G. (eds) Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente, σελ.161-180, εκδ. DelVal, 1987
- Doms M. Moscovici S., Innovation et influence des minorites από το Moscovici S. (sous la direction) Psychologie sociale, σελ. 51-89, εκδ. PUF, 1984

- Doms M. Van Avermaet E, Επιρροή πλειοψηφίας, επιρροή μειοψηφίας και συμπεριφορά μεταστροφής: αναπαραγωγή ενός πειράματος, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, σελ. 654-664 εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Dorai M, Representations sociales et stereotypie, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 2) - Theories implicites et confits cognitifs, σελ. 97-115, εκδ. DelVal, 1987
- Emler N. Hopkins N, Reputation, social identity and the self, από το: Abrams D. and Hogg M.A. (eds) Social Identity Theory - Constructive and Critical Advances, εκδ. Harvester- Wheatsheaf, σελ. 113-130, 1990
- Eysenck M.& H, Ανθρώπινη Συμπεριφορά και Προσωπικότητα, εκδ. Αλκυών, 1987
- Ευστρατιάδης Σ, Κοινωνική και ψυχολογική διάσταση του εθνικισμού - διδακτορική διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο- Τμήμα Ψυχολογίας, υπό εξέλιξη
- Falomir J.-M. Mugny G. Perez J.-A, Διαδικασία αλλαγής και κάπνισμα, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.220-247, εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Farr R.M, Les representations sociales, από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychologie Sociale, σελ. 379-389, εκδ. PUF, 1984
- Faucheux C. Moscovici S, Το ύφος συμπεριφοράς της μειονότητας και η επιρροή του στις απαντήσεις της πλειοψηφίας από το: Παπαστάμου Σ.(εισαγωγή- επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 316-351 εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Flament C, Pratiques et representations sociales, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et confits cognitifs, σελ. 143-150, εκδ. DelVal, 1987
- Flament C, Structure et dynamique des representations sociales από το Jodelet D.(sous la direction) Les representations sociales, σελ. 204-219,εκδ.,PUF, mars 1989
- Flament C, Aspects peripheriques des representations sociales, από το: Guimelli C. (sous la direction) Textes de Base en sciences sociales. Structures et transformations des representations sociales, σελ.85-116, εκδ.Delachaux et Niestle, 1994
- Freedman J.-L., Fraser S, Ενδοτικότητα χωρίς πιέσεις: η τεχνική της κλιμακωτής επιρροής από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, σελ.201-217, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Γεώργας Δ, Κοινωνική Ψυχολογία, τόμοι Α+Β, εκδ. Ελληνικά γράμματα, β' έκδοση, Αθήνα 1990
- Γιαλκετσής Θ, Σημειωματάριο Ιδεών: Η επιστροφή του Θεού, άρθρο από την Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σελ. 50, 31 Μαρτίου 1996
- Gilly M, Psychologie de l' education, από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychosociologie sociale, σελ. 473-494,εκδ. PUF, 1984
- Γκίκας Σ, Φιλοσοφικό Λεξικό, εκδ. Φελέκη, 6η έκδοση, Αθήνα 1991
- Grawitz M, Methodes des sciences sociales εκδ. Dalloz, Huitieme edition, 1990

- Guimelli C, Introduction στο Textes de Base en sciences sociales-Structures et transformations des representations sociales, σελ. 11-24, εκδ. Delachaux et Niestle, 1994
- Hewstone M, Representations sociales et causalite, από το: Jodelet D. (sous la direction) Les representations sociales, σελ. 252-274, εκδ. PUF, mars 1989
- Hinkle S. Brown R, Intergroup comparisions and social identity: Some linkes and lacunae, από το: Abrams D., Hogg M.A., Social identity theory-Constructive and Critical Advances, σελ. 48-70, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Hollander E.P, Ικανότητα και συμμόρφωση στην αποδοχή της επιρροής, από το Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 142-152, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Hogg M.A. Turner J.-C, Social identity and conformity: a theory of referent information influence, από το: Doise W. Moscovici S.(eds) Currents issues in European Social Psychology, σελ. 139-182, εκδ. Maison des Sciences de l' Homme and Cambridge University Press, 1987
- Hogg M.A. Abrams D, Social motivation, self-esteem and social identity από το: Abrams D. Hogg M.A. (eds) Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σελ.28-47, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Hogg M.A. McCarthy C, Self-categorization and social identity, από το: Abrams D. Hogg M.A.(eds) Social Identity Theory- Constructive and Critical Advances, σελ.10-27, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Huyghe F.-B. Barbes P, Η soft-ιδεολογία, εκδ. ελληνική ευρωεκδοτική, 1990
- Ibanez T, Pouvoir, conversion et changement social, από το: Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion- Etudes sur l' influence inconsciente, σελ.219-237, εκδ. DelVal, 1987
- Ibanez T, Faire et croire από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 2) - Representations et processus socio-cognitifs, σελ. 125-142, εκδ. DelVal, 1989
- Jaspars J. Hewstone M, La therorie de l' attribution, από το: Moscovici S.(sous la direction) Psychologie sociale, σελ.309-329, εκδ. PUF, 1984
- Jodelet D, Representations sociale: phenomene, concept et theorie, από το Moscovici S. (sous la direction) Psychologie Sociale, σελ. 357-378, εκδ. PUF, 1984
- Jodelet D, Representations sociales: un domaine en expansion, από το: Jodelet D. (sous la direction) Les representations sociales, σελ.31-61 εκδ. PUF, mars 1989
- Johnston L. Hewstone M, Intergroup contact: Social identity and social cognition, από το: Abrams D. Hogg M.A.(eds), Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σελ.211-229, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Jones E. Gerard H, Foundations of social psychology, εκδ. John Willey and Sons Inc., 1967
- Joules R.-V. Beauvois J.-L, Internalite, comportement et explication du comportement, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et confits cognitifs, σελ.99-114, εκδ. DelVal, 1987

- Joule R.-V. Mugny G. Perez J.-A., (Short Note) When a compliance without pressure strategy fails due to a minority dissenter: a case of "behavioral conversion", E.J.S.P. Vol. 18, 531-535, 1988
- Kaiser C. Mugny G., Consistance et significations du conflit, από το: Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion-Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 105-116, εκδ. DelVal, 1987
- Kelman H.C., Mugny G., Ενδοτικότητα ταύτιση, εσωτερίκευση: τρεις διαδικασίες μεταβολής των στάσεων, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή- επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, σελ.109-124, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Kiesler C.A. Pallack M.A., Μειονοτική επιρροή: Η επίδραση των αντιδραστικών και των αποστατών της πλειοψηφίας, και των μειονοτικών και πλειονοτικών συμβιβαστών, πάνω στη γνώμη και την έλξη της πλειοψηφίας, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή- επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 382-406, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Κομίλη Α., Βασικές αρχές και μέθοδοι επιστημονικής έρευνας στην ψυχολογία, εκδ. Οδυσσέας, α' έκδοση, Απρίλιος 1989
- Κονδύλης Τ. Εισαγωγή στο Machiavelli N. Έργα, 1984
- Κορχαϊμίδου Ε., Γερμανοί Φιλελεύθεροι . Στη δύση του ένα κόμμα ιστορικό, άρθρο από την Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 9 Ιουλίου 1995
- Kuhn T.S., Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, εκδ. Σύγχρονα θέματα, γ' έκδοση, 1987
- Latane B. Wolf S., The Social Impact of Majorities and Minorities, Psychological Review, Vol 88, No 5, σελ. 438-453, 1981
- LeBon G., Η ψυχολογία των όχλων, εκδ. Αναγνωστίδη, δεν αναφέρεται η χρονολογία έκδοσης στην ελληνική γλώσσα (α' έκδοση του πρωτοτύπου: 1885)
- Lemaine G. Lasch E. Ricateau P., Η κοινωνική επιρροή και συστήματα δράσης: Τα φαινόμενα έλξης και απώθησης σ' ένα πείραμα εξομάλυνσης με το "αλλο-κινητικό", από το Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.218-251, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Lemaine G. Kastesztein J. Peronnaz B., Κοινωνική διαφοροποίηση, από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.- Οι διομαδικες σχέσεις, σελ. 235-270, Απρίλιος 1990
- Le Poultier F., Acquisition de la Norme d' Internalite et Activite Evaluative, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 2) - Representations et processus socio-cognitifs, σελ. 247-258, εκδ. DelVal, avril 1989
- Levine J.-M. Pavelchack M.A., Conformite et obeissance, από το Moscovici S.(sous la direction) Psychologie Sociale, σελ. 25-50, 1984
- Leyens J.-P. Aspeel S. Marques J., Cognitions sociales et pratiques psychologiques, από το: Beauvois J.-L., Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) P.C.E.C.S (Vol. 1) - Theories implicites et confits cognitifs, σελ. 63-84, εκδ. DelVal, 1987
- Lippmann W., Κοινή Γνώμη, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1988
- Lorenzi-Cioldi F. Doise W., Levels of analysis and social identity από το: Abrams D. Hogg M.A.(eds) Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σελ. 71-88, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990

- Luchins A.S. Luchins E.H., Συμμόρφωση προς τις Κρίσεις της Πλειοψηφίας ή της Αυθεντίας από το: Παπαστάμου Σ.(εισαγωγή- επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.153-170, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Maass A., Minorities et processus de conversion, από το: Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion- Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 105-116, εκδ. DelVal, 1987
- Maass A. Clark III R.D., Internalization versus compliance-differential processes underlying minority influence and conformity, E.J.S.P., Vol.13, σελ. 197-215, 1983
- Maass A. Clark III R.D., Hidden Impact of Minorities: Fifteen Years of Minority Influence Research, Psychological Bulletin, Vol. 95, No 3, σελ. 428-450, 1984
- Maass A. Clark III R.D. Haberkorn G., The effects of differential ascribed category membership and norms on minority influence, E.J.S.P., Vol. 12, σελ. 89-104, 1982
- Maggi J. Mugny G. Perez J.-A., Η σύγκρουση ως στρατηγική επικοινωνίας και επιρροής, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.248-269, εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Machiavelli N. Διατριβές στην πρώτη Δεκάδα του Τίτου Λιβίου, σελ. 281-512, από το: Κονδύλη Τ.(Εισαγωγή-Επιμέλεια- Μεταφράση) Machiavelli N. Έργα, τομ. Α', εκδ. "Κάλβος", 1984
- Μακιαβέλλι Ν. Ο Ηγεμόνας, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991
- Μαντόγλου Α., Η εξέργεση του Πολυτεχνείου. Η συγκρουσιακή σχέση του ατόμου και κοινωνίας, εκδ. Οδυσσέας, 1995
- Μαντόγλου Α., Εισαγωγή στο: Παπαστάμου Σ., Μαντόγλου Α (Επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, 1995
- Μαρκούζε Χ. Το τέλος της ουτοπίας εκδ. Ύψιλον, Οκτώβρης 1985
- Marques J.-M., The black-sheep effect: Out-group homogeneity in social comparison settings, από το: Abrams D. Hogg M.A.(eds) Social Identity Theory- Constructive and Critical Advances, σελ. 131-151, εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Marques J.-M., Antecedents cognitifs, normatifs et motivationnels des jugements groupaux: propositions pour un modele de l' effet brebis galeuses, από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M. Perspectives cognitives et conduites sociales - Vol. 4, Jugements sociaux et changement des attitudes, σελ. 37-62, εκδ. Delachaux et Niestle, 1993
- Marques J.-M. Yzerbyt V.-Y. Leyens J.-P., The "Black Sheep Effect": Extremity of judgements towards ingroup members as a function of group identification, E.J.S.P., Vol. 18, σελ. 1-16, 1988
- Martin R., Influence minoritaire et relations entre groups, από το: Moscovici S. Mugny G.(sous la direction) Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconscient, σελ. 89-103 εκδ. DelVal, 1987
- Martin R., Ενδο-ομαδικές και εξω-ομαδικές μειονότητες: διαφορετική επενέργεια στις δημόσιες και ιδιωτικές αποκρίσεις, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ. 447-465, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990

- Milner D, Φυλετική προκατάληψη, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ. 64-112, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Milgram S, Μερικές Συνθήκες Υπακοής και Ανυπακοής στην Αυθεντία, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, 1989
- Moliner P, Les methodes de reparage et d' identification du noyau des representations sociales, από το: Guimelli C. (sous la direction) Textes de Base en sciences sociales -Structures et transformations des representations sociales,σελ. 199-232, εκδ.Delachaux et Niestle, 1994
- Monteil J-M, A propos du conflit socio-cognitif: d' une heuristique fondamentale a une possible operationalisation, από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M. (sous la direction) Perspectives cognitives et conduites sociales - Voll - Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 199-210, εκδ.DelVal, 1987
- Montmollin G. de, le changement d' attitude, από το: Moscovici S. (sous la direction) Psychologie Sociale, σελ. 91-138,εκδ.PUF, 1984
- Moscovici S, Social Influence and Social Change, εκδ. Academic Press, 1976
- Moscovici S, Πρόλογος στο: Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ. Μειονότητες και εξουσία. Μια κοινωνιοψυχολογική και πειραματική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής και συμπεριφοράς των μειονοτήτων, εκδ. Αλέτρι, 1983
- Moscovici S, The phenomenon of social representations, από το: Farr R. Moscovici S. (eds) Social representations, σελ.3-69 εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1984
- Moscovici S, L' ere des representations sociales.από το: Doise W. Palmonari A. (sous la direction) L' etude des Representations sociales, σελ. 34-80 εκδ. Delachaux et Niestle, 1986
- Moscovici S, Le deni, από το : Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 251-263, 1987
- Moscovici S, Καινοτομία και μειονοτική επιρροή, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια- εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, σελ. 255-315, εκδ. Οδυσσέας, 1989α
- Moscovici S, Προς μια θεωρία συμπεριφοράς μεταστροφής, από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.571-614, εκδ. Οδυσσέας, 1989β
- Moscovici S, Πρόλογος στο Perez J.-A. Mugny G. Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης, σελ. 17-22, εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Moscovici S. Mugny G, (εισαγωγή- επιμέλεια) Psychologie de la conversion-Etudes sur l' influence inconsciente, εκδ. DelVal, 1987
- Moscovici S. Paicheler G, Social Comparison and Social Recognition: Two complementary processes of identification, από το: Tajfel H. (eds) Differentiation between Social Groups, studies in the social psychology of intergroup relations, σελ. 251-266, εκδ. Academic Press, 1978
- Moscovici S. Personnaz B, Studies on latent influence by the spectrometer method I: the impact of psychologization in the case of conversion by a minority or majority, E.J.S.P. Vol. 16, σελ. 345-360, 1986

- Moscovici S. Personnaz B, Μειονοτική επιρροή και συμπεριφορά μεταστροφής σε έργο αντίληψης, από το Παπαστάμου Σ.(εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 637-653, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Moscovici S. Personnaz B, Studies in Social Influence VI: Is Lenin orange or red? Imagery and social influence, E.J.S.P., Vol. 21, σελ. 101-118, 1991
- Moscovici S. Vignvaux G, Le concept de Themata, από το: Guimelli C. Textes de Base en science sociales. Structures et transformations des representations sociales, σελ. 25-72, εκδ. Delachaux et Niestle, 1994
- Moscovici S. Lage E. Naffrechoux M, Η σταθερή μειονότητα: η επιρροή στις απαντήσεις της πλειοψηφίας, σε μία περίπτωση οπτικής αντίληψης χρωμάτων. Η κοινωνική συμμόρφωση και η εκτροπή της, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 352-367, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Moscovici S. Mugny G. Παπαστάμου Σ, "Αδρανούσα επενέργεια" και /ή μειονοτική επενέργεια; Θεωρητική και πειραματική μελέτη της βραδυφλεγούς κοινωνικής επιρροής, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 615-636, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Mugny G, Direct and indirect influence in the Asch paradigm: effects of 'valid' or 'denied' information, E.J.S.P., Vol 15, σελ. 457-461, 1985
- Mugny G, Ενδοτικότητα και μεταστροφή στο πειραματικό υπόδειγμα του Asch, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 665-694, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Mugny G. Παπαστάμου Σ, Μειονοτική επιρροή και ψυχοκοινωνική ταυτότητα, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 428-449, εκδ. Οδυσσέας, 1989α
- Mugny G. Παπαστάμου Σ, Τα ύψη συμπεριφοράς και η κοινωνική τους αναπαράσταση, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 450-486, εκδ. Οδυσσέας, 1989β
- Mugny G. Perez J.-A, Le deni et la raison. Psychologie de l' impact social des minorites, εκδ. DelVal, 1986
- Mugny G. Perez J.-A, Minorites, identification et influence, από το: Moscovici S. Mugny G. Psychologie de la conversion - Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 69-88, εκδ. DelVal, 1987α
- Mugny G. Perez J.-A, Le constructivisme en psychologie sociale: le cas de l' influence des minorites, από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M. P.C.E.C.S.- Vol.1-- Theories implicites et conflits cognitifs, σελ. 211-228, εκδ. DelVal, 1987β
- Mugny G. Perez J.-A, Κοινωνική επιρροή, σύγκρουση και ταύτιση: πειραματική μελέτη ενός αποτυχημένου προσηλυτισμού σε μια ψηφοφορία, από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.- Η κοινωνική επιρροή, σελ.541-564, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Mugny G. Perez J.-A, Psychologisation et Deni: indissociation et dissociation de la comparaison et de la validation, από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M. P.C.E.C.S.- Vol.2-- Representations et processus socio-cognitifs, σελ. 205-211, εκδ. DelVal,

- Mugny G. Perez J.-A., Le conflit comme facteur explicatif dans l' influence sociale: esquisse d' un modele - conflits structurants, prise de position, Valencia 13-14 avril 1992
- Mugny G. Butera F. Perez J.-A. Huguet P., Les routes de la conversion: influences minoritaires et majoritaires, από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M. P.C.E.C.S.- Vol.1-- Jugements sociaux et changements des attitudes, σελ. 195-218, εκδ. Delachaux et Niestle, 1993
- Mugny G. Sanchez-Mazas M. Roux P., Independence and interdependence of group judgements: Xenophobia and minority influence, E.J.S.P., Vol. 21, σελ. 213-223, 1991
- Mummendey A. Schreiber H.-J., Better or just different? Positive social identity by discrimination against, or by differentiation from outgroups, E.J.S.P., Vol. 13, σελ. 389-397, 1983
- Mucchi Faina A., Mouvement social et conversion, από το: Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion- Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 181-196, 1987
- Nemeth C., Processus de groupes et jurys: les etats unis et la france, από το: Moscovici S. (sous la direction) Psychologie Sociale, σελ. 229-251, εκδ. PUF, 1984
- Nemeth C.-J., Πέρα από τη μεταστροφή: μορφές σκέψης και λήψη αποφάσεων, από το: Παπασταμού Σ. (εισαγωγή- επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 763-776, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Nemeth C.-J. Wachtler J. Endicott J., Increasing the size of the minority: Some gains and some losses, E.J.S.P., Vol. 7, σελ. 15-27, 1977
- Nemeth C.-J. Wachtler J., Creative problem solving as a result of majority vs minority influence, E.J.S.P., Vol.13, σελ. 45-55, 1983
- Nemeth C. Swedlund M. Kanki B., Υπόδειγμα των απαντήσεων της μειονότητας και η επιρροή τους πάνω στην πλειοψηφία, από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 368-381, 1989
- Oakes P. Turner J.-C., Distinctiveness and the salience of social category memberships: is there an automatic perceptual bias towards novelty?, E.J.S.P., Vol. 16, σελ. 325-344, 1986
- Παγκόσμιος Ιστορία, τομ. 2B, εκδ. Ελευθερουδάκη- Νίκα, δεν αναφέρεται ημερομηνία έκδοσης
- Paicheler G., Norms and attitude change I: Polarization and styles of behaviour, E.J.S.P. Vol. 6(4), σελ. 405-427, 1976
- Paicheler G., Norms and attitude change II: The phenomenon of bipolarization, E.J.P.S. Vol.7, σελ. 5-14, 1977
- Paicheler G., Polarization of attitudes in homogeneous and heterogeneous groups, E.J.S.P., Vol. 9, σελ. 85-96, 1979
- Paicheler G., Psychologie des influences sociales, contraindre, convaincre, persuader, εκδ. Delachaux & Niestle, 1985
- Paicheler G. Moscovici S., Suivisme et conversion, από το: Moscovici S. (sous la direction) Psychologie Sociale, σελ., 139-166, 1984
- Paicheler H. Beaufils B. Ravaud J.-F., Personnalisation et stigmatisations sociales από το P.C.E.C.S., V.1 σελ. 45-61, 1987

- Palmonari A. Doise W., Caracteristiques des representations sociales, από το: Doise W. Palmonari A. (sous la direction) L' etude des Representations Sociales,σελ.12-33, εκδ. Delachaux et Niestle, 1986
- Papastamou S., Strategies d' influence minoritaires et majoritaires, διδακτορική διατριβή στο Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Janvier 1979
- Papastamou S., Psychologisation et resistance a la conversion, από το: Moscovici S. Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion-Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 197-217, εκδ. DelVal, 1987
- Παπαστάμου Σ., Οι μειονότητες και η στρατηγική τους. Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής, από το: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. τομ. 69, σελ. 3-46 εκδ. ΕΚΚΕ, 1988
- Παπαστάμου Σ., Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας, εκδ. Οδυσσέας, 1989α
- Παπαστάμου Σ., (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, εκδ. Οδυσσέας, 1989β
- Παπαστάμου Σ., Ψυχολογιοποίηση και διαδικασίες μειονοτικής και πλειονοτικής επιρροής από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια - εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 486-506, εκδ. Οδυσσέας, 1989γ
- Παπαστάμου Σ., Αποτελέσματα της ψυχολογιοποίησης στην επιρροή μιας μειονοτικής ομάδας κι ενός μειονοτικού "ηγέτη", από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.507-524, εκδ. Οδυσσέας, 1989δ
- Παπαστάμου Σ., Ψυχολογιοποίηση και αντίσταση στη μεταστροφή, από το Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 739-762, εκδ. Οδυσσέας, 1989ε
- Παπαστάμου Σ., Ψυχολογιοποίηση. Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής εκδ. Οδυσσέας, Νοέμβριος 1989
- Papastamou S., La psychologisation: Erreur individuelle ou strategie collective?, από το: Beauvois J.-L. Joule R.V. Monteil J.-M.(sous la direction) P.C.E.C.S. , Vol. 2 - Representations et processus socio-cognitifs, σελ. 185-204, εκδ. DelVal, avril 1989
- Παπαστάμου Σ., (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Papastamou S., Valeur Strategique et Emergence de la psychologisation comme resistance a l' innovation, από το: Beauvois J.-L. Joule R.V. Monteil J.-M.(sous la direction) P.C.E.C.S. , Vol. 2 - Jugements sociaux et changements des attitudes, σελ. 175-194, εκδ. Delacheux et Niestle 1993,
- Παπαστάμου Σ. Μιούνν Γκ., Μειονότητα και εξουσία. Μια κοινωνιοψυχολογική και πειραματική προσέγγιση της κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων, εκδ. Αλέτρι, Αθήνα 1983
- Παπαστάμου Σ. Mugny G., Ψυχολογιοποίηση, σύγκρουση και μειονοτική επιρροή, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.525-540, εκδ. Οδυσσέας, 1989
- Papastamou S. Mugny G., Synchronic consistency and psychologization in minority influence, E.J.S.P., Vol. 20 σελ.85-98, 1990

- Πάπυρος Λαρούς (εγκυκλοπαίδεια), τομ. 4 βιβ. 12, τομ. 6 βιβ. 17, τομ. 10 βιβ. 28, 1963
- Perez J.-A. Mugny G. Comparaison et constructions sociales de la realite, από το: Moscovici S. Mugny G.(sous la direction) Psychologie de la conversion-Etudes sur l' influence inconsciente, σελ. 139-158, εκδ. DelVal, 1987
- Perez J.-A. Mugny G., Διακρίσεις και μεταστροφή στο πλαίσιο της μειονοτικής επιρροής: το μοντέλο της αποσύνδεσης από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ.695-716, εκδ. Οδυσσέας, 1989α
- Perez J.-A. Mugny G., Πειραματικός χειρισμός μιας έμμεσης μειονοτικής επιρροής από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Η κοινωνική επιρροή, σελ. 717-738, εκδ. Οδυσσέας, 1989β
- Perez J.-A. Mugny G., Minority influence, manifest discrimination and latent influence, από το: Abrams D.,Hogg M.A. (eds.) Social Identity Theory-Constructive and Critical Advances, σελ. 152-168 εκδ. Harvester-Wheatsheaf, 1990
- Perez J.-A. Mugny G., Οι αντιφατικές επιπτώσεις της κατηγοροποίησης στη μειονοτική επιρροή: πότε είναι πλεονέκτημα το να είσαι εξω-ομάδα, από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ.494-510, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Perez J.-A. Mugny G., Racisme manifeste et latent, et conflit culturel - Conflits Structurans, prise de position, Valencia, 13-14 avril 1992
- Perez J.-A. Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Perez J.-A. Falomir J.-M. Mugny G., Internalization of conflict and attitude change, E.J.S.P., Vol. 25 σελ.117-124, 1995
- Perez J.-A. Mugny G. Roux P. Butera F., Influences via la comparaison sociale, influences via la validation από το: Beauvois J.-L. Joule R.-V. Monteil J.-M.(sous la direction) P.C.E.C.S., Vol.3 - Quelles cognitions? Quelles conduites? σελ. 81-104 εκδ.DelVal, Juin 1991
- Perez J.-A. Mugny G. Butera F. Kaiser C.Roux P., Integrating minority and majority influence: conversion, consensus and uniformity, από το: Moscovici S.Mucchi-Faina A. Maass A. (eds) Minority Influence, σελ. 185-208, εκδ. Nelson-Hall, Chicago 1994
- Perez J.-A. Mugny G. Huguet P. Butera G., Από την ενδοτικότητα στην ομοιομορφοποίηση: μελέτες αντίληψης, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.85-115 εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Perez J.-A. Mugny G. Llavata E. Fierres R., Το παράδοξο της διάκρισης και η πολιτιστική σύγκρουση: μελέτες πάνω στο ρατσισμό, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.169-194 εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Personnaz B. et M., Un paradigme pour l' etude experimentale de la conversion, από το: Moscovici S, Mugny G. (sous la direction) Psychologie de la conversion- Etudes sur l' influence inconsciente, σελ.35-68, εκδ. DelVal, 1987

- Rabbie J-M. Horwitz M., Κατηγορίες/ομάδες ως ερμηνευτικές έννοιες στις διαμαδικές σχέσεις, από το: Παπαστάμου Σ. (επιμέλεια- εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.- Διομαδικές σχέσεις, σελ.223-232, Απρίλιος 1990
- Roux R., Papastamou S. Perez J.-A. Mugny G., Από τη σύγκρουση ταύτισης στη μεταστροφή: ο διαχωρισμός. Μελέτες πάνω στην άμβλωση και την αντισύλληψη, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.195-219 εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Sanchez-Mazas M. Perez J.-A. Navarro E. Mugny G. Jovanovic J., Από την ενδο-ομαδική παραλυσία στην κανονιστική σύγκρουση: μελέτες πάνω στην έκτρωση, την αντισύλληψη και τη ξενοφοβία, από το: Perez J.-A, Mugny G., Η θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης. Διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Παπαστάμου Σ. Μαντόγλου Α.), σελ.142-168, εκδ. Οδυσσέας, 1996
- Σαρρής Ν., Φιλοσοφία της κοινωνίας και της πολιτείας, τομ.2, Μεσαίωνα, Α.Πατερική Ορθοδοξία και Βυζαντινή σκέψη, εκδ. Γραμμή, 1985
- Sherif M.& Sherif C.W. Social Psychology, εκδ. Harper & Row, 1969
- Simon B. Mlicki P. Johnston L. Caetano A. Warowicki M. Van Knippenberg A. Derrider R., (Short Note) The effects of ingroup and outgroup homogeneity on ingroup favouritism, stereotyping and overestimation of relative ingroup size, E.J.S.P., Vol. 20, σελ. 519-523, 1990
- Szasz T., Η βιομηχανία της τρέλας. Μια συγκριτική μελέτη της Ιερής Εξέτασης και της Κίνησης Ψυχικής Υγείας, τομ. Α, εκδ. "Ιανός", Θεσ/νίκη, Γενάρης 1983
- Szasz T., Η βιομηχανία της τρέλας. Μια συγκριτική μελέτη της Ιερής Εξέτασης και της Κίνησης Ψυχικής Υγείας, τομ. Β, εκδ. Εκδοτική Θεσσαλονίκης, 1991
- Tajfel H., Interindividual Behaviour of Intergroup Relations, από το: Tajfel H. (eds) Differentiation between Social Groups - studies in the social psychology of intergroup relations, σελ.27-60, εκδ. Academic Press Inc., 1978α
- Tajfel H., Social Categorization, Social Identity and Social Comparison, Tajfel H. (eds) Differentiation between Social Groups - studies in the social psychology of intergroup relations, σελ.61-76, εκδ. Academic Press Inc., 1978β
- Tajfel H., The Achievement of Group Differentiation, Tajfel H. (eds) Differentiation between Social Groups - studies in the social psychology of intergroup relations, σελ.77-98, εκδ. Academic Press Inc., 1978γ
- Tajfel H., Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ. - Διομαδικές σχέσεις, σελ. 113-140, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990α
- Tajfel H., Συνεργασία μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων, από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ.143-158, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990β
- Tajfel H. Forgas J.P., Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες, από το: Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ. 271-298, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Tetlock P.E., A Value Pluralism Model of Ideological Reasoning, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 50, No 4, σελ. 819-827, 1986

- Τσαούση Δ.Γ., Η κοινωνία του ανθρώπου - Εισαγωγή στην κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, γ' έκδοση, 1985
- Turner J., Κοινωνική σύγκριση, ομοιότητα και ενδο-ομαδική ευνοιακρατία, από το: Παπαστάμου Σ.(εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ.159-178, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Turner J.-C., Προς ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ομάδας, από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ. 299-326, εκδ. Οδυσσέας, Απρίλιος 1990
- Wilder D.A., Κοινωνική κατηγοριοποίηση: νύξεις για τη δημιουργία και τη μείωση της διομαδικής διαστρέβλωσης, από το: Παπαστάμου Σ.(επιμέλεια-εισαγωγή) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Διομαδικές σχέσεις, σελ. 349-428, Απρίλιος 1990
- Wolf S. Τρόπος συμπεριφοράς και συνοχή της ομάδας ως πηγές μειονοτικής επιρροής, από το: Παπαστάμου Σ. (εισαγωγή-επιμέλεια) Σ.Ε.Κ.Ψ.-Η κοινωνική επιρροή, σελ. 407-427, 1989
- Wood W. Lundgren S. Queller J.A. Busceme S. Blackstone T., Minority Influence: A Meta-Analytic Review of Social Influence Processes, Psychological Bulletin, Vol. 115, No. 3 σελ. 323-345, 1994

Βοηθητική Βιβλιογραφία¹

- Eco U., Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία, τομ. 1+2, εκδ. νήσος, Αθήνα 1994
- Κεβόρκ Κ.Η., Στατιστική - Επαγωγική Στατιστική, τομ. II, Αθήνα 1984
- Κεβόρκ Κ.Η., Στατιστική - Ανάλυσις Παλινδρομήσεως και Συσχετίσεως, Αθήνα, τομ. III, τευχ. Α', 1984
- Κεβόρκ Κ.Η., Στατιστική - Ανάλυση διακυμάνσεως και συνδιακυμάνσεως, τομ. III, τευχ. Β' Αθήνα 1984
- Λαμπράκη Π.Δ., Στοιχεία Στατιστικής, Αθήνα 1983
- Norusis M., SPSS/PC, Statistics TM 4.00. For the I.B.M. P.C./X.T./A.T. and PS2, SPSS inc. C1990
- Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας, τομ. Α+Β, Αθήνα 1993

¹ Βιβλιογραφία που συντέλεσε στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας χωρίς να υπάρχει ρητή αναφορά μέσα στο κείμενο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:
-ΕΡΕΥΝΑ ΠΙΛΟΤΟΣ
-ΑΔΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΙΛΟΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ

Το ερωτηματολόγιο αυτό για την ηθική αποτελείται από 62 ερωτήσεις και χωρίζεται σε επτά μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελείται από ερωτήματα που αφορούν ορισμούς της ηθικής (13 ερωτήσεις). Το δεύτερο μέρος αποτελείται από επτά ερωτήσεις για τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει μια ομάδα η οποία έχει την πρόθεση να ασκήσει επιρροή. Το τρίτο μέρος περιέχει επτά ερωτήσεις για τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει κάποιος ηγέτης ο οποίος θέλει να ασκήσει κάποια μορφή επιρροής. Το τέταρτο μέρος έχει επτά ερωτήσεις για τα χαρακτηριστικά της ηθικής ομάδας. Το πέμπτο μέρος έχει επτά ερωτήματα για τα χαρακτηριστικά της αήθους ομάδας. Το έκτο μέρος αποτελείται από εννέα ερωτήματα για τα χαρακτηριστικά του ηθικού ηγέτη. Τέλος το έβδομο μέρος περιέχει 12 ερωτήματα για τον αήθη ηγέτη.

Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώθηκε συνολικά από 120 άτομα , στην Ελληνοαμερικάνικη Ένωση Αθηνών και από πρωτοετείς φοιτητές του Χημικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόθεσή μας υπήρξε να διαπιστώσουμε τις απόψεις που έχουν σχηματίσει τα άτομα για θέματα ηθικής, και τα οποία άτομα από άποψη ηλικίας βρίσκονταν κοντά στην ηλικία με τους κατοπινούς μας πειραματικούς πληθυσμούς (Τα άτομα ήταν ηλικίας 18-22 ετών).

Το ερωτηματολόγιο αυτό αποτέλεσε την πιλοτική εργασία προκειμένου να προχωρήσουμε σε διατυπώσεις υποθέσεων.

I. Το ερωτηματολόγιο

1. Η ηθική είναι ένα σύνολο κανόνων, που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων σε μια ορισμένη κοινωνία και σε μια ορισμένη εποχή.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

2. Η ηθική πρέπει να αφορά παγκόσμιες και αναλλοίωτες αξίες που μπορείς και πρέπει να τις συναντάς σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

3. Η ηθική είναι μια σειρά κανόνων αξιολόγησης που διακρίνουν το σωστό από το λάθος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

4. Η ηθική αναφέρεται σ' ένα κανονιστικό πλαίσιο και απαντάει στο ερώτημα: "τι πρέπει να πράττω"

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

5. Όταν μιλάμε για ηθική μιλάμε για ένα σύνολο σταθερών χαρακτηριστικών (ψυχολογικών ή άλλων) μιας ανθρώπινης προσωπικότητας.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

6. Η ηθική είναι βασικό συστατικό του ανθρώπινου χαρακτήρα, ανάμεσα σε άλλα ψυχολογικά στοιχεία του.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

7. Οι ηθικοί κανόνες μαθαίνονται σταδιακά από το άτομο (με την επανάληψη και τον εθισμό).

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

8. Η έννοια της ηθικής αφορά αποκλειστικά μόνο τα άτομα ή και διάφορες άλλες κοινωνικές ομάδες (π.χ. πολιτικά κόμματα, κοινωνικές οργανώσεις, συνδικαλιστικές ενώσεις κ.τ.λ.);

α. Τά άτομα

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Τις ομάδες.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

9. Κάθε ομάδα (κοινωνική, πολιτική κ.τ.λ.) έχει το δικό της "χαρακτήρα", μέρος του οποίου είναι και το ηθικό στοιχείο με τον οποίο διακρίνεται από άλλες ομάδες.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

10. Όταν μιλάμε για ηθική αναφερόμαστε:

α. Σε προσωπικές, ατομικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Σε κοινωνικές αξίες.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

11. Είναι στενή η σχέση ανάμεσα στις έννοιες του ήθους, της ηθικής και της έννοιας του χαρακτήρα, έτσι ώστε όταν μιλάμε για χαρακτήρα να γίνεται κατανοητό ότι μιλάμε και για τα ηθικά στοιχεία.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

12. Κάθε σοβαρή κοινωνική οργάνωση που θέλει να επηρεάσει καθοριστικά τις τύχες του τόπου της, όπως π.χ. κόμματα, πολιτικοί φορείς, κοινωνικά κινήματα κ.λ.π. ποιά, πιστεύετε, από τα παρακάτω χαρακτηριστικά οφείλει να έχει:

α. Ανεπτυγμένη ηθική συνείδηση.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Λογική συνέπεια στους λόγους και τις πράξεις της

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Ισορροπημένη "παρουσία".

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Ευλυγισία στη συμπεριφορά της.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Σταθερότητα στις πράξεις και τις απόψεις της.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Ένα υγιή ψυχισμό.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Όχι σταθερές ηθικές δεσμεύσεις αλλά να ελίσσεται σύμφωνα με τις περιστάσεις.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

13. Ένας ηγέτης, μια προσωπικότητα που ηγείται μιας ομάδας γνώμης ή πολιτικής και κοινωνικής παρέμβασης ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά οφείλει, κατά τη γνώμη σας, να έχει:

α. Σταθερές απόψεις και συμπεριφορές

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Να είναι λογικός.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Να είναι ηθικά ακέραιος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Να μην έχει σταθερές ηθικές δεσμεύσεις αλλά να ελίσσεται σύμφωνα με τις περιστάσεις και το προσωπικό του συμφέρον ή το συμφέρον της ομάδας που ηγείται.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Να είναι ψυχολογικά ισορροπημένος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Να είναι ρεαλιστής.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Να είναι αξιόπιστος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

14. Μια ομάδα με σταθερές ηθικές αρχές και αξίες πιστεύετε πως είναι:

α. Αξιόπιστη

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Σταθερή

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Αποτελεσματική.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Αναποτελεσματική.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Ασταθής.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Εξωπραγματική.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

15. Μια ομάδα χωρίς σταθερές, ηθικές αρχές:

α. Θα ενέπνεε εμπιστοσύνη

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Είναι αξιόπιστη

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Είναι αφερέγγυα.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Είναι ρεαλιστική.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Είναι αήθης

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Έχει αποτελεσματικότητα.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

16. Ένας ηγέτης με σταθερές αρχές και αξίες είναι:

α. Αξιόπιστος

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Σταθερός

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Ρεαλιστής.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Ανεδαφικός

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Δεν προλαβαίνει τις εξελίξεις.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Άκαμπτος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Ψυχολογικά ώριμος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

η. Ψυχολογικά ανώριμος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

θ. Ευλύγιστος

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

17. Ένας ηγέτης χωρίς ηθικές δεσμεύσεις που συνεχώς ελίσσεται ανάλογα με τις συνθήκες και δε σέβεται τις ηθικές αξίες, είναι:

α. Ρεαλιστής

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

β. Αήθης.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

γ. Πραγματιστής.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

δ. Αξιόπιστος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ε. Άκαμπτος

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

στ. Σταθερός.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ζ. Θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

η. Αναξιόπιστος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

θ. Ωφελιμιστής.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

ι. Ευλύγιστος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

κ. Ψυχολογικά ώριμος

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

λ. Ψυχολογικά ανώριμος.

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 Διαφωνώ

II. Οι ορισμοί της ηθικής

1. Ο απαντήσεις:

Το 83,3% των ατόμων υποστηρίζουν την άποψη ότι η ηθική είναι ένα σύνολο κανόνων που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων σε μια ορισμένη κοινωνία και σε μια ορισμένη εποχή (Μ.Ο.=3,85, Σ.Α.=3,47).

Επίσης η έννοια της ηθικής είναι κάτι που αφορά τόσο τα άτομα (84,2%-Μ.Ο.=3,16,Σ.Α.=3,85) όσο και τις ομάδες (88,3%-Μ.Ο.=3,19, Σ.Α.=3,47).

Θεωρούν (80%) ότι κάθε ομάδα διακρίνεται από ένα "χαρακτήρα" μέρος του οποίου είναι και το ηθικό στοιχείο, στοιχείο που τη διακρίνει από άλλες ομάδες. (Μ.Ο.=3,81, Σ.Α.=3,92).

Πιστεύουν ότι η ηθική αφορά τόσο προσωπικές, ατομικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς (85,8%-M.O.=3,34,Σ.Α.=3,95) όσοι και κοινωνικές αξίες (84,2%-M.O.=3,32, Σ.Α.= 3,11).

Το 76,7% των υποκειμένων πιστεύει ότι η ηθική είναι ένα βασικό στοιχείο του ανθρώπινου χαρακτήρα (M.O.=4,12, Σ.Α.=4,35).

Το 80,8% των ατόμων της έρευνας πιστεύουν ότι οι ηθικοί κανόνες μαθαίνονται σταδιακά από τα άτομα με την επανάληψη και τον εθισμό (M.O.=4,14, Σ.Α.=4,35).

Το 70,8% των ατόμων πιστεύει ότι η ηθική αφορά παγκόσμιες και αναλλοίωτες αξίες που τα συναντάς σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γής (M.O.=5,43, Σ.Α.=4,89).

Το 58,3% πιστεύουν ότι η ηθική είναι κανόνες αξιολόγησης που διακρίνουν το σωστό από το λάθος (M.O.=6,50, Σ.Α.=5,21).

Το 63,3% πιστεύει ότι η ηθική αναφέρεται σε ένα κανονιστικό πλαίσιο και αναφέρεται στο ερώτημα : " τι πρέπει να πράττω" (M.O.= 5,74, Σ.Α.=4,22).

Το 70% πιστεύει στη στενή σχέση ανάμεσα σε έννοιες όπως ήθος, ηθική και χαρακτήρας (M.O.=5,24, Σ.Α.= 5,00).

2.Ανάλυση παραγόντων στους ορισμούς για την ηθική

Η ανάλυση παραγόντων μας έδωσε μόνο ένα παράγοντα με eigenvalue>1. Τον παράγοντα (eigenvalue =1,91, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης =14,7) αυτόν τον ονομάσαμε "άτομο και ηθική" και οι ερωτήσεις με υψηλό κορεσμό είναι:

- Η ηθική αναφέρεται σε προσωπικές, ατομικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς (0,589)
- Η έννοια της ηθικής αφορά τα άτομα (0,571).
- Αφορά επίσης και τις ομάδες (0,439).
- Η ηθική είναι ένα σύνολο σταθερών χαρακτηριστικών (ψυχολογικών ή άλλων) της ανθρώπινης προσωπικότητας (0,426).

III. Τα χαρακτηριστικά της ομάδας.

1. Οι απαντήσεις:

Μια ομάδα οφείλει να έχει:

- Ανεπτυγμένη ηθική συνείδηση (81,7%).
- Λογική συνέπεια στους λόγους και τις πράξεις της (96,7%, M.O.= 1,62, Σ.Α.=1,56).
- Ισορροπημένη "παρουσία" (88,3%, M.O.=2,67, Σ.Α.=2,79).
- Σταθερότητα στις πράξεις και τους λόγους της (94,2%- M.O.=2,15, Σ.Α.=2,41).
- Υγιή ψυχισμό (83,3%, M.O.=3,27, Σ.Α.=3,29).
- Ευλυγισία στη συμπεριφορά (70,8%, M.O.=4,88, Σ.Α.=3,96).
- Τέλος δε συμφωνεί με την άποψη ότι μια ομάδα δεν πρέπει να έχει σταθερές ηθικές δεσμεύσεις και να ελίσσεται σύμφωνα με τις περιστάσεις. Ένα 3,3% δεν παίρνει θέση ενώ ένα 35% συμφωνεί με την προαναφερθείσα άποψη (M.O.=8,95, Σ.Α.=5,17)

2. Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά της ομάδας

Η ανάλυση παραγόντων μας έδωσε ένα παράγοντα με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Αυτόν τον παράγοντα τον ονομάσαμε "ομαδική συνείδηση και συνέπεια" και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό είναι:

- Ανεπτυγμένη ηθική συνείδηση (0,755).

- Υγιή ψυχισμό (0,701).
- Λογική συνέπεια στους λόγους και τις πράξεις της (0,527)
- Ισοροπημένη "παρουσία" (0,514).
- Σταθερότητα στις πράξεις και τις απόψεις της (0,491).

IV. Τα χαρακτηριστικά του ηγέτη

1. Οι απαντήσεις:

Ένας ηγέτης οφείλει :

- Να έχει σταθερές απόψεις και συμπεριφορές (90%- M.O.=2,65, Σ.Α.=3,36).
- Να είναι λογικός . (95,8%, M.O.=1,87, Σ.Α.=1,81).
- Να είναι ηθικά ακέραιος (85,8%, M.O.=3,06, Σ.Α.=3,10).
- Το 63,3% διαφωνεί με την απόψη ότι δεν πρέπει να έχει σταθερές ηθικές δεσμεύσεις και να ελίσσεται σύμφωνα με τις περιστάσεις (M.O.=10,49, Σ.Α.=4,94).
- Να είναι ψυχολογικά ισοροπημένος (92,5%- M.O.=2,15, Σ.Α.=1,99).
- Να είναι ρεαλιστής (88,3%, M.O.=2,82, Σ.Α.=3,12).
- Να είναι αξιόπιστος (96,7%, M.O.=2,82, Σ.Α.=3,12).

2. Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά του ηγέτη

Η ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά του ηγέτη μας έδωσε έναν παράγοντα με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Ο παράγοντας παραπέμπει στη διάσταση της "αξιοπιστίας" και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό είναι:

- Να είναι αξιόπιστος (0,978).
- Να είναι ρεαλιστής (0,434).
- Να είναι ψυχολογικά ισοροπημένος (0,411).

V. Τα χαρακτηριστικά της ηθικής ομάδας

1. Οι απαντήσεις:

Μια ηθική ομάδα είναι:

- Αξιόπιστη (79,2%- M.O.= 3,69, Σ.Α.= 3,26).
- Σταθερή (85,5% - M.O.=3,10, Σ.Α.=3,26).
- Αποτελεσματική (64,2%, M.O.=5,12, Σ.Α.=4,45).
- Θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή (68,3%, M.O.=4,87, Σ.Α.=3,78).
- (Δε)¹ θα ήταν αναποτελεσματική (80%, M.O.=10,59, Σ.Α.=4,51).
- (Δε) θα ήταν ασταθής (91,7%, M.O.=12,21, Σ.Α.=3,38).
- (Δε) θα ήτανε εξωπραγματική (83,3%, M.O.=13,36, Σ.Α.=3,25).

2.Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά της ηθικής ομάδας

Η ανάλυση παραγόντων μας έδωσε έναν παράγοντα με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Αυτός ο παραγόντας παραπέμπει στην αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της ομάδας και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό είναι:

- Αποτελεσματική (0,830)
- Αξιόπιστη (0,768)
- Σταθερή (0,616).
- Θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή (0,478).

¹ Το αρνητικό μόριο "δε" δεν υπάρχει στην αρχική μορφή της ερώτησης

VI. Τα χαρακτηριστικά της αήθους ομάδας

1. Οι απαντήσεις:

Μια αήθους ομάδα:

- (Δε) θα ενέπνεε εμπιστοσύνη (90,8% M.O.=13,36, Σ.Α.=3,25).
- (Δεν) είναι αξιόπιστη
- (Δεν) είναι αφερέγγυα (56,8%, M.O.= 7,80, Σ.Α.=5,52)
- (Δεν) είναι ρεαλιστική (76,7%, M.O.=10,49, Σ.Α.=4,33).
- (Δε) θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή (85,8%, M.O.=11,55, Σ.Α.=3,95).
- (Δε) θα χαρακτηριζότανε αήθης² (60,8%, M.O.=7,96, Σ.Α.=5,0).
- (Δε) θα έχει αποτελεσματικότητα (82,5 %, M.O.= 10,98, Σ.Α.=4,12).

2.Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά της αήθους ομάδας

Η ανάλυση παραγόντων μας έδωσε έναν παράγοντα με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Ο παράγοντας ($\text{eigenvalue}=2,73$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 39%) παραπέμπει στην άρνηση των χαρακτηριστικών της αξιοπιστίας της αήθους ομάδας. Τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό είναι :

- (Δεν) Είναι αξιόπιστη (0,786).
- (Δεν) Έχει αποτελεσματικότητα (0,736).
- (Δεν) Θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή (0,731).
- (Δεν) Θα ενέπνεε εμπιστοσύνη (0,728).
- (Δεν) Είναι ρεαλιστική (0,642).

² Είναι χαρακτηριστικός ο δισταγμός των υποκειμένων στο να χαρακτηρίσουν μια πηγή επιρροής ως αήθη.

VII. Τα χαρακτηριστικά του ηθικού ηγέτη

1. Οι απαντήσεις

Ένας ηθικός ηγέτης:

- Είναι αξιόπιστος (88,3%, M.O.=2,75, Σ.Α.=2,83).
- Είναι σταθερός (85%, M.O.=3,16, Σ.Α.=3,38).
- Είναι ρεαλιστής (65,8%, M.O.=5,28, Σ.Α.=4,25).
- (Δεν) είναι ανεδαφικός (75,8%, M.O.=10,22, Σ.Α.=4,52).
- (Δε συμφωνούν ότι) δέν προλαβαίνει τις εξελίξεις (65,8%, M.O.=9,71, Σ.Α.=4,79).
- Είναι ψυχολογικά ώριμος (67,5%, M.O.=4,94, Σ.Α.=4,08).
- (Δεν) είναι ψυχολογικά ανώριμος (89,2%, M.O.=11,68, Σ.Α.=4,06).
- (Δεν) είναι ευλύγιστος (68,3%, M.O.=9,22, Σ.Α.=4,29).

2. Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά του ηθικού ηγέτη

Η ανάλυση παραγόντων μας έδωσε δύο παράγοντες με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue} = 2,83$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 31,4%) παραπέμπει στα χαρακτηριστικά της σταθερότητας και της αξιοπιστίας και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον πρώτο παράγοντα είναι:

- Σταθερός (0,899).
- Αξιόπιστος (0,641).
- Ρεαλιστής (0,552).

Ο δεύτερος παράγοντας ($\text{eigenvalue} = 1,22$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 13,6%) παραπέμπει σε μια πιο ψυχολογιοποιητική πρόσληψη του ηθικού ηγέτη. Το χαρακτηριστικό με υψηλό κορεσμό στο θετικό πόλο του παράγοντα είναι:

- Ψυχολογικά ώριμος (0,793)

και στον αρνητικό πόλο :

- Ψυχολογικά ανώριμος (-0,703).

VIII. Τα χαρακτηριστικά του αήθη ηγέτη (χωρίς ηθικές δεσμεύσεις)

1.Οι απαντήσεις:

Ένας ηθικός ηγέτης :

- (Δεν είναι) ρεαλιστής (M.O.=9,55, Σ.Α. = 5,90).

- Είναι αήθης για τα μισά υποκείμενα ενώ για το 46% δεν είναι³ (M.O.=6,67, Σ.Α.=4,78)

-(Δεν είναι) πραγματιστής (65%, M.O.=8,73, Σ.Α.= 4,90).

-(Δεν είναι) αξιόπιστος (88,3%, M.O.=12,14, Σ.Α.=3,48).

-(Δεν είναι) άκαμπτος (75%, M.O.=10,24, Σ.Α.=4,55)

-(Δεν είναι) σταθερός (88,5%, M.O.=12,29, Σ.Α. 3,62)

-(Δε) θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή (81,7%, M.O.=10,76 Σ.Α.=4,04)

-Είναι αναξιόπιστος (57,5%, M.O.=5,57, Σ.Α.=4,39)

-Είναι ωφελιστής (65%, M.O.=5,24, Σ.Α.=4,80)

-Είναι ευλύγιστος (60%. M.O.=5,63, Σ.Α.=4,62)

-(Δεν) είναι ψυχολογικά ώριμος (80,8%, M.O.=10,5, Σ.Α.=3,94).

Τέλος περίπου τα μισά υποκείμενα υποστηρίζουν ότι είναι ψυχολογικά ανώριμος (49,2%), ενώ σχεδόν τα υπόλοιπα μισά δε συμφωνούν μ' αυτήν την άποψη (43,3%) [M.O.=6,47, Σ.Α.=4,24].

³ Πάλι συναντούμε το δισταγμό των υποκειμένων να αναγνωρίσουν ως ξεκάθαρα αήθη την πηγή επιρροής (εδώ μάλιστα έναν αήθη ηγέτη!).

2. Ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά του αήθη ηγέτη

Η ανάλυση παραγόντων για τα χαρακτηριστικά του αήθη ηγέτη μας έδωσε δύο παράγοντες με $\text{eigenvalue} \geq 1$. Ο πρώτος παράγοντας ($\text{eigenvalue}=2,90$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης = 24,1%) παραπέμπει στο ρεαλισμό του αήθους ηγέτη και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον παράγοντα αυτό είναι:

- Ρεαλιστής (0,787)
- Πραγματιστής (0,708)
- Ψυχολογικά ώριμος (0,505)
- Ευλύγιστος (0,488).

Ο δεύτερος παράγοντας ($\text{eigenvalue}=1,25$, ποσοστό εξηγήσιμης διακύμανσης= 10,4%) παραπέμπει στη σταθερότητα και την αξιοπιστία της πηγής και τα χαρακτηριστικά με υψηλό κορεσμό στον παράγοντα είναι:

- Σταθερός (0,843)
- Αξιόπιστος (0,608)
- Άκαμπτος (0,417)
- Θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή (0,405).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β:

Ακολουθεί η άδεια που δόθηκε από το **Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων** για τη διεξαγωγή των πειραματικών ερευνών:

Να διατηρηθεί μέχρι.....

Βαθμός Ασφαλείας.....

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΥΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Γνωστικών Δ.Ε.

ΤΜΗΜΑ Α

Μητροπόλεως 15

101 85 ΑΘΗΝΑ

Πληροφορίες Βαβυλείου

Τηλέφωνο: 3231607

ΘΕΜΑ: "Εγυρση Διεξαγωγής
Έργων"

Αθήνα 4 - 2 1993

Αριθ. Πρωτ. Βαθμός Προτεραιότητας

ΠΡΟΣ

200 κ. Γεώργιο Τσίλι

Γαλαξίου 107

11146 Αθήνα

Παν. 1) Δ/νσης Β/θμιας Εκπαλ.

2) Αθηνών . 6) Θεσσαλονίκης

2) Συντηρητικού Πινακός.

Σε αωατημε βαβυλινής αιτήσεως, επί γνωρίζουμε ότι
μετα τη γνωμοδότηση του Παιδαγωγικού Συλλόγου
(αρ. 22 /23-11-92) έχει την εγυρση τα διεξαγωγή των
έργων με θέμα "Αθηναιοποίηση στα ελάχιστα των
δυσκρινιζόμενων κτιρίων"

Παρακαλούνται όπως τα εξής:

1. Πριν από τις εισοδικές της στα αρχεία να προσκομίζει
δυσκρινιζόμενα με τους δ/ντες τους.

2. Τα αωαυγέματα που έχουν μετὰ την γνωμοδότηση τους
να κωδικοποιηθούν στο Π.Ι. και στην κτηματολογία μετ.

Παρακαλούνται οι Διευθυντές των Εφοριών στους οποίους
κωδικοποιείται το έγγραφο αυτό να ενημερώσουν τον κ. Τσίλι
να πραγματοποιήσει την έρευνα

Ε.Δ. Διαφορών

Δ/νση Γνωστικών Δ.Ε.

ΓΑΜΕΝΟΣ

11146

Παρακάτω αναφέρονται τα λύκεια στα οποία ζητείται να διεξαχθεί η έρευνα:

- 150 Αθήνας, Κυψέλη, Ρηνεΐας 2.
- 300 Αθήνας, Ανώ Κυψέλη, Βελβενδούς 47.
- 100 Παλατιού, Πασσώβ 8.
- 200 Παλατιού, Πασσώβ 8.
- 210 Αθήνας, Ταυγέτου 60.
- 220 Αθήνας, Ταυγέτου 60.
- 400 Αθήνας, Ταυγέτου 60.
- 610 Αθήνας, Ταυγέτου 60.
- 100 Χαριλάου, Θεσσαλονίκης, Στρ. Γενναδίου 53.
- 200 Χαριλάου, Θεσσαλονίκης, Νίκης 4.
- 300 Χαριλάου, Θεσσαλονίκης, Νίκης 4.
- 400 Χαριλάου, Θεσσαλονίκης, Στρ. Γενναδίου 53.
- 210 Θεσσαλονίκης, Σοφούλη - Θέρμης 1.
- 90 Θεσσαλονίκης, Αλεξανδρείας 93.
- 200 Θεσσαλονίκης, Ικτινίου 5.
- 100 Θεσσαλονίκης, Ικτινίου 5.
- 150 Θεσσαλονίκης, Καρόλου Ντήλ 24.

